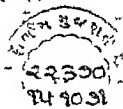

The Gujarat School-Paper.

ગુજરાત શાળા પત્ર.

જાન્યુઆરી ૧૯૦૨.

અનુક્રમણિકા.

વેપય.

૪૪.

માસ—ત્રી મહા ધન ચોડ કોડ	૧
નિશાળોની, વારા કરતી પરીક્ષા અને તપાસણી	૨
ગુજરાતના પ્રાથમિક ધોરણો.	૩
શિક્ષકોની નિમાસિક સ્પર્ધા	૪૩
પંચાગ—૪ સ. ૧૯૦૨, સંવત ૧૯૫૮-૫૯	૪૪
શ્રી કેળવણીને ઉત્તેજન... ..	૪૬

(કેળવણી ખાતાના હુકમથી.)

અમદાવાદ.

“ આર્યોદય ” પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ.

(સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

ગુજરાત શાળાપત્ર પુસ્તક ૪૧મું.

સને ૧૯૦૨.

અનુક્રમણિકા.

કાવ્યશાસ્ત્ર	૩૪૮
કેળવણી ખાતાની ખબરો.—અમદાવાદ ટ્રેનિંગ કોલેજની પ્રવેશક પરીક્ષા.	૩૩૫
ઈન્ડિયાના સ્કૉલરશિપ પરીક્ષાની તારીખ.	૧૭૫
કાઝી શહાબુદ્દીન	૧૭૬
ગોંડલ હાઈસ્કૂલને લગતી બોર્ડિંગ હાઉસ.	૧૧૨
નવાં પુસ્તકો.	૧૧૧,	૨૪૦,	૪૦૦	
નિશાબોનાં ઇનામપત્રક	૩૬૮,	૩૬૮		
ચમ્બલક સર્વિસ સર્ટિફિકેટ પરીક્ષાની તારીખ.	૧૭૨
” ” ” ” માટે પુસ્તકો.	૧૦૪
પરચૂરણ બહેરખબરો.	૧૩૭,	૨૩૯		
પ્રાથમિક નિશાબો માટે મંજૂર કરેલાં પુસ્તકો.	૧૦૭
મહાલક્ષ્મી ક્ષીમેલ ટ્રેનિંગ કોલેજની	
પ્રવેશક પરીક્ષા.	૨૩૭
મિડલ સ્કૂલ સ્કૉલરશિપ પરીક્ષાના ધારા...	૧૩૯
” ” ” ની તારીખ...	૧૭૪
સાંબકાટ બોર્ડની ફી ફ્રે. કો. ની પ્રવેશક પરીક્ષા	૨૦૫
સાંબકાટ મેલ ટ્રેનિંગ કોલેજની	૨૩૫
લીવિંગ સર્ટિફિકેટ	૧૩૫
હાઈસ્કૂલ સ્કૉલરશિપ પરીક્ષાની તારીખ.	૧૭૩
અનિજ પદાર્થો—કાલવેલો ચૂનો.	૩૬૫
ચૂનેરી પંચટ	૨૧૦
સિમેન્ટ	૩૬૫
બેમ બિંદવાના શિક્ષકોનો મેળાવડો	૧૯૫

ગુજરાતનાં પ્રાથમિક ધોરણો.	૨
ગ્રાન્ટ ઇન એડના ધારા	૧૧૭, ૧૫૧
ડેપુટી એન્ડુકેશનર ઇન્સ્પેક્ટરોના ધારાનો સંગ્રહ.	૧૮૧
નવાં પ્રાથમિક ધોરણો માટે પદાર્થપાઠોની યોજના.	૫૧
નિશાળોમાં બનતાં અકસ્માત...	૩૮૬
ન્યાયશાસ્ત્રનાં મૂળતત્ત્વો.	૩૭૮
પદાર્થપાઠો.	૩૫૭
પદાર્થપાઠોની ધોરણવાર યોજના.	૩૧૮
પરીક્ષકપત્ર.	૨૦૨
પુસ્તકોની પહોંચ...	૩૩૪
પોરબંદર સ્ટેટની જાહેરખબર.	૧૬૪, ૧૬૬
પંચાંગ.	૪૪
પ્રાણીવર્ધન—કારાકલ.	૧૬૩
વંદે.	૨૧૭
પ્રાથમિક શિક્ષકોની ડિરેક્ટરી—સુરત જિલ્લો.	૨૧૮
બાળગીત...	૩૨૭
બાળક્રિદા...	૩૫૩, ૩૯૩
બૂગોળ—જાપાન.	૩૮૪
બાધવિરહપ્રેમક.	૩૩૨
માસ—આચાર્ય અને અધ્યાપના સંયુક્ત પ્રેરિત.	૧૧૬
આસિસ્ટન્ટ ડેપુટીએને ટ્રેનિંગ કોલેજના શિક્ષણનો અનુભવ.	૩૪૦
ઇતિહાસનું શિક્ષણ.	૨૦૮
ઉત્તર વિભાગનાં કમિશનર સાહેબે ટ્રેનિંગ કોલેજની લીધેલી	
મુલાકાત...	૩૭૮
દેવગણીતા, કોન્કરેન્સ...	૩૪૫
ગોખલ...	૩૭૫
નકારવાચક વાક્યો...	૧૪૬
ટિબેટ તથા ગોખીના રણની મુસાફરી.	૧૪૬

ડેપુટી એન્જીનેયરના ઇન્સ્પેક્ટરોનાં નવો ફોટો. ...	૧૭
ડૉ. સ્ટ્રેટ્ટનનું ખેદકારક મરણ... ..	૨૪
ધારવાડ ટ્રેનિંગ કોલેજના પ્રિન્સિપાલ તથા સ્ટોક્સરોનું આગમન ૩૪	
નવો ગ્રાન્ટ ઇન એડ ફોડ... ..	૧, ૧૧
નવાં ધોરણો અને થર્ડ ગ્રેડ પબ્લિક સર્વિસ પરીક્ષા ...	૫
” ” ” પ્રવેશક પરીક્ષા	૫
નવાં ધોરણો માટે પદાર્થપાઠોની યોજના.	૪
નવાં ધોરણો શિખવવા સંબંધી સૂચનાઓ. ૫૦, ૧૧૩, ૨૦૯, ૧૮	
નિશાળોની વારાફરતી પરીક્ષા અને તપાસણી.	૧૧
પુસ્તકો કેવી રીતે વાંચવાં	૩૭
પેરિસની શાળાઓની મુલાકાત માટે એક ઇંગ્રેજનો પ્રયત્ન... ૩	
પોરબંદર તથા જંબુસરની શિક્ષકસમાજો.	૧
પોરબંદર સ્ટેટનો સંકલ્પલર	૧
પ્રાથમિક ધોરણો શિખવવા સંબંધી સૂચનાઓ.	૧૧
પ્રાથમિક શિક્ષકોની ડિરેક્ટરી... ..	૧૨
ક્રોમેલની કિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિ... ..	૧૩
અર્મિંગહામ યુનિવર્સિટીમાં અર્વાચીન બાપાનું શિક્ષણ	૧૪
મધ્યપ્રાંતમાં ખેડુતોને આતુભવિક કેળવણી આપવાની	૧૫
નવીન યોજના.	૧૬
મિ. દેલવાડાકરકૃત કિન્ડરગાર્ટન બાળગીત.	૧૭
” બાળશિક્ષણ તથા બાળખેલ.	૧૮
મુસજમાન સોનીની કેળવણીનું કૉન્ફરન્સ.	૧૯
મુસજમાનોની કેળવણીનું ફંડ.	૨૦
યુનિવર્સિટી રજીસ્ટ્રારની ચૂંટણી.	૨૧
રા. સા. માધવલાલ દેસાઈનું શોકજનક મૃત્યુ.	૨૨
રૂઢિનું બળ.	૨૩
વીસમી સદીની એક વિચિત્ર શોધ.	૨૪
વાંદરાંની બાપાનો શોધ.	૨૫

શાળાપત્રની વાર્ષિક અનુક્રમણિકા.	૧૧૬
શ્રીઅનાવિલેસમાજ....	૩૩૭
સને ૧૯૦૨-૩નું બજેટ.	૧૧૬
સાતમા એડવર્ડ રાજાનો રાજ્યાભિષેક.	૧૮૦, ૨૪૧	
સર્વપુરની સંસ્કૃત પાઠશાળા.	૩૩૭
સ્વસ્થાનની જૂગોળ.	૩૩૮
હેસલરિંગ રોડ નામની બાળશાળા.	૩૪૧
ખદામુસલમાનોની કેળવણી.	૨૦૪
પંચીશાળ્યાભિષેક ગીત...	૨૦૮
પુસ્તકાલ્યાભિષેક મહોત્સવ.	૩૩૩
ચૌરવનસ્પતિ વર્ણન—પીળો ચંપો.	૩૨૮
પંચ બાદીઆન.	૩૨૮
પ્રાંશ બુંદ.	૨૧૬
વર્નાક્યુલર નિશાળોના શિક્ષકો માટે સચના.	૨૪૭
પોતાની ત્રિમાસિક સ્પર્ધા.	...	૪૩, ૧૩૪, ૨૩૪, ૩૩૦, ૩૬૬		
જેને સચના.	૩૮૧
ની હાલ—૨૧ સા. માધવલાલ દેસાઈના મરેણું સંબંધી.	૩૬૬
જાન્ય શાન-પત્રની દિશા બતાવનાર ચંત્ર.	૩૮૨
જાનના પાક માટે હકીકત.	૧૮૧
બીજીજવણીને ઉત્તેજન.	૪૬

ગુજરાત રાજ્ય પત્ર.

પુસ્તક ૪૧ મું.

જાન્યુઆરી ૧૯૦૨.

અંક ૧ લો.

માસ.

હમે આગળ જણાવી ગયા છીએ કે મુખ્ય સરકારના કેળવણી ખાતાના તરફ નં. ૧૩૦૭ તા. ૮ ઓગસ્ટ સને ૧૯૦૧ થી નવો ગ્રાન્ટ ઇન એડ કોડ અને નાં ધોરણો વગેરેનાં પરિશિષ્ટો મંજૂર થયાં છે, અને તે તા. ૨૧ નવેમ્બર સને ૧૯૦૧ ના સંસ્કારી ગેઝીટમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યાં છે. નવા ગ્રાન્ટ ઇન એડ કોડ અને પરિશિષ્ટોમાં ઘણા અગત્યના ફેરફાર જોવામાં આવે છે, પણ તે પૈકી ગુજરાતી મહેતાજીઓને ગુજરાતનાં પ્રાથમિક ધોરણોની પહેલી ફર હોવાથી તે આ અંકમાં આપીએ છીએ. ગ્રાન્ટ ઇન એડ કોડ અને તેનાં નિર્ણયોનાં પરિશિષ્ટો હવે પછીના અંકમાં આપીશું. પ્રાથમિક ધોરણોની સમજૂતી અને તે કેમ શિખવવાં તે વિષેની ચર્ચા પણ હવે પછી કરીશું અને જુદાં જુદાં ધોરણોમાં પદાર્થ પાઠો કયા કેવી રીતે આપવાથી શક્ય તે પણ હવે પછી જણાવીશું. હાલ એટલું જ કહીશું તો ખસ કે પ્રાથમિક ધોરણોમાં ડ્રોઈંગ ફરજિયાત થયું છે, અને પાંચમા વિના બદલામાં કોઈ ઐત્ત્રિક વિષય ચકાવવો હશે તો દરેક સ્થળની ઔદ્યોગિક ફર પ્રમાણે તેની યોજના ધડવાનું કામ વ્યવસ્થાપકોને સોંપ્યું છે. ધોરણો ફેરફાર કરી કોઈ નવો વિષય દાખલ કરવાની વ્યવસ્થાપકોની ઇચ્છા હોય તો તે કેળવણી ખાતાની મંજૂરીથી કરી શકાશે. ઇંગ્લેન્ડ (એંગ્લો-નાઈટ્યુર) નિશાનોમાં ગણિત, ઇંગ્લેન્ડ, બીજી ભાષા, અને ઇતિહાસ ભૂગોળ એવા ચાર વિષય અત્યાર સુધી ફરજિયાત ચાલતા હતા. તેમાં હવે થોડાં નીચા ધોરણ સુધી એક, અને ચોથાથી છઠ્ઠા ધોરણ સુધી બે એક વિષયો ઉમેરવાનું હતું છે. પદાર્થ પાઠો, ડ્રિંગ અને કસરત, વર્ગનું મુખ્ય ગાયન, ડ્રોઈંગ, હસ્ત શિક્ષણ, વિદ્યા, વ્યાપાર શિક્ષણ, અને

છોકરીઓની નિશાળોમાં વાદ્ય તથા મુખ્ય ગાયન અને ગૃહ વ્યવસ્થા, એ પૈકી ઐત્તિહાસિક વિષયો પસંદ કરવા જોઈશે. જે ઐત્તિહાસિક વિષય લેવામાં આવે તે શિખવવાની ધોરણ વાર મોજના વ્યવસ્થાપકો યક્ષે.

આ ઇલાકાની મદદ લેનારી નિશાળોની હર વરસ પૂરી પરીક્ષા લેવાના બદલામાં વારા દરતી એક વરસ પરીક્ષા અને એક વરસ તપાસણી કરવાનો વહિવટ ફેટલાંક વરસથી નીચલ્યો છે. હોલુથી મ્યુનિસિપલ અને લોકલ ક્લબ્બની સારી રીયલિટમાં આવતી નિશાળોને તે નિયમ લાગુ કરવાનો ફરિયાદ થયો છે. એટલે હવે તેવી નિશાળોની હર વરસ પૂરી પરીક્ષા લેવાશે નહિ, પણ પરીક્ષા અને તપાસણી વારા દરતી થશે.

ગુજરાતનાં પ્રાથમિક ધોરણો.

(મુખ્યમંત્રી સરકારના ડેવલપ્મી ખાતાના નં. ૧૩૦૭ તા. ૮ ઓગસ્ટ ૧૯૦૧ તા કરાવથી મંજૂર થયેલા ગ્રાન્ટ ધન એડ કોલેજુ પરિશિષ્ટ નં.)

૧. છોકરાની સામાન્ય (ઉપલા વર્ગની)

ગુજરાતી પ્રાથમિક નિશાળોનાં
ધોરણો.

બાળ વર્ગ.

(આ વર્ગમાં બધા છોકરાની પરીક્ષા સાથે લેવાશે, અને દરેક છોકરાને જુદા માર્ક્સ આપવામાં આવશે નહિ.)

૧. પંદરમાર્થો વડે સો સુધીની સંખ્યાનું શિક્ષણ. પાંચ સુધીની કોઈ સંખ્યા સો સુધીની કોઈ સંખ્યામાં ભેડે ઉમેરવી તથા બાદ કરવી; પણ ૧૯+૩, ૨૨-૩, વગેરે જે હિસાબોમાં તેના તે દશકની બહાર જવું પડે તેના

હિમાચ આપવા નહિ. દરેક પ્રસંગે સરનાના બાદબાકીના જવાબ વસ્તુ ગણીને સિદ્ધ કરવા.

૨. ગુજરાતી મૂળાક્ષરો શુદ્ધ વાંચવા. બારાખડીનો ખપ ન પડે એવા ન્હાના જણીતા શબ્દો (જેવા કે ધર, તર) અક્ષરનાં પત્તાં પાસે પાસે એકબીને બનાવવા (પત્તાં રંગિત હોય તો વધારે સારું).

૩. નીચેના કથિત પાઠ :—

(અ) સાદા આકાર વિશે;

(બ) રંગ વિશે;

(ક) જણીતા પદાર્થ તથા પ્રાણીઓ વિશે.

૪. છોકરાંનો સમ ભાવ અને કલ્પના શક્તિ કેળવે તથા નીતિનું શિક્ષણ આપે એવી સાદી અને રસિક વાર્તાઓ મુખ્ય મહેતાજી કે મહેલીજીએ આપવા ટ્રેન્ડ આસિસ્ટન્ટે કહેવી.

૫. સાદાં અને હાલ બાવવાનાં ગીતો.

૬. બાળ કથાવત, કસરત, અને ખેલો.

૭. નિયામની સવડ પ્રમાણે એક કે વધારે સહેલા કિન્ડરગાર્ટનના ગો.

૫. મળવું, શબ્દ બનાવવા, સાદા ડ્રોઇંગ સાથે પદાર્થ પાઠો; વાર્તાઓ, ગીતો, ખેલો, અને ઉલોગો, એ સર્વેનો બને ત્યાં સુધી સમજાવવા.

ધોરણ ૧ લું.

ટીકડા.

૧૦૦ વિષય ૧ લો. પદાર્થો વડે ૨૦૦ સુધીની સંખ્યાનું શિક્ષણ. એ—

- કમ, દશક, તથા ચતુરસ્ર જ્ઞાન, અને ગ્રન્થનો ઉપયોગ. સંખ્યાનું પૃથક્કરણ તથા સંયોગીકરણ; જેમકે, ૪૫ = ૪ દશક અને પાંચ એકમ, ૪ દશક અને પાંચ એકમ = ૪૫, વગેરે. દસ સુધીની કોઈ સંખ્યા બસે સુધીની કોઈ સંખ્યામાં મોટે ઉમેરવી તથા બાદ કરવી. આંક વીસા (૨૦×૧૦) સુધી, પક્ષાખાં તથા આ આંક સાથે સમજાવવા. રાખનાર

દોઢડા.

મહોના સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર, અને ભાગાકાર સાથે;
આ સથળે પદાર્થો વડે શિખવવું. ચલણી નાણાંની માદિતી,
તથા નાણાંની ધાત. ન્હાના વ્યવહારી દાખલામાં ઉપરાંતો
ઉપયોગ કરવો.

૧૦૦ વિષય ૨ જો. સરકારી વાંચન માળાની ૧ લી ચોપડીનું વાંચન. *
સાથમાં ગાનું.

૧૦૦ વિષય ૩ જો. બારાબડી પૂરી. વાંચેલા પાઠમાંથી શબ્દો તથા
વાક્યો પાટી કે સ્લેટ પર મહોટે અક્ષરે લખવાં.

૧૦૦ વિષય ૪ જો. ૧૫ પદાર્થ પાઠો, સાદા દ્રોષ્ટા સાથે.

ટીપ. વાર્તાઓ, ગીતો, ખેલો, કથાવત, અને કિન્ડરગાર્ટનના ઉદ્યોગો આણ
રાખવા.

ધોરણ ૨ જી.

પહેલા ધોરણના અભ્યાસ ઉપરાંતઃ

૧૦૦ વિષય ૧ જો.

૫૦ (અ) ૦ા, ૦ા, ૦ા, ૧ા, ૧ા, વગેરે અપૂર્ણાંકોની પદાર્થો
વડે સમજ. ૪૦ સુધીની કોઈ સંખ્યા ૪૦૦ સુધીની કોઈ પણ
સંખ્યામાં મોટે ઉમેરવી તથા બાદ કરવી. આંક ચાળીસા
(૪૦×૧૦) સુધી અને અડધાં તથા પાયાં (પાયાંની પહેલાં
અડધાં શિખવવાં), પલાખાં તથા આ આંકના સમ્બંધના
મહોના સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર, અને ભાગાકાર સાથે;

* જ્યાં સરકારી વાંચન માળાની ચોપડીનું નામ લખેલું હશે ત્યાં તે.
વી જ સુસ્કેલીની અને માન્ય ગુણોવાળી બીજી કોઈ ચોપડી આ ખાતા ત-
રફથી કબૂલ રાખવામાં આવશે. જે ઇન્સ્પેક્ટરને એમ લાગે, કે વાંચન
ચોપડીનો જેટલો ભાગ તૈયાર થયેલો છે તેટલો તેની તૈયાર કરવાની રીત
જેતાં વરસના પૂરા કામ જેટલો દેખાય છે, તે ચોપડીનો નીમેલો બધો
ભાગ માગવાની જરૂર નથી.

દોકડા.

બધું પદાર્થો વડે શિખવવું. શેરની તથા લખ્ખાઈ (ઇન્ડ, ડુટ, યાર્ડ) ની ધાત. છોકરાંએ પોતાને હાથે તોળવું તથા માપવું, અને તોલ તથા માપની અજમાયશ કરવી. ન્હાના વ્યવહારી મ્હોના દાખલામાં ઉપરનાનો ઉપયોગ.

૫૦ (વ) ૧૦૦૦૦૦ સુધી સંખ્યા પરિમાણ. આટલી હદમાં સંખ્યાઓના સરવાળા બાદબાકી, તથા એ આંકડાથી વધારે નહિ એવી સંખ્યા વડે ગુણાકાર ભાગાકાર. પદાર્થો વડે નિયમે સમજાવવા.

૧૦૦ વિષય ૨ જો. સરકારી વાંચન માળાની બીજી તથા ત્રીજી ચોપડીનું કવિતાના પાઠ સહિત વાંચન, સમજૂતી સાથે. કવિતાની ૭૫ લીટીનો મુખ પાઠ.

૧૦૦ વિષય ૩ જો.

૫૦ (અ) વાંચનની ચોપડીમાં આવેલા ભેડાક્ષરવાળા શબ્દોનું ગુજરાતીમાં સ્લેટ પર ડિક્ટેશન.

૫૦ (વ) મ્હોટા વહિવટી અક્ષર લખવા. પૂરી લખેલી કોપી બ્રુક બતાવવી.

૧૦૦ વિષય ૪ યો. પ્રત્યક્ષ અવલોકનથી એક બીજાના સમ્બન્ધમાં વસ્તુઓના સ્થળનું તથા લખ્ખાઈ, અન્તર, અને કદનું જ્ઞાન. દિશાઓનું શિક્ષણ. નકશો એટલે શું તેનું જ્ઞાન. છોકરાંએ લીધેલા માપ પરથી નિશાળનો નકશો બનાવવો. જે શહેર કે ગામમાં નિશાળ હોય તે શહેર કે ગામની જૂતળની છોકરાં સમજી શકે તેવી બીનાઓ. તાલુકાની કે સંસ્થાનની જૂગોળનું નકશામાંથી સામાન્ય જ્ઞાન.

૧૦૦ વિષય ૫ મો. સામાન્ય પદાર્થો, છોડ, પ્રાણીઓ, અને કુદરતી બનાવો વિષે સાદા મૂલ્યમ સાથે ૨૦ પાઠ; પહેલા ધોરણથી વધારે ચઢતા.

ધોરણ ૩ નું.

દોષકડા. પાઠકાં ધોરણોના અભ્યાસ ઉપરાન્તઃ

૧૦૦ વિષય ૧ લો.

૫૦ (અ) આંક-પોણાં, સવાયાં, દોઠાં, અને અડીઆં, પત્રાખાં તથા આ આંક સાથે સમ્બન્ધ રાખનારા મ્હોના સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર, અને ભાગાકાર સાથે. ન્હાના વ્યવહારી મ્હોના હિસાબોમાં ઉપરનાનો ઉપયોગ. શેરિયાં તથા મણિકાં લેખાં, રીતોનાં કારણો સાથે (ચુંચવણીઆ તથા ખારીક ફૂંચીઆ છોડી દેવી).

૧૦ (વ) ૧૦૦૦૦૦૦૦ સુધીનું સંખ્યા પરિમાણ. નીચેનાં કોષ્ટકો અને ત્યાં સુધી પ્રદર્શનથી શિખવવાં:—

૧. અક્ષરો નાણાંનું કોષ્ટક, દોષકડા, બદમ, તથા નિસવાસી સાથે.

૨. સ્થાનિક તરરીઆતો ચુલ્મ શેર તથા તેના લાગ, મંજુ, કળથી, ખાંડી, માણી, વગેરે તોલ માપનાં દેશી કોષ્ટકો.

૩. ઇન્ચ અથવા તસુ, ફુટ, ગજ, ટાથ, વાર, માઇલ, અને ગાઉ આવે એટલાં લમ્બાઈ તથા લૂગડાના માપનાં કોષ્ટક.

૪. વખતનાં ઇંગ્રેજી તથા દેશી કોષ્ટકો અને ઇંગ્રેજી તથા દેશી મહિનાનાં નામ.

ચાર સાદી રીતોના અધગ દાખલા તથા ઉપરનાં કોષ્ટકો આવે એવા ભાંજણી તથા સંયુક્ત રીતોના દાખલા, રીતોનાં કારણો સાથે. ન્હાના દાખલા મ્હોએ ગણવા.

૧૦૦ વિષય ૨ જો.

૭૦ (બ) સંરગતાથી અને બાવ જણાય તેવી રીતે સરકારી વાંચન માળાની ચોથી ચોપડી પૂરીનું કવિતાના પાઠ સહિત વાંચન, સમજૂતી તથા પાઠના વિષયના જ્ઞાન સાથે. ફૂં

દોકડા.

વિતાની ૧૦૦ લીટીનો મુખ પાઠ (જુદા જુદા હંદની ક-
વિતાઓ પસન્દ કરવી).

૩૦ (ચ) નામ તથા ક્રિયાપદ ઓળખવાં. કર્તા અને વિધાન પદ
તરીકે તેમનો ઉપયોગ. દૂકાં નમૂનાનાં વાક્યો રચવાં.

૧૦૦ વિષય ૩ જો.

૫૦ (અ) વાંચેલી ચોપડીમાંથી ચાર લીટીનું ગુજરાતીમાં ડિ-
ક્ટેશન.

૫૦ (વ) મધ્યમ કદના અક્ષર લખવા. પૂરી લખેલી કોપી બુક
ખતાવવી.

૧૦૦ વિષય ૪ ધો. પ્રત્યક્ષ અવલોકનથી તથા માંડીના કે બીજા નમૂના-
થી ભૂગોળની મુખ્ય સંસ્થાઓ સિખવવી, અને પછી નકશામાં
ખતાવવી. નકશામાં ભૂતળ રચના ખતાવેલી હોય તે પરથી
દેશના ઊંચાણ નીચાણના દેખાવ તથા તેનાં સામાન્ય લક્ષ-
ણો વિષે અનુમાન કરવાનો છોકરાંને મહાવરો કરાવવો.
નકશાના રક્ષ (માપના પ્રમાણ) નું જ્ઞાન; રક્ષથી નકશા-
માં અન્તરો માપવાં. જિલ્લા અથવા એજન્સીની ભૂતળ અને
રાજકીય ભૂગોળ; ઉદ્યોગો, રથજો વચ્ચેના વ્યવહારનાં સાધનો,
વગેરે સાથે. ગુજરાતની સામાન્ય ભૂગોળ. શિક્ષકે પાટિયા પર
દોરેલા નકશાના ખોખામાં છોકરાંએ જગ્યાઓ પૂરવી.

૧૦૦ વિષય ૬ મો. સામાન્ય પદાર્થો, છોડ, પ્રાણીઓ, અને કુદરતી
ખનાવો વિષે સાદા ક્રેડીંગ સાથે ૨૦ પાઠ; પાછલાં ધોરણો
કરતાં વધારે ચદતા.

ધોરણ ૪ થું.

(આ ધોરણ પૂરું કર્યા પછી છોકરાંને ઈમેલ ભણવાની રજા
આપવામાં આવશે.)

પાછલાં ધોરણોના અભ્યાસ ઉપરાંત:

૧૦૦ વિષય ૧ લો.

દોહડા.

૪૦ (અ) સ્થાનિક નરરીઆતો મુજબ કમળી, ખાંડી, હારા, ગાદડી, માણી, ભાર, વચેરનાં લેખાં; વળા લૂગડાં, કોડી, સોના રૂપા, તથા મુસારાનાં લેખાં; રીતોનાં કારણે સાથે. ગુંચવણીઆ કૃત્રીઓ છોડી દેવી.

૧૦ (વ) નીચેનાં કોટક બની શકે ત્યાં મુખી પ્રદર્શનથી શિખવવાં:—

૧. નાણાંનું તથા એવોર્ડુપોષસ તોણનું ઇમેજ કોટક.

૨. સોના રૂપાનું દેલી કોટક.

૩. લખ્ખાર્ધ તથા ચેરસ માપનાં ઇમેજ કોટકો.

અવયવો, દટખાજક, લઘુતમ સાધારણ ભાજ્ય, બ્યવહારી અપૂર્ણાક તથા દેશી અપૂર્ણાકના સહેલા ઘખલા, ન્દાની સંખ્યાઓના વર્ગ, તથા ત્રિરાશી, રીતોનાં કારણે સાથે. બને ત્યાં લગી અપૂર્ણાક વસ્તુઓના પ્રદર્શનથી શિખવવાં આ બધી રીતોના ન્દાના ઘખલા મ્હોએ કરાવવા.

૧૦૦ વિષય ૨ જો.

૫૦ (અ) સરળતાથી અને ભાવ જણાય એવી રીતે સરકારી વાંચન માળાની વાંચમી ચોપડી પૂરીનું કવિતાના પાઠ સહિત વાંચન, સમજૂતી તથા વિષયના ચાન સાથે. કવિતાની ૧૫૦ લીટીનો મુખ પાઠ (જુદા જુદા છન્દની કવિતાઓ પસન્દ કરવી).

૩૦ (વ) સાદું પદ્મકેદ્દ, વિરોધણુ તથા દ્વિયાવિરોધણુ વડે નામ તથા દ્વિયાપદનો વધારો; નામ, સર્વનામ, તથા વિરોધણુનાં રૂપાખ્યાપન; સર્વનામનો ઉપયોગ; દ્વિયાપદના એ પ્રકાર, ધાનુ અને ત્રણ મુખ્ય કાળ. દૂધાં નમૂનાનાં વાક્યો બનાવવાં.

૨૦ (ક) સારા અક્ષરે લખેલું વાંચનું.

૧૦૦ વિષય ૩ જો.

૫૦ (અ) વાંચેલી ચોપડીમાંથી ત્રણ ત્રણ લીટીનું ગુજરાતી તથા બાળબોધમાં ડિક્શરચન.

દોઢા.

૫૦ (વ) ઝીણા-અક્ષર લખના. પૂરી લખેલી કેપી છુક બં-
તાવવી.

૧૦૦ વિષય ૪ યો.

૫૦ (અ) ગુજરાતનો ઇતિહાસ. સાદી રમુજ વાર્તાઓથી આ
વિષયનું શિક્ષણ આપી શકાય.

૫૦ (વ) મુખ્ય ઇતિહાસની સામાન્ય ભૂગોળ, અને ગુજરાતની
ભૂતળ અને રાજકીય તથા ઔદ્યોગિક ભૂગોળનું વિગત સાથે
ગાન. કાળા પાટિયા પર શિક્ષકે દોરેલા નકશાના ખોખામાં
છોકરાંએ જગાઓ પૂરવી.

૧૦૦ વિષય ૫ મો. સામાન્ય પદાર્થો, છોક, પ્રાણીઓ, અને કુદરતી
બળો વિશે સાદા દ્રેષ્ટાં સાથે ૨૦ ખાંડ; ખાંડનાં ધોરણો
કરતાં વધારે ચડતા.

ધોરણ ૫ મું.

ખાંડનાં ધોરણોના અભ્યાસ ઉપરાંત:

૧૦૦ વિષય ૧ લો.

૪૦ (અ) જમીન, કાચા ખાદ્ય તોણ, તોણ ખારદાન, કાટ-
લાકડાં, હળર, સેકડા, અને વ્યાજનાં લેખાં, રીતોનાં કાર-
ણો સાથે.

૫૦ (વ) સામાન્ય ઉપયોગમાં આવતાં હોય એવાં બાકીનાં
દ્રવ્યો તથા દેશી કાલકે, ધન માપ સાથે. ન્દાની સંખ્યા-
ઓના ધન. પુનરાવર્તન સિવાયનાં દર્શાવ અપૂર્ણાંક, બદલાશી,
પાંતી, સાદું અને અઠરદિ વ્યાજ, રીતોનાં કારણો સાથે.
આ રીતોના ન્દાના દાખલા ખોડે ગણવા.

૧૦૦ વિષય ૨ જો.

૫૦ (અ) સરગતાથી અને બાવ જણાય એવી રીતે સરકારી
વાંચન માગાની છત્રી ચોપડીનું વાંચન; સમજૂતી, કવિતાનું

દોષ.

વિવરણ, અને પાઠના વિષયના જ્ઞાન સાથે. કવિતાની ૨૦૦ લીટીનો મુખ પાઠ (જુદા જુદા છંદની કવિતાઓ પસંદ કરવી).

૩૦ (વે) વ્યાકરણ—ક્રિયાપદનાં રૂપાખ્યાપન; કૃદન્તો અને તેમનો ઉપયોગ; કૃદન્તો સાથે કર્મ અને ક્રિયાવશેષણ રૂપી વધારાનો ઉપયોગ; વિભક્તિઓના અર્થ; શબ્દયોગી અને ઉભયાન્વયી અવ્યયોનો ઉપયોગ. દૂઠાં નમૂનાનાં વાક્યો બનાવવાં. પદચ્છેદ. ક્રતાં, કર્મ, વિધાન પક્ષ, તથા તેમના વધારા તરીકે એક એક શબ્દ અને શબ્દ સમૂહો આવે એવાં સાદાં વાક્યોનું પૃથક્કરણ તથા રચના. વ્યુત્પત્તિ—સહેલા સામાસિક શબ્દો છૂટા પાડવા.

૨૦ (કે) સાધારણ વ્યવહારી અક્ષર લખેલું વાંચનું.

૧૦૦ વિષય ૩ જો.

૩૦ (ઝ) વાંચેલી ચોપડીમાંથી ત્રણ ત્રણ લીટીનું ગુજરાતી તથા બાળબોધમાં ડિક્ટેશન.

૩૦ (વ) ચોક્કા વહિયરી અક્ષર લખવા. પૂરી લખેલી કોપી છુક જતાવવી.

૪૦ (કે) કથન રૂપી તથા વર્ણન રૂપી ન્દાના ખેરેઆદ, અને ન્દાની ચીડીઓ તથા ખાનગી દાગળ લખવા; વ્યાકરણ, વિરામ ચિન્હ, અને જોડણી પર ધ્યાન આપવું, તથા શબ્દો છૂટા લખવા. શિક્ષકના મુધારા સાથેની ટમાખા વર્ષની મનોચલન છુકે જતાવવી.

૧૦૦ વિષય ૪ થો.

૫૦ (અ) મુસલમાનો આવતા પહેલાંના એટલે શહાબુદ્દીને વિદી હતું ત્યાં મુધીના દાગનો દિન્દુસ્તાનનો ઇતિહાસ, એ જ દાગના ગુજરાતના ઇતિહાસ સાથે; અથવા એ જ દાગના ૭ મહાન પુરોનાં જીવન ચરિત.

દોષો.

૫૦ (વ) હિન્દુસ્તાનની ભૂતળ તથા રાજકીય અને ઔદ્યોગિક ભૂગોળ; દેશમાં વસતા લોકોની મુખ્ય જાતો, ધર્મો, અને ભાષાઓ, રથજો વચ્ચેના વ્યવહારનાં સાધનો, વગેરે સાથે. પૃથ્વીનું કદ અને આકાર, અને જમીન તથા પાણીના મુખ્ય ભાગો. અક્ષાંશ તથા રેખાંશ. યાદ્યસ્તી ઉપરથી અક્ષાંશ તથા રેખાંશ સાથે શુદ્ધરાતનો નકશો દોરવો (શિક્ષકે પ્રથમ પાઠિયા પર શિખવવું; અને તે ઉપરથી પછી છોકરાંએ નકશો દોરવો).

૧૦૦ વિષય ૬ મો. સામાન્ય પદાર્થો, છોડ, પ્રાણીઓ, અને કુદરતી ખનાવો વિષે સાદા ડ્રોઇંગ સાથે ૨૫ પાક; પાઠકાં ધોરણો ક્રમમાં વધારે અદ્યતા.

ધોરણ ૬ કું.

પાઠકાં ધોરણોના અભ્યાસ ઉપરાંત :

૧૦૦ વિષય ૧ લો.

૪૦ (અ) પુનરાવર્તે દેશાંશ, મુદત કાપવાના હિસાબ, દલાલી અને આડત, નફા ટોટા, લોન અને શેર, તથા પંત્યાણ, રીતોનાં ધારણો સાથે. ન્દાના હિસાબ મેઢે મળવા.

૩૦ (વ) મુકિલડ રકમ ૧ લો:—આખ્યઓ, રવીકૃત. પક્ષ, પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ, અને વીસ સિદ્ધાન્ત.

૩૦ (ક) સાદો રાજમેળ અને ખાતાવલી, તથા સાદા ખર્ચાનું આજ્ઞા મળવું.

૧૦૦ વિષય ૨ જો.

૫૦ (અ) સરળતાથી અને ભાવ જણાય તેવી રીતે સરકારી વાંચન માગાની સાતમી ઓપરીના નીતિ સમજાવી, સામાન્ય જ્ઞાન સમજાવી, ભૂગોળ સમજાવી, તથા અર્થ વિદ્યા સમજાવી પાઠવું વાંચન; સમજાવી, કવિતાનું વિવરણ. અને પા.

દોઢડા.

હનાં વિષયનાં ગાન સાથે. કવિતાની ૨૦૦ લીટીનો મુખપાઠ (જુદા જુદા હંદની કવિતાઓ પસન્દ કરવી).

૩૦ (વ) વ્યાકરણ પૂરું, વાક્ય વિચાર સાથે. નમૂનાનાં વાક્યો રચવાં. પદ્મછેદ મિથ્ર વાક્યોનું પૃથક્કરણ તથા રચના. વ્યુત્પત્તિ—ઉપસર્ગો અને પ્રત્યયો, દૃષ્ટાન્તો સાથે. પ્રત્યયો લગાડીને નામ, વિશેષણ, તથા ક્રિયાપદ ઉપરથી નામ બનાવવાં; નામ ઉપરથી ક્રિયાપદ તથા વિશેષણ બનાવવાં; સર્વનામ ઉપરથી વિશેષણ તથા ક્રિયાવિશેષણ બનાવવાં; વગેરે.

૨૦ (ક) વ્યવહારી અક્ષરે લખેલું ઝડપથી વાંચવું.

૧૦૦ વિષય ૩ જો.

૭૦ (અ) પરીક્ષકે કહેલી અથવા વાંચેલી કોઈ વાર્તા કે ખીનાતો સાર, રિપોર્ટ, અરજી, અથવા કાગળ. જોડણી, વ્યાકરણ, તથા વિરામ ચિન્હ ઉપર ધ્યાન આપવું; શબ્દો છૂટા લખવા. શિક્ષકના મુધારા સાથેની આખા વર્ષની મનોમત્તન યુક્તિ બતાવવી.

૪૦ (વ) વહિવટી અક્ષર લખવા.

૧૦૦ વિષય ૪ જો.

૫૦ (અ) હિન્દુસ્તાનનો ઇતિહાસ ઔરંગઝેબના મરણ સુધી, એ જ કાળના શુજરાતના ઇતિહાસ સાથે; અથવા પહેલાં નહિ શીખેલા ૬ મહાન પુરુષોનાં જીવન ચરિત.

૫૦ (વ) એશિયા તથા યુરોપની સામાન્ય ભૂગોળ, ગ્રેટ બ્રિટનનો હિન્દુસ્તાન સાથે વ્યાપારી તથા રાજકીય સંબંધ, અને બંને ખંડોના ખીજા દેશોનો હિન્દુસ્તાન સાથે વ્યાપારી સંબંધ, વેપારના ગાળો સાથે. યાદદારતી ઉપરથી અક્ષાંશ તથા રેખાંશ સાથે સુખ્યર્થ ઇલાકાનો નકશો દોરવો (શિક્ષકે પ્રથમ પાટિયા પર શિખવવું, અને તે ઉપરથી પ.

દોઢડા.

હી છોકરાંએ નકશો દોરવો). દિવસ અને રાત્રી આધોગિક
હવા, પવન, ઝાકળ, ધુમસ, વાદળાં, વરસાદ, હિમ, અને
નદીઓ તથા જમીન નીચેના ઝરાતું બનવું. ;

૧૦૦ વિષય ૧ મો. આરોગ્ય વિધા. સાદી વસ્તુઓનું ક્ષેત્ર.

ધોરણ ૭ મું.

પાછલાં ધોરણોના અભ્યાસ ઉપરાન્ત :

૧૦૦ વિષય ૧ લો.

૪૦ (અ) અંકગણિત પૂરું, રીતોનાં કારણો સાથે, ન્હાના હિ-
સાબ મોઢે ગણવા.

૩૦ (વ) મુક્તિકંડ સ્કંધ ૧ લો પૂરો.

૩૦ (ક) દેશી નામું.

૧૦૦ વિષય ૨ જો.

૫૦ (અ) નર્મ ગદ્ય અથવા ખાતાએ મંજૂર કરેલા ખીમ દોઢ
પ્રમાણુ ભૂત ગદ્ય પુસ્તકમાંથી ૧૦૦ પાનાં તથા કાવ્ય દોહ-
નની ૫૦૦ લીટી; સમજૂતી, કવિતાના વિવરણ, અને વિ-
ચયના જ્ઞાન સાથે. કવિતાની ૨૦૦ લીટીનો મુખ્ય પાઠ.

૩૦ (વ) વ્યાકરણ અને વાક્ય પૃથક્કૃતિ પૂરાં, સમ્પૂર્ણ પદ્મછેદ
સાથે. વ્યુત્પત્તિ—મુખ્ય સંસ્કૃત ધાતુઓ, તેમાંથી બનેલા
શબ્દો સાથે; અને ઉત્સર્ગના મુખ્ય નિયમો. પિંગળ—માત્રા
અને ગણ, વાંચન-ચોપડીઓમાં આવેલા છંદો, તથા શી-
ખેલા છંદોની કવિતાની કોઈ લીટીનાં માત્રા ગણ પાઠ બતાવવાં.

૨૦ (ક) અપરું લખાણ વાંચવું.

૧૦૦ વિષય ૩ જો.

૬૦ (અ) નિબંધ લખવો. નોટણી, વ્યાકરણ, અને વિરામ
ચિન્હ પર ધ્યાન આપવું; શબ્દો છૂટા લખવા. શિક્ષકના
મુધારા સાથેની આખા વર્ષની મનોમત્તન શુકો બતાવવી.

દોઢડા.

૪૦ (વ) વ્યવહારી અક્ષર લખવા. સાધારણ ખતો લખવાની રીત.

૧૦૦ વિષય ૪ થો.

૫૦ (અ) હિન્દુસ્તાન અને ગુજરાતનો ઇતિહાસ પૂરો, ઇંગ્રેજ રાજ્યના ખાસ જ્ઞાન સાથે; અથવા પહેલાં નદિ આવી ગયેલા ૬ મહાન પુરુષોનાં જીવન ચરિત. હિન્દના દેશજનમાંથી રાજ્ય પદ્ધતિ સમ્બન્ધી કેટલીક માહિતી.

૫૦ (વ) પૃથ્વીની સામાન્ય ભૂગોળ, ઇંગ્રેજ તાબાનાં મુલકના ખાસ જ્ઞાન સાથે. હિન્દુસ્તાન સાથે જુદા જુદા દેશોનો વ્યાપાર સમ્બન્ધ. ભૂતળનાં મૂળતત્ત્વો. યાદદારંતી ઉપરથી અક્ષાંશ રેખાંશ સાથે હિન્દુસ્તાનનો નકશો દોરવો (શિક્ષક પહેલાં પાટિયા પર શિખવવું, અને તે ઉપરથી પછી ઓફરોં અને નકશો દોરવો).

૧૦૦ વિષય ૬ મો. સાતમી ચોપડીના સિદ્ધ પદાર્થ વિજ્ઞાન સમ્બન્ધી અને પ્રાણી તથા વનસ્પતિ સમ્બન્ધી પાઠોમાં આવેલાં વિદ્યાનાં મૂળતત્ત્વો યોગ્ય પ્રદર્શન, પ્રયોગ, અને કાળા પાટિયા પર કાઢેલાં ચિત્રોથી શિખવવાં. સાદી વસ્તુઓનું ગ્રેઇંગ.

ટીપ. કાર્પનિક માપકરણ આ ધોરણમાં ઐત્ત્રિક વિષય તરીકે શિખવી શકાશે.

પૂરવણી.

વ્યવસ્થાપકોની ગરજ હશે તો ધોરણ ૩ થી ૭ ના ૫ માં વિષયમાં જણાવેલા પદાર્થ પાઠો તથા વિદ્યાને જદ્વે દસ્ત શિક્ષણ અથવા વિદ્યાનાં મૂળતત્ત્વોનો ધોરણ પાર ગોઠવેલો અભ્યાસ ક્રમ ચલાવી શકાશે. આવો કોઈ અભ્યાસ ક્રમ પસંદ કરતાં જે સ્થળમાં નિશાળ આવેલી હોય સ્થાની ઔદ્યોગિક અને ખીજી જરૂરીઆતો પર લક્ષ આપવું જોઈએ. દાખલા તરીકે, જ્યાં ધણે ભાગે ખેડુત લોકોની વસ્તી હશે એવાં સ્થળોમાં ખેતીનો અભ્યાસ ક્રમ ચલાવી

શકશે. વ્યવસ્થાપકો પોતાના સ્થળને વધારે અનુકુળ હોય એવો કોઈ વિ-
ષય પસંદ કરી શકશે, પણ તેમણે તૈયાર કરેલા અભ્યાસ ક્રમને માટે
ખાતાની મંજૂરી લેવી પડશે.

૨. છોકરાંની ગામડાંની (હલકા વર્ગની)

ગુજરાતી નિશાળોનાં ધોરણો.

બાળ વર્ગ.

(આ વર્ગમાં બધા છોકરાંની પરીક્ષા સાથે લેવાશે, અને દરેક છો-
કરાને જુદા માર્ક આપવામાં આવશે નહિ.)

૧. પદાર્થો વડે સો સુધીની સંખ્યાનું શિક્ષણ. પાંચ સુધીની કોઈ
સંખ્યા સો સુધીની કોઈ સંખ્યામાં મોટે ઉમેરવી તથા બાદ કરવી; પણ
૧૯+૩, ૨૨-૪, વગેરે જે હિસાબોમાં તેના તે દશકની બહાર જવું પડે
તેવા હિસાબ આપવા નહિ. દરેક પ્રસંગે સરવાળા બાદબાકીના જવાબ
વસ્તુ ગણીને સિદ્ધ કરવા.

૨. ગુજરાતી શ્રુતિશ્રવણ શુદ્ધ વાંચવા. બારાખડીનો ખપ ન પડે
એવા ન્હાના નળીતા શબ્દો (જેવા કે ઘર, તણ) અક્ષરનાં પત્તાં પાસે પાસે
ગોઠવીને બતાવવા (પત્તાં રંગિત હોય તો વધારે સારું).

૩. નીચેના કથિત પાઠ:—

(ઝ) સાદા આકાર વિષે;

(ચ) રંગ વિષે;

(ક) નળીતા પદાર્થ તથા પ્રાણીઓ વિષે.

૪. છોકરાંનો સમ ભાવ અને કલ્પના શક્તિ કેળવે તથા નીતિનું
શિક્ષણ આપે એવી સાદી અને રસિક વાર્તાઓ મુખ્ય મહેતાજી કે મહેતી-
જીએ અથવા ટ્રેન્ડ આસિસ્ટન્ટ દ્વેલી.

૫. સાદાં અને હાલ ભાવનામાં ગીતો.

૬. બાળ કલામત, કસરત, અને ખેલો.

૭. નિશાળની સવડ પ્રમાણે એક કે વધારે સહેલા કિન્ડરગાર્ટનના ઉદ્યોગો.

ટીપ. ગણવું, શબ્દ બનાવવા, સાદા રૂઢિગ સાથે પદાર્થ પાઠો, વાર્તાઓ, ગીતો, ખેલો, અને ઉદ્યોગો, એ સર્વેનો બને ત્યાં સુધી સમ્બન્ધ જોડવો.

ધોરણ ૧ હું.

દોકડા.

૧૦૦ વિષય ૧ લો. પદાર્થો વડે ૨૦૦ સુધીની સંખ્યાનું શિક્ષણ. એકમ, દશક, તથા શતકનું જ્ઞાન અને ચતુરતા ઉપયોગ. સંખ્યાનું પૃથક્કરણ તથા સંયોગીકરણ; જેમકે, ૪૫ = ૪ દશક અને પાંચ એકમ, ૪ દશક અને પાંચ એકમ = ૪૫, વગેરે. દસ સુધીની કોઈ સંખ્યા બસે સુધીની કોઈ સંખ્યામાં મોટે ઉમેરવી તથા બાદ કરવી. આંક વીસા (૨૦x૧૦) સુધી, પલાખાં તથા આ આંક સાથે સમ્બન્ધ રાખનારા મોટા સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર, અને ભાગાકાર સાથે; આ સધળું પદાર્થો વડે શિખવવું. ચલણી નાણાંની માહિતી તથા નાણાંની ધાત. ન્હાના વ્યવહારી દાખલામાં ઉપરનાનો ઉપયોગ કરવો.

૧૦૦ વિષય ૨ જો. સરકારી વાંચન માળાનો ૧ લો ચોપડીનું વાંચન.* સાથમાં ગાવું.

* જ્યાં સરકારી વાંચન માળાની ચોપડીનું નામ લખેલું હશે ત્યાં તેવી જ મુસ્કેલીની અને માન્ય ગુણોવાળી બીજી કોઈ ચોપડી આ ખાતા તરફથી કબૂલ; રાખવામાં આવશે. જે ઇન્સ્પેક્ટરને એમ લાગે, કે વાંચન ચોપડીનો જેટલો ભાગ તૈયાર થયેલો છે તેટલો તેની તૈયાર કરવાની રીત. જેતાં વરસના પૂરા કામ જેટલો દેખાય છે, તે ચોપડીનો નીમોલો અધો ભાગ ભાગવાની જરૂર નથી.

દોકડા.

૧૦૦ વિષય ૩ જો. બાશખડી પૂરી. વાંચેલા પાઠમાંથી શબ્દો તથા વાક્યો પાટી કે સ્લેટ પર મ્હોટે અક્ષરે લખવાં.

૧૦૦ વિષય ૪ થો. ૧૫ પદાર્થ ખાટો, સાદા ડ્રોઈંગ સાથે.

ટીપ. વાર્તાઓ, ગીતો, ખેતી, કવાયત, અને કિન્ડરગાર્ટનના ઉદ્યોગો ચાલુ રાખવા.

ધોરણ ૨ ભૂં.

પહેલા ધોરણના અભ્યાસ ઉપરાંત:

૧૦૦ વિષય ૧ જો.

૫૦ (અ) ૦૧, ૦૧, ૦૧૧, ૧૧, ૧૧૧, વગેરે અપૂર્ણાંકોની પદાર્થો વડે સમજ. ૪૦ સુધીની કોઈ સંખ્યા ૪૦૦ સુધીની કોઈ પણ સંખ્યામાં મોટે ઉમેરવી તથા બાદ કરવી. આંક આળીસા (૪૦×૧૦) સુધી, અને અડધાં તથા પાયાં (પાયાંની પહેલાં અડધાં શિખવવાં), પત્રાખાં તથા આ આંકના સમજાવવાના મ્હોના સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર, અને ભાગાકાર સાથે; ખંડું પદાર્થો વડે શિખવવું. શેરની તથા લખ્યાઈ (ઇન્ચ, ફુટ, યાર્ડ) ની ધાત. છોકરાંએ પોતાને હાથે તોળવું તથા માપવું, અને તોલ તથા માપની અજમાયશ કરવી. ન્હાના વ્યવહારી મ્હોના દાખલામાં ઉપરનાનો ઉપયોગ.

૫૦ (વ) ૧૦૦૦૦૦ સુધી સંખ્યા પરિભાણ. આટલી હદમાં સંખ્યાઓના સરવાળા બાદબાકી, તથા બે આંકડાથી વધારે નહિ એવી સંખ્યા વડે ગુણાકાર ભાગાકાર. પદાર્થો વડે નિયમો સમજાવવા.

૧૦૦ વિષય ૨ જો. સરકારી વાંચન માળાની બીજી ચોપડી પૂરીવું કવિતાના પાઠ સહિત વાંચન, સમજૂતી સાથે. કવિતાની ૭૫ લીટીનો મુખ પાઠ.

૧૦૦ વિષય ૩ જો.

૬૧.

૫૦ (બ) વાંચનની ચોપડીમાં આવેલા જોડાક્ષરવાળા શબ્દોનું ગુજરાતીમાં સ્લેટ પર ડિક્ટેશન.

૫૦ (વ) મોટા વહિવટી અક્ષરો સ્લેટ કે પાટી ઉપર કલમથી લખવા, શિક્ષકે લખી બતાવ્યા હોય તે પ્રમાણે.

૧૦૦ વિષય ૪ થો. પ્રત્યક્ષ અવલોકનથી એક ખીજના સમ્યન્ધમાં વસ્તુઓના સ્થળનું તથા લમ્બાઈ, અન્તર, અને કદનું જ્ઞાન. દિશાઓનું શિક્ષણ. નકશો એટલે શું તેનું જ્ઞાન. છોકરાંએ લીધેલા માપ પરથી નિશાળનો નકશો બનાવવો. જે શહેર કે ગામમાં નિશાળ હોય તે શહેર કે ગામની જૂતળની છોકરાં સમજી શકે તેવી ખીનાઓ. તાલુકાની કે સંસ્થાનની જૂજોનું નકશામાંથી સામાન્ય જ્ઞાન.

૧૦૦ વિષય ૬ મો. સામાન્ય પદાર્થો, હોડ, પ્રાણીઓ, અને કુદરતી બનાવો વિષે સાદા ગ્રંથો સાથે ૧૫ પાક; મુખ્યત્વે કરીને એતીના ઉદ્યોગો સાથે સમ્યન્ધ ધરાવતા.

ધોરણ ૩ નું.

પાઠર્થા ધોરણના અભ્યાસ ઉપરાન્ત:

૧૦૦ વિષય ૧ છો.

૫૦ (અ) આંક-પોણાં, સવાયાં, દોઢાં, અને અઢીઆં, પલાખાં તથા આ આંક સાથે સમ્યન્ધ રાખનારા મોટા સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર, અને ભાગાકાર સાથે. ન્હાના બ્યવહારી મોટા હિસાબોમાં ઉપરનાનો ઉપયોગ. શેરિયાં તથા મણિકાં લેખાં, રીતોનાં કારણો સાથે (ગુંચવણીઆ તથા બારીક દૂનીઓ છોડી દેવી).

૫૦ (વ) ૧૦૦૦૦૦૦૦ સુધીનું સંખ્યા પરિમાણ. નીચેનાં કોષ્ટકો અને ત્યાં સુધી પ્રદર્શનથી શિખવવાં:—

૧. ચલણી નાણાંનું કોષ્ટક, દોઢાં, બદામ, તથા વિસવાસી સાથે.

દોઢાં.

૨. સ્થાનિક જરૂરીયાતો મુજબ શેર તથા તેના ભાગ, મધ્ય, કળશી; ખાંડી, માણી, વગેરે તોલ માપનાં દેશી-કોષ્ટકો.
૩. ઇન્ધ્ર-અથવા તમ્બુ, કુટ, ગજ, હાથ; વાર, માઇલ; અને ગાલિ-આવે-એટલાં લખ્યાઈ તથા લૂગડાના માપનાં કોષ્ટક.
૪. વખતનાં ઇમેજી તથા દેશી-કોષ્ટકો, અને ઇમેજી તથા દેશી મહિનાનાં નામ.

ચાર સાદી: રીતોના અક્ષર દાખલા, તથા ઉપરનાં કોષ્ટકો આવે એવા બાજણી તથા ચાર સંયુક્ત રીતોના દાખલા, રીતોનાં કારણો સાથે. ન્હાતા દાખલા મ્હોએ ગણાવવા.

- ૧૦૦ વિષય ૨ જો. સરકારી વાંચન માળાની ત્રીજી ચોપડી પૂરીનું કવિતાના પાઠ સહિત સરળતાથી વાંચન, સમજૂતી સાથે. કવિતાની ૧૦૦-લીટીનો મુખ પાઠ.

૧૦૦ વિષય ૩ જો.

૫૦ (અ) વાંચેલી ચોપડીમાંથી ચાર-લીટીનું ગુજરાતીમાં ડિ-કેટ્યન.

૫૦ (બ) મ્હોટા વલ્લિવટી અક્ષર શાહીથી લખવા. પૂરી લખેલી કોપી બુક બતાવવી.

- ૧૦૦ વિષય ૪ જો. પ્રત્યક્ષ અવલોકનથી તથા માટીનાં કે બીજાં નમૂનાથી ભૂગોળની મુખ્ય સંગ્રાઓ શિખવવી, અને પછી નકશામાં બતાવવી: નકશાના રકેલ (માપના પ્રમાણ)નું જ્ઞાન; રકેલથી નકશામાં અન્તરો માપવાં. જિલ્લા અથવા એજન્સીની ભૂ-તળ અને રાજકીય ભૂગોળ; ઉદ્યોગો, રથોગ વગેરેના વ્યવહારનાં સાધનો, વગેરે સાથે. ગુજરાતની સામાન્ય ભૂગોળ. શિક્ષકે પાટિયા પર દોરેલા નકશાના ખોખામાં છોકરાંએ જગ્યાઓ પૂરવી. નકશામાં ભૂતળ રચના બતાવેલી હોય તે પરથી દેશના હિયાણાનીચાણના દેખાવ તથા તેનાં સામાન્ય લક્ષણો વિશે અનુમાન કરવાનો છોકરાંને મહાવરો કરાવવો.

અન; સમજૂતી અને પાઠના વિષયનાં જ્ઞાન સાથે. કવિતાની
૧૦૦ લીટીનો મુખ્ય પાઠ (જુદા જુદા છન્દની કવિતાઓ ૫
સન્દ કરવી).

૩૦ (વ) ગુંચવણીઆ વહિવટી અક્ષર વાંચવા.

૧૦૦ વિષય ૩ જો.

૪૦ (અ) વાંચેલી ચોપડીમાંથી વહિવટી અક્ષરે પાંચ લીટી
ડિક્ટેશન.

૬૦ (ચ) દસ્તાવેજોના નમૂનાનું જ્ઞાન તથા તે સારા વહિવટી અ-
ક્ષરે શાહીથી લખવા.

૧૦૦ વિષય ૪ યો. હિન્દુસ્તાનની જૂતાજ તથા રાજકીય જૂગોળ; દેશની
મુખ્ય ખેતીની પેદાશ તથા નિકાશ, અને તેમનો રાષ્ટ્ર ઉપ-
યોગ થાય છે તેના જ્ઞાન સાથે. શિક્ષકે પાઠિયા પર દોરે-
લા નકશાના ખોખામાં છોકરાંએ જગાઓ પૂરવી. પૃથ્વી
કદ અને આકાર, જમીન અને પાણીના મુખ્ય જાતો, તથા
ઘસેજ તામાના મુખ્ય મુખ્ય મુલકનાં નામ, નકશા ઉપરથી
વિગતો વગર.

૧૦૦ વિષય ૫ મો. આરોગ્ય વિદ્યા. સાદી વસ્તુઓનું રૂઝગ-
પૂરવણી.

વ્યવસ્થાપકોની મરજી હશે તો ધોરણ ૩ થી ૫ ના ૫ મા વિષયમાં જુદા-
વેલા પદાર્થ પાડો તથા વિદ્યાર્થી બદલે હસ્ત શિક્ષણ અથવા વિદ્યાર્થીનાં જૂગતરનો
ધોરણ વાર ગોઠવેલો અભ્યાસ ક્રમ ચલાવી શકશે. આવો કોઈ અભ્યાસ ક્રમ
પસન્દ કરતાં જે સ્થળમાં નિવાસ આવેલી હોય ત્યાંની ઔદ્યોગિક અને બીજી
જરૂરીઆતો પર લક્ષ આપતું નેઈએ. ઘખલા તરીકે જ્યાં ઘણું માત્રે ખે-
ડત લોકોની વસ્તી હશે એવાં સ્થળોમાં ખેતીનો અભ્યાસ ક્રમ ચલાવી શ-
કશે. વ્યવસ્થાપકો પોતાના સ્થળને અનુકૂળ હોય એવો કોઈ વિષય પસન્દ
કરી શકશે, પણ તેમણે તૈયાર કરેલા અભ્યાસ ક્રમને માટે ખાતાની મંજૂરી
લેવી પડશે.

૩. છોકરાની ઉરદુ પ્રાથમિક નિશાળોનાં ધોરણે.

(નિશાળનાં આલતી ભાષા મારફત શિક્ષણ આપવું.)

બાળ વર્ગ.

(આ વર્ગમાં બધા છોકરાની પરીક્ષા સાથે લેવાશે, અને દરેક છોકરાને જુદા માર્ક આપવામાં આવશે નહિ.)

૧. પદાર્થો વડે સો સુધીની સંખ્યાનું શિક્ષણ. પાંચ સુધીની કોઈ સંખ્યા સો સુધીની કોઈ સંખ્યામાં મોટે ઉમેરવી તથા બાદ કરવી; પણ ૧૮+૩, ૨૨-૩, વગેરે જે દિશાઓમાં તેના તે દશકની બહાર જવું પડે તેવા દિશાબ આપવા નહિ. દરેક પ્રસંગે સરવાળા બાદબાકીના જવાબ વસ્તુ ગણીને સિદ્ધ કરવા.

૨. ગુજરાતી તથા ઉરદુ શબ્દોનાં શુદ્ધ વાંચવા, પારાખરીનો અર્થ ન પડે એવા ન્હાન જાણીતા શબ્દો (જેવા કે ધર, તલ) અક્ષરનાં પત્તાં પાસે પાસે ગોઠવીને બનાવવા (પત્તાં રજિત હોય તો વધારે સારું).

૩. નીચેના કથિત પાઠ :—

(અ) સાદા આશર વિષે;

(બ) રંગ વિષે;

(ક) જાણીતા પદાર્થ તથા પ્રાણીઓ વિષે.

૪. છોકરાનો સમ ભાવ અને કલ્પના શક્તિ કેળવે તથા નીતિનું શિક્ષણ આપે એવી સાદી અને સ્પષ્ટ વાતોનો સુખ્ય મહેતાજ કે મહેલીજ એ અથવા ટ્રેન્ડ આસિસ્ટન્ટે કહેવી.

૫. સાદાં અને હાવ બાવવાળાં ગીતો.

૬. બાળ કવાયત, કસરત, અને ખેલો.

૭. નિશાળની સવલત પ્રમાણે એક કે વધારે સહેલા કિન્નરગાઈનના ઉદ્યોગો.

૫. ગણતું, શબ્દ બનાવવા, સાદા શ્રેણી સાથે પદાર્થ પાઠો, વાર્તાઓ, ગીતો, ખેલો, અને ઉદ્યોગો, એ સર્વેનો બને ત્યાં સુધી સમ્બન્ધ બેસવો.

ધોરણ ૧ લું.

દોઢડા.

૧૦૦ વિષય ૧ લો. પદાર્થો વડે ૨૦૦ સુધીની સંખ્યાનું શિક્ષણ. એકમ, દશક, તથા શતકનું ગણ, અને શબ્દનો ઉપયોગ. સંખ્યાનું પ્રયક્ષરણ તથા સંયોગીકરણ; જેમકે, ૪૫ = ૪ દશક અને પાંચ એકમ, ૪ દશક અને પાંચ એકમ = ૪૫, વગેરે. દસ સુધીની કોઈ સંખ્યા બસે સુધીની કોઈ સંખ્યામાં મોઢે ઉમેરવી તથા બાદ કરવી. આંક વીસા (૨૦×૧૦) સુધી, પલાખાં તથા આ આંક સાથે સમ્બન્ધ રાખનારા મ્હોના સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર, અને ભાગાકાર સાથે; આ સર્વનું પદાર્થો વડે શિખવતું. ચલણી નાણાંની માહિતી તથા નાણાંની ધાત. મ્હોના બ્યવહારી દાખલામાં ઉપરનાનો ઉપયોગ કરવો.

૧૦૦ વિષય ૨ જો. ગુજરાતી ૧ લી ચોપડી અને ઉરદુ પ્રાધમરતું^{*} વાંચન.*

૧૦૦ વિષય ૩ જો. બારાખડી પૂરી, વાંચેલા પાઠમાંથી શબ્દો પાડી કે સ્લેટ પર પલાખેલી ખડીથી મ્હોટે અક્ષરે લખવા.

૧૦૦ વિષય ૪ થો. ૧૫ પદાર્થ પાઠો સાદા શ્રેણી સાથે.

* ન્યાં સરકારી વાંચન માળાની ચોપડીનું નામ હશે ત્યાં તેવી જ મુશ્કેલીની અને માન્ય ગુણોવાળી બીજી કોઈ ચોપડી આ ખાતા તરફથી કબૂલ રાખવામાં આવશે. જો ઇન્સ્પેક્ટરને એમ લાગે કે, વાંચન ચોપડીના જેટલો ભાગ તૈયાર થયેલો છે તેટલો તેની તૈયાર કરવાની રીત જોતાં વરસના પૂરા કામ જેટલો દેખાય છે, તો ચોપડીનો નીમેલો બધો ભાગ માગવાની જરૂર નથી.

ટીપ. વાર્તાઓ, ગીતો, ખેલો, કથાવત, અને કિન્ડરગાર્ટનના ઉદ્યોગો
'આલુ રાખવા

ધોરણ ૨ જી.

પાઠ્યા ધોરણના અભ્યાસ ઉપરાન્ત:

દોકડા.

૧૦૦ વિષય ૧ લો.

૫૦ (અ) આંક-અડધાં, પાયાં, અને અટ્ટીઆં, પલાખાં તથા તેમના સમ્બન્ધના મ્હોના દાખલા સાથે (પાયાં પહેલાં આડધાં શિખવવાં; આંકમાં આવતાં અપૂર્ણાંક પદાર્થો વડે સમજાવવાં). ગેર અને લખાઈ (છત્થ, કુટ, ચાડ) ની ધાત. છોકરાંએ પોતાને હાથે તોળવું તથા માપવું, અને તોલ માપતી અજમાયશ કરવી. ન્હાના વ્યવહારી મ્હોના દાખલામાં ઉપરનાનો ઉપયોગ.

૫૦ (વ) ૧૦૦૦૦૦ મુખી સંખ્યા પરિમાણ. આટલી હદમાં સંખ્યાઓના સરવાળા બાદબાકી, તથા જે આંકડાથી વધારે નહિ એવી સંખ્યા વડે ગુણાકાર ભાગાકાર. પદાર્થો વડે નિયમો સમજાવવા.

૧૦૦ વિષય ૨ જો. ગુજરાતી ૨ જી ચોપડી અડધી તથા ૩ જી અડધીતું, અને ઉરદુ વાંચન માળાની પહેલી ચોપડીતું કવિતાના પાઠ સહિત વાંચન, સમજૂતી સાથે. સહેલી ગુજરાતી કે ઉરદુ કવિતાની ૫૦ લીટીનો મુખ પાઠ.

૧૦૦ વિષય ૩ જો.

૫૦ (અ) વાંચેલી ચોપડીઓમાંથી નોંધાક્ષરવળા શબ્દોતું ડિ-ક્ટેશન.

૫૦ (વ) ગુજરાતી તથા ઉરદુ મ્હોટા વહિવટી અક્ષર લખવા. પૂરી લખેલી કોપી બુક બતાવવી.

૬૦૬

૧૦૦ વિષય ૪ થો. પ્રત્યક્ષ અવલોકનથી એક ખીજના સમન્વયમાં વસ્તુઓના સ્થળનું તથા લક્ષ્યાર્ધ, અન્તર, અને કદનું જ્ઞાન. દિશાઓનું શિક્ષણ. નકશો એટલે શું તેનું જ્ઞાન. છોકરાંએ લીધેલા માપ પરથી નિશાળનો નકશો બનાવવો. જે શહેર કે ગામમાં નિશાળ હોય તે શહેર કે ગામની ભૂતળની છોકરાં સમજી શકે તેવી ખીનાઓ. તાલુકાની કે સંસ્થાનની ભૂગોળનું નકશામાંથી સામાન્ય જ્ઞાન.

૧૦૦ વિષય ૧ મો. સામાન્ય પદાર્થો, છાં, પ્રાણીઓ, અને કુદરતી બનાવો વિષે સાદા ડ્રોઇંગ સાથે ૨૦ પાક; પહેલા ધોરણથી વધારે ચત્રતા.

ધોરણ ૩ જી.

પાઠશાળા ધોરણોના અભ્યાસ ઉપરાંત:

૧૦૦ વિષય ૧ છો.

૪૦ (અ) શરીરમાં તથા મહિષમાં લેખાં, રીતોનાં કારણો સાથે (જીવન અવસ્થાઓ કુચીઓ છોડી દેવી).

૬૦ (વ) ૧૦૦૦૦૦૦૦ સુધીનું સંખ્યા પરિમાણ. નીચેનાં કોષ્ટકો અને ત્યાં સુધી પ્રદર્શનથી શિખવવાં:—

૧. ચલણી નાણાંનું કોષ્ટક, દોકડા, બદામ, તથા વિસવાસી સાથે.
૨. સ્થાનિક જરૂરીયાતો મુજબ શેર તથા તેના ભાગ, મણ, કળશી, ખાંડી માણી, વગેરે તોલ માપનાં દેશી કોષ્ટકો.
૩. ઇન્દ્રિય અથવા તસ, ડુટ, ગજ, હાથ, વાર, ચાપલ, અને ગાંઠ આવે એટલાં લક્ષ્યાર્ધ તથા લગડાના માપનાં કોષ્ટક.
૪. વખતનાં ઇમેજ તથા દેશી કોષ્ટકો, અને ઇમેજ તથા દેશી મહિનાનાં નામ.

ચાર સાદી રીતોના અધરા દાખલા, તથા ઉપરનાં કોષ્ટકો આવે એવા ભાંજણી તથા ચાર સંયુક્ત રીતોના દાખલા, રીતોનાં કારણો સાથે. ન્હાના દાખલા મ્હોએ ગણાવવા.

દેક્ષા.

૧૦૦ વિષય ૨ જો.

૭૦ (અ) શુજરાતી ચોપડી ચોપડી અડધી અને ઉરદુ ખીછ ચોપડીનું કવિતાના પાઠ સહિત વાંચન, સમજૂતી તથા પાઠના વિષયના જ્ઞાન સાથે. શુજરાતી કવિતાની ૫૦ અને ઉરદુ કવિતાની ૫૦ લીટીનો મુખ્ય પાઠ.

૮૦ (વ) શુજરાતી અને ઉરદુ વ્યાકરણ—નામ તથા ક્રિયાપદ જોળખવાં. કર્તા અને વિધાન પક્ષ તરીકે તેમનો ઉપયોગ. દૂકાં નમૂનાનાં વાક્યો રચવાં.

૧૦૦ વિષય ૩ જો.

૫૦ (અ) વાંચેલી ચોપડીઓમાંથી શુજરાતી અને ઉરદુમાં ત્રણ ત્રણ લીટીનું ડિક્ટેશન.

૫૦ (વ) મધ્યમ કદના અક્ષર લખવા. પૂરી લખેલી શુજરાતી તથા ઉરદુ કોપી છુટો જતાવવી.

૧૦૦ વિષય ૪ જો. પ્રત્યક્ષ અવલોકનથી તથા માટીના કે ખીજ નમૂનાથી જૂજોળની મુખ્ય સંગ્રાઓ શિખવવી, અને પછી નકશામાં જતાવવી. નકશામાં જૂતળ રચના જતાવેલી હોય તે પરથી દેશના ઊંચાણ નીચાણના દેખાવ તથા તેનાં સામાન્ય લક્ષણો વિષે અનુમાન કરવાનો છોકરાંને મહાવરો કરાવવો. નકશાના સ્કેલ (માપના પ્રમાણ) નું જ્ઞાન; સ્કેલથી નકશામાં અનંતરો માપવાં. નિર્દેશ અથવા એજન્સીની જૂતળ અને રાજકીય જૂજોળ; ઉલોગો, રચજો વચ્ચેના વ્યવહારનાં સાધનો, વગેરે સાથે. શુજરાતની સામાન્ય જૂજોળ. શિક્ષકે પાટિયા પર દોરેલા નકશાના ખોખામાં છોકરાંએ જગાઓ પૂરવી.

૧૦૦ વિષય ૫ મો. સામાન્ય પદ્યો, છોડ, પ્રાણીઓ, અને કુદરતી જાનાવો વિષે સાદા ડ્રોઇંગ સાથે ૨૦ પાઠ; પાછલાં ધોરણો કરતાં વધારે ચક્રતા.

ધોરણ ૪ થું.

(આ ધોરણ પૂરું કર્યા પછી છોકરાંને ઇંગ્લેન્ડ બહુવાની રજા
આપવામાં આવશે.)

પાછલાં ધોરણોના અભ્યાસ ઉપરાન્ત:

દેકડ.

૧૦૦ વિષય ૧ લો.

૪૦ (અ) સ્થાનિક જરૂરીઆતો સુજાન કરાશી, ખાંડી, હારા, ગા-
લ્લી, માણી, ખાર, ધગેરનાં લેખાં; વળી લૂગડા, કોડી, સોના
રૂપા, તથા મુસારાનાં લેખાં; રીતોનાં કારણો સાથે. ગુચવ-
ણીઆ કુંચીઓ છોડે દેવી.

૬૦ (વ) નીચેનાં કોટકો બની શકે ત્યાં મુખી પ્રદર્શનથી શિખવવાં:—

૧. નાણાં તથા એવોર્ડપોષસ તોજનાં ઇંગ્લેન્ડ કોટક.

૨. સોના રૂપાતું દેશી કોટક.

૩. લખ્યાઈ તથા ચોરસ માપનાં ઇંગ્લેન્ડ કોટકો.

અવયવો, દંદબાજક, લઘુતમ સાધારણ બાજ્ય, વ્યવહારી
અપૂર્ણાંક તથા દેશી અપૂર્ણાંકના સહેલા દાખલા; ન્દાની
સંખ્યાઓના વર્ગ તથા ત્રિરાશી, રીતોનાં કારણો સાથે. ખને
ત્યાં લગી અપૂર્ણાંક વસ્તુઓના પ્રદર્શનથી શિખવવાં. આ
બધી રીતોના ન્દાના દાખલા મહેત્તે કરાવવાં.

૧૦૦ વિષય ૨ જો.

૫૦ (અ) ગુજરાતી પાંચમી ચોપડી અડધી તથા ઉરદુ ત્રીજી
ચોપડીતું કવિતાના ખાઠ સહિત વાંચન, સમજૂતી તથા વિ-
વચના જ્ઞાન સાથે. ગુજરાતી કવિતાની ૫૦ અને ઉરદુ ક-
વિતાની ૫૦ લીટીનો ગુખ ખાઠ.

૩૦ (વ) ગુજરાતી તથા ઉરદુ વ્યાકરણ—વિશેષણ તથા ક્રિયા-
વિશેષણ વડે નામ તથા ક્રિયાપદનો વધારો; સર્વનામનો ઉ-
પયોગ; નામ, સર્વનામ, તથા વિશેષણનાં રૂપાખ્યાપન; ક્રિયા-
પદના બે પ્રકાર, ધાતુ, અને ત્રણ મુખ્ય કાળ, દૂકાં નમૂના-
નાં વાક્યો બનાવવાં. સાદું પદ્મકેદ.

દોકડા.

૨૦ (ક) ઉરદુ તથા ગુજરાતી સારા અક્ષરે લખેલું વાંચવું.

૧૦૦ વિષય ૩ જો.

૫૦ (અ) વાગેલી ચોપડીમાંથી ગુજરાતી તથા ઉરદુમાં ત્રણ ત્રણ લીટીનું ડિક્ટેશન.

૫૦ (વ) વહિવટી અક્ષર લખવા. ગુજરાતી તથા ઉરદુ કોપી ખુકો પૂરી લખેલી બતાવવી.

૧૦૦ વિષય ૪ જો.

૫૦ (અ) ગુજરાતનો ઇતિહાસ. સાદી રમુજ વાર્તાઓથી આ વિષયનું શિક્ષણ આપી શકશે.

૫૦ (વ) ગુજર્ણ ઇલાકાની મામાન્ય ભૂગોળ, અને ગુજરાતની ભૂતળ અને રાજકીય તથા ઔદ્યોગિક ભૂગોળનું વિગત સાથે જ્ઞાન. ઢાળા પાટિયા પર શિક્ષકે દોરેલા નકશાના ખોખામાં ઢોઢરાંએ જગાઓ પૂરવી.

૧૦૦ વિષય ૫ મો. સામાન્ય પદાર્થો, ઊંડ, પ્રાણીઓ અને કુદરતી બનાવો વિષે સાદા દ્રોષ્ટિ સાથે ૨૦ પાઠ; પાછલાં ધોરણો કરતાં વધારે ચડતા.

ધોરણ ૫ મું.

પાછલાં ધોરણોના અભ્યાસ ઉપરાન્ત:

૧૦૦ વિષય ૧ લો.

૪૦ (અ) જમીન, કાચા પાક તોપ, તોપ બારદાન, કાટ લાકડાં, હમર, સેકલ, અને વ્યાજનાં લેખાં, રીતોનાં કારણો સાથે.

૬૦ (વ) સામાન્ય ઉપયોગમાં આવતાં હોય એવાં બાકીનાં ઇંગ્રેજી તથા દેશી કોટકો, ધન માપ સાથે. ન્હાની સખ્યાઓના ધન. પુનરાવર્ત સિવાયનાં દશાંશ અપૂર્ણાંક, બહુરાશી, પાંતી, માદું અને ચક્રવૃદ્ધિ બ્યાજ, રીતોનાં કારણો સાથે. આ રીતોના ન્હાતા દાખલા મોટે મણવા.

દોહડા.

૧૦૦ વિષય ૨ જો.

૫૦ (અ) ગુજરાતી છદ્ધિ ચોપડી અડધીનું તથા ઉરદુ ચોથી ચોપડીનું કવિતાના પાઠ સહિત વાંચન; સમજૂતી અને પાઠના વિષયના યાન સાથે. શાહનામાના ઉરદુ ભાષાન્તરમાંથી ૧૦૦ લીટીનો મુખ્ય પાઠ તથા સમજૂતી.

૩૦ (વ) લોકરોષ્ઠ કૃત ઉરદુ વ્યાકરણ વાક્ય વિચાર સિવાય. ગુજરાતી વ્યાકરણ—ક્રિયાપદનાં રૂપાખ્યાપન; કૃદન્તો અને તેમનો ઉપયોગ; કૃદન્તો સાથે કર્મ અને ક્રિયાવિશેષણ રૂપી વધારાનો ઉપયોગ; વિભક્તિઓના અર્થ; શબ્દયોગી અને ઉભયાન્યથી અન્યયોનો ઉપયોગ. દૂકાં નમૂનાનાં વાક્યો બનાવવાં. ગુજરાતી તથા ઉરદુમાં પદચ્છેદ.

૨૦ (ફ) ગુજરાતી તથા ઉરદુમાં સાધારણ વ્યવહારી અક્ષર લખેલું વાંચનું.

૧૦૦ વિષય ૩ જો.

૭૦ (અ) કથન રૂપી તથા વર્ણન રૂપી ન્દાના પેરેગ્રાફ, અને ન્દાની ચીટીઓ તથા ખાનગી કાગળ ઉરદુ તથા ગુજરાતીમાં લખવા. વ્યાકરણ, વિરામ ચિન્હ, જોડણી, તથા અક્ષર પર ધ્યાન આપવું, તથા શબ્દો છૂટા લખવા. શિક્ષકના સુધારા સાથેની આખા વર્ષની મનોમત્તન જુદા બતાવવી.

૩૦ (વ) વહિવટી અક્ષર લખવા. ગુજરાતી તથા ઉરદુ પૂરી લખેલી કોપી જુદા બતાવવી.

૧૦૦ વિષય ૪ થો.

૫૦ (અ) મુસલમાનો આવતા પહેલાંના એટલે શાહજુહીને દિલ્હી જતું ત્યાં સુધીના કાગળો હિન્દુસ્તાનનો ઇતિહાસ, એ જ કાગળો ગુજરાતના ઇતિહાસ સાથે; અથવા આ કાગળો જ મહાન પુરુષોનાં જીવન ચરિત.

૫૦ (વ) હિન્દુસ્તાનની ભૂતળ તથા રાજકીય અને ઔદ્યોગિક ભૂગોળ; દેશમાં વસતા લોકોની મુખ્ય જાતો, ધર્મો, અને

દોઢડા.

ભાષાઓ, સ્થળો વચ્ચેનાં વ્યવહારનાં સાધનો, વગેરે સાથે. પૃથ્વીનું કદ અને આકાર, અને જમીન તથા પાણીના મુખ્ય ભાગો. અક્ષાંશ તથા રેખાંશ. યાદદારતી ઉપરથી અક્ષાંશ તથા રેખાંશ સાથે ગુજરાતનો નકશો દોરવો (શિક્ષકે પ્રથમ પાટિયા પર સિખવવું, અને તે ઉપરથી પછી છોકરાંએ નકશો દોરવો).

૧૦૦ વિષય ૬ મો. સામાન્ય પદાર્થો, છોડ, પ્રાણીઓ, અને કુદરતી ખતાવો વિષે સાદા ડ્રોઇંગ સાથે ૨૫ પાઠ; પાછલાં ધોરણો કરતાં વધારે ચદતા.

ધોરણ ૬ ડું.

પાછલાં ધોરણોના અભ્યાસ ઉપરાન્ત:

૧૦૦ વિષય ૧ લો.

૪૦ (અ) પુનરાવર્તે દર્શાવે, મુદત કાપવાના હિસાબ, દલાલી અને આડત, નફા રોટો, લેન અને શેર, તથા પંત્યાણ, રીતોનાં કારણો સાથે. ન્હાના હિસાબ મોઢે ગણવા.

૩૦ (વ) યુક્તિહીન સ્કંધ ૧ લો—વ્યાખ્યાઓ, સ્વીકૃત પક્ષ, પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ, અને વીસ સિદ્ધાન્ત.

૩૦ (ક) સાદો રોજમેળ અને ખાતાવહો, તથા સાદા ખાતાનું વ્યાજ ગણવું.

૧૦૦ વિષય ૨ જો.

૫૦ (અ) સરળતાથી અને આવ જણાય તેવી રીતે ગુજરાતી સાતમી ચોપડીના નીતિ સમ્બન્ધી તથા સામાન્ય જ્ઞાન સમ્બન્ધી પાઠોનું અને ઉરડું તોખેતુન નસુહનાં ૫૦ પાનાંનું વાંચન; સમજૂતી અને પાઠના વિષયના જ્ઞાન સાથે. શાહનામાના ઉરડું ભાષાન્તરમાંથી પહેલાં નહિ શીખેલી ૧૫૦ લીટીનો મખ પાઠ તથા સમજૂતી.

દોકડા.

- ૩૦ (વ) હોલરોઈડ કૃત ઉરદુ વ્યાકરણ—વાક્ય વિચાર. ગુજરાતી વ્યાકરણ—વાક્ય વિચાર. નમૂનાનાં વાક્યો બનાવવાં. ગુજરાતી તથા ઉરદુમાં પદચ્છેદ.
- ૨૦ (ક) ગુજરાતી તથા ઉરદુ સાધારણ અક્ષરે લખેલું અડપથી વાંચવું.

૧૦૦ વિષય ૩ જો.

- ૭૦ (અ) પરીક્ષકે કહેલી અથવા વાંચેલી કોઈ વાતો કે ખીનાનો સાર, રિપોર્ટ, આરજી, અથવા કાગળ ગુજરાતી તથા ઉરદુમાં લખવો. જોડણી, વ્યાકરણ, તથા વિરામ ચિન્હ ઉપર ધ્યાન આપવું, શબ્દો છૂટા લખવા. શિક્ષકના સુધારા સાથેની આખા વર્ષની મનોમત્ન શુકો બતાવવી.

- ૩૦ (વ) વહિવટી અક્ષર લખવા.

૧૦૦ વિષય ૪ થો.

- ૫૦ (અ) હિન્દુસ્તાનનો ઇતિહાસ ઔરંગઝેબના મરણ સુધી, એ જ કાળના ગુજરાતના ઇતિહાસ સાથે; અથવા પહેલાં નહિ થીએકા ૬ મહાન પુરોનાં જીવન ચરિત.
- ૫૦ (વ) એશિયા તથા યુરોપની સામાન્ય ભૂગોળ. ટ્રેડિસ્ટનનો હિન્દુસ્તાન સાથે વ્યાપારી તથા રાજકીય સમ્બન્ધ, અને બંને ખંડોના ખીલ દેશોનો હિન્દુસ્તાન સાથે વ્યાપારી સમ્બન્ધ, વેપારના માર્ગો સાથે. યાદદાસ્તી ઉપરથી અર્ક્ષાશ તથા રેખાંશ સાથે મુખ્ય ઇલાકાનો નકશો દોરવો (શિક્ષકે પ્રથમ પાટિયા પર ચિખવવું અને તે ઉપરથી પછી છોકરાંએ નકશો દોરવો). દિવસ અને રાત, ઋતુઓ, હવા, પવન, ઝાકળ, ધુમસ, વાદળો, વરસાદ, હમ, અને નદીઓ તથા જમીન નીચેના ઝરાતું બનવું.

૧૦૦ વિષય ૫ મો. આરોગ્ય વિદ્યા.

ધોરણ ૭ મું.

પાઠ્યક્રમ ધોરણોના અભ્યાસ ઉપરાંત:

દોઢડા.

૧૦૦ વિષય ૧ લો.

૪૦ (અ) અંગ્રાણીત પૂરું, રીતોનાં કારણો સાથે. ન્હાના દાખલા મેલે ગણના.

૩૦ (વ) મુક્તિદેવ રક્ષ ૧ લો પૂરા.

૩૦ (ક) દેશી નામું.

૧૦૦ વિષય ૨ જો.

૫૦ (અ) સરળતાથી અને ભાવ જણાવ તેવી રીતે પાંચમા વિષયમાં જણાવેલા પાઠ સિવાયના પહેલાં નહિ શીખેલા ગુજરાતી સાતમી ચોપડીના પાઠો તથા ઉરદુ આખે હયાતનાં ૫૦ પાનાંનું વાંચન, સમજૂતી તથા પાઠના વિષયના જ્ઞાન સાથે. સાહવામાંના ઉરદુ ભાષાન્તરમાંથી પહેલાં નહિ શીખેલી ૨૦૦ લીટીનો મુખ પાઠ અને સમજૂતી.

૩૦ (વ) ગુજરાતી તથા ઉરદુ વ્યાકરણ પૂરાં, સંપૂર્ણ પદ્મજેદ સાથે.

૨૦ (ક) ગુજરાતી તથા ઉરદુ લખાણ પ્રકરણ વાંચવું.

૧૦૦ વિષય ૩ જો.

૬૦ (અ) ગુજરાતીમાં નિમન્ધ લખવો. જોડણી, વ્યાકરણ, વિરામ ચિન્હ, તથા અક્ષર પર ધ્યાન આપવું; શબ્દો ટૂંક લખવા. શિક્ષકના સુધારા સાથેની આખા વર્ષની મનોચલ્લ શુદ્ધિ બતાવવી.

૪૦ (વ) વ્યવહારી અક્ષર લખવા. સાધારણ ખતો લખવાની રીત.

૧૦૦ વિષય ૪ થો.

૫૦ (અ) હિન્દુસ્તાન અને ગુજરાતનો ઇતિહાસ પૂરા, ઇંગ્રેજ

દોકડા.

રાજ્યના ખાસ જ્ઞાન સાથે; અથવા પહેલાં નહિ આવી ગયેલા ૬ મહાન પુરુષોનાં જીવનનું ચરિત્ર. હિન્દના દેશનું નામાંથી રાજ્ય પદ્ધતિ સમ્બન્ધી કેટલીક માહિતી.

૫૦ (વ) પૃથ્વીની સામાન્ય ભૂગોળ, ઈર્ષેજ તાજાના મુલકના ખાસ જ્ઞાન સાથે. હિન્દુસ્તાન સાથે જુદા જુદા દેશોનો વ્યાપાર સમ્બન્ધ. ભૂતળનાં મૂળતત્ત્વો. યાદદાસ્તી ઉપરથી અક્ષાંશ રેખાંશ સાથે હિન્દુસ્તાનનો નકશો દોરવો. (શિક્ષકે પહેલાં પાટિયા પર શિખવવું, અને તે ઉપરથી પછી છોકરાંએ નકશો દોરવો.)

૧૦૦ વિષય ૬ મો. ગુજરાતી સાતમી ચોપડીના સિદ્ધ પદાર્થ વિજ્ઞાન સમ્બન્ધી અને પ્રાણી તથા વનસ્પતિ સમ્બન્ધી પાઠોમાં આવેલાં વિદ્યાનાં મૂળતત્ત્વો યોગ્ય પ્રદર્શન, પ્રયોગ, અને કાળા પાટિયા પર કાઢેલાં ચિત્રોથી શિખવવાં.

ટીપ—દાદપત્રિક માપકરણ આ ધોરણમાં ઐત્ત્રિક વિષય તરીકે શિખરી શકાશે.

પૂરવણી.

વ્યવસ્થાપકોની મરજી હશે તો ધોરણ ૩ થી ૭ માં જણાવેલા પદાર્થ પાઠો તથા વિદ્યાને બદલે હસ્ત શિક્ષણ અથવા વિદ્યાનાં મૂળતત્ત્વોનો ધોરણ વાર ગોઠવેલો અભ્યાસ ક્રમ ચલાવી શકાશે. આવો કોઈ અભ્યાસ ક્રમ પસન્દ કરતાં જે સ્થળમાં નિશાળ આવેલી હોય ત્યાંની ઔદ્યોગિક અને ખીજી જરૂરીઆતો ઉપર લક્ષ આપવું જોઈએ. દાખલા તરીકે જ્યાં ધર્ણુ ભાગે ખેડુત લોકોની વસ્તી હશે એવાં સ્થળોમાં ખેતીનો અભ્યાસ ક્રમ ચલાવી શકાશે. વ્યવસ્થાપકો પોતાના સ્થળને અનુકુળ હોય એવો કોઈ વિષય પસન્દ કરી શકશે, પણ તેમણે તૈયાર કરેલા અભ્યાસ ક્રમ માટે ખાતાની મંજૂરી લેવી પડશે.

૪. છોકરીઓની ગુજરાતી નિશાળોનાં ધોરણો.

બાળ વર્ગ.

(આ વર્ગમાં બધી છોકરીઓની પરીક્ષા સાથે લેવાશે, અને દરેક છોકરીને જુદા માર્ક આપવામાં આવશે નહિ.)

૧. પદ્યાર્થો વડે એ સુધીની સંખ્યાનું શિક્ષણ. પાંચ સુધીની કોઈ સંખ્યા સો સુધીની કોઈ સંખ્યામાં મોટે ઉમેરવી તથા બાદ કરવી; પણ ૧૬+૩, ૨૨-૩, વગેરે જે દિસાઓમાં તેના તે દશકની બહાર જવું પડે તેવા દિસાજ આપવા નહિ. દરેક પ્રસંગે સરવાળા બાદબાકીના જવાબ વસ્તુ ગણીને સિદ્ધ કરવા.

૨. ગુજરાતી ભૂગાફરો શુદ્ધ વાંચવા. બારાબકીનો ખખ ન પડે એવા ન્દાના જણીતા શબ્દો (જેવા કે ધર, તક્ત) અક્ષરનાં પત્તાં પાસે પાસે ગ્રંથીને બનાવવા (પત્તાં રંગિત હોય તો વધારે સારું).

૩. નીચેના કથિત પાઠ :—

(અ) સાદા આકાર વિષે;

(ઘ) રંગ વિષે;

(ક) જણીતા પદ્યાર્થ તથા પ્રાણીઓ વિષે.

૪. છોકરાંનો સમ ભાવ તથા કલ્પના શક્તિ કેળવે અને નીતિનું શિક્ષણ આપે એવી સાદી અને રસિક વાર્તાઓ સુખ્ય મહેતાછ... કે મહેતા... જે અથવા ટ્રેન્ડ આસિરન્ટે કહેવી.

૫. સાદાં અને હાલ ભાવવાળાં ગીતો.

૬. બાળ કથાવત, કસરત, અને ખેલો.

૭. નિશાળની સવડ પ્રમાણે એક કે વધારે મહેલા • ડિન્ડરગાર્ટનનાં ઉદ્યોગો.

ટીપ. ગણવું, શબ્દ બનાવવા, સાદા ગ્રંથગ સાથે પદ્યાર્થ પાઠ, ગીતો, ખેલો, અને ઉદ્યોગો, એ સર્વેનો બને ત્યાં સુધી સંખ્યન્ધ જોડવો.

ધોરણ ૧ લું.

દોહડા.

- ૧૦૦ વિષય ૧ લો. પદાર્થો વડે ૨૦૦ સુધીની સંખ્યાનું શિક્ષણ. આંક વીસા (૨૦×૧૦) સુધી પક્ષાખાં સાથે. દશ દરતાં ઝોળી સંખ્યાના મોઢે સરવાળા બાદબાકી.
- ૧૦૦ વિષય ૨ જો. સરકારી વાંચન માળાની ૧ લી ચોપડીનું વાંચન. * સાચમાં ગાવું.
- ૧૦૦ વિષય ૩ જો. બારાબડી પૂરી. વાંચેલા પાઠોમાંથી પાઠી કે સ્ટેટ પર શબ્દો અને વાક્યો મહોટે અક્ષરે લખવાં.
- ૧૦૦ વિષય ૪ થો. સાદા ગ્રંથમાં સાથે ૧૫ પદાર્થ પાઠો. ટીપ, વાતાંઓ, ગીતો, ખેસો, અને કિન્ડરગાર્ટનના ઉદ્યોગો ચાલુ રાખવા.

ધોરણ ૨ નું.

પાઠશાળા ધોરણના અભ્યાસ ઉપરાંત:

- ૧૦૦ વિષય ૧ લો. આંક-અડધાં તથા પાયાં, પક્ષાખાં અને તેના સંબંધના મહોના હિસાબ સાથે (પાયાં પહેલાં અડધાં શિખવવાં; આંકમાં આવતાં અપૂર્ણાંશ પદાર્થો વડે સમજાવવાં). ૧૦૦૦૦ સુધી સંખ્યા પરિચાલુ. આ હદમાં સરવાળા બાદબાકીના દાખલા. સહેલા મહોના દાખલા. જ્યાં જની શકે ત્યાં પ્રદર્શન વડે રીતો સમજાવવી.

- ૧૦૦ વિષય ૨ જો. ૨ જી ચોપડી પૂરીનું વાંચન, સમજૂતી સાથે. ૨ જી

* જ્યાં સરકારી વાંચન માળાની ચોપડીનું નામ લખેલું હશે ત્યાં તેવી જ મુશ્કેલીની અને માન્ય ગુણોવાળી બીજી કોઈ ચોપડી આ ખાતા તરફથી કબુલ રાખવામાં આવશે. જો દરખેડદારને એમ લાગે, કે વાંચન ચોપડીનો જટિલ ભાગ તૈયાર થયેલો છે તેટલો તેની તૈયાર કરવાની રીત જોતાં વરસના પૂરા કામ જેટલો દેખાય છે, તો ચોપડીનો નીચેલો બધો ભાગ માગવાની જરૂર નથી.

દેાડડા.

ચોપડી અને ગગ્યાવળની ૭૫ લીટીનો સુખ પાક તથા સમજૂતી. સાથમાં ગાવું.

૧૦૦ વિષય ૨ જો. વાંચન ચોપડીમાં આવતા શબ્દોનું ગુજરાતીમાં હિન્દી અને મહોટા વહિવટી અક્ષર લખવા. પૂરી લખેલી કાપી છુટક બતાવવી.

૧૦૦ વિષય ૪ થો. પ્રત્યક્ષ અનુલોકનથી એક બીજાના સમ્બન્ધમાં વસ્તુઓના સ્થળનું તથા લગ્નઘર્ષ અન્તર, અને કદનું માન દિશાઓનું સિદ્ધાન્ત નકશો એટલે શું તેનું માન. બાળકીઓએ લીધેલા માપ ઉપરથી નિશ્ચયનો નકશો બનાવવો જે શહેર કે ગામમાં નિશાળ હોય તે શહેર કે ગામની ભૂતળની બાળકીઓ સમજી શકે તેવી બીનાઓ. તાલુકા કે સંસ્થાનની ભૂગોળનું નકશામાંથી સામાન્ય ગુન.

૧૦૦ વિષય ૫ મો. સામાન્ય પદાર્થો, છોક, પ્રાણીઓ, તથા કુદરતી બનાવો વિશે ૨૦ ખંડ: મુખ્યત્વે કરીને મૃદ વ્યવસ્થાને લગતા ખોરાક, પોશાક, વજેરેમાં વપરાતા પદાર્થો વિષે; સાદા કોઈમ સાથે.

૧૦૦ વિષય ૬ ઠો. એક કામ-મેળની કિંમત, દોરો બરવો, અને એટલું.

ધોરણ ૩ નું.

પાંચમાં ધોરણના અભ્યાસ ઉપરાંત:

૧૦૦ વિષય ૧ લો. આંક-પચામ અઢીઆં સુધી અને પોણાં, પલાખાં તથા ૨૧ આંકના સમ્બન્ધના મહેના દાખવા સાથે. ૧૦૦૦૦૦ સુધી સખ્યા પરિભાષા નાણાં અને રૂયાનિક તેલ માપની ધાનો; તરુ અગ્નિ દન્ય, કુટ, હાથ, ગજ, વાર, માધલ, અને ગાક આવે એટલું લગ્નઘર્ષનું કાલક; અને વખતનાં દેશી તથા ઇંગ્રેજી કાલક. દેશી અને ઇંગ્રેજી મહિનાનાં નામ.

દોષડા.

ગુણાકાર, ભાગાકાર, તથા ભાંજણી. સહેલા હિસાબ મોટે ગણવા. સઘળાં અપૂર્ણાંક અને કોષ્ટકો પ્રદર્શન વડે સમજાવવાં. બાળકોએ પોતાને હાથે તોળવું તથા માપવું, અને તોલ તથા લઘ્વાઈની અજમાયશ કરવી.

૧૦૦ વિષય ૨ જો. ૩ ૭ ચોપંડી પૂરીતું વાંચન, સમજૂતી સાથે ૩ ૭ ચોપંડી તથા ગરબાવળીની ૧૦૦ લીટીનો મુખ્ય પાઠ અને સમજૂતી. સાથમાં ગાવું. વ્યાકરણ—નામ અને ક્રિયા-૫૬ ઓળખવાં; કર્તા અને વિધાન પદ્ય તરીકે તેમનો ઉપયોગ; ન્હાનાં નમૂનાનાં વાક્યો બનાવવાં.

૧૦૦ વિષય ૩ જો. વાંચેલી ચોપંડીમાંથી ૪ લીટીનું ગુજરાતીમાં ડિક્ટેશન. મધ્યમ કદના અક્ષર લખવા. પૂરી લખેલી કોપી છુક બતાવવી.

૧૦૦ વિષય ૪ યો. પ્રત્યક્ષ અવલોકનથી તથા માટીના કે ખીજી નમૂનાથી ભૂગોળની મુખ્ય સંગ્રાહો શિખવવી, અને પછી નકશામાં બતાવવી. જિલ્લા અથવા એજન્સીની ભૂતળ અને રાજકીય ભૂગોળ; ઉદ્યોગો, રથજો વચ્ચેના વ્યવહારનાં સાધનો, વગેરે સાથે. ગુજરાતની સામાન્ય ભૂગોળ. શિક્ષકે પાટિયા પર દોરેલા નકશાના ખોખામાં છાકરાંએ જગાઓ પૂરવી. નકશામાં ભૂતળ રચના બતાવેલી હોય તે પરથી દેશના ઉંચાણ નીચાણના દેખાવ તથા તેનાં સામાન્ય લક્ષણો વિષે અનુમાન કરવાનો બાળકોએ મહાવૃત્ત કરાવવો. નકશાના સ્કેલ (માપના પ્રમાણ) નું જ્ઞાન; સ્કેલથી નકશામાં અન્તરો માપવાં.

૧૦૦ વિષય ૫ મો. સામાન્ય પદાર્થો, હોડ, પ્રાણીઓ, અને કુદરતી બનાવો વિષે ૨૦ પાઠ; મુખ્યત્વે કરીને શુદ્ધ વ્યવસ્થાને લગતા ખોરાક, પોશાક, કપડાં ધોવાં, રહેઠાણ, વગેરે વિષે; સાદા ક્રોડિંગ સાથે.

ક્રમાં.

- ૧૦૦ વિષય ૬ ઠો. સોય કામ-ઓટવું અને સાંધવું. જમલા અથવા તેવી ખીણ દોઈ ચીજને બખિયા દેવા.

ધોરણ ૪ થું.

પાછલાં ધોરણોના અભ્યાસ ઉપરાન્તઃ

- ૧૦૦ વિષય ૧ લો. ચાર સંયુક્ત રીતો, ત્રિશી, અને દેશી અપૂર્ણાંક (આણ પાણ) ના સરવાળા તથા બાદબાકી. ન્હાના દાખલા મોટે ગણવા. અપૂર્ણાંક ન આવે એવાં શેર, મણ, તોલા, અને ગજનાં લેખાં.
- ૧૦૦ વિષય ૨ જો. ૪ થી ચોપડી પૂરીતું વાંચન, સમજૂતી અને પાઠના વિષયના ગાન સાથે. ૪ થી ચોપડી અને ગરબાવળી-માંથી ૧૫૦ લીટીનો મુખ્ય પાઠ અને સમજૂતી. સાથમાં ગાવું. વ્યાકરણ—વિશેષણ અને ક્રિયાવિશેષણ લગાડીને નામ તથા ક્રિયાપદનો વધારો; સર્વનામનો ઉપયોગ; ન્હાનાં નમૂનાનાં વાક્યો બનાવવાં.
- ૧૦૦ વિષય ૩ જો. વાંચેલી ચોપડીમાંથી ૫ લીટીનું ગુજરાતીમાં ડિ-ક્ટેશન. ઝીણા અક્ષર લખવા. પૂરી લખેલી દોષી યુક્ત બતાવવી.
- ૧૦૦ વિષય ૪ થો.
- ૫૦ (અ) ગુજરાતનો ઇતિહાસ. સાદી રમુજ વાર્તાઓથી આ વિષયનું શિક્ષણ આપી શકાશે.
- ૫૦ (વ) ઇલાકાની અને હિન્દુસ્તાનની સામાન્ય ભૂગોળ. પૃથ્વીનું કદ અને આકાર. જમીન તથા પાણીના મુખ્ય ભાગો. રા-ક્ષકે પાટિયા પર દોરેલા હિન્દુસ્તાનના નકશાના બોખામાં બાળકોએ જગાઓ પૂરવી.
- ૧૦૦ વિષય ૫ મો આરોગ્ય વિદ્યા—પાણી, પ્રકાશ, ખોરાક, પોશાક, અંગ કસરત, ઊંઘ, અને રહેવાનાં મકાન વિષેનાં પ્રકરણો. સાદી વસ્તુઓનું ડ્રોઇંગ.
- ૧૦૦ વિષય ૬ ઠો સોય કામ—સદાઈથી થીંગડું દેવું; ફાંટ મારવી; બ-ટનના ગાજ તથા બેરિયાનાં નાકાં બનાવવાં. બાળકને ૫-હેરવાના સાદા પોશાકનો ઘાટ કાગળનો વેતરવો.

ધોરણ ૫ મું.

લેક્ચર.

પાઠશાળાં ધોરણના અભ્યાસ ઉપરાન્તઃ

૧૦૦ વિષય ૧. લો. દેશી અપૂર્ણાંક (આખુપાણુ)ના ગુણુકાર તથા ભાગાકાર. વ્યવહારી અપૂર્ણાંકના સહેલા દાખલા (અને ભાંડાં સુધી પ્રદર્શન વડે રીતો સમજાવવી). આ રીતોના ન્હાતા દાખલા મોઢે ગણુતા અપૂર્ણાંક આવે એવાં શેર, મણુ, તોલા, ગમ, અને મુસારાનાં લેખાં.

૧૦૦ વિષય ૨ જો. ૫ થી ચોપડી પૂરીતું વાંચન, સમજૂતી અને પાઠના વિષયના જ્ઞાન સાથે. ગરબાગણીની ૧૫૦ લીટીનો મુખ પાઠ અને સમજૂતી. સાથમાં ગાલું. વ્યાકરણ—શબ્દોના બાકીના પ્રકાર; નામ, વિશેષણ, અને સર્વનામનાં રૂપાભ્યાસન; ક્રિયાપદના ધાતુ અને જે પ્રકારઃ જેમાં કર્તા, કર્મ, અને વિધાન પણ તથા તેમના ગદ્યરૂપ તરીકે માત્ર એક એક શબ્દ આવે એવાં સાદાં વાક્યોતું પૃથક્કરણ અને રચનાં (માત્ર ઉપર્યુ કર્મનો ઉપયોગ કરવો).

૧૦૦ વિષય ૩ જો.

૭૦ (અ) વાંચેલી ચોપડીમાંથી ગુજરાતી અને બાળખેાધમાં ત્રણ ત્રણ લીટીતું ડિક્ટેશન. વ્યવહારી અક્ષર લખવા. પૂરી લખેલી કોપી છુટ્ટ બતાવવી.

૩૦ (બ) ટૂંકા કાગળ લખવો.

૧૦૦ વિષય ૪ થો.

૫૦ (અ) હિન્દુસ્તાન અને ગુજરાતનો ઇતિહાસ—હિન્દુ અને મુસલમાન કાળના એટલે ઔરંગઝેબના મરણ સુધીના મુખ્ય બનાવો; અથવા શીખોના કાળના ૬ મહાન પુરુષોનાં જીવન ચરિત.

૫૦ (બ) એટ બ્રિટનની અને ઇંગ્લેન્ડ વાળાનાં સંસ્થાનો તથા મુ.

દોષ.

લોકોની સામાન્ય ભૂગોળ, તેમના હિન્દુસ્તાન સાથેના સંબંધીય તથા વ્યાપારી સંબંધ સાથે. તેમની અને હિન્દુસ્તાનની વચ્ચે વ્યાપારના માર્ગ. શિક્ષકે પાઠ્યા પર દોરેલા એટ પ્રિન્ટના નકશાના ખોખામાં બાળકોએ જગ્યાઓ પૂરવી.

૧૦૦ વિષય ૬ મો. આરોગ્ય વિદ્યા (પૂરી).

૧૦૦ વિષય ૬ ઠો. સોય કામ—રટુ કરવું; બંડો, ચોળી, વગેરે ફેશી પોશાકની ચીજો કાગળની તથા લૂગડાંની વેતરવી અને બનાવવી; બટનના ગાજ, કસ, બોરીયાં, અને નાકાં સાથે. ગૂંચણના સોવાની કિંચ અને સહેલું ગૂંચણ, અથવા જ્યાં વસ્તુઓ પૂરી પાડવામાં આવે ત્યાં એક આંકડીનું ભરત

ધોરણ ૬ હું.

પાઠમાં ધોરણોના અભ્યાસ ઉપરાંત:

૧૦૦ વિષય ૧ લો.

૭૫ (અ) બહુરાશી, સાદું અને અકટ્ટિ બાજ, અને પુનરાવર્તન ન આવે એવાં દશાંશ અપૂર્ણાંક. નહાના હાથના મોઢે ગણવા.

૨૫ (વ) ઠસવેલા નમૂના પ્રમાણે ઘર ખર્ચનું નામું.

૧૦૦ વિષય ૨ જો.

૭૫ (અ) ૬ હી ચોપડી પૂરીનું વાંચન, સમજૂતી અને પાઠના વિષયના જ્ઞાન સાથે. ગરબાવળીની ૨૦૦ લીટીનો મુખ પાઠ તથા સમજૂતી. સાથમાં ગાનું. બ્યાકરણ—ક્રિયાપદનાં રૂપાખ્યાંપન; સાદું પદ્યછેદ; કર્તા, કર્મ, અને વિધાન પક્ષ તથા તેમના વધારા તરીકે ગાજ એક એક શબ્દ તથા શબ્દ સમૂહો આવે એવાં સાદાં વાક્યોનું પ્રયક્ષરણ તથા રચના.

૨૫ (વ) બ્યવહારી અક્ષરનું લખાણ વાંચનું.

દોઢડા.

૧૦૦ વિષય ૩ જો.

૭૦ (અ) સહેલા વિષય ઉપર નિબંધ. આખા વર્ષની મનોમતલબુ.

કે શિક્ષકના સુધારા સાથે બતાવવી.

૩૦ (વે) વહિવટી અક્ષર લખવા.

૧૦૦ વિષય ૪ થો.

૫૦ (અ) હિન્દુસ્તાન અને ગુજરાતનો ઇતિહાસ પૂરો, ઇંગ્લેન્ડ અ.

મહત્તા ખાસ ગ્લાન અને રાજ્ય પદ્ધતિની કેટલીક માહિતી સા.

થે; અથવા પહેલાં નહિ શીખેલા ૬ મહાન પુરુષોનાં જીવન

ચરિત.

૫૦ (વે) દુનિયાની સામાન્ય ભૂગોળ (સહેલા સવાલ). દુનિ.

યાનો નકશો.

૧૦૦ વિષય ૫ મો. ગૃહ વ્યવસ્થા (સહેલા સવાલ).

૧૦૦ વિષય ૬ ઠો. સોય કામ-પાછલાં ધોરણમાં કરાવેલાં કામની વિ.

શેષ માહિતી. બટનના ગાજ સદાઈથી બનાવવા; બાધરો બ.

નાવવો; જ્યાં વસ્તુઓ પૂરી પાડવામાં આવે ત્યાં દેશી પો.

શાકને લગતું ભસ્ત તથા કારીગરીનું કામ.

પૂરવણી.

વ્યવસ્થાપકોની મરજી હશે તો ધોરણ ૩ થી ૬ ના ૫ મા વિષયમાં

જણાવેલા પદાર્થ પાઠો તથા વિધાને જદલે હસ્ત શિક્ષણ અથવા વિધાનાં મૂ.

જાતરવોનો ધોરણ વાર ગોઠવેલો અભ્યાસ ક્રમ ચલાવી શકાશે. એવો કોઈ

અભ્યાસ ક્રમ પસન્દ કરતાં જે સ્થળમાં નિરાળ આવેલી હોય ત્યાંની ઔદ્યો.

ગિક અને ખીજી જરૂરીઆતો ઉપર લક્ષ આપવું જોઈએ. દાખલા તરીકે

જ્યાં ઘણે ભાગે ખેડૂત લોકોની વસ્તી હશે એવાં સ્થળોમાં ખેતીનો અભ્યા.

સ ક્રમ ચલાવી શકાશે. વ્યવસ્થાપકો પોતાના સ્થળને અનુકુળ હોય એવો

કોઈ વિષય પસન્દ કરી શકશે, પણ તેમણે તૈયાર કરેલા અભ્યાસ ક્રમ મા.

ટે ખાતાની મંજૂરી લેવી પડશે.

શિક્ષકોની ત્રિમાસિક સ્પર્ધા.

ગઈ ત્રિમાસિક સ્પર્ધાનું પરિણામ નીચે મુજબ છે:—

- પ્રશ્ન ૧ લો.** ૯ જાણુ તરફથી આ પ્રશ્નના ઉત્તર મળ્યા હતા, તેમાંથી મંગળજી હરજીવન ઝોજા, આસિસ્ટન્ટ માસ્ટર રાજકોટ મેલ ટ્રેનિંગ કોલેજનાને-૩. ૧) તું ઇનામ આપવામાં આવ્યું છે.
- પ્રશ્ન ૨ જો.** ૬ જાણુ તરફથી આ પ્રશ્નના ઉત્તર મળ્યા હતા, તેમાંથી ચોપટલાલ જયચંદ અંબાણી, સ્પેશિયલ આસિસ્ટન્ટ રાજકોટ સિવિલ સ્ટેશન સ્કૂલનાને ૩. ૧) તું તથા નીછાભાઈ ભાઈશંકર ભટ, વઘાર તાલુકે પારડીની લો. બે. સ્કૂલના મહેતાજીને ૩. ૧) તું ઇનામ આપવામાં આવ્યું છે.
- પ્રશ્ન ૩ જો.** ૩ જાણુ તરફથી આ પ્રશ્નના ઉત્તર મળ્યા હતા, તેમાંથી રતનજી દુર્લભભાઈ લાડ, રાંદેર મ્યુનિસિપલ સ્કૂલના મહેતાજીને ૩. ૨) તું ઇનામ આપવામાં આવ્યું છે.

આ ત્રિમાસિકમાં નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર લખી મોકલવા:—

- (૧) હિન્દુસ્તાનના જુદા જુદા પ્રાન્તોમાં દર વર્ષે સરેરાશ કેટલો કેટલો વરસાદ વરસે છે તે જણાવો, અને તે રીતે ફેર પડવાનાં કારણ લખો.

ઇનામ ૩. ૨)

- (૨) નવાં ધોરણોમાં આંક ઝોજા કરી તેમનો જે ક્રમ ગોઠવ્યો છે તેથી શિક્ષણ ઉપર થી અસર થશે તે વિષે તમહારા વિચાર દર્શાવો.

ઇનામ ૩. ૧)

- (૩) નવા ૪ થા ધોરણમાં ગુજરાતનો ઇતિહાસ વાર્તાઓથી શિખવવાની સૂચના આપી છે, તે મુજબ સિદ્ધરાજ જયસિંહના કાળનો ઇતિહાસ શિખવવાને એક સાદી રમૂજ વાર્તા બનાવો.

ઇનામ ૩. ૨)

ટીપ—સ્પર્ધાના નિયમો માર્ગે એપ્રિલ સને ૧૯૯૩ ના શાળા પત્રમાં જેવા. તા. ૨૦ મી ફેબ્રુઆરી પછી આવેલા ઉત્તર લક્ષમાં લેવાશે નહિ.

પંચાંગ.

ધરતી સત ૧૯૦૨, સંવત્ ૧૯૫૮-૫૯.

તારીખ.	મન્યુઆરી.		ફેબ્રુઆરી.		માર્ચ.		એપ્રિલ.		મે.		જૂન.	
	માગશર- પોસ.		પોસ- માહ.		માહ- ફાગણ.		ફાગણ- ચૈત્ર.		ચૈત્ર- વૈશાખ.		વૈશાખ- જ્યેષ્ઠ.	
	તિથિ.	વાર.	તિથિ.	વાર.	તિથિ.	વાર.	તિથિ.	વાર.	તિથિ.	વાર.	તિથિ.	વાર.
૧	૭	શુ.	૮	શ.	૭	શ.	૮	મં.	૮	શુ.	૧૦	ર.
૨	૮	શુ.	૯	ર.	૮	ર.	૯	શુ.	૯	શુ.	૧૧	સો.
૩	૯	શુ.	૧૦	સો.	૯	સો.	૧૦	શુ.	૧૦	શ.	૧૨	મં.
૪	૧૦	શ.	૧૧	મં.	૧૦	મં.	૧૧	શુ.	૧૧	ર.	૧૩	શુ.
૫	૧૧	ર.	૧૨	શુ.	૧૦	શુ.	૧૨	શ.	૧૨	સો.	૧૪	શુ.
૬	૧૨	સો.	૧૩	શુ.	૧૧	શુ.	૧૩	ર.	૧૩	મં.	૩૦	શુ.
૭	૧૩	મં.	૧૪	શુ.	૧૨	શુ.	૧૪	સો.	૧૪	શુ.	૧	શ.
૮	૧૪	શુ.	૩૦	શ.	૧૩	શ.	૩૦	મં.	૧	શુ.	૨	ર.
૯	૩૦	શુ.	૧	ર.	૧૪	ર.	૧	શુ.	૨	શ.	૪	સો.
૧૦	૧	શુ.	૨	સો.	૩૦	સો.	૨	શુ.	૩	શ.	૫	મં.
૧૧	૨	શ.	૩	મં.	૧	મં.	૩	શુ.	૪	ર.	૬	શુ.
૧૨	૩	ર.	૪	શુ.	૩	શુ.	૪	શ.	૫	સો.	૭	શુ.
૧૩	૪	સો.	૫	શુ.	૪	શુ.	૫	ર.	૬	મં.	૮	શ.
૧૪	૫	મં.	૬	શુ.	૫	શુ.	૭	સો.	૭	શુ.	૯	શ.
૧૫	૬	શુ.	૭	શ.	૬	શ.	૮	મં.	૮	શુ.	૧૦	ર.
૧૬	૭	શુ.	૮	ર.	૭	ર.	૯	શુ.	૯	શુ.	૧૧	સો.
૧૭	૮	શુ.	૧૦	સો.	૮	સો.	૧૦	શુ.	૧૦	શ.	૧૨	મં.
૧૮	૯	શ.	૧૧	મં.	૯	મં.	૧૧	શુ.	૧૧	ર.	૧૩	શુ.
૧૯	૧૦	ર.	૧૨	શુ.	૧૦	શુ.	૧૨	શ.	૧૨	સો.	૧૪	શુ.
૨૦	૧૧	સો.	૧૩	શુ.	૧૧	શુ.	૧૩	ર.	૧૩	મં.	૧૫	શ.
૨૧	૧૨	મં.	૧૪	શુ.	૧૨	શુ.	૧૪	સો.	૧૪	શુ.	૧૫	શ.
૨૨	૧૩	શુ.	૧૫	શ.	૧૩	શ.	૧૫	મં.	૧૫	શુ.	૧	ર.
૨૩	૧૪	શુ.	૧	ર.	૧૪	ર.	૧	શુ.	૧	શ.	૨	સો.
૨૪	૧	શુ.	૨	સો.	૧૫	સો.	૨	શુ.	૨	શ.	૩	મં.
૨૫	૨	શ.	૩	મં.	૧	મં.	૩	શુ.	૩	ર.	૪	શુ.
૨૬	૩	ર.	૪	શુ.	૨	શુ.	૪	શ.	૪	સો.	૫	શુ.
૨૭	૪	સો.	૫	શુ.	૩	શુ.	૪	ર.	૫	મં.	૬	શુ.
૨૮	૫	મં.	૬	શુ.	૪	શુ.	૫	સો.	૬	શુ.	૭	શ.
૨૯	૬	શુ.			૫	શ.	૬	મં.	૭	શુ.	૮	ર.
૩૦	૭	શુ.			૬	ર.	૭	શુ.	૮	શ.	૯	સો.
૩૧	૮	શુ.			૭	સો.			૯	શ.		

પારી નં	શુક્રાષ્ટ.		ઓગસ્ટ.		સપ્ટેમ્બર.		ઓક્ટોબર.		નવેમ્બર.		ડિસેમ્બર.	
	જેઠ-અષાઢ.		અષાઢ-આવણ.		આવણ-ભાદરવો.		ભાદરવો-આસો.		કાર્તિક-માગશર.		માગશર-પોાસ.	
	તિથિ.	વાર.	તિથિ.	વાર.	તિથિ.	વાર.	તિથિ.	વાર.	તિથિ.	વાર.	તિથિ.	વાર.
૧	૧૦	મં.	૧૨	શુ.	૧૪	સો.	૩૦	બુ.	૧	શ.	૧	સો.
૨	૧૨	બુ.	૧૩	શ.	૩૦	મં.	૧	શુ.	૨	ર.	૨	મં.
૩	૧૩	શુ.	૩૦	ર.	૧	બુ.	૨	શુ.	૩	સો.	૩	બુ.
૪	૧૪	શુ.	૧	સો.	૨	શુ.	૩	શ.	૪	મં.	૪	શુ.
૫	૩૦	શ.	૨	મં.	૩	શુ.	૪	ર.	૫	બુ.	૫	શુ.
૬	૧	ર.	૩	બુ.	૪	શ.	૫	સો.	૬	શુ.	૬	શ.
૭	૨	સો.	૪	શુ.	૫	ર.	૬	મં.	૭	શુ.	૭	ર.
૮	૩	મં.	૫	શુ.	૬	સો.	૭	બુ.	૮	શ.	૮	સો.
૯	૪	બુ.	૬	શ.	૭	મં.	૮	શુ.	૯	ર.	૯	મં.
૧૦	૫	શુ.	૭	ર.	૮	બુ.	૯	શ.	૧૦	સો.	૧૦	બુ.
૧૧	૬	શુ.	૮	સો.	૯	શુ.	૯	શ.	૧૧	મં.	૧૧	શુ.
૧૨	૭	શ.	૯	મં.	૧૦	શુ.	૧૦	ર.	૧૨	બુ.	૧૨	શુ.
૧૩	૮	ર.	૧૦	બુ.	૧૧	શ.	૧૧	સો.	૧૩	શુ.	૧૩	શ.
૧૪	૯	સો.	૧૧	શુ.	૧૨	ર.	૧૨	મં.	૧૪	શુ.	૧૪	ર.
૧૫	૧૦	મં.	૧૨	શુ.	૧૩	સો.	૧૩	બુ.	૧૫	શ.	૧૫	સો.
૧૬	૧૧	બુ.	૧૨	શ.	૧૪	મં.	૧૪	શુ.	૧	ર.	૧	મં.
૧૭	૧૨	શુ.	૧૩	ર.	૧૫	બુ.	૧૫	શુ.	૨	સો.	૩	બુ.
૧૮	૧૩	શુ.	૧૪	સો.	૧	શુ.	૧	શ.	૩	મં.	૪	શુ.
૧૯	૧૪	શ.	૧૫	મં.	૨	શુ.	૨	ર.	૪	બુ.	૫	શુ.
૨૦	૧૫	ર.	૧૬	બુ.	૩	શ.	૪	સો.	૫	શુ.	૬	શ.
૨૧	૧	સો.	૨	શુ.	૪	ર.	૫	મં.	૬	શુ.	૭	ર.
૨૨	૨	મં.	૩	શુ.	૫	સો.	૬	બુ.	૭	શ.	૮	સો.
૨૩	૩	બુ.	૪	શ.	૬	મં.	૭	શુ.	૮	ર.	૯	મં.
૨૪	૪	શુ.	૫	ર.	૭	બુ.	૮	શુ.	૧૦	સો.	૧૦	બુ.
૨૫	૫	શુ.	૭	સો.	૮	શુ.	૯	શ.	૧૧	મં.	૧૧	શુ.
૨૬	૬	શ.	૮	મં.	૯	શુ.	૧૦	ર.	૧૨	બુ.	૧૨	શુ.
૨૭	૭	ર.	૯	બુ.	૧૧	શ.	૧૧	સો.	૧૩	શુ.	૧૩	શ.
૨૮	૮	સો.	૧૦	શુ.	૧૨	ર.	૧૨	મં.	૧૪	શુ.	૧૪	ર.
૨૯	૯	મં.	૧૧	શુ.	૧૩	સો.	૧૩	બુ.	૩૦	શ.	૩૦	સો.
૩૦	૧૦	બુ.	૧૨	શ.	૧૪	મં.	૧૪	શુ.	૧	ર.	૧	મં.
૩૧	૧૧	શુ.	૧૩	ર.			૩૦	શુ.			૨	બુ.

સ્ત્રી કેઢવણીને ઉત્તેજન.

મેરી કારપેન્ટર સ્કોલરશિપો.

જાહેર અખર.

૧. લન્ડનની નેશનલ ઇન્ડિઅન આસોસિએશને મુખ્યધી બેટની મ-
રાહી, હિન્દુસ્તાની, અને ગુજરાતી કન્યા શાળાઓમાં બહુતી છોકરીઓ માટે
“ મેરી કારપેન્ટર સ્કોલરશિપો ” એ નામની પાંચ સ્કોલરશિપો કાઢી છે.
તે સને ૧૯૦૨ માં આપવાને નીચેના નિયમો કસાવવામાં આવે છે:—

૨. આ સ્કોલરશિપોની રકમ અને શરતો નીચે મુજબ છે:—

મુખ્યધીની મ્યુનિસિપલ, મદદ સેનારી, કે ખાનગી હિન્દુસ્તાની, મરાઠી,
અને ગુજરાતી છોકરીઓની પ્રાથમિક શાળાઓ તથા મિડલ સ્કૂલોમાં અ-
ભ્યાસ કરનારી સઘળી છોકરીઓ આ સ્કોલરશિપો માટે સ્પર્ધા કરી શકશે.
પણ જેમને સ્કોલરશિપ મળવાનો ખિલકૂલ સમ્ભવ ન હોય તેવી છોકરી-
ઓને મોકલવી નહિ. નાલાયક છોકરીઓની વધારે સંખ્યા મોકલવાથી
મોકલનાર નિશાળ માન કરતાં ઠપકાને વધારે પાત્ર થાય છે.

૩. કન્યા શાળાઓના ૬ ઠા ધોરણ મુજબની પરીક્ષામાં જે બે છોક-
રીઓ જાંબે નમ્બરે પાસ થશે તેમને દરેકને દર મહિને રૂ. ૫ ની સ્કોલર-
શિપ આપવામાં આવશે. પણ તેમણે સ્કોલરશિપ મળે ત્યાં સુધી સરકારની
દેખરેખ નીચેની કોઈ પણ નિશાળમાં મોનિટર તરીકે કામ કરવું પડશે, તથા
વ્યવસ્થાપકો અને સરકારી ઇન્સ્પેક્ટરોને સન્તોષ આપવો જોઈશે. જે છો-
કરીઓએ બહાનુંકુલર ૬ થી અથવા ઓછો બહાનુંકુલર ૨ થી ધોરણ પૂરું કર્યું
હશે, અને જેમનો અભ્યાસ ઓછો બહાનુંકુલર ધોરણ ૩ નીધી વધારે નહિ
હશે, તે જ આ સ્કોલરશિપો માટે ઉમેદવારી કરી શકશે.

૪. કન્યા શાળાઓના ૫ મા ધોરણ મુજબની પરીક્ષામાં જે બે છોક-
રીઓ જાંબે નમ્બરે પાસ થશે તેમને દરેકને રૂ. ૪ ની સ્કોલરશિપ આપવામાં
આવશે. પણ તેમણે સરકારની દેખરેખ નીચેની કોઈ પણ નિશાળમાં રહી

૦૬નાંકયુક્ત ૬ હા અથવા ઍંગ્લો ૦૬નાંકયુક્ત ૨ જા ધોરણનો સન્તોષકાર-
ક અભ્યાસ કરવો પડશે. જે છોકરીઓએ ૦૬નાંકયુક્ત ૫ થું અથવા ઍ-
ંગ્લો ૦૬નાંકયુક્ત ૧ હું ધોરણ પૂરું કર્યું હશે અને જેમનો અભ્યાસ ૦૬નાં-
કયુક્ત ૬ હા અથવા ઍંગ્લો ૦૬નાંકયુક્ત ૨ જા ધોરણથી વધારે નહિ હશે
તે જ આ સ્કોલરશિપ માટે ઉમેદવારી કરી શકશે.

૫. કન્યા શાળાઓના ૪ થા ધોરણ સુજળની પરીક્ષામાં જે છોકરી
જાએ નમ્બરે પાસ થશે તેને ઉપરની શરતે ૩. ૩) ની સ્કોલરશિપ આપ-
વામાં આવશે. જે છોકરીઓએ ૦૬નાંકયુક્ત ૪ થું ધોરણ પૂરું કર્યું હશે
અને જેમનો અભ્યાસ ૦૬નાંકયુક્ત ૫ મા અને ઍંગ્લો ૦૬નાંકયુક્ત ૧ હા
ધોરણથી વધારે નહિ હશે તે જ આ સ્કોલરશિપ માટે સ્પર્ધા કરી શકશે.

૬. આ સ્કોલરશિપો તા. ૧ લી જાન્યુઆરી સને ૧૯૦૨ થી એક
ધરસ સુધી આપવામાં આવશે. મરાઠી, હિન્દુસ્તાની, અથવા ગુજરાતી પ્રા-
થમિક શાળાઓ અને મિડલ સ્કૂલોમાં પરીક્ષા પહેલાંના યોજામાં યોજા છ
મહિના જે ઉમેદવારોની હાજરી હશે અને જેમની સાથે અલગત તથા નિયમિત
હાજરી માટે નિશાળના ઉપરીઓએ સારો રિપોર્ટ હશે તે જ આ સ્કોલર-
શિપો માટે ઉમેદવારી કરી શકશે.

૭. જે ઉમેદવારોને એક વખત કોઈ પણ સ્કોલરશિપ મળી હશે તે
તે જ સ્કોલરશિપ માટે ફરીથી ઉમેદવારી કરી શકશે નહિ, પણ જોયા પ્રકા-
રની સ્કોલરશિપ માટે ઉમેદવારી કરી શકશે.

૮. એલ્ફીન્સ્ટન હાઈ સ્કૂલના પ્રિન્સિપાલના પ્રમુખપણા નીચે નીમે-
લી ઠમિટી સ્પર્ધાની પરીક્ષા લેશે. તા. ૬ હી જાન્યુઆરી સને ૧૯૦૨
(સોમવાર) ને રોજ સવારના ૧૧ વાગે (સુમ્મર્ષ ટાઇમ) એલ્ફીન્સ્ટન
હાઈ સ્કૂલના મકાનમાં પરીક્ષા લેવામાં આવશે. ઉમેદવારોએ પોતાનું તથા પો-
તાની નિશાળનું નામ તા. ૧૫ મી ડિસેમ્બર સને ૧૯૦૧ સુધીમાં સુખ્ખ-
ધના ગમે તે એક ડેપુટીને મોકલવું.

પૂના,

R. D. Prior,

તા. ૧૪ નવેમ્બર ૧૯૦૧.

એન્જુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, મધ્ય ભાગ.

મુખ્યધની નેશનલ ઇન્ડિઅન આસોસિએશનની
શ્રીઓ તરફથી આપવાની વધારાની સ્કોલરશિપો.

જાહેર ખબર.

૧. ઉપરની જાહેર ખબરમાં જણાવેલે વખતે અને સ્થળે મુખ્યધની નેશનલ ઇન્ડિઅન આસોસિએશનની શ્રીઓ તરફથી આપવાની વધારાની પાંચ સ્કોલરશિપો માટે પરીક્ષા થશે.

૨. આ સ્કોલરશિપોમાંની એક રૂ. ૧૦) ની, બે રૂ. ૬) ની (દરેક), અને બે રૂ. ૩) ની (દરેક) રાખવામાં આવી છે, અને તે એક વરસ સુધી મળશે. આ સ્કોલરશિપો આપવાની શરતો નીચેના ફરફાર સાથે ઉપરની જાહેર ખબરમાં જણાવ્યા મુજબ છે :—

૩. આ વધારાની સ્કોલરશિપો કન્યા શાળાઓની અથવા જે યુરોપીઅન શાળાઓમાં દેશી ભાષા શિખવાતી હશે ત્યાંની છોકરીઓને જ મળી શકશે.

૪. છ રૂપિયાની બે સ્કોલરશિપોમાંથી એક જે છોકરી ઓગસ્ટ વર્નાક્યુલર ધોરણ ૬ માં મુજબની પરીક્ષામાં જાયે નમ્બરે પાસ થશે તેને આપવામાં આવશે, અને બીજી ઓગસ્ટ વર્નાક્યુલર ૫ માં ધોરણ મુજબની પરીક્ષામાં જે છોકરી જાયે નમ્બરે પાસ થશે તેને આપવામાં આવશે. ત્રણ રૂપિયાની બે સ્કોલરશિપો ઉપરની જાહેર ખબરના ૫ માં પેરેગ્રાફમાં જણાવ્યા મુજબની પરીક્ષાના પરિણામ ઉપરથી આપવામાં આવશે; અને રૂ. ૧૦) ની સ્કોલરશિપ યુરોપીઅન અથવા ઇંગ્લેશ શિખવાતી સ્કૂલની જે છોકરી યુરોપીઅન સ્કૂલના ધોરણ ૬ માંના સપ્તમા ત્રિપોની પરીક્ષામાં ૪ થી વધુમાં કોઈ દેશી ભાષા લઈને જાયે નમ્બરે પાસ થશે તેને આપવામાં આવશે.

૫. દસ રૂપિયાની સ્કોલરશિપ માટે કોઈ લાયક ઉમેદવાર નહિ મળે તો તે મુખ્યધની ઇંગ્લેશ શિખવાતી કોમેલ નોરમલ સ્કૂલમાંથી જે શ્રેષ્ઠ વિદ્યાર્થીને માટે મધ્ય ભાગના એન્જ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ ભલામણ કરશે તેને આપવામાં આવશે.

૬. મેરી કારપેન્ટર સ્કોલરશિપો જેની રીતે અને જે વખતે આપવામાં આવશે તે જ પ્રમાણે આ વધારાની સ્કોલરશિપો આપવામાં આવશે.

પૂના,

R. D. Prior,

તા. ૧૪ નવેમ્બર સને ૧૯૦૨.

એન્જ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, મધ્ય ભાગ.

જાહેર સ્વરો.

ભારે વખણાયેલી, ખચીત શ્રેષ્ઠ અને સસ્તી.

આદરજી કાવસજી માસ્તરની

દસ્કત શિક્ષક કોપીબુકો.

“કમીશનમાં વધારો” આઠ ભાગમાં, “કમીશનમાં વધારો”

કેળવણી ખાતાના હાલના તથા આગના ઇન્સ્પેક્ટરો તથા ડેપુટી ઇન્સ્પેક્ટરો, દેશની કેળવણીમાં આગેવાન બનીતા ગૃહસ્થો, પ્રોફેસરો, પ્રિન્સિપાલો, હેડમાસ્ટરો અને શિક્ષકો, મુખ્યર્થી તથા ગુજરાતના સર્વે જાહેર છાત્રા તરફથી એકે અવાજ તારીફ કરતાં અતિ સન્તોષકારક ખાત્રી પત્રકો.

મહેરબાન ડિરેક્ટર સાહેબે તથા ઉત્તર વિભાગના મહેરબાન માજી ઇન્સ્પેક્ટર ઇ. બ્રહ્મસ સાહેબે દસ્કત શિક્ષક કોપીબુકોને જ સઘળો મંજૂર કરેલી કોપી બુકોમાં શ્રેષ્ઠ ગણી છે, અને લખે છે કે સારી સ્કૂલો શાળા સરસ કોપીબુક જ વાપરવાને મંજૂરી ધરાવશે.

મુખ્યર્થી તથા મુરત, ભરૂચ, નડીઆદ, અમદાવાદ વગેરે મહેરબાની નેઇન્ટ સ્કૂલ-કમિટીના અનુભવી સદ્ગૃહસ્થોએ પણ સઘળી કોપી બુકો માથે સરખાવ્યા પછી દસ્કત શિક્ષક કોપીબુકોને જ સર્વે કોપીબુકોમાં શ્રેષ્ઠ ગણી છે, અને તેમના તાબાની સર્વે સ્કૂલોમાં એ જ કોપીબુકો ગણાવવાનો હુકમ કર્યો છે.

આ કોપી બુકો માટે જે જે મદદગારો તરફથી સર્વિશિષ્ટ મળેલાં છે તેમનાં નામ વાંચવાથી ખાત્રી થશે. તેમાંથી થોડાં નીચે પ્રમાણે. ડિરેક્ટર સાહેબ તથા એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરો.

કે. એમ. એડ્વોકેટ. એમ. એ. માજી ડિરેક્ટર એફ. પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન. ડી. બી. કર્ણામ મધ્ય વિભાગના કેળવણી ખાતાના ઇન્સ્પેક્ટર.

ઇ. બ્રહ્મસ. ઉત્તર વિભાગના કેળવણી ખાતાના માજી ઇન્સ્પેક્ટર

બા. સા. દોરાબજી એલ્લજી ગીમી. બી. એ. ઉ. વિ. ના. માજી. આ. એ. ઇ. અને મુરત હાઇ સ્કૂલના હેડમાસ્ટર.

રા. બા. ગોપાળજી મુરલાઇ દેસાઇ. ઉ. વિ. ના કેળવણી ખાતાના માજી. આ ઇ.

રા. બા. હરગોવિન્દલાલ દ્વારકાદાસ દાંડાવાળા, વડોદરા કે ખાતાના માજી ડિ.

રા. સા. દલપતરામ પ્રાણીજનન પચ્ચર, કચ્છના માણ એ. ઇન્સ્પેક્ટર.

દેશની કેળવણીમાં જાણીતા આગેવાન મૃદુસ્થો.

આનરેબલ. ઝવેરીલાલ ઉમિયાશંકર યાજ્ઞિક.

આનરેબલ કાશીનાથ ત્ર્યમ્બક તોલંગ એમ. એ. એલ. એલ. બી.

સી. આઈ. ઇ; મુખ્યમંત્રી હાઇ કોર્ટના માણ. જજ.

રા. બા. શંકર પાન્ડુરંગ પન્ડિત, એમ. એ; માણ આરિએન્ટલ; ટ્રાન્સેક્ટર.

રા. રા. નગીનદાસ તુલસીદાસ મારગદર્શી બી. એ. એલ. એલ. બી.

મુખ્યમંત્રી હાઇ કોર્ટના વકીલ તથા યુનિવર્સિટીના મુજરાતીના પરીક્ષક.

દિ. બા. મણિભાઈ જશભાઈ, દિવાન બહાદુર, વડોદરા.

રા. બા. લાલશંકર ઉમિયાશંકર ત્રયાડિ, રમો. કો. કોર્ટના જજ. અમદાવાદ.

ગ્ર. સા. હરિલાલ મનમુખ્યમ જારીયા રેટના કારભારી.

રા. બા. જગજીવનદાસ ખુશાલદાસ માણ ડેપુટી કમીશ્નર તથા સેલ્ફ-સ

જજ અને સુરત મ્યુનિસિપલ સ્કૂલ કમિટિના પ્રમુખ.

રા. સા. મનમુખ્યરામ સૂર્યરામ ત્રિપાઠી, જૂનાગઢ રેટના એજન્ટ.

રા. સા. રણુકોડભાઈ હિંદયરામ, કચ્છના નાયબ દિવાન.

મર્દૂમ રા. બા. ભોળાનાથ સારાભાઈ.

રા. રા. કવિ દલપતરામ ઝલાલાભાઈ. મી. આઈ. ઇ.

બા. સા. બમનજી એલ્ફ્રાજ ગોદી, એમ. એ; ડેપુટી કમીશ્નર અને

સ્કૂલ કમિટિના મેમ્બર, ભરૂચ.

રા. રા. દાળાભાઈ લક્ષ્મીભાઈ વકીલ, સુરત સ્કૂલ બોર્ડના પ્રમુખ.

ગ્રેડ કેમ્પસર એલ્ફ્રાજ મોદી, બી. એ. સુરત સ્કૂલ બોર્ડના મેમ્બર.

મર્દૂમ રા. રા. કવિ નર્મદાશંકર લાલશંકર ગોળટેબના ધર્મ ખાતાના માણ સેક્રેટરી.

કેળવણી ખાતાના હાલના તથા માણ ઇન્સ્પેક્ટરો.

રા. બા. મોતીરામ રાજરામ, માણ ડે. એ. ઇ. સુરત.

રા. સા. મણુપતરામ ગોરીશંકર ચાવ્હી, ડે. એ. ઇ. અમદાવાદ

રા. સા. સિવરામ સદાશિવ નાકરની, બી. એ. ડે. એ. ઇ. રત્નાગિરિ.

રા. સા. વજરાય સન્તોકરાય દેસાઈ, બી. એ. માણ ડે. એ. ઇ. મુખ્યમં

ગ્ર. સા. કૃષ્ણલાલ એવિન્દ્રલાલ મહેતા, ડે. એ. ઇ. અમદાવાદ પ્રાન્ત, કાઠિયાવાડ.

રા. સા. હરિવિજય મૂળજી વિન્ય. માણ ડે. એ. ઇ. દામોદર પ્રાન્ત, કાઠિયાવાડ.

રા. સા. ગણપતરામ અનુપરામ ત્રિવેદી, ડે. એ. ઇ. સોરઠ પ્રાન્ત કાકિયાવાડ.

ખા. સા. કરમચલી રહીમચલી તાનજાની, બી. એ. ડે. ઇ. ખેડ.

રા. સા. આર. એસ. તાંકી, બી. એ. ડે. એ. ઇ. મરાઠી રૂઢ મુખ્ય.

રા. સા. મંતસુખરામ મુગટલાલ મુનશી, બી. એ. એલ. એલ. બી.

હાઇ કોર્ટના સૈનિકસિદ્ધ મુખ્ય.

ઓ. ગોકળદાસ કદાનદાસ પારેખ, બી. એ. એલ. એલ. બી.

શેઠ. જહાંગીરજી હોરમજી પંચકી, જી. ઇ. રૂઢના સેક્રેટરી.

રા. સા. હમનલાલ હરિલાલ પંડ્યા, બી. એ. જૂનાગઢના નાયબ દિવાન.

રા. સા. મણિલાલ નજુભાઈ બી. એ. બાવનગર કોલેજના માણ પ્રોફેસર.

રા. સા. ગોવિન્દ બળવંત લધાટે, બી. એ.

રા. સા. મોહનલાલ રણછોડદાસ ઝવેરી.

મુખ્યમંત્રી બેઠક રૂઢ કમિટીના સદ્યદ્વયોએ પસન્દ કરેલી અને બીજી કોષીયકો સાથે સરખાવ્યા પછી પોતાના તાબાની રૂઢોમાં એજ કોષી વાપરવી.

મે. ડોહટર ટોમસ બ્લેની.

મે. કેપ્ટન નવરોજી કામરાજ.

મે. અબ્દુલા મીરચલી ધરમસી.

મે. ગણેશરામ નીલકંઠ નાડકરી.

મે. નવરોજી નસરવાનજી વાડીયા, સી. આઇ. ઇ.

મે. ન્હાનાભાઈ નસરવાનજી, સેક્રેટરી રૂઢ બોર્ડ.

મુસ્ત બેઠક રૂઢ કમિટીના સદ્યદ્વયોએ પસન્દ કરેલી અને સોમાં એજ લેખવેલી અને પોતાના તાબાની રૂઢોમાં વાપરવાની ઘણી ખુશી દેખાવેલી.

મે. રેવરન્ડ જી. ચિલેડી.

મે. મન્હારામ ઘેલાભાઈ.

મે. સૈયદ મોલવી અબ્દુલ કાદર.

મે. બાતુંશંકર નારણશંકર.

મે. હરિલાલ તુળસીરામ દર.

મે. નતુમીઆ બજુમીઆ રોખ.

પ્રોફેસરો, પ્રિન્સિપલો અને હેડમાસ્ટરો.

રા. સા. વામનરાવ આબાજી મોદક, બી. એ. માણ હે. મા. એલિફન્ટા હાઇસ્કૂલ

ખા. બા. જમશેદજી ચારદેશર દસાલ, એમ. એ. એલ. એલ. બી. ગાયક.

વાડ. કેળવણી ખાતાના ડિરેક્ટર અને મુજરાત કોલેજના માણ પ્રિન્સિપલ.

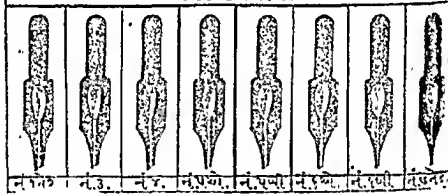
શેઠ. ડોસાભાઈ નસરવાનજી વાડીયા, એમ. એ. પ્રિન્સિપલ. સર. જી.

જી. પા. એ. ઈન્સ્ટિટ્યુશન, મુખ્ય.

મંગાવતારને ખર્ચના રૂ. વાત્ર વધારે લાગશે. ભૂલી જતા નહિ.
અને પૈસા પહેલા મોકલવાથી ૧ થી ૬ મોકલના ખર્ચના બે આનાં લાગશે.

આદરજી કાવસજી માસ્તર, દરતક શિક્ષક કોપીબુકો તથા
સ્ટીલપેનોના પ્રગટ કર્યાં. અને કામચાન એજન્ટ, વાણી તળાવ, સુરમઈ.

નમુના
આદરજી કાવસજી માસ્તરની
દસ્ત ન શિક્ષક કોપી બુકોની
સ્ટીલપેનોના

નિબન્ધ ગાર્ગન્દશીક 'ભા. ૧ લે. કિ. રૂ. ૦) માં પોટેન્ટ રૂ. ૦) ના. ધણાં
પુસ્તકોને આધારે, તે પિદાનોની સલાહ પ્રમાણે ગોઠવણ કરી સંકળના કરી
છે. આવું સસ્તું પુસ્તક આ નિયાય પર એકે નથી. કમીશન દર નંમથી ૨૫
ટકા. આ સિવાય મુન્નખમમાં મળેલો કોષ પણ પ્રકારનો માલ, તમામ જાત-
નાં પુસ્તકો, અગાઉથી પૈસા મોકલવારને એક ટકા કમીશનથી મોકલીએ
છીએ. ખીજા વ્યાપારીના માલ કમીશનથી વેચી આપીશું. આ પુસ્તક વડો-
દરા કેળવણી ખાતાએ મંજૂર થયું છે. એમ, સી. પંડ્યાની દુકાનો.
બુકએવર્સ, પંજલીચર, તે કમીશન એજન્ટ. જ્યેષ્ઠ બાણાબાઈની આડી.

સુરમઈ,

પ્રાથમિક નિશાળોના શિક્ષકોને માટે મંજૂર કરેલી. દેશાઈ અમીષર
કૃત. સંખ્યા પ્રવેશ. કિં. બે આના. કમીશન વીસ ટકા મુ. એજન્ટ લી-
સંકર પ્રેમસંકર, અમદાવાદ. કાળેપુર ધનામુતારની પોળ.

પોતાની મેજેઝ્ટ્રેટ શીખના ચકાનાર માટે બાકરજીના નિયમો વાળુ કૃત્તમ પુસ્તક.
 ધિ. રિયર, આટ ૨. ૭ સાળામાત્રો માટે દિ. ૩ ૧) મી. માટે ૩ ૧૧ પોસ્ટેજ ખર્ચ
 બહો કરતા મંગનલાલ દાકરદાસ બે ડી. બે. કલકત્તા. એ. ઇ. મા. ઓરીસ. અમદાવાદ.

હૅન્ડ્રિસમથ, બર્નેડરિમથ, હડસન, કોલ્ડમે, ગોખલે, ઘોષ, પેન્ડલગરી,
 લોક, લેવીસ, રાધાકૃષ્ણ, ગર્ડિસ્ટન, સુઆસવ. કેર્નવોલ, શીયના ૪૦ અને
 લાલસંકરનાં ગુ. ગણિતમાંના તથા ઘણી યુનિવર્સીટી પરીક્ષાના સવાલમાંના
 ચુંટી કાઢવા—અથવા દાખલા—ગ્રી—ખુસામા સાથે ગણવાં. કિં. ૩. ૧)
 પો. ૦) ના. હાલ કિં. ૩. ૦૦૦. અને બીજી એક ૦) ની ચોપડી લેટ.
 ખાતાં. ૫૧૨. હરવર્ષે આ પુસ્તકમાંના દાખલા ૫. સ. પરીક્ષાઓમાં આવે
 છે. કર્તા પરભુદાસ નાગરદાસ કીનારીવાળા, ડે. સૈયદપરા,
 શ્રાવક પોળમાં મુરત

અંકગણિતની સમજુતી કિમ્મત ૩. ૦૦ પોસ્ટેજ સાથે. પાંચે દશ;
 દસે, પંદર; વીસે, વીસ, અને પચીસે, પચીસ; ટકા કમિશન. વેલ્યુપેએગવ
 ખર્ચ લેનારને શિર. ખુશાલદાસ ગોકળદાસ મુમ્મઈ બેંક. અમદાવાદ.

સરળ દેશીનામાંની પદ્ધતિ, આટલિ નેરમી કિમ્મત ૪ આના.
 મુમ્મઈ ઇલાકાના કેળવણીખાતાના એ. ડિરેક્ટર સાહેબ બહાદુરના ઇ. નં.
 ૪૪૯૦ તા. ૯-૧૧-૯૪ના હરાવ મુજબ સાળામાં વાપરવાને હરકત
 નથી. સરકારે મંજૂર કરેલ 'ગુજરાતી બાળવ્યાકરણ' આટલિ
 પાંચમી કિમ્મત ૪ આના પોસ્ટેજ ગતેનું માફ. કમિશન ૫-૧૦-૧૫-૨૦
 નંગથી ૧૦-૧૫-૨૦-૨૫ ટકા. વેલ્યુપેએગવ ખર્ચ મંગાવનારને શિર છે.
 પ્રેમચંદ કરમચંદ, શાહુ, ગોંડલ સ્ટેટના ડે. એ. ઇ. મુ. ગોંડલ ધણ રવારી.

લેખનકળા કોપી બુકો.

• ગુજરાતી અને બાળગ્રાંથ ૭ નમ્બર.

કેળવણી ખાતાના એ. ડિરેક્ટર સાહેબે મુમ્મઈ ઇલાકાની
 ગુજરાતી નિશાળોમાં ચલવવાને મંજૂર કરી છે.

કેળવણીખાતાના ઘણા અનુભવી અમલદારોના મત 'લઈ' ગુજરાતી
 અક્ષરોનાં શુદ્ધ વલણ શોધી કાઢી, તથા ધોરણોને અનુકૂળ અક્ષરોનાં
 કદ તથા લખાણ દેખતી ગોઠવણ કરીને, હાલ ચાલતી સર્વે દો.
 પી બુકો કરતાં ચઢીઆતી થયાની ખાત્રી ચમ્પા પછી, હપાવી બહાર પાડી છે.

સુઘ શિક્ષકો આગળ સેંકડો સર્ટિફિકેટો મૂકવા કરતાં એ કોપી બુકો બીજી સાથે સરખાવતાં ધ્યાનમાં લેવા જેવી કેટલીક સૂચનાઓ, તેમના અનુભવી વિચારને ટેકો મળવા અર્થિ મૂકવી વધારે યોગ્ય ધારીએ હોય.

૧. કોપીબુકોની સફાઈ અને સુંદરતા જાળવવા માટે ત્રાંખાનાં પત્રાં (કોપરપેપર) કાતરાવેલાં છે, જે ઉપરથી માત્ર દરેક પેજ એક જ જાળૂએ સુંદર રંગની શાહીથી છપાય છે, કાગળ અને કવર બંનેમાં ટકાઉ વાપરેલાં છે.

૨. દરેક નમ્બરમાં એક જ જાતના અક્ષર રાખેલા છે, જેથી જે જાતના અક્ષર લખવાની જુદી જુદી કક્ષમ વાપરવાની હરકત દૂર થાય છે, તેમ જ એક જ વખત એક જ કદના અક્ષરનું જાળકોને પાકું માન થાય છે.

૩. શરૂઆતમાં જાળકો પહેલો નમ્બર લખતાં પોતાની મેલે અક્ષર કાઢે ત્યારે હાથ ધ્રુજે છે, ને શરૂઆતથી અક્ષર ખગડી જવાની ધારની રહે છે, ગાટે હમે હમારી કોપીઓનો પહેલો નમ્બર માત્ર જાળકોને ધ્રુજવાનો રાખ્યો છે, ને હાથ ઠરે તે પછી બીજા નમ્બરમાં એક દલીલી ધ્રુજવાની ને તેની નીચે બીજી લખવાની છે.

૪. ચોથું ધોરણ શીખી ધણા છોકરા પોતાને ધ-ધે વગર છે, ને ધણા અંગ્રેજી શોખના પણુ જાપ છે, માટે તેટલામાં તેમને અક્ષરનું જાન થાય, તેવા અક્ષરનાં કદ રાખેલા છે, ધારણ કે પછી અક્ષર સુધારવાનો તેમને વખત મળતો નથી.

૫. બંને ધોરણોમાં કોપી સાથે લખાણો શીખવાની જરૂર છે તે જોઈ હમારી કોપીબુકોનો છઠો નમ્બર ખાતો બરેલી રીતે પૂરી પાડ છે. ધારણ કે તેમાં વ્યવહારમાં ધણાં ઉપયોગી ચક્ર પડે તેવાં લખાણો રાખ્યા કરેલાં છે. જે તમામ અંગ્રેજી તથા મુજરાતી નિયાળોમાં ધણાં જ પસન્દ પડેલાં છે. એ કોપીબુકો દેશાવરતા ખરીદ કરવારને સેંકડે તેનીય ટકા દમિયનથી આપવામાં આવશે. અને ૨૦૦ કોપી લેનારને રેકને ખર્ચ આપીશું. પણુ પોસ્ટ મારફતનું કે રેલેસનથી આગળનું ખર્ચ આપવામાં આવશે નહિ.

કોપીઓ સાથે બીજાં પુસ્તકો મેંકડે અર્ધો ટકા હકસાધ લઈ મોકલી આપવા ગોઠવણ રાખી છે ઠેકાણું—આત્મારામ અને દલાલાઈની કંપની, જામલી મહોલો સાહીવાળાનો માળો. ઉમર ખાડી પોસ્ટ મુમ્મઇ. ઠેકાણું, લેખનકળા કોપીબુકની ઓફીસ—કાલગા દેવી રોડ નં. ૨૦૪ મુમ્મઇ.

આત્મારામ અને દલાલાઈની કંપની.

સૂચના.

આ પત્ર સમ્બન્ધી સર્વે લખાણુ એડિટર તરફ મોકલવું. નોટપેઠ કાગળ લેવામાં નહિ આવે. સહી-વગરનાં લખાણુ ઉપર ધ્યાન અપાશે નહિ.

છાપવા મોકલેલું લખાણુ ચોકખે અક્ષરે કાગળની એક જ બાજુએ લખવું. તે અમુક માસમાં છાપવા અથવા નાપસન્દ પડેલું લખાણુ પાછું મોકલવા બંધાતા નથી. જરૂર હોય તો મોકલનારે પોતાને ખર્ચે મંગાવી લેવું.

શાળા ખાતાનો ડેપુટી અને એસિસ્ટન્ટ ડેપુટી માહેબોને તથા મહેતાજીઓને ફેળવણી તથા નિશાળ વ્યવસ્થાને લગતા વિષય લખી મોકલવા ખાસ નિનતિ કરીએ છીએ. શાળાઓ સમ્બન્ધી હુકીકત સ્કૂલ બોર્ડ તથા દેશી રાજ્યોના અધિકારીઓ લખી મોકલશે તો તે પણ ખુશીથી અસિદ્ધ કરીશું.

સરકારી તેમ જ ખાનગી જાહેર ખખરો જે મામમાં છપાવવી હોય તેના આગલા મહિનાની પાંચમી તારીખ પહેલાં પહોંચવી જોઈએ. હેન્ડબિલો જે માસના અંક સાથે વહેંચવાં હોય તેના આગલા મહિનાની પચીસમી તારીખ સુધીમાં આવવાં જોઈએ.

મની ઓર્ડર-મોકલનારે રૂપન ઉપર પોતાનું નામ, ઠેકાણું, અને શી બાબતના પૈસા છે તે ચોકખે અક્ષરે લખવું. તે વિના બૂચ થવાનો સમ્ભવ છે. પોસ્ટની ટિકિટો મોકલનારે દર રૂપીએ અર્ધો આનો વધારે મોકલવો; પોસ્ટ સિવાય બીજી ટિકિટો લેવામાં આવશે નહિ.

આ પત્રની કિંમત અગાઉથી જ વરસ એકનો રૂ. ૧-૦-૦ રૂપી છે. પોસ્ટેજ માફ, છૂટક નકલના પોસ્ટેજ સાથે ચાલી આવતા. પદરના ખર્ચે લેનાર દસ રૂપીઆ સુધીના પગારવાળા શિક્ષક તથા વિદ્યાર્થીઓને ટપાલ ખર્ચ સાથે ૦-૧૨-૦.

વિષય લખી મોકલનારને પૈસા લેવાની ખુશી હોય તો તેમ સ્પષ્ટ લખવું. વિષય પસન્દ પડશે તો તેની અગત્ય વગેરે ઉપર વિચાર કરી દર છાપેલે પાને રૂ. ૧ થી રૂ. ૨ સુધી આપવામાં આવશે. ચર્ચા પત્રનો એમાં સમાસ થશે નહિ.

જાહેર ખખરો છાપવાના ભાવ.

રૂ.	લીટી.	
૧...	...	૩
૨...	...	૮
૩...	...	૧૫
જે ઉપરાન્તનો ભાવ ઉપર પ્રમાણે જ.		
ખાર માસ લગી લાગવાગટ હશે.		

તો પ્રથમ પૂરો ચાર્જ અને તે પછીના અંગીઆર મહિના લગી પા ગણો ચાર્જ પડશે ખાર મહિનાથી ચોથી સુદત દરે તો પહેલે માહને પૂરો ચાર્જ અને પછીને દરેક મહિને અર્ધો ચાર્જ લેવાશે.

હેન્ડબિલો વહેંચવાના દર.

પા તોલા સુધીના રૂ. ૮-૦-૦, અર્ધા તોલા સુધીના રૂ. ૧૦-૦-૦, અને એક તોલા સુધીના રૂ. ૧૨-૦-૦ તે ઉપરાંતને માટે હમને લખવું.

The Gujarat School-Paper.

ગુજરાત શાળા પત્ર

ફેબ્રુઆરી-માર્ચ ૧૯૦૨.

અનુક્રમણિકા.

વિષય.

પૃષ્ઠ.

માસ— નવાં ધોરણો માટે પ્રથમ પાઠેની યોજના.	૪૬
મયાં ધોરણો સિખવવા સમ્બન્ધી સૂચનાઓ	૫૦
મિ. દેવાચાંડકર દ્વારા કિન્ડરગાર્ટન ખાતે ગીત.	”
નવાં ધોરણો અને પ્રવેશક પરીક્ષા	૫૧
નવાં ધોરણો અને યર્ડ એડ પ. સ. પરીક્ષા	”
નવાં પ્રાથમિક ધોરણો માટે પ્રથમ પાઠેની યોજના.	”
કેળવણી ખાતાની ખબરો.	<p>પબ્લિક સર્વિસ સર્ટિફિકેટ પરીક્ષાઓ માટે પુસ્તકો. ૧૦૪</p> <p>પ્રાથમિક નિયામો માટે મંજૂર કરેલાં પુસ્તકો. ૧૦૭</p> <p>નવાં પુસ્તકો, ગ. સે. બુક કીપો. ૧૧૧</p> <p>ગોડવ હાઈ સ્કૂલને લગતી બોર્ડિંગ હાઉસ. ૧૧૨</p>

(કેળવણી ખાતાના હુકમથી.)

અમદાવાદ.

“ આર્યોદય ” પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ.

(સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

ગુજરાત શાળા પત્ર.

પુસ્તક ૪૨ સું.

ફેબ્રુઆરી—માર્ચ ૧૯૦૨.

અંક ૨-૩.

માસ.

૧. ગયા અંકમાં હમે નવાં પ્રાથમિક ધોરણો આપ્યાં છે, તે ઉપરથી જણાયું હશે કે તેમાં પદાર્થ પાઠો ફરજિયાત કર્યાં છે, અને તે ભેગું સાદું ડ્રોઇંગ પણ ફરજિયાત થયું છે. એ ધોરણો માટે ઉત્તર ભાગનાં એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબે તૈયાર કરેલી પદાર્થ પોઝીતી યોજના મહેરબાન ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન સાહેબે મંજૂર કરી છે, તે શિક્ષકોની જાણ માટે આ અંકમાં આપીએ છીએ આ યોજનામાં પાઠોના વિષયો સમૂહોમાં ગોઠવ્યા છે, તે ઉપરથી દરેક ધોરણમાં કયા કયા વિષય કેટલે મુંધી લેવા તે જણાયો. દરેક વર્ગમાં બધાં સમૂહો લેવાં એવી જરૂર નથી. જે સ્થળ કે નિશાળને જે સમૂહો અનુકૂળ ન હોય તે મૂકી દેવાશે; જેમકે ખેતીનાં ગામડાં ઔદ્યોગિક સમૂહ છોડી દેશે, શહેરની નિશાળો ખેતીનું સમૂહ મૂકી દેશે, અને છોકરાની નિશાળો ગૃહ વ્યવસ્થાનું સમૂહ છોડી દેશે. પણ જે સમૂહો પસન્દ કરવામાં આવે તેમને લગતા પાઠો અનુક્રમે અને સમ્યક્ પૂર્વક આવવા જોઈએ. પાઠ આવતાં જે વસ્તુને લગતો પાઠ હોય તે વસ્તુ દરેક બાળક તપાસી શકે તેવી ગોઠવણ રાખવી જોઈએ. વસ્તુ તપાસીને બાળક પોતાની જાતની ખાતરી કરે નહિ અને તે માત્ર શિક્ષકે બોલાવેલા બોલ બોલી જાય તેથી કાંઈ જ ફળ નથી બાળકોની અવલોકન શક્તિ ખિલવવી અને તેમને જોયેલી વસ્તુ ઉપરથી સાદાં અનુમાન કાઢતાં શિખવવું એ આ પાઠોનો મુખ્ય હેતુ છે. વનસ્પતિ, ખેતી, અને ખીજ કેટલાક વિષયોને લગતા પાઠ વર્ગમાં આપતા પહેલાં તે તે વસ્તુઓ બાળકોને ખેતરોમાં અને વગડામાં તેડી જઈને બતાવવાથી વધારે અસરકારક પડશે કેટલાંક પ્રાણીઓ તેમની બોડો અને ડોલોના અગ્રજામાં

પાઠ આપતાં પણ તેમ કરવું ઠીક મરશે. હમે યોગ વખત ઉપર એક જર્મન શાળામાં મરમોટ પ્રાણી વિશે અપાયેલા પાઠની નોંધ આપી હતી, તેથી આ કામ કેવી રીતે થઈ શકે તે જણાવું હશે. આ રીતે દરેક પદાર્થ પાઠ થયા પછી તે પદાર્થને લગતું ડ્રેઇંગ અને માટીના ધાટ બનાવવાનું કામ ચલાવવું જોઈએ. છોકરાં પાસે પ્રથમ કાળા પાટીઆ પર અને પછી રસેટ કે કાગળ ઉપર ચિત્ર દર્શાવવું.

આ અંકમાં આપેલી પદાર્થ પાઠોની યોજનાના પાઠ કેવી રીતે કેવા અનુક્રમમાં ગોઠવી શકાય તે હવે પછીના અંકોમાં વિસ્તારથી બતાવીશું. એ પાઠોમાં કઈ કઈ વિગતો સમાવળી જોઈએ અને કયાં ચિત્રો છોકરાં પાસે દોરાવવાં જોઈએ તે પણ તે પ્રસંગે જણાવીશું. હાલ તરતના ઉપયોગ માટે યોજનાની નીચે ફૂટ નોટોમાં કેટલીક સૂચનાઓ આપીએ છીએ. પાછલાં શાળા પત્રો જોવાથી પણ કેટલીક વધારે સૂચનાઓ મળી શકશે.

નવાં ધોરણો કેવી રીતે શિખવવાં તે વિશેની વિગત વાર સૂચનાઓ પણ હવે પછીના અંકોમાં આપીશું. દરમ્યાન માહે સપ્ટેમ્બર, ઓક્ટોબર, અને નવેમ્બર સને ૧૯૦૦ નાં અને તે પહેલાંનાં તથા પછીનાં શાળા પત્રો જોવાથી શિક્ષકોને ઘણી મદદ મળશે. છેવટે હમે આશા રાખીએ છીએ કે બાળકોની કેળવણી હાલ કરતાં વધારે સારી પદ્ધતિએ ચલાવવાનો નવાં ધોરણોનો હેતુ છે તે શિક્ષકો ખંતથી પાર પાડવાની કોશીસ કરશે.

મિ. દેલવાડાકર તરફથી કિન્ડરગાર્ટન બાળ ગીત (બાળ ગ્રન્થાવળી નં. ૧૭) નામની ચોપડી હમને મળી છે. તેમાં બાળકોના ઉપયોગનાં કેટલાંક ઘણાં સારાં ગાયનો આપ્યાં છે. મિ. દેલવાડાકરે યોગ વખત ઉપર અમદાવાદમાં કિન્ડરગાર્ટન વિશે ભાષણ આપ્યું, ત્યારે આમાંનાં કેટલાંક ગાયનો છોકરાં પાસે તૈયાર કરાવ્યાં હતાં. ચોપડામાં આપેલાં કેટલાંક ગાયનો હાલ ત્યાં સાથે ગાવાનાં છે, તે નવા બાળ વર્ગ અને પહેલા ધોરણમાં બહુ ઉપયોગી થઈ પડશે. કેટલાક બાળ બેચને લગતાં પણ ગાયનો તેમાં આપ્યાં છે. હમને ઉમેદ છે કે શિક્ષકો તરફથી આ ન્હાની ચોપડીને જોઈતું ઉત્તેજન મળશે.

હમે માહે માર્ય સને ૧૮૯૯ ના અંકમાં અમદાવાદ ટ્રેનિંગ કોલેજનો કોડ પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો. તેની ૪ થી ૬૪મ જોવાથી જણાશે કે એ કોલેજની પ્રવેશક પરીક્ષા હાથમાં હાથ પ્રાથમિક ધોરણ મુજબ લેવાની છે. આજ સુધી છ પ્રાથમિક ધોરણો દેવાથી એ પરીક્ષા છઠ્ઠા ધોરણ પ્રમાણે લેવાતી હતી. હવે ગુજરાતી અને ઉર્દુ નિશાળોમાં સાત ધોરણ થઈ તે ગઈ તા. ૧ જાન્યુઆરીથી અમલમાં આવ્યાં છે, એટલે આવતી પ્રવેશક પરીક્ષા સાતમા ધોરણ મુજબ લેવાશે.

ચર્ડ એડની પબ્લિક સર્વિસ પરીક્ષાનું ધોરણ સરકારે નિશાળું દરાવ્યું છે, છતાં તે છઠ્ઠા ધોરણને મળતું બનાવવામાં આવ્યું હતું. જ્યાં સુધી સરકારનો બીજો હુકમ નહિ થાય ત્યાં સુધી ચર્ડ એડની પરીક્ષાનું ધોરણ હાલ મુજબ કાયમ રહેશે. આ ધોરણ અને નવા સાતમા ધોરણ વચ્ચે બહુ થોડો તફાવત છે. બન્નેમાં અંકગણિત, ભૂમિતિ, દેશીનામું, વ્યાકરણ, નિબંધ, ઇતિહાસ, અને ભૂગોળ સરખાં છે. જ્ઞાનમાં ધોરણના વાંચન માટે નર્મ ગદ્ય અને કવ્યદોહન દરાવ્યાં છે, અને તેમાં સાતમી ચોપડીના વિદ્યાના પાઠોનો એક પાંચમો વિષય ઉમેર્યો છે, ત્યારે ચર્ડ એડના ધોરણમાં આખી સાતમી ચોપડી વાંચન માટે રાખી છે. બન્નેમાં માપકરણ ઔચિત્ક વિષય તરીકે લઈ શકાશે. ચર્ડ એડમાં આરોગ્ય વિદ્યા લેવાય છે, તે નવાં ધોરણો મુજબ છઠ્ઠા ધોરણમાં શિખવાશે.

પ્રાથમિક ધોરણો માટે પદાર્થ પાઠોની યોજના.

૧. પદાર્થ પાઠો વિષે સૂચના.

(અ) પદાર્થ પાઠોનો હેતુ—

હરિયો કેળવીને તેમની મારફત મનની શક્તિઓ સુધારવી એ પદાર્થ

પાઠોનો હેતુ છે. મુખ્યત્વે કરીને જોવાની, સ્પર્શની, તથા સાંભળવાની ઇન્દ્રિયો, અને તેથી થોડે અંશે સ્વાદ તથા ઘ્રાણીની ઇન્દ્રિયો કેળવવાની છે.

બાળકોને પોતાની ઇન્દ્રિયોતો (એકે એકે તેમ જ સમગ્રે) એવી રીતે ઉપયોગ કરતાં શિખવવાની ધારણા રાખેલી છે, કે પોતાની ઇન્દ્રિયો કામે લગાડીને, તથા તેમને લગતી તેમ જ તે ઉપરથી ઉત્પન્ન થતી માનસિક ક્રિયાઓ ચલાવીને, તેઓ (પ્રથમ યોગ્ય દેખરેખ નીચે અને પાછળથી પોતાની કેળવાયેલી બુદ્ધિનો પોતાની મેજે ઉપયોગ કરીને) કોઈ પણ વસ્તુ કે બનાવનું ખરું રૂપ જોઈને દરજ્જે ઇન્દ્રિયો દ્વારા મન ઉપર પડતી છાપોથી અને તે વડે ઉત્પન્ન થતા મનના ઉદ્યોગોથી સમગ્ર શક્ય તેટલે દરજ્જે સમજતાં શીખે.

ખોળ શબ્દોમાં કહીએ તો છોકરાંના અવલોકનને * ઉત્તેજન આપી ખુલ્લવવાની, અને તે વડે તેમની જીગતી તર્ક શક્તિને જાગૃત કરી દોરવાની ધારણા રાખેલી છે. આ ધારણાનો હેતુ તથા હેતુનું પરિણામ એ છે કે પૂરે પૂરી ખીલેલી શક્તિવાળાં તથા સારી રીતે કેળવાયેલાં સ્ત્રી પુરુષો તૈયાર થાય. આવી રીતે કેળવાયેલાં સ્ત્રી પુરુષો હાંફીની મુશ્કેલીઓ તથા ફરતી જતી સ્થિતિઓ સાથે બાથ ભીડવાને સારી રીતે લાયક થાય છે, અને તે દારણથી જોઓની શક્તિઓ આવી વ્યવસ્થિત રીતે કેળવાયેલી નથી તેમના કરતાં તેઓ શરીરે, નીતિએ, બુદ્ધિએ, અને સંસારિક બાબતોમાં વધારે સારાં નીવડે છે.

અવલોકનની સાથે પ્રયોગની અવશ્ય જરૂર છે. પદાર્થ પાઠોના સમ્બન્ધના પ્રયોગમાં બાળકને બતાવ્યા છતાં તે પોતાની મેજે કરી ન શકે એવું કશું ભારે અથવા ગુંચવણીલું હોતું નથી. તોપણ તેમાં એવી ક્રિયાઓ તો આવવી જોઈએ કે જે ગમે તેવી સાદી હોવા છતાં તેમાં બાળકને કેટલેક દરજ્જે પોતાની ઇચ્છાથી, પોતાના વિચાર પ્રમાણે, અને બહારની બને તેટલી થોડી મદદથી કામ કરવાની તથા વિચારવાની જરૂર પડે. આ પ્રમાણે થવાથી જ તે પોતે જે પરિણામો અથવા કાચા નિર્ણયો ઉપર આવ્યું હોય, અથવા

* અવલોકન એ શબ્દ માત્ર જોવાની ઇન્દ્રિયના સમ્બન્ધમાં વાપરવા-

નું છે. તેમાં બાળકની અજ્ઞાનતા અને તે નિર્ણયના ભાગોગતો અગત્ય થાય છે.

જે શિક્ષકે તેના આગળ રજુ કર્યા હોય, તેમને તે પોતાની મેળે અજમાવી જોતાં શીખે છે. એટલે આ સમ્બન્ધમાં પ્રયોગનો અજમાવવું એટલો જ અર્થ થાય છે, પછી તે અજમાયશથી ક્યાં તો છેવટના નિર્ણયો તપાસી જોવાના હોય, અથવા આગળ રજુ કરેલા બનાવો કે સિદ્ધ કરેલી રીતો ફરીથી કરી જોવાની હોય.

આ કારણથી (માટી વંગેરના) ઘાટ બનાવવા, રંગવું, ચિતરવું, માપવું, તોળવું, ઠાગળ વાળવા, કુદરતના ખેતો કરવા, ગીનો સાથે હાવ ભાવ કરવા, અથવા નાટક જેવા ખેલ કરવા, એ સવર્ગનાં મનોમતોનો અગત્યનાં છે, અને આપણા હેતુ માટે તે સર્વેને પ્રયોગના જેવાં ગણવા હરકત નથી.

(વ) આવશ્યક મૂળ તત્ત્વો—

પદાર્થ પાઠોની યોજના ઘડતાં નીચેનાં મૂળ તત્ત્વો ધ્યાનમાં રાખવાં જોઈએ:—

- (૧) પદાર્થોની પાઠવણી ચઢતા જતા ક્રમવાળી હોવી જોઈએ, અને તેમાં છોકરાંનું યાન તથા શક્તિઓ અને વિચાર ધીમે ધીમે ખીસે એવો હેતુ રાખવો જોઈએ.
- (૨) શિક્ષણુ જાણીતા ઉપરથી અજાણના ઉપર ચાલવું જોઈએ. પાઠવણીના પાઠોનો ક્રમ આ મૂળ તત્ત્વથી વિરૂદ્ધ જવો ન જોઈએ.
- (૩) પાઠવણીના અમુક અમુક પાઠોનાં વિષય પ્રમાણે સમૂહ કરવાં જોઈએ. પરંતુ છેક શાસ્ત્રીય વર્ગીકરણની જરૂર નથી.
- (૪) પાઠો સમ્બન્ધ પૂર્વક આવવા જોઈએ, અને તે સમ્બન્ધ જુદા જુદા વિષયોની ખિત્તવણીમાં તેમ જ અમુક અમુક પાઠોની રચનામાં સચવાવો જોઈએ. (તો પાછું કદી ન જ તૂટી શકે તેવા સમ્બન્ધની અગત્ય નથી.)
- (૫) અમુક અમુક પાઠો શિખવતી વખતે તેમનો ખીજા પાઠો સાથે ધટતો સમ્બન્ધ જોડવો જોઈએ.
- (૬) જે પદાર્થો વિશે પાઠો હોય તે પદાર્થો છોકરાંને જાણીતા હોવા જોઈએ, અથવા જે સ્થળે કે સ્થિતિમાં તેઓ રહેતાં હોય તેમાં

સાધારણ રીતે મળી શકે તેવા હોવા જોઈએ. પદાર્થોમાં ખાસ વર્ગો અથવા સ્થળોને અનુકૂળ આવે તેવા ફરફાર કરવાની છૂટ છે.

(ક) શિક્ષકોને સૂચના—

(૧) તમ્હારા પાઠો અગાઉથી સમજાઈ પૂર્વક તૈયાર કરો. પાઠની નોંધનો ઉપયોગ કરો પણ તેના ગુલામ બનતા નહિ.

(૨) પાઠ શરૂ કરતાં તેનો હેતુ દૂધમાં પણ સ્પષ્ટ રીતે સમજાવો.

(૩) તમ્હારા વર્ગમાં ઘણી ન્હાની ઉમ્મરનાં બાળકો હોય, તો દરેક બાળકનું તેમને પૂરે પૂરું જ્ઞાન થયું છે કે નહિ તેની બરાબર ખાતરી કરો. (દાખલા તરીકે, પીળા દડા વિષે પાઠ હોય, તો છોકરાં ને રંગ ઓળખે છે કે નહિ અને તેને બીજા રંગોથી જુદો પાંડો શકે છે કે નહિ તેની ખાતરી કરો.)

(૪) પૃથક્કરણ * ઉપર ચર્ચા પછી સંયોગીકરણ ઉપર જાઓ, તથા જે સામાન્ય ખ્યાલો પર તમે આવો, અથવા જેમનો ઉપયોગ કરવાની જરૂર પડે, તે બધા સમજાવવાની સંભાળ રાખો.

(૫) છોકરાંને પોતાની મેજે અનુમાન કરવાની તક આપો, અને તેઓ પોતાના જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરી શકે છે કે કેમ તે તપાસો, માત્ર બાળકના મગજમાં હકીકત રેડો નહિ.

(૬) “પ્રયોગ” માટે પુષ્કળ તક આપો.

(૭) બાળકોને પૂરાં વાક્યોમાં જવાબ આપવાની ફરજ પાડો, કે તેઓ સ્પષ્ટ રીતે, ચોક્કસાઈથી, અને પૂરે પૂરું વર્ણન કરતાં શીખે.

* વાંચનની પહેલી ચોપડીમાં પણ આપણે પૃથક્કરણ ઉપરથી પછી સંયોગીકરણ ઉપર જવાનું આવે છે. જેમકે મા, બા, વગેરે શબ્દોનો મુકાબલો કરી તેમાંથી છોકરાં મ, બ, કાનો, વગેરે જુદું પાડે એ પૃથક્કરણ થયું, અને પછી બ સાથે કાનો મેળવીને આગળ આવેલા શબ્દોના જેવો બા શબ્દ બનાવે, એ સંયોગીકરણ થયું. ન્હાનાં બાળકો પ્રથમ આખી વસ્તુ જુએ, પછી તેનું પૃથક્કરણ કરી બાગે તપાસે, અને છેવટે બાગેનો સંયોગ કરીને પછું આણું બનાવે, એ પદ્ધતિ ઘણી બાળકોમાં સારી પડે તેવી છે.—એ(૬૮૨.

- (૮) કેમ જોશું (વર્ણન કરવું) અને કેમ સવાલ પૂછ્યા તે શીજો.
(ખાસ કરીને પારિભાષિક અને શાસ્ત્રીય શબ્દોનો ઉપયોગ ન કરો, અને સાદી ભાષા વાપરો.) તમ્હારા વર્ગેના ધ્યાનનો આધાર આના પર ધરો છે, અને તમ્હારે યાદ રાખવું જોઈએ કે બાળકોની ધ્યાન આપવાની અને શ્રવણ કરવાની ટેવ ખિન્નતામાં તમે તેમની અવલોકન શક્તિ પણ ખિન્નો છો.
- (૯) તમ્હારા વિદ્યાર્થીનો રસ જાગૃત કરો તેમ થવા માટે પાઠનો વિષય સંસ્પૃશે તેમના હૈયામાં પેસવો જોઈએ, જોઈએ જે વાત તેમને જાણીતી છે, અથવા હવે પછી જે કામ તેમજો દુનિયામાં કરવાનું છે, તેની સાથે વિષયનો સમ્બન્ધ જોડાવો જોઈએ, અને તેમની શક્તિઓ, તેમના ઉદ્યોગો અને ટેવો, તેમની અનુભવશીલી લાગણી અથવા સૌંદર્યના વિચાર, અને તેમની વક્ષાદારી અથવા ધર્મ ઉપર વિષયની અસર થવી જોઈએ.

(૬) સામાન્ય ભલામણો—

- (૧) પદાર્થ પાઠો આપવા માટે માત્ર છત્રીઓ અથવા આકૃતિઓ બસ નથી, કારણ કે તેથી બાળકોની અવલોકન શક્તિ પૂરે પૂરી કેળવી શકાતી નથી. પ્રયોગ કરવામાં પણ તેઓ શિક્ષકને બહુ જ થોડી મદદ આપી શકે છે. મોટાં પ્રાણીઓ, યંત્રો, સજ્જાતો જાતના કુદરતી બનાવો ઇત્યાદિ વિશે પાઠ હોય ત્યારે તેમની સમજણ આપવાને તેમના સાદા ન્હાના નમૂના રજુ કરવાથી સારી રીતે કામ નમશે. શિક્ષકે આ લ નમૂના જાને જનરલમાં શીખવું જોઈએ, અથવા તે કોઈ જગાએથી મેળવવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. ગમે તે પાઠ હોય પણ તેમાં માત્ર ચિત્રો ઉપર જ આધાર રાખવો નહિ; પરંતુ તેમની સાથે પાઠના વિષય જોડે નિહાળે સમ્બન્ધ ધરાવતી તથા તે સમજાવવામાં ઉપયોગી થઈ પડે તેવી કુદરતી વસ્તુઓ રાખવી. ત્યારે જ્યારે બની શકે ત્યારે ત્યારે પદાર્થોનું અવલોકન તેમની કુદરતી જગાએ અને યોગ્ય

ઋતુમાં કરાવવું. *

(૨) પદાર્થ પાઠો સમજાવવામાં ઉપયોગી થઈ પડે તેવી વસ્તુઓ (જેવી કે છોડ, ફૂલ, ફળ, પથરા, ધાતુ, ન્હાતું જનવર વગેરે) એકઠી કરવાનું અને નિશાળે લાવવાનું છોકરાંને ઉત્તેજન આપવું. આ નમૂનાઓમાંથી જે ઘણા મનોરંજક હોય તે નિશાળના સંગ્રહ સ્થાન માટે પસંદ કરવા. શિક્ષકે દરેક પાઠ વખતે તથા આજ્ઞેશા નમૂના ઉપર વિવેચન કરવામાં થોડી મિનિટ ગાળવી.

(૩) બની શકે ત્યાં છોકરાંનાં ચિત્રો ચોરસ ખાનાં પાઠેલી સ્લેટો અથવા કાગળ પર દોરાવવાં.

(૪) ખેતરો, પાણીની જગાઓ, વગડો, તેમ જ ઇતિહાસ, વિદ્યા, અને ઉદ્યોગોને લગતી જગાઓ કે પદાર્થો જોવાને, છોકરાંને તેડી જવાં અશ્વમત આવી મુશ્કેલીઓ બાળકોની ઉમ્મર અને અભ્યાસને અનુસરીને થવી જોઈએ, અને તેમનો કોઈપણ પાઠ અથવા પાઠો સાથે ચોક્કસ સંબંધ હોવો જોઈએ.

(૬) વિષયોના સમૂહ પાઠના સંબંધની સૂચના.

નીચે જે સમૂહો સૂચવ્યાં છે તે છેક એવાં નથી કે કોઈ વિષય એક કરતાં વધારે સમૂહના પેટામાં ન જ આવી શકે. ઉપર જણાવેલો મૂળ તત્ત્વો ધ્યાનમાં રાખવામાં આવે તો એ સમૂહોને કોઈ બીજી રીતે ગોઠવવા કે જોડવાને હરકત નથી.

* જેમકે પ્રાણીઓ અને વનસ્પતિનું અવલોકન વગડામાં જ્યાં તે રહેતાં અથવા ચતાં હોય ત્યાં જઈને કરાવવું; છોડવા, ફૂલો, ફળો, વગેરેનું અવલોકન જ્યાં જે ઋતુમાં તે ચતાં હોય ત્યાં તે મોસમમાં કરાવવું; ગ્રહો, તારા, વગેરેનું અવલોકન રાત્રે કરાવવું; મ્યોટી નદી ઉપરનાં કે દરીયા કિનારાનાં જાણોમાં ભરતી ઓટનો પાક આપવો હોય તો નદી કે દરીયા ઉપર જઈને ભરતીનું અવલોકન કરાવવું; વગેરે. —એડિટર.

(૧) વસ્તુઓના ગૂણ અથવા ખાસ ધર્મો.

(અ) પદાર્થ.

(બ) આકાર.

(ક) રંગ.

(૨) ખનિજ પદાર્થો.

(૩) ધાતુઓ.

(૪) કુદરતી ખતાવો.

(૫) વનસ્પતિ.

(૬) પ્રાણી.

(૭) શાશ્વત્વ શરીર.

(૮) ખેતરો તથા તેમાં થતા પાક.

(૯) સાધારણ ઉદ્યોગો તથા હુન્નરો.

(૧૦) સાધારણ વસ્તુઓ.

(૧૧) ગૃહ વ્યવસ્થા.

રીપ—દરેક ધોરણના અભ્યાસ ક્રમમાં દરેક સમૂહના નિપયો લેવા ન જોઈએ એવી જરૂર નથી. કેટલાંક સમૂહો (દાખલા તરીકે નં. ૭, ૯, તથા ૧૧) ઉપર ધોરણોમાં પહોંચતા મુધી મુલતરી રાખી શકાશે. તેપણુ પણ ખરાં સમૂહોમાંથી દરેક ધોરણને અનુકુળ આવે તેવા પદાર્થો પસંદ કરાય તેમ છે. માત્ર વિષય શિખવવાની રીત એવી રાખવી કે તે બાળકોની શક્તિને અનુકુળ થાય, અને જેમ ધોરણ ચડતાં જાય તેમ વિષય સમગ્ર પૂર્વક ખીલતો જાય.

(ફ) સમૂહોની વિગત વાર યોજનાઓ.

નીચે જે યોજનાઓ આપી છે તે માત્ર રસ્તો બતાવવા માટે છે; તેમને આંખો મીચીને વળગી રહેવાની જરૂર નથી, તેમ જ તેમાં બધા જ પદાર્થ પાઠો આવી જતા નથી. પાઠો પસંદ કરવામાં શિક્ષકોને છૂટ મળે તેટલા માટે ધોરણોમાં ગણ્યા છે તે કસ્તાં એ યોજનાઓમાં વધારે પાઠો દર્શાવ્યા છે. (દરેક ધોરણ સાથે) સમૂહો અને પાઠો પસંદ કરતાં (ઉપર કહેલાં) આવશ્યક ગૂણ તરતો ધ્યાનમાં રાખવાં.

ઝડપમાં કરાવવું. *

(૨) પદાર્થ પાઠો સમજાવવામાં ઉપયોગી થઈ પડે તેવી વસ્તુઓ (જેવી કે ઊંડ, ડૂંઝ, ફળ, પથરા, ધાતુ, ન્હાતું જાનવર વગેરે) એકઠી કરવાનું અને નિશાબે લાવવાનું ઊંડરાંને ઉત્તેજન આપવું. આ નમૂનાઓમાંથી જે ઘણા મનોરંજક હોય તે નિશાબના સંમુદ્ધ સ્થાન માટે પસંદ કરવા. શિશુકે દરેક પાઠ વખતે નવા આશ્ચર્ય નમૂના ઉપર વિવેચન કરવામાં થોડી મિનિટ ગાળવી.

(૩) બીજી શકે ત્યાં ઊંડરાંનાં ચિત્રો ચોરસ ખાનાં પાડેલી સ્લેટ અથવા કાગળ પર દોરાવવાં.

(૪) ખેતરો, પાણીની જગ્યાઓ, વગરો, તેમ જ ઇતિહાસ, વિદ્યા, અને ઉદ્યોગોને લગતી જગ્યાઓ કે પદાર્થો જોવાને ઊંડરાંને તેડી જવાં અસમર્થ આવી મુશ્કેલીઓ આગેડોની ઉમ્મર અને અભ્યાસને અનુસરીને થયે નોંધાવે, અને તેમનો કોઈ પાઠ અથવા પાઠો સાથે યોગ્ય સંબંધ હોવો નોંધાવે.

(૬) વિષયોના સમૂહ પાઠના સમ્બંધની સૂચના.

નીચે જે સમૂહો સૂચનામાં છે તે છે એવાં નથી કે કોઈ વિષય એક કરતાં વધારે સમૂહના પેટામાં ન જ આવે શકે. ઉપર જણાવેલાં મૂળ તત્ત્વો ધ્યાનમાં રાખવામાં આવે તો એ સમૂહોને કોઈ બીજી રીતે ગોઠવવા કે જોડવાને દરકત નથી.

* જેનકે ધાણીઓ અને વનસ્પતિનું અવલોકન વગરમાં જ્યાં તે રહેતાં અથવા થતાં હોય ત્યાં જઈને કરાવવું; ઊંડવા, ડૂંઝો, ફળો, વગેરેનું અવલોકન જ્યાં જે ઝડપમાં તે થતાં હોય ત્યાં તે મોસમમાં કરાવવું; ઘરો, તારા, વગેરેનું અવલોકન રાત્રે કરાવવું; મોટી નદી ઉપરનાં કે દરીઆ કિનારાનાં જાગોમાં ભરતી ઓટનો પાક આપવો હોય તો નદી કે દરીઆ ઉપર જઈને ભરતીનું અવલોકન કરાવવું; વગેરે. — એડિટર.

(૧) વસ્તુઓના મૂળ અથવા ખાસ ધર્મો.

(અ) પદાર્થ.

(બ) આકાર.

(ક) રંગ.

(૨) અનિજ પદાર્થો.

(૩) ધાતુઓ.

(૪) કુદરતી ખતો.

(૫) વનસ્પતિ.

(૬) પ્રાણી.

(૭) માણસનું શરીર.

(૮) ખેતરો તથા તેમાં થતા પાક.

(૯) સાધારણ ઉદ્યોગો તથા હુજરો.

(૧૦) સાધારણ વસ્તુઓ.

(૧૧) ગૃહ વ્યવસ્થા.

ટીપ્પણી—દરેક ધોરણના અભ્યાસ ક્રમમાં દરેક સમૂહના નિયતો લેવા જોઈએ એવી જરૂર નથી. કેટલાંક સમૂહો (દાખલા તરીકે નં. ૭, ૯, તથા ૧૧) ઉપરના ધોરણોમાં પહેલેથી જ મુલતી રાખી શકાયો. તેમજ ધણી ખર્ચા સમૂહોમાંથી દરેક ધોરણને અનુકૂળ આવે તેવા પદાર્થો પસંદ કરાય તેમ છે. માત્ર વિષય શિખવવાની રીત એવી રાખવી કે તે બાળકોની શક્તિને અનુકૂળ થાય, અને જેમ ધોરણ ચડતાં જાય તેમ વિષય સમૃદ્ધ પૂર્વક ખીલતો જાય.

(ફ) સમૂહોની વિગત વારં વારં યોજનાઓ.

નીચે જે યોજનાઓ આપી છે તે માત્ર રસ્તો બતાવવા માટે છે; તેમને આંખો મીચીને વળગી રહેવાની જરૂર નથી. તેમ જ તેમાં બધા જ પદાર્થ પાઠો આવી જતા નથી. પાઠો પસંદ કરવામાં શિક્ષકને છૂટ મળે તેટલા માટે ધોરણોમાં માગ્યા છે તે કરતાં એ યોજનાઓમાં વધારે પાઠો દર્શાવ્યા છે. (દરેક ધોરણ સાથે) સમૂહો અને પાઠો પસંદ કરતાં (ઉપર કહેલાં) આવશ્યક મૂળ તરતો ધ્યાનમાં રાખવાં.

૨. છોકરાની સૌંદર્ય (ઉપલક્ષ્ય વર્ગની અને ૬૨૬) નિશાળો આટે પદાર્થ

પાઠોની યોજના

બાળ વર્ગ.

સદૃશ ? લો.

(બ) પદાર્થ.

પથરા.

લાકડાના ટુકડા.

માટીના લોટા.

(મોટા ન્હાનાપણું,) લખ્યાઈ, પ-
હોગાઈ, જાગાઈ, વગેરે, તથા બ-
હુવચનપણું, લીસાપણું, કઠણાણું,
નરમાઈ, બારેપણું, હલકાપણું,
વગેરે ગુણો સમજાવવાને.

(૬) આકાર.

લાકડાનો ગોળો.

લાકડાનો ધન.

લાકડાનો નગાકાર (લૂંગળું).

બાળકની (કિન્નરગાર્દનની)

છેલ.

જુદા જુદા સાદામાં સાદા ધન આકાર
તથા સાદામાં ગાંઠી સીધી અને વાં-
ટી * લીટીઓ સમજાવવાને. છોક-
રાંએ લીટીઓ દોરવી તથા માટીના

(ક) રંગ.

સફેદ, કાળા, લાલ, લીલા, } સાદામાં સ્વાદ રંગ ઓળખવાને.
આસમાની, અને પીળા દડા. * } અહિં આપેલા ક્રમમાં રંગો લેવા.

ટીપ—પદાર્થના (એટલે આ સમૂહના) પેટામાં સ્વાદના પાઠ આપી શકાયો, અને તે સમજાવવાને મીઠું તથા ખીંટું એવા બે જાતનાં લીધું લેવાશે.

સમૂહ ૬ મો.

વનસ્પતિ.

જાડ—સાદામાં સારા લક્ષણો તથા બાગોનું વિવેચન કરવું.

ફળ—

(દાખલા તરીકે કેરી.)

ફૂલ—

(દાખલા તરીકે અજીરી ગોટા.)

છાકરાંએ ફળ અથવા ફૂલની રેખા આકૃતિઓ દોરવી.

સમૂહ ૬ મો.

પ્રાણી.

* દડા ન હોય તો બીજી વસ્તુઓથી તેમ જ રંગ આકારની પેટી કે લખોટા યન્ત્રથી રંગ સિખવવા દરકત નથી. કાચું લીધું, ખેર, મરચું, કેરી, વગેરેનો રંગ કેવો હોય છે, અને તે પાકે છે ત્યારે કેવો રંગ યાય છે તે પણ જતાવવું. બગરના કે બીજા રંગોથી માટીના ગોળાં વગેરે છોકરો પાસે રંગાંબંધમાં આવશે તો પણ ઠીક પડશે.—એડિટર.

* એટલે સ્વાદના પાઠ આપવા હોય તો ખાટો અને મીઠો એ સ્વાદ બાગ વર્ગમાં અને બાટીના પહેલા ધોરણમાં ઓળખાવવાં એવો હોદ્દા સંપેક્ષો છે. ખાટું અને મીઠું લીધું લેવાના બદલામાં આમલી, ગોળ, ખાંડ, વગેરે લેવાને પણ દરકત નથી. કાચાં ને પાકાં ખેર, કાચી અને પાકી કેરી, તથા તેવી બીજી કાચી અને પાકી વસ્તુઓના સ્વાદનો સુકાખલો કરાવવાથી કાચું ખાટું ફળ પાકેથી તેનો સ્વાદ મીઠો યાય છે તે સમજાવશે. ખાટું લીધું પાકે છે ત્યારે પણ ખાટું રહે છે તે પણ જતાવી શકાયો.—એડિટર.

- (૧) ગાય અથવા ભેંસ. } સાદામાં સાદાં લક્ષણો તથા અંગો.
 (૨) પોપટ. } તું વિવેચન કરતું.

સમૂહ ૧૦ મો.

સાધારણ વસ્તુઓ.

- (૧) મેજ અથવા પાટલી.
 (૨) ટોપલી.

ધોરણ ૧ હું.

સમૂહ ૧ લો.

(અ) પદાર્થ.

પાણી.
 દાઘ.
 માટીનું વાસણ.

નક્કર તથા પ્રવાહી પદાર્થોની અને તેમના ગુણોની સમજાણી પાડવાને, તથા પારદર્શકપણું, જરડપણું, વાળી શકાવાપણું, હિદ્રાગુપણું, ગરમી, ઠંડાપણું, વગેરે ગુણો સમજાવવાને.*

(ચ) આકાર.

* પથરા વગેરેથી નક્કરપણું, અને પાણી વગેરેથી પ્રવાહીપણું ઓળખવાશે. દાઘથી પારદર્શકપણું તથા જરડપણું જોઈશે ભાગી છવાપણું સમજાવાશે. પાણી પણ પારદર્શક છે. માટીનું વાસણ ભાગે તેતું છે. વસ્તુ તૂટે કે ભાગે નહિ અને વગી શકે તે વાત ચામડા વગેરેથી સમજાવાશે. રોટલી, કપડું (પાણીનું ગળણું), બ્લોટિંગ પેપર, વાદળો, માટીના વાસણ વગેરેથી હિદ્રાગુપણું જણાશે, અને હન્ડી તથા ટાટી વસ્તુઓ લેવાથી ગરમી અને ઠંડક સમજાશે. બાગકના શરીરની ગરમી પણ દ્રશ્ય તરીકે લેવાશે.—એડિટર.

સ્તેટો, કાગળના કડકા,
*લાકડાની અથવાળડા
કાગળની તપ્પિઓ, ર-
મવાની ઘેટો, વગેરે.

ખૂણા, સમાન્તર લીટીઓ, અને
સાદી સપાટ આકૃતિઓ (ચોર-
સ, લમ્બ ચોરસ, ત્રિકોણ, વગેરે)
ની સમજણ પાડવાને. છોકરાં-
એ કાગળ વાળી આકાર બનાવવા,
તથા લીટીઓ અને આકૃતિઓ
દોરવી.*

(ક) રંગ.

બાળ વર્ગ માટે જણાવેલા
દસ ઉપરાન્ત નારંગી અને
જાંબુઆ રંગના દસ મૂળ
રંગોના ભૂકા.

મૂળ તથા મિશ્ર રંગો વચ્ચે તફા-
વત સમજાવવાને, તથા મિશ્ર રં-
ગો બનાવવા માટે મૂળ રંગો એ-
કઠા કરી બતાવવાને.

ટાપ—પદાર્થોના (એટલે આ સમૂહના) પેટામાં ખારો, કડવો,[†]
તથા તીખો એ સ્વાદોની સમજણ પાડવાને મીઠું, (કડવી)
બદામ, મરી, તથા લવિંગ લઈ શકાશે.

સમૂહ ૨ જો.

* સપાટ આકારો શિખવવા માટે રંગ આકારની પેટીમાં આપેલી લા-
કડાની તપ્પિઓ વાપરતાં વિવેક રાખવો. સપાટ આકારને જાડાઈ હોતી
નથી, છતાં લાકડાની તપ્પિઓ જાડાઈવાળી હોવાથી છોકરાં ગૂંચવાય છે.
લાકડાની તપ્પિઓને ટેકાણે જાડા કાગળની તપ્પિઓ કાપીને વાપરવાથી
ઠીક પડશે. દરેક આકાર દરેક બાળકના હાથમાં આપી શકાય તેટલા કા-
ગળ કાપીને તૈયાર રાખવા.—એડિટર.

+ છોકરાં પાસે કાગળ કપાવીને તથા કાગળ ઉપર એકાવીને પણ
ચોરસ, લમ્બ ચોરસ, ત્રિકોણ, વગેરે આકૃતિઓ બનાવવાથી શકાશે, અને
એ રીતે આંકેલી આકૃતિઓમાં આ ધોરણમાં શિખવેલા રંગો પૂરાવવામાં
આવશે તો વિશેષ ઠીક પડશે. રંગિત કાગળો કતરાવીને આકૃતિઓ બનાવ-
વાવાથી પણ આકાર અને રંગના પાઠ એકસ કરી શકાશે.—એડિટર.

† કડવો સ્વાદ બતાવવાને લીમડાનાં પાંદડાં, કારેલાં, વગેરે લઈ શ-
કાશે. તીખા સ્વાદ માટે મરચાં, આદુ, વગેરે પણ લઈ શકાશે.—એડિટર.

માટી અથવા રેતી.

સમાન્ય દેખાવ, સાદા મુરો, તથા સ્થાનિક ઉત્પત્તિ, + વગેરે સમજાવું.

સમૂહ ૩ જો.

(૧) હિન્દુ અથવા બ્રિટિશ નાણું—સોનું, રૂપું, તથા ગ્રાંથ એ ધાતુઓની સમજાવવાને.

(૨) અથવા કુદાડો—લોહની અથવા પોલાદની સમજાવવાને.

સમૂહ ૫ જો.

(૧) તુવેરના છોડ.

(૨) પથરાતો અથવા વિટગાધન અટતો વેસો.†

જાડ સાથે મુકાબલો કરવો. મૂળાં, શાક, પાંદડાં, ફલ, તથા ફળનું અવલોકન કરવું. છોડનાં ફલ અથવા સિંગની રેખા આકૃતિ દોરવી.

સમૂહ ૬ જો.

(૧) બકડું અથવા લેટું—ગાય અથવા બેંસ સાથે મુકાબલો કરવો.*

(૨) ચડદી અથવા ઢાળતર—પોપટ સાથે મુકાબલો કરવો.

* માટી કે રેતી જેનો પાક ચલાવવામાં આવે તે ગામના લોકો ને સ્થળેથી ખોદી કે ભરી લાવતા હોય તે સ્થળ બાગીચાને બતાવવું—એડિટર.

† પહેલા ધોરણના પહેલા વિષયમાં ચલાવેલી નાણાંની માદિતી આપતાં હરાબું છે, તેના સમ્બન્ધમાં આ પાક લઈ શકાશે.—એડિટર.

‡ કેટલાક વેલા જમીન પર પથરાય છે અને કેટલાક ઉચે ચડે છે તેમના નમૂના લેવા. આરીઆ, કહોળા, વાસોળ, ગલદ્રી, કે કોઈ બીજા વેલા લેવાથી ચાલશે. બાગ વર્ગમાં જાડનો પાક આવ્યો છે, અને પહેલા ધોરણમાં તુવેરના છોડ અને કોઈ વેલા વિશે ચિખવાશે, એટલે હવે જાડ, છોડ, અને વેલાનો મુકાબલો થઈ શકશે.—એડિટર.

* આ અને બીજા ધોરણમાં ને ને પ્રાણીઓ વિશે ચિખવામાં

સમૂહ ૧૦ મો.

સાધારણ વસ્તુઓ.

પકવેલી અથવા સૂકવેલી ઇંટ; નળિયાં.

ધોરણ ૨ જી.

સમૂહ ૧ જી.

(અ) પદાર્થ.

(૧) રખ્ખર (અથવા સ્થિતિ) ચોટી જવાપણું, સ્થિતિસ્થાપક-
સ્થાપક વસ્તુ). પણું, ઓગળવાપણું, વગેરે ગુણો
(૨) ખાંડ. સમજાવવાને.

(૩) હવાના સાદા ગુણ.

આવે તેમના શરીરની રચના, ટેવો, હંદગી, ખોરાક, રહેઠાણ, ઉપયોગ, વગેરે તથા એ બધા માટે તેમના શરીરના અવયવો કેવી રીતે લાયક બનેલા છે તે બધા તરફ છોકરાંની ઉમ્મર ઉપર વિચાર રાખીને ધ્યાન ખેંચવું. પ્રાણીઓ સાથે માયાથી વર્તવાની જરૂર પણ બતાવવી.—એડિટર.

૧. ઇંટ કે નળિયાંનો પાઠ ચક્રાવતાં કુંભાર તે બનાવતો તથા પકવ-
તો હોય ત્યાં બાળકોને તેડી જઈ પ્રત્યક્ષ બતાવવાથી હીક પડશે. આ પાઠનો માટીના પાઠ સાથે સમ્બન્ધ જોડવો.—એડિટર.

૨. રખ્ખર અને ખીજ તેવી વસ્તુઓથી સ્થિતિસ્થાપકતા સમજાવી શકાશે. રખ્ખરથી તાણવાની, રૂ વગેરેથી દબાણની, કમાન કે નેતરથી વાળવાની, દોરીએ વજન બાંધીને તેને આમળો દઈ છોડી દેવાથી આમળાની સ્થિતિ સ્થાપકતા જણાશે. ખાંડ અને મીઠું પાણીમાં ઓગળી જાય છે તેથી ઓગળવાપણાનો ગુણ સમજાવાશે. ચોટી જવાનો ગુણ ઘુંદર, લાદી, સરેસ, સાખ, કેલ, વગેરેથી સમજાવી શકાશે. લીટું લૂગડું કે કાગળ પણ ચોટી વાર ચોટી રહે છે.—એડિટર.

૩. પહેલાં ધોરણમાં નક્કર તથા પ્રવાહી પદાર્થોના ગુણોનું સાદું વિવેચન આવે છે. આ ધોરણમાં વાયુ રૂપી પદાર્થના નમૂના તરીકે હવાનો પાઠ આવે છે. આ રીતે પદાર્થોની ત્રણે સ્થિતિઓ (નક્કર, પ્રવાહી, અને વાયુ રૂપી) સમજાવી શકાશે. ખરફ, પાણી, અને વરાળ બતાવવાથી એક જ પદાર્થનાં ત્રણે રૂપ યદ્યદ્ય છે તે હીક સમજાવી શકાશે. હવાના પાઠમાં હવાના સાદા ગુણો બતાવવા ઉપરાંત નક્કર બાંધવાનો પ્રયોગ કરવાથી તેનું દબાણ સમજાવાશે.—એડિટર.

(૪) તોલ અને માપ. આ પહેલાં આવી ગયેલા પદાર્થો તથા બીજી સાધારણ વસ્તુઓ સરકારી કાટલાં તથા માપાં વડે તોળાયવી ને મપાવવી.^૧

(વ) આકાર.

(૧) પિરામિડ તથા શંકુના લાકડાના નમૂના. છોકરાંએ આ નમૂના પ્રમાણે માટીના ઘાટ બનાવવા.

(૨) રોમ્બસ, રોમ્બોઇડ, પેચકોણાકૃતિ, તથા પટ્ટકોણાકૃતિ.^૨ આવી

૧. બીજા ધોરણના પહેલા વિષયમાં તોલ માપ શિખવવાનાં છે, તેના સમ્બન્ધમાં આ પાઠ લેવાથી ઠીક પડશે. તે ધોરણમાં ભૂગોળના સમ્બન્ધમાં પણ લમ્બાઈ વગેરે માપવાનું છે. હૃદય વગેરે ભરવા માટે સરકારે હપાવેલી પંજીઓ આદિ હોય છે તેમનો પણ ઉપયોગ કરાવવો. એવી પંજી કે લોટીમાં પાણી, હૃદય, દિવેલ, વગેરે ભરીને તોળવાથી સરખા માપના પ્રવાહીના વજનમાં કેવી રીતે ફેર પડે છે તે સમજશે. એક જ ખાસમાં પાણી, તેલ, મધ, પારો, ભરવાથી પણ જુદા જુદા પ્રવાહીના વજનનો ફેર જણાશે. એ જ રીતે સરખા કદના નક્કર પદાર્થો (લાકડાનો કડકો, પથરો, લોદું, સીસું) તોળાયવાથી જુદા જુદા પદાર્થોનું કદ સરખું છતાં વજન જુદું હોય છે તે સમજશે. બીજી પણ ઘણી જુદી જુદી વસ્તુઓ તોળાયવી. લમ્બાઈ, પહોળાઈ, વગેરેના સમ્બન્ધમાં છોકરાંની ચોપડીઓ, રૂબેટા, પેનસીતો, મેજ, નિશાળનો ઝોરડો, શિક્ષકની ઊંચાઈ, છોકરાંની ઊંચાઈ, વગેરે મપાવવું. લમ્બાઈ વગેરેની વાતો થાય ત્યારે છોકરાંને મુકાબલો કરવાને જની આવે તેટલા માટે વર્ગના ઝોરડાની ભીંત ઉપર બે વારનો લીટો કરાવી તેના ડૂટ તથા મૂંચ પડાવવા. આંખે નોંધવું. છેટાની અજમાયશ કાઢવાની તથા વસ્તુ હાથમાં લઈને તેના વજનની અજમાયશ કરવાની પણ છોકરાંને ટેવ પાડવી.—એડિટર.

૨ આકારોનાં નામ આપવામાં વિવેક રાખવો. એટલે છોકરાં સમજી શકે તથા સહેલથી બોલી શકે તેવાં નામ આપવાં. પટ્ટકોણાકૃતિ કહેવડાવવાના બદલામાં છ ખૂણીડ એવું નામ આપવું. બીજા આકારો માટે પણ તેમ જ સમજવું.—એડિટર.

આકૃતિઓ કાગળની બનાવેલી લેવી અથવા તેમની (લાકડાંની) તક્તિઓ લેવી. છોકરાંએ કાગળ કાપીને અથવા વાળીને દરેક આકૃતિ બનાવવી તથા તે સ્લેટ પર દોરવી.

(ક) રંગ.

દડા, બિન, રંગના બૂકા, વગેરે—સંયુક્ત રંગો સમજાવવાને.

સમૂહ ૨ જો.

<p>(૧) ચાક અથવા ચૂનાનો પ-
ત્થર, અથવા નિશાળની
સ્થળમાં સાધારણ રીતે
માલુમ પડતા કોઈ પ-
ત્થરનો નમૂનો.</p> | } | <p>સામાન્ય તથા ખાસ લક્ષણો, ગુણ,
ઉપયોગ, સ્થાનિક ઉત્પત્તિ, વગેરે
સમજાવવાને.</p> |
|--|---|---|

સમૂહ ૩ જો.

<p>(૧) સોના રૂપાનાં ધરેણું વગેરે.
(૨) ત્રાંખાનું વાસણ.
(૩) પીતળનું વાસણ.</p> | } | <p>ટીપી ઘડાવામણું, વજન, પીગળા
શકાવાપણું, વગેરે ધાતુઓના ખા-
સ ગુણો, તથા તેમનાં સામાન્ય લ-
ક્ષણો અને ઉપયોગો સમજાવવાને.</p> |
|--|---|--|

સમૂહ ૪ જો.

(કુદરતી બનાવો.)

- (૧) દહાડો અને રાત—ખાસ લક્ષણો તથા સાદી દકીકત.
(૨) જમીન અને દરિયો—

એજન.

સમૂહ ૫ જો.

<p>(૧) સાધારણ ધાસ.
(૨) ધઉ (અથવા બીજું
અનાજ).
(૩) બિલાડીનો ટોપ અથવા
લીલ.</p> | } | <p>મૂળીઆં, ઘડ, પાંદડાં, ફૂલ, તથા
બી બતાવવાં. પહેલાં આવી ગ-
યેલાં ઝાડ તથા છોડવા સાથે મુ-
કાબલો કરવો.</p> |
|---|---|---|

૧ મિશ્ર રંગો સાથે બીજા રંગો મળવાથી થતા રંગો, અને જુદા જુદા રંગોની આછી તથા ઘેંરી છાયાઓનો સમાસ આમાં ચાલ છે. એટલે ગુલાબી, ફુલ ગુલાબી, પોપટીઆ, સુખડીઆ, બદામી, તપખીરીઆ, પીરોજી, આછો અને ઘેરો લાલ, આછો ને ઘેરો પીળો, વગેરે રંગો અહિં આવશે.—એકિટર.

૨ રથુકો, ચળકાટ, તાર ખેંચી શકાય છે, કાટ ચઢે છે, એ વગેરેના પશુ ધાતુઓના ખાસ ગુણોમાં સમાસ થશે.—એકિટર.

સમૂહ ૬ ઠો.

- (૧) ઘોડો તથા તેનાં સગાં } પહેલાં આવી ગયેલાં પ્રાણીઓ
વહાવાં.^૧ } સાથે મુકાબલો કરવો. સામાન્ય
(૨) ઉદર (અથવા કોળ). } તથા ખાસ લક્ષણો અને ઉપયોગો.
(૩) મરથી (અથવા ખતક).

સમૂહ ૭ મો.

- (૧) શરીરના મુખ્ય બહારના ભાગો.
(૨) પાંચ ઇંદ્રિયો.

સમૂહ ૮ મો.

- (૧) લગ્ન—તેનો આકાર, ભાગો, ઉપયોગ, વગેરે.
(૨) ગંગર—વાવણી, ઉપયોગ, વગેરે.

સમૂહ ૧૦ મો.

- (૧) સ્લેટ અથવા પેન્સિલ.
(૨) ગાડું અથવા ગાડી.

ધોરણ ૩ ભું.

સમૂહ ૧. લો.

(અ) પદ્ય.

- (૧) દેવતા (અથવા દીવાની જોત)—ગુણો; સગળે એવા અને દીવાની પેટે જોત (ખડકો) ચર્ચિતે બળે એવા પદાર્થો.^૧

- (૨) પાણી—ગુણો.^૨

૧ જમકે, ગધેડું, ખચ્ચર, વગેરે—એકિટર.

૨ ઘાસ, કાગળ, લૂગડું, લાકડું, વગેરે વનસ્પતિના પદાર્થો અટ સળ જે છે અને સહેલથી બળે છે; પીંછા, રેશમ, વાગ, ચામડું, વગેરે પ્રાણિજ પદાર્થો અટ સળગતા નથી, અને સારી રીતે ન જળતાં છુર છુર ચર્ચિતે દોલવાઈ જાય છે; માટી, પથ્થર, વગેરે ખનિજ પદાર્થો સળગતા નથી.—એકિટર.

૩ પાણીના પહેલાં નિષ્ક્રિયતા વિશેષ ગુણો આદિ સિખવવા, તથા

(વ) આકાર.

(૧) પ્રીઝમ (એટલે ઝુંબરના
લોલક જેવા પાસાદાર
આકાર); મીઠું, સાકર,
વગેરેના ગાંગડાના સાદા
પહેલદાર આકાર.

(૨) વર્તુલ સિવાયની બીજી
વક્ર રેખા આકૃતિઓ
(જેવી કે લઘુ વર્તુલ,
વગદાર આકૃતિ, તથા
પેરેબોલા).^૧

છોકરાંએ આકૃતિઓ દોરવી ત-
થા માટીના ધાટ બનાવવા.

કયા ગુણોથી તે ન્હાવા, ધોવા, પીવા, તથા રાંધવા વગેરેના ખપમાં આવે
છે, છોડવાનું પોષણ થાય છે, અને માછલીઓ તેમાં જીવી શકે છે તે બતા-
વવું. પીવાના પાણીને ખરાબ વાસવાળી જગ્યાએથી દૂર રાખવાની જરૂર
શા માટે છે તે પણ જણાવવું. વળી પાણીની સપાટી એક સરખી રહે છે,
તથા તે દબાણ કરે છે, એ ગુણો આદિ સિખવાશે તો તે ઉપરથી એવા
ધોરણમાં પુઆરાનો પાક ચલાવવો ઠીક પડશે. અમંદાવાદ, સુરત, મુમ્બઈ
જેવાં શહેરોમાં પાણી નજ વાટે ત્રીજા માળ સુધી કેમ ચઢે છે તે પણ તે-
થી સમજશે. પાણીની વરાળ થાય છે, અને વરાળનું પાણી યવાથી વર-
સાદ આવે છે, એ એવા સમૂહના પાઠોના સમ્બન્ધમાં સિખવાશે. બને
ત્યાં વરસાદ, કુવા, અને દરિયાના પાણીનો સ્ત્રાવ તેમ જ બીજા ગુણોમાં
મુકાબલો કરવાથી ઠીક પડશે. કંઈ પણ અને નરમ પાણીનો બેદ અને તેથી ય-
તી અસર પણ જણાવવાની જરૂર છે.—એડિટર.

૧ વગદાર આકૃતિ એટલે તાગના વગ કે રફના ફેર જેવી કિંવા મી-
ષ્ણતીના સ્ટાંડમાંની વાગાની ઊભી કમાન જેવી આકૃતિ. પેરેબોલાની આ-
કૃતિ નીચે પ્રમાણે હોય છે—

- (૩) પાંદડાંના આકાર (જેવાં કે } છોકરાંએ આકૃતિઓ દોરવી ત-
પીપળો, આંબો, ગુલાબ, } થા ધાટ બનાવવા.
કમળ, વગેરેનાં પાંદડાં).

(ક) રંગ.

કુદરતના રંગો (જેવા કે પાંદડાં, ફૂલ, તથા ખનિજોના રંગો).

સમૂહ ૨ જો.

(૧) મીઠું.

(૨) ગંધક.

} જુદાં જુદાં રૂપો,^૧ ઉત્પત્તિ, તથા
ઉપયોગ. તેમના પહેલ.

સમૂહ ૩ જો.

(૧) લોહું અને પોલાદ.

(૨) સીસું.

} સામાન્ય તથા ખાસ ગુણો; તે
ક્યાં નીકળે છે, તથા કેવી રીતે
તેમની જુદી જુદી મીઠો બને
છે; ઉપયોગ.

સમૂહ ૪ થો.

(૧) જમીન તથા દરિયો.

૨ ખીજા ધોરણ કરતાં વધારે ચંદતી
અને વિગત વાર હકીકત.

(૨) વરસાદ તથા વાદળાં.

} પાણીની વરાળ થવા સમ્યક્ તથા
વરાળ ઠરીને પાણું પાણી થવા
સમ્યક્ની સાદી હકીકત; વાદ-
ળાંનું બનવું તથા એક જગ્યાએ-
થી ખીજી જગ્યાએ જવું; મેઘ ધ-
નુષ્ય. વરસાદ માપક ચન્દ્ર; સ્થાનિક
વૃષ્ટિ (એટલે નિશાળવાળા સ્થળ-
માં કેટલો વરસાદ થાય છે તે).

(૩) પર્વતો તથા નદીઓ.

} કેમ બને છે તે હકીકત; ખીજો
તથા મેદાનો; ઝરણો તથા નદીના
પાત્ર અને કિનારા વિશે હકીકત.

૧ મીઠાનાં જુદાં જુદાં રૂપોનાં દટાન્ત તરીકે વરાગડું મીઠું, ધશીક
મીઠું, સિંધવ, વગેરે લઈ શકાયો.—એડિટર.

૨ એટલે બે કિનારા વચ્ચેની જગ્યા જેમાં ચંદન પાણી વહે છે તે.

એડિટર.

સમૂહ ૬ મો.

(૧) છોડવાનાં જીવન^૧ નિભાવનારાં અંગોનું કામ.

(૨) સાણુ ચોખા, શેરડીનો ? છોડવાના ગરમ તથા રસનો ગુણ
રસ, તાડી.^૨ } અને ઉપયોગ સમજાવવો.

સમૂહ ૬ ઠો.

(૧) ફૂતરો તથા તેનાં સગાં વહાલાં.^૩

(૨) બિલાડી તથા તેનાં સગાં વહાલાં.^૪

(૩) કાગડો અથવા સમડી.

(૪) મધમાખ^૫ અથવા કીડી.

સમૂહ ૭ મો.

૧ મૂળ, થડ, અને પાંદડાં વનસ્પતિને જીવતી રાખવાનું કામ કરે છે, માટે તેમને જીવન નિભાવનારાં અંગો કહે છે ફૂલ, ફળ, અને બી પુનરુત્પત્તિ કરી વંશ કાયમ રાખે છે, માટે તેમને વનસ્પતિનાં પુનરુત્પત્તિ કરનારાં અંગો ગણવામાં આવે છે. જીવન નિભાવનારાં અંગોની વિગત આ ધોરણમાં, અને પુનરુત્પત્તિ કરનારાં અંગોની વિગત ચોથા ધોરણમાં શિખવવાનું રાખ્યું છે.—એડિટર.

૨ જીવારના સાંધાનો રસ, બાવળનો તથા બીજો ગુન્દર, એ વગેરેની હકીકત પણ આ પેટામાં આપી શકાયો.—એડિટર.

૩ જેવાં કે શિયાળ, વરુ, વગેરે.—એડિટર.

૪ જેવાં કે વાઘ, ચિત્તો, દીપડો, સિંહ, વગેરે.—એડિટર.

૫ મધમાખ, રેશમનો કોડો, અથવા એવા બીજા જીવડાનો પાક લેવામાં આવે તો ઈર્ષા, તેમ જ ચેળ, ક્રોધીટા, પતંગીહ, વગેરે સધળાં રૂપો બતાવી મુકાબલો કરાવવો. દેટલાંક જીવડાં મધ, મીણુ, રેશમ, વગેરે આપીને લાભ કરે છે; કાતરા, તીડ, વગેરે જીવડાં વનસ્પતિને નુકસાન કરે છે; મચ્છર તાવ લાવે છે, એ બધી હકીકત કદાચ ઉપલા ધોરણમાં લેવી ઠીક પડશે. મૂરોપમાં મધમાખીઓ પાળવાનો મ્હોટો ઉદ્યોગ ચાલે છે.—એડિટર.

- (૧) ટેટલાંક મુખ્ય હાડકાં } પારિભાષિક નામો વાપરવાં નહિ.
 (જેવાં કે ખોપરી, હા- } માત્ર સાદાં લક્ષણ સમજાવવાં.
 થ, પગ, તથા કરોડનાં } બરાબર રીતે ઊભા રહેવાની, ખેસવા-
 હાડકાં). } ની, તથા ચાલવાની, તેમ જ ન્હાવા
 ધોવાની અગત્ય બતાવવી.^૧
- (૨) માંસનો લેણો.
 (૩) ચામડી.

સમૂહ ૮ મો.

- (૧) ઊગતું અનાજ તથા } એક સ્થિતિમાંથી બીજી સ્થિતિ
 લોટ. } કેવી રીતે થાય છે તે સમજાવવું.
 (૨) વાવવાની, નીદવાની, લણવાની, તથા દણુસલાંમાંથી દણુ
 છૂટા પાડવાની ક્રિયાઓ.

સમૂહ ૯ મો.

- (૧) ચામડું—જુદી જુદી જાતો; ચામડું કેળવી તૈયાર કરવાની
 રીત; ઉપયોગ. ચામડાં તૈયાર કરવાના રૂઝાખા-
 નાની મુલાકાત.
 (૨) જીન—કાચું તથા તૈયાર જીન; જીનની વસ્તુઓ કેવી રીતે
 તૈયાર કરવામાં આવે છે તે; ઉપયોગ.^૨

સમૂહ ૧૦ મો.

- (૧) ધડિયાગ અથવા દલાકની શીધી.^૩

૧ બરાબર રીતે ઊભા રહેવા, ખેસવા, ચાલવા, વગેરેની અગત્ય હા-
 ડકાં તથા સ્નાયુના પાકના સમ્બન્ધમાં બતાવી શકાશે. તેમ જ કરવાથી બરડાની
 કરોડ વાંકી વળે છે, ફેફસાંને નુકસાન થાય છે, વગેરે પણ સમજાવી શકાશે.
 દાંત સાફ રાખવાની અગત્ય પણ તે બેગી આવશે. ન્હાવા ધોવાની અગત્ય
 ચામડીના પાકના સમ્બન્ધમાં લેવાશે.—એડિટર.

૨ આમાં ચામડીઆના કુંડનો સમાસ થશે.—એડિટર.

૩ ફલાલી, શાલ, અને કામગા કામગીનો, તેમ જ તેમના જીનનો મુ-
 કાબલો કરાવવો.—એડિટર.

૪ આના સમ્બન્ધમાં આપણી જૂની ધડી તથા તેનો ઉપયોગ બતાવ-
 વાથી પણ લાભ થશે. ત્રીજા ધોરણના પહેલા વિષયમાં વખતનાં ઉમેરો અને
 દેશી બને કોટકો શિખવવાનું કરાચું છે.—એડિટર.

(૨) ત્રાજવાં (કાંટા).

ધોરણ ૪ થું.

સમૂહ ૧ હો.

(અ) પદાર્થ.

(૧) લાકડું—સેદ્રિય વનસ્પતિ પદાર્થના દૃષ્ટાન્ત તરીકે.

(૨) હાથી દાંત (અથવા હાડકું)—સેદ્રિય^૧ પ્રાણીન પદાર્થના દૃષ્ટાન્ત તરીકે.

(૩) ગરમી તથા ઠંડીની અસર—
(અ) ધાતુ ઉપર.
(બ) પાણી ઉપર.

વિસ્તારમાં વધારો તથા સંકોચ,
પાણીના વજનમાં ફેરફાર, બરફ-
નું બનવું, વગેરેની સમજણ પા-
ડવાને.^૨

(વ) આકાર.

(૧) પાંદડાંના આકાર (જેવાં
કે ખજૂરી, ફર્ન, લીમ-
ડો, જોરડાનાં પાંદડાં).

(૨) પૂલની પાંખડીઓના આ-
કાર (જેવી કે ચંપો, સુ-
રજમુખી, કમળ, વતૂન,
ધનુરો, ભીંડા, દાદગ, વ-
ગેરેનાં પૂલની પાંખડીઓ).

છોકરાંએ આકૃતિઓ દોરવી અ-
થવા ઘાટ બનાવવા, અને ફો-
ના સમ્બંધમાં બનેલાં ત્યાં (સંગીત)
આકૃતિ વડે રંગ પૂરવા.

૧ અત્યાર સુધીમાં શિખવાયેલા નિરિન્દ્રિય પદાર્થો સાથે સુકાબલો કર-
વો.—એડિટર.

૨ ગરમીથી બરફનું (નક્કર રૂપનું) પાણી (પ્રવાહી રૂપ), અને પા-
ણીની વરાળ (વાયુ રૂપ) થાય છે. ઠંડીથી તેથી ઉત્પન્ન, એટલે વરાળનું પાણી
અને પાણીનો બરફ થાય છે. આ રીતે ગરમી અને ઠંડીથી પદાર્થની સ્થિતિ-
માં ફેર પડે છે. ધી, મીણ, વગેરેનાં દૃષ્ટાન્ત પણ સેવાં. ગરમીથી ધાતુ વિ-
સ્તાર પામે છે અને ઠંડીથી સંકોચાય છે તેનાં સહેજા દૃષ્ટાન્ત તરીકે ગાડીના
પથડાની વાટો સેવાશે. ઉષ્ણતા માપક યંત્રના પારાનું દૃષ્ટાન્ત પણ અપમાં
આવશે. આગગાડીના સોદાના પાટા ગ્રહણનાં તેમની વચ્ચે યોડો યોડો મામ
સામવાનું કારણ પણ તેથી જણાશે.—એડિટર.

(ક) રંગ.

પશુ, પક્ષી, તથા જીવડાંના

રંગ (દાખલા તરીકે સસ-

લું, વાઘ, રીંછ, સરડો,

પોપટ, તેતર, પતંગિયું,

લાકડામાંના અને પાંદડાં

ઉપરના છીડા).

આસપાસની સ્થિતિ પ્રમાણે રંગનું
મદલાવું, એતવણી તથા રક્ષણ માટે
રંગ ફેરે છે એ વગેરે સમજાવવું.

સમૂહ ૨ જો.

(૧) ટટકડી.

(૨) સોડા.

} ત્રીજા ધોરણના બીજા સમૂહમાં
ગણાવેલી વસ્તુઓની પેઠે સિદ્ધિ
આપવું.

૧ જંગલી સ્થિતિમાં એક જ જાતનાં પ્રાણીઓ આકાર, કદ, અને રંગમાં લગભગ સરખાં હોય છે, પણ માણસ તેમને પાળે છે ત્યારે તેમના કુદરતી આકાર, રંગ, વગેરેમાં કેટલોક ફેર પડે છે. પાળેલાં સસલાં અને કબૂતરની ઘણી પેટા જાતો જોવામાં આવે છે, પણ તે જાંઘાં જંગલી સસલાં તથા જંગલી કબૂતરમાંથી ઉતરી આવેલાં છે, અને તે જંગલી સસલાં અને કબૂતર ઘણાં ખરાં સરખાં હોય છે. માણસને કોઈ જાનવરનો રોખ ચવાથી તેને તે પાળે છે, ત્યારે તે તેમાંથી સુન્દર પ્રાણીઓને રાખીને નજાનાં નાથ કરે છે, એટલે પાળેલાંમાંથી નવી પેટા જાતો ઉત્પન્ન થાય છે. જ્યાં એવી આકાર કે રંગની પસંદગી કોઈ કરતું નથી ત્યાં અસલ રંગ અને આકાર બાંધે જ બદલાય છે. કૂતરાની અકતરું પણ તેમ જ થાય છે. માણસને હુશીઆર કૂતરાં પસંદ પડે છે, તેથી તેવાંની સમ્ભાળ લઈ બીજાંનો નાથ કરે છે, અને વારંવાર તેમ ચવાથી હુશીઆર કૂતરાં ઉપરથી ઉતરોત્તર વધારે હુશીઆર કૂતરાંની જાત પેદા થાય છે. વળી પ્રાણીઓના રંગો તેમના રક્ષણમાં મદદ કરે એવી કુદરતે રચના કરી છે. જંગલી સસલાંનો રંગ આસપાસની રેતીને મળતો હોવાથી તેનું રક્ષણ થાય છે, કારણ કે તેના દુશ્મન તેને દેખી શકતા નથી. કેટલીક જાતનાં ઇંડાંનું પણ તેમ જ થાય છે, એટલે જ ઠેકાણે તે મૂકવામાં આવે છે તે ઠેકાણાનાં જોવા તેમનો રંગ હોવાથી તે જુદાં પડી દેખી શકતાં નથી. કેટલાંક જીવડાં અને છીડાંનું રક્ષણ પણ તેમના રંગથી થાય છે. કેટલાંક પાંદડાં ખાનારાં જીવડાં લીલાં હોય છે, તેથી તે પાંદડાંથી જુદાં દેખી શકતાં નથી, અને પક્ષીઓ વગેરે તેમના દુશ્મનથી

સમૂહ ૩ જો.

- (૧) કલાઈ.
- (૨) જસત.

એજન.

સમૂહ ૪ જો.

- (૧) પૃથ્વીનો આકાર, કદ, અને સ્થિતિ.
- (૨) ઋતુઓ અને તેમનાં કારણ.
- (૩) પૃથ્વીની દૈનિક ગતિ.
- (૪) પવનો—તેમનાં કારણો, લક્ષણો, તથા અસરો.
- (૫) મોનસુન એટલે મોસમના પવનો.

નમૂના, ચિત્રો, તથા આકૃતિઓનો ઉપયોગ કરવો.

તેમનું રક્ષણ થાય છે. દેડકું નજલું પ્રાણી છે, અને તેની પાસે પોતાના બાળકોનાં સાધનો નથી, તેથી તે કૂદી જમીને તેને ખાઈ જનાર દુશ્મનોથી બચી જાય છે. વળી તે પોતાનો રંગ એવી રીતે બદલી શકે છે કે તે આસપાસની જગ્યા જેવો દેખાય. એટલે જ્યારે દેડકો ધાસ ઉપર હોય છે, ત્યારે તેનો કાંસ જેવો લીલાશ પડતો રંગ દેખાય છે; તે જ્યારે ઠાંકરાવાળા નીતર્યા પાણીના ઝરામાં હોય છે ત્યારે તેનો રંગ પીળો જણાય છે, અને છોડવાવાળા કાળા પાણીમાં તે કાળો થઈ જાય છે. જલદી દોડીને જગ્યા બદલનારી કેટલીક માછલીઓ દેડકા કરતાં પણ વધારે ઝડપથી પોતાનો રંગ બદલે છે. આ રીતે કુદરતે પ્રાણીઓના રક્ષણ માટે સવડ કરી છે.—એડિટર.

૧ સીસું, કલાઈ, જસત, વગેરે ધાતુઓ વિષે શીખ્યા પછી પીતળ, ધંટની ધાતુ, હાપવાનાં બીજાંની ધાતુ, વગેરે મિશ્ર ધાતુઓ ઉપર જઈ શકશો.—એડિટર.

૨ ઉંઢાળા ચિયાળામાં સૂઈ કેણી તરફ ઢગતો દેખાય છે, અને તેથી પડછાઓ કંઈ તરફ ઢળે છે તે જોવાવડું. જુદી જુદી મોસમોમાં દિવસ ક્યારે લાગે છે તથા આશમે છે તેનું અવલોકન કરાવી છોકરાં પાસે નોંધ કરાવવી, અને તે ઉપરથી દિવસ રાતની લગ્યાઈ, તથા કંઈ મોસમમાં ક્યારે લાંબામાં લાંબો દિવસ કે રાત હોય છે તે વગેરે જોવાવડું. દિવસ રાત સરખાં ક્યારે ક્યારે હોય છે તે પણ તપાસવાવડું. ગરમી કેટલી વધારે ઓછી થાય છે તે પણ જોવાવડું. આ રીતે અવલોકનો થયા પછી જોજોલી લખીકતો નાં કારણો ઉપર જવું.—એડિટર.

૩ મોનસુન એટલે મોસમના પવનો એ નિયમિત પવનો છે, અને

સમૂહ ૬ મો.

(૧) પાંદડું—તેના ભાગો તથા દરેક ભાગ શું કામ કરે છે તે.

(૨) પૂલ—

" "

(૩) ફળ—

" "

(૪) ખી—

" "

ફળો પૂટવા સમ્બન્ધી સમજૂતિ આપવી.^૧

સમૂહ ૬ ઠો.

(૧) દેડકું તથા તેની હંદગીનાં રૂપાન્તરો.^૨

વરસના એક ભાગમાં એક તરફથી, અને ખીજા ભાગમાં ખીજી દિશા તરફથી વાય છે. ઉત્તર અથવા દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં તાપ પડે છે તેમ પવનની દિશા બદલાય છે. તે કારણથી આપણા દેશમાં શિયાળામાં ઇશાન તરફથી એટલે જમીન તરફથી આવીને સૂકો પવન વાય છે. અને ઉન્હાળામાં નૈઋત્ય તરફથી એટલે હિન્દી મહાસાગર તરફથી પવન વાઈને વરસાદ લાવે છે. ચિનમાં પણ ઉન્હાળામાં ચીની સમુદ્ર તરફથી પવન વાઈને વરસાદ લાવે છે, અને શિયાળામાં ઇશાની પવન આવે છે. ઓસ્ટ્રેલિયા દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં હોવાથી ત્યાં આપણાથી ઉલટી મોસમો હોય છે. એટલે આપણે આહ શિયાળો હોય છે ત્યારે ત્યાં ઉન્હાળો હોય છે, અને સમુદ્ર ઉપર યઈને વાયવ્ય તરફનો પવન વાય છે તે વરસાદ લાવે છે. આપણા ઉન્હાળામાં એટલે ઓસ્ટ્રેલિયાના શિયાળામાં ત્યાં અગ્નિ ખૂણા તરફથી પવન વાય છે તે સૂકો અને વરસાદ વગરનો હોય છે. આ મોસમના નિયમિત પવનોને મોનસુન પવનો કહે છે.—એડિટર.

૧ ઝવેરા વાવીએ છીએ તેમ કોડીઆંમાં કે બાગમાં જુદાં જુદાં ખી વાવીને અવલોકન કરાવવાથી ઠીક પડશે. તુવેર, વાલ, વગેરે બે દાળવાળાં, અને બાજરી, ઘઉં, વગેરે દાળો વગરનાં ખી વાવીને મુકાબલો કરાવવો. કેરીના ગોટલા, કચૂકા, વગેરે પણ વાવીને બતાવવા.—એડિટર.

૨ દેડકાં ઇડાં મૂકે છે તેમાંથી પ્રથમ માછલી જેવું નીકળે છે તેને ઇમે-જમાં ટાડપોલ કહે છે. ટાડપોલ યાણીમાં જ રહે છે, અને ખૂબ વનસ્પતિ ખાય છે. તેના શરીરમાં કેટલાક ફેરફાર ચલાવે પછી તેનું દેડકું થાય છે. દેડકું પાણીની બહાર જમીન ઉપર પણ રહી શકે છે, અને જીવડાં, માંખીઓ, વગેરેનો આહાર કરે છે. તેની જીભની રચના ચમત્કારિક હોય છે, તે શિકાર પકડવામાં મદદ કરે છે. નજીકનાં તળાવડાં કે ખામોચીઆંમાંથી ઇડાં, જુદી જુદી અવસ્થાએ પહોંચેલાં ટાડપોલો, અને ન્હાનાં મોટાં દેડકાં લાવીને મુકાબલો કરાવવાથી સારું પડશે.—એડિટર.

(૨) કરોળીઓ અને તેની જાળ (અથવા તીડ).

(૩) માછલી (અથવા સાપ).

સમૂહ ૭ મો.

(૧) હૃદય અને સોહીતું ફરતું.

(૨) જરૂર અને પાચન ક્રિયા.

સમૂહ ૮ મો.

(૧) ૩ અને કપાસનો છોડ. } વાવણીની રીત તથા મૂળ વસ્તુમાં.
(૨) ખાંડ અને શેરડી. } થી જુદાં જુદાં રૂપાન્તરો થવાની
(૩) મહરો તથા ચાર (લીલું } ક્રિયા સમજાવવી.
ધાસ, ખસલી, કડળ,
વગેરે).

સમૂહ ૯ મો.

(૧) પીતળ તથા ત્રાંગાતું } અને તેા છાકરાંને કારખાનાં
કામ. } બેવા લઈ જવાં.
(૨) રૂનો સંચો તથા ૩ કાંતવું.
(૩) છાપખાતું અને છાપ- }
વાતું કામ.

સમૂહ ૧૦ મો.

કુઆરો.

ધોરણ ૫ મું.

સમૂહ ૧ લો.

(અ) પદાર્થ.

(૧) તરવો અને ગિઝણો.

(૨) ગ્યાસ.

(૩) હવાનો ઘટકાવયવો.

૧ ઓકિસેજન, નાઇટ્રોજન. કારબોનિક એસિડ ગ્યાસ, વગેરેનાં લક્ષ-
ણો પ્રયોગથી સમજાવવાં, અને તેમનાં દહન ક્રિયામાં તેમ જ સ્વાસોચ્છવા-
સમાં શો ઉપયોગ છે તે બતાવવો. સાદી હવામાં દીવો બળશે, અને પ્રાણી-
જીવી શકશે. ઓક્સા કારબોનિક એસિડ ગ્યાસમાં દીવો હોલવાઈ જશે, અને
નહાતું પ્રાણી નાખ્યું હશે તેા ચરી જશે. આ ઉપરથી આપણા સુવા, એસવા
વગેરેના ઓરડાની હવા શુદ્ધ રાખવાની જરૂર ઉપર અર્થશે. દહન અને સ્વા-
સોચ્છવાસથી હવામાં શો ફેર થાય છે તે પ્રયોગથી બતાવવું. હવાના સમ્પ-
ત્ત્વમાં વનસ્પતિ શું કામ કરે છે તે પણ બતાવવું.—એડિટર.

(૪) દહન ક્રિયા.

(વ) આકાર.

કુદરતી (મુખ્યત્વે કરીને પાંદડાં, ફૂલો, વગેરેના) આકારોનો ઔદ્યોગિક નમૂનાઓમાં ઉપયોગ. છાકરા પાસે ડ્રોઇંગ કરાવવું.

(ક) રંગ.

વનસ્પતિના અને ખનિજ રંગો, તેમનાં મૂળ, દેખાવ, ઉપયોગ, વગેરે.^૨

સમૂહ ૨ જો.

(૧) સાધારણ બજેલો કોયલો
અને ખનિજ કોયલો.

(૨) ખનિજ કોયલામાંથી ની-
કળતો વાયુ(એટલે કોલ
ગ્યાસ^૩), તથા કોલ તાર.

મૂળ, ગુણ, તથા ઉપયોગ.

૧ કોરો, છીંટો, ગવનો, ભરત કામ, ચોપડીઓનાં પૂંકાં, છત્રીઓનાં ચો-
કાં, લાકડ કામ, હાથી દાંતવું કામ, વગેરેમાં વેલો, ફૂલો, પાંદડાં, ઝળીઓ,
પક્ષીઓ, પતંગીઆં, વગેરેના આકાર હોય છે તેવા નમૂના દોરતાં શિખવ-
વાનો આદિ હેતુ છે.—એડિટર.

૨ કસુંબો, પારિજાતક, ગળી, હળદર, કદમજ, વગેરે વનસ્પતિના રંગો
છે. જે રંગ શિખવવો હોય તેના છોડની માહિતી આપી પછી રંગની
માહિતી આપવી હીક પડશે. જર્મનીથી જુદા જુદા કોલ તારના રંગો આવે
છે તે ખનિજ રંગો છે. ખનિજ કોયલામાંથી કોલ તાર (લીલા ઝમર જેવો
કાળો પદાર્થ) બને છે, અને કોલ તારમાંથી ખનિજ રંગો થાય છે. માટે ખનિજ
કોયલાની અને કોલ તારની માહિતી આપ્યા પછી એ રંગોની માહિતી આ-
પવી કદાચ હીક પડશે. પ્રથમ રંગોની માહિતી આપીને કોલ તાર પર જ-
વાને પણ હરકત નથી. આ રીતે વનસ્પતિના અને ખનિજ રંગોની માહિતી
આપવાથી આપણે અહિં સાધારણ રીતે ઉદ્યોગોમાં વપરાતા રંગોની માહિતી
યશે.—એડિટર.

૩ મુખ્યત્વે વગેરે ડેકાણે કોલ ગ્યાસના દીવા કરવામાં આવે છે.
કેટલાંક રેલવે સ્ટેશનો ઉપર અને આગ ગાડીઓમાં પણ તેના દીવા જોવામાં
આવે છે.—એડિટર.

સમૂહ ૨ જો.

પારો—તેના ખાસ ગુણ, તે કેવી રીતે તથા શામાંથી નીકળે છે તે,
તથા ઉપયોગ (દાખલા તરીકે તેનો ઉપયોગ માપક
યંત્રમાં ઉપયોગ).

સમૂહ ૪ થો.

(૧) સૂર્ય માળા અને ગ્રંહો } સમજાવવા માટે નમૂના વગેરેનો
(૨) તારા તથા નક્ષત્રો. } ઉપયોગ કરવો.

(૩) પવન, પાણી, તથા અગ્નિ }

શું કામ કરે છે—

(અ) કુદરતમાં, પૃથ્વીના
પૃથ્થ ઉપર (જેમકે
ખવાતું, ખોદાણુ, માટી
વગેરે ધસડાઈ જઈ પૃથ્થ-
તું ઉધાડું થતું, જ્વાળા-
મુખી).

(ખ) યાંત્રિક સાધનો વડે,
માણસોની દેખરેખ
નીચે (દાખલા તરી-
કે પવન ચક્કીઓ, પા-
ણીની ચક્કીઓ, વહાણો,
તથા વરાળ યંત્રોમાં).

નમૂનાઓનો ઉપયોગ કરવો.

૧ જે તારા, ગ્રંહો, નક્ષત્રો, વગેરે ખુશી આંખથી દેખી શકાય તે પ્ર-
ત્યક્ષ બતાવીને ઝોળખાવવાં, અને જુદે જુદે દિવસે તે આકાશમાં ક્યાં જ-
ણાય છે તે જોવડાવવું.—એડિટર.

૨ પૃથ્વીના પડ ઉપરની ખડકો હવાથી ધીમે ધીમે ખવાઈને જૂકો
યાય છે, એ પૃથ્વીનાં પૃથ્થ ઉપર હવાની અસર છે. દોડતા પાણીથી, ખરડના
ધસી આવતા ઝોડા ડુંગરથી, અને દરિયાનાં મોઝાંથી જમીનનું પડ ઝો-
દાયા કરે છે. આ પૃથ્વીના પૃથ્થ ઉપર પાણીની અસર છે. આ રીતે હવા-
ની અસરથી અને ખોદાણુ ચવાથી પૃથ્વીના પૃથ્થ ઉપરના પથરા તથા માટી
જેથી જમીન તરફથી નીચાણમાં ધસડાઈ જાય છે અને પૃથ્થ ઉધાડું યાય છે.
અગ્નિ જ્વાળામુખી મારફત પૃથ્વીના પૃથ્થ ઉપર અસર કરે છે.—
એડિટર.

૩ આમાં પાંચમી યોપડીમાં ગણાવેલા ત્રણ દૈત્યોનાં દર્શનનો આવે-
છ.—એડિટર.

(૪) વાયુ ગુરુત્વ માપક ચંત્ર (હવાનું વજન તથા દબાણ); અ-
થવા સાધારણ બમ્બો.

સમૂહ ૬ મો.

(૧) બહારની તરફ વધતા તથા અંદરની તરફ વધતા છોડ.

૧. બુદ્ધિની ખિન્નવર્ણીનો ક્રમ એવો છે કે પ્રથમ બાળકોએ વસ્તુ-
ઓનું બારીક અવલોકન કરવું, પછી તેમનો મુકાબલો કરવો, અને છેવટે તે-
મના મનના કે બુદ્ધિપણા ઉપરથી તેમના વર્ગો બાંધવા આ નિયમને અનુસરીને
આગલાં ધોરણોમાં બાળકોએ કેટલાક છોડ તપાસ્યા છે, તે ઉપરથી તેમના
તેઓ આ ધોરણમાં સહેલા વર્ગો બાંધશે. છોડોના મોટા બે વર્ગો થાય છે:
(૧) જેમને ફૂલ આવે છે તેવા, અને (૨) જેમને ફૂલ નથી આ-
વતાં તેવા. ખીજા વર્ગમાં બિલાડીનો ટાપ, લીલ, ફર્ન, વગેરેનો સમાસ થાય
છે, તે ખીજા અને ચોથા ધોરણમાં તપાસવામાં આવ્યાં છે. આ જાતના
છોડને ફૂલ થતાં નથી એટલે ખરાં બી પશુ થતાં નથી. પશુ તેમને બહુ
ઝીણા કશુ થાય છે તે બીનું કામ કરે છે. ફર્નનાં પાંદડાંની નીચેની બાજુએ
તેવા ધણા કશુ વળગેલા જેવામાં આવે છે. પહેલા વર્ગના બે પેટા વર્ગ થાય
છે—(અ) બહારની તરફ વધતા અથવા બીમાં દાળોવાળા, અને
(બ) અંદરની તરફ વધતા અથવા બીમાં દાળો વગરના. પહેલા
પેટા વર્ગમાં તુવેર, કટોળ, આંખા, આમલી, વગેરે અનેક પ્રકારના છોડો અને-
ઝાડો આવે છે. તે પૈકી છોકરાંએ ઝાડ અને તુવેરનો છોડ બાળ વર્ગ તથા
પહેલા ધોરણમાં અને ઈમારતી ઝાડો પાંચમા ધોરણમાં તપાસ્યાં છે. આ
જાતના છોડ તથા ઝાડના બીમાં બે દાળો કે ફાડો હોય છે. બી વાલીએ
છીએ ત્યારે તેમાંથી ફણગો અને મૂળ નીકળે છે એટલે એ બે દાળો સ્પષ્ટ
'બુદ્ધિ' પડેલી જેવામાં આવે છે. વળી તેમની છાલ થડથી બુદ્ધિ હોય છે,
અને વચમાંના ગર્ભની આસપાસ વીટીઓની પેઠે લાકડાના થર પર થર
બનતા જાય છે. આગલે વરસ બનેલા લાકડા ઉપર બહારની તરફ દરેક
વરસે નવો થર બંધાય છે. તેમ જ આ જાતના છોડનાં પાંદડાંની નસો જા-
ળાંની માફક પથરાયેલી હોય છે, અને ફૂલના બાગો પાંચ પાંચ કે ચાર ચાર
અથવા એ રકમને કોઈ સંખ્યાએ ગુણીએ તેટલા સમૂહમાં ગોઠવાયલા હોય.

(૨) દૂધ ન આવે તેવા છોડ.

(૩) મુખ્ય ધર્મારતી ઝાડો અને તેમના ખાસ ગુણ.

છે; ત્રણ ત્રણ કવચિત જ હોય છે. બીજા પેટા વર્ગમાં એટલે અન્દરની તરફ વધતા છોડની જાતમાં ધાસો, અને ઘઉં, જવ, બાજરી, જુવાર, મકાઈ, ડાંગર, કોદરા, સામો, શેરડી, વાંસ, નેતર, વગેરે ધાસની જાતના છોડ, તેમ જ કું-ગળી, તાડની જાતનાં ઝાડો, વગેરેના સમાસ થાય છે. તે પૈકી ધાસો અને ઘઉં વગેરે અનાજના છોડ બીજા ધોરણમાં તપાસવામાં આવ્યા છે. આ જાતના છોડનાં બી દાળો કે ફાટો વગરનાં હોય છે. વળી તેમને લાકડા ઉપરથી જુદી ઉતારી લઈએ તેવી છાલ હોતી નથી, અને લાકડું રેસાના રૂપમાં ગર્ભની સાથે સેગમેન્ટ થઈ ગએલું હોય છે. નવા રેસા યાંની મધ્યમાં બંધાય છે, અને આગળ બંધાયેલા જૂના રેસાને બહારની તરફ ધકેલીને બાસનો વધારો કરે છે. આ રીતે આ છોડો અન્દરની તરફ વધે છે. તેમનાં પાંદડાંની નસો દાંડીથી અણી સુધી લગભગ સીધી ગયેલી હોય છે, અને એક બીજાને લગભગ સમાન્તર હોય છે. દૂધના બાગો ત્રણ ત્રણ અથવા ત્રણને કોઈ રકમે ગુણીએ તેટલા સમૂહમાં હોય છે; એ એ કે ચાર ચાર કવચિત જ હોય છે, અને પાંચ પાંચ કદી હોતા નથી. આ પ્રમાણે ગુણો અને રચના ઉપરથી વનસ્પતિના વર્ગો બંધાય છે. નીચેનાં ધોરણોમાં બાગકોને ઝાડો અને છોડોનું અવલોકન કરાવીને તેમના ગુણ ધર્મ ઉપરથી પાંચમા ધોરણમાં તેમના વર્ગો બંધાવવાનું રાખ્યું છે. એ ઉમ્મરે બાગકો બહુ બારીક અને શાસ્ત્રીય વર્ગોમાં ઉતરી શકે નહિ, માટે માત્ર મોટા મોટા વર્ગો જ કરાવવાનું કરાયું છે, અને ઝીણા વર્ગો છોડી દીધા છે. યાદ રાખવું કે બહુ યુગવણીઆ અને શાસ્ત્રીય વર્ગોમાં બાગકોને ઉતારવાં નહિ.

વનસ્પતિની પેઠે પ્રાણીઓનું વર્ગીકરણ આ પદાર્થ પાઠોમાં રાખ્યું નથી. પણ એ વર્ગીકરણ સાતમી ચોપડીમાં આવનાર છે, તે ધ્યજનમાં રાખીને જુદા જુદા વર્ગનાં પ્રાણીઓનું અવલોકન કરાવવાનું પાંચમા ધોરણ સુધીમાં કરાયું છે. એ ધોરણ સુધીમાં મુખ્ય મુખ્ય વર્ગોનાં નીચેનાં પ્રાણીઓ તપાસવામાં આવી જાય છે.

સમૂહ ૬ ઠો.

(૧) સાધારણ વાંદરું અથવા પૂછડી વિનાનું વાંદરું.

(૨) માણસ-એક પ્રાણી તરીકે—ચૈત્રિની પાયરીમાં તેની જગ્યા
(એટલે પ્રાણીઓમાં તેનો દરજ્જો).

વર્ગ ૧ લો—કરોડવાળાં.

જાત ૧ લી—આંચળવાળાં.

પ્રકાર ૧ લો—બે હાથવાળાં—માણસ (ધોરણ ૨ નીથી
૫ મા સુધી).

પ્રકાર ૨ બે—ચાર હાથવાળાં—વાંદરાં (ધોરણ ૫ થી ૭).

પ્રકાર ૪ ચો—શિકારી (માંસાહારી)—કૂતરા અને બિલાડી,
તથા તેમનાં સગાં વહાલાં (ધોરણ ૩ થી ૭).

પ્રકાર ૬ ઠો—કરડનારાં—ઝાંઘર, કોળ (ધોરણ ૨ થી ૭).

પ્રકાર ૮ મો—જાડી ચામડીવાળાં—ધોડો અને તેનાં સગાં
વહાલાં (ધોરણ ૨ થી ૭).પ્રકાર ૯ મો—વાગેળનારાં—ગાય, ભેંસ (બાળ વર્ગ); ઘેડું,
ખરકું (પહેલું ધોરણ).પ્રકાર ૧૦ મો—બહેલ જાતનાં—બહેલ, દરીઆઈ કુકર
(ધોરણ ૫ થી ૭).

જાત ૨ છ—પક્ષીઓ.

પ્રકાર ૧ લો—શિકારી—સમડો (ધોરણ ૩ થી ૭).

પ્રકાર ૫ મો—શંકુ આકારની આંચળવાળાં—કાગડો (ધોર-
ણ ૩ થી ૭); ચકલી (ધોરણ ૧ થી ૭).

પ્રકાર ૬ ઠો—પગવડે ચડતાં—પોપટ (બાળ વર્ગ).

પ્રકાર ૭ મો—ખોરાક માટે પળાતાં—મરધી (ધોરણ ૨ થી ૭).

પ્રકાર ૧૦ મો—સંધાયલા પગવાળાં—જાતક (ધોરણ ૨ થી ૭).

જાત ૩ છ—પેટે ચાલનારાં—સાપ (ધોરણ ૪ થી ૭).

જાત ૪ થી—જમીન અને પાણી બન્નેમાં રહેનાર—ટેકડું
(ધોરણ ૪ થી ૭).

(૩) બહેલ અથવા દરિયાઈ ફુફર.

(૪) મચ્છર—તેનો ગ્રેફેરિયા (તાવ ઉત્પન્ન કરે તેવી હવા) સાથે સંબંધ.

(૫) ઈંડાં—પક્ષી, માછલાં, સાપ, તથા છવડોનાં.

જાત ૫ મી—માછલાં (ધોરણ ૪ થું).

વર્ગ ૨ જો—કરોડ વગરનાં.

મધમાખી, ડાડી (ધોરણ ૩ જું).

કરોળીઓ, તીડ (ધોરણ ૪ થું).

મચ્છર (ધોરણ ૫ થું).

આ રીતે સુખ્ય સુખ્ય વર્ગોના નમૂના તરીકે યોગ્ય પ્રાણીઓ તથા સેવાતું અને તેમનાં લક્ષણો અને ટેવો ખોળી કાઢવાનું પાંચમા ધોરણ સુધીની પદાર્થ પાઠોત્તી યોજનામાં કરાયું છે. એ પ્રમાણે તપાસેલાં લક્ષણો ઉપરથી છાત્રાં સાતમી ચોપડીમાં પહેલેથી પ્રાણીઓનું વર્ગીકરણ શીખી શકશે. દરમ્યાન તપાસેલાં પ્રાણીઓની ટેવોનો તેમના શરીરની રચના સાથે મુકાબલો કરાવવો. તેમને જેવી છાંછી યુગ્મરવાની હોય છે, જેવો ખોરાક ખાવાનો મળે છે, જેવું કામ કરવાનું છે, જે રીતે તેમનું રક્ષણ થવાનું હોય છે, તે પ્રમાણે તેમના શરીરની રચના કરેલી હોય છે. આ રીતના મુકાબલાથી બાળકોને વિચારવાનું ક્ષણ મળશે, અને તેઓ કુદ્રતની ખૂબી સમજશે.

વનસ્પતિ અને પ્રાણી વિજ્ઞાની શાસ્ત્રીય ચોપડીઓમાં પ્રથમ તેમના વર્ગો ખતાવી પછી દર્શાવેલાં આપેલાં હોય છે, અને છેવટે જુદા જુદા વર્ગોનાં લક્ષણો મળાવેલાં હોય છે. બાળકોને શિક્ષણ આપવાને આ કામ નકામો છે, અને તેથી માત્ર શબ્દ ગોખણ થાય છે. હમે ઉપર કહ્યું તેમ બાળકોએ પ્રથમ પ્રાણીઓને અને વનસ્પતિને તપાસવાં જોઈએ, અવલોકનથી તેમનાં લક્ષણો ખોળી કાઢવાં જોઈએ, તે સુબળ તેમનો મુકાબલો કરવો જોઈએ, અને મુકાબલાથી છેવટે વર્ગીકરણ પર આવવું જોઈએ. આ રીતે બાળ શિક્ષણમાં પ્રથમ અવલોકન અને છેવટે વર્ગીકરણ આવે છે. એ જ રસ્તે જવાથી વિદ્વાનો પ્રાણીઓનાં તથા વનસ્પતિનાં લક્ષણો અને વર્ગો ખોળી શક્યા છે.—એડિટર.

૧ મરઘીનાં ઈંડાં સેવાતાં તથા અઠવાડીયાં લાગે છે. જુદા જુદા દિવસનાં વધારે ઓછાં સેવાયેલાં ઈંડાં છાત્રી તપાસવાથી દીક પડશે. બીજાં પ્રાણીનાં ઈંડાં મળે તો તે પણ તેવી જ રીતે તપાસવાં—એડિટર.

સમૂહ ૭ મો.

- (૧) ફેફસાં અને શ્વાસોચ્છવાસની ક્રિયા.
- (૨) મગજ અને ગાન તંતુઓની રચના.

સમૂહ ૮ મો.

- (૧) જુદી જુદી જાતની જમીન તથા તેની કેળવણી.
- (૨) ખાતર.
- (૩) પાણી પાવું.
- (૪) વરસની જુદી જુદી ઋતુઓમાં ખેતરોમાં ચાલતું કામ.
- (૫) શાક ભાજીની વાડી—સ્થળમાં ઊગતા હોડ, તેમને વાવવા, કાપવા, વગેરેની મોસમો, તેમની વાવણીની રીત, નીપજ, અને બ્યવસ્થા.

સમૂહ ૯ મો.

- (૧) રેશમ તથા સૂતરની રંગાટી—તેમાં વપરાતા પદાર્થો તથા કામ કરવાની રીત.
 - (૨) રેશમનો વણાટ— " "
 - (૩) કાગળની બનાવટ— " "
 - (૪) કાચની બનાવટ— " "
 - (૫) કિનખાબની બનાવટ— " "
- હોકરાંને કારખાનાં જોવા લઈ જવાં.

સમૂહ ૧૦ મો.

(૧) ઉચ્ચાલન.	}	હોકરાં. પાસે સાદી આકૃતિઓ દોરાવવી.
(૨) ગરગડી.		
(૩) પાણીનો રેટ.		

૩. કન્યા શાળાઓ માટે પદાર્થ પાઠોની યોજના.^૧

બાળ વર્ગ.

સમૂહ ૧ જો.

(અ) પદાર્થ.

પથરા.
લાકડાના કડકા.
માટીના લોંદો.

(મોટા ન્હાનાપણું,) લખાઈ,
પહોળાઈ, જડાઈ, વગેરે તથા
ખડખડાપણું, લીસાપણું, કઠ-
ણાશ, નરમાશ, બારેપણું, હલ-
કાપણું, વગેરે શુભો સમજાવવાને.

(વ) આકાર.

લાકડાનો ગોળો.
લાકડાનો ધન.
લાકડાનો નળાકાર (ભૂંમળું).
બાળકની (કિન્ડરગાર્ટનની) છોટા.
નરમ માટીના ગોળાના કડકા.

જુદા જુદા સાદામાં સાદા ધન આ-
કાર, તથા સાદામાં સાદી સીધી અને
વાંકી લીટીઓ સમજાવવાને. બા-
ળકીઓએ લીટીઓ દોરવી તથા
માટીના ધન આકાર બનાવવા.

(ક) રંગ.

સફેદ, કાળા, લાલ, લીલા, } સાદામાં સાદા રંગ ઓળખાવવાને.
આસમાની, તથા પીળા દડા. } આદિ આપેલા ક્રમમાં રંગો લેવા.

રીપ—પદાર્થના (એટલે આ સમૂહના) પેટામાં સ્વાદના પાક આપી
ચકાશે, અને તે સમજાવવાને મીઠું તથા ખાટું એવાં બે
જાતનાં લોંબુ લેવાશે.

સમૂહ ૨ જો.

વર્તસ્થિતિ.

જાડ—સાદામાં સાદાં લક્ષણો તથા બાગોણું વિવેચન કરવું.

દળ— " " " "

^૧ છોકરાની સામાન્ય નિશાળના પદાર્થ પાઠોની યોજનાની નીચે કુ-
ટનોટોમાં જે સૂચનાઓ કરી છે તે કન્યા શાળાના શિક્ષકોએ પણ ધ્યાનમાં
રાખવાની છે, માટે તે બધી તેમજ વાંચી જવી. — એડિટર.

(દાખલા તરીકે કેરી).

જૂઝ—

(દાખલા તરીકે અન્નરી ગોટા).

બાળકીઓએ જળ અથવા ફૂલની રેખા આકૃતિઓ દોરવી.

સમૂહ ૬ ટો.

પ્રાણી.

(૧) ગાય અથવા બેસ.

(૨) પોપટ.

{ સાદામાં સાદાં લક્ષણો તથા અંગો.
તેનું વિવેચન કરવું.

સમૂહ ૧૦ મો.

સાધારણ વસ્તુઓ.

(૧) મેજ અથવા પાટલી.

(૨) ટોપલી.

ધોરણ ૧ લું.

સમૂહ ૧ લો.

(અ) પદાર્થ.

પ્રાણી.

કાય.

માટીનું વાસણ.

{ નક્કર તથા પ્રવાહી પદાર્થોની અને
તેમના ગુણોની સમજણ પાડવાને,
તથા પારદર્શકપણું, ખરડપણું, વાળી
ચકાવાપણું, છિદ્રાણુપણું, ગરમી,
ઠંડાપણું, વગેરે ગુણો સમજાવવાને.

(ક) આકાર.

સ્તેટા, કાગળના કડકા, લા-

કડાની અથવા જડા કાગ

ળની તખ્તિઓ, રમવાની

છેટા, વગેરે.

{ ખૂણા, સમાન્તર લીટીઓ, અને
સાદી સપાટ આકૃતિઓ (ચોરસ,
લમ્બ ચોરસ, ત્રિકોણ, વગેરે)ની
સમજણ પાડવાને. છોકરાંએ કાગ-
ળ વાળી આકાર બનાવવા, અને
લીટીઓ તથા આકૃતિઓ દોરવી.

(ક) રંગ.

બાળ વર્ગ માટે જણાવેલા

દડા ઉપરાન્ત નારંગી અને

જાંબુઆ રંગના દડા મૂળ

રંગોના બૂકા.

{ મૂળ તથા મિશ્ર રંગો વચ્ચે તફાવ-
ત સમજાવવાને, તથા મિશ્ર રંગો
બનાવવા માટે મૂળ રંગો એકઠા
કરી બતાવવાને.

ટીપ—પદાર્થના (એટલે આ સમૂહના) પેટામાં ખારો, કંડવો, તં-
થાં તીજો એ સ્વાદોની સમજણ પાડવાને મીઠું, (કડવી) બદામ, મરી, ત-
થાં લવિંગ લઈ શકારો.

સમૂહ ૨ જો.

માટી અથવા રેતી—સામાન્ય દેખાવ, સાદા ગુણો, તથા સ્થા-
નિક ઉત્પત્તિ વગેરેની સમજણ પાડવી.

સમૂહ ૩ જો.

(૧) હિન્દુ અથવા ખ્રિસ્તિય નાણું—સોતું, રૂપું, તથા ત્રાંખું એ
ધાતુઓની સમજણ પાડવાને.

(૨) અપુ અથવા કુદાડો—લોહાની અથવા પોલાદની સમજણ પા-
ડવાને.

સમૂહ ૫ મો.

(૧) ડાંગરના છોડ^૧—છોડના ભાગો, ઊગવું, વગેરે.

(૨) ખોરાકમાં વપરાતી સાધારણ શાક બાજી.^૨

સમૂહ ૬ ઠો.

બકરું તથા ઘેટું—ગાય સાથે સુકાવતો કરવો.

સમૂહ ૭ મો.

(૧) સોય અને દોરો.

(૨) કાતર.^૩

^૧ ફૂડો, ફોડીઆ, કે બાગમાં ડાંગર વાપી બતાવવાથી ઠીક પડશે.—
એડિટર.

૨ આ ધોરણમાં શાક બાજીઓનું અરલોકન કરાવ્યા પછી ઉપલા
ધોરણમાં ખાવામાં વપરાતી મુદી જુદી જાતનાં ગ્રાન, ગાંઠો, દાંડાં, પાંદડાં,
ફૂલ, ફળ, સીંગો, ખી, એમ વર્ગો કરાવવાથી ઠીક પડશે. તે દરેક કંઈ કંઈ
મોસમમાં મળી શકે છે તે તરફ પણ ધ્યાન ખેંચવું.—એડિટર.

૩ આ ધોરણમાં લોટું તથા પોલાદના પાક આવે છે તે સાથે સોય
તથા કાતરના પાકનો સમ્બંધ જોડવો.—એડિટર.

સમૂહ ૨.૧ મો:

- (૧) દૂધ અને તેમાંથી જનતી વસ્તુઓ (દહીં, છાશ, માખણ, ધી).^૧
- (૨) ચોખા—જોરાકની વસ્તુ તરીકે તેમનો ઉપયોગ: તે કેવી રીતે તૈયાર કરવામાં આવે છે.
- (૩) બિનનાં લૂગડાં.^૨

ધોરણ ૨ જું.

સમૂહ ૧ લો.

(અ) પદાર્થ.

- (૧) રબ્બર (અથવા સ્થિતિ સ્થાપક વસ્તુ).
- (૨) ખાંડ.
- (૩) દવાના સાદા ગુણુ.
- (૪) તોલ અને માપ—આ પહેલાં આવી ગયેલા પદાર્થો તથા ખીજ સાધારણ વસ્તુઓ સરકારી માટલાં તથા માપો વડે તોળાવવી ને મપાવવી.

(વ) આકાર.

- (૧) પિરામિડ અને શંકુના લાકડાના નમૂના. ઓકરાંએ આ નમૂના પ્રમાણે માટીના ઘાટ બનાવવા.
- (૨) રોમ્બસ, રોમ્બોઇડ, પંચકોણકૃતિ, તથા પદ્મકોણકૃતિ—આ આકૃતિઓની લાકડાની તાંબીઓ લેવી અથવા કાગળની બનાવેલી તેવી આકૃતિઓ લેવી.

૧ દૂધ કેમ અધરકાય છે તથા વધોણું કેમ થાય છે તે બને તે પ્રત્યક્ષ બતાવવું.—એડિટર.

૨ આગળ ગાય, બેસ, બકરા, ઘેરા, વિશે સિખરાયું છે તે પાઠોની સાથે દૂધના પાકનો સમ્બન્ધ જોડવો. ડાંગરના છોડ વિશે સિખરાયું છે તેની સાથે ચોખાનો સમ્બન્ધ જોડવો અને ને કેમ ખેડાઈને તૈયાર થાય છે, બાત, દૂધ પાક, ખીર, ચોખાની વડી, ચોખાના પાપડ, વગેરે કેમ બને છે તે સમજાવશે પ્રત્યક્ષ કરી બતાવવાની બાજકે સારું મમજરો. ઘેરા વિશે સિખરાયું છે તેની સાથે બિનનાં લૂગડાંનો સમ્બન્ધ જોડવો, અને સાથ, કામળી, ફલાલીનો મુકાબલો કરાવવો.—એડિટર.

(ક) રંગ.

દહા, બિન, રંગના ભૂકા, વગેરે-સંયુક્ત રંગો સમજાવવાને.

સમૂહ ૨ જો.

મીઠું.^૧

સમૂહ ૩ જો.

(૧) સોના રૂપાનાં ધરણું વગેરે.	} ટીપી શકાવાપણું, વજન, પીગળી શકાવાપણું, વગેરે ધાતુઓના ખાસ ગુણો, તથા તેમનાં સામાન્ય લક્ષણો અને ઉપયોગો સમજાવવાને.
(૨) ત્રાંબાનું વાસણ.	
(૩) પીત્તળનું વાસણ.	

સમૂહ ૪ જો.

કુદરતી બનાવો.

- (૧) દહાડો અને રાત—ખાસ લક્ષણો તથા સાદી હકીકત.
(૨) જમીન અને દરિયો— એજન.

સમૂહ ૫ જો.

- (૧) ધણ અને બાજરીના છોડ. } ક્યાં અને કેવી રીતે વાવવામાં આવે છે. ડાંગરના છોડ સાથે મુકાબલો કરવો.

(૨) તુવેરનો છોડ.

(૩) કપાસનો છોડ.

(૪) શેરડી.

સમૂહ ૬ જો.

(૧) ઘોડો અને તેનાં સગાં વહાલાં.

(૨) મધમાખી અને તેની બનાવેલી વસ્તુઓ.

સમૂહ ૭ જો.

૧ મીઠાના દલાન્ત તરીકે વરાગડું તેમ જ ઘણાં મીઠું લેવું, અને બને તે સિન્ધવ સાથે મુકાબલો કરવો. ગુણો, બનાવટ, અને ઉપયોગ સમજાવવાં. ઉપયોગો પૈકી ખાવા તથા અંધાણું નાખવા વગેરેના ઉપયોગ ખાસ બતાવવા.—એડિટર.

- (૧) શરીરના મુખ્ય અંદારના ભાગો અને તેમનો ઉપયોગ.^૧
 (૨) પાંચ ઇંદ્રિયો.

સમૂહ ૮ મો.

પાંચમા સમૂહના પેટામાં આપેલી વસ્તુઓ લેવી.

સમૂહ ૯ મો.

ખાંડની બનાવટ.^૨

સમૂહ ૧૦ મો.

માટીનાં વાસણ, તેમના ઉપયોગ, તથા તે કેવી રીતે બનાવવામાં આવે છે.^૩

સમૂહ ૧૧ મો.

- (૧) રોટલી અને તે બનાવવાની રીત.
 (૨) ખોરાક તરીકે વપરાતાં કઠોળ (દાખલા તરીકે દાળ); તે કેવી રીતે તૈયાર કરવામાં આવે છે, તથા તેના ખાસ ગુણ.
 (૩) સૂતર અને શણનાં કપડાં.^૪

૧ કન્યા શાળાઓમાં ઘણું કરીને શરીરના સમ્બંધના પાઠ સ્ત્રી શિક્ષકે ચલાવવા જોઈએ—એડિટર.

૨ શેરડીના પાક સાથે આ પાઠનો સમ્બંધ જોડવો.—એડિટર.

૩ કુંભારને ત્યાં તેડી નર્થ વાસણ કેવી રીતે બને છે તે બતાવવાથી ઠીક પડશે.—એડિટર.

૪ આગળ ઘડ અને બાજરીના છોડના પાક આપ્યા છે તે સાથે રોટલી રોટલાનો સમ્બંધ જોડવો. તેની સાથે સાદો લોટ, કુંસારનો લોટ, મેદો, સોજી, વગેરેનો ફેર બનાવશે, અને તે આટાઓનો કુંસાર, શીરો, પૂરી, લાડુ, વગેરે માટે ઉપયોગ જણાવી શકશે. જ્યાં લોકો જુવાર કે મકાઈ ખાતા હોય ત્યાં બાજરીના બદલામાં તે લેવું. તુવેરના છોડ સાથે દાળનો સમ્બંધ જોડવો. સૂતર તથા શણનાં કપડાંનો કપાસ તથા શણના છોડના પાક સાથે સમ્બંધ જોડવો.—એડિટર.

ધોરણ ૩ નું.

સમૂહ ૧ જો.

(અ) પ્રદાર્થ.

(૧) દેવતા (અથવા દીવાની જોત)—ગુણો; સગળે એવા અને દીવાની પેઠે જોત (ભડકા) થઈને બળે એવા પદાર્થો.

(૨) પાણી—ગુણો.

(વ) આકાર.

(૧) પાંદડાંના આકાર—છોકરાંએ આવા આકાર દોરવા તથા તેમના માટીના ધાટ બનાવવા.

* (૨) શીવણ તથા ભરતના સાદા નમૂના બનાવવામાં આકારોનો ઉપયોગ કરવો.^૧

(ક) રંગ.

(૧) કુદરતના રંગો (જેવા કે, પાંદડાં, ફૂલ, તથા ખનિજોના રંગો).

* (૨) રંગાટીના રંગ—શીવણ તથા ભરત કામમાં રંગોની પસંદગી અને સંયોગ.^૨

સમૂહ ૨ જો.

(૧) સોડા.

(૨) સાધારણ બજેલો અથવા ખનિજ કોયલો.

સમૂહ ૩ જો.

(૧) લોઢું અથવા પોલાદ.

(૨) સીસું.

સામાન્ય અને ખાસ ગુણો; તે ક્યાં નીકળે છે, તથા કેવી રીતે તેમની જુદી જુદી ચીજો બને છે; ઉપયોગ.

૧ એટલે ભરત કામમાં વેલો, પાંદડાં, ફૂલ, વગેરેના આકાર બનાવવા.—એકિટર.

૨ એટલે ક્યાં રંગ સાથે કયો રંગ મુકવાથી ખીલશે, વગેરે.—એકિટર.

ટીપ—આ સમૂહમાં 'કલ્પાર્થ' વધારી શકાશે, અથવા સીસાને બદલે
લઈ શકાશે.

સમૂહ ૪ થો.

(૧) જમીન અને દરિયો—ખીજ ધોરણ કરતાં વધારે ચલતો
અને વિગત વાર હકીકત.

(૨) વરસાદ અને વાદળો— પાણીની વરાળ થવા સમ્બન્ધી
તથા વરાળઠરીને પાણું પાણી થ-
વા સમ્બન્ધી સાદી હકીકત; વાદ-
ળાંનું બનવું તથા એક જગાએથી
બીજી જગાએ જવું; મેઘ ધનુષ્ય.
વરસાદ માપક યન્ત્ર, સ્થાનિક વૃષ્ટિ
(એટલે નિશાળવાળા સ્થળમાં ફેરો
વરસાદ માપ છે તે), વગેરે.

(૩) પર્વતો તથા નદીઓ— કેમ બને છે તે હકીકત; ખીણો
અને મેદાનો; ઝરણો તથા નદીના
પાત્ર અને કિનારા વિશે હકીકત.

સમૂહ ૫ થો.

(૧) હોડવાનાં જીવન નિભાવનારાં અંગોનું કામ.

* (૨) પૂત્ર—તેના બાગો તથા તે બાગોનું કામ.

(૩) બદામનું ઝાડ.

સમૂહ ૬ થો.

(૧) બિલાડી તથા તેનાં સગાં વહાલાં.

(૨) ફૂતરો તથા તેનાં સગાં વહાલાં.

(૩) રેશમનો કીડો અને તે શું બનાવે છે.

૧ સીસા કરતાં કલ્પાર્થ લેવી હીક પડશે, અને તેમ કરવાથી ધર કા-
મમાં કલ્પાર્થના ઉપયોગ સમજાવી શકાશે, અને કલ્પાર્થના વાદળ વગેરે થાય
છે, તેમજ ત્રાંચા પીતળનાં વાસણોને કલ્પાર્થ શા માટે દેવી પડે છે તે જિ-
ખવી શકાશે.—એડિટર.

સમૂહ ૭ મો.

(૧) કેટલાંક મુખ્ય હાડકાં—ઘખત્રા તરીકે ખોપરી, હાથ, પગ, અને કરોડનાં હાડકાં. (બરાબર રીતે બેસવાની, ઊભા રહેવાની, અને ચાલવાની અગત્ય.)^૧

(૨) ચામડી અને તેનું કામ (ન્હાવા ધોવાની અગત્ય).

* (૩) શરારની અન્દરના મુખ્ય ભાગો (જેવા કે, હૃદય, જઠર, મગજ, અને ફેફસાં), અને તે ભાગોનું કામ.^૨

સમૂહ ૮ મો.

(૧) તૈલી ખી તથા કૃષ્ણ (તણ, નાળિયેર, તથા એરંડી), અને તેમાંથી ચત્તી નીપજ.^૩

(૨) મરીનો છોડ અને તેની નીપજ.

* (૩) શણનો છોડ અને તેની નીપજ.

(૪) ધુંદ દાણા (અથવા ચ્હા).

સમૂહ ૯ મો.

(૧) રેશમ અને તેનો વણાટ.^૪

(૨) સ્તર કાંતવું.

સમૂહ ૧૦ મો.

(૧) ત્રાજવાં (કાંટા).

૧ દાંત સાથે રાખવાની અગત્ય પણ આના સમ્બન્ધમાં બતાવાશે.—એડિટર.

૨ આના સમ્બન્ધમાં સારા તનદુસ્ત ખોરાકની, નિયમિત રીતે ખાવાની, સારી રીતે ચાલવાની, શુદ્ધ હવાની, કસરત, આરામ, વગેરેની જરૂર જણાવી ચકાશે.—એડિટર.

૩ ઘર કામતા સમ્બન્ધમાં આ બધી વસ્તુઓનો ઉપયોગ સમજાવેલો.—એડિટર.

૪ રેશમના કીડાના સમ્બન્ધમાં આ પાઠ લેવા.—એડિટર.

(૨) ધડિયાળ અથવા કલાકની શીશી.

સમૂહ ૧.૧ મો.

(૧) ખોરાક—ખોરાકની જુદી જુદી વસ્તુઓ, તેમના ખાસ ગુણો તથા ઉપયોગીપણું.

* (૨) મશાલા—મશાલાની જુદી જુદી વસ્તુઓ, તેમના ખાસ ગુણો તથા ઉપયોગીપણું.^૨

* (૩) લૂગડાં—તેમની અગત્ય; જુદી જુદી જાતો; તે ખોરાકમાં રાખવા, સાચવવા,^૩ તથા ફાટેલાં બગડેલાં સુધારવા સમ્બંધી.

* (૪) ઘોવા માટે વપરાતી ચીજો—પાણી, સાબુ, ઊંસ, સોડા, વગે.

૧ વનસ્પતિનો, પ્રાણિજ, અને ખનિજ, એવા પાંચ ખોરાકના ભાગ યદ્ય શકશે—શાક બાજી, અનાજ, મશાલા, વગેરે વનસ્પતિનો ખોરાક છે; દૂધ, ધી, વગેરે પ્રાણિજ ખોરાક છે; મીઠું, વગેરે ખનિજ ખોરાક છે. એ બધાનો શરીરમાં ઉપયોગ જણાવવો. તે પૈકી કેટલીક વસ્તુઓ હાડકાં બાંધે છે, કેટલીક માંસ બનાવે છે, કેટલીક ગરમી આપે છે, વગેરે. દૂધને સમૃદ્ધ પૂં ખોરાક ગણવાનું કારણ બતાવવું. વળી દાળમાં મીઠું નાખવાનું કારણ, દાળ ને બાત ભેગાં ખાવાનું કારણ, રોટલી પર ધી ચોપડવાનું કારણ, એ વગેરે પણ જણાવી શકાશે. મેવો ખાવાથી લોહી સાફ તનદુરસ્ત રહે છે, છતાં કાયાં કે ઉતરી ગયેલાં ફળ ખાવાથી તુકસાન થાય છે, તે પણ બતાવવું.—એડિટર.

૨ મરચાં, હળદર, મેથી, રાઈ, ગરમ મશાલા, વગેરે વસ્તુઓનો આમાં સમાવેશ થશે.—એડિટર.

૩ જીનનાં લૂગડાં કેવી રીતે રાખવાથી જીવડાં ખાઈ ન જાય, કસબ તથા રેશમનાં લૂગડાં કેમ સચવાય, વગેરે જાણતોનો આમાં સમાવેશ થશે. કાળાં રંગેલાં, અને ઘોળાં લૂગડાં કઈ કઈ મોસમમાં સા કારણથી પહેરવાં હીક છે તે પણ સમજાવશે. ચૂનર, ચણ, રેશમ, અને જીનનાં કપડાંમાં કયા જુદાં ગુણો છે અને કઈ મોસમો માટે કઈ જાતનાં કપડાં જોઈએ છે તે બતાવવું. પોશાકમાં ચામડાનો ઉપયોગ પણ જણાવવો. વળી પોશાક બનાવવામાં શરીરને હરકત યાચ એવી શી જૂલો યાચ છે તે બતાવવું.—એડિટર.

રેની જુદી જુદી જાતો; તે દ-
રેકને વાપરવાની રીત, અને
જુદી જુદી જાતનાં લૂગડાં ત-
થા ચીજો ધોવા માટે તેમની
યોગ્યતા.^૧

ટીપ—જે પાઠો આગળ આવું * ચિન્હ કયું છે તે આ ધોરણમાં
નહિ ચલાવતાં ૪ થા ધોરણના ૫ મા કે ૬ ઠા વિષયમાં લઈ શકાશે, અને
માધ્યમ પાઠોના દરેકના જરૂર પડે તો બે કે વંધારે ભાગ પાડી શકાશે.

૪. છોકરાની ગામડાની (હલકા વર્ગની)

નિશાળો માટે પદાર્થ પાઠોની

યોજના.^૨

બાળ વર્ગ.

સમૂહ ૧ લો.

(અ) પદાર્થ.

૧. અરીઠા, ઉશમણું, જિસ, સાગુ, સોડા, ગળી, વગેરે ધોવાની જુદી
જુદી વસ્તુઓનો સમાસ આમાં થશે. ઉન્દું અને ટાટું પાણી, કઠણ અને
નરમ પાણી, તેથી થતી અસર, કઠણ પાણીને નરમ કરવાની રીત, વગેરેની
સમજૂતિ પણ અપાશે. રેશમી લૂગડાં, ઊનનાં લૂગડાં, ધીરો, રંગેલાં લૂગડાં,
વગેરે કેવી રીતે જુદાં પાડીને શી શી વસ્તુથી ધોવાય કે રંગ વગેરે બગડે
નહિ, તેમ જ લૂગડાં પર જુદી જુદી વસ્તુના પડેલા ગંધા, ચીકટ, વગેરે કેમ
કાઢાય, તે બધું આ મથાળામાં આવશે ક્યાં લૂગડાંને કેવી રીતે આર દેવાય
કે અક્ષતરી કરાય તે પણ બતાવવું. —એડિટર.

૨ છોકરાની સામાન્ય નિશાળોના પદાર્થ પાઠોની યોજનાની નીચે
કુટ મોટામાં જે સૂચનાઓ કરી છે તે ગામડાની નિશાળોના શિક્ષકોએ પણ
આનમાં રાખવાની છે, માટે તે બધી તેમજ વાંચી જવી. —એડિટર.

પથરા.
લાકડાના કડકા.
માટીના લોંદો.

(મોટા ન્હાનાપણું,) લખ્ખાઈ, ખે
હોળાઈ, બડાઈ, વગેરે તથા ખ-
ડમચડાપણું, લીસાપણું, કઠણાઈ,
નરમાશ, ભારેપણું, હલકાપણું,
વગેરે શુભો સમજાવવાને.

(વ) આકાર.

લાકડાનો ગોળો.
લાકડાનો ધન.
લાકડાનો નંગાકાર (બંગળું).
બાળકની (કિન્ડરગાર્ટનની)
છાતી.
નરમ માટીના ગોળાનો કડકા.

જુદા જુદા સાદામાં સાદા ધન આ-
કાર, અને સાદામાં સાદી સીધી
અને વાંકી લીટીઓ સમજાવવાને.
છોકરાંએ લીટીઓ દોરવી તથા
માટીના ધન આકાર બનાવવા.

(ફ) રંગ.

સફેદ, કાળા, લાલ, લીલા, સાદામાં સાદા રંગ ઓળખવાને. અર્ધ
આસમાની, અને પીળા દડા. આપેલા ક્રમમાં રંગો લેવા.

ટીપ—પદાર્થના (એટલે આ સમૂહના) પેટામાં સ્વાદના ખાક આપી
ચકારો, અને તે સમજાવવાને મીઠું તથા ખાટું એવાં. જે
બાલકો લોખંડુ લેવાશે.

સમૂહ ૬ માં.

વનસ્પતિ,

જાડ—સાદામાં સાદાં લક્ષણો તથા બાગોતું વિવેચન કરવું.

ફળ—

“ ” “ ”
(દાખલા તરીકે કેરી).

દૂધ—

“ ” “ ”
(દાખલા તરીકે અખરી ગોટા).

છોકરાંએ ફળ અથવા દૂધની રેખા આકૃતિઓ દોરવી.

સમૂહ ૬ ઠી.

પ્રાણી.

(૧) ગાય અથવા બેસ.

(૨) પોપટ.

સાદામાં સાદાં લક્ષણો તથા
બાગોતું વિવેચન કરવું.

સમૂહ ૧૦ મો.

સાધારણ વસ્તુઓ.

(૧) મેજ અથવા પાટલી.

(૨) ટોપલી.

ધોરણ ૧ લું.

સમૂહ ૧ જો.

(અ) પદાર્થ.

પાણી.

ઢાંચ.

માટીનું વાસણ.

નક્કર તથા પ્રવાહી પદાર્થોની અને તેમના ગુણોની સમજણ પાડવાને; તથા પારદર્શકપણું, બરડપણું, વાળી શકાવાપણું, છિદ્રાળુપણું, ગરમી, ઠંડાપણું, વગેરે ગુણો સમજાવવાને.

(વ) આકાર.

સ્લેટા, કાગળના કડકા, લા-કડાની કે બડા કાગળની તાપ્તઓ, રમવાની છોટા, વગેરે.

ખૂણા, સમાન્તર લીટીઓ, અને સાદી સપાટ આકૃતિઓ (ચોરસ, લઘુ ચોરસ, ત્રિકોણ, વગેરે)ની સમજણ પાડવાને. છોકરાંએ કાગળ વાળી આકાર બનાવવા, તથા લીટીઓ અને આકૃતિઓ દોરવી.

(ક) રંગ.

બાળ વર્ગ માટે જણાવેલા દડા ઉપરાન્ત નારંગી અને નેંણુઆ રંગના દડા. મૂળ રંગોના બૂકા.

મૂળ તથા મિશ્ર રંગો વચ્ચે તફાવત સમજાવવાને, તથા મિશ્ર રંગો બનાવવા માટે મૂળ રંગો એક-ઠા કરી બતાવવાને.

ટીપ—પદાર્થના (એટલે આ સમૂહના) પેટામાં ખારો, કડવો, તથા તીજો એ સ્વાદોની સમજણ પાડવાને મીઠું, (કડવી.) બદામ, મરી, તથા લવિંગ લઈ ચકારો.

સમૂહ ૨ જો.

માટી અથવા રેતી—સામાન્ય દેખાવ, સાદા ગુણો, સ્થાનિક ઉત્પત્તિ, વગેરે સમજાવવું.

સમૂહ ૩ જો.

(૧) દિન્દિનું ચત્રણી ચિટ્ચિ નાણું—સોનું, રૂપું, તથા ત્રાંબુ એ ધાતુઓની સમજણ પાડવાને.

- (૨) ચપ્પુ અથવા કુહાડો—લોટાની અથવા પોલાદની સમજણ,
પાડવાને.

સમૂહ ૬ મો.

- (૧) ટુવેરનો છોડ.
(૨) પથરાતો અથવા વિંટ-
ળાઈને ચઢતો વેલો.
- } ઝાડ સાથે મુકાબલો કરવો. મૂળીઆં,
ચડ, પાંદડાં, ફૂલ, તથા ફળનું અવ-
લોકન કરાવવું. છોકરાંએ ફળ અથવા
સિંગની રેખા આકૃતિ દોરવી.

સમૂહ ૬ ઠો.

- (૧) ભાર ખેંચનારાં તથા દૂધ દેનારાં પ્રાણી (ભેંસ, ગાય, બળદ,
બકરું) અને તેમનો ઉપયોગ.
(૨) ચક્રી અથવા કચૂતર—પોપટ સાથે મુકાબલો કરવો.
(૩) ઘેડું.

સમૂહ ૮ મો.

- (૧) ખેતરની વાડ—તે શાની શાની બતાવવામાં આવે છે તે તથા
ઉપયોગ.
(૨) છાણનો ઉપયોગ.^૧

સમૂહ ૧૦ મો.

- (૧) ઇંચે તથા નળીઆં.
(૨) દૂધ, દહીં, છાશ, તથા ધી—ગુણ અને ઉપયોગ.^૨

^૧ ખાતર, લોપતું, છાણાં, અડાયાં, વગેરે માટે છાણ વપરાય છે તે સમજાવવું.—એડિટર.

^૨ ઇંચે, નળીઆં ડુંભાર બનાવે છે તથા પકવે છે તે પ્રત્યક્ષ બતાવી સમજાવવું, અને એ પાકનો માટીનઃ પાક સાથે સમ્બન્ધ જોડવો. દૂધ, દહીં, વગેરેના પાકોના ગાય, ભેંસ, બકરી, વગેરેના પાક સાથે સમ્બન્ધ જોડવો.—એડિટર.

ધોરણ ૨ જી.

સમૂહ ૧ જો.

(અ) પદાર્થ.

- (૧) રબ્બર (અથવા સ્થિતિ } ચોટી જવાપણું, સ્થિતિ સ્થાપક-
સ્થાપક વસ્તુ) } પણું, ઓગળવાપણું, વગેરે ગુણો
(૨) ખાંડ. } સમજાવવાને.

(૩) હવાના સાદા ગુણ.

(૪) તોલ અને માપ. આ પહેલાં આવી ગયેલા પદાર્થો તથા
બીજા સાધારણ વસ્તુઓ સરકારી કાટલાં તથા માપાં વડે
તોળાવવી ને મપાવવી.

(બ) આકાર.

(૧) પિરમિડ તથા ચંક્રના લાકડાના નમૂના—છોકરાંએ આ
નમૂના પ્રમાણે માટીના ઘાટ બનાવવા.

(૨) રોમ્બસ, રોમ્બોઈડ, પં- } છોકરાંએ કાગળ કાપીને અથવા
ચક્રોણાકૃતિ, પરચક્રોણાકૃતિ. } વાળીને દરેક આકૃતિ બનાવવી ત-
આવી આકૃતિઓ કાગ- } થા તે સ્લેટ પર દોરવી.
ળની બનાવેલી લેવી, અ- }
થવા તેમની (લાકડાની)
તપ્તિતઓ લેવી.

(ક) રંગ.

દડા, ઊન, રંગના બૂકા, વગેરે—સંયુક્ત રંગો સમજાવવાને.

સમૂહ ૨ જો.

(૧) આક અથવા ચૂનાનો } સામાન્ય તથા ખાસ લક્ષણો, ગુણ,
પત્થર, અથવા નિશા- } ઉપયોગ, સ્થાનિક ઉત્પત્તિ, વગેરે
ળના સ્થળમાં સાધારણ } સમજાવવાને.
રીતે માલૂમ પડતા કોઈ
પત્થરનો નમૂનો.

સમૂહ ૩ જો.

(૧) સોના રૂપાનાં ધરેણું } દીપી શકવાપણું, વજન, પીગેળી
વગેરે. } શકવાપણું, વગેરે ધાતુઓના ખા-
(૨) ત્રાંખાનું વાસણ. } સ ગુણો, તથા તેમનાં સામાન્ય
(૩) પીત્તળનું વાસણ. } લક્ષણો અને ઉપયોગો સમજા-
વવાને.

(૨) વરસાદ તથા વાદળો.

પાણીની વરાળ થવા સમ્યન્ધીતો
થા વરાળ દરીને પાણું પાણી થવા
સમ્યન્ધી સાદી દરીકત; વાર્-
ળાંનું બનવું તથા એક જગાએથી
બીજી જગાએ જવું; મેઘ ધનુષ્ય.
વરસાદ માપક યંત્ર; સ્થાન જલિ
(એટલે નિશાળવાળા સ્થળમાં કે-
ટલો વરસાદ થાય છે તે).

(૩) પર્વતો તથા નદીઓ.

કેમ બને છે તે દરીકત; ખીણો
તથા મેદાનો; ઝરણો તથા નુ-
દીના પાત્ર અને કિનારા વિશે
દરીકત.

સમૂહ ૬ મો.

(૧) છોડવાનાં જીવન નિભાવનારાં અંગોનું કામ.

(૨) સાબુ ચોખ્ખા, શેરડીનો રસ, તાડી. } છોડવાના ગરમ તથા રસનો ગ્રંથ
અને ઉપયોગ સમજાવવો.

સમૂહ ૬ ઠો.

(૧) ફૂલરો તથા તેનાં સર્ગાં વદાણાં.

(૨) બિલાડી તથા તેનાં સર્ગાં વદાણાં.

(૩) કાગડો અથવા સમડી.

(૪) મધમાખ અથવા કીડી.

સમૂહ ૭ મો.

(૧) કેટલાંક મુખ્ય હાડકાં } આ સમ્યન્ધી હોકરાની સામા-
(જેવાં કે ખોપરી, પ ન્ય નિશાળો માટે સૂચના આપે-
ગ, હાથ, તથા કરો- } લી છે તે મુજબ ચાલવું.
ડનાં હાડકાં).

(૨) જઠર તથા પાચન ક્રિયા—તત્ત્વરૂપ જોરાક, પાણી, વગેરેની
અગત્ય.

૧ શેરડી કેમ પીવાય છે, તેમાં વપરાતાં સાધનો, રસનો જોગ કેમ
બને છે, તે વગેરે બતાવવું. ગામમાં કચ્છું કરવું હોય તે જોયા હોકરાને લઈ
જવાં. મુસ્ત નિદ્રામાં તથા બીજી રૂઝાંચે જ્યાં તાડી થાય છે ત્યાં તે વિશે
અવલોકન કરાવવું.—એડિટર.

સમૂહ ૮ મો.

- (૧) ખેતીનાં કામ—જેનાં કે જેઠું, વાવું, લણવું, ઉપણવું, તથા કણમલામાંથી દાણા છૂટા પાડવા.
- (૨) મ્હરો તથા ચાર (લીકું ઘાસ, ખસલી, વગેરે).
- (૩) જિગલું બનાવવા તથા લોટ-ઢોડની વાવણી, તેના ભાગોનો ઉપયોગ, દાણા દળી લોટ બનાવવાની ક્રિયા, તથા લોટનો ઉપયોગ.

સમૂહ ૯ મો.

- (૧) ચામડું. } જુદી જુદી જાતો; ચામડું કેળવી તેપાર કરવાની રીત; ઉપયોગ. ચામડાં તેપાર કરવાના કારખાનાની સુસાધાત.
- (૨) જીન. } કાચું તથા તેપાર જીન; જીનની વસ્તુઓ કેવી રીતે તેપાર કરવામાં આવે છે તે; ઉપયોગ.

સમૂહ ૧૦ મો.

- (૧) ત્રાંજવાં (કાંટા).
- (૨) ધડિયાળ અથવા દલાકની રીથી.

ધોરણ ૪ થું.

સમૂહ ૧ હો.

(અ) પદાર્થ.

- (૧) હાકડું— સૈદ્રિય વનસ્પતિ પદાર્થના દૃષ્ટાન્ત તરીકે.
- (૨) હાથી દાંત (અથવા હાકડું)—સૈદ્રિય પ્રાણીન પદાર્થના દૃષ્ટાન્ત તરીકે.
- (૩) ગરમી તથા ઠંડીની અસર— } વિસ્તારમાં વધારો તથા સંકોચ, પાણીના વજનમાં ફેરફાર, બનું બનવું, વગેરેની સમજણ પાડવાને.
- (અ) માવ ઉપર.
- (બ) પાણી ઉપર.

(વ) આકાર.

(૧) પાંદડાંના આકાર (જેવાં કે ખજૂરી, ફર્ન, લીમડો, એરંડાનાં પાંદડાં).

(૨) ફૂલની પાંખડીઓના આકાર (જેવી કે ચંપો, સુરજમુખી, કમળ, જૂઈ, ધનુરો, બીડા, તથા દાડમ વગેરેનાં ફૂલની પાંખડીઓ).

છોકરાંએ આકૃતિઓ દોરવી અથવા ઘાટ બનાવવા, અને દુકોના સમ્બન્ધમાં બને ત્યાં (રંગિત) ચાક વડે રંગ પૂરવા.

(ક) રંગ.

પશુ, પક્ષી, તથા જીવડાંના રંગ (દાખલા તરીકે સસલું, વાઘ, રીંછ, સરડો, પોપટ, તેતર, પતંગિયું, તથા લાકડામાંના અને પાંદડાં ઉપરના કીડાં).

આસપાસની રિયતિ પ્રમાણે રંગતું બદલાવું, ચેતવણી તથા રક્ષણ માટે રંગ ફરે છે એ વગેરે સમજાવવું.

સમૂહ ૨ જો.

(૧) ફટકડી.

(૨) સોડા.

ત્રીજા ધોરણના ખીજા સમૂહમાં ગણાવેલી વસ્તુઓની પેઠે શિક્ષણ આપવું.

સમૂહ ૩ જો.

(૧) કલાઈ.

(૨) જસત.

જોઈએ.

સમૂહ ૪ થો.

* (૧) સૂર્ય માળામાં પૃથ્વીનું સ્થાન તથા જુદી જુદી ગાતઓ.

(૨) ઋતુઓ અને તેમનાં કારણ તથા તેમની ખેતીના કામ અને ખેડૂતની જીંદગી ઉપર અસર.

(૩) મોનસુન એટલે મોસમના નિયમિત પવનો.

સાદી સમજૂતિ આપવી. નમૂનો ચિત્રો, તથા આકૃતિઓના ઉપયોગ કરવો.

૧ ઉન્હાળાની મોસમનો પવન આપણે આદિ વરસાદ; લાવે છે; એટલે

સમૂહ ૧ મો.

- (૧) ફૂલ—તેના ભાગો તથા દરેક ભાગ શું કામ કરે છે તે.
- (૨) ખી—તેના ભાગો તથા દરેક ભાગ શું કામ કરે છે તે, ફ-
લુગો ફૂટવા સમ્બન્ધી સમજૂતિ આપવી.
- * (૩) પાંદડાં—તેના ભાગો તથા દરેક ભાગ શું કામ કરે છે તે.
- (૪) મુખ્ય ઇમારતી ઝાડો અને તેમનાં ખાસ લક્ષણો.

સમૂહ ૬ ઠો.

- (૧) તીડ, અને તેનો નાશ કેમ કરવો.
- (૨) અળસીડ.
- (૩) માછલાં—નિશાળવાળા સ્થળમાં થતી જાતનાં માછલાંની ટેવો;
માછલાં પકડવાની રીત; તેમનો ઉપયોગ.

સમૂહ ૭ મો.

- (૧) હાથ અને લોહીનું ફરવું.
- (૨) શ્વામેન્દ્રિય (ઝેટલે નાક, શ્વાસ નળી, ફેફસાં, વગેરે, અને
તેમનું કામ).
- * (૩) મગજ અને તે શું કામ કરે છે.

સમૂહ ૮ મો.

- (૧) ૩—કપાસનો છોડ, તેની વાવણી, તથા કાચા રૂની કેળવણી.
- (૨) ખાંડ—શેરડી, શેરડીની વાવણી, શેરડીમાંથી રસ કાઢવાની
ક્રિયા (કહોલું), જોગ.
- * (૩) જુદી જુદી જાતની જમીન તથા તેની કેળવણી.
- * (૪) વાવેતરને પાણી પાવું.

એ પાનનો આપણા ચોખાસાની ઝાડુ સાથે તથા તેથી ચાલતા ખેતીના
કામ સાથે સમ્બન્ધ જોડવો. વિશેષ દીક્ષા ઉપલા ચોખા ધોરણના પદાર્થ,
પાઠોની યોજના નીચે પાને ૭૩ મે આપેલી પુઠ તોટમાં જોવી. —એડિટર.

* (૫) ખાતર.

* (૬) શાક બાજની ઘાડી.

સમૂહ ૯ મો.

(૧) રતું કારખાનું.

(૨) ખાંડ સાફ કરવાનું કાર-ખાનું.

(૩) ધાતુનું કામ.

છોકરાંને કારખાનાં જોવા લઈ જવાં અને તે જગ્યાએ કામ ચાલતું જ-તાવવું.

સમૂહ ૧૦ મો.

પાઠો. અથવા ખેડૂતનું ઘર અને તેને લગતી સાધારણ વસ્તુઓ.

ટીપ—ઉપર જે પાઠો આગળ * આવું નિશાન કરવામાં આવ્યું છે તે આ ધોરણમાં નહિ ચત્રાચનાં પાંચમા ધોરણના પ મા વિષયમાં પ્રસન્ન થકે તે શિખવી શકાયે, અને બાકીના દરેક પાઠના જ્યાં જરૂર લાગે ત્યાં જે કે વધારે ભાગ પાડી શકાયે.

J. G. Cornernton,

એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર,

ઉત્તર ભાગ.

કેળવણી ખાતાની ખબરો.

જાહેર ખબર.

(ઇ. નં. ૫૬૨૪, તા. ૧૮-૧૨-૧૯૦૧.)

સને ૧૯૦૨ ની પબ્લિક સર્વિસ ટાઈફ્ટિકેટ પરીક્ષાઓ માટે પુસ્તકો.

ઉત્તર ભાગ.

તા. ૨૦ મી ડિસેમ્બર સને ૧૯૦૦ અને તા. ૨૪ મી ડિસેમ્બર સને ૧૯૦૧ ના મુખ્ય સરકારી ગેઝેટના ૧ લા ભાગને અનુક્રમે ૨૫૧૭-

૨૫૨૦ અને ૨૧૦૫ પાને પ્રસિદ્ધ કરેલા સુધરેલા ધારાઓ મુજબ સને ૧૯૦૨ ના સપ્ટેમ્બર માસમાં થવાની પરીક્ષાઓ માટે નીચેનાં પુસ્તકો હાવવામાં આવ્યા છે:—

પરિશિષ્ટ અ.

૧ લો દરજ્જો.

- (૧) ઇમેજ—મગ—સ્કોટ કૃત “આપ્પહેતો.”
પદ—શેક્સ્પીયર કૃત “મર્ચન્ટ ઓફ વેનિસ.”
(૨) ગુજરાતી—“બાળ મિત્ર ભાગ ૧ લો.”
(૩) ફ્રેન્ચ—મુવેલ કૃત “ફિલોસોફ સુ લે તૌ” અથવા લે મેઇસ્ટ્ર કૃત
“પ્રીએનીએ હુકેકાસ” અને “લાન્ડન સીએરીએન.”

પરિશિષ્ટ વ.

૨ જો દરજ્જો.

ચોજના ૧ લી.

- (૧) ઇમેજ—સર વિલિયમ હન્ટર કૃત “કન્સાઇપ” અથવા વોશિંગ્ટન ઇન્ફિંગ કૃત “સ્કેચ બુક” માંથી ૨૫૦ પાનાંનું પાંચન તથા સમજૂતિ; અને “ચેરગ્રાઇસ લોસ્ટ” અથવા કાઉપર કૃત “ટારક” સ્કેન્ડ ૧ લાની ૧૦૦૦ લીટી.
(૩) ઉરદુ —“બાગેબહાર,” ૨ જો દરવેશ.

ચોજના ૨ જો.

- (૨) ઇમેજ—“વિકાર ઓફ વેક્સીસ” નો પ્રકરણ ૧-૨૦ અથવા એમ્બર કૃત “ટૂંકી વાર્તાઓ” ની બીજી માળાનાં ૫૪ ૭૧-૧૪૦ નું પાંચન તથા સમજૂતિ.
પદ—ગોડફ્રિમથ કૃત “ડીસ્ટેન્ડ વિલેજ” ની ૧-૪૦૦ લીટીઓ અથવા સ્કોટ કૃત “લેડી ઓફ ધી લેક” માંથી સર્ગ ૫ મો સ્ટાન્ડ ૧૬-૨૮.

(૩) ગુજરાતી—“નર્મ ગદ્ય” (૫ મી આવૃત્તિ), પૃષ્ઠ ૨૧૭-૪૨૦.

ઉરફ —“આમેદયાત” અથવા “તોખેતન નસૂદ.”

પરિશિષ્ટ ક.

૩ જો દરજ્જો.

ચોજના ૧ લી.

(૨) ઇંગ્લેઝ—ગદ્ય—“રેમિન્સન કુઝો” અથવા બનિયન કૃત “પિલ્મિન્સ
અન્ડ પ્રોએસ.”

પદ્ય—સ્કોટ કૃત “માર્મિયન,” ડૉ જન સર્જની પ્રસ્તાવના અને
ત્રીજો સર્જ.

ચોજના ૨ છ.

(૨) ગુજરાતી—કેળવણી ખાતાની “૭ મી એપ્રિ”; તેજ પુસ્તકની ૧૩
મી આવૃત્તિના પૃષ્ઠ ૧૦૩ થી ૩૦૦ લીટીનો મુખ પાઠ અને
સમજૂતિ.

ઉરફ —“આખે હયાત” અથવા મોસ્વી નઝીર અહમદ કૃત તોખે-
તન નસૂદ.

ટીપ—મધ્ય પ્રાન્ત માટે જે મરાઠી પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરવામાં આ-
વ્યાં છે તેજ આણ્યા મધ્ય રથળના ઉમેદવારો માટે ફરજવામાં આવ્યાં છે.

અમદાવાદ.
તા. ૧૮-૧૨-૧૯૦૧

J. G. Government,
એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, ઉત્તર ભાગ.

ભાદરખખર.

એજ્યુકેશનલ ડિપાર્ટમેન્ટ.

મુકામ બંજરે, મુમ્બઈ, તારીખ ૨ માહે સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૦૧.
 નમ્બર ૧૪૬૭—સને ૧૯૦૦ ના નવેમ્બર માસની ૩૦ મી તારીખના
 સરકારી જાહેરનામા નમ્બર ૧૮૦૧ માં પ્રસિદ્ધ કરેલી મુમ્બઈ ઇલાકામાં નિ-
 શાળામાં ચકાવવાની ચોપડીઓ સમ્બન્ધી કમિટીને લગતી કાનુનોમાંની બી
 સમૂહની ૫ મા નમ્બરની કાનુનના સમ્બન્ધમાં આ ઇલાકાની પ્રાથમિક નિ-
 શાળામાં ચકાવવા સાર સરકારે મંજૂર કરેલી ચોપડીઓની યાદી લોકોની
 માહિતી સાર નીચે પ્રસિદ્ધ કરી છે. આ યાદીમાં આપેલી ચોપડીઓ સિ-
 વાય ખીજી કોર્ષ પછી ચોપડી સરકારી અથવા મદદ લેતી પ્રાથમિક નિશાળામાં,
 સરકારની મંજૂરી સિવાય, ચકાવવી નહિ.

મરાઠી ચોપડીઓ.

- ગ્રા. સં. આપટ—
૧. વ્યુત્પત્તિ પ્રદીપ.
- મેનર ટી. કે-ડી—
૨. બાળશોધ ચોપડીઓ, ૧-૬.
- કેરો લક્ષમણ છત્રે—
૩. પદાર્થ વિજ્ઞાન.
- ની. વી. છત્રે—
૪. અંગ્રગણિત, ભાગ ૧ તથા ૨.
૫. સિટિઝન ઓફ ઇન્ડિયા (મ-
રાઠી ભાષાન્તર).
- દાદોબા પાન્ડુરંગ—
૬. લઘુ વ્યાકરણ.
૭. મોહનું વ્યાકરણ.

૬. કૃ. દામ્ભે—

૮. નીતિ બોધ.
૧૧. મો. દેવકુળે—
૯. સ્ત્રીમિતિ, પુસ્તક ૧.
૧૦. મહત્વ માપન.
૧૧. મોહાડાના હિસાબ, ભાગ ૧-૨.
૧૨. ફોસેટના અર્થ શાસ્ત્રનાં મૂળ ત-
રો (ભાષાન્તર).
૧૩. બૂવર્ણન (ગીટીના પુસ્તકનું
ભાષાન્તર).
૫. બ. ગેડિઓલે—
૧૪. વૃત્તદર્પણ.
૨૧. સ. ગોડઓલે—
૧૫. મહારાષ્ટ્ર દેશ.

૧૬. હિન્દુસ્તાનનો ઇતિહાસ
(ભાષાન્તર).

ગા. કૃ. ગોખલે—

૧૭. અંકગણિત, ભાગ ૧ તથા ૨.

જી. એસ. હેગ—

૧૮. ન્હાના છોકરાઓ સારૂ મરાઠી
૧ લી ચોપડી.

એમ. એન. જોશી—

૧૯. શાળામાં અપાતી કવાયત.

ગ. બ. લિમ્બે—

૨૦. અંકગણિત, ભાગ ૧ તથા ૨.

લોટલીકર—

૨૧. જમાખરચ.

૨૨. કેળવણી ખાતાના નકશા.

દાશીનાથ બાલકૃષ્ણ મરાઠે—

૨૩. જોતિષ સાસ્ત્ર.

૨૪. રસાયણ સાસ્ત્ર.

બા. પ્ર. મોડક—

૨૫. આરોગ્ય માર્ગ.

નોટેકર—

૨૬. સોખ્યા વ મનોરંજક ગોષ્ઠી.

વી. કોં. ઝોક—

૨૭. બાળબોધ પુસ્તકો ૧-૨.

૨૮. હિન્દુસ્તાનનો ઇતિહાસ.

સી. વી. પટવરધન.

૨૯. સુમધર્મ ઇલાકાતી ભૂગોળ.

૩૦. હિન્દુસ્તાનની ભૂગોળ.

૩૧. પ્રણા નિકાતની ભૂગોળ.

૩૨. દુનીયાની ભૂગોળ.

૩૩. મોડી વાંચન ચોપડીઓ ૧-૩.

૩૪. ઉજ્જવનીય પુસ્તક.

રવીવર્મા હાપખાનું—

૩૫. ચિત્રયુક્ત મૂળાક્ષરે.

બા. દી. વૈદ્ય—

૩૬. સાદાં ગાયન, ભાગ ૧ તથા ૨.

ગુજરાતી ચોપડીઓ.

આદરજી કાવસજી—

૧. દસ્કત શિક્ષક.

ભોગીલાલ—

૨. દેશીહિસાબ, ભાગ ૧-૩.

છગનલાલ—

૩. દેશીનામું.

૪. સિટિઝન ઓફ ઇન્ડીઆ (ગુજરાતી ભાષાન્તર).

કનિંગહામ—

૫. આરોગ્ય વિદ્યા.

ડાહ્યાભાઈ જગજીવનદાસ—

૬. લેખણ કળા.

જી. એ. દલાલ—

૭. ભૂમિતિ, પુસ્તક ૧.

દલપતરામ—

૮. પર્ગિગ.

૯. કેળવણી ખાતાની વાંચનમાળા
૧-૭.

એ. આર. દેસાઈ—

૧૦. લેખાં ભાગ ૧-૬.

દુર્લભરામ વી. કુવ—

૧૧. બાળગાયન પોથી.

ત્રી. ક. ગાંગુર—

૧૨. બાળ ગણિત.

હરગોવિન્દાસ દારૂઝાદાસ—

૧૩. ભૂતળ વિદ્યા.

૧૪. સિંધનો ઇતિહાસ.

સર ટી. સી. હોપ—

૧૫. ભૂગોળ વિદ્યા, ભાગ ૧ તથા ૨.

૧૬. ગુજરાતી વ્યાકરણ.

૧૭. હન્ડરનો હિન્દુસ્તાનનો ઇતિહાસ
(ભાષાન્તર).

વી. ડી. લખાવાડીઆ—

૧૮. દેશી હિસાબ.

સાક્ષરકર—

૧૯. અંગ્રગણિત (મોહું તથા ન્હાનું).

૨૦. ગુજરાતી બાળમિત્ર, ભાગ ૧.

૨૧. કેળવણી ખાતાના નકશા.

નવસરામ લ.—

૨૨. બાળ ગરબાવળી.

૨૩. ભૂતળ વિદ્યા.

૨૪. નિબંધ રીતિ.

૨૫. વ્યુત્પત્તિ પ્રકાશ.

મહીપતરામ રૂપરામ નીલકંઠ—

૨૬. ભૂતળ વિદ્યા.

૨૭. ગુજરાતી વ્યાકરણ.

૨૮. ગુજરાતનો ઇતિહાસ.

૨૯. માપકરણ.

૩૦. આરોગ્યવિદ્યા, વે હે હેલ્થ
ભાષાન્તર.

૩૧. વ્યુત્પત્તિ પ્રકાશ.

૩૨. શાહનામું.

૩૩. સોદાગર રેન્ડે હોપી બુક્સ.
સંગ્રહ—

૩૪. દૂધી કદાવળીઓ.

વિકૃત્તદાસ ડી.—

૩૫. ભરતખંડનો સરળ ઇતિહાસ.

૩૬. દેશી હિસાબ, ભાગ ૨.

કાનડી ચોપડીઓ.

૧. અંક લીપી (નવી આવૃત્તિ).

૨. અંકલેખ પદાર્થ વિગ્નાન (ભા-
ષાન્તર).

૩. બસવ પુરાણ.

ચેત્રબસમ્પા—

૪. કોલ્સોના અંગ્રગણિતનું ભા-
ષાન્તર ભાગ ૧ તથા ૨.

ચિત્રામણી પેટકર—

૫. કાનડી ધાતુ.

૬. સિદ્ધિજન ઓફ કાનડીઆ (કા-
નડી ભાષાન્તર).

૭. કુકની માપકરણની ૧ લી ચો-
પડીનું ભાષાન્તર.

૮. દલાલનું બીજ ગણિત.

૯. કેળવણી ખાતાની ભૂગોળ વિદ્યા,
(ભાગ ૧-૩).

૧૦. કેળવણી ખાતાની કાનડી વાં-
ચન માળા ૧-૬.

૧૧. કેળવણી ખાતાની કવિતાની ચો-
પડીઓ ૧ તથા ૨.

૧૨. કણ્ઠાટકનું વર્ણન અંતે ઇતિહાસ.

૧૩. પદાર્થવિગ્નાન છત્રેની ૧ લી
ચોપડીનું ભાષાન્તર.

૧૪. ભૂમિતિ, પુસ્તક ૧.

૧૫. ભૂવર્ણન ગીકાતા, પુસ્તકનું
(ભાષાન્તર).

હલકટ્ટી—

૧૬. હામાન્ડનો ઇતિહાસ.

હુળી—

- ૧૭ જમા ખરચની પદ્ધતિ.
૧૮. હન્ટરનો હિન્દુસ્તાનના લોકોનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ (ખાયાન્તર).
૧૯. જૈમિની ભારત.

કટ્ટી—

૨૦. કેનેરીસ વ્યાકરણનો સાર.
૨૨. મહાભારત.
૨૨. કેળવણી ખાતાના નકશા.
૨૩. મુદ્રા મન્થુશ.

મુળ બાગલ—

૨૪. હંદ સાર.
૨૫. તુડી ગદ્ય.

નાગવર્મા—

૨૬. પિંગળ.
૨૭. રામાયણ.
૨૮. શબ્દમણી દર્પણ.
૨૯. શાળા વ્યાકરણ.
૩૦. આરોગ્ય વિદ્યા.

યાત્રેરી—

૩૧. મ્હોડાના હિસાબ.

ઉર્દુ ચોપડીઓ.

૧. આખે હયાત.
૨. અખલાક-એ-કાશી
- કર્નલ ડબ્લ્યુ આર. હૉલરે ઇડ—
૩. કિસસ-ઇ હિન્દ, ભાગ ૧ તથા ૨.
૪. ઉર્દુ વ્યાકરણ (મ્હોડું તથા ન્હાનું).
૫. ઉર્દુકા કાવલ.
૬. ઉર્દુ વાંચન માળા ૧ થી ૪
- અબ્દુલ ફત્તેહ મોલવી—
૭. ઉર્દુ વ્યાકરણ.
૮. ઉર્દુ વાંચન માળા ૧ તથા ૨.

એરેબિક-સિંધી પુસ્તકો.

૧. ઇસખસ ફાઈસ.
- અહુમત—
૨. સિંધનો ઇતિહાસ.
- બાગેમલ—
૩. આફ્રિકા, અમેરિકા તથા ઓ-સીએનીઆની ભૂગોળ.
૪. એશીઆની ભૂગોળ.
૫. યુરોપની ભૂગોળ.
૬. હિન્દુસ્તાનની ભૂગોળ.
૭. હિન્દુસ્તાનનો ઇતિહાસ.
૮. બાઇબલ.

ખુતબંદ કે.—

૯. સિંધની ભૂગોળ.
૧૦. બાગકોનાં ગીત.
૧૧. બાગકોની વાર્તાઓ.
૧૨. સિટિજન ઓફ ઇન્ડીઆ (સિન્ધી ભાષાન્તર.)
૧૩. કાપીરલીખસ (કેળવણી ખાતાની).
૧૪. દેશી હિસાબ.
૧૫. કેળવણી ખાતાની વાંચનમાળા ૧ થી ૬
૧૬. જૂમિતિ.
- ગુરદીનમલ—
૧૭. મુમ્મઈ ઇલાકાની ભૂગોળ.
- હિમ્મતસિંગ—
૧૮. અંકગણિત.
- હન્ટર—
૧૯. હિન્દુસ્તાનનો ઇતિહાસ.
૨૦. જપ સાહેબ.
- અમતમલ—
૨૧. વ્યાકરણ (મ્હોડું).
૨૨. વ્યુત્પત્તિ કોશ.
૨૩. કામસેન કામરૂપ.

૨૪. ખેતીને ખેતાખ અથવા ખે-
તી સમ્બન્ધી ૧ લી ચોપડી.
૨૫. કુરાન.
૨૬. લેખીજી પીર હિન્દુ-સિન્ધી (મહો-
ટી).
૨૭. લેખીજી પીર હિન્દુ-સિન્ધી (નહા-
ની).
૨૮. મકલત હિકમત અથવા બેક-
મના નિબંધોનું ભાષાન્તર.
૨૯. માઓ ધીઆ.
૩૦. કેળવણી ખાતાના નકશા.
૩૧. મસીખ મુસાફર.
૩૨. માપકરણ.
૩૩. પકોપદ.
૩૪. શીલીપનો ચિત્રોપમ ઇંગ્લાન્ડ-
નો ધાતહાસ (સિન્ધી ભાષાન્તર.)
૩૫. કર્તવ્ય ભૂમિતિ.
૩૬. પ્રાણી શાસ્ત્ર.
૩૭. રાઈ-ડીઆય.
૩૮. સહજુલ મહુક.
૩૯. સામીજી સીલોકા.
૪૦. આરોગ્ય વિદ્યાની ૧ લી ચોપડી.
૪૧. સરવી પુનહુ.
૪૨. સાવિત્રી.

૪૩. શાહજી રસાલો (મહોટો).
૪૪. શાહજી રસાલો (નહાનો).
૪૫. સિન્ધ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ કોપી બુક્સ.
૪૬. સોતાન ગુલી.
૪૭. સુખમાનીજી સાર.
- મુનશી ઉધરામ—
૪૮. વ્યાકરણ (નહાનું).
- ઉદ્ભવમલ—
૪૯. અકમણિત.
૫૦. ઉમર મારવી રાતે યથેલા સં-
વાદવાળી.
૫૧. ઉમર મારવી રાતે યથેલા સં-
વાદ વગરની.

વઝીરમલ—

૫૨. અકમણિત.

ગુરમુખી પુસ્તકો.

૧. કેળવણી ખાતાની પહેલી ચોપડી
૨. કુલ માળા.
૩. જપ સાહીબ.
૪. સુખમાનીજી સાર.

હિન્દુ-સિન્ધી પુસ્તકો.

૧. કેળવણી ખાતાની વાંચન પુસ્ત-
ક માળા ૧ થી ૪.

આશિષ નેક નામદાર ગવર્નર સાહેબ બહાદુર હન કૉન્સિલના હુકમથી,
(સહી) એચ. એ. કિયન,

સેક્રેટરી નિરજાત સરકાર.

(True translation).

M. A. RAIG,

Oriental Translator to Government.

નવાં પુસ્તકો.

૧	ગુજરાતી હોપ બીજી ચોપડી	દર	૦-૨-૦
૧	” ” ચોથી ચોપડી	દર	૦-૫-૦
૧	” બાળ મિત્ર ભા. ૧	દર	૦-૭-૦

૧ સંસ્કૃત કાવ્ય પ્રકાશ

દર ૫-૪-૦

૧ ,, વિક્રમોર્વશી (સં. સે. નં. ૧૬)

દર ૨-૦-૦

સરકારી બુક ડીપો,

મુમ્બઈ તા. ૭-૧-

૦૨ }

J. C. Dabesh.

મુંબઈ.

નહેર ખબર.

(સંસ્થાન ગોંડલ દરબારી કેળવણી ખાતું.)

સર્વે ગૃહસ્થોને ખબર આપવામાં આવે છે કે આ સંસ્થાનના મહે-
રબાન નેક નામદાર દરબાર શ્રી હજુરનો વિચાર જેઓ ગરાશીયા કોલેજનો
લાભ ન લઈ શકે તેવા વિદ્યાર્થીઓને માટે ગોંડલ હાઈ સ્કૂલને અંગે એક
ખોડિંગ હાઉસ ઉઘાડવાનો છે. આ ખોડિંગ હાઉસ ખાતે એક અનુભવી હાઉસ,
માસ્તર રહેશે, તેની સીધી સંભાળ નીચે વિદ્યાર્થીઓ મૂકવામાં આવશે,
અને તેમના ઉપર સામાન્ય દેખરેખ મે. એન્જ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબની
જે... વિદ્યાર્થીની શારીરિક, બુદ્ધિની, અને નીતિની કેળવણી પર પૂરતું લક્ષ
આપવામાં આવશે ઓછામાં ઓછા પચાસ વિદ્યાર્થીઓ ઉમેદવાર થયેથી,
આ ખોડિંગ હાઉસ ઉઘાડવામાં આવશે, અને જેમ જેમ દાખલ થનારાઓ-
ની અરજીઓ આવતી જશે તેમ ક્રમ વાર તેમનાં નામ નોંધાશે. જેની અરજી
પહેલી આવશે તેને પહેલો સમાસ મળશે. સમાસ પૂરતી અરજીઓ આવી
મથે બાકીનાઓને જગાઓ ખાલી પડતા સુધી દાખલ થવાની રાહ જોવી પડશે.

આ ખોડિંગ હાઉસની બે ટર્મ ગણવામાં આવશે. પહેલી ટર્મ તા. ૧
લી જુલાઈથી તા. ૨૩ મી મે સુધીની અને બીજી તા. ૧ લી જુલાઈથી
તા. ૨૩ મી નવેમ્બર સુધીની ગણાશે. આ ખોડિંગ હાઉસની સગવડ બ-
દલ દરેક વિદ્યાર્થી પાસેથી વાર્ષિક એક સો રૂપિયા લેવામાં આવશે, અને
તે નીમો નીમ દરેક ટર્મની શરૂઆતે પ્રથમથી ભરવાનું ફરાવવામાં આવે
છે. વિશેષ ખુલાસા માટે આ સમ્યક્ષી પ્રસિદ્ધિ પત્ર ગોંડલ રેટના મે.
એન્જ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ કે આજમ ડેપુટી એન્જ્યુકેશનલ ઇન્સ્પે-
ક્ટર પાસેથી મંગાવીને જુઓ. દાખલ થવા ઉમેદ રાખનારા વિદ્યાર્થીઓના
વાલીઓએ નીચે સહી કરનાર તરફ લખીત વાર માગણી મોકલવી.

તા. ૧૩ જુલાઈ સને ૧૯૦૧, ગોંડલ. } M. A. TURKHAD,
એન્જ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, ગોંડલ રેટ.

ભારે વખણાયેલી, ખચીત શ્રેષ્ઠ અને સસ્તી.

આદરજી કાવસજી માસ્તરની

દસ્કત શિક્ષક કોપીખુકો.

“કમીશનમાં વધારો” આઠ લાગમાં, “કમીશનમાં વધારો”

કેળવણી ખાતાના હાલના તથા આગલા ઈન્સ્પેક્ટરો તથા ડેપુટી ઈન્સ્પેક્ટરો, દેશની કેળવણીમાં આગેવાન ગણીતા ગૃહસ્થો, પ્રેમીસરો, પ્રિન્સિપલો, હોડમાસ્તરો અને શિક્ષકો, મુખ્યધી તથા ગુજરાતના સર્વે જાહેર છાપા તરફથી એકે અવાજે તારીફ કરતાં અતિ સન્તોષકારક ખાત્રી પત્રકો.

મહેરખાન ડિરેક્ટર સાહેબે તથા ઉત્તર વિભાગના મહેરખાન માજી ઈન્સ્પેક્ટર ઇ. જામદસ સાહેબે દસ્કત શિક્ષક કોપીખુકોને જ સમજી મંજૂર કરેલી કોપી ખુકોમાં શ્રેષ્ઠ ગણી છે, અને લખે છે કે સારી સ્કૂલો આવી સરસ કોપીખુક જ વાપરવાને મંગરૂરી ધરાવશે.

મુખ્યધી તથા સુરત, ભરૂચ, નડીઆદ, અમદાવાદ વગેરે શહેરની જોઇન્ટ સ્કૂલ કમિટિના અનુભવી સદ્ગૃહસ્થોએ પણ સમજી કોપી ખુકો સાથે સરખાવ્યા પછી દસ્કત શિક્ષક કોપીખુકોને જ સર્વે કોપીખુકોમાં શ્રેષ્ઠ ગણી છે, અને તેમના તાખાની સર્વે સ્કૂલોમાં એ જ કોપીખુકો ચલાવવાનો હુકમ કર્યો છે.

આ કોપીખુકો માટે જ ને સદ્ગૃહસ્થો તરફથી સર્ટિફિકેટ મળેલાં છે તેમનાં નામ વાંચવાથી ખાત્રી થશે. તેમાંથી યોગ્ય નીચે પ્રમાણે.

ડિરેક્ટર સાહેબ તથા એજ્યુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટરો.

૬. એમ. ચેટર્જી, એમ. એ. માજી ડિરેક્ટર એફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન.

ડી. બી. કર્પામ. મધ્ય વિભાગના કેળવણી ખાતાના ઈન્સ્પેક્ટર.

ઇ. જામદસ. ઉત્તર વિભાગના કેળવણી ખાતાના માજી ઈન્સ્પેક્ટર.

ખા. સા. દોરાબજી એલજી ગીમી. બી. એ. હ. વિ. ના. માંજી. આ. એ.

ઇ. અને સુરત દાદા સ્કૂલના હોડમાસ્તર.

શ. બા. ગોપાળજી મરભાઇ દેસાઇ, હ. વિ. ના કેળવણી ખાતાના માજી. આ ઇ.

રં. બા. હરજીવનદાસ દારકાદસ કાંઠાવાળા, વરોહરા કે. ખાતાના માજી ડિ.

રા. સા. દયપતરામ પ્રાણીવન ખખખર, કચ્છના માછ એ. ઇન્સ્પેક્ટર.

દેશની કેળવણીમાં જાણીતો આગેવાન 'શુભસ્થો.'

જોનરેબલ. ઝવેરીલાલ હિમિયાશંકર યાજ્ઞિક.

જોનરેબલ કાશીનાથ ચમ્પાક નેલંગ એમ. એ. એલ. એચ. બી.

મી. આઈ. ઇ; મુખ્યમંત્રી હાઈ કોર્ટના માછ જજ.

ગ. બા. રાકર પાન્ડુરગ પંડિત, એમ. એ; માછ ઓરિએન્ટલ 'ટ્રાન્સેક્ટર.

રા. રા. નગીનદાસ તુળશીદાસ મારફતીઆ બી. 'એ. એલ. એલ. બી.

મુખ્યમંત્રી હાઈ કોર્ટના વકીલ તથા યુનિવર્સિટીના ગુજરાતીના પરીક્ષક.

દિ. બા. મણિભાઈ જશભાઈ, દિવાન બહાદુર, વડોદરા.

રા. બા. લાનશંકર હિમિયાશંકર ત્રવાડિ, રમો. કો. કોર્ટના જજ. અમદાવાદ.

રા. સા. હરિલાલ મનસુખરામ બારીઆ સ્ટેટના કારભારી.

રા. બા. જગજીવનદાસ પ્રસાદદાસ માછ ડેપુટી કલેક્ટર તથા સેક્શન

જજ અને સુરત મ્યુનિસિપલ સ્કૂલ કમિટીના પ્રમુખ.

રા. સા. મનસુખરામ સૂર્યરામ ત્રિપાઠી, જૂનાગઢ સ્ટેટના એજન્ટ.

રા. સા. રણુકેશભાઈ ઉદયરામ, કચ્છના નાયબ દિવાન.

મહૂમ રા. બા. ભોળાનાથ સારાભાઈ.

રા. રા. કવિ દલપતરામ ઝાલાભાઈ. સી. આઈ. ઇ.

બા. સા. બમનજી એદલજી મોદી, એમ. એ; ડેપુટી કલેક્ટર અને

સ્કૂલ કમિટીના ચેરમેન, ભરૂચ.

રા. રા. કાળાભાઈ લક્ષ્મીભાઈ વકીલ, સુરત સ્કૂલ બોર્ડના પ્રમુખ.

શેઠ કેળશંકર એદલજી મોદી, બી. એ. સુરત સ્કૂલ બોર્ડના મેમ્બર.

મહૂમ રા. રા. કવિ તર્મદાસંકર લાલશંકર ગોવંતેના ધર્મે ખાતાના માછ સેક્રેટરી.

કેળવણી ખાતાના હાલના તથા માછ ઇન્સ્પેક્ટરો.

રા. બા. મોતીરામ રાજરામ, માછ ડે. એ. ઇ. સુરત.

રા. સા. ગણપતરામ ગોરીશંકર ચાસ્ત્રી, ડે. એ. ઇ. અમદાવાદ.

રા. સા. શિવરામ સદાશિવ નાડકરની, બી. એ. ડે. એ. ઇ. રતનાગિરિ.

રા. સા. વ્રજરાય સન્તોકરાય દેશાઈ, બી. એ. માછ ડે. એ. ઇ. મુખ્યમં.

રા. સા. કૃષ્ણલાલ ગોવિંદલાલ મહેતા, માછ ડે. એ. ઇ. જાલાવાડપ્રાન્ત, કાઠિયાવાડ.

રા. સા. હરિવલ્લભ મૂળજી વિજય. માછ ડે. એ. ઇ. હાલાર પ્રાન્ત, કાઠિયાવાડ.

રા. સા. ગણપતરામ અનુપરામ ત્રિવેદી, ડે. એ 'ઈ. સોરઠ પ્રાન્ત કાઠિયાવાડ.
ખા. સા. કરમચલી રવીમચલી નાનજીઆની, ખી. એ. ડે. ઇ. એડ.
રા. સા. આર. એસ. તાંકી, ખી. એ. ડે. એ. ઇ. મરાઠી રૂઢલ મુખમર્ધ.
રા. સા. મનસુખરામ મુગટલાલ મુનશી, ખી. એ. એલ. એલ. ખી.
હાઇ કોર્ટના મેજિસ્ટ્રેટ મુખમર્ધ.

ઓ. ગોકળદાસ હજાનદાસ 'પારેખ, ખી. એ. એલ. એલ. ખી.
શેઠ. જહાંગીરજી હોરમજી પંચડી, જી. ઇ. રૂઢલના સેફ્ટરી.
રા. સા. હમનલાલ હરિયાલ પંડ્યા, ખી. એ. જૂનાગઢના નામખ દિવાન.
રા. સા. અણિયાલ નબુભાઇ ખી. એ. ભાવનગર કોલેજના માજી પ્રોફેસર.
રા. સા. ગોવિન્દ બળવન્ત લધાટે, ખી. એ.
રા. સા. મોહનલાલ રણછોડદાસ ઝવેરી.

મુખમર્ધની જોઇન્ટ રૂઢલ કમિટીના સદ્ગૃહસ્થોએ પસન્દ કરેલી અને ખીજી કોપીયુક્ત સાથે સરખાવ્યા પછી પોતાના તાબાની રૂઢલોમાં એજ કોપી વાપરવી.

મે. ડેક્ટર રામસ બ્લેની.	મે. એટન જીઅરી
મે. દેખરાજ નવરોજી કાખરાજી.	મે. પ્રોફેસર આર. જી. ઓક્સેનહામ.
મે. અમદુલા મીરચલી ધરમસી.	મે. કારીનાથ ત્ર્યમ્બક તેલંગ.
મે. મણેશરામ નીલકંઠ નાડકરની.	
મે. નવરોજી નસરવાનજી વાડીઆ, સી. આઇ. ઇ.	
મે. ન્દાનાભાઇ નસરવાનજી, સેફ્ટરી રૂઢલ બોર્ડ.	

સરત જોઇન્ટ રૂઢલ કમિટીના સદ્ગૃહસ્થોએ પસન્દ કરેલી અને સૌમાં એજ સેખરેલી અને પોતાના તાબાની રૂઢલોમાં વાપરવાની ઘણી ખુશી દેખાવેલી.

મે. રેવરન્ડ જી. શિલેડી.	મે. બાનુસંકર નારાયસંકર.
મે. મન્જરામ ધેવાભાઇ.	મે. હરિલાલ તુળજરામ દર.
મે. સેપક મોવની અમદુલ હાદર.	મે. નરુખીઆં બસુખીઆં શેખ.

પ્રોફેસરો, પ્રિન્સિપલો અને હેડમાસ્ટરો.

રા. સા. વામનરાવ આગાજ મેઢક, ખી. એ. માજી હે. ગા. એશિસ્ટન્ટ હાઇસ્કૂલ.
ખા. ખા. જમશેદજી અરદેસર દવાવ, એમ. એ. એ. એ. ખી. ગાયક.
વાડ કેળવણી ખાતાના ડિરેક્ટર અને મુખ્યગેવ કોલેજના માજી પ્રિન્સિપલ.
શેઠ. ડેલાભાઇ નસરવાનજી વાડીઆ, એમ. એ. પ્રિન્સિપલ, સર. જ.
જ. ખા. એ. ઇન્સ્ટ્રુક્શન, મુખમર્ધ.

ખા. ખા. જમશેદજી નવરોજજી હાનદાગા, એમ. એ. બાવનગર કોલેજ.
 શેઠ. એદલજી દોરાબજી તંલાડી, હેડ માસ્તર ખી. એ. અમદાવાદ હાઈસ્કૂલ.
 શેઠ. ફરદુનજી મનચેરજી દસ્તુર, એમ. એ. પ્રોફેસર પૂના કોલેજ.
 ખા. સા. ઈલાહીમ મહમદ સાયાની, ખી. એ. હેડમાસ્તર ભરૂચ હાઈસ્કૂલ.
 રા. સા. માધવલાલ હરિલાલ દેસાઈ, પ્રિન્સિપલ ટ્રેનિંગ કોલેજ અમદાવાદ.
 મિ. એ. એસ. જર્વિસ, સુરત મિશન સ્કૂલના માજી પ્રિન્સિપલ.
 મિ. વિલિયમ ખીડી. ખી. એ. સુરત મિશન સ્કૂલના મેનેજર.
 રા. સા. નવલરામ લક્ષ્મીરામ, રાજકોટ ટ્રેનિંગ કોલેજના માજી પ્રિન્સિપલ.
 શેઠ. બહેરામજી ફરામજી પટેલ ખી. એ. માજી હેડમાસ્તર સુરત હાઈસ્કૂલ.
 શેઠ. હોરમજી જહાંગીર પ્રોપ્રાયેટરી સ્કૂલના માલિક.
 શેઠ. ફરામજી બમનજી માસ્તર, ખી. એ. ફોર્ટ હાઈ સ્કૂલના ગાયિક.
 શેઠ. માણેકજી બેજનજી કુપર, ફોર્ટ હાઈસ્કૂલના માજી હેડમાસ્તર.
 શેઠ. બરજેરજી બરશેદજી સેંતલજી, ચન્દનવાડી સ્કૂલના માજી માલિક.
 નસરવાનજી બરશેદજી નાનજી, ચન્દનવાડી સ્કૂલના માજી માલિક.
 જમશેદજી ખંડુબાસ, ખી. એ. ડ્યુરેટર ગવર્નમેન્ટ સેન્ટ્રલ બુકડીપો.
 શેઠ. માણેકશા બહેરામજી માસ્તર, ગોકળદાસ તેજપાલ સ્કૂલના હેડમાસ્તર.
 રા. રા. લક્ષ્મીદાસ દી. હેડમાસ્તર, આલફ્રેડ હાઈ સ્કૂલ બૂન.
 રા. રા. એમ. એમ. બલસારી ખી. એ. માજી હેડમાસ્તર ગોધરા એં. વ. સ્કૂલ.
 રા. રા. મોતીલાલ મોહનલાલ હેડમાસ્તર, એંગ્લોચીનાકબુલર સ્કૂલ બાવનગર.
 રા. રા. માણેકલાલ અમૃતલાલ દવે, બોબા ખાનમહમદ હખીમભાઈ સ્કૂલ.
 શેઠ રૂસ્તમજી મહેસ્વાનજી માસ્તર, હેડમાસ્તર ફરામજી પટેલ સ્કૂલ.

મુખ્યમંત્રી ગુજરાતી સ્કૂલના હેડમાસ્તરો.

મે. ગુલાબદાસ સુન્દરદાસ ચોકશી.	[શેઠ- ફકીરજી સોરાબજી મદ્રોહના મે માણેકલાલ ધીરજીરામ અધ્યાર. મે. આત્મારામ જ્ઞેષ્ઠિયનદાસ. મે. મોહનલાલ પ્રસાદરાય. મે. મજલાલ પાનાચન્દ.
મે. પ્રાણજીવનદાસ કહાનદાસ.	
મે. હરકિષનદાસ શિજલાલ.	
મે. શિવશંકર કૃષ્ણજી ભટ.	
શેઠ. મહેરવાનજી સોરાબજી દલાલ.	

મુખ્યમંત્રી અને ગુજરાતના જાહેર છાપાના મતો:—રાસ ગો
 ક્ષતાર, મુખ્યમંત્રી સમાચાર, જામે જમશેદ, અખબારે સોદાગર, દેસરેદિન,

ગૂજરાતી, યજ્ઞ પરસ્ત, રિપન રિપોર્ટર, ઇન્ડિયન રેકોર્ડર, ગુજરાતમિત્ર, પ્રભમિત્ર, સર્વપ્રકાશ, સુરત અખબાર, દેશમિત્ર, ભરૂચ સમાચાર, દિવેન્દ્ર.

દરકત શિક્ષક કોપીયુકે નીચલી સરતોથી મળશે.

૧. રોકડે રૂપીએ દેશાવરથી માત્ર મંગાવનારા માસ્તરો તથા બા-
પારીઓ જાઓ જાણમાં જાણી ૨૦૦ તથા તેથી વધારે નક્કલ ખરીદશે
તેઓને સંકડે ૩૦ ટકા ડિસ્કાઉન્ટ આપવામાં આવશે; પેકિંગ અને રેલ્વે-
નો સર્વે ખર્ચ આપવામાં આવશે.

૨. ૨૦૦ થી જાણી ૨૫ નક્કલ સુધી મંગાવનારને સંકડે ૨૫ ટકા ડિસ્કા-
ઉન્ટ મળશે, પણ રેલ્વે, પેકિંગ, પોસ્ટેજ વગેરેનો સર્વે ખર્ચ ખરીદનારને માટે.

૩. માત્ર મોકલાવ્યા પછી તે રસ્તામાં જતાં કાંઈ રીતે ખરાબ થાય
તથા તે માલને નુકસાન પૂરે તેના જોખમદાર માલ મંગાવનાર છે.

૪. જ્યાં રેલ્વે ન હોય ત્યાં માલ કપે રસ્તે અને ક્યાં મોકલાવવો,
તેનો પૂરતો ખુલાસો માલ મંગાવનારે લખી જણાવવો. રેલ્વે સ્ટેશનથી
આગળ માલ લઈ જવાનો ખર્ચ માલ મંગાવનારને શિર સમજવો.

૫. હુડી મોકલાવનારે બરાબર ઠેકાણુ લખવું.

૬. ગુજરાત તથા કાશીઆવાડના સર્વે માસ્તરોને તથા બુકસેલરોને
વિનંતિ પૂર્વક જણાવનારું કે દરકત શિક્ષક કોપીયુકની સાથે અમોએ
ખીજ કોઈ પણ ગૂજરાતી તથા અંગ્રેજી બુકો સંકડે ૧ એક ટકાના ક-
મીશનથી મોકલી આપવાની ગોઠવણી કરી છે. એક વખત કામ પાડી
જેવાથી ખાતરી થશે. પેકિંગમાં જાણી ખર્ચ થાય તેમ કરીશું. જાણીની
મરજી હોય તેઓએ નીચલે સરતોએ લખવું.

નોંધપેઠ કાગળ લીધામાં આવશે નહિ.

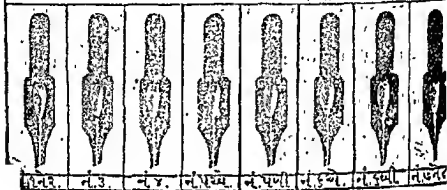
દરકત શિક્ષક કોપીયુકના જ દરેક ભાગના જુદા જુદા કદના અક્ષરોને
જ ખર્ચ જેસતી સ્ટીલપેનો ખાસ ઇંગ્લેન્ડથી મહોટે ખર્ચે બનાવી મંગાવી છે. એ
સ્ટીલપેનો, ગુજરાતી, મરાઠી, ઉર્દુ, અને ફારસી લખવાને ધખી સગા.
વડ લેવેલી છે. દરેક બોક્સમાં ૩૩-૬ કિમ્મલ ૩.૦૦. જાણમાં જાણી ૮
બોક્સ મંગાવનારને ૬૫ ટકા કમીશન મળશે. ને ૨૫ પા તેથી વધુ બોક્સ
લેનારને ૧૨૫ ટકા મળશે. વેલ્યુપેએબલથી ૧ થી ૬ બોક્સ મંગાવનારને
ખર્ચના ૩. ૦૦ વધારે લાગશે. સુદી જતા નહિ. અને પેસા પહેલા
બોક્સવાથી ૧ થી ૬ બોક્સના ખર્ચના બે આના લાગશે.

નમુના

આદરણ કાવસણ માસ્તરની

દસ્ત શિક્ષક કોપી બુકની

સ્ટીલપેનોના

આદરણ કાવસણ માસ્તર. દસ્ત શિક્ષક કોપીબુક તથા સ્ટીલપેનોના પ્રગટ કર્તા. અને કમિશન એજન્ટ, ધોખી તળાવ, સુરમધ.

નિબંધ માર્ગદર્શક ભા. ૧ લો. કિ. રૂ. ૧૦૦ પોસ્ટેજ રૂ. ૧૦૦ના. પછી પુસ્તકોને આધારે, તે વિદ્યાર્થીની સલાહ પ્રમાણે ગોઠવણ કરી સંગ્રહ કરી છે. આનું મસ્તુ પુસ્તક આ વિષય પર એક નથી. કમીશન દસ નંગથી રૂ. ૮૫. આ સિવાય મુખ્યમંત્રી મળેલો કોષ પણ પ્રકાશિતો. માત્ર, તમામ ભત્રાનાં પુસ્તકો, અગાઉથી પૈસા મોકલનારને એક ટકા કમીશનથી મોકલીએ છીએ. ખીજા વ્યાપારીનો માત્ર કમીશનથી વેચી આપીયું. આ પુસ્તક વડોદરા કેળવણી ખાતાએ મંજૂર કર્યું છે. એમ, સી. પંડ્યાની કંપની, બુક્સેલર્સ, પબ્લીશર, તે કમીશન એજન્ટ. જુલેથર બાણાજીની ચાલી. સુરમધ.

પ્રાથમિક નિશાળોના શિક્ષણને માટે મંજૂર કરેલી. દેશી અમીષર કૃત. સંખ્યા પ્રવેશ. કિ. જે આના. કમીશન વીસ ટકા મું. એજન્ટ લી. રાણકર પ્રેમશંકર, અમદાવાદ કાળુપુર ધનામુતારની પોળ.

પોતાના મેળદર્શક શીખના ચલાનાર માટે વાકરણના નિયમે વાળુવતમ પુસ્તક. ધિ. ટિયર, આદર. જ. રાગામાસ્તરો માટે કિ. રૂ. ૧૦ મી. માટે રૂ. ૧૦. પોસ્ટેજ અર્થે જુદો કર્તા મળવાલ ઠાકોરદાસ આડતીઆડવાડે. એ. ધ. સા. ઓપીસ. અમદાવાદ.

દેવિચરિત્રમય, બર્નર્ડરિમય, હડસન, કોલ્ડકો, ગોખલે, ઘોષ, પેન્ડલમરી, લોક, લેવીસ, રાધાકૃષ્ણ, ગર્ડન્ટન, સુમાસવ, કોર્નેલોલ, શીયતા ૪૦ અને લામશંકરનાં ચ. ગણિતમાંના તથા ધણી યુનિવર્સિટી પરીક્ષાના સવાલમાંના ચુંટી કાઢેલા—અધરા દાખલા—ટી=પુત્રાયા સાથે ગણેલાં. (કિ. ૩. ૧) પો. ૦)ના દાવ. કિ. ૩. ૦૦૦. અને બીજી એક ૦)ની ચોપડી ભેટ. ખાનાં. ૫૫૨. હરવર્થે આ પુસ્તકમાંના દાખલા પ. સ. પરીક્ષાઓમાં આવે છે. ઠીકા પરભુદાસ, નાગરદાસ કીનારોવાળા, ઠે. સૈયદપરા, આવક પોળમાં મુરત.

અંકગણિતની સમગ્રતી કિમ્મત ૩. ૦૦ પોસ્ટેજ સાથે પાંચે દંશ; દરો, પંદર; વીસ, વીસ; અને ૫૫૦, ૫૫૦; દક્ષ કમિશન વેલ્યુગેગેશન ખર્ચ લેનારને સિર. ખુરાસદાસ ગોલ્ડનાદાસ. મુખ્યપ બેંક. અમદાવાદ.

લેખનકળા કેપી બુકો.

શુજરાતી અને બાળબોધ છ નમ્બર.

કેળવણી ખાતાના મે. ડિરેક્ટર સાહેબે મુખ્યમંત્રી ઇલાકાની શુજરાતી નિશાળોમાં ચલાવવાને મંજૂર કરી છે.

કેળવણીખાતાના ધણા અનુભવી અમલદારોના મત લઈ શુજરાતી અક્ષરોનાં મુદ્દ વગણ શોધી કાઢી, તથા ધોરણોને અનુકૂળ અક્ષરોનાં ૬૬ તથા લખાણ દબની ગોઠવણ કરીને, હાલ આવતી સર્વે કે. પી બુકો કરતાં ચઢીઆતીચવાની ખાત્રી થયા પછી, છપાવી બહાર પાડીછે.

મુન સિમ્લકો આગળ સેક્રેટરી સર્ટિફિકેટો મૂકવા કરતાં એ કેપી બુકો બીજી સાથે સરખાવતાં જ્ઞાનમાં લેવા જેવી કેટલીક સુચનાઓ, તેમના અનુભવી વિચારને ટેકો મળવા અદિ મૂકવી વધારે યોગ્ય ધારીએ છીએ.

૧. કેપીબુકોની સરખા અને સુંદરતા જાગવવા માટે ત્રાંચાનાં પત્રાં (કાપરપેટ) કોતરવામાં છે, જે ઉપરથી માત્ર દરેક પેજ એક જ આળૂએ સુંદર રંગની ચાલીથી છપાય છે, કાગળ અને કવર બંનેમાં ટકાઉ વાપરેલાં છે.

૨. દરેક નમ્બરમાં એક જ જાતના અક્ષર રાખેલા છે, જેથી એ જાતના અક્ષર લખવાની જુદી જુદી કલમ વાપરવાની હરકત દૂર થાયછે. તેમ જ એક જ વખત એક જ કલમ અક્ષરનું આગકોને પાકું જ્ઞાન થાયછે.

૩. શરૂઆતમાં આગકો પહેલો નમ્બર લખતાં પેતાની મેળે અક્ષર માટે ત્યારે દાખ દાને છે, ને શરૂઆતથી અક્ષર બગડી જવાની ધાત્તી

રહે છે, માટે હંમે હમારી કોપીઓનો પહેલો નમ્બર માત્ર બાળકોને હુંટવાનો રાખ્યો છે, ને હાથ દરે તે પછી બીજા નમ્બરમાં એક લીટી હુંટવાની ને તેની નીચે બીજી લખવાની છે.

૪. ચોથું ધોરણ શીખી ધણા હોટરા પોતાને ધન્ય વળગે છે, ને ધણા અંગ્રેજી શીખવા પણ જાય છે, માટે તેટલામાં તેમને અક્ષરનું બોન થાય, તેવાં અક્ષરનાં ૬૬ રાખેલાં છે, કારણ કે પછી અક્ષર સુધારવાનો તેમને વખત મળતો નથી.

૫. બીજાં ધોરણમાં કોપી સાથે લખાણો શીખવાની જરૂર છે તે ખોટ હમારી કોપીઓનો છઠ્ઠો નમ્બર ખાતો ભરેલી રીતે પૂરી પાડે છે. કારણ કે તેમાં વ્યવહારમાં ધણાં ઉપયોગી થક પડે તેવાં લખાણો દાખલ કરેલાં છે. જે તમામ અંગ્રેજી તથા ગુજરાતી નિશાળોમાં ધણાં જ પસન્દ પડેલાં છે. એ કોપીઓ કે દેશાવરના ખરીદ કરનારને સેકડે તેનીય ટકા કમિશનથી આપવામાં આવશે. અને ૨૦૦ કોપી લેનારને રેલ્વે ખર્ચ આપીશું. પણ પોસ્ટ મારફતનું કે રેલ્વેથી આગળનું ખર્ચ આપવામાં આવશે નહિ.

કોપીઓ સાથે બીજાં પુસ્તકો સેકડે અર્ધો ટકા હકથાઈ લઈ મોકલી આપવા ગોઠવણ રાખી છે. ઠેકાણું—આત્મારામ અને દલાલાઈની કંપની, ઠેકાણું, લેખનકળા કોપી બુકની ઓફીસ—કાલગાદેવી રોડ નં. ૨૦૪ સુમ્મણ.

આત્મારામ અને દલાલાઈની કંપની.

ટેકસ્ટ બુક માટે મંજૂર થયેલું 'દેશીનામું'—કી. ૦-૩-૦ પોર્ટ ૦-૦-૬. ઓલ એન્ડ્રી માટે મુદ્રા હોય તો લખવું. ૧૦ પ્રત પરદશ ટકા, ૨૫ સુધી ૧૨૫, ૫૦ સુધી ૧૫ અને તે ઉપરાંત ૨૦ ટકા કમિશન મળશે.

છગનલાલ લલ્લુભાઈ શાહ

દેશીનામાવાળા-વડોદરા.

જેશંગ કાવ્ય—પૃષ્ઠ ૯૦૦ નું મોટું પુસ્તક. અસલ કીમત રૂ. ૪) ને હાલ ઘટાડેલી કીમત રૂ. ૩) થી મળશે. પોસ્ટેજ તથા આના વધુ.

સહી. જેશંગભાઈ ત્રીકમદાસ કવિ, સુ. આવળા છલે અમદાવાદ.

સૂચના

આ પત્ર સમ્બન્ધી સર્વે લખાણુ એડિટર તરફ મોકલવું. મોટા પેઠાગળ લેવામાં નહિ આવે. સહી વગરનાં લખાણુ ઉપર ધ્યાન અપાશે નહિ.

છાપવા મોકલેલું લખાણુ એડિટર અક્ષરે કાગળની એક બાજુમાં લખવું. તે અમુક માસમાં છાપવા અથવા નાપસન્દ પડેલું લખાણુ પાછું મોકલવા બંધાતાં નથી. જરૂર હોય તો મોકલનારે પોતાને ખર્ચે મંગાવી લેવું.

શાળા ખાતાના રેસીડીઓને એસિસ્ટન્ટ ડેપુટી સાહેબોને તથા મહેતાજીઓને ડેખાવણી તથા નિશાળ વ્યવસ્થાને લગતા વિષય લખી મોકલવા ખાસ વિનંતિ કરીએ છીએ. શાળાઓ સમ્બન્ધી હુકીકત સ્કૂલ ઓર્ડર તથા દેશી રાજ્યોના અધિકારીઓ લખી મોકલશે તો તે પેણ ખુશીથી પ્રસિદ્ધ કરીશું.

સરકારી તેમ જ ખાનગી જાહેર અખરો જે માસમાં છાપાવવી હોય તેના આગલા મહિનાની પાંચમી તારીખ પહેલાં પંડોચની જોઈએ. જે નમિલો જે માસના અંક સાથે વહેંચવાં હોય તેના આગલા મહિનાની પંચમીસમી તારીખ સુધીમાં આવવાં જોઈએ.

મનીઓર્ડર મોકલનારે રૂપન ઉપર પોતાનું નામ, ઠેકાણું, અને શી ખાંખતના પૈસા છે તે ચોક્કસે અક્ષરે લખવું. તે વિના ભૂલ થવાતો સમ્ભવ છે. પોસ્ટની ટિકેટ મોકલનારે દર રૂપીએ અંધાં આનો વધારે મોકલવો; પોસ્ટ સિવાય બીજી ટિકેટ લેવામાં આવશે નહિ.

આ પત્રની કિંમત અંગાકથી જ વરસ એકેનો રૂ. ૧-૦-૦ રાખી છે. પોસ્ટેજ ગાફ, છૂટક નકલના પોસ્ટેજ સાથે અંદી આતા. પંદરના ખર્ચે લેનાર દસ રૂપીઆ સુધીના પગારવાળા શિક્ષક તથા વિદ્યાર્થીઓને ટપાલ ખર્ચે સાથે રૂ. ૦-૧૨-૦.

વિષય લખી મોકલનારને પૈસા લેવાની ખુશી હોય તો તેમ સ્પષ્ટ લખવું. વિષય પસન્દ પડશે તો તેની અગત્ય વગેરે ઉપર વિચાર કરી દર છાપેલે પાને રૂ. ૧ થી રૂ. ૨ સુધી આપવામાં આવશે. અર્થાત્ પત્રનો એમાં સમાસ પ્રશે નહિ.

જાહેર અખરો છાપવાના ભાવ.

૧...	૨...	૩...	૪...	લીટી.	તો પ્રથમ પૂરો ચાર્જ અને તે પછીના અગીઆર મહિના લગી પા ગરો ચાર્જ પડશે. બાર મહિનાથી ઓછી સુદત દરી તો પંદરે મહિને પૂરો ચાર્જ અને પછીને દરેક મહિને અર્ધો ચાર્જ લેવાશે.
૧...	૩	
૨...	૮	
૩...	૧૫	

એ ઉપરાંતનો ભાવ ઉપર પ્રમાણે જ. બાર માસ લગી લાગલાગટ દરે.

હિન્દુ મિલો વહેંચવાના દર.

પા તોલા સુધીના રૂ. ૮-૦-૦, અર્ધો તોલા સુધીના રૂ. ૧૦-૦-૦, અને એક તોલા સુધીના રૂ. ૧૨-૦-૦ તે ઉપરાંત નાટ દરને લખવું.

The Gujarat School-Press.

ગુજરાત શાળા પત્ર.

એપ્રિલ ૧૯૦૨.

અનુક્રમણિકા.

વિષય	પૃષ્ઠ.
માસ— નવા ધોરણ શિખવવા સમગ્રની, મુસ્તાઓ...	૧૧૩
પોરબંદર તથા જમખમરની શિક્ષક સમાજો...	૧૧૪
મુસલમાન લોકોની કેળવણીનું કોન્ફરન્સ...	૧૧૫
મિ દેસવાડકર કૃત “બાળ શિક્ષણ” તથા “બાળ ખેલ”...	૧૧૫
નવો ગ્રાન્ટ ફન એન્ડ કોડ...	૧૧૬
સને ૧૯૦૨-૩ નું બજેટ...	૧૧૬
આગા અતે અપોધ્યાના સમુદાય પ્રાન્તો...	૧૧૭
શાળા પત્રની વાર્ષિક અનુક્રમણિકા...	૧૧૭
ગ્રાન્ટ ફન એન્ડના ધારા...	૧૧૭
શિક્ષકોની ત્રિમાસિક સ્પર્ધા...	૧૧૮
કેળવણી ખાતાની ખબરો...	૧૧૮
દીર્ઘ સરિક્ટેટ...	૧૧૮
પરમુરણ જાહેર ખબરો...	૧૧૮
મિડલ સ્કૂલ સ્ટોનરશિયોના ધારા...	૧૧૮

(કેળવણી ખાતાના હુકમથી.)

અમદાવાદ.

“ આર્યોદય ” પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ

(સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

ભારે વખણાયેલી, ખચીત શ્રેષ્ઠ અને સસ્તી.

આદરજી કાવસજી માસ્તરની

દસ્તેત શિક્ષક કોપીખુકો.

“કમીશનમાં વધારો” આઃ ભાગમાં. “કમીશનમાં વધારો.”

કેળવણી ખાત ની કાલના તથા આગના ઇન્સ્પેક્ટરો તથા કે યુરી ઇન્સ્પેક્ટરો, દેશની કેળવણીમાં આગેવાન બનીતા ગૃહમ્યો પ્રોફેસરો પ્રિન્સિપલો, હેડમાસ્ટરો અને નિષ્ક્રમ, મુખ્યમંત્રી તથા સુગતના સર્વે જાહેર જાણ તરફથી એકે અનાજે તારીફ કરતા અને મનોમનરક ખાતી પત્રકો.

મહેરબાન ડિરેક્ટર સાહેબ તથા ઉત્તર વિભાગના મહેરબાન માજી ઇન્સ્પેક્ટર ઇ. જામી મ સાહેબે દસ્તેત શિક્ષક કોપીખુકોને જ સમગ્રી મંજૂર કરેલી કોપીખુકોમાં શ્રેષ્ઠ ગણી છે, અને લખે છે કે મારી સ્કૂલો આવી સર્વ કોપીખુક જ વાપરવાને મંજૂરી ધરાવશે.

મુખ્યમંત્રી તથા સુગત, તરફ, નડીઆદ, અમદાવાદ વગેરે શહેરના જોઈન્ડ સ્કૂલ કમિટિના અગ્રુખચો સદ્ગુરુસ્થોએ પણ સંધળી કોપીખુકો સાથે સંખ્યાબળ પછી દસ્તેત શિક્ષક કોપીખુકોને જ સર્વે કોપીખુકોમાં શ્રેષ્ઠ ગણી છે, અને તેમના તાખાની સર્વે સ્કૂલોમાં એ જ કોપીખુકો ચલાવવાનો હુકમ કર્યો છે.

આ કોપીખુકો માટે જે નદરુદ્ધો તરફથી મરિફિકેટ મળેલાં છે તેમના નામ વાગવાથી ખાતી રશે તેવાથી યેલ નીચે પ્રમાણે.

ડિરેક્ટર સાહેબ તથા એન્જુદેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરો.

કે. એમ. ચેમ્ફિસ એમ. એ. માજી ડિરેક્ટર એફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન.

ટી. બી. કર્ણામ મન્ય વિભાગના કેળવણી ખાતાના ઇન્સ્પેક્ટર

ઇ. જામીસ. ઉત્તર વિભાગના કેળવણી ખાતના માજી ઇન્સ્પેક્ટર

ખા. સા. દોરાબજી એલનજી ગીમી. બી. ગે. ઉ. વિ. ના. માજી, આ. એ.

ઇ. અને સુગત લાઇ સ્કૂલના હેડમાસ્ટર.

સા. ખા. જોનાજી સ. ભાઇ દેવાઇ, ઉ. વિ. ના. કેળવણી ખાતના માજી આ. ઇ.

સા. ખા. હરગોવિન્દસ હારકાલસ કાટાસાખા, પડોન્ગ કે ખાતાના માજી ડિ.

સા. સા. દમપતરામ પ્રાણુજીના ખખખર, કચ્છના માજી એ ઇન્સ્પેક્ટર.

દેશની કેળવણીમાં બાણીતા આગેવાન ગૃહસ્થો.

જોનારેખન. કવેરાજાન ઉનિયનકર યજિંક.

જોનારેમલ કાશીનાથ ગમનક તેલગ એમ. એ. એસ. એલ. એલ.

સી. આમ. ઇ. મુખ્યમંત્રી લાઇ ક્રેડેન્સ માજી જામી.

હેમે આપેલી સૂચનાઓ ગયા અંકમાં પ્રસિદ્ધ કરી છે. બાળ વર્ષ કેમ શિખવે તે માટે નવેમ્બર ૧૮૯૨ ના શાળા પત્રમાં જોવાનું છે, અને બાળકોના કિન્ડરગાર્ટન શિક્ષણ તથા ઉદ્યોગો વિષે સને ૧૮૯૩ અને ૧૮૯૪ ના શાળા પત્રોમાં વિગત વાર સૂચનાઓ આપી છે. બાળ ગીતો પણ સને ૧૮૯૩ અને તે પછીનાં વર્ષોમાં આપ્યાં છે. આ રીતે ઘણા ખર્ચ વિષયો શિખવવાની પદ્ધતિ પાછલાં દસ વરસનાં શાળા પત્રોમાં બતાવી છે, તેમનો ખર્ચ ઉપયોગ કરશે તો શિક્ષકો વગર હરકતે નવાં ધોરણો સારી રીતે ચલાવી શકશે. તેથી હમે લક્ષ્યમાં કરીએ છીએ કે સરકાર તરફ મંજૂર થવા ગયેલી સૂચનાઓ આવતા મુધી ઉપર બતાવેલાં શાળા પત્રોનો ઉપયોગ કરવો. સરકારી સૂચનાઓ આવ્યા પછી પણ એ શાળા પત્રો જોવાની શિક્ષકોને જરૂર રહેશે, એમ હમે ધારીએ છીએ. માટે સઘળા શિક્ષકોએ પાછલાં શાળા પત્રોનું પુનઃ શવર્તન કરી જનું એ ઉત્તમ રસ્તો છે. સરકારી સૂચનાઓ જાપાના પછી તે વિષે વધારે વિગત વાર વિવેચન કરવાનો હમારો ઇરાદો છે.

નવાં ધોરણો કેવી રીતે શિખવવાં તે બતાવવાને પોરબન્દર, જમ્મુમથે વગેરે ઠેકાણે કેળવણી ખાતાના અધિકારીઓએ શિક્ષક સમાજને લખેલાં સમજવામાં આવે છે. ખીજે ઠેકાણે પણ આવી સમાજને લેખમાં આવશે એવી હમે ઉમેદ રાખીએ છીએ. પોરબન્દરની સમાજમાં ત્યાંના દિવાન સાહેબે બહુ ઉત્સાહ લઈને ભાગ લીધેલો જણાય છે તેથી હમે તેમને ઘણો ધન્ય વાદ આપીએ છીએ. કેળવણી આગળ વધારવાને લાં મોટી રકમો મંજૂર થયાં પણ જણાય છે. સઘળાં દેશી સંસ્થાનો આ પ્રમાણે ઉત્સાહ બતાવે તો ખરીતે કેળવણી ઘણી ઝપાટાથી આગળ વધે.

ચાલતી સાલનું મુસલમાન લોકોની કેળવણીનું કોન્ફરન્સ ગઈ તા. ૧૩ માર્ચને રાજ મુખ્યમંત્રીમાં લેવાયું હતું. કોન્ફરન્સ માટે સારો મોટો માંડવો રચવામાં આવ્યો હતો, અને ઇલાકાના જુદા જુદા ભાગોમાંથી ઘણા પ્રતિનિધિઓ પધાર્યા હતા. પ્રમુખ સ્થાન કાઠિયાવાડ પ્રાન્તના માંગરોળના રાજ્યના ને-રુએને આપવામાં આવ્યું હતું. તે રાજ વંશીએ રાજકોટની રાજકુમાર

કાલેજમાં કેળવણી લીધેલી છે. મુખ્યમંત્રી નેક નામદાર ગવર્નર સાહેબ સભાના મુરબ્બી છે, અને નામદાર સર ચાર્લ્સ એલિવન્ટ સાહેબ ઉપ મુરબ્બી છે, તે પણ પહેલે દિવસે હાજર થયા હતા, અને સભાના કામનું શુભ મહુરત નેક નામદાર ગવર્નર સાહેબને હાથે કરાવવામાં આવ્યું હતું. નેક નામદાર ગવર્નર સાહેબ તથા સર ચાર્લ્સ એલિવન્ટ સાહેબનાં બાપણાં ધણાં ઉત્તેજન આપનારાં હતાં. એકન્દરે સભાનું કામ ધણી સારી રીતે ચાલ્યું હતું, અને તેની ફતેહ માટે હમેશ્વરના સેક્રેટરી નવાજ બદાં નસરુલાખાનજીને મુબારકબાદી આપીએ છીએ. હમે ઉવટ આશા રાખીએ છીએ કે હમારા મુસલમાન બાઈઓ ખીજ કેટલીક સલાઓની પેઠે માત્ર વાતો કરીને બેસી નહિ રહે, પણ સંગીત કામ કરશે, અને મુસલમાનોની કેળવણીને હાલ કરતાં ધણી આગળ વધારશે. હિન્દુ, મુસલમાન, અને સધળી કોમના લોકો બધા બાઈઓ છે. તેઓ એક દેશમાં વસે છે, અને એક નાવમાં બેઠેલા છે. કાઈ પણ કોમ પાછળ પડી રહે તો તેથી આખા દેશને નુકસાન છે. દેશની હાલની સ્થિતિ એવી છે કે કાઈપણ કોમ પાછળ રહે એ પરવડે તેમ નથી. માટે પાછળ પડેલી બધી કોમો કેળવણીમાં આગળ વધે એવી દેશના સધળી જનના હિત ચિન્તકોએ કાળજી રાખવી ધટે છે.

મિ. ગોપાળજી કલ્યાણજી દેવવાગ્દર કૃત બાળ ખેલ અને કિન્ડરગાર્ટન અથવા બાળ શિક્ષણ ભાગ ૧, ૨, ૩, એ નામની ચોપડીઓ મહેરબાન ડિરેક્ટર એક પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન સાહેબે ધનામ અને લાઇબ્રેરી માટે તેમ જ ટેકસ્ટ બુક તરીકે મંજૂર કરી છે, એ વિષે મહેરબાન ઉત્તર ભાગના એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબની બહેર ખબર આ અકમાં પ્રસિદ્ધ થઈ છે તે તરફ સંધળા શિક્ષકોનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ. એ પુસ્તકો હમે જોયાં છે, અને તે બાળ કેળવણી માટે ધણાં ઉપયોગી છે. હમે આશા રાખીએ છીએ કે સંધળા શિક્ષકો તેમને ઉત્તેજન આપશે. નવાં ધોરણો મુજબ બાળ વર્ગ શિખવવાને તે ધણાં મદદ કરી થઈ પડશે.

આ અકમાં સરકારે નવો મંજૂર કરેલો ગ્રાન્ટ ઇન એડ ફોર આપીએ

છીએ. કેપુટી હન્ડેક્ટરોનો નવો કોડ હવે પછી આપીશું. નવો ગ્રાન્ટ હ'ન
એડ કોડ પ્રસિદ્ધ થયા પછી સરકારે મ્યુનિસિપલ અને લોકલ બોર્ડ સ્કૂલો માટે
લીવિંગ સર્ટિફિકેટનું નવું ફોર્મ તૈયાર કર્યું છે તે તરફ શિક્ષકોનું ખાસ ધ્યાન
ખેંચીએ છીએ.

સને ૧૯૦૨-૦૩ નું નવું બજેટ મંજૂર થયું છે, તેમાં હિન્દ સરકારે
કેળવણી માટે હાથ કરતાં ચાળીસ લાખ રૂપિયા વધારે ખર્ચવાનું ઠરાવ્યું
છે. તે પૈકી મુખ્યત્વે ઇલાકાને ભાગ કેટલો ફાળો આવશે તે દલ નથી થયું
નથી, પણ નવા વરસમાં કેળવણીનું કામ ઝપાટે આગળ વધશે એ વાત ન
હો છે. પ્રાથમિક અને ઔદ્યોગિક કેળવણીને ખીજા પ્રકારની કેળવણી કરતાં
વધારે ફાયદો થશે એમ જણાય છે.

આજ સુધી જે પ્રાન્તોને આપણે વાપર્ય પ્રાન્તો અને અધોધ્યાતરી-
ક ઓળખના આવ્યા છીએ તેમનું નામ બદલવામાં આવ્યું છે. હવેથી તેમને
"આઝા અને અધોધ્યાના સયુક્ત પ્રાન્તો" એ નામે ઓળખવામાં આવશે.
ભૂગોળના શિક્ષકોએ આ વાત ધ્યાનમાં રાખવી ધટે છે.

એક વિદ્વાન ગ્રાહક અને કેળવણીના અધિકારી આ મુજબ લખે છે:
"આપ થી તરફથી મુજરાત શાળા પત્રના ડિસેમ્બરના અંક સાથે છેલ્લે આખા
વર્ષની અનુક્રમશિક્ષક આવે છે—ટૂટી આવે છે. તેનો હેતુ એ છે કે મહેતા-
જીઓ તેને તે સાક્ષના જનસુઆરીના અંકની પહેલાં બાંધે તો આખા
વર્ષની હકીકત જોવાનું સુલભ થાય. પણ હું મહારા સ્ટેટની કાઈ નિ-
શાળમાં અનુક્રમશિક્ષકનાં પાતાં જોતો નથી. મહેતાજીઓ તે જોઈ નાંખતા
લાગે છે. આના કરતાં અનુક્રમશિક્ષક ડિસેમ્બરના અંક સાથે અન્ધાધર્મ આવે
તો સારું કે ચોપાનીઆં બેગી રહે અને જોવાઈ ન જાય." મહારા મિત્ર ઉ-
પર મુજબ હકીકત જણાવે છે તેથી દિવગીર ચર્ચાએ છીએ. અનુક્રમશિક્ષક વ-
ર્ષના બધા અંકોની શરૂઆત બાંધવી જોઈએ. તે જોઈ નાંખવામાં આવે એ
મહેતાજીઓને શોભા આપતું નથી. આ આમનમાં દાક્ષ ચલનો વલિવટ જુ-

દસતાં પહેલાં હમે હમારા વાંચનારનો અભિપ્રાય જાણવા માગીએ છીએ. જે વાંચનાંચનારનો અભિપ્રાય એમ થતો કે અત્યુક્તમણિકા ડિમેન્ડરના અંક સાથે જોડીને મોકલવી, તો હમને તેમ કરવા હરકત નથી. માટે આ વ્યાખ્યાનમાં આદેશોએ પોતાનો અભિપ્રાય જાણાવવાની કૃપા કરવી.

મુમ્બઈ ફાલ્કાની નિશાળો તથા કોલેજો માટે ગ્રાન્ટ્સ ઇન એડના ધારા.

પ્રકરણ ૧ લું.

સામાન્ય નિયમો.

૧. મુખ્ય ઇન્સ્ટ્રક્શનમાં વ્યવહારી કેળવણીને મદદ આપવા માટે સરકારી ઇન્સ્ટ્રક્શન પૈસાની અમુક રકમ દર વર્ષે આપવામાં આવે છે, તેની વ્યવસ્થા ડીપાર્ટમેન્ટ ઓફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન જેને અત્રે હવેથી ડીપાર્ટમેન્ટ ઓફ હાઈવર્કમાં આવશે તેના હુકમ હેઠે આ નિયમોમાં દર્શાવેલી શરતો મુજબ કરવામાં આવશે.

૨. ડીપાર્ટમેન્ટ ગમે તે વખતે મદદ લેનારી તમામ નિશાળોની તપાસણી તથા આ અને આ પછીનાં પ્રકરણોમાં જણાવેલા નિયમોને અનુસરી પરીક્ષા કરી શકશે; અને વ્યવસ્થાપકો અથવા માસ્તરોએ વખતો વખત માગવામાં આવે તેવાં પત્રો તથા અન્ય ડીપાર્ટમેન્ટને નિયમિત રીતે પૂરાં પાડવાં પડશે.

૩. જે સરકારી વર્ગમાં નિશાળોની પરીક્ષા લેવાવધી હોય તે વર્ષની શરૂઆત પહેલાં એપ્રિલમાં એપ્રિલ ૭ મેડિના ઉપર ગ્રાન્ટ (મદદ)ને માટે નિશાળ નોંધાવવાની અરજ મોકલવી જોઈએ (સરકારી વર્ગ ૧ લી એપ્રિલથી શરૂ થાય છે). આની અરજીઓની વ્યવસ્થા કરતી વખતે મદદ માગનારી નિશાળમાં નિશ્ચય લાવક અને પૂર્યો છે કે નહિ, નિશાળ તે લત્તામાં

પડતી ખોટ પૂરી પાડે છે કે કેમ, જોડિતો ખર્ચ પૂરો પાડવાને શી ઉપરાન્ત તેનાં * પોતાનાં સાધનો કેટલે દરજ્જે પૂરતાં છે, શ્રીની રકમ વાજગી છે કે નહિ, અને ડીપાર્ટમેન્ટને હસ્તક જે ફન્ડ છે તેમાંથી તે અરજીની માગણી પ્રમાણે આપી શકાશે કે નહિ, એ બંધી બાબતોનો ડીપાર્ટમેન્ટ વિચાર કરશે.

૪. નોંધણીને વારતે જે અરજીઓ મોકલવામાં આવે તેની સાથે પ. રિશિષ્ટ ઍ. માં બતાવેલા નમૂના પ્રમાણે હકીકત આપવી. દરેક નિયામ તરફથી સેક્રેટરી, અથવા ડીપાર્ટમેન્ટ સાથે પત્ર વ્યવહાર રાખનાર કોઈ હોવો જોઈએ, ને તેનું નામ હામ ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચરની ઓફીસમાં નોંધાવવું જોઈએ. પત્ર વ્યવહાર રાખનારના નામ કે શિર્નામાંમાં કંઈ ફેરફાર થાય તો તેનો સફરડું ઓફીસ તરફ રિપોર્ટ થવો જોઈએ.

૫. દરેક વર્ગે ગ્રાન્ટ આપતા પહેલાં ઇન્સ્પેક્ટરની ખાતરી થવી જોઈએ કે નિયામની આસપાસની જગ્યા તનદુરસ્ત છે; તેની અન્દર પૂરું અન્નવાળું તથા હવા આવી શકે છે; નિયામમાં આવનારાં ઊંચાં માટે પૂરતો વગ, સામાન, તથા સાધનો છે; નિયામીઆનું દાખલ થવું, હાજરી, અને ઉંમર નોંધવાની, સામાન્ય વ્યવસ્થાની, તથા આવક બચકનો હિસાબ રાખવાની ગોઠવણો ખોડ લેશે નથી; ઊંચાંનો બન્દોગસ્ત તથા વર્તણૂક, તેમાં ખસુક કરીને તેમની રીત ભાત અને પરીક્ષા વખતે તેમનું પ્રમાણિતપણું સંતોષકારક છે; બીજા, ત્રીજા, અને ચોથા ધારાની અન્દર દર્શાવેલી જે શરતો પ્રમાણે તે નિયામની નોંધ કરવામાં આવી હોય તે શરતો યોગ્ય રીતે પાળવામાં આવે છે; અને નિયામની હકીકતનાં પત્રકો તથા તે નિયામના વ્યવસ્થાપકોએ અથવા માસ્તરોએ આપેલાં સંકળાં રીત સરનાં સર્ટિફિકેટો વિશ્વાસ પાત્ર છે. આ શરતો કોઈ પણ બાબતમાં પૂરેપૂરી પાળવામાં આવી છે કે નહિ તે વિષે ડીપાર્ટમેન્ટ જે હકાર કરશે તે છેવટનો અને નિર્ણયકારક અબુલો.

* એન્થ્રોપોલોજીકલ કમિશનના રિપોર્ટને જાણ એ પાને આપેલા નિયમ ઉપર ધ્યાન આપવું:—“ગ્રાન્ટ ઇન એડ ધારામાં આ એક અગત્યનો ભાગ છે કે મદદ લેનારા ખાતાના ખર્ચનો કેટલોક ભાગ મેનેજરોએ પોતાનાં સાધનોમાંથી જ પૂરો પાડવો જોઈએ.”

૧. પરિશિષ્ટ બ માં આપેલા નમૂના પ્રમાણે અપેલા હાજરી પત્રકમાં હાજરી મોંઘી.

૬. આગતા સરકારી વર્ષમાં તે નિશાળના એકન્ડર ખરચના ત્રીજા ભાગથી અથવા સ્થાનિક ઉપજના અર્ધથી કોઈ પણ વખત સરકારી આન્ટ વધારે અપાશે નહિ.

૭. જો ડીપાર્ટમેન્ટ એક વખત નોંધાયેલી નિશાળને ખાસ કારણોને લીધે એકસ મુદત માટે જ માન્ય રાખી નહિ હશે, તો તે નિશાળનો નોંધાવા પછી ઉપર દર્શાવેલી શરતો પાળવાથી સાધારણ રીતે આ નિયમો પ્રમાણે વાર્ષિક આન્ટ લેવાનો હક મળી શકે.

૮. હોકરાઓને દાખલ કરવાના નીચે લખેલા ધારા ડીપાર્ટમેન્ટ તરફથી મદદ લેનારી સંઘના નિશાળોએ પાળવા પડશે:-

અ. કોઈ પણ હોકરાને તેની અમાઉની હેઠળી નિશાળનું નીચેના નમૂના મુજબ લીવિંગ સર્ટિફિકેટ લાવ્યા સિવાય કોઈ પણ સરકારી અથવા મદદ લેનારી નિશાળમાં દાખલ કરવો નહિ, અને આવા બધાં સર્ટિફિકેટ નિશાળને દરતરે રાખવાં:-

લીવિંગ સર્ટિફિકેટ.

નિશાળનું નામ.

વિદ્યાર્થીનું નામ.	ઉંમર અને જન્મ તારીખ.	નિશાળમાં દાખલ થવાની તારીખ.	ક્યા ધોરણમાં હાલ છે.	હી આવી છે કે નહિ.	અભ્યાસમાં વધારો.	સાધારણ ચાલ ચલગત.	નિશાળ છોડવાનું કારણ.

- ચ. દાખલ થયા માટે અથવા લીવિંગ સર્ટિફિકેટ માટે વિદ્યાર્થીના બાપે અથવા વાલીએ જાતે આવીને કે પત્ર દ્વારા અરજ કરવી.
- ક. દાખલ થવાની અરજ કરનારો વિદ્યાર્થી એમ કહે કે તેની અગાઉની નિશાળમાંથી તેને નિશાળ છોડ્યાનું સર્ટિફિકેટ આપવાની ના કહે છે, તો જે નિશાળમાં તે દાખલ થવાનો હોય તે નિશાળના હેડ માસ્તરે તેની અગાઉની નિશાળના ઉપરીઓને જણાવવું કે એ છોકરો હમારી નિશાળમાં દાખલ થવા માગે છે; છતાં જે નિશાળ છોડ્યાનું સર્ટિફિકેટ જ આપવાનો સંતોષ પકારક પુત્રાસો એક અકવાડિયામાં ત્યાંથી ન મળે તો તે છોકરાને દાખલ કરવાનો હેડ માસ્તરને હુક છે. એક જ વર્ગની અને એક જ ભાગમાં આવેલી નિશાળોના સંખ્ય-ધમાં માત્ર નિશાળની ટર્મની શરૂઆતમાં જ છોકરાને એક નિશાળમાંથી ખીજી નિશાળમાં દાખલ કરવાં.

૬. હવે પછી આ ધારામાં ઉલટી રીતે કહેવામાં આવે તે સિવાય જે વિદ્યાર્થીની ઉમ્મર પાંચથી ઓછી અથવા બાંવીસથી વધારે હશે તેની પરીક્ષા લેવાશે નહિ, તથા સરાસરી હાજરી કાઢવામાં તેની હાજરી ગણાશે નહિ.

૧૦. જે નિશાળો મદદને માટે અરજ કરશે તેમની આ પછીનાં પ્રકરણોમાં ઠરાવેલી વર્ગણી મુજબ યુરોપીઅન, ઇંગ્લેશ સિખવનારી, એંગ્લો વ્હર્નાક્યુલર, પ્રાઇમરી, ગામડી, રાતની, હુમરી, અથવા નોર્મલ સ્કૂલ એ પ્રમાણે વર્ગણી કરવામાં આવશે, અને તે પ્રકરણોમાં જણાવેલા નિયમો પ્રમાણે જે મદદ તેમને મળી શકતી હશે તે મળશે. એક જ નિશાળમાં એન્ગ્લો વ્હર્નાક્યુલર અને પ્રાઇમરી એવાં જે ખાતાં હશે તો તેમની જુદી જુદી નિશાળો તરીકે નોંધણી કરવામાં આવશે. જે નિશાળમાં યુરોપીઅન તથા દેશી બન્ને શીખતાં હશે તે નિશાળને અડધી યુરોપીઅન અને અડધી ઇંગ્લેશ સિખવનારી એમ નોંધી ચકાશે નહિ.

૧૧. અમુક જગ્યાએ ઘણી જરૂર હોયથી અને ખાસ અડચણો છતાં નિશાળ ઉઘાડવામાં આવી છે એવું સાબીત કરી આપવામાં આવશે, તે સરકાર પરીક્ષાનાં પરિણામને અનુસરી સાધારણ મદદ આપવાને બાંહે

તે નિશાળ ઉધાડ્યા પછીના પહેલા વર્ષના તેના શિક્ષણના ચોક્કસ ખર્ચની અડધ રકમ મદદ તરીકે આપશે, પરંતુ મદદ લેનારી નિશાળોની જે પદ્ધતિએ પરીક્ષા લેવામાં આવે છે તે પદ્ધતિએ તે નિશાળની પરીક્ષા લેતાં ઇન્સ્પેક્ટરને સન્તોષ મળવો જોઈએ.

૧૨. વ્યવસ્થાપકો હપ્તક પાત્ર નથી એવા કોઈ બનાવને લીધે આગલા વર્ષની સરાસરી કરતાં નિશાળની હાજરી અથવા સંગીનતા ઘણી ઓછી થઈ છે એમ ખાતરી કરી આપવામાં આવશે તો સરકારની મંજૂરીથી આગલા વર્ષમાં મેળવેલી મદદ અથવા તો આગલા ત્રણ વર્ષોમાં મેળવેલી મદદની સરાસરી (જે બેમાંથી જે રકમ ઓછી હશે તે) થી વધારે નહિ એવી રકમ વ્યવસ્થાપકને આપી શકાશે.

૧૩. આ પછીનાં પ્રકરણોમાં જણાવેલા નિયમો મુજબ મદદ આપવાને પહેલે ખાસ નીમેલી મદદ સરકારની મંજૂરીથી અમુક નિશાળોને આપવામાં આવી છે અને હવે પછી આપી શકાશે. એ પ્રમાણે જે નિશાળો કાયમ રહેશે એમ ખાતરી થઈ હશે તેમનાં નામ ડીપાર્ટમેન્ટ ખાસ સિસ્ટમમાં નોંધશે, અને એવી નિશાળોને અમુક મુકરર કરેલી વાર્ષિક મદદ દરેક વર્ષની અમુક તારીખે આપી શકશે. આવી ગ્રાન્ટ પાંચ વરસથી ઓછી નહિ એવી મુદતને માટે આપવામાં આવશે, અને આ મુદત પછી જે ડીપાર્ટમેન્ટને એમ લાગશે કે આપવામાં આવતી ગ્રાન્ટની નીમેલી રકમ જોઈએ તે કરતાં ઓછી કે વધારે છે તો તે નિશાળની જુદી જુદી દરેક બાબતમાં તપાસ કર્યા પછી ફરીથી ગ્રાન્ટ નક્કી કરવામાં આવશે. જે કંઈ ઉલટો કરાર નહિ થયો હશે તો આવી નિશાળોએ આ ધારામાં જણાવેલા નિયમો પ્રમાણે ચાલવું પડશે, અને પાંચમી કલમમાં માગેલી શરતો મુજબ નિશાળ સારી સ્થિતિમાં ચાલે છે એવું સર્ટિફિકેટ ઇન્સ્પેક્ટર આપશે તો જ તે વાર્ષિક મદદ આપવામાં આવશે. આવી રીતે નીમેલી ગ્રાન્ટ માટે ખાસ સિસ્ટમમાં નોંધાયેલી નિશાળોની સંગીનતા સમ્પૂર્ણ રીતે જળવાતી નથી એમ ડીપાર્ટમેન્ટને લાગશે તો તેમને ૧૪મી કલમ મુજબ મદદ લેનારી નિશાળોના સિસ્ટમ પર મુકી શકાશે.

૧૪. જે નિશાળોની ડીપાર્ટમેન્ટને સન્તોષ લેખાવે એવી બહાવી અ-

ને સંગીન પ્રતિષ્ઠા બનવાઈ નથી તેમની સાધારણ નિયમ દાખલ મોકલવેને આંતરે પરીક્ષા તથા તપાસણી કરવામાં આવશે. જે ઇન્સ્પેક્ટર એમ ખાતરી કરી આપશે કે કલમ ૫ માં ગણાવેલી બાબતોમાં હું નિશાળથી સન્તોષ પામ્યો છું, ને મહુ પૂરતા વર્ગોની મોટે પરીક્ષા લીધી છે તેથી હું નિશાળના શિક્ષણ અને વિદ્યાર્થીઓની હુશિયારી વિષે સારો મત બાંધી શકુ છું, તો આગલા વર્ષમાં અપાયેલી મદદના જેટલી જ મદદ તપાસણીના વર્ષમાં આપવામાં આવશે. પરંતુ ઇન્સ્પેક્ટરને તપાસણીને બદલે પૂરી પરીક્ષા લેવાની જરૂર જણાશે તો તે તેમ પણ કરી શકશે.

૧૫. જે ધોરણોમાં છોકરાઓને પરીક્ષા આપવા બેસાડ્યા હશે તે ધોરણોને અને વખતો વખત કામ કરવા માટે ડિરેક્ટર તરફથી સૂચનાઓ મળી હશે તેમને અનુસરીને ઇન્સ્પેક્ટર પરીક્ષા લેશે, અને દરેક વિષયમાં પોતે કેટલા છોકરા પાસ કર્યા છે અને કેટલા છોકરા કેપિટેશન એલાવન્સને માટે લાયક છે તેનું સર્ટિફિકેટ વ્યવસ્થાપકોને આપશે. જે છોકરો અમુક મુખ્ય વિષયમાં નિર્ણય કરેલા માર્કના ૩ જેટલા અને તે જ વિષયના દરેક પેટા ભાગમાં નીચેલા માર્કના ૩ જેટલા માર્ક મેળવશે તે તે વિષયમાં પાસ થયેલો ગણાશે. કોઈ પણ છોકરાથી એક કરતાં વધારે ધોરણના વિષયોની પરીક્ષા અપાશે નહિ, અને જે છોકરાએ અમુક ધોરણમાં ગ્રાન્ટ મેળવેલી હશે તેને તે જ ધોરણની મદદની પરીક્ષામાં ફરીથી બેસાડાશે નહિ.

૧૬. પરિણામને અનુસરી મદદ લેવાની પરીક્ષામાં જે છોકરાને બેસાડવા હોય તે છોકરા તે નિશાળમાં, અથવા તો તે જ રેલવે કમ્પનીની કે તે જ સેન્ટ્રલ બોર્ડની વ્યવસ્થા નીચે ચાલતી બીજી કોઈ નિશાળમાં પરીક્ષા અગાઉના બાર મહિનામાં સો દિવસ હાજર હોવા જોઈએ; પરંતુ પાછલા બાર મહિનાની હાજરીની હાજરીની સરાસરી કરતાં વધારે સંખ્યાને કદી પણ ગ્રાન્ટ આપવામાં આવશે નહિ. જે એક દહાડામાં બોજામાં બોજા ચાર કલાક વ્યવહારી શિક્ષણ આપવામાં આવ્યું હશે તે દહાડો હાજરીનો એક દિવસ ગણાશે, પરંતુ અઠવાડિયામાં એક દહાડો બે કલાક કેળવણી આપવામાં આવી હશે તો પણ તેને હાજરીનો એક દિવસ ગણી શકાશે.

૧૭. હાજરી પત્રકમાં જેમની સો દિવસની હાજરી હોય તેવા સધળા છોકરાને ઇન્સ્પેક્ટરની વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે બેસાડવા જોઈએ જે છોકરાઓને વાળખી કારણ સિવાય પરીક્ષામાં નહિ બેસાડ્યા હોય તેમને નાપાસ થયેલા ગણવામાં આવશે.

૧૮. દરેક પરીક્ષા પછી બ્યવસ્થાપકોએ પરિશિષ્ટ ક થી દ સુધીમાં આપેલાં ધોરણોની રૂએ જે રકમ મેળવવાનો હક થાય તે રકમનું એન્ડ્રેક્ટ અથવા બીજા કલમ ૧૫ માં જણાવેલા સર્ટિફિકેટ સાથે એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર ઉપર મોકલવું.

ટીપ્—ઇન્સ્પેક્ટરે સર્ટિફિકેટ આપ્યા પછી એક મહિનાની અંદર મદદની માગણી નહિ કરવામાં આવે તો તે રદ ગણી શકશે.

૧૯. આ ધારા મુજબ કેળવણી અથવા મકાનને માટે મદદ મળી શકે છે તે ઉપરાંત નિશાળના સામાન અને લાઇબ્રેરી, વિદ્યાર્થીઓને પેરેન્ટસ, નિશાળની સિલ્પ શાળા, અથવા કસરતના સામાનના ખર્ચે માટે ખાસ મદદ સાર કરેલો માગણીઓ તેમની યોગ્યતા તથા ડીપાર્ટમેન્ટના હાથમાં નાણાં હશે તે મુજબ કમ્પ્લેટ રાખવામાં આવશે. આવી મદદ એકંદર ખર્ચના એક તૃતીયાંશથી વધારે કદી પણ આપવામાં આવશે નહિ, અને તે ડીપાર્ટમેન્ટ જે શરતો કરશે તેને અનુસરીતે જ અપાશે. ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શનને હસ્તક નાણાં હશે તે મુજબ વધારેમાં વધારે ૧૦૦૦ રૂપિયા સુધીની આ નિયમ મુજબની માન્ટ તે મંજૂર કરી શકશે.

૨૦. ડ્રોઇંગને માટે ખાસ માન્ટ પરિશિષ્ટ આઈ માં દર્શાવેલા ધારા મુજબ આપવામાં આવશે. ડ્રોઇંગની પરીક્ષાના પ્રથમ પત્રો સ્કૂલ ઓફ આર્ટસમાં કાઢવામાં આવશે, અને આખી પ્રેસિડન્સીમાં અનુકુળ સ્થળોએ દરેક બે દિવસે તેની પરીક્ષા લેવામાં આવશે. ગવર્નમેન્ટ ઇન્સ્પેક્ટરો પરીક્ષા આપનાર છોકરાઓનું લિસ્ટ તૈયાર કરશે, પરીક્ષાના પ્રથમ પત્રો લેશે અને વહેંચશે, તથા જવાબ પત્રો એકઠા કરશે, અને ક્રિમેશ્વારોનું કામ બ્યવસ્થા માટે સ્કૂલ ઓફ આર્ટસને મોકલશે.

પ્રકરણ ૨ જું.

યૂરોપિયન નિશાળો માટે ગ્રાન્ટ ઇન એડ.

૧. જે નિશાળમાં હોકરાની કુલ સંખ્યાનો ઓછામાં ઓછો ૬ લા. ગ યૂરોપિયન કે ઇન્ડો-યૂરોપિયન વંશનો હશે તે યૂરોપિયન નિશાળ ગણાશે. યૂરોપિયન નિશાળો માટેનાં ધોરણો આ કોડના પરિશિષ્ટ ક્રમાં આપ્યાં છે. (ધોરણ ૧ થી ૪ સુધી કનિષ્ઠ વર્ગ, ધોરણ ૫-૬ મધ્યમ વર્ગ, અને ધોરણ ૭ થી ૯ સુધી શ્રેષ્ઠ વર્ગ.)

૨. યૂરોપિયન નિશાળોને પરિણામ મુજબ આપવાની પૂરી ગ્રાન્ટ નીચે પ્રમાણે છે:-

	લો. વિષય ૧	લો. વિષય ૨	લો. વિષય ૩	લો. વિષય ૪	પેસે. વિષય ૫	પેસે. વિષય ૬	કુલ.
	રૂ.આ.	રૂ.આ.	રૂ.આ.	રૂ.આ.	રૂ.આ.	રૂ.આ.	રૂ.આ.
ધોરણ ૧ હું....	૨-૦	૨-૦	૨-૦	૨-૦	૨-૦	...	૧૦-૦
„ ૨ જું...	૨-૮	૨-૮	૨-૮	૨-૮	૨-૮	૨-૮	૧૫-૦
„ ૩ જું.....	૪-૦	૪-૦	૩-૦	૩-૦	૩-૦	૩-૦	૨૦-૦
„ ૪ જું.....	૫-૦	૪-૦	૪-૦	૪-૦	૪-૦	૪-૦	૨૫-૦
„ ૫ મું.....	૭-૦	૭-૦	૬-૦	૬-૦	૫-૦	૫-૦	૩૬-૦
„ ૬ જું.....	૧૦-૦	૧૦-૮	૮-૦	૮-૦	૭-૦	૭-૦	૫૦-૦
„ ૭ મું.....	૧૫-૦	૧૫-૮	૧૩-૦	૧૨-૦	૧૦-૦	૧૦-૦	૭૫-૦
„ ૮ મું.....	૧૮-૦	૧૮-૮	૧૫-૦	૧૫-૦	૧૨-૦	૧૨-૦	૯૦-૦

* ઐતિહાસિક વિષયો.

૩. છોકરીઓ માટે છોકરા જેટલી જ મંદદ આપવામાં આવશે, પરંતુ જે છોકરી ટ્રાઈ પણ ધોરણમાં બે વિષયમાં પાસ થઈ હશે તેના સાત સાત સોય દોમને માટે પાંચ રૂપિયાની વિશેષ ગ્રાન્ટ આપવામાં આવશે.

૪. ચારથી સાત વર્ષ મુધીની ઉમ્મરનાં બાળકોને બાળ વર્ગમાં યોગ્ય શિક્ષણ મળ્યું હશે, અને તેમને ધોરણની પરીક્ષામાં નહિ બેસાડ્યાં હશે. અથવા દર રોજની સરાસરી હાજરીમાં નહિ ગળ્યાં હશે તો તે દરેક દીકરા રૂપિયાની ગ્રાન્ટ આપવામાં આવશે.

૫. ડીપાર્ટમેન્ટ ઉપરના નિયમો મુજબ અને નિશાળની સામાન્ય સંગીનતા બ્યાનમાં લઈને ગ્રાન્ટની રકમ નક્કી કરશે. પદાર્થ પાઠો, કલાવત અને અંગ કસન, વર્ગનું ગાયન, ફોન્ટ (સરકારે મંજૂર કરેલા અને આ કોડના પરિશિષ્ટ આઈ માં પ્રસિદ્ધ કરેલા નિયમો સાથે આને સમ્બન્ધ નથી), હસ્ત શિક્ષણ, વિદ્યાનાં મળ તરવો, વ્યાપારી કેળવણી, અને સંગીત તથા ગૃહ વ્યવસ્થા (છોકરીઓ માટે) એ વિષયોનું યોગ્ય શિક્ષણ આપવાને વ્યવસ્થાપકો છટો બન્દોબસ્ત કરશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે.

ઉપર જણાવેલા બધા વિષયો દર ટ્રાઈ નિશાળમાં ચલાવવાની જરૂર નથી, પણ તેમાંના ઓછામાં ઓછા બે વિષયો શિખવવાને દરેક નિશાળ યોગ્ય બન્દોબસ્ત કરશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે. આ વિષયોનો અભ્યાસ ક્રમ તૈયાર કરવામાં અને તે મુજબ ચાલવામાં વ્યવસ્થાપકોને બની શકશે તેટલી છૂટ આપવામાં આવશે.

૬. વધારાના બે એડિશનલ વિષયો સાથે આ કોડના પરિશિષ્ટ ક માં આપેલાં ધોરણોને અનુસરીને વ્યવસ્થાપકોએ કામ કર્યું, અને સાધારણ રીતે ધોરણ વાર ચઢતા અભ્યાસ ક્રમને અનુસરીને જ ચાલવું. વ્યવસ્થાપકો દ્વારા વેલા અભ્યાસ ક્રમમાં ફેરફાર કરી શકશે, પણ તેમણે નિશાળના વર્ષની શરૂઆતમાં ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શનને આ ફેરફાર જણાવી તે માટે ડીપાર્ટમેન્ટની મંજૂરી લેવી પડશે.

પ્રકરણ ૩ જું.

હિંગ્લે શિખવનારી નિશાળો માટે ગ્રાન્ટ ઇન એડ.

૧. જે નિશાળમાં પૂરોપિયન હોદ્દાઓનું પ્રમાણ પૂરોપિયન નિશાળોમાં

લેધરિયે તે કરતાં ઓછું હશે, છતાં ત્યાં પરિશિષ્ટ ક માં આપેલાં ધોરણો શિખવાતાં હશે તે “ છત્રેશ શિખવનારી ” નિશાળ ગણાશે. (ધોરણ ૧ થી ૪ સુધી કનિષ્ઠ વર્ગ, ધોરણ ૫-૬ મધ્યમ વર્ગ, અને ધોરણ ૭ થી ૮ સુધી શ્રેષ્ઠ વર્ગ.)

પોર્ટુગીઝ નિશાળો નીચેલાં ધોરણો શિખવશે તો છત્રેશ શિખવનારી નિશાળો તરીકે નોંધી રાખાશે.

૨. છત્રેશ શિખવનારી નિશાળોને પરિણામ મુજબ આપવાની પૂરી ગ્રાન્ટ નીચે પ્રમાણે છે:—

	વિષય ૧ સા	વિષય ૨ હા	વિષય ૩ હા	વિષય ૪ સા	વિષય ૫ સા	કુલ.
	૨.	૨.	૨.	૨.	૨.	૩.
ધોરણ ૧ હાં ...	૦	૨	૧	૧*	...	૬
,, ૨ હાં ...	૨	૨	૨	૨	૨	૧૦
,, ૩ હાં ...	૩	૩	૨	૨	૨	૧૨
,, ૪ હાં ...	૪	૪	૩	૩	૨	૧૬
,, ૫ હાં ...	૫	૫	૩	૩	૨	૧૮
,, ૬ હાં ...	૬	૬	૪	૩	૩	૨૨
,, ૭ હાં ...	૭	૭	૫	૪	૩	૨૬
,, ૮ હાં ...	૮	૮	૬	૪	૪	૩૦

* એરિથ્મિક વિષય.

આ ઉપરાન્ત વરસમાં વિદ્યાર્થીઓની દર રોજની સરાસરી હાજરી પ્રમાણે માથા દીઠ રૂ. ૨) ટ્રેપિડેશન એલાવન્સ મળશે.

૩. ચારથી સાત વર્ષ સુધીની ઉમ્મરનાં બાળકોને બાળ વર્ગમાં યોગ્ય શિક્ષણ મળ્યું હશે, અને તેમને ધોરણની પરીક્ષામાં નહિ બેસ્યા હશે અથવા દર રોજની સરાસરી હાજરીમાં નહિ ગણ્યા હશે તો તે દરેક દીઠ બે રૂપિયાની ગ્રાન્ટ આપવામાં આવશે.

૪. હાઈસ્કૂલોને માટે હાઈસ્કૂલ નોટલી જ મદદ આપવામાં આવશે, પરંતુ જે હાઈસ્કૂલ કોઈ પણ ધોરણમાં જે વિષયમાં પાસ થઈ હશે તેના સાત સાત સોય કામને માટે રૂ. ૩) વિશેષ ગ્રાન્ટ આપવામાં આવશે.

૫. હીપાર્ટમેન્ટ ઉપરના નિયમો મુજબ અને નિશાળની સામાન્ય સંગીનતા બાનમાં લઈને ગ્રાન્ટની રકમ નક્કી કરશે. પદાર્થ પાઠો, કથાવત અને અંગ કસરત, વર્ગનું ગાયન, કોઈય (સરકારે મંજૂર કરેલા અને આ ટ્રાસ્ટના પરિશિષ્ટ આઈ માં પ્રસિદ્ધ કરેલા નિયમો સાથે આને સમ્મન્ન નથી), હસ્ત શિક્ષણ, વિદ્યાના મૂળ તત્ત્વો, વ્યાપારી કેળવણી, અને સંગીત તથા મૂલ્ય વ્યવસ્થા (હાઈસ્કૂલો માટે); એ વિષયોનું યોગ્ય શિક્ષણ આપવાને વ્યવસ્થાપકો ઘટતો બંદોબસ્ત કરશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે.

ઉપર જણાવેલા બધા વિષયો દર કોઈ નિશાળમાં શિખવવાની જરૂર નથી, પણ તેમના જોગમાં જોજો એક વિષય શિખવવાને વ્યવસ્થાપકો બંદોબસ્ત કરશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે. આ વિષયોનો અભ્યાસ ક્રમ તૈયાર કરવામાં અને તે મુજબ ચાલવામાં વ્યવસ્થાપકોને બની શકશે તેટલી છૂટ આપવામાં આવશે.

૬. વધારાના એક ઐચ્છિક વિષય સાથે આ ટ્રાસ્ટના પરિશિષ્ટ કી માં આપેલાં ધોરણોને અનુસરીને વ્યવસ્થાપકોએ કામ કરવું, અને સાધારણ રીતે ધોરણ વાર ચઢતા અભ્યાસ ક્રમને અનુસરીને જ ચાલવું. વ્યવસ્થાપકો દરરોજના અભ્યાસ ક્રમમાં ફેરફાર કરી શકશે, પણ તેમણે નિશાળના વર્ષની શરૂઆતમાં ડિરેક્ટર એક પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શનને આ ફેરફાર જણાવી તે માટે હીપાર્ટમેન્ટની મંજૂરી લેવી પડશે.

પ્રકરણ ૪ થું.

એંગ્લો જ્ઞાતીકયુલર નિશાળો માટે ગ્રાન્ટ ધન એક.

૧. જે નિશાળ પરિશિષ્ટ ૬ માં આપેલાં ધોરણો સિખવતી હશે તે એંગ્લો જ્ઞાતીકયુલર સ્કૂલ ગણાશે. (ધોરણ ૧ થી ૩ સુધી મિડલ સ્કૂલ અને ધોરણ ૪ થી ૭ સુધી હાઈ સ્કૂલ)

૨. એંગ્લો જ્ઞાતીકયુલર સ્કૂલોને પરિણામ મુજબ આપવાની પૂરી ગ્રાન્ટ નીચે પ્રમાણે છે:—

		લે. ૧	લે. ૨	લે. ૩	લે. ૪	લે. ૫	લે. ૬	કુલ
		વિષય	વિષય	વિષય	વિષય	વિષય	વિષય	રૂ. આ.
		૩. આ.	૩. આ.	૩. આ.	૩. આ.	૩. આ.	૩. આ.	૩. આ.
મિડલ સ્કૂલ.	ધોરણ ૧ હું.	૧-૦	૧-૦	૧-૦	૨-૦	૧-૦	...	૬-૦
	,, ૨ જું.	૧-૮	૧-૮	૧-૮	૩-૦	૧-૮	...	૮-૦
	,, ૩ જું.	૨-૦	૨-૦	૨-૦	૪-૦	૨-૦	...	૧૨-૦
હાઈ સ્કૂલ.	ધોરણ ૪ જું.	૪-૦	૪-૦	૩-૦	૬-૦	૨-૦	૨-૦	૨૧-૦
	,, ૫ મું.	૪-૮	૪-૮	૨-૦	૭-૦	૩-૦	૩-૦	૨૬-૦
	,, ૬ હું.	૫-૦	૫-૦	૪-૦	૮-૦	૪-૦	૪-૦	૩૦-૦

* એનિચક વિષયો.

આ ઉપરાન્ત વર્ષમાં વિદ્યાર્થીઓની દર રોજની સરાસરી હાજરી પ્રમાણે માયા દીઠ જે રૂપિયા પ્રમાણે ડેપિટેશન એલાવના આપવામાં આવશે.

૩. છોકરીઓ માટે ખીલો હુકમ થતા સુધી છોકરાઓ કરતા બમણી ગ્રાન્ટ આપવામાં આવશે, પરંતુ માયા દીઠ અપાત્ર ડેપિટેશન એલાવના.

વન્સ છોકરાના જોટલું ૪ આપવામાં આવશે. જે છોકરી કોઈ પણ ધોરણમાં બે વિષયમાં પાસ થઈ હશે તેના આરા સાદા સોય કામને વાસ્તે રૂ. ૩) વધારે ગ્રાન્ટ આપવામાં આવશે.

૪. ઉપર જણાવેલા નિયમો મુજબ અને નિશાળની સામાન્ય સંગીતતા ધ્યાનમાં લઈને ડીપાર્ટમેન્ટ ગ્રાન્ટની રકમ નક્કી કરશે. પદાર્થ પાઠો, કલાત અને અંગ કસરત, વર્ગનું ગાયન, ડ્રોઈંગ (સરકારે મંજૂર કરેલા અને આકાશના પરિશિષ્ટ આઈ માં પ્રસિદ્ધ કરેલા નિયમો સાથે આને સમ્બંધ નથી), હસ્ત શિક્ષણ, વિદ્યાનાં મૂળ તત્ત્વો, વ્યાપારી કેળવણી, અને સંગીત તથા મૃદુ વ્યવસ્થા (છોકરીઓ માટે) એ વિષયોનું યોગ્ય શિક્ષણ આપવા વ્યવસ્થાપકો ધટતો બંદોબસ્ત કરશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે.

ઉપર જણાવેલા બધા વિષયો હર કોઈ નિશાળમાં શિખવવાની જરૂર નથી, પણ મિલકત સ્કૂલોમાં તેમાંના ઓછામાં ઓછો એક અને હાઈ સ્કૂલોમાં ઓછામાં ઓછા બે એડિશનલ વિષયો શિખવવાને ફરેક સ્કૂલ બંદોબસ્ત કરશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે. આ વિષયોનો અભ્યાસ ક્રમ તૈયાર કરવામાં અને તે મુજબ માલવામાં વ્યવસ્થાપકોને બની શકશે તેટલી છૂટ આપવામાં આવશે.

૫. વધારાના એડિશનલ વિષયો સાથે આ કાશના પરિશિષ્ટ ૬ માં આપેલાં ધોરણોને અનુસરીને વ્યવસ્થાપકોએ કામ કરવું, અને સાધારણ રીતે ધોરણ વાર ચઢતા અભ્યાસ ક્રમને અનુસરીને જ ચાલવું. વ્યવસ્થાપકો દરેક વેલા અભ્યાસ ક્રમમાં ફેરફાર કરી શકશે, પણ તેમણે નિશાળના વર્ગની શરૂઆતમાં ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શનને આ ફેરફાર જણાવી તે માટે ડીપાર્ટમેન્ટની મંજૂરી મેળવવી પડશે.

પ્રકરણ ૫ મું.

પ્રાથમિક શાળાઓ માટે ગ્રાન્ટ ઇન એડ.

૧. જે વિશાળોમાં (પરિશિષ્ટ ૬ થી ૬ સુધીમાં આપેલાં) પ્રાથમિક અભ્યાસ માટે નક્કી કરેલા કાંઈ પણ ધોરણો દેશી ભાષા મારફત શિખવામાં આવશે તે પ્રાથમિક શાળાઓ મળ્યો.

૨. પરિણામને અનુસરીને આપવાની પૂરી મદદ નીચે મુજબ છે:-

	લે. વિષય ૧	લે. વિષય ૨	લે. વિષય ૩	લે. વિષય ૪	લે. વિષય ૫	કુલ.
	ર. આ.	ર. આ.	ર. આ.	ર. આ.	ર. આ.	ર. આ.
ધોરણ ૧ લું.....	૦-૧૨	૦-૧૨	૦-૧૨	૦-૧૨	૦- ૦	૩- ૦
„ ૨ લું.....	૦-૧૨	૧- ૦	૦-૧૨	૦-૧૨	૦-૧૨	૪- ૦
„ ૩ લું.....	૧- ૦	૧- ૦	૧- ૦	૧- ૦	૧- ૦	૫- ૦
„ ૪ મું.....	૧- ૮	૧- ૮	૧- ૦	૧- ૦	૧- ૦	૬- ૦
„ ૫ મું.....	૨- ૦	૨- ૦	૧- ૦	૧- ૦	૧- ૦	૭- ૦
„ ૬ મું.....	૨- ૦	૨- ૦	૧- ૮	૧- ૮	૧- ૦	૮- ૦
„ ૭ મું.....	૨- ૦	૨- ૦	૨- ૦	૨- ૦	૧- ૦	૯- ૦

આ ઉપરાન્ત વરસમાં વિદ્યાર્થીઓની દર રોજની સરાસરી હાજરી પ્રમાણે માથા દીક આક આના પ્રમાણે કેપિટેશન એલાવન્સ આપવામાં આવશે.

૩. ચારથી સાત વર્ષ સુધીની ઉંમરનાં બાળકોને બાળ વર્ગમાં યોગ્ય શિક્ષણ મળ્યું હશે, અને તેમને ધોરણની પરીક્ષામાં નહિ બેસાડ્યાં હશે અથવા ધોરણ પ્રમાણે દર રોજની સરાસરી હાજરીમાં નહિ ગુણ્યાં હશે તો તે દરેક દીક આક આના લેખે કેપિટેશન એલાવન્સ આપવામાં આવશે.

૪. છોકરીઓ માટે પરિણામને અનુસરીને ઉપરનાથી બમણી ગ્રાન્ટ આપવામાં આવશે, પણ કેપિટેશન એલાવન્સ સરાસરી હાજરી ઉપર માથા દીક ફક્ત આક આના આપવામાં આવશે. જે છોકરી કોઈ ધોરણના બે વિષયોમાં પાસ થશે તેના વખાણવા લગત સોલ દાખને માટે રૂ. ૨) ની વધારે ગ્રાન્ટ આપવામાં આવશે.

પ્રકરણ ૬ હું.

ગામડી નિશાળો વગેરે માટે ગ્રાન્ટ ઇન એડ.

૧. ગામડી તથા ખીછ નવી ઉઘડેલી નિશાળોની અથવા તે પાછળ પડી ગયેલાં સ્થળોમાં કાઢેલી અથવા ખાસ વર્ગો માટે ઉઘાડેલી નિશાળોની ગ્રાન્ટ ઇન એડ માટે નોંધણી વર્ષે વર્ષ નીચેની. શરતે કરવામાં આવશે:—

અ. તે નિશાળોથી ઉપયોગી વ્યવહારી કેળવણીની હંધ ગરજ સરવી નોંધાશે.

બ. તે નિશાળોમાં આખા વર્ષમાં છોકરાની સરાસરી મારિક હાજરી ઓછામાં ઓછી પદર રહેવી નોંધાશે.

ક. તેઓએ દર્શાવેલા આકારમાં હાજરી પ્રેક્ટિક રાખવું નોંધાશે, અને ડીપાર્ટમેન્ટ માટે તેવાં સાદાં પત્રકો મોકલવાં નોંધાશે.

દ. તેમણે ડીપાર્ટમેન્ટનું ઇન્સ્પેક્શન કમ્પલ રાખવું નોંધાશે.

ટીપ—પાછળ પડી ગયેલાં સ્થળોમાં આવેલી અથવા ગરીબ વર્ગો માટે કાઢેલી નિશાળોને જ શરતમાં કેટલીક છૂટ આપી શકાશે.

૨. આ પ્રકરણની રૂએ જે નિશાળની નોંધણી કરવામાં આવી હશે તે નિશાળ સારી સ્થિતિમાં છે એમ રિપોર્ટ કરવામાં આવશે તે સાધારણ નિશાળને દર રોજની સરાસરી હાજરીના દર છોકરા દીક એક રૂપિયાને અડસટ્ટે ગણીને અને પાછળ પડી ગયેલી કેમોની નિશાળને દોઢ રૂપિયાને અડસટ્ટે ગણીને રૂ. ૧૫ થી ૬૦ સુધીની વાર્ષિક ગ્રાન્ટ આપવામાં આવશે. વળી હાજરી બરાબર રાખવામાં આવી હશે તે તે બાબત દર માસે એક રૂપિયા સુધી. વિશેષ મદદ ઇન્સ્પેક્ટર આપી શકશે.

૩. ગામડી નિશાળોની છોકરીઓ માટે છોકરાઓ કરતાં બમણી ગ્રાન્ટ આપવામાં આવશે.

૪. આવી કેઈ નિશાળ ડીપાર્ટમેન્ટનાં ધોરણ શિખવશે તે તેને મહેતાછની અરજ ઉપરથી પ્રકરણ ૫ માં દર્શાવેલી કલમો મુજબ પરિણામ ઉપરથી મદદ લેનારી નિશાળોના લિસ્ટમાં દાખલ કરી શકાશે.

૫. કોઈ સ્થિતિએ પહેાળેલી ગામડી નિશાળો ઉપર કાઢેલી શરતો

પ્રમાણે આવશે તો તેમને પ્રત્યેક નિશાળને લાગુ પડતી ખાસ સરતોએ મદદ આપવામાં આવશે.

પ્રકરણ ૭ સું.

રાત્રિ શાળાઓ માટે ગ્રાન્ટ ઇન એડ.

૧. પોતાના દર રોજના ધંધાને લીધે દિવસની નિશાળોમાં જઈ શકતા ન હોય એવા વિદ્યાર્થીઓને જ્યાં વ્યવહારી કેળવણી આપવામાં આવે છે તે નિશાળોને રાત્રિ શાળાઓ કહે છે.

૨. રાત્રિ શાળાને ગ્રાન્ટ ઇન એડ માટે નીચેની શરતોથી નોંધી શકાશે:—

અ. તેણે વર્ષમાં ઓછામાં ઓછી દસ છોકરાની સગસરી લાગુ પડતી બતાવવી જોઈએ.

બ. તેણે દરરોજ આકારમાં હાજરી પત્રક રાખવું જોઈએ, અને ડીપાર્ટમેન્ટ માટે તેમાં સાદાં પત્રકો મોકલવાં જોઈએ.

ક. તેણે નહેવારો આદરતાં અડવાડિયામાં પાંચ દિવસ હમેશાં ઓછામાં ઓછા બે કલાક કેળવણી આપવી જોઈએ.

દ. તેણે ડીપાર્ટમેન્ટને વાર્ષિક ઇન્સ્પેક્શન કરવા દેવું જોઈએ.

૩. તેણે જે છોકરો દિવસની નિશાળમાં જતો હોય તેને દાખલ કરવો ન જોઈએ.

૩. ગ્રાન્ટ માટે નોંધાયેલી રાત્રિ શાળામાં સારી કેળવણી અપાતી હશે, અને તે સારી સ્થિતિમાં છે એમ રિપોર્ટ થશે, તો તેને હમેશની સગસરી હાજરીના દર છોકરા દીઠ ચૌદ રૂપિયાને આડસ્ટે ૩. ૧૫ થી ૫૦ મુધી વાર્ષિક મદદ મળશે. મીલો અને કારખાનાંને લગતી જે મોટી રાત્રિ શાળાઓમાં સગસરી હાજરી પચાસ કરતાં વધારે છોકરાની હશે તેમને વધારેમાં વધારે ૩. ૧૦૦ ની મદદ આપી શકાશે.

૪. કોમી સ્થિતિએ પડેલેલી રાત્રિ શાળાઓ ઉપરની શરતો પ્રમાણે આવશે તો તેમને પ્રત્યેક નિશાળને લાગુ પડતી ખાસ સરતો મુજબ મદદ આપવામાં આવશે.

પ્રકરણ ૮ મું.

ઉદ્યોગ શાળાઓ માટે ગ્રાન્ટ ઇન એડ.

૧. ઉદ્યોગ શાળાઓ માટે ખાતમ મદદ માગનારી અરજીઓ નીચેની શરતે માન્ય રાખવામાં આવશે:—

અ. આ નિશાળોએ આલુ ધોરણો અથવા કોઈ બીજા મંજૂર થયેલા ધોરણો શિખવવા ઉપરાન્ત ડીપાર્ટમેન્ટે માન્ય કરેલા એક અથવા વધારે ધંધા શિખવવા જોઈએ.

બ. જે ધંધો અથવા ધંધા નિશાળમાં શિખવાતા હોય તે ધંધાનાં મૂળતરણોનું જ્ઞાન આપવા માટે શિષ્ય શાળામાં પૂરતાં સાધનો રાખવાં જોઈએ.

ક. દરેક ધંધાના ઉપરી અથવા ફારમેનમાં તે ધંધો શિખવવા જોટલી યોગ્યતા જોઈએ.

૨. ડીપાર્ટમેન્ટે નોંધેલી ઉદ્યોગ શાળાના વ્યવસ્થાપકો પોતાની શાળાના દસ વર્ષ કરતાં મોટી ઉમ્મરના જે છોકરાઓ વિષે એવી ખાતરી કરી આપશે કે તેઓ ગઈ વાપિકે તપાસણી પછી નવ મહિના સુધી નિયમ સર હાજર રહ્યા છે અને તેમણે શિષ્ય શાળામાં હમેશા ઓછામાં ઓછા બે કલાક શિક્ષણ લીધું છે, તે દરેક છોકરા દીઠ તેઓ ઉપરનાં પ્રકરણોમાં જણાવેલી સાધારણ મદદ ઉપરાન્ત રૂ. ૨૦) માગી શકશે. પરંતુ ચાર વર્ષ ઉપરાન્ત રહેલા અથવા તે પોતાના ધોરણના ઓછામાં ઓછા બે વિષયમાં નાપાસ થયેલા છોકરા માટે આવી મદદ આપી શકાશે નહિ.

ટીપ—દરેક છોકરા દીઠ રૂ. ૨૦) આપવાને બદલે ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન સાહેબ ઉદ્યોગ શિખવનાર શિક્ષકને મળતા માસિક પગારના અડધ જોટલી રકમ મદદ તરીકે આપી શકશે. ઉદ્યોગ શાળાના સમ્બન્ધમાં વળી ડિરેક્ટર સાહેબ ૧ લા પ્રકરણની ૧૮ મી કલમમાં જણાવેલી વાસ્તવિક ખર્ચના રૂ. જોટલી રકમમાં વધારો કરી ખર્ચના અડધ જોટલી રકમ મદદ તરીકે આપી શકશે.

પ્રકરણ ૯ મું.

નોર્મલ સ્કૂલો માટે ગ્રાન્ટ ઇન એડ.

૧. પ્રાયમિક શાળાઓમાં સર્ટિફિકેટવાળા શિક્ષકો યવાની ઉમેદ રા.

ખનાર વિદ્યાર્થીઓને ટ્રેન કરવા સારૂ જે જુદી નિશાળ અથવા વર્ગ હોય છે તેને નોર્મલ સ્કૂલ કહે છે. આવી નિશાળમાં વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણ કળાનો મહાવરો કરવા માટે એક પ્રાક્ટિસિંગ સ્કૂલ હોવી જોઈએ.

ટીપ્—તપાસણી અથવા પરીક્ષા વખતે વ્યવસ્થાપકોએ ઇન્સ્પેક્ટરને ખાતરી કરી આપવી જોઈએ કે ગયે વર્ષે છેવટની પરીક્ષામાં પાસ થયેલા વિદ્યાર્થીઓમાંથી વાળખી સંખ્યા શિક્ષકનો ધંધો ખરેખર કરવા લાગી છે.

૨. જે સ્થળે નોર્મલ સ્કૂલ સ્થપાઈ હોય ત્યાં તેની ખાસ જરૂર છે કે નહિ તેનો વિચાર કરી સરકારની મરજી પ્રમાણે તે સ્કૂલને મૂંઝ માટે નોંધવામાં આવશે.

૩. આવી કોઈ પણ સ્કૂલના મદાન વિષે, તેની વ્યવસ્થા વિષે, અને તેના શિક્ષક વર્ગની લાયકાત વિષે પછી ખાતરી થયા વગર, અને તેમાં ઓછામાં ઓછા ૩૦ મરદ અથવા ૧૫ સ્ત્રી વિદ્યાર્થીઓ ડીપાર્ટમેન્ટે પસંદ કરેલાં ધોરણુ નિયમ સર શીખે છે, અને એ ધોરણુમાં શિક્ષણ તથા નિશાળની વ્યવસ્થા સમ્યક્થી વિષયો આવી જાય છે એવી ખાતરી થયા વગર તેની નોંધણી થઈ શકશે નહિ. ખાસ પ્રસંગે ઓછામાં ઓછી હાજરી બાબત કંઈ છૂટ મૂકવામાં આવશે.

૪. નોર્મલ સ્કૂલ માટે ગ્રાન્ટ ઇન એડની રકમ કેટલી અને કઈ શરતે આપવી તે દરેક પ્રસંગે વ્યવસ્થાપક અને ડીપાર્ટમેન્ટ વચ્ચે સમજૂતી થી મુકરર કરવામાં આવશે. પણ પહેલા પ્રકરણના ૬ હા નિયમમાં દર્શાવાઈ છે તેને અનુસરીને હમેશા ચાલવું પડશે. (અપૂર્ણ.)

શિક્ષકોની ત્રિમાસિક સ્પર્ધા.

ગઈ ત્રિમાસિક સ્પર્ધાનું પરિણામ નીચે મુજબ છે—

પ્રશ્ન ૧ સો. ૬ જાણ તરફથી આ પ્રશ્નના ઉત્તર મળ્યા હતા, તેમાંથી છ વાલાઈ અમીચંદ પટેલ, સ્પેશિયલ આસિસ્ટન્ટ ધૈર્યકોશી (જા. મનગર સ્ટેટમાં) તાલુકા સ્કૂલનાને ૩. ૨) નું દ્વિતીય આપવામાં આવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૨ જો. ૬ જાણ તરફથી આ પ્રશ્નના ઉત્તર મળ્યા હતા, તેમાંથી મંગળજી હરજીવન ઓઝા, આસિસ્ટન્ટ માસ્ટર રાજકોટ ત્રેથ ટ્રેનિંગ કોલેજનાને ૩. ૧) નું દ્વિતીય આપવામાં આવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૩ જો, ૮ જણ તરફથી આ પ્રશ્નના ઉત્તર મળ્યા હતા, તેમાંથી ની-
ચાસાઈ લાઈસિંકર, મહેતાજી વટાર તાલુકે પારડીનાને રૂ. ૨)
નું ઇનામ આપવામાં આવ્યું છે.

આ ત્રિમાસિકમાં નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર લખી મોકલવા:—

(૧) ખેતીવાળાં ગામડાંમાં ધોરણ વાર કયા કયા પદાર્થ પાઠો આપશે
તેની યાદી બનાવે, અને દરેક પાઠ માટે શેનું શેનું કચે કચે ઠે-
કાણે અવલોકન કરાવશે તે દૂકામાં જણાવે.

ઇનામ રૂ. ૨)

(૨) હિન્દુસ્તાનની ઔદ્યોગિક ભૂગોળનો એ દેશની ભૂતળ સાથે સમ્બ-
ન્ધ જોડીને કાર્ય કરણુ સ્પષ્ટ સમજાય તેવી રીતે પાઠ આપવાની
નોંધ તૈયાર કરે.

ઇનામ રૂ. ૨)

(૩) ભાગાકારની રીતનું કારણ બરાબર સમજાય તેવી રીતે વસ્તુઓની
મદદથી એ જાતના દ્વિસાથ કેમ શિખવશે તે એક દૃષ્ટાન્ત સાથે
લખે.

ઇનામ રૂ. ૧)

ટીપ—સ્પર્ધાના નિયમો માટે એપ્રિલ સને ૧૮૯૩ ના શાળા પત્રમાં
જોવા. તા. ૨૦ મી મે પછી આવેલા ઉત્તર લક્ષમાં લેવાશે નહિ.

કેળવણી ખાતાની સ્વરો.

જાહેર ખબર.

કેળવણી ખાતું—

મુખ્યધી, તા. ૨૮-૧-૧૯૦૨.

નં. ૧૯૭-તા. ૮ મી નવેમ્બર સને ૧૯૦૧ ની સરકારી જાહેર ખબર
i. ૧૯૨૪ થી પ્રસિદ્ધ થયેલા નવા સુધરેલા ગ્રાન્ટ ઇન એડના ધારાના ૧
લા પ્રકરણની ૮ મી કલમમાં આવેલા લીવિંગ સર્ટિફિકેટના નમૂનાને * બદલે
સોફલ બોર્ડ અને મ્યુનિસિપલ બોર્ડના કચુલર નિશાનો માટે નીચેના નમૂનાનું સ-
ર્ટિફિકેટ આપવાનું નામદાર ગવર્નર ઇન કાઉન્સિલે ઠરાવ્યું છે:—

* આ નમૂનો આ અંકને પાને ૧૧૯ મે આપ્યો છે—એડિટર.

લીવિંગ સર્ટિફિકેટ.

વિદ્યાર્થીનો રજીસ્ટર નં.—

(આન્ટ ઇન એડ કોડના પ્રકરણ ૧ લાની ૮ મી કલમ મુજબ.)

નિશાળનું નામ—

વિદ્યાર્થીનું પૂરું નામ.	માતિ.
દરવી સન પ્રભાણે	જન્મ તારીખ.
દાખલ થયાની તારીખે	ઉંમર.
નિશાળમાં દાખલ થયાની તારીખ.	કયા ધોરણમાં હાલ છે.
જો કંઈ ફેરફાર થયેલ હોય તો તે કયા મહિનામાં, કેટલી, કયા દર મુજબ.	અભ્યાસમાં વધારો.
નિશાળમાં ચાલ ચલગત.	નિશાળ છોડવાની તારીખ.
નિશાળ છોડવાનું કારણ.	રીમાર્ક.

હું ખાતરીથી જાણું છું કે ઉપરની હકીકત નિશાળના રજીસ્ટર મુજબ છે.

તા.

પદ્ધતિ

વર્ગના શિક્ષકે

સહી

મુખ્ય મહેતાજી,

સ્કૂલ.

નામદાર ગન્ધર્વ દત્ત કાઉન્સિલના હુકમથી

H. O. Quina,

સેક્રેટરી નિરૂપત સરકાર.

જાહેર ખબર.

ઇ. નં. ૭૭૫૦, તા. ૬-૪-૧૯૦૨.

અમદાવાદ ટ્રેનિંગ કોલેજનો બીજા વર્ષનો સ્ટોલર બીમલાઈ કુંવરજી ટ્રેનિંગ કોલેજમાંથી નીકળ્યા પછી જે જગ્યાએ તેની નિમણૂક કરવામાં આવી હતી તે જગ્યાએ હાજર નહિ થતાં હમારી ઓફીસની મંજૂરી મેળવ્યા વિના કુરવા મ્યુનિસિપાલિટી તાબાની જગ્યાએ દાખલ થયો, તેથી મહેરબાન ડિરેક્ટર સાહેબ બહાદુરના હુકમથી તેનું સર્ટિફિકેટ રદ કરવામાં આવે છે, અને તેને આ ખાતામાં ફરીથી નોકરી આપવામાં આવશે નહિ.

J. G. Covernton,

એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, ઉ. ભા.

જાહેર ખબર.

ઇ. નં. ૭૧૧૦, તા. ૧૭-૨-૧૯૦૨.

આથી ખબર આપવામાં આવે છે કે મિ. દેલવાડકર કૃત કિન્ડરગાર્ટન અથવા બાળશિક્ષણ ભા. ૧-૨-૩ એ એ પીઓ મે ડિરેક્ટર સાહેબે ધનામ તથા લાઇબ્રેરી માટે અને પ્રાથમિક નિશાળોમાં ટેસ્ટ શુક તરીકે મંજૂર કરી છે.

J G Covernton,

એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, ઉ. ભા.

જાહેર ખબર.

ઇ. નં. ૭૨૫૮, તા. ૨૦-૨-૧૯૦૨.

આથી ખબર આપવામાં આવે છે કે મિ. દેલવાડકર કૃત "બાળ મેલ" નામની એપડી મે. ડિરેક્ટર સાહેબે ધનામ તથા લાઇબ્રેરી માટે અને પ્રાથમિક શાળાઓમાં ટેસ્ટ શુક તરીકે મંજૂર કરી છે.

J. G. Covernton,

એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, ઉ. ભા.

જાહેર ખબર.

ટ્રેનિંગ કોલેજ કોડની કલમ ૪ અમાણે આ કોલેજની પ્રવેશક પરીક્ષા ઉંચામાં ઉંચા પ્રાથમિક ધોરણુ મુજબ લેવાવી જોઈએ, અને ચાલતી સાલમાં નવાં ધોરણો દાખલ થયાં છે, એટલે આવતા નવેમ્બર મામની પ્રવેશક પરીક્ષા સાતમા ધોરણુ મુજબ લેવાશે. નવા સાતમા ધોરણુના ધણા વિષયો (જેવા કે અંગ્રંગણિત, દેશીનામું, ભૂમિતિ, વ્યાકરણ, નિઘન્ય, અક્ષર, ઇતિહાસ, ભૂગોળ) જૂના છઠ્ઠા ધોરણુને મળતા છે, એટલે જેમણે જૂના છઠ્ઠા ધોરણુ અમાણે અભ્યાસ કર્યો હશે તેમને એ વિષયોમાં પરીક્ષા આપવાનું અપરં પડશે નહિ. તકાવત માત્ર વાંચન ચોપડીઓમાં છે, જૂના છઠ્ઠા ધોરણુમાં સાતમી ચોપડી ચાલતી હતી, અને નવા સાતમા ધોરણુમાં નર્મ ગદ્ય અને કાવ્ય દોહન ચાલવાનાં છે. હોણુ બધી નિશાળોમાં નવાં ધોરણો એક સરખી વખતે રાત્ર મધ રાત્રમાં નથી, તેથી ઉમેદવારોને હરકત ન પડે, તે માટે આવતી પ્રવેશક પરીક્ષામાં વાંચન અને કવિતાના સવાલ જેમણે સાતમી ચોપડી તૈયાર કરી હશે તેમને તે ચોપડીમાંથી, અને જેમણે નર્મ ગદ્ય તથા કાવ્ય દોહન તૈયાર કર્યા હશે તેમને તેમાંથી આપવામાં આવશે. બાકીના વિષયોમાં બધા ઉમેદવારોને મરખા પ્રશ્નો આપવામાં આવશે. સાતમા ધોરણુનો પાંચમો વિષય સાતમી ચોપડીના વિદ્યાના પાડોનો છે, તે પાડો જૂના છઠ્ઠા ધોરણુમાં પણ વાંચનના પેટામાં તૈયાર કરવાના છે, એટલે એ વિષયના પ્રશ્નો પણ બધાને સરખા આવશે. સને ૧૯૦૩ થી પ્રવેશક પરીક્ષા પૂરી સાતમા ધોરણુ મુજબ લેવાશે.

૨. જે લોકો નર્મ ગદ્ય અને કાવ્યદોહન તૈયાર કરીને આવે તેમની સવડ માટે જાણાવવામાં આવે છે, કે આવતી પ્રવેશક પરીક્ષામાં નર્મગદ્યમાંથી ચમાણુનો સાર, મહાભારતનો સાર, તથા ઇલિયડનો સાર લેવાશે, અને કાવ્યદોહનમાંથી પૃષ્ઠ ૧૭ થી ૩૧ સુધી (ત્રેમાનંદનું આખાહરણ અને મોમેઈ) લેવાશે.

તા. ૨૧-૨-૧૯૦૨

Madhavlal H. Desai,
પ્રિન્સિપલ, ટ્રેનિંગ કોલેજ,
અમદાવાદ.

જાહેર ખબર.

કાઠિયાવાડ મેલ ટ્રેનિંગ કોલેજની પ્રવેશક પરીક્ષા.

કાઠિયાવાડની ગુજરાતી નિશાળોના સર્વ મહેતાશ્રીઓ તથા પ્રવેશક પરીક્ષા આપવા ઇચ્છતા ઉમેદવારોને ખબર આપવામાં આવે છે, કે કાઠિયાવાડના મહેરબાન સીક્રેટરી ડેપુટી એક્ઝિક્યુશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના આ. હુ. નં. ૩૩૬૬ તા. ૪-૨-૧૯૦૨ અનુસાર હવેથી આ કોલેજની પ્રવેશક પરીક્ષા જાન્યુઆરી સને ૧૯૦૨ ના શાળા પત્રમાં જપાયેલા નવા સાતમા ધોરણમાં લેવામાં આવશે.

રાજકોટ.

P. K. Doctor,

તા. ૭-૨-૧૯૦૨.

} પ્રિન્સિપલ, કાઠિયાવાડ મેલ ટ્રે. કોલેજ, રાજકોટ.

જાહેર ખબર.

જાળવણી ખાતું—

મુખ્યમંત્રી, તા. ૨૨-૧-૧૯૦૨

નં. ૧૭૧—મિડલ અને સ્પેશિયલ સ્કૂલોમાં આપવાની સરકારી સ્કોલરશિપોના ધારા સમ્બંધી તા. ૧૬-૫-૧૮૮૮ ની સરકારી જાહેર ખબર નં. ૮૪૩ તથા તે ધારામાં વધારો તથા ફેરફાર મંજૂર કરનારી ત્યાર પછીની જાહેર ખબરો રદ કરી નીચેના સુધારેલા ધારા સમ્બંધી લોકોને જાણવા માટે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યા છે:—

મિડલ અને સ્પેશિયલ સ્કૂલોમાં આપવાની
સ્કોલરશિપોના ધારા.

નામદાર ગવર્નર ઇન કાઉન્સિલ જિલ્લા લોકલ કમિટીમાંથી દરેક જિલ્લા માટે બીજી ખબર આપતા સુધી નીચેની સ્કોલરશિપો મંજૂર કરે છે:—

જિલ્લો.

દર વર્ષે આપવાની
સ્કોલરશિપોની
સંખ્યા.

* મુખ્યમંત્રી	૪
પૂના	૬
શોલાપુર	૬

* એકન સાથે.

૪ પ્રાન્તનો ઇતિહાસ અને હિન્દની સામાન્ય ભૂગોળ, મુખ્યર્થે જ્ઞાતાના વિશેષ જ્ઞાન સાથે.

પારિશિષ્ટ ક.

મિડલ સ્કૂલ સ્કોલરશિપના બીલનો નમૂનો.

ડિસ્ટ્રિક્ટ લોકલ બોર્ડ દ્વારા.

૧૯૦ ને દિનમે પૂર્ણ થતા ત્રણ માસની સ્કોલરશિપોનું બીન.

સ્કોલરશિપ પૂરું નામ.	સ્કોલરશિપ રાશિ થયાની તારીખ	સ્કોલરશિપ રાશિ થયાની બહાર ખર્ચે કરે સરકારી સ્કોલરશિપ આપી હોય તે સ્કોલરશિપ અનુયાયી તારીખ	સ્કોલરશિપનો માસિક દર.	આગામી રકમ. (ત્રણ માસની)	સ્કોલરશિપ સહી.

હું ખાતરી પત્ર લખી આપું છું કે જે ત્રણ માસની હમણાં માગેલી સ્કોલરશિપો દેની થઈ છે, તે ત્રણ માસમાં ઉપર જણાવેલા સ્કોલરશિપોના પ્રત્યેક સ્કોલર નિયમસર હાજર હતો, તેણે ખત રાખીને અભ્યાસ કર્યો હતો, તથા તેની ચાલ સાચી હતી.

૧૯૦

મુખ્ય મહેતાજી

સ્કૂલ

રૂપિયાને માટે મંજૂર કર્યું છે.

૧૯૦

એન્જીનેયરિંગ ઇન્સ્ટિટ્યુટ,

નિલાગ.

મામદાર મંજૂરી અને કાઉન્સિલના હુકમથી

(સહી) H. O. Qura,

મેકેટરી, નિમળન સરકાર.

દસ્તક શિક્ષક કોપીખુકોના જ દરેક બામના બુદ્ધિ બુદ્ધિ કદના અક્ષરોને જ બન્ધ એસતી સ્ટીલપેનો બામ ધોળ-ધી મોટે ખર્ચે જનાવી મંગાવી છે. એ સ્ટીલપેનો, ગુજરાતી, મરાઠી, હિંદી, અને ફારસી લખવાને ઘણી સગવડ લાગેલી છે. દરેક બોક્સમાં કમ-૬ કિમ્મત રૂ. ૦૧. બોક્ષમાં બોક્ષ ૮ બોક્સ મંગાવનારને ફા દકા કમીસન મળશે ને ૨૫ પા તેથી વધુ બોક્સ લેનારને ૧૨૫ દકા મળશે વેલ્યુએબલથી ૧ થી ૬ બોક્સ મંગાવનારને ખર્ચાના રૂ. ૧૦૦ વધારે લાગશે ભૂલ્યા જતા નાહ. અને પૈસા પહેલાં બોક્સવાથી ૧ થી ૬ બોક્સના ખર્ચેના બે આના લાગશે.

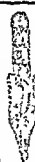
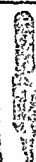

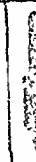
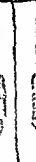
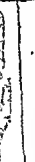
નમુના

આદરજી કાવસજી માસ્તરની

દસ્ત શિક્ષક કોપીખુકોની

સ્ટીલપેનોના

							
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮

આદરજી કાવસજી માસ્તર. દસ્તક શિક્ષક કોપીખુકો તથા સ્ટીલપેનોના પ્રગટ કર્તા અને કમિશન એજન્ટ, ધોળી તળાવ, મુમ્બઈ.

નિબંધ માર્ગદર્શક બા ૧ લે કિ ૩. '૨ પોટેન રૂ. ૦૧૦૦. ઘણાં પુસ્તકોને અંતરે, ને વહાનોની સલાહ પમાણે બે કવચ કરી સંકળના કરી છે આર્થ સરતું પુસ્તક આ નિબંધ પર મોકે નથી કમીસન દસ નંબરી ૨૫ દકા. આ નિબંધ મુખ્યદમાં ગળેના કોષ્ટ પક્ષ પ્રકારનો માલ તમામ જાતનાં પુસ્તકો, અગાઉથી પૈસા મોકલનારને એક દકા કમીસનથી મોકલીએ છીએ. ખૂબ વાપારીનો માલ કમીસનથી વેચી આપીશું આ પુસ્તક વડે-

દશ કેળવણી ખાતાએ મંજૂર કર્યું છે. એમ, સી. પંડ્યાની કંપની. બુક્સેલર્સ, પબ્લીશર, ને કમીશન એજન્ટ. બુક્સેર ખાણખાણની ચાલી. મુમ્મદ.

પ્રાથમિક નિશાળોના શિક્ષણને માટે મંજૂર કરેલી. દેશાઈ અમીર કૃત. સંખ્યા પ્રવેશ. કિં. બે આના. કમીશન વીસ ટકા મુ. એજન્ટ સી. રાશીકર પ્રેમશંકર, અમદાવાદ કાળુપુર ધનસુતારની પોળ.

પોતાની મેળેઈએ શીખના ચક્રનાર માટે વ્યાકરણના નિયમે ગાળુંકૃતમપુસ્તક. ધિ રિચર, આદ્ય ૨. જ. રાખાભારતરો માટે કિં ૩ ૧) જી. માટે ૩ ૧. પોસ્ટેન્સર્સ જુદો, કર્તા મગનલાલ કાદેરદાસ આડતી આકાશકર્ત. મે. એ. સા. આશીસ. અમદાવાદ.

હિન્દિસ્તિમય, બર્નાડિસ્તિમય, હડસન, કોલ્ડો, ગોખલો, ઘોષ, પેન્ડરગરી, લોક, લેવીસ, રાધાકૃષ્ણ, ગડ્ડરટન, સુજારાવ, કેનવોલ, શ્રીયા ઇ. અને લાલશંકરના ગુ. ગણિતમાંના તથા ધર્મી મુનિવરસીથી પરીક્ષાના સવાલમાંના, ચુંટી કહેલા—અધરા દાખલા—કી=ખુનામા સાથે ગણેલાં. કિં. ૩. ૧) પો. ૦) ના. દાસ કિ. ૩. ૦) ના. અને બીજી એક ૦) ની ચોપડી ભેટ. પાનાં ૫૧૨. હરવર્ગે આ પુસ્તકમાંના દાખલા પ. સ. પરીક્ષાઓમાં આવે છે. કર્તા પરબુદાસ નાગરદાસ કીનારીવાળા, ટે. સેવકપરદા આવક પોળમાં મુરત.

અંકગણિતની સમજુતી કિમ્મત ૩. ૦) પોસ્ટેન્સ સાથે પાંચે દશ; દશે, પંદર; વીશે, વીસ; અને પચીશે. પચીસ ટકા કમિશન. વેલ્યુએમેન્ટ ખર્ચ લેનારને ચિર. ખુશાલદાસ ગાંધીદાસ. મુમ્મદ બેક. અમદાવાદ.

લેખનકળા કોપી બુકો.

ગુજરાતી અને ગાળબોધ છ નમ્બર.

કેળવણી ખાતાના મે. ડિરેક્ટર સાહેબે મુમ્મદ ઇસાકાની ગુજરાતી નિશાળોમાં ચલાવવાને મંજૂર કરી છે.

કેળવણી ખાતાના ધર્મી અનુભવી અમલદારોના મત લઈ ગુજરાતી અક્ષરોનાં શુદ્ધ વલણ શોધી કાઢી, તથા ધારણોને અનુકૂળ અક્ષરોનાં કદ તથા લખાણ ઢબની ચેકવબુ કરીને, હાલ ચાલતી સર્વે કોપીબુકો કરતાં તે ચઢીઆતી ચખાની ખાત્રી થયા પછી, છપાવી જાહેર પાડી છે.

મુદ્ર 'શિક્ષકો આગળ સેકેડે સાર્ટિફિકેટ મૂકવા કરતાં એ કોપી બુકો બીજી સાથે સરખાવતાં ફાનમાં લેવા જેવી ટેટલીક સૂચનાઓ, તેમના અનુભવી વિચારને ટેકા મળ્યા અર્થિ મૂકવી વધારે યોગ્ય ધારીએ હીએ.

૧. કોપીબુકોની સફાઈ અને સુ-દસ્તા જળવવા માટે ગ્રાંથાનાં પત્રો (કોપરશ્વેટ) કોતરાવવાં છે, જે ઉપરથી માત્ર દરેક પેન્સ એક જ ખાત્રીએ મુંદર રંગની શાહીથી છપાય છે, યાગમ અને કપર જોયાં ટકાઉ વાપરેલાં છે.

૨. દરેક નમ્મરમાં એક જ જાતના અક્ષર રાખેલા છે, જેથી જે જાતના અક્ષર લખવાની જુદી જુદી કલમ વાપરવાની હરકત દૂર થાય છે. તેમ જ એક જ વખત એક જ કદના અક્ષરનું જાળકેને પાકું જ્ઞાન થાય છે.

૩. શરૂઆતમાં 'જાળકો પહેલો' નમ્મર લખતાં પોતાની મેળે અક્ષર કાઢે ત્યારે હાથ ધ્રજે છે, ને શરૂઆત થી અક્ષર ગળી જવાની ધરતી રહે છે, માટે હમે હમારી કોપીઓનો પહેલો નમ્મર માત્ર જાળકેને ધુંટવાનો સામ્યો છે, ને હાથ ઠરે તે પછી બીજા નમ્મરમાં એક લીટી ધુંટવાની ને તેની નીચે બીજી લખવાની છે.

૪. ચોથું ધોરણ શીખી ઘણા ઊંડરા પોતાને ધન્યે વળગે છે, ને ઘણા અંગ્રેજી શીખવા પણ જાય છે, માટે તેટલામાં તેમને અક્ષરનું જ્ઞાન થાય, તેવાં અક્ષરનાં કદ રાખેલાં છે, કારણ કે પછી અક્ષર મુદ્રારવાનો તેમને વખત મળે નથી.

૫. હાંચાં ધોરણમાં કોપી સાથે લખાણો શીખવાની જરૂર છે તે ખોટા હમારી કોપીઓનો હકો નમ્મર ખાનો બરેલાં રીને પૂરી પાડે છે. કારણ કે તેમાં બપરહાસમાં ધણું વપરોગો થઈ પડે તેવાં લખાણો લખત કરેલાં છે. જે તમામ અંગ્રેજી તથા ગુજરાતી નિવાસીઓમાં રહ્યાં જ પસન્દ પડેલાં છે. એ કોપીઓ કો દેશાવરતા ખરીઃ કરનારને સંકડે તેત્રીશ ટકા કમિશનથી આપવામાં આવશે. અને ૨૦૦ કોપી લેનારને રેફે ખર્ચ આપીશું. પણ પોસ્ટ મારફતનું કે રેલવેથી આગળનું ખર્ચ આપવામાં આવશે નહિ.

કોપીઓ સાથે બીજાં પુસ્તકો સંકડે અર્થે ટકો હકયાઈ લઈ મોકલા આપવા ગેરવજ રાખી છે ઠેકાણું—આતમારામ અને દલાલાઈની કમ્પની, ઠેકાણું લેખનકા કોપીમુદ્રની ઓફીસ—કાલ્યાદેવી રોડ નં. ૨૦૪ મુમ્બઈ.

આતમારામ અને દલાલાઈની કમ્પની.

ટેકસ્ટ બુક માટે મંજૂર થયેલું 'દેશીનામું' -કી. ૦-૩-૦ પોસ્ટેજ ૦-૦-૫. ઓલ એન્ટ્રી માટે મુદ્દજ હોવ તો લખવુ. ૧૦ પ્રત પર દર ટકા, ૨૫ મુદ્ધી ૧૨૧, ૫૦, મુદ્ધી ૧૫ અને તે ઉપરાંત ૨૦ ટકા કમિશન મળશે.

છગનલાલ લલિતુલાઈ શાહ
દેસીનામાવાળા-વડોદરા.

જેશંગ કાવ્ય—પૃષ્ઠ ૯૦૦ તું મોટું પુસ્તક. અસલ કીમત રૂ.૪) ને હાલ ઘટાડેલી કીમત રૂ. ૦૧ થી રજાગે પોસ્ટેજ ત્રણ આના વધુ.

સહી. જેશંગલાઈ ત્રીકમદાસ કવિ. મુ. આવળા; હલે અમદાવાદ.

ગણતિના હાતર દાખલા.

આ પુસ્તકમાં બ્યાખ્યા, મંખ્યા, સરવાળા, ગાદ્યાકો, ગુખ્યાકર, બાન

ગાંધાર દૃઢબાજક, લઘુત્તમ સાધારણબાજ્ય, વર્ગ અને વર્ગમૂળ, ધન અને ધનમૂળ, ત્રિરાશી, પંચરાશી, ચુલોતર, સાદું વ્યાજ, ચક્રવૃદ્ધિ વ્યાજ દિવાળી-બાકી વ્યાજ, નફોનોટો, ઇટગથી મિશ્રરાશી, ગણિત અને લૂમિતિ પ્રમાણ, શ્રેણી, માપકરણ, સર્વ પ્રકારની રીતોના એકહુલર દાખલાઓ છે. મહેતા-જીઓ, વિદ્યાર્થીઓ, તથા દૂરનીગ્રંથાલેખ અને હાકરફક્તના વિદ્યાર્થીઓને આ પુસ્તક ઘણુંજ ઉપયોગી છે. કિંમત ૦-૧૨-૦ સામટી લેનારને સાદું કમિ-શન આપવામાં આવશે વધારે લકીકત માટે નીચેના શોરનામે લખવું:—
 ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીની
 ઓફીસ—અમદાવાદ. } દેવાશંકર અંબારામ ભટ્ટ.

સરળ દેશોનામાનો પદ્ધતિ આદૃતિ તેરમી કિંમત ૪ આના મુખ્યર્થ ઇતિહાસના કેળવણી માતાના ગે. ડિરેક્ટર સાહેબ બહાદુરના ઈ. નં. ૪૪૬૦ તા ૬-૧૧-૯૪ ના ઠરાવ મુજબ સામાન્ય વાપરવાને લક્ષ્ય નથી. સરકારે મંજૂર કરેલ 'ગુજરાતી બાળવ્યાકરણ' આદૃતિ પ્રાંતી કિંમત ૪ આના પેટ્ટે ૪ માં ના બાક. કમિશન ૫-૧૦-૧૫-૨૦ નંબરી ૧૦-૧૫-૨૦-૨૫ ટકા વેચુપેએજન્ટ ખર્ચ મંજૂરનારને શિર છે. પ્રેમચંદ્ર કં.મચંદ, શાહુ. ગોંડલ રેલ્વેના ડે. એ ઈ.મુ. ગોંડલ યજ્ઞવાલકી.

બાહે: જામર.

અમૃતસાગર વૈદ્યકનો ગુજરાતી ગ્રંથ.

આ ગ્રંથ જયપુરના ગદારાજાએ મારગડી ભાષામાં રચ્યો હતો. તેનું ગુજરાતીમાં ભાષાંતર યજ્ઞ આ બીજી આદૃતિમાં છપાઈને બહાર પડી ચુકેલો છે. એના ૨૫ પ્રકરણ છે, અને મોટા નાના સર્વ રોગો તથા બાળક, સ્ત્રીઓ, પુરુષના સર્વ રોગોની ઉત્પત્તિ લક્ષણ ઉપાય એ સારી પેટે વિસ્તારથી લખેલા છે. તથા ધાતુઓ અને ઉપ ધાતુઓ શુદ્ધ કરવી તથા ભારતી; મોટા નાના રસ, ઉકાળા, ચૂણ, ગોળોઓ, અર્ક, તેલ, ધી. વગેરે દવાઓની બનાવવાની તરિક્કા વિધિ એ ગ્રંથમાં વિસ્તારથી લખેલી છે. અને વળી રોગીના રોગો વગેરે પિજનવા માફ નાડો, મૂત્ર, છત્ર, શુક્ર, દૂધ, કાગળાનું વગેરે પરીક્ષાઓ લંબાબુધી લખવામાં આવી છે. માટે એ ગ્રંથનો અભ્યાસ કીધાથી થોડી પણ બુદ્ધિવાળા મોટા વિદ્વાન વૈદ્ય યજ્ઞ શકે છે. કાગળ સાગ, મજાનુત ઉપર સ્પષ્ટદાર ટાઈપથી છાપવા સાથે પૂરું પકું. સુશેખિત, પીટે એનેરી અક્ષર પાડેલા છે. એ ગ્રંથની કીમત રથમ ૩૬) રાખેલી હતી. છતાં તેની સરવે નક્કો ખપી જવા છતાં દેશાવરથી બારે માગણી થવાથી, આ વખતે તેમાં કેટલોક સુધારો વધારો કરી ફરી છપાવાથી, મૂળ કીમતમાં ઘટાડો કરી ૩૪-૮-૦ ઉપરાંત છ આના ટપાલ ખર્ચ જાહેર પડશે એજે એ તે ગ્રંથ વેચુપેએજન્ટથી ટપાલમાં તાગદે મગાવી લેને કારણકે હવે અમરી પૂણે ઘણી નક્કો છે નહિ. નોટપે: ૫૫ લેવમાં આવશે નહિ.
 મુ. જોરસદ એવે એડા, ત્રીભોવનદાસ ગીરધરદાસ.

ભારે વખણાયેલી, ખચીત શ્રેષ્ઠ અને સસ્તી.

આદરજી કાવસજી માસ્તરની

દસ્કત શિક્ષક કોપીબુકો.

“કમીશનમાં વધારો” આઠ લાગમાં. “કમીશનમાં વધારો.”

કેળવણી ખાતાના હાલના તથા આગામી ઇન્સ્પેક્ટરો તથા ડેપુટી ઇન્સ્પેક્ટરો, દેશની કેળવણીમાં આગેવાન બનીતા ગૃહસ્થો, પ્રેક્ષકો, પ્રિન્સિપલો, હેડમાસ્તરો અને શિક્ષકો, મુખ્યમંત્રી તથા મુજરાતના સર્વે જાહેર છાત્રાલયો તરફથી એકે અન્યે તારીફ કરતાં અતિ સન્માનપાત્રક ખાત્રી પત્રકો.

મહેરખાન ડિરેક્ટર સાહેબ તથા ઉત્તર વિભાગના મહેરખાન માજી ઇન્સ્પેક્ટર ઇ. જામદસ સાહેબે દસ્કત શિક્ષક કોપીબુકોને જ સઘળી મંજૂર કરેલી કોપીબુકોમાં શ્રેષ્ઠ ગણી છે, અને લખે છે કે સારી સ્કૂલો આવી સરસ કોપીબુક જ વાપરવાને મંજૂરી ધરાવશે.

મુખ્યમંત્રી તથા સુરત, ભરૂચ, નડીઆદ, અમદાવાદ વંગેરે શહેરની જોડેન્ટ સ્કૂલ કમિટીના અનુમતી સંદેશુસ્થાને પણ સઘળી કોપીબુકો સાથે સરખાવ્યા પછી દસ્કત શિક્ષક કોપીબુકોને જ સર્વે કોપીબુકોમાં શ્રેષ્ઠ ગણી છે, અને તેમના તાખાનો સર્વે સ્કૂલોમાં એ જ કોપીબુકો ચલાવવાનો હુકમ કર્યો છે.

આ કોપીબુકો માટે જે જે નદગૃહસ્થો તરફથી સર્ટિફિકેટ મળેલાં છે તેમના નામ વાંચનાથી ખાત્રી થશે તેમાંથી યોગ્ય નીચે પ્રમાણે.

ડિરેક્ટર સાહેબ તથા એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરો.

કે. એમ. ચેટ્ટરજી. એમ. એ. માજી ડિરેક્ટર એફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન.

ટી. બી. કપૂરમ. મધ્ય વિભાગના કેળવણી ખાતાના ઇન્સ્પેક્ટર

ઇ. જામદસ. ઉત્તર વિભાગના કેળવણી ખાતાના માજી ઇન્સ્પેક્ટર.

ખા. સા. દોરાબજી એડવજી ચીની. બી. એ. ઉ. વિ. ના. માજી. આ. એ.

ઇ. અને સુરત હાઇ સ્કૂલના હેડમાસ્તર

રા. બા. જોષાજી સરખાઇ દેલાઇ, કે. વિ. ના. કેળવણી ખાતાના માજી આ. ઇ.

રા. બા. હરગોવિંદલાલ દારકદાસ કાંઠાવાળા, રોડદરા કે. ખાતાના માજી ડિ.

રા. સા. દલપતરામ પ્રાચીન અખર, કચ્છના માજી એ. ઇન્સ્પેક્ટર.

દેશની કેળવણીમાં બહુશીતા આગેવાન ગૃહસ્થો.

જોનારેખા. ઠવેરોલાલ હિમેશચંદ્ર વાલેક.

જોનારેખા દાશીલાલ ગ્રમ્યક નેત્રંગ એમ. એ. એત. એત. બી.

સી. આઇ. ઇ; મુખ્યમંત્રી હાઇ કોર્ટના માજી જજ.

૧. રા. લક્ષ્મીદાસ દી. હેડમાસ્તર, આલકેડ હાઇ સ્કૂલ બૂબ.
 ૨. રા. એમ. એમ. બલસારી ખી. એ માલ હેડમાસ્તર ગોધરા એ. વ. સ્કૂલ.
 ૩. રા. મોતીલાલ મોહનલાલ હેડમાસ્તર, ઓગેલોવનાકલુલર સ્કૂલ બાવનગર.
 ૪. રા. માણેકલાલ અમૃતલાલ દવે બોબા ખાનમહમદ હખીબખાઇ સ્કૂલ.
 ૫. રા. રા. રા. મહેરવાનજી માસ્તર, હેડમાસ્તર ફરામજી પટેલ સ્કૂલ.

સુખમધની ગુજરાતી સ્કૂલના હેડમાસ્તરો.

મે. ગુલાબદાસ સુન્દરદાસ ચૌકશી.	શેક. કુચીરજી સોરાખજી મંદ્રોઈનાં.
મે. પ્રાણજીવનદાસ કહાનદાસ.	મે. માણેકલાલ ધીરજીરામ અધ્યાર.
મે. હરકિપનદાસ પ્રિન્સલાલ.	મે. આ.મારામ જોકિપનદાસ.
મે. શિવચંકર કૃષ્ણજી બટ.	મે. મોહનલાલ પ્રસાદરાંય.
શેક. મહેરવાનજી સોરાખજી દલાલ.	મે. વજલાલ પાનાચન્દ.

સુખમધ અને ગુજરાતના બાહિર છાપાના મતો:—રાસ્ત ગો.
 ફતાર, સુખમધ સમાચાર, નામે જમશેદ, અખબારે સોદાગર, કેસરેકિન્દ,
 ગુજરાતી, યજ્ઞાં પરસ્ત, રિપન રિપોર્ટર, ધન્વીપન સ્પેક્ટેટર, ગુજરાતમિત્ર,
 પ્રજામિત્ર, સૂર્યપ્રકાશ, સુરત અખબાર, દેશીમિત્ર, ભરૂચ સમાચાર, હિતેશુ.

સ્કૃત શિક્ષક કોપીયુકે નીચલી સરતોથી મળશે.

૧. રોકડે રૂપીએ દેશાવસ્થી માલ મંગાવનારા માસ્તરો તથા બ્યા.
 પારીએ જેઓએ બોલામાં બોલી ૨૦૦ તથા તેથી વધારે નફા ખરીદી
 તેઓને સેકંડે ૩૦ ટકા ડિસ્કાઉન્ટ આપવામાં આવશે; પેકિંગ અને રેલવે-
 નો સર્વે ખર્ચ આપવામાં આવશે.

૨. ૨૦૦ થી બોલી ૨૫ નફા સૂધી મંગાવનારને સેકંડે ૨૫ ટકા ડિસ્કાઉન્ટ મળશે, પણ રેલવે, પેકિંગ, પોસ્ટેજ વગેરેનો સર્વે ખર્ચ ખરીદનારને આવશે.

૩. માલ મોકલાવ્યા પછી તે રસ્તામાં જતાં કોઈ રીતે ખરાબ થાય તથા તે માલને નુકસાન પૂજે તેના જોખમદાર માલ મંગાવનાર છે.

૪. જ્યાં રેલવે ન હોય ત્યાં માલ ક્યે રસ્તે અને ક્યાં મોકલાવવો, તેનો પૂરતો ખુલાસો માલ મંગાવનારે લખી જણાવવો. રેલવે સ્ટેશનથી આગળ માલ લઈ જવાનો ખર્ચ માલ મંગાવનારને શિર મુકવવો.

૫. હુડી મોકલાવનારે બરાબર ઠેકાણું લખવું.

૬. ગુજરાત તથા કાશીઆવાડના સર્વે ભારતરોને તથા બુકસેલરને વિનંતિ પૂર્વક જણાવવાનું કે સ્કૃત શિક્ષક કોપીયુકેની સાથે અમેએ ખીજી કોઈ પણ ગુજરાતી તથા અંગ્રેજી બુકો સેકંડે ૧ એક ટકાના કમીથી મોકલી આપવાની ગોઠવણ કરી છે. એક વખત કામ પારી જોવાથી ખાતરી થશે. પેકિંગમાં બોલો ખર્ચ યાવ તેમ કરીશું. જેઓની મરજી હોય તેઓએ નીચલે સરનામે લખવું.

નોટપેડ કાગળ લીધામાં આવશે નહિ.

ગુજરાત શાळा પત્ર.

પુસ્તક ૪૧ મું.

મે ૧૯૦૨.

અંક ૫ મો.

માસ.

પ્રોફેસર ગારનીઅર વાંદરાંની લાપાનો શોધ કરે છે, તેમણે પોતાના પ્રવાસ વિશે થોડા દિવસ ઉપર વિવરણમાં એક લાપણ આપ્યું હતું. એ શોધ માટે તે અમેરિકાનાં વંગલોમાં ગયા હતા, ત્યાંથી પાછા આવ્યા પછી આં તેમનું પહેલું લાપણ હતું. વંગલમાં મિલ્ડ અને ગારિલા વાંદરાંથી બચવા માટે પોતાના તારના પાંચરામાં લશ્કર બેસતા હતા તે પાંચરું લાપણ વખતે હાજર રાખ્યું હતું. લાપણમાં તેમણે કહ્યું કે, “ વાંદરાંની લાપાનો અભ્યાસ મેં સને ૧૮૮૪ માં શરૂ કર્યો હતો. અમેરિકાના ચિકગો નગરની પ્રાણી સંગ્રહ શાળામાં વાનરાંની નિરીક્ષા કરતાં મને લાગ્યું કે તેઓ અત્યંત વચટે એક બીજાને પોતાના વિચાર વચ્ચે છે. ત્રણ ચાર વરસ મુધી તેમની લાપાના અભ્યાસમાં હું નિષ્ફળ ગયો. પછી ચિકગોના એક બહુ બોલા વાનરાના પાંચરા નહક મેં એક ફોનોગ્રાફ વચ્ચે મૂક્યું, એટલે તેના બોલેલા બોલ મનની નળીઓ પર પડ્યા. તે પછી એ નળીઓ હું ન્યુ યોર્ક શહેરમાં લઈ ગયો, અને ત્યાંના એક વાનર નહક તેમાંના અવાજ કહાવ્યા. અવાજ નિષ્ફળતાની સાથે મને રૂપટ વચ્ચે મૂક્યું કે વાનર તેમાંના બોલ સમજ્યો, અને ફોનોગ્રાફમાં બોલનાર કોઈ વાંદર હશે એમ ધારીને તેમાં તે વાનરને બોલવા લાગ્યો. તેણે જે જવાબ ક્યાં તે મેં એક બીજા ફોનોગ્રાફમાં ઉતાર્યો, અને તેના તે બોલના ઉત્તરમાં વારે વારે જે તે બોલ્યો, તે ઉપરથી મહારી ખાતરી થઈ કે ચિકગોના વાનરનું બોલેલું ન્યુ યોર્કનો વાનર સમજતો હતો. ત્યાર પછી ફોનોગ્રાફની મદદથી મેં હજારો પ્રયોગ કર્યા, અને અમેરિકામાં જેટલાં વાંદરાં છે તે બધાંની મુલાકાત લીધી. પછી ગારિલા અને ચિપ્પાનગી જનનાં વાંદરાં વિશે તપાસ કરવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો. કોઈ પ્રાણી

નોપણ લાગકમાં-તે વિશે મ્હેં એક મ્હોટો સંગ્રહ કર્યો છે, તેમાં કેટલાંક બહુ અગત્યનાં કાનર કામ અને ચીની તથા ટીબેટી લાપાનાં ન મળી શકે એવાં હાથનાં લખેલાં પુસ્તકો છે. એ બધું મ્હને ઉપર કહેલાં પુરાણાં રાહરોનાં ખંડેરામાંથી મળ્યું છે.

આ નવા મુલકનો મ્હેં એક મ્હોટો નકશો તૈયાર કર્યો છે તેને બહુ અગત્યનો ગણું છું. મ્હેં લગભગ ૭ હજાર માઇલની મુસાફરી કરી, તેમાંથી ૫૪૦૦ માઇલ ડેટલી મુલક પહેલાં કેવળ અર્ધગણે હતો. મ્હેં જોઈ તેમાંની કેટલીક જગાઓ તો તે દેશના વનનીઓએ પણ જોઈ નહોતી.

ગોખીના રણનું મ્હોટામાં મ્હોટું દુઃખ એ છે કે ત્યાં પવનથી રેતી જડીને તેની ટેકરીઓ બને છે. કેટલીક ટેકરીઓ ૩૦૦ યુટ ઊંચી હોય છે. ત્યાં રેતીનું સીધું સપાટ મેદાન કદી મળતુ નથી. સંકોટો માઈલ મુધી પગ કોણ પેસી જાય તેવી રેતીની ટેકરીઓ ચડી ઉતરીને ઊંડોનો દમ નીકળી જાય છે. આનો કંઈ ઉપાય થઈ શકે તેમ નથી, માટે તેને હું ગોખીના રણનો મ્હોટામાં મ્હોટો ભય ગણું છું. રેતીનાં તોફાનોથી એ ટેકરીઓ બને છે. એ તોફાનો ઘણાં લંબકર હોય છે. તે વખત દિવસે કાળી રાત જેવું અંધારું થાય છે. તોફાનની મોસમમાં એટલે લગભગ અડધા વરસ મુધી સરેરાસ આવાહીઆમાં જે વખત તેવું બને છે. તે વખત શિયાળો હોય છે. તોફાન ચાલતું હોય તે વખત ચાલતું અશક્ય થઈ પડે છે; તોફાન શમીને પાછું અજગ્યાનું ચાલ ત્યાં મુધી અન્ધારામાં છેક શાન્ત પડી એવા શિયાળ બીજું કંઈ કરી શકતું નથી. ગોખીના રણનાં રેતીનાં તોફાન ઘણી વાર આખો દહારો, અને ઢાઢ ઢાઢ વખત દોઢ દિવસ મુધી પડેલો છે. તે બે દિવસ મુધી કચ્ચિત જ આવે છે. ગોખીની મુસાફરીઓ મ્હેં શિયાળામાં અને વસંત ઋતુમાં કરી હતી. તાપને-લીધે ત્યાં ઉન્હાગામાં કે પાનખર ઋતુમાં ચાલતું અશક્ય થઈ પડે છે.

ટિબેટની મુસાફરી પણ મુશ્કેલી ભરેલી હતી. દક્ષિણ ટિબેટ સ્વચ્છ છે, પણ ઉત્તર તરફથી ત્યાં પહોચનાં રસ્તામાં મ્હોટો આખો કાફલો નાશ પામ્યો હતો. ઉત્તર અને મધ્ય ટિબેટ ઘણું ખરાબ છે. એ પ્રદેશ ઘણો કા-

ચો છે, ત્યાં વનરૂપિણી થતી નથી, અને ટાઢ સખત વાય છે. જે રસ્તે જરા ધાસ મળી શકે તે રસ્તે મ્હારે મુસાફરી કરવી પડી; છતાં જનવરો કપાટા બન્ધ મરી ગયાં. આ મુસાફરીમાં મ્હારે ઘણાં નેપમો વેડવાં પડ્યાં; તોપણ અગમ્યા મુઝકના લોકોની સાથે મિત્રાચારી તથા સહુકાઈથી વર્તવાથી ઘણો લાભ થાય છે એ મ્હં જોયું.

હું હ્દાસામાં ગયો નહોતો. મ્હારા રસ્તાથી પાંચ મગસ જેટલે દૂર તે રહ્યું હતું. એ રસ્તે મ્હંને ઘણા અમલકારિક અતુલવ થયા હતા, અને હ્દાસા તરફ જતા મેંગોલિયન જત્રાગુઓ પુષ્કળ મળ્યા હતા.

હું ચારકંડી લાપા સારી રીતે જોતો મળ્યું હતું, અને તે લાપા તુર્કસ્તાનમાં મુખ્ય છે, તેથી મ્હારી મુસાફરીના પહેલા લાગમાં મ્હંને કાંઈ હરકત પડે તેમ નહોતું. હું ફારસી અને મેંગોલિયન લાપા પણ મારી રીતે જોતો રાકું હતું. દિબેટમાં મ્હંને મેંગોલિયન લાપા ઘણી કુપયોગી થઈ પડી હતી. મ્હં એક મેંગોલિયન લાગાને દુલાખીઆ-તરફ રાખ્યો હતો, તે દિબેટી લાપાની વાત સીત મ્હંને સમજાવતો હતો.

જોખીના રણમાં મુસાફરી કરતા મ્હંને એક વખત આર દિવસ સુધી બિલકુલ ખાણી મળ્યું નહોતું. સારે નખીમે મ્હારા એક ઊંટ ઉપર બરફ લાદી લીધો હતો, તેથી નિભાવ થયો, તોપણ મ્હંને ઘણી હરકત પડી હતી.

જે મુઝકામાં મ્હં મુસાફરી કરી ત્યાંના ઘણા હોડવા મ્હં જોવા કર્યા છે. તે પૈકી કેટલાક છેક નવા છે. તે તરફનાં મુખ્ય જનવરો, જેવાં કે જંગલી ઘેટાં, જંગલી બકરાં, જંગલી ઊંટ, યક, કેટલીક જાનનાં હરણો, વગેરેનો પણ મ્હં સંગ્રહ કર્યો છે. તેમનાં હાડ પિંગરો અને ચામડાં મ્હં મેળવ્યાં છે. પક્ષીઓ હું ભેગાં કરી રાખ્યાં નથી. કેટલીક માછલીઓ અને છીપવાળાં જન્તુઓનો મંગદ મ્હારી પાસે કીક થયો છે. તે મ્હં નદીઓ, ઝરા, તળાવડાં, કુવા, વગેરેમાંથી એકેડાં કર્યાં હતાં.

મ્હં મ્હારી આખી જીંદગી ભૂગોળના જોધોમાં જ ગાળાવતો કરાવ કર્યો છે. આ કામ માટે મ્હંને જે ખર્ચ થાય છે તે સ્વીડનના મહારાજા સાહેબ અને કેટલાક મહોરા વ્યાપારીઓ પૂરાં પાડે છે.

મ્હારી મુસાફરીઓનાં વર્ણનનું એક મહોટું પુસ્તક હું લખવાનો છું, તે સામાન્ય વાંચનારને ઘણું મનોરંજક લાગશે. તે ઉપરાંત શાસ્ત્રીય મંડળો માટે હું કેટલાક શાસ્ત્રીય લેખો લખવાનો છું. મધ્ય એશિયાના નકશા મ્હું બનાવ્યા છે, તેમનુંજ એક આખું પુસ્તક થશે. અત્રત્તન મ્હારી મુસાફરીઓના વર્ણનમાં ઘણો લાગ દિખેટને લગતો આવશે. મુસાફરીને લગતા હજારો ફોટોગ્રાફો પણ હું પાડતો આવ્યો છું, અને કેટલીક છબીઓ મ્હું હાથે પણ દોરી છે. તે પેઠી કેટલાંક ચિત્રો મ્હારાં પુસ્તકોમાં આપવામાં આવશે.

મુસાફરીઓમાં મ્હારે ઘણાં ભારે જોખમો વેડવાં પડે છે ખરાં, પણ તેમનો હું વિચાર જ કરતો નથી. મ્હું જો જોખમોની બીક રાખી હોત, તો હું કોઈ દિવસ ઘરની બહાર નીકળી શકત નહિ, અને કોઈ જાતની ફતેક મેળવી શકત નહિ.

મ્હારી રીત એવી છે કે એક વાર અમુક કામ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો, એટલે તે ગમે તે જોખમે પણ પાર ઉતાર્યા વિના રહેવું નહિ. નિશ્ચય કર્યા પછી તેમાંથી હું કદી પાછો હટતો નથી.”

સદરહુ ડોક્ટર એન હેડીન સ્વીડનના રહેવાસી છે, અને તેમની ઉંમર હાલ ૩૬ વરસની છે. તેમણે ભૂગોળના શોધનું કામ સને ૧૮૮૧ માં શરૂ કર્યું હતું, અને આ પહેલાં ઈરાન, મેસોપોટેમિયા, ખોરાસાન, તુર્કિસ્તાન, મધ્ય એશિયા, પશ્ચિમ ચીન, અને ટિબેટમાં મુસાફરીઓ કરી છે. તેમણે એક મહોટો પ્રવાસ ૧૮૯૩-૯૭ સુધીમાં કર્યો હતો, તેમાં લોખનોર અને ટિબેટને રસ્તે તે ઓરેનજર્ગથી પેકિન સુધી ગયા હતા.

હમે આપણ જાણુવી ગયા છીએ કે ચોપ્ર વાંખેન ઉપર પોરબનર રેલ્વેમાં નવાં ધોરણોના સમ્બંધમાં એક કોન્ડરન્સ ભરવામાં આવ્યું હતું. તે પછી ત્યાંના ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબે પોતાની નિયાજોમાં એક સરકપુત્રર મોકલ્યો છે તે આ અંકમાં પ્રસિદ્ધ કરીએ છીએ, અને તે તરફ સપગા શિક્ષકોનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ.

મુમ્બઈ ફાલ્કાની નિશાળો તથા કોલેજો માટે ગ્રાન્ટ ઇન એડના ધારા.

(આજુ પૃષ્ઠ ૧૩૪ થી.)

પ્રકરણ ૧૦ મું.

કોલેજો માટે ગ્રાન્ટ ઇન એડ.

૧. જે કોલેજોને યુનિવર્સિટીએ સમ્પૂર્ણ આર્ટસના અભ્યાસ માટે માન્ય કરી હશે, અને જેની નોંધને વારતે સરકારની મંજૂરી લેવામાં આવી હશે તેવી કોલેજોને નીચેના ધારા પ્રમાણે મદદ આપવામાં આવશે.

૨. ત્યાં સુધી યુનિવર્સિટીના આર્ટ અભ્યાસના ત્રણ ભાગ ચાલશે ત્યાં સુધી સેકન્ડ ખી. એ. ના ધોરણ સુધી શિખવતી કોલેજોમાં સરાસરી માસિક હાજરીના દર ઇકરા દીઠ વર્ષે રૂ. ૧૦૦) લેખે મદદ આપવામાં આવશે. પરંતુ કોલેજ કોર્સના દરેક ભાગને સાર એકન્દર મદદ રૂ. ૨૫૦૦) થી વધારે અપાશે નહિ, અને જે કોઈ કોલેજની સામાન્ય સંગીનતા જેવી હશે તેવી ચાલશે નહિ તો ગમે તે વખતે આ મદદ ઓછી કરવામાં આવશે.

૩. સરાસરી માસિક હાજરીને અનુસરી કુલ મદદ આપવાનું બંધન કોલેજ સ્થાપના પછીનાં પહેલાં ત્રણ વર્ષ સુધી રાખવામાં આવશે નહિ.

૪. કોલેજોની સામાન્ય સંગીનતા નષ્ટ કરવામાં ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન ડિપાર્ટમેન્ટ વર્ગની ચોક્કસ ઉપર તથા યુનિવર્સિટીની પરીક્ષાઓમાં બેઠેલા વિદ્યાર્થીઓના ફેલોશિપ પરિણામ ઉપર ધ્યાન આપશે.

૫. જે કોલેજોમાં સરાસરી હાજરી ૧૫૦ થી વધારે હશે, અથવા ત્યાં જે અથવા વધારે ક્લાસિકલ (શિષ્ટ) ભાષા શિખવાતી હશે, અથવા ત્યાં આર્ટ પરીક્ષાને માટે ખાંધેલાં ધોરણ ઉપરાંત બીજાં કોઈ શિખવવામાં આવતું હશે તે કોલેજને વધારેમાં વધારે રૂ. ૨૫૦૦ ની વિશેષ મદદ આપી શકાશે.

૬. પુસ્તક શાળા અથવા વિદ્યાનાં સાહિત્યો આજુ રાખવા તથા વધારવા માટે રૂ. ૫૦૦ સુધીની વાર્ષિક મદદ આપી શકાશે. પરંતુ આ મદદ તેના એકન્દર ખર્ચના ફે કરતાં કોઈ રીતે વધી શકશે નહિ. આ નિયમ પ્રા

રેલાની મદદ માગવાની અરજીઓના સમ્બન્ધમાં ટ્રાઈ પલ્ક રીતે નડતર કરી શકશે નહિ; આથી અરજીઓનો નિકાલ તે સમ્બન્ધના નિયમો પ્રમાણે થશે.

૭. ૧ લા પ્રકરણમાં આપેલા સાધારણ નિયમોની ૨'થી ૯ સુધીની તથા ૧૨-૧૩ અને ૧૯ કલમો જોડેલી લાગુ થઈ શકે તેટલી ગ્રાન્ટ લેનારી કોલેજોને લાગુ પડશે.

પ્રકરણ ૧૧ સું.

ઇમારત સમ્બન્ધી મદદ.

૧. નિશાજોને અપાતી વાર્ષિક મદદ ઉપરાન્ત બિલ્ડિંગ ગ્રાન્ટ (ઇમારત સમ્બન્ધી મદદ) નામે ઓળખાતી પૈસાની મદદ નિશાજના વ્યવસ્થાપકોને નિશાજનાં મકાનો બાંધવા, ખરીદ કરવા, વધારવા, અને ફરી બાંધવા માટે આપવામાં આવશે.

૨. પહેલી આવેલી અરજીઓ ઉપર પહેલું ધ્યાન આપવામાં આવશે, અને પૈસા સમ્બન્ધી સ્થિતિને અનુસરીને તેનો નિકાલ કરવાનો સમ્પૂર્ણ હક ડીપાર્ટમેન્ટ પોતાના હાથમાં રાખશે. ૧૦૦૦ રૂપિયા ઉપરાન્તની મદદની અરજીઓ ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શનની મારફત સરકારને અને હમર અન્દરની મદદ માગવા માટેની અરજીઓ ડિરેક્ટરને દરવી જોઈએ. ડિરેક્ટર નીચેના નિયમોને અનુસરીને પોતાના હાથમાં પૈસાની સવડ હશે તે પ્રમાણે તેનો નિકાલ કરવાને સુખત્યાર છે.

૩. ખાનગી ક્ષણોઓથી લગાયેલી રકમ કરતાં જાદે * નહિ એટલી પૈ.

* તા. ૨૦ મી મે સને ૧૮૮૯ ના એન્જુકેશનલ ડીપાર્ટમેન્ટના સરકારી હરાવ નં. ૯૪૯ માં એવું હરાવ્યું છે, કે લાનિયમાં બિલ્ડિંગ ગ્રાન્ટ ખાનગી ખર્ચના કુલ થી વધારે આપવી નહિ. આ નિયમ માત્ર પ્રાથમિક શિક્ષણને સાર થોજેલા વિદ્યાલયની બાબતમાં અમુલા જે મકાનની એકન્દર કિંમત ૫૦૦૦ રૂપિયાથી વધારે ન હોય તેને લાગુ પડતો નથી.

તા. ૧૨ મી મે સને ૧૮૯૦ ના એન્જુકેશનલ ડીપાર્ટમેન્ટના સરકારી હરાવ નં. ૧૦૫૧ માં એવું હરાવ્યું છે, કે પૈસાની સવડ હોય તો મ્યુનિસિપાલિટીએ દરેક પ્રાથમિક નિશાજો સમ્બન્ધી ખર્ચમાં મદદ આપવાને દરજ્જા નથી, અને તા. ૯ જુલાઈ સને ૧૮૯૦ ના સરકારી હરાવ નં. ૧૪૪૮ માં આ સવડનો લાભ પ્રાથમિક નિશાજોના સમ્બન્ધમાં ડિરેક્ટર જોડેને આપ્યો છે.

સાની મદદ વધારેમાં વધારે આપવામાં આવશે, અને આ હદમાં રહીને દરેક દાખલામાં હકીકત તપાસી સરકારને યોગ્ય જણાશે તેટલી મદદ આપવામાં આવશે.

ખોનગી કાળાઓની કિંમત ગણવામાં બાંધ કામનાં સાહિત્યો, જમીન, અથવા મજૂરીની કિંમત સરકારને યોગ્ય લાગશે તે દરથી ગણવામાં આવશે.

૪. બાંધ કામની મદદ મંજૂર થયા પહેલાં સરકારને નીચે પ્રમાણે ખાતરી થવી જોઈશે.

અ. જે નાણાં ઉપર આધાર રાખવામાં આવે છે તે ખરેખર વસુલ થઈ ચૂકેલાં તથા કામમાં લઈ શકાય એમ છે. આ બાબતનો હકાર અરજ સાથે સામેલ રાખવો.

બ. મકાન કેળવણીના અને કેટલેક દરજ્જે વ્યવહારી કેળવણીના કામમાં લેવાના હેતુથી બંધાવવામાં આવે છે, અને તે જ કામમાં લેવામાં આવશે; અને જે સ્થળે તે બાંધવાનું નક્કી કર્યું છે ત્યાંના લોંઘાની જરૂરીયાત માટે તે યોગ્ય જગ્યાએ અને યોગ્ય વતનુ છે.

ક. પ્લાન, એક્ટિમેટ, અને એન્જિનિયરિંગનો સન્તોષકારક છે. આ બાબતનો નિશ્ચય થયા તેમની એક ખરી નકલ અરજની સાથે રવાને કરવી જોઈએ. આ અરજ પછીથી પબ્લિક વર્કસ ડિપાર્ટમેન્ટ ઉપર રિપોર્ટને માટે મોકલવામાં આવશે, અને છેવટે તે ખાતાને દફતરે રહેશે.

દ. જે જમીન પર મકાન બાંધવા ધાર્યું છે તે જમીન ઉપર વ્યવસ્થાપકનો હક્ક વાજબી અને કાયદેસર છે.

ઈ. જે મદદ આપવામાં આવશે તો મકાન અમુક મુદતમાં તૈયાર કરવામાં આવશે.

૫. ગામના અમુક લાગમાં નિશાળ બાંધવા લાયક જગ્યા સરકારી માલિકીની હશે, અને નિશાળ બાંધવા માટે સરકાર તે જમીન આપવા ખુ-

શી હશે, તો આવી મદદ ક્યાં તો બિલ્ડિંગ ગ્રાન્ટની ઉપરાન્ત ગણાશે, અથવા સરકારને યોગ્ય લાગશે તો બિલ્ડિંગ ગ્રાન્ટના એક લાગ તરીકે તે જમીનની કિંમત સરકારી લાવે ગણાશે.

૬. કોઈ પણ સ્કૂલના વ્યવસ્થાપકો જ્યાં સુધી નીચેના ધારામાં જણાવેલી માગણીઓ કશુંક રાખી પ્રસંગ પ્રમાણે એક દસ્તાવેજ અથવા કશુંકાત કરી આપશે નહિ, ત્યાં સુધી તેમને બિલ્ડિંગ ગ્રાન્ટનો કોઈ પણ લાગ અથવા તો મકાન બાંધવાની જગા સરકાર આપશે નહિ.

૭. બિલ્ડિંગ ગ્રાન્ટની કુલ રકમ રૂ. ૧૦૦૦ થી વધારે થતી ન હોય અને મકાન એવું હોય કે તેને માટે દસ્તાવેજ કરવાની ડિરેક્ટરને જરૂર લાગતી ન હોય તો વ્યવસ્થાપકો પાસેથી તે નીચે પ્રમાણે લખેલી કશુંકાત લઈ શકશે:—

- (૧) મકાનને બરાબર મરામત કરાવવી;
- (૨) કેળવણી ખાતાના ધારા અને નિયમોને અનુસરીને નિશાળની વ્યવસ્થા કરવી; અને
- (૩) ડીપાર્ટમેન્ટને તેનું ઇન્સ્પેક્શન કરવા દેવું.

ખીજે સધળે પ્રસંગે વ્યવસ્થાપકોએ સરકાર તરફથી વખતો વખત સાધારણ પ્રસંગને માટે અથવા ખાસ પ્રસંગને માટે મંજૂર થયેલા નમૂના પ્રમાણે નીચેની બાબતોને લગતી શરતોવાળો દસ્તાવેજ કરી આપવો પડશે:—

- (૪) મકાન બાંધવું અને સંભાળવું;
- (૫) બિલ્ડિંગ ગ્રાન્ટ ક્યારે અને કેટલે હકે તે આપવી;
- (૬) નિશાળની વ્યવસ્થાને ઇન્સ્પેક્શન; અને
- (૭) સરકારને જરૂર જણાય એવી બીજી બાબતો.

જો વ્યવસ્થાપકો આ શરતોમાંની કોઈ તોડશે તો તે માટે એવા સધળા દસ્તાવેજમાં નીચે પ્રમાણે બોલી કરવામાં આવશે:—

- (૮) બિલ્ડિંગ ગ્રાન્ટ અથવા તો તેમાંના કંઈ પણ લાગ આપવો બાકી હશે તે આપવામાં આવશે નહિ;
- (૯) એકન્ડર બિલ્ડિંગ ગ્રાન્ટ અથવા તો ગ્રાન્ટો તે નિશાળને મ-

રકારે વખતો વખત આપી હશે તે સરકારને પાછી આપવી પડશે;

(૧૦) આવી રીતે જે નાણાં લહેણાં પડશે તે વસુલ કરવા સરકાર મકાનમાં જઈ તેનો કબજો લઈ શકશે અને વેચી શકશે; અને

(૧૧) બાંધવાની જગા જે સરકારે આપી હશે તો તે સરકાર પાછી લઈ શકશે, અને જે તે ઉપર મકાન હશે તો સરકાર તેમાં પેસી તેનો કબજો લઈ શકશે, અને તેમની નજરમાં આવશે તે પ્રમાણે કેળવણીનાં કામને માટે અથવા તેમને યોગ્ય લાગશે તો બીજા કોઈ કામને માટે ઉપયોગ અથવા વ્યવસ્થા કરી શકશે.

આવા સઘળા દસ્તાવેજ વ્યવસ્થાપકોને ખર્ચે સરકારના કાયદાના અમલદારો તૈયાર કરશે.

૮. ઉપર કહેલી બિલ્ડિંગ આન્ટ ઉપરાન્ત કોલેજો, બોર્ડિંગ હાઉસો, રસાયન પ્રયોગ શાળા, પુસ્તક શાળા, વેધ શાળા, શિશુ શાળા, અથવા કસરત શાળા બાંધવા માટે અથવા રમવાની જગાની જોગવાઈ કરવા માટે મદદની અરજીઓ ઉપર કહેલી શરતોમાંથી જે લાગુ પડતી ડીપાર્ટમેન્ટને દેખાશે તે શરતોએ અથવા બીજી કોઈ શરતોએ સરકાર પોતાના હાથમાં નાણાં હશે તો ધ્યાનમાં લેશે.

૯. આ અકરણુ પ્રમાણે કોઈ પણ મદદ લેનારી સ્કૂલ આન્ટ લેનારી ગણાશે, અને જે શરતોએ એ મદદ આપી હશે તે ઉપરાન્ત ડીપાર્ટમેન્ટ જે પત્રકો અથવા ખર્ચ માટે તે વખત સર પૂરાં પાડવાને બંધાયેલી ગણાશે.

ગ્રાન્ટ ઇન એડના કાનુનોની પૂરવણી.

નમૂના તથા કેળવણીનાં ધોરણો.

પરિશિષ્ટો.

અ. ૧ લા પ્રકરણની ૪ થી કલમમાં માગેથી અરજી કરવાનો નમૂનો.

વ. ૧ લા પ્રકરણની ૫ થી કલમમાં માગેલા હાજરી પત્રકનો નમૂનો.

ક. યુરોપીઅન અને ઇંગ્લિશ ટીચિંગ સ્કૂલોનાં ધોરણ.

ઢ. એંગ્લો વર્નાક્યુલર નિશાળોનાં તથા એગ્રિકલ્ચરલ (ખેતીના)
વર્ગોનાં ધોરણ.

ઇ. મરાઠી પ્રાથમિક શાળાઓનાં અને મરાઠી જિલ્લાઓની ઉચ્ચ નિ-
શાળોનાં ધોરણ.

ફ. ગુજરાતી પ્રાથમિક નિશાળોનાં અને ગુજરાતી જિલ્લાઓની ઉચ્ચ
નિશાળોનાં ધોરણ.

જ. કાનડી પ્રાથમિક નિશાળોનાં અને કાનડી જિલ્લાઓની ઉચ્ચ નિ-
શાળોનાં ધોરણ.

ઘ. સિન્ધી પ્રાથમિક નિશાળોનાં ધોરણ.

આઈ. ડ્રોઇંગનાં મૂળનિયમોના શિક્ષણને ઉત્તેજન આપવાના ધારાઓ.

જે. બીજા દરજ્જાની નિશાળોમાં હસ્ત શિક્ષણના અંગિકા અવધાન
ક્રમને લગતા નિયમો.

* આ પરિશિષ્ટો પૈકી અ, વ, તથા આઈ પરિશિષ્ટો આ અકમાં આ-
પ્યા છે, અને પરિશિષ્ટ ફ વાન્સુઆરી માસના અકમાં આપી ગયા છીએ. બીજાં
પરિશિષ્ટો ગુજરાતી શિક્ષકોને જરૂરનાં નહિ હોવાથી આપ્યાં નથી.—એપ્રિલ ૨૦.

પરિશિષ્ટ અ.

અરબો નમૂના (જુઓ પ્રકરણ ૧ હાં કલમ ૪ થી).

‘સિનારો’ હાથ માં મિટ્ટીમાં
કાંકા કાંકા હિરકાંકા કાંકા
હાંકા કાંકા હાંકા હાંકા
‘સિનારો’ હાંકા હાંકા હાંકા

‘સિનારો’ હાંકા હાંકા
હાંકા હાંકા હાંકા હાંકા

‘સિનારો’
હાંકા હાંકા હાંકા હાંકા
હાંકા હાંકા હાંકા હાંકા
હાંકા હાંકા હાંકા હાંકા

‘સિનારો’ હાંકા હાંકા
હાંકા હાંકા હાંકા હાંકા

‘સિનારો’ હાંકા હાંકા
હાંકા હાંકા હાંકા હાંકા

‘સિનારો’ હાંકા હાંકા

‘સિનારો’ હાંકા હાંકા
હાંકા હાંકા હાંકા હાંકા

‘સિનારો’ હાંકા હાંકા
હાંકા હાંકા હાંકા હાંકા
હાંકા હાંકા હાંકા હાંકા
હાંકા હાંકા હાંકા હાંકા
હાંકા હાંકા હાંકા હાંકા
હાંકા હાંકા હાંકા હાંકા

‘સિનારો’ હાંકા હાંકા

‘સિનારો’ હાંકા હાંકા
હાંકા હાંકા હાંકા હાંકા
હાંકા હાંકા હાંકા હાંકા

‘સિનારો’ હાંકા હાંકા
હાંકા હાંકા હાંકા હાંકા
હાંકા હાંકા હાંકા હાંકા
હાંકા હાંકા હાંકા હાંકા

‘સિનારો’ હાંકા હાંકા
હાંકા હાંકા હાંકા હાંકા

પરિશિષ્ટ વ.

હાજરી પત્રકનો નમૂનો (જુઓ પ્રકરણ ૧ હું કલમ ૫ બી).

નિશાળ અથવા વિદ્યાલય.

સને ૧૯૦ ના મહિનાનું

ધોરણના વર્ગનું હાજરી પત્રક.

શિક્ષક મિ.

નંબર.	વિદ્યાર્થીનું નામ.	મહિનાની હાજરી.					હાજરીના દિવસોની સંખ્યા.
		૧	૨	૩	૪	૫ વગેરે.	
૧							
૨							
૩							
૪ વગેરે.							

ટીપ—જો છોકરા હાજર હોય તેમના નામ આગળ હા લખવું, રમ સિવાય ગેરહાજર હોય તેમના નામ આગળ ને લખવું, માંદગીથી ગેરહાજર હોય તેમના નામ આગળ માં લખવું, અને રમ લઈ ગેરહાજર રહ્યા હોય તેમના નામ આગળ ર લખવું.

નિશાળના ઉપરી અથવા વ્યવસ્થાપકે આપવાનું સર્ટિફિકેટ.

હું ખાતરી પૂર્વક જણાવું છું કે હાજરી પત્રક મજકુર વર્ગના શિક્ષકે દર રોજ લખ્યું છે. જે દિવસે જે છોકરાને હાજર માંડ્યો છે તેને તે દિવસે નિયમાનુસાર આખા દિવસની કેળવણી કરતાં ઓછી કેળવણી મળી નથી, અને વર્ગની સરાસરી હાજરી ગણતાર મહિનામાં — છે.

ટીપ—વર્ગની મહિનાની સરાસરી હાજરી કાઢવાને દર રોજ હાજર રહેલા છોકરાના આંકડાનો સરવાળો કરી તેને મહિનાના જોડવા દિવસ નિશાળમાં કામ આવ્યું હોય તેટલા દિવસની સંખ્યાએ લાગવા. જે લાગાકાર આવે તે તે મહિનાની સરાસરી હાજરી.

સૂચના—આ પત્રકમાં કંઈ પણ ચ્દેરવું નહિ. જૂલો રાતી શાલીએ સુધારી તે જગ્યાએ નામનાં પહેલા અક્ષરથી સહી કરવી.

પરિશિષ્ટ આફ.

ડ્રોઇંગનાં મૂળતત્વોના શિક્ષણને ઉત્તેજન આપવાના ધારા.

૧. વિદ્યાર્થીઓ અને પ્સુપિસ ટીચરોની ડ્રોઇંગની વાર્ષિક પરીક્ષાના પરિણામ ઉપરથી નીચે મુજબ રકમો * આપી શકાશે:—

અ. ૧ લા એડના દરેક “ ટીક ” ગણાયેલા મનોપત્ર માટે રૂ. ૦-૮-૦

વ. “ ” “ સારા ” “ ” “ રૂ. ૧-૦-૦

ક. “ ” “ શ્રેષ્ઠ ” “ ” “ રૂ. ૨-૦-૦

દ. ૨૦૦ એડના જે મનોપત્રમાં વિદ્યાર્થી પાસ થયો હશે તે દરેક માટે રૂ. ૩-૫-૦-૦

૨. સઘળા નિશાળો અને કોલેજોના જે શિક્ષકો તથા પ્સુપિસ ટીચરો પાસે આર્ટનું બીજા એડનું સર્ટિફિકેટ હશે, અને જે પોતાની નિશાળોમાં ડ્રોઇંગ શિખવતા હશે, તેમને દર વર્ષે ૩ (૧૦૦) ની ગ્રાન્ટ મળશે; પરંતુ તેમની નિશાળના એાધામાં એાછા દસ છાત્ર-એાએ ૧ લા એડનું સર્ટિફિકેટ મેળવવું જોઈશે. તે જ શરતે કોઈ મહેાટી નિશાળમાં અથવા નિશાળોના સમૂહમાં શિખવનાર ડ્રોઇંગ શિક્ષકને તેટલી જ ગ્રાન્ટ આપી શકાશે. જે શિક્ષક પાસે આર્ટ સ્કૂલનું ત્રીજા એડનું અને ડ્રોઇંગ ટીચરનું સર્ટિફિકેટ હશે તો તેને રૂ. ૧૫૦) ની ગ્રાન્ટ મળશે. *

૩. ડ્રોઇંગ શિખવનારી હલાકાતી સઘળા નિશાળો અને કોલેજોને નીચેના નિયમો લાગુ પડશે:—

૪. ઇનામો અને સર્ટિફિકેટો:— પહેલા અથવા બીજા એડના દરેક શ્રેષ્ઠ ગણાયેલા ડ્રોઇંગ માટે ઇનામ આપવામાં આવશે, અને ૧ લા અથવા ૨ ના એડના સઘળા વિષયોમાં પાસ થનાર દરેક વિદ્યાર્થીને સર્ટિફિકેટ આપવામાં આવશે. પહેલા એડના ઇનામો ૧૮ વર્ષથી એાછી ઉમ્મરના વિદ્યાર્થીઓને આપવામાં આવશે.

* આ રકમો માત્ર ગ્રાન્ટ ઇન એડ નિશાળોના વિદ્યાર્થીઓના સમ્બન્ધમાં જ આપવામાં આવશે. જ, વ, ને ક માં ગણાયેલી રકમો ફક્ત ૧૮ વર્ષની અંદરની ઉમ્મરના વિદ્યાર્થીઓ માટે આપવામાં આવશે.

૫. ઇનામ અને સર્ટિફિકેટ આપવાની ૧ લા તથા ૨ ની ઓડની રીક્ષાઓ દર વર્ષે એપ્રિલમાં થશે.

૬. ૧ લા ઓડના વિષયો નીચે મુજબ છે:—

અ. સાદું ફી હેન્ડ ડ્રોઇંગ.

બ. સાદું મોડેલ અને પદાર્થો ઉપરથી ડ્રોઇંગ.

ક. કર્તવ્ય ભૂમિતિ.

અ. ૧ લા ઓડનું સાદું ફી હેન્ડ ડ્રોઇંગ.

પેન્સિલ, કાગળ (અથવા સ્લેટ), અને ઇન્ડિયા રબ્બર એ શિવાય બીજા કોઈ પણ યાંત્રિક સાધનો જેવાં કે આંકણી, માપ, ઉપર ગ્રીસો કાગળ મૂકી ચિતરવું, એ વગેરેની મદદ વિના કાઢેલા ડ્રોઇંગને સાદું ફી હેન્ડ ડ્રોઇંગ કહે છે.

ડ્રોઇંગ માટે આપેલી આકૃતિઓ સાદી અને ૩૫ રેખામાં સુદર રીતે જોઈએ, અને વિષય ન્હાના અક્ષર સુક્ત આકારો, ફૂલ, પાંદડું, રીંગ, અથવા વિદ્યાર્થીઓની જાણીતી બીજી કોઈ સાદી વસ્તુ હોવી જોઈએ.

બ. ૧ લા ઓડનું મોડેલ ડ્રોઇંગ.

વિદ્યાર્થીઓને વાંકી તથા સીધી બન્ને જાતની લીટીઓ દોરવી પડે એવી રીતે ગોઠવેલા સાદા પદાર્થો ઉપરથી ૩૫ રેખા ડ્રોઇંગ કાઢવું તેને મોડેલ ડ્રોઇંગ કહે છે. હિન્દી ભાડીનાં વાસણ, પીતળનાં વાસણ, તથા સુરતનાં રમકડાં આ વિષય માટે નમૂના તરીકે ઠીક પડશે.

ક. કર્તવ્ય ભૂમિતિ.

પહેલા ઓડમાં કર્તવ્ય ભૂમિતિનો સાદો ખ્યાલ આપવાનો છે, તથા સાદાં ડ્રોઇંગનાં ઓળખોનો ઉપયોગ કરતાં શિખવવાનું છે. આ વિષયની પરીક્ષા માટે જરૂરેટ કૃત ભૂમિતિનાં ૧-૩૦ તથા ૩૩ અને ૩૭ કૃત્યો જાણવી જોઈએ, અને ટ્રેમલ વડે લંબ વર્તુલ બનાવતાં આવડવું જોઈએ.

૭. ૧ લા ઓડના શિક્ષણ માટે દર અડવાડિયે એક એક કલાકના ઓડમાં ઓછા ત્રણ પાઠ ચાલવા જોઈએ.

૮. પહેલા ઓડની પરીક્ષામાં વિદ્યાર્થીઓને ત્રણ વિષયોની પરીક્ષા આપવી પડે એસાં જોઈએ. ૫મું ૭ વિદ્યાર્થીઓ કોઈ એક વિષયમાં નહીં.

- પાસ થશે તેમને તે પછીની વાર્ષિક પરીક્ષામાં તે વિષયમાં ફરીથી બેસાડી શકાશે.

૯. જે વિદ્યાર્થીઓ પાસે યુનિવર્સિટીનું ગ્રેજુઅ સર્ટિફિકેટ હોય તે સિવાયના ૧ લા એડના સપના વિષયોમાં પાસ નહિ થયેલા વિદ્યાર્થીઓની બીજા એડના કોઈ વિષયમાં પરીક્ષા લઈ શકાશે નહિ.

૧૦. બીજા એડના વિષયો નીચે મુજબ છે:—

અ. સપાટ નમૂના ઉપરથી ફ્રી હેન્ડ ગ્રેજુઅ.

બ. મોડેલ ઉપરથી ફ્રી હેન્ડ ગ્રેજુઅ.

ક. કર્તવ્ય ભૂમિતિ.

ઢ. લીનીઅર પરસ્પેક્ટીવ (રેખા યથા દર્શન).

૧૧. બીજા એડના વિદ્યાર્થીઓએ નીચેની બાબતોમાં તૈયાર થવું જોઈએ:—

અ. આપેલા વખતમાં સપાટ નમૂના ઉપરથી ૩૫ રેખા ગ્રેજુઅ કાઢવું.

બ. પરીક્ષકોએ ગોઠવેલા મોડેલના સમૂહનું ૩૫ રેખા ગ્રેજુઅ કાઢવું.

ક. ભૂમિતિના સવાલોના જવાબ કાગળ ઉપર આપવા. ભૂમિતિનો અભ્યાસ ક્રમ નીચે મુજબ છે:—

૧. આર. બરચેટ કૃત સમ તલ ભૂમિતિનાં ૧-૧૦૫ કૃત્યોઃ કૃત્ય.

૩૩, ૩૫, ૩૬, ૩૯, ૪૧, ૪૩, ૪૪, ૪૫, ૪૬, ૪૮, ૫૦, ૫૧, ૫૨, ૫૪, ૫૬, ૫૮, ૫૯, અને ૬૦ છોડી દેવાં.

૨. સ્કેલ બનાવવાં, અને “ જોન કેરલ કૃત બીજા એડના વિદ્યાર્થીઓ માટે બનાવેલી કર્તવ્ય ભૂમિતિ ” માંથી લીધેલાં નમૂનાનાં ગ્રેજુઅમાં સ્કેલનો ઉપયોગ કરવો. કેરલ કૃત કર્તવ્ય ભૂમિતિ પાઠ ૭ કૃત્ય ૪૯, પાઠ ૮, અને પાઠ ૯, ૧૦, ૨૬, ૨૭, તથા ૨૮ જુઓ.

૩. કેરલ કૃત સમતલ અને નક્કર ભૂમિતિમાંથી નક્કર ભૂમિતિનાં મૂળતત્ત્વો. ઓપરીમાં પ્રથમ વ્યાખ્યાઓ તથા પ્રવેશક પાઠ, અને ત્યાર પછી ૬ ન્હાના પાઠ આવે છે, આ ૬ માંથી નીચેના ૬ના-૪ ની જરૂર છે,

૧. સાદી સ્થિતિમાં મૂકેલા નક્કર પદાર્થો.
૨. લઘ્ય (ગિભી) સપાટી સાથે ખૂણે કરનારી એક અથવા વધારે બાલુવાળા નક્કર પદાર્થો.
૩. ક્ષિતિજ સમસૂત્ર (આડી) સપાટી સાથે ખૂણે કરનારી એક અથવા વધારે બાલુવાળા નક્કર પદાર્થો.
૪. ક્ષિતિજ સમસૂત્ર (આડી) અને લઘ્ય (ગિભી) સપાટીઓ વડે બનેલા નક્કર પદાર્થોના ભાગો.
૬. ક્ષિતિજ સમસૂત્ર સપાટીમાં વપરાતાં સંયોગ અને માપક બિન્દુઓનો ઉપયોગ દર્શાવનાર અને સપાટી ઉપર ગમે તેવી સ્થિતિમાં મૂકેલા નક્કર પદાર્થો દર્શાવનાર યથાદર્શનના પ્રશ્નના જવાબ લખવા.

૧૨. વિદ્યાર્થી દરેક વખતે બીજા શ્રેણી ગમે તે વિષયની પરીક્ષા આપી શકશે, પણ જે વિષયની પરીક્ષા વિદ્યાર્થી આપવાનો હોય તેની નમૂનો પ મી માર્ચ પહેલાં સર જમશેદજી હાહાભાઈની આઈ સ્કૂલમાં મોકલવો. જે અને તે નમૂનો પસંદ થયેથી વિદ્યાર્થીને પરીક્ષા આપવાની રજા મળશે.

૧૩. જુદા જુદા વિષયોના નીચે મુજબ નમૂના મોકલવા:—

અ. સપાટ નમૂના ઉપરથી દોરેલું ૩૫ રેખા ક્રી હેન્ડ ડ્રોઇંગ.

વ. મોડેલના સમૂહ ઉપરથી દોરેલું ૩૫ રેખા ડ્રોઇંગ.

ક. ભૂમિતિનાં ઓછામાં ઓછાં ૬ કૃત્યો.

દ. ૩૫ રેખા યથાદર્શન ચિત્ર.

ઉપલા નમૂના ૨૧ ઇંચ લાંબા અને ૧૫ ઇંચ પહોળા હાફ ઇમ્પીરી. અક્ષ કાગળો ઉપર બનાવવા જોઈએ, અને તે ૧૫ મી માર્ચ સુધીમાં સર જમશેદજી હાહાભાઈની આઈ સ્કૂલ ઉપર મોકલી આપવા જોઈએ, તથા તેની સાથે દરેક વિષય દીક ૧ રૂપિયા થી મોકલવી જોઈએ.

૧૪. જે છોકરો કોઈ વિષયમાં એક વખત પાસ થયો હશે તેની તે વિષયમાં ફરીથી પરીક્ષા લેવાશે નહિ.

૧૫. મુખ્યધર્મી રહેનારા શિક્ષકો અને ખુપિત દીયરો આઈની બીજા શ્રેણી પરીક્ષા માટે તૈયાર થવાને સર જમશેદજી હાહાભાઈની આઈ સ્કૂલમાં

સવારનાં બાપજોમાં તે સ્કૂલની ધારા મુજબની શી આપીને આવી શકશે.

ટીપ—બરચેટ ફૂત કર્તવ્ય બુઝિતિનાં મરાઠી, ગુજરાતી, કાનેરી, અને સિન્ધી ભાષા-નરો સરકારી ડીપે.માંથી મળી શકશે. કેરલ ફૂત કર્તવ્ય બુઝિતિ મુખ્યર્થમાં કાલ્યા દેવીના રસ્તા ઉપર સંધ્યાગાઈ આત્મારામ સચુનની દુકાનેથી મળશે.

ફોઈંગ શિક્ષકનું સર્ટિફિકેટ.

૧. આ સર્ટિફિકેટવાળો માણસ પેનાની પાસે જે ઊંચામાં ઊંચું આર્ટનું સર્ટિફિકેટ હશે તેના ધોરનું પુરું શિખવવાને યોગ્ય ગણાશે.

૨. બીજા કોડનું સર્ટિફિકેટ મેળવ્યા ત્રિત્રાય કોઈ ઉમેદવાર આ પરીક્ષામાં જઈ શકશે નહિ.

૩. ઉમેદવારને બે પ્રકારનો પરીક્ષાઓ પાસ કરવી પડશે:—

૧ લી—લેખી પરીક્ષા.

૨ છ—બ્લેક બોર્ડ ફોઈંગની પરીક્ષા.

૪. લેખી પરીક્ષામાં ઉમેદવારને સપાટ નમૂના ઉપરથી દોરેલા બે સાદા અક્ષરાર મુખ્ય આકારો આપવામાં આવશે, અને આ આકારો દોરવાની સરસ રીત તેજે બતાવવી જોઈશે. આ માટે તેજે કદાચ એવાં ફોઈંગ બનાવવાં જોઈશે કે તે ઉપરથી વિદ્ય.વર્તિ આપેલા નમૂનાની નકલ કરવાનું કેવી રીતે થઈ શકે તે અને કમે કમે કેવી રીતે તેજે પેનાનું ફોઈંગ પૂરું કરવું તે બરાબર સમજાય. આ ફોઈંગની સાથે તેમની સમજૂતિ માટે તેજે ઇમેજમાં બને તેટલી સ્પષ્ટ અને દૃઢમાં નોંધ લખવા જોઈશે. વળી ઉમેદવારને બે અથવા ત્રણ સાદા પાઈનું-રેખા ચમત્કર્તન દોરેલું ચિત્ર આપવામાં આવશે. આ તેજે આપેલા અવકાશન ચિન્દુથી જોવામાં આપેલા મોડેલ સમઢ તરીકે ગણવું, અને આકારો યોગ્યતા અને બનાવવામાં કસી કપી રીતિનો ઉપયોગ કરતાં તે પેનાના વિચાર્યાંબાને શિખવશે તે બતાવવાને તેનું ફોઈંગ કાઢવું. આ ફોઈંગની સાથે સમજૂતિને માટે દૃઢ નોંધ ઇમેજમાં આપવી.

૫. ચર્ચિત પરીક્ષાને પહેલે દિવસે ઉપરી (લેખી) પરીક્ષા થશે, અને તેમાં બે સવાલ પાં આપવામાં આવશે. પહેલો સવાલ પહેલે માટે ચાર દ-બાજ અને બીજાને માટે બે દ-બાજ આપવામાં આવશે.

૬. લેખી પરીક્ષામાં પાસ થયા સિવાય ઉમેદવારની બ્લેક બોર્ડ ડ્રોઇંગની પરીક્ષા લેવાશે નહિ.

૭. બ્લેક બોર્ડ ડ્રોઇંગની પરીક્ષામાં ઉમેદવારે ત્રણ ડ્રોઇંગ બનાવવાં પડશે:—

૧. હું—પહેલાં લેખી પરીક્ષામાં આપેલા અલંકાર મુક્ત આકારમાંના એકનું ડ્રોઇંગ.

૨. બું—બે અથવા ત્રણ સાદા પદાર્થોના સમૂહનું ડ્રોઇંગ.

૩. બું—૧ લા ગ્રેડની ભૂમિતિનાં બે અથવા ત્રણ કૃત્યેનું ડ્રોઇંગ. દરેક ડ્રોઇંગને માટે ૨૦ મિનિટ આપવામાં આવશે.

૮. કોઈ પણ પ્રકારની પરીક્ષામાં નાપાસ થવાથી ઉમેદવાર ડ્રોઇંગ શિક્ષકના સર્ટિફિકેટની પરીક્ષામાં ફરીથી બેસશે તો તેની આખી પરીક્ષા લેવામાં આવશે.

૯. સુબ્ખઈની આર્ટ સ્કૂલના પ્રિન્સિપાલ પરીક્ષાના સવાલ કાઢશે. પ્રિન્સિપાલ અથવા વાઇસ પ્રિન્સિપાલ જવાબ તપાસશે. બ્લેક બોર્ડ ડ્રોઇંગની પરીક્ષા પ્રિન્સિપાલ, વાઇસ પ્રિન્સિપાલ, અને સર જે. જે. આર્ટ સ્કૂલના સરકારી પરીક્ષક લેશે.

૧૦. દરેક ઉમેદવારને અગાઉથી ૩. ૩ ફી આપવી પડશે.

પૌરવન્દર સ્ટેટની જાહેર ખબર.

નવાં પ્રાથમિક ધોરણોનું સ્પષ્ટીકરણ.

પૌરબન્દર સંસ્થાનની નિયામોના ઇ. આ. મહેતાશયો તરફ—

સંસ્થાન દિગ્ગર નીચેની સમસ્યાઓ તમને નવાં ધોરણો સમગ્રવા ને જિ. ખવવામાં ઉપયોગી થાય માટે લખવામાં આવી છે, અને તેથી તમ્હારું કામ વધારે સહેલાઈથી તમે કરી શકશો.

નવાં ધોરણોનો હેતુ—નવાં ધોરણોનો હેતુ બાળકોનું ગોખણુ ઓછું કરવાનો છે. તે ઉપરાન્ત જૂનાં ધોરણો શિખવવાની કદંગી શૈલીથી ઉછરતાં બાળકોમાં જે વિચાર શક્તિનો લોપ થતો એવામાં આપ્યો છે તે અટકાવવાનો છે. નવાં ધોરણો દાખલ કરવાના મુખ્ય હેતુઓ નીચે મુજબ છે:—

૧. બાળકોને માથેથી ગોખણુનો ભાર ઓછો થાય.
૨. તેમની અવલોકન શક્તિ, વિચાર શક્તિ, તથા કલ્પના શક્તિ ખીલે.
૩. બાળકોની ધન્ય (કાગીગરી, હુન્નર) પર પ્રીતિ વધે.
૪. બાળકો નીતિયાળાં ને મજબૂત બાંધાનાં થાય.

આ હેતુઓ (નિશાળમાં મહોટે અક્ષરે પાટીઆમાં લખાવી રાખી) દરેક પાઠમાં પહે પહે લક્ષમાં રાખી કામ લેવાનું છે. હવે હમે નવાં ધોરણો પર આવીએ છીએ:—

બાળ વર્ગ.

આંક—કાંકગ, કાડીઓ, લખોટા, કે એવાં પ્રત્યક્ષ સાધનોથી આંકની શરૂઆત કરવાની છે. ધમ્તુના મમ્મન્ધ વિના બાળકોને લૂખા વિચાર સમજતા નથી, માટે નવાં ધોરણોમાં “ પદાર્થો વડે ” એ શબ્દો બહુ જ ઉપયોગી સમજવાના છે, અને હમે પણ પરીક્ષામાં તે જ ધોરણે પ્રશ્નો પૂછીશું. આંક એટલે જે માટે સો સુધી શિખવવાના છે.

ખાફર—એકલો “ ક ” બાળકોને યાદ રહેવો કઠણ છે માટે કાગડાનો “ ક ” ખડીઆનો “ ખ ” એવા બાણીતા પદાર્થો સાથે મમ્મન્ધ જોડી મૂળાફરો યાદ કરવવા મૂળાફરો ઓળખવા માટે આ સાથે કટલાક કદંગની પેટી આપવામાં આવી છે. બાળકોને ગમત ગમતમાં તેમના આકારો જોઈવતાં. શીખનું, સહેલુ પદાર્થો વળી મૂળાફરો અંકથી કડીઓ તથા લીટીઓથી પણ શિખવી શકારો; જેમકે બે અંકથી કડીઓ તથા એક લીટી જોડવાથી “ ક ” ઘશે. રંગિત પત્તાં હવે પત્રી અપાશે, પણ હમણું રચાકારની પેટીમાં આવેલાં પત્તાંમાંથી ઘર, તલ, વગેરે શબ્દો બનાવાશે.

પદાર્થ પાઠો—

૧. બાળકોની શોધક શુદ્ધિ બજૂત થાય, તેમને જ્ઞાન મેળવવાનું સાધન

મળે, સુધીને, આખીને, સ્પર્શ કરીને, તથા ઉપાડીને તેમને ઇન્દ્રિય જન્ય જ્ઞાન મળે, ને પદાર્થોનું અવલોકન કરવાની તથા નિયમિત રહેવાની સારી ટેવ પડે, એ પદાર્થ પાઠો દાખલ કરવાનો હેતુ છે, કેવળ પદાર્થોનાં શુદ્ધો ગોખાવવાના નથી. માટે બાળકોની ઉમ્મર લક્ષમાં લઈ તેમની અવલોકન શક્તિનો વિચાર કરી એ અવ્ય પદાર્થ પાઠો આપવાના છે (જુઓ ગુ. શા. પત્ર પુસ્તક ૩૩, ૫૪ ૧૦૮).

૨. પદાર્થ પાઠો કેમ આપવા તે માટે ગુજરાત શાળા પત્રમાં બહુ જ સારાં વિવેચનો આપી ગયાં છે, માટે અહિં લખવામાં આવશે નહિ. શાળા પત્રના પુસ્તક ૩૩ ના પૃષ્ઠ ૧૪૩ થી પાઠો આપી બતાવ્યા છે, તે પ્રમાણે શિખવવાનું સમજવું.

૩. પદાર્થ પાઠો કયા શિખવવા તે માટે શિક્ષકની મરજી ઉપર આધાર રાખવામાં આવ્યો છે. પણ એટલું કહેવાનું કે ફેબ્રુઆરી—માર્ચ સને ૧૯૦૨ ના શાળા પત્રમાં આપેલા ૧૧ સમૂહોમાંથી જે સ્થાનને જે સમૂહો યોગ્ય લાગે | સમૂહોમાંના બે કે વધારે સમૂહો લઈ તેના તે સમૂહોના ઉપરનાં ધોરણોમાં આપતા જવું, જેથી કમ તૂટે નહિ. દાખલા તરીકે, એક સૂક્ષ્મમાં પાંચેલા ધોરણમાં આ સાલ પાંચમા સમૂહના વનસ્પતિ પાઠો શિખવવામાં આવ્યા તો આવતી સાલ તેજ વિદ્યાર્થીઓને બીજા ધોરણમાં તેજ સમૂહના, પણ વધારે ચઢીઆતા પાઠો ચલવવા જોઈએ, ને આગળ ઉપર પણ તેમજ સમજવું. કન્યા શાળામાં અગ્નીઆરમો સમૂહ ગૃહ વ્યવસ્થાનો ચલાવવાનો છે.

૪. જે જે પાઠો શિખવવામાં આવે તેની નોટો રાખવી અને તે પરીક્ષા વખતે હમને બતાવવી. આ બાબતમાં કેવી રીતે નોટો રાખવી તે ઇ. આ. જગજીવનદાસને પૂછવું.

૫. આવું છતાં જેમને પદાર્થ પાઠો વિશે સમજણ ન પડે, તેમને માટે હમે પાછળ પરિશિષ્ટ અ માં ધોરણ વાર પાઠો આપ્યા છે, તથા તે જાણવાનું સાધન દર્શાવ્યું છે, તેમાં જોવાથી સ્પષ્ટતા થશે.

બાળ ગીત—ગુજરાત શાળા પત્રમાંથી હાલ લાવવાળાં ને વિનાનાં મળીને પાંચ.

બાળ કસરત, કથાવત, ને ખેલ—આમાં દેશી રમતો પાંચ,

અંગ્રેજી રીતે ક્લીકનો આરંભનો ભાગ, તથા ગુજરાત શાળા પત્ર પુસ્તક ૩૩ પૃષ્ઠ ૩૫૨, ૩૭૮, તથા પુસ્તક ૩૪ પૃષ્ઠ ૭ મે બાળ કસરતના પાઠો આપ્યા છે તે ચલાવવાના છે.

વાર્તા—ઇસપ કૃત કલ્પિત વાર્તામાંથી દસ શિખવવી. આ કામ મુખ્ય મહેતાજીઓએ કરવાનું છે.

કિન્ડરગાર્ડન—કિન્ડરગાર્ડનની પેટ્રીઓ તમને થોડા વખતમાં મળે એવી હમે સમગ્ર કરી છે, તેમાંથી પહેલી ને બીજી બક્ષીસ શિખવવી. પણ તે આવે ત્યાં સુધી મહેતાજીઓએ શાળા પત્ર પુસ્તક ૩૩-૩૪ માં આપેલા બાળ ઉદ્યોગો કરાવવા. એથી બાળકોની અવલોકન શક્તિ રમત સાથે ઘણી ખીલશે. જે મહેતાજી પાસે ગુજરાત શાળા પત્ર નહિ હોય તેમને પૂરાં પાડવામાં આવશે, પરંતુ તે આવતા પહેલાં રજાના દિવસોમાં પાસેની મહોટી નિશાળોમાં જઈ લાંચી નોટ ઉતારી લાવવી.

ઉદ્યે બાળ ધોરણ પાછળ ટીપ છે તેમાં બતાવેલો સમ્યન્ધ કેમ જોડવો તે માટે ગુ. શા. પત્ર પુસ્તક ૩૨ જોવાથી સમજાશે. ગુજરાત શાળા પત્ર પુસ્તક ૩૬ પૃષ્ઠ ૨૮૮ મે ગ્રંથગ માટે ક્રમ આપ્યો છે તે પ્રમાણે કામ કરવાથી ઠીક પડશે.

ધોરણ પહેલું.

આંક—આ ધોરણમાં પદાર્થો વડે ૨૦×૧૦=૨૦૦ સુધી આંક શિખવવાના છે. દસ દસ સળીઓની જૂડીઓ બન્ધાવી તેથી દસકાનું જ્ઞાન આપવું ને તે જ પ્રમાણે આગળ ચલાવવું. વળી જ્ઞાના મહોટા સરવાળા, બાદબાંધી, ગુણાકાર, ભાગાકાર માટે અમીઘર કૃત લેખાં ભાગ ૧-૨ ચલાવવાથી ઠીક પડશે. આ પુસ્તક આપવામાં આવશે, પરંતુ ત્યાં સુધી ન મળે ત્યાં સુધી ગુ. શા. પત્રમાં જણાવ્યા મુજબ તે શિક્ષણ આપવું.

વાંચન—પહેલી ચોપડીને બદલે સુંદરજી મૂળજી શેકની રચેલી ચોપડી વધારે પસન્દ કરવા યોગ્ય છે, માટે તે ચલાવવાથી સારી સમગ્ર થશે. આવના વર્ષથી આ સરના અમલમાં મૂકી શકાશે. હાલ મુકવામાં બાધ નથી.

આળ ગીત—દેસવાણકર કૃત કિન્ડરગાર્ટન માળા આપીશું તેમાંથી પાંચ ગીત ચત્રાવવાનાં છે. પણ તે મળે ત્યાં સુધી ગુજરાત રાજા પંચમાંથી આળ વર્ગ કરતાં વધારે અઘરાં બીજાં પાંચ શિખવવાં.

પદાર્થ પાઠો—આળ વર્ગમાં આ માટે વિસ્તારથી લખવામાં આવ્યું છે. તાત્પર્ય કે શુ. શા. પત્રમાં આજ સુધીમાં પાંચ પગથીઓમાં ઘણા ખર્ચ પાડો આવી ગયા છે તેના આધારથી તમે જે સમૂહ પરબંદ કરશો તેમાંના પાંચ આપવાનો રીત મળી આવશે. આ ધોરણમાં ૧૫ પદાર્થ પાઠો શિખવવાના છે, ને તે કયા સમૂહોમાંથી શિખવવા તે શિક્ષકની યુનસદી ઉપર મૂકવું છે. અભ્યાસ ક્રમ આ સાથે સામેલ છે તેના જેને ઉપયોગ કરવો હશે તે કરી શકશે.

કિન્ડરગાર્ટન—ગ્રીષ્મ તથા ચૈત્રી જણીસ અને તે ન હોય ત્યાં સુધી શુ. શા. પત્ર પુસ્તક ૩૫ સુધી આવી ગયેલા તમામ આળ ઉદ્યોગો ચત્રાવવા.

ડ્રીલ, દેશી રમત, ક્વાયલ, વાર્તા, વગેરે ગયા ધોરણ કરતાં વધારે ચત્રાવવાં. ડ્રીલ માટે પુસ્તક આપેલું છે. ન હોય તેમણે રિપોર્ટ કરવો.

ધોરણ રાંતું.

આંક—આળીસા સુધી, તથા અઘાંને પાયાં, તેમ જે હોકરને પોતાને હાથે તોળતાં તથા લખ્યાઈ કીઆઈ માપનાં શિખવવાનું છે. હમે તેનાં સમયે આપીશું, પણ ત્યાં લગી ગામડાંમાં ગાજવાં કંદનાંની ખેટ નથી ને કુદ જે દસો લાકડાનો કંડો મેળવવો મુશ્કેલ નથી, મારે તેથી ચત્રાવો લેવું. ધન્ય અગીધર કૃત શ્રેષ્ઠાનો ભાગ ચત્રાવવાથી હીક પરશે. આ સાંધનો આપવામાં આવશે, પરંતુ હાલે કામ ચત્રાવવા માટે તૃવના કરી છે.

ગણિત—આનું જ્ઞાન કરણ સાથે આપવાનું છે. સરખાવો કરતાં દસ

દસકા ભેગા થાય તો તેમની એક શતકની જૂડી બન્ધાવીને, તેમ બાદબાકી કરતાં એક શતકની જૂડી છોડી નાખી દસ દસકા નીકળેલા બતાવીને કારણુ પૂર્વકે જ્ઞાન આપવાનું છે. આને માટે શાળા પત્ર પુસ્તક ૩૩ માં આપેલાં ફીચનાં ભાષણો વાંચવાની ભલામણ કરીએ છીએ.

ભૂગોળ—પ્રથમ નિશાળના, તે પછી નિશાળની ચાર તરફના, ને તે ખજી ગામ તથા સંસ્થાનના નકશા પર આવવાનું છે. આને માટે વધારે રૂપ-રૂતા રૂ. શા. પત્ર પુસ્તક ૩૨ માં આવેલા સ્થળ વિશે ખાસ વાંચવાથી તથા સને ૧૯૦૦ ના સપ્ટેમ્બર, ઓક્ટોબર, ને નવેમ્બરના શાળા પત્રના એકત્ર અંકનાં પૃષ્ઠ ૨૬૬ થી ૨૬૮ સુધી વાંચવાથી થશે. વળી જુઓ રૂ. શા. પત્ર પુસ્તક ૩૧ પૃષ્ઠ ૨૮૪, પુસ્તક ૩૨ પૃષ્ઠ ૧૭, ૩૭, ૬૫, ૧૨૯, ૧૫૨, ૧૮૧, ૨૧૧, ૨૪૧, ૨૮૨, ૩૦૬, ૩૪૨, તથા પુસ્તક ૩૩ પૃષ્ઠ ૧૭, ૨૦, ૪૩.

ટીપ—કાઠીઆવાડ ભૂગોળ શિક્ષણ પૃષ્ઠ ૪૩ પર ખાસ ધ્યાન ખેંચવામાં આવે છે.

ધોરણ ૩ જી.

આંક—પોણાં, સવાયાં, દોઢાં, ને અઢીયાં. આ વિષયને માટે હમે અમીધરકૃત લેખાંની ભલામણ કરી છે ને કરીએ છીએ, તથા આગળ ઉપર પણ તે ચલાવવાનું સમજી લેવું. તેમાં લેખાં પણ બહુ યુક્તિ પૂર્વકે સિખવવાની રીતો છે. એથી “ એક પ-ચ દો કાજ ” થશે; આકે જીખાશે ને લેખાં પણ આવડશે.

ગણિત—સચુકત રીતો—ભાજણી, વિવિધ સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર ને ભાગાકાર.

વ્યાકરણ—નામ તથા ક્રિયાપદ જોગખવાં; વિધાન પદો તરીકે તેમનો ઉપયોગ; દૂકાં નમૂનાનાં વાકયો બતાવવાં આ વિષયમાં કાંઈ અધરું નથી—આને માટે સને ૧૮૯૬ ના એપ્રિલના શાળા પત્રને પૃષ્ઠ ૧૦૧ તથા મે

ના શાળા પત્રને પૃષ્ઠ ૧૩૪ મેં વ્યાકરણ શિક્ષણનો વિષય છે તે તથા સં
૧૮૯૮ ના ગુ. શા. પત્રમાં આવેલો વાક્ય રચના ને નિબંધનો વિષ
જોવાથી સ્પષ્ટતા થશે. જુઓ ગુ. શા. પત્ર પુસ્તક ૩૭ પૃષ્ઠ ૨૭, ૫૩
૬૮, ૧૦૨, ૧૩૪, ૧૭૦, ૨૦૦, ૨૩૧, ૨૬૪, ૨૯૯, ૩૨૮, ૩૬૪.

ભૂગોળ—આમાં પ્રસક્ત અવલોકનથી ભૂગોળની મુખ્ય મુખ્ય સંગ્રાએ
(ગામ, નદી, પર્વત, સમુદ્ર, અખાત, સયોગીભૂમી, સામુદ્રધુની, બેટ, વગેરે
શિખવવાની છે. આને માટે સને ૧૮૯૭ ના ગુ. શા. પત્ર પૃષ્ઠ ૧૧૧, ૧૫૫,
તથા ૧૮૭ મેં ભૂમિ ચિત્રણ જોવાથી તથા સને ૧૮૯૪ ના એપ્રિલ માસના ગુ.
શા. પત્રમાં ભૂગોળની રમતનો વિષય વાંચવાથી સરળતા થશે. સામાન્ય
ભૂગોળમાં હાલ ચાલે છે તે મ્હોટી મ્હોટી બાબતોનો સમાસ થાય છે, પણ
ભૂતળ રચનામાં ગામનું નામ, તે પડવાનું કારણ, જમીનનું ઊંચાણ નીચાણ,
પ્રવાહ, જમીનના પ્રકાર, અને તેથી ગામના ઉદ્યોગ પર અસર, દવા, વર-
સાદ, પ્રાણીઓ, વનસ્પતિ, વગેરે આવશે. રાજકીય ભૂગોળમાં ગામની રાજ્ય
રચના, રાજ્યનાં ખાતાં, તથારસ્તા, સડકો, વસ્તી, ધરોની રચના, ખજાર, વ્યા-
પાર, વગેરે આવશે. ઔદ્યોગિક ભૂગોળમાં પ્રખ્યાતિની વસ્તુઓ, તે વસ્તુઓ
ત્યાં થવાનું કારણ, વગેરે આવશે. વળી આ માટે જુઓ સને ૧૯૦૦ નું ગુ.
જરાત શાળા પત્ર પૃષ્ઠ ૨૬૬. એમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે જોય પર કોઈ દેશનો
નકશો બનાવરાવી તેમાં નદીઓ, પર્વતો, વગેરે કઠાવવાથી બાળકને મન
ઉપરાન્ત ભૂગોળનું સચોટ જ્ઞાન થશે.

સામાન્ય પદાર્થ પાઠો ને ટ્રોઇંગ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે.

ધોરણ ૪ થું.

લેખાં—ખાંડી, ભાર (કપાસીઆનો, રતો), લૂગડાં, કોડી, સોના રૂ-
પા, ને મુસારાનાં ચલાવવાનાં છે. બિનજરૂરીઆતનાં મૂકી દેવાનાં છે.

ગણિત—વ્યવહારી અપૂર્ણક ૩, ૬, વગેરે અને દેશી અપૂર્ણક જાણ

વગેરે કાગળના કે કાંઈ ખીજા પદાર્થના ભાગોથી કે, કે, વગેરે સમજાવી શકાશે. હવે પછી અપૂર્ણાંક શિખવવાની પેટી આપવામાં આવશે.

વ્યાકરણ તથા વાંચ્ય રચના—સને ૧૮૯૬ નાં શાળા પત્રમાં વ્યાકરણ શિક્ષણનો વિષય આપેલો છે તે વાંચવો. વળી વિશેષણ વડે નામનો વધારો કેમ થાય તે સમજાવ્યા માટે સને ૧૮૯૮ નાં શાળા પત્રમાં વાંચ્ય રચનાના પાઠ ૪, ૫, ૬, ૭, ૮ આપેલા છે (પૃષ્ઠ ૨૭, ૫૩, ૬૮, ૧૦૨, ૧૩૪) તે જોવાથી ઘણી સારી સ્પષ્ટતા થશે.

ઇતિહાસ—ગુજરાતનો ઇતિહાસ વાંચેલા વંશની આખર સુધીનો મનોરંજક વાર્તાથી શિખવવાનો છે. શિક્ષકે નોટ તૈયાર કરી વાર્ષિક વખતે હમને ખતાવવી.

ભૂગોળ—સામાન્ય ભૂગોળનું એટલે હાલમાં ચાલે છે તે મુજબ મુખ્ય મુખ્ય બાબતો આવે એવી ભૂગોળ. ભૂતળ રચના ને રાજકીય ભૂગોળ માટે આગળ કહેવાઈ ગયું છે. વ્યવહારનાં સાધનોમાં રેલવે, તાર, આગ ખોટ, વહાણ, વગેરેથી થતાં વ્યવહાર સમજાવવાનો છે. ગુજરાતની આવી ભૂતળ રચના, રાજ્ય રચના, ને ઔદ્યોગિક રચના માટે ભૂગોળ ભા. ૧ લામાં વિગતે આપી છે તે પરથી તે સમજાવી શકાશે. એ બધાનો સમ્બન્ધ જોડવો. પોરબંદર દરિયા કિનારે આવવાથી દરિયાનો વ્યાપાર ખેડે છે, અને લોકોમાં તે વ્યાપાર ખેડવાનું સાહસ છે. અમુક કંડાણે ખારખાટ છે, માટે ત્યાં મીઠું ખની મીઠાનો વ્યાપાર ચાલે છે, વનસ્પતિ કે ખીજા ચીજો થતી નથી. આ રીતે ભૂતળ રચનાથી ઉદ્યોગ, વ્યાપાર, લોકોની રીત ભાત વગેરે ઉપર અસર થતી હોય તે સમજાવવી. (અપૂર્ણ.)

૧ લા ને ૬૬૨ મે પૃષ્ઠે પ્રસિદ્ધ થયેલા નિયમોની હ તથા ૬૬૩ મેમાં જણાવેલી શરતો * મુજબ આ પરીક્ષા લેવાશે.

૨. પરીક્ષામાં દાખલ થવાની અરજીઓ તથા ફી અમદાવાદ મધ્ય સ્થળની પરીક્ષક કમિટીના પ્રમુખ તા. ૧૫ મી ઓગસ્ટ સુધીમાં લેશે.

અમદાવાદ,

તા. ૨૧-૪-૧૯૦૨

}

C. Mayne,

આ. એન્સુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, ઉત્તર ભાગ.

હાર્થ અને સ્પેશ્યલ સ્કૂલોમાં આપવાના કાઠી શહાબુદ્દીન સ્કોલરશિપો.

ઇ. નં. ૭૮૭, તા. ૨૬-૪-૧૯૦૨.

આથી ખબર આપવામાં આવે છે, કે કાઠી શહાબુદ્દીન એન્ગ્લો-ઇન્ડિયન સંસ્થામાંથી અમદાવાદ અને ખેડા જિલ્લાની કાઠી પણ બહાર સ્કૂલના મુખ્ય માન ઉમેદવારોને હાર્થ અને સ્પેશ્યલ સ્કૂલોમાં પાંચ પાંચ રૂપિયાની એન્ડોલમેન્ટો આપવા સાર તા. ૧૭ મી સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૦૨ ને રોજ સ્પેશ્યલ પરીક્ષા લેવામાં આવશે અમદાવાદ જિલ્લાના ઉમેદવારોની અમદાવાદ કાઠી સ્કૂલના મકાનમાં અને ખેડા જિલ્લાના ઉમેદવારોની નડિયાદ કાઠી સ્કૂલના મકાનમાં પરીક્ષા લેવાશે તા. ૧૬ મી ઓક્ટોબર સને ૧૯૦૦ ના મુખ્ય સરકારી ગઝેટ લા. ૧ લાને ૨૧૫૫-૨૧૫૭ પૃષ્ઠે પ્રસિદ્ધ થયેલા કાયદાકીય નિયમોમાં જણાવેલી શરતો મુજબ આ પરીક્ષા લેવાશે.

૨. પરીક્ષામાં દાખલ થવાની અરજીઓ તથા ફી અમદાવાદ અને નડિયાદ મધ્ય સ્થળોની પરીક્ષક કમિટીના પ્રમુખ તા. ૧૫ મી ઓગસ્ટ સુધીમાં લેશે.

અમદાવાદ,

તા. ૨૧-૪-૧૯૦૨.

}

C. Mayne,

આ. એન્સુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર,
ઉત્તર ભાગ.

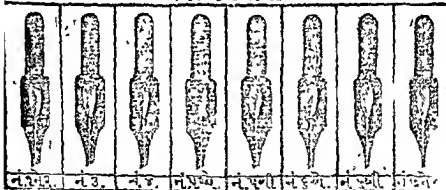
દસ્તા શિક્ષક કોપીબુકના જ દરેક ભાગના જુદા જુદા કદના અક્ષરોને જ અન્ધ ખેસતી સ્ટીલપેનો ખાસ ઉપયોગથી મોટે ખર્ચે બનાવી મંગાવી છે. એ સ્ટીલપેનો, ગુજરાતી, મરાઠી, હિંદી, અને ફારસી લખવાને ઘણી સગવડ ભરેલી છે. દરેક ખોડસમાં ૩૩૫ ૬ કિમ્મત રૂ. ૦.૧૦ આઠમાં આઠ ૮ ખોડસ મંગાવનારને ૬૫ ટકા કમીશન મળશે તે ૨૫ યા તેથી વધુ ખોડસ લેનારને ૧૨૫ ટકા મળશે વેલ્યુએબલથી ૧ થી ૬ ખોડસ મંગાવનારને ખર્ચના રૂ. ૦.૧૦ વધારે લાગશે બહારી જતા નહિ. અને પૈસા મહેલા મોકલવાથી ૧ થી ૬ ખોડસના ખર્ચના ખે આના લાગશે.

નમુના

આદરજી કાવસજી મારતરજી

દસ્તા શિક્ષક કોપી બુકોની સ્ટીલપેનોના

આદરજી કાવસજી મારતરજી દસ્તા શિક્ષક કોપીબુકો તથા સ્ટીલપેનોના ધગટ કર્તા અને ફગિશન એજન્ટ, ધોળી તળાવ, મુમ્બઈ.

નિબન્ધ માર્ગદર્શક બા. ૧ લો. કિ. રૂ. ૧.૦૦ પોસ્ટેજ રૂ. ૦.૦૫. ઘણાં પુસ્તકોને આધારે ને વિદ્યાર્થીની સલાહ પ્રમાણે ગોઠવણ કરી સંકળના કરી છે. આલું સરલું પુસ્તક આ વિષય પર એકે નથી. કમીશન દસ નમથી ૨૫ ટકા. આ સિવાય મુમ્બઈમાં મળતો કોઈ પણ પ્રકારનો માલ, તમામ બતનાં પુસ્તકો, અગાઉથી પૈસા મોકલનારને એક ટકા કમીશનથી મોકલીએ હોએ. બીજા વ્યાપારીનો માલ કમીશનથી વેચી આપીશું. આ પુસ્તક વડો-

દરા કેળવણી ખાતાએ મંજૂર કર્યું છે. એમ. સી. પંડ્યાની કંપની. બુક્સેલર્સ, પબ્લીશર, ને કમીશન એજન્ટ. જુલેથર બાણાબાઈની ચાવી. મુમ્મય.

પ્રાથમિક નિશાળોના શિક્ષણને માટે મંજૂર કરેલી. દેશાઈ અમીષર કૃત. સખ્યા પ્રવેશ. કિં. જે આના. કમીશન વીસ ટકા મુ. એજન્ટ સી. રાશંકર પ્રેમશંકર, અમદાવાદ. કાળુપુર ધનામુતારની પોળ.

પોતાની મજે ઈંગ્રેજી શીખવાનું હાદનાર માટે વ્યાકરણના નિયમો વાળુંકિતમપુસ્તક. ધિ 12 ચરુ. આ. ૨. ૭. શાળામારતરો માટે કિં. ૩. ૧) બીજા માટે ૩. ૧૫ પોસ્ટેજમયે જુદો, કર્તા મગનલાલ દાદરદાસ અપ્પાડતી આ. કલાર્ક. મે. એ. ધ. સા. આ. રી. સ. અમદાવાદ.

હેમ્લિસ્ટિમય, બર્નાર્ડિસ્ટિમય, હડસન, કોલંગો, ગોખલે, ઘોષ, પેન્ડર, લોક, લેવીસ, રાધાકૃષ્ણ, ગર્ડસ્ટન, મુખારાવ, કોર્નવોલ, શીયના ૪૦ અને લાલશંકરના ગુ. ગણિતમાંના તથા ઘણી મુનિવરસીટી પરીક્ષાના સવાલમાંના ચુંટી કાટેલા—અધરા દાખલા—કી—બુલાસા સાથે ગણેલાં. કિં. ૩. ૧) પો. ૦) ના હાલ કિં. ૩. ૦૫૫. અને બીજી એક. ૦) ની ચોપડી ભેટ પાનાં ૫૧૨. હરવર્ષે આ પુસ્તકમાંના દાખલા પ. સ. પરીક્ષાઓમાં આવે છે. કર્તા પરબુદાસ નાગરદાસ કીનારીવાળા, ટે. સૈયદપરા, આવક પોળમાં મુરત.

અકર્ગણુતની સમજુતી. કિમ્મત ૩. ૦૫ પોસ્ટેજ સાથે. પવિ ૬૪; દરો, પંદર; વીશે, વીસ; અને પચીશે, પચીસ ટકા કમીશન. વેામુપેએજન્ટ અર્થ લેનારને શિર. ખુશાલદાસ ગોકળદાસ. મુમ્મય બેંક. અમદાવાદ.

લેખનકળા કોપી બુકો.

ગુજરાતી અને બાળબોધ છ નમ્બર.

કેળવણી ખાતાના મે. ડિરેક્ટર સાહેબે મુમ્મય ઇલાકાની ગુજરાતી નિશાળોમા ચલાવવાને મંજૂર કરી છે.

કેળવણી ખાતાના ઘણા એનુભવી અમલદારોના મત લઈ ગુજરાતી અક્ષરોનાં શુદ્ધ વલણ શોધી કાઢી, તથા ધોરણોને અનુકૂળ અક્ષરોનાં કદ તથા લખાણ ઢગની ગોઠવણ કરીને, હાલ ચાલતી સર્વે કોપીબુકો કરતાં તે ચઢીઆતી થયાની ખાત્રી ચયા પછી. છપાવી બહાર પાડી છે.

સુચ શિક્ષકો આગળ સેક્ટો સર્ટિફિકેટો મૂકવા કરતાં એ કોપી બુકો બીજી સાથે સરખાવતાં ધ્યાનમાં લેવા જેવી કેટલીક સૂચનાઓ, તેમજ અનુભવી વિચારને ટેકો મળવા આદિ મૂકવી વધારે યોગ્ય ધારીએ ઊંચે.

૧. કોપીબુકોની સફાઈ અને સુન્દરતા જાળવવા માટે ત્રાંખાનાં પત્રાં (કાપરપેલેટ) કાતરાવલાં છે, જે ઉપરથી માત્ર દરેક પેજ એક જ જાનુએ સુન્દર રંગની શાદીથી છપાય છે, ઢાગળ અને ક્વર દ્વારા ટકાવ વાપરેલા છે.

૨. દરેક નમ્બરમાં એક જ જાતના અક્ષર સંખેશ છે, જેથી એ જાતના અક્ષર લખવાની જુદી જુદી કલમ વાપરવાની હરકત દૂર થાય છે. તેમ જ એક જ વખત એક જ કદના અક્ષરનું બાળકોને પાકું જ્ઞાન થાય છે.

૩. શરૂઆતમાં 'બાળકો પહેલો નમ્બર લખતાં પોતાની મેજે અક્ષર કાઢે ત્યારે હાથ ધ્રુજે છે, ને શરૂઆતથી અક્ષર બગડી જવાની ધારની રહે છે,' માટે હમે હમારી કોપીઓનો પહેલો નમ્બર માત્ર બાળકોને ઘુંટવાનો સાબ્યો છે, ને હાથ ઠરે તે પછી બીજા નમ્બરમાં એક લીટી ઘુંટવાની ને તેની નીચે બીજી લખવાની છે.

૪. ચોથું ધોરણ શીખી ધણા છોકરા પોતાને ધન્યે વળગે છે, ને ધણા અંગ્રેજી શીખવા પણ જાય છે, માટે તેટલામા તેમને અક્ષરનું જ્ઞાન થાય, તેવા અક્ષરનાં કદ સખેલાં છે, કારણ કે પછી અક્ષર સુધારવાનો તેમને વખત મળતો નથી.

૫. જ્યાં ધોરણોમાં કોપી સાથે લખાણો શીખવાની જરૂર છે તે ખોટા હમારી કોપીઓનો છઠ્ઠો નમ્બર ખાત્રો બરેલી રોને પૂરી પાડે છે. કારણ કે તેમાં બવહારમા ધણા ઉપયોગી ઘણ પડે તેવાં લખાણો લખત કરેલા છે. જે તમામ અંગ્રેજી તથા ગુજરાતી નિશાળોમા ધણા જ પસન્દ પડેલાં છે. એ કોપીઓ દેશવરના ખરીદ કરનારને સેકડે તેવીશ ટકા કમિશનથી આપવામા આવશે. અને ૨૦૦ કોપી લેનારને રેફરે ખર્ચ આપીયું. પણ પોસ્ટ મારફતનું કે રેલેશનથી આગળનું ખર્ચ આપવામા આવશે નહિ.

કોપીઓ સાથે બીજાં પુસ્તકો સેકડે અથો ટકા હકશાઈ લઈ મોકલા આપવા મોકલણુ રાખી છે. ઠેકાણું—આતમારામ અને દલાલાઈની કમ્પની, ઠેકાણું લેખનકળા કોપીઓની ઓફીસ—કાલ્યાદેવી રોડ નં. ૨૦૪ મુમ્બઈ.

આતમારામ અને દલાલાઈની કમ્પની.

ટેકસ્ટ બુક માટે મંજૂર થયેલું 'દેશીનામું'—કી. ૦-૩-૦ પોષ્ટેજ ૦-૦-૧. ઓલ ઓનસી માટે ઇન્જિ હોય તો લખનું. ૧૦ પ્રત પર દશ ટકા, ૨૫ સુધી ૧૨%, ૫૦ સુધી ૧૫ અને તે ઉપરાંત ૨૦ ટકા કમિશન મળશે.

છગનદાસ લલિતુલકાર શાહ
દેશીનામાવાળા-વડોદરા.

જેમાં કાવ્ય—૪૯૮ ૯૦૦ નું મોડું પુસ્તક. અસત કીમત રૂ. ૪) ને હાલ ઘટાડેલી કીમત રૂ. ૦૫ થી મળશે. પોસ્ટેજ તથા આના વધુ.

સહી. જેશંગલાઈ ત્રીકમદાસ કવિ. મુ. બાવળા; અલ્લે અમદાવાદ.

ગણતિના હામર લખણ.

આ પુસ્તકમાં બાળ્યા, સંખ્યા, સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર, બા-

ગાકાર. દંઢભાજક, લઘુત્તમ સાધારણભાજ્ય, વર્ગ અને વર્ગમૂળ, ધન અને ધનમૂળ, ત્રિરાશી, પંચરાશી, ગુણોત્તર, સાદું આજ, ચક્ર દ્વિ આજ, દિવાળી, બાકી આજ, નફોનોટો, કટ્ટરાશી. મિશ્રર શો મણિન અને ભૂમિતિ પ્રમાણ, શ્રેણી-માપકરણ, સર્વ પ્રકારની રીતોના એકદુનર દાખલાઓ છે. મહેતા-જીઓ, વિદ્યાર્થીઓ, તથા ટ્રેનીંગકલેજ અને હાઈસ્કૂલના વિદ્યાર્થીઓને આ પુસ્તક ઘણું જ ઉપયોગી છે. કિંમત ૦-૧૨-૦ સામગ્રી લેનારને સાદું કામ શન આપવામાં આવશે. વધારે કપીકત માટે નીચેના શોરનામે લખવું—
 ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીની
 ઓફીસ—અમદાવાદ. } દેવાસંકર અંબારામ ભટ્ટ.

સરળ દેશીનામાની પદ્ધતિ, આટલિ તેરમી કિંમત ૪ આના. મુખ્યર્થ ઇતિહાસના કેળવણીખાતાના મે. ડિરેક્ટર સાહેબ મહારૂના ઈ. નં. ૪૪૯૦ તા. ૯-૧૧-૯૪ ના ઠરાવ મુજબ શાળામાં વાપરવાને હરકત નથી. સં-રકારે મંજૂર કરેલ 'ગુજરાતી આળવ્યાકરણ' આટલિ પાંચમી કિંમત ૪ આના પોસ્ટેજ બંનેનું મોડું કમિશન ૫-૧-૧૫-૨૦ નંમથી ૧૦-૧૫-૨૦-૨૫ ટકા. વેલ્યુપેએબલ ખર્ચે મંગાવનારને સિર છે.
 પ્રેમચંદ કંરમચંદ, રાહુ, ગોડલ સ્ટેટના કે. એ.ઈ. મુ. ગોંડલ યથ સ્વારી.

બાહુરખખર.

અમૃતસાગર વૈદ્યકનો ગુજરાતી ગ્રંથ.

આ ગ્રંથ જ્યપુરના મહારાજાએ મારાડી બાપાના રમ્યો હતો તેનું ગુજરાતીમાં બાપાતર યથ આ બોલ અટલિના ઉપરને મહાર પડી મુ કહેલો છે. એના ૨૫ પ્રકરણ છે, અને મોટા નાના સર્વ રોગો તથા બાગક, સ્ત્રીઓ, પુરુષના સર્વ રોગોની ઉત્પત્તિ, લક્ષણ, કુપાવ એ સારી પેઢે વિસ્તારથી લખેલા છે. તથા ધાતુઓ અને ઉપ ધાતુ મો શુદ્ધ કરી તથા મામ્લી; મોટા નાના રસ, ઉષ્ણતા, ચૂર્ણ, મોળોઓ, અર્ક, તેલ, ઘી વગેરે દવાઓની બનાવવાની તરેહવાર નિધિ એ ગ્રંથમા વિસ્તારથી લખેલા છે. અને વળે શો-ગીના રોગો વગેરે પિહાનના સાર નાહો, મૂત્ર, છત્ર, શુક્ર, દૂધ, કાગળાનું વગેરે પરીક્ષાઓ લંબાવવી લખવામાં આવી છે. માટે એ ગ્રંથનો ગાંધાસ કીધાથી થોડો પણ બુદ્ધિવાળા માટા વિદ્વાન વૈદ યથ શકે છે. કાગળ સાર, મજબુત ઉપર સંદાષદાર ટાઈપની છાપવા સાથે પૂરું પાકું સુશેખિત, પીકે સોનેરી અક્ષર પાડેલા છે. એ ગ્રંથની કીમત રૂબ ૩૬) રાખેલી હતી. છતાં તેની સરવે નક્કો અપી જવા છતાં દેશવરની માર મામળી યત્વાથી, આ વખતે તેમાં કેટલોક સુધારો વધારો કરી ૬૧) છપાવાની. મૂળ કીમતમાં ઘટાડો કરી ૩૬-૮-૦ ઉપરાત જ આના ૨૫ ન ખર્ચ નહે પડશે નહિને તે ગ્રંથ વેલ્યુપેએબલ ટપાલમા તાલિદે મગાવી લેજો કારણકે હવે અમરી પાસે ઘણી નક્કો છે નહિ. નોંટપેઢ પત્ર લેવાના આરશી નહિ.

મુ. બોરસદ જીવે ખેડા,

ત્રીલાલનદાસ ગોરધરદાસ

ગાકાર, દંડભાજક, લઘુત્તમ સાધારણભાજ્ય, વર્ગ અને વર્ગમૂળ, ઘન અને ઘનમૂળ, ત્રિરાશી, પંચરાશી, મુલોત્તર, 'સાદું બ્યાજ', ચક્રદ્વિ બ્યાજ, દિવાળી, બાકી બ્યાજ, નફોનોરો, ઇંદરાશી. મિશ્રરશી ગણિત અને ભૂમિતિ પ્રમાણ, શ્રેણી-માપકરણ, સર્વ પ્રકારની રીતોના એકદુબાર દાખલાઓ છે. મહેન-જીઓ, વિધાર્થીઓ, તથા દેવીગકોલેજ અને હાઈસ્કૂલના વિધાર્થીઓને આ પુસ્તક વાંચુંજ ઉપયોગી છે. કિંમત ૦-૧૨-૦ સામગ્રી ધેનારને સારું કામ થાન આપવામાં આવશે. વધારે હકીકત માટે નીચેને શીરનામે લખવું:—
 ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીની
 ઓફીસ—અમદાવાદ. } રેવાશંકર અંબારામ ભટ્ટ

સરળ દેશીનામાની પદ્ધતિ, આદ્યતિ તેરમી કિંમત ૪ આના, મુખ્યર્થ ઇતિહાસના કેળવણીખાતાના મે. ડિરેક્ટર સાહેબ મહાદુરના ઈ. નં. ૪૪૯૦ તા. ૯-૧૧-૯૪ ના ઠરાવ મુજબ ચાળામાં વાપરવાને હરકત નથી. સરકારે મંજૂર કરેલ 'ગુજરાતી બાળવ્યાકરણ' આદ્યતિ પાંચમી કિંમત ૪ આના પોસ્ટેજ અનેનું મોદ. કમિશન ૫-૧૦-૧૫-૨૦ નંગથી ૧૦-૧૫-૨૦-૨૫ ટકા. વેલ્યુએએમન ખર્ચે મંગાવનારને શિર છે.
 એમચંદ કદમચંદ, શાહુ, ગોંડલ રોડના ૩. એ.ઈ. મુ. ગોંડલ યજ્ઞસ્વારી.

બાહરખખર.

અમૃતસાગર વૈદ્યકનો ગુજરાતી મંથ.

આ ગ્રંથ જયપુરના મહારાજાએ મારાડી બાપાના રચ્યો હતો. તેનું ગુજરાતીમાં ભાષાતર યજ્ઞ આ બોજી અદ્યતિના છપાઈને મહાર પડી ચુકેલો છે. એના ૨૫ પ્રકરણ છે, અને મોટા નાનાં સર્વ રોગો તથા બાળક, સ્ત્રીઓ, પુરુષના સર્વ રોગોની કિંમતિ, લક્ષણ, ઉપાય એ સારી પેઠે વિસ્તારથી લખેલા છે. તથા ધાતુઓ અને ઉપ ધાતુઓ શુદ્ધ કરી તથા મારાડી, મોટા નાના રસ, ઉક્તિ, ચૂંચું, ઓળોઓ, બર્ફ, તેજ, ચી, વગેરે દવાઓની બનાવવાની તરહવાર વિધિ એ યથમા વિસ્તારથી લખેલા છે. અને વળી રોગીના રોગો વગેરે પિચાનવા સારે નાહો, મૂત્ર, છત્ર, શુંકન, દૂધ, કાગડાન, વગેરે પરીક્ષાઓ લંબાવ્યવી લખવામાં આવી છે. માટે એ મંથનો ગાંધ્યાસ કીધાથી થોડો પણ જુદેવળા માટે વિદ્વાન વૈદ્ય યજ્ઞ ચક્ર છે. કમળ સારા, મજબુત ઉપર સંકાષ્ટદાર ટાઇપથી છાપવા સાથે પૂરું પાકું સુશોભિત, પીઠે સોનેરી અક્ષર પાડેલા છે. એ ગ્રંથની કીમત (પ્રથમ ૩૬) રાખેલી હતી. છતાં તેની સરવે નક્કો અપી જવા છતાં દેશવરથી મારે મામણી થવાથી. આ વખતે તેમાં કેટલોક મુતારો વધારે કરી ૧૨ી છપાવાથી. મૂળ કીમતમાં થયેલો કરી ૩૬-૮-૦ ઉપરાંત છ આના ટપાલ ખર્ચે મારે પડશે નહિતે તો ગ્રંથ વેલ્યુએએમની ટપાલમા તારીફે મળાથી લેજે કારણકે હવે અમરી પાસે વણી નક્કો છે નહિ. નાંટપેક પત્ર લેવામાં આવશે નહિ.

મુ. બારસદ છત્રે ખેડા,

નીલાવતદાસ ગીરધરદાસ.

ભારે વખણાયેલી, ખચીત શ્રેષ્ઠ અને સસ્તી.

આદરજી કાવસજી માસ્તરની

દસ્કત શિક્ષક કોપીયુકો.

“કમીશનમાં વધારો” આઠ ભાગમાં. “કમીશનમાં વધારો.”

કેળવણી ખાતાના હાલના તથા આગામી ઇન્સ્પેક્ટરો તથા ડેપુટી ઇન્સ્પેક્ટરો, દેશની કેળવણીમાં આગેવાન બણીતા ગૃહસ્થો, પ્રોફેસરો, પ્રિન્સિપલો, હેડમાસ્તરો અને શિક્ષકો, મુખ્ય તથા ગુજરાતના સર્વે બહેર છાપા તરફથી એકે અવાજે તારીફ કરતાં અતિ સન્તોષકારક ખાતો પત્રકો.

મહેરબાન ડિરેક્ટર સાહેબે તથા ઉત્તર વિભાગના મહેરબાન માજી ઇન્સ્પેક્ટર ઇ. બઘડસ સાહેબે દસ્કત શિક્ષક કોપીયુકોને જ સઘળી મંજૂર કરેલી કોપીયુકોમાં શ્રેષ્ઠ ગણ્યો છે, અને લખે છે કે સારી સ્કૂલો આવી સરસ કોપીયુક જ વાપરવાને મંજૂરી ધરાવશે;

મુખ્ય તથા સુરત, ભરૂચ, નડીઆદ, અમદાવાદ વગેરે શહેરનો બેઠકલ કમિટીના અગ્રણી સદ્યુક્તઓએ પણ સઘળી કોપીયુકો સૌંચે સરખાવ્યા પછી દસ્કત શિક્ષક કોપીયુકોને જ સર્વ કોપીયુકોમાં શ્રેષ્ઠ ગણ્યો છે, અને તેમના તાખાની સર્વે સ્કૂલોમાં એ જ કોપીયુકો ચલાવવાનો હુકમ કર્યો છે.

આ કોપીકો માટે જે જે મદ્યુક્તઓ તરફથી સર્ટિફિકેટ મળેલાં છે તેમનાં નામ વાંચવાથી ખાતો થશે. તેમાંથી થોડાં નીચે પ્રમાણે.

“ડિરેક્ટર સાહેબ તથા એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરો.

કે. એમ. એટલિફ, એમ. એ. માજી ડિરેક્ટર એફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન.

ટી. જી. કૃષ્ણમ. મધ્ય વિભાગના કેળવણી ખાતાના ઇન્સ્પેક્ટર.

ઇ. બર્મિસ. ઉત્તર વિભાગના કેળવણી ખાતાના માજી ઇન્સ્પેક્ટર.

ખા. સા. દોરાબજી એદવજી ગીમી. જી. એ. ઉ. વિ. ના. માજી. આ. એ.

ઇ. અને સુરત હાઇ સ્કૂલના હેડમાસ્તર.

રા. બા. ગોપાળજી સરખાઇ દેસાઇ, ઉ. વિ. ના કેળવણી ખાતાના માજી આ ઇ.

રા. બા. હરગોવિંદસ દારકાદસ કાંટાવાળા, વડોદરા કે. ખાતાના માજી ડિ.

રા. સા. દલપતરામ પ્રાણજીન અખ્ખર, કચ્છના માજી એ ઇન્સ્પેક્ટર.

દેશની કેળવણીમાં બણીતા આગેવાન ગૃહસ્થો.

ઓનરેબલ. કવરીલાલ ઉમિવાસકર વાણિક.

ઓનરેબલ કાશીનાથ અખ્ખર તેલગ એમ. એ. એલ. એલ. બી.

સી. આઇ. ઇ; મુખ્યની હાઇ કોર્ટના માજી જજ.

રા. બા. શંકર પાન્ડુરંગ પંડિત, એમ. એ; માજી ઓરિએન્ટલ ટ્રાન્સલેટર.

મુખ્યમંત્રી ગુજરાતી સ્કૂલના હેડમાસ્ટરો.

મે. ગુલાબદાસ સુન્દરદાસ ચોકરી.

મે. પ્રાણજીવનદાસ કહાનદાસ.

મે. હરકિપનદાસ ટિંજલાલ.

મે. શિવચક્ર કૃષ્ણજી ભટ.

મે. મહેરવાનજી સોરાબજી દલાલ.

મે. ફકીરજી સોરાબજી મદ્રોઈના.

મે. માણિકલાલ ધીરજીરામ અધ્યાર.

મે. આત્મારામ નેકિપનદાસ.

મે. મોહનલાલ પ્રસાદરાય.

મે. વજલાલ પાનાચંદ.

મુખ્યમંત્રી અને ગુજરાતના જાહેર છાપાના મતો:—દસ્ત જે-
ફતાર, મુખ્યમંત્રી સમાચાર, જામે જમશેદ, અખબારે સોદાગર, કૌસરેદિન,
ગૂજરાતી, યજ્ઞ પરસ્ત, રિપન રિપોર્ટર, ઇન્ડિયન સ્પેક્ટેટર, ગુજરાતમિત્ર,
પ્રજામિત્ર, સૂર્યપ્રકાશ, સુરત અખબાર, દેશમિત્ર, ભરૂચ સમાચાર, હિતેશ્વ
દસ્ત શિક્ષક કોપીયુકો નીચલી સરતોથી મળશે.

૧. રોકડે રૂપીએ દેશવરથી માલ મંગાવનારા માસ્ટરો તથા બા-
પારીઓ જેઓ ઓછામાં ઓછી ૨૦૦ તથા તેથી વધારે નકલ ખરીદશે
તેઓને સેંકડે ૩૦ ટકા ડિસ્કાઉન્ટ આપવામાં આવશે; પેકિંગ અને રેલ્વે-
નો સર્વે ખર્ચ આપવામાં આવશે.

૨. ૨૦૦ થી ઓછી ૨૫ નકલ સુધી મંગાવનારને સેંકડે ૨૫ ટકા ડિસ્કા-
ઉન્ટ મળશે, પણ રેલ્વે પેકિંગ, પોસ્ટેજ વગેરેનો સર્વે ખર્ચ ખરીદનારને મળે

૩. માલ મોકલાવ્યા પછી તે રસ્તામાં જતાં કોઈ રીતે ખરાબ થાય
તથા તે માલને નુકસાન પૂજે તેના જોખમદાર માલ મંગાવનાર છે

૪. જ્યાં રેલ્વે ન હોય ત્યાં માલ ક્યે રસ્તે અને ક્યાં મોકલાવવો,
તેના પૂરતો ખુલાસો માલ મંગાવનારે લખી જણાવવો. રેલ્વે રોડનથી
આગળ માલ લઈ જવાનો ખર્ચ માલ મંગાવનારને શિર સમજવો

૫. ફૂડી મોકલાવનારે બરાબર ઠેકાણું લખવું.

૬. ગુજરાત તથા કાઠીઆવાડના સર્વે માસ્ટરોને તથા બુકસેલરોને
વિનંતિ પૂર્વક જણાવવાનું કે દસ્ત શિક્ષક કોપીયુકોની સાથે અમેએ
ખીજ કોઈ પણ ગૂજરાતી તથા અંગ્રેજી બુકો સેંકડે ૧ એક ટકાના
મીઠાનથી મોકલી આપવાની ગોઠવણ કરી છે. એક વખત કામ પાડી
જેવાથી ખાત્રી થશે પેકિંગમાં ઓછો ખર્ચ થાય તેમ કરીશું જેઓની
મરજી હોય તેઓએ નીચલી સરનામે લખવું.

નોટપેડ કાગળ લીધામાં આવશે નહિ

દસ્ત શિક્ષક કોપીયુકોના જ દરેક ભાગના બુદા બુદા કદના અક્ષરોને
જ બન્ધ એસતી સ્ટીલપેનો ખાસ ઇન્ચ-થી મોટે ખર્ચે ખનાવી મંગાવી છે એ
સ્ટીલપેનો, ગુજરાતી, મરાઠી, ઉર્દુ, અને ફારસી લખવાને ઘણી સગ
વડ લાગેલી છે દરેક બોક્સમાં ૩૦-૬ કિમ્મત ૩ ૦૦ ઓછામાં ઓછા ૮
બોક્સ મંગાવનારને ૬૧ ટકા કમીશન મળશે ને ૨૫ થા તેથી વધુ બોક્સ
લેનારને ૧૨૧ ટકા મળશે વેલ્યુપેએનલથી ૧ થી ૬ બોક્સ મંગાવનારને
ખર્ચના ૩. ૦૦ વધારે લાગશે ભુલી જતા નહિ. અને પૈસા પહેલા
મોકલવાથી ૧ થી ૬ બોક્સના ખર્ચનો એ આના લાગશે.

ગુજરાત શાળા પત્ર.

પુસ્તક ૪૨ મું.

જૂન ૧૯૦૨.

અંક ૬૭૧.

માસ.

તા. ૨૩ મી જાન્યુઆરી સને ૧૯૦૨ ના સરકારી ગઠેટમાં ડેપુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરને નવે કોડબ્રસિદ્ધ થયો છે, તેનાં ત્રણ પ્રકરણો મહેતાજીઓને જાણવા જેવાં હોવાથી આ અકમાં આપીએ છીએ. નવા કોડમાં કેટલોક અગત્યનો સુધારો વંધારો જોવામાં આવે છે તે સમજાવી જાણવા જોગ હકીકત નીચે આપી છે.

સારી સ્થિતિમાં આસતી નિશાળોની એક એક વર્ગને આંતરે પરીક્ષા, તથા તપાસણી કરવાની ડેપુટી ઇન્સ્પેક્ટરને ખરવાનગી આપવાની એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરને અત્તા આપી છે. આજ સુધી ડેપુટી તથા આસિસ્ટન્ટ ડેપુટી ઇન્સ્પેક્ટરને વરસનો ઘણો ભાગ વાર્ષિક પરીક્ષાના કામમાં રોકાયું પડતુ હતુ, તેથી તેમને નિશાળોની સામાન્ય વ્યવસ્થા, શિક્ષણ પદ્ધતિ, વગેરે ઉપર લક્ષ આપવાને પૂરતો વખત મળતો નહિ હવે આપેલી ફૂટથી તેઓ દર વર્ષે વારા કરતી કેટલીક નિશાળોની તપાસણી કરશે, અને દરેક છોકરાના જવાબ સાંભળી દોકડા આપવાની તથા પરીક્ષાનાં પત્રો લેવાની કડાફટમાંથી મુક્ત થશે, તેથી તેમને નિશાળોની સામાન્ય વ્યવસ્થા તથા શિક્ષકોની શિક્ષણ પદ્ધતિ ઉપર લક્ષ આપવાને પૂરતો અવકાશ મળશે. આ તપાસ ઉપલક્ષ કરવાની નથી, પણ દરેક વર્ગના જુદા જુદા વિષયોના શિક્ષણનું ખારીક અવલોકન કરવાનું છે, અને શિક્ષક અગત્ય હોય ત્યાં પરીક્ષક અધિકારીએ પો-ને પાડ આપી તેને રસ્તો બતાવવાનો છે. વળી તપાસણીને અન્તે છોકરાં-ને રમત આપ્યા પછી શિક્ષકને બેઠા કરી તેમને તેમની ખામીઓથી વા-કેર કરી તે કેમ દૂર કરવી તથા નવી પદ્ધતિએ કેળવણી કેમ આપવી તે બતાવવાનું છે. આ રીતે આસવાથી નિશાળોને વાર્ષિક પરીક્ષા સર્વ દોકડા

પૂરી કાગળોનાં રીમોનાં રીમો લસવા કરતાં વધારે ફાવેદો થશે, અને વગર સમજાવું ગોખણ બન્ધ થશે. વળી નિશાળની સામાન્ય સ્થિતિ, મુખ્ય મંદે તાજી તથા આસિસ્ટન્ટો વચ્ચેનો સમ્બન્ધ, ગામના લોકોનો નિશાળના શિક્ષો પર ભાવ, વગેરે બાબતોની તજવીજ કરી શિક્ષકોને રસ્તો બતાવવામાં આવશે તો વિશેષ લાભ થશે. એકન્દરે પરીક્ષક અધિકારીઓએ શિક્ષકોના માત્ર ટીકાકાર બનવાનું નથી, પણ તેમના મિત્ર અને સલાહકાર બની તેમને રસ્તો બતાવવાનો છે.

નવાં ધોરણોને અનુસરીને જુદા જુદા વિષયો કેવી રીતે શિખવવા તે સમ્બન્ધી શિક્ષકોને આપવાની વિગત વાર સૂચનાઓ ઇલાયદી તૈયાર કરવામાં આવી છે, અને થોડા વખતમાં દરેક નિશાળને પૂરી પાડવામાં આવશે, તેથી તેવી સૂચનાઓનો ભાગ જૂના કોડમાં હતો તે હાલના કોડમાંથી કાઢી નાખ્યો છે. તપાસણી કરનાર અમલદારોએ નવી સૂચનાઓથી બરાબર વાકેફ થવું જોઈશે, કારણ કે એ સૂચનાઓને અનુસરીને શિક્ષકોએ કામ કર્યું છે કે નહિ તે તેમણે જોવાનું છે. વળી સૂચનાઓના જે ભાગ ઉપર શિક્ષકોએ ધ્યાન નહિ આપ્યું હોય તે તરફ તેમણે તેમનું લક્ષ્ય ખેંચવું જોઈશે, તથા જે ભાગ તેઓ બરાબર નહિ સમજ્યા હોય તે તેમને સમજાવવો જોઈશે. કોઈ કોઈ વખત પરીક્ષકો જાતે સૂચનાઓને અનુસરીને કેટલાક વિષયો શિખવી બતાવશે તો ઘણો લાભ થશે.

આસિસ્ટન્ટ ડેપુટીઓ ઉપર જણાવેલી સૂચનાઓ બરાબર સમજીને શિક્ષક સમ્બન્ધી વિશેષ માહિતી મેળવી શકે તે માટે તેમને ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબની નજરમાં આવે તો અમુક મુદત ટ્રેનિંગ કોલેજમાં મોકલવાનું નવા કોડમાં ફરવાનું છે. ટ્રેનિંગ કોલેજમાં કેવી પદ્ધતિએ શિક્ષણ આપે છે તે તેઓ જોશે, અને શિક્ષણ સમ્બન્ધી સઘળી માહિતી મેળવશે. આ પ્રમાણે વારંવાર થઈતે પોતાના ગિરજાના શિક્ષકો પાસેથી તેઓ તે મુજબ કામ લેશે. આસિસ્ટન્ટ ડેપુટીઓને ટ્રેનિંગ કોલેજમાં મોકલવાનો વહિવટ પહેલાં હતો, પણ એનો નિયમ કોડમાં પહેલી જ વાર દાખલ થયો છે.

આસિસ્ટન્ટ ડેપુટીઓ જિલ્લાના મુખ્ય સ્થળમાં હોય તે વખતે તેમણે ઓફીસમાં હાજર રહી ડેપુટી ઇન્સ્પેક્ટર ને કામ સોંપે તે કરવું એમ નવા કોડમાં હરાવ્યું છે. આ નિયમ કેટલીક મુદ્દતથી ચાલે છે, પરંતુ નવા કોડમાં “ ડેપુટી ઇન્સ્પેક્ટર ને કામ સોંપે તે કરવું ” એવા શબ્દો પહેલ વાર દાખલ થયા છે. એમ કરવામાં ડેપુટી ઇન્સ્પેક્ટરના હાથ વધારે મજબૂત કરવાનો હેતુ રાખેલો છે.

આજ સુધી ડેપુટી ઇન્સ્પેક્ટરો અન્ડેન્ડ માણુસોને રૂ. ૧૦ ની હેડ માસ્ટરની જગ્યાએ નીમી શકતા, તથા તેમને તે જગ્યાએ કાયમ પશુ કરી શકતા હવે નવા કોડમાં હેડ માસ્ટરની જગ્યા પૂરતાં અન્ડેન્ડ માણુસો કરતાં ટ્રેન્ડ માણુસોને પસંદ કરવાનું, તથા કોઈ અન્ડેન્ડ માણુસને હેડ માસ્ટરની જગ્યાએ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબની મંજૂરી સિવાય કાયમ નહિ કરવાનું હરાવ્યું છે. વળી રૂ. ૧૦ ની અન્ડરની કોઈપણ જગ્યા પૂરતાં પબ્લિક સર્વિસ સર્ટિફિકેટ પરીક્ષામાં પાસ નહિ થયેલા માણુસો કરતાં જેઓએ તે લાયકાત મેળવી હશે તેમને પસંદ કરવાનું, તથા રૂ. ૮ અને તે ઉપરની જગ્યા જેમણે તે લાયકાત ન મેળવી હોય તેમને ઇન્સ્પેક્ટરની મંજૂરી સિવાય નહિ આપવાનું હરાવ્યું છે. આ નિયમથી હવે ટ્રેન્ડ માણુસોના હક જળવાશે, અને મહદનીમ વિનાની ન્હાની નિશાળોને ટ્રેન્ડ મહેતાજીઓ મળવાથી તેમની આખાદી વધી શિક્ષણની રીતો સુધરશે. નવાં ધોરણો પ્રમાણે શિખવવાને દરેક નિશાળમાં ટ્રેન્ડ મહેતાજી હોવાની જરૂર છે.

હવેથી ડેપુટી ઇન્સ્પેક્ટરો પોતાના તાબાના રૂ. ૧૨ સુધીના પગાવાળા નોકરોની પોતાના જિલ્લામાં જ સરખે પગારે બદલી કરી શકશે અને એવા નોકરોની એક જિલ્લામાંથી બીજા જિલ્લામાં બદલી કરવાને ઇન્સ્પેક્ટરની મંજૂરી લેવાની જરૂર પડશે. આજ સુધી ડેપુટી ઇન્સ્પેક્ટરો આવ નોકરોની એક જિલ્લેથી બીજે જિલ્લે બદલી કરતા. તે ઇન્સ્પેક્ટરના જુથ વામાં ન આવવાથી કેટલીક હરકતોં પડતી તે નવા નિયમથી દૂર થશે.

હવેથી વળી ડેપુટી ઇન્સ્પેક્ટરો પોતાના આસિસ્ટન્ટ ડેપુટીઓને ના-
જબુઅલ રંગ આપી શકશે. આજ મુખી આસિસ્ટન્ટ ડેપુટીઓને કાઝબુઅલ
રંગને વાસ્તે ઇન્સ્પેક્ટરની મંજૂરી મેળવવી પડતી. અને તેથી નકામુ લ-
ખાણ વધતું તે હવે બંધ થશે.

ડેપુટી ઇન્સ્પેક્ટરોના નવા કોડના પ્રકરણ ૧ લા ની ૧૪ મા કલમ
મુજબ આ ત્રણે કટલાક આસિસ્ટન્ટ ડેપુટીઓને ગુજરાત મેલ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં
શિક્ષણ પદ્ધતિનો અનુભવ મેળવવાને મોકલવાનો મહેરબાન ઇન્સ્પેક્ટર સાહે-
બે વિચાર કર્યો છે. આવતા મહિનાની ૧ લી તારીખથી એ અમલદારો
ટ્રેનિંગ કોલેજમાં હાજર થશે.

નવાં ધોરણો કેમ શિખવવાં તે વિષે શિક્ષકોને આપવાની સૂચનાઓ
સરકાર તરફથી મંજૂર થઈને આવી છે તે જુલાઈ અને ઓગસ્ટ માસના
અંકમાં સામટી આપવાનો હમારો ઇરાદો છે તેથી તે બે અંકો બેગા નીકળશે.

ઇંગ્લાન્ડના ગાદી પતિ અને આપણા સહેનશાહ નેક નામદાર સાતમા અંક-
વાડે રાખતો આ મહિનાની તા. ૨૬ મીએ ઇંગ્લાન્ડમાં રાજ્યાભિષેક થવાનો
છે તે પ્રસંગે ત્યાં ભારે ધામધૂમ થશે. તે માટે હિન્દુસ્તાનથી કેટલુંક લ-
શ્કર, તથા આગેવાન રાજાઓ, સરદારો, અને ગૃહસ્થોને ત્યાં મોકલવામાં
આવ્યા છે. તા. ૨૬ જૂનને રૈજ જાહેર તહેવાર પાળવામાં આવશે. ના-
મદાર સહેનશાહનો આપણા દેશમાં પણ સહેનશાહોના પાયતૃજ સહેર દિ-
વસીમાં આવતા જન્યુઆરી માસમાં વાઇસરોયની દ્વારા રાજ્યાભિષેક થશે,
તે પ્રસંગે પણ ઘણી ધામધૂમ થશે.

આ અંકમાં મહેરબાન ઇચ્છાશીલ મહમદ સયાણી સાહેબ તરફથી જન-
હેર ખબર પ્રસિદ્ધ થઈ છે તે તરફ સધળા વાંચનારનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ.
મુસલમાન વિદ્યાર્થીઓ તેમાં દર્શાવેલી મદદનો લાભ લે તેથી મહેતાજીઓએ ત-
જનીન-કરવી જોઈએ, અને સધળાને વાર્ષિક કરી ઉત્તેજન આપતું જોઈ-
એ. મહેરબાન સયાણી સાહેબ હમને એમ પણ જણાવે છે કે ખેડા જિ-
લ્લાનું ફ્રંચ હવે જલદી ખૂટી જશે.

ડેપ્યુટી ઇન્સ્પેક્ટરોના ધારાનો સંગ્રહ.

પ્રકરણ ૧ હું.

પરીક્ષા, તપાસણી, અને કાબુ.

૧. ડેપ્યુટી ઇન્સ્પેક્ટરોના ઇન્સ્પેક્ટરોની મુખ્ય ફરજો:—

(અ) પોતાના હસ્તકની સમગ્રી જાહેર પ્રાથમિક શાળાઓ પર કાબુ અથવા દેખરેખ રાખવી, અને આસિસ્ટન્ટ ડેપ્યુટી ઇન્સ્પેક્ટરોની મદદથી તે નિશાળોની નિશાળવાળે રચણે પરીક્ષા અથવા તપાસણી કરવી.

(બ) પોતાના વિભાગમાં આવેલી જાહેર કેળવણીની બીજી દરજ્જાની અને ખાસ શાળાઓની પરીક્ષા લેવામાં અથવા તપાસણી કરવામાં ઇન્સ્પેક્ટરોના ઇન્સ્પેક્ટરોને મદદ કરવી.

૨. સરકારે દરવેલા ધારા અને ધોરણો મુજબ તપાસણી કરનાર અ-

પરીક્ષા અને તપાસણી. } મલદારોએ દરેક જાહેર પ્રાથમિક શાળાની વર્ગ વાર દરેક સરકારી વર્ગમાં એક વાર પરીક્ષા લેવી, અને તેનું પરિણામ પરીક્ષાનાં પત્રકમાં દિગત વાર નોંધવું. બીજી શેકે તેટલી નિશાળોની વર્ગમાં બીજી વાર મુલાકાત લેવી, અને તેમની મંજૂરમાં તપાસણી કરવી. વળી તેમણે પ્રમોશન ઓચિન્તી મુલાકાત પણ લેવી. બનતા લગી

૧ કેળવણી ખાતાએ દરવેલાં ધોરણો મુજબ જે નિશાળોનો અભ્યાસ ક્રમ હોય અથવા જે નિશાળ કેળવણી ખાતાની પરીક્ષા અથવા તપાસણી માટે નોંધાઈ હોય તે નિશાળને 'જાહેર કેળવણીની' અથવા 'જાહેર' નિશાળ કહેવી. જે નિશાળને આગંતી એકે સરત લાગુ પડતી ન હોય તેને 'ખાનગી નિશાળ' કહેવી.

૨ ઇન્સ્પેક્ટરોના ઇન્સ્પેક્ટરોની પરવાનગીથી સારી વિધિમાં આલની નિશાળોની એક એક વરસને આંતરે પરીક્ષા તથા તપાસણી કરી શકાશે. તપાસણીન વરસમાં વાર્ષિક રીપોર્ટને માટે આગલા વરસની પરીક્ષાનાં પરિણામ ગણતરી માં લેવાં.

સણીના રિપોર્ટમાં જણાવવી, અથવા જરૂર લાગે તો તે બાબતે જુદો રિપોર્ટ કરવો. વળી તપાસણી કરનાર અમલદારે દરેક પત્રકમાં તે કઈ તારીખે તપાસ્યું તેનું સર્ટિફિકેટ લખવું.

૮. લોકલ બોર્ડના ખર્ચે જે નિશાળ ચાલતી હોય અથવા જેને લો-પરીક્ષા અને તપાસણીના રિપોર્ટો. } કલ બોર્ડ તરફથી મદદ મળતી હોય તે નિશાળની પરીક્ષા અથવા તપાસણી થઈ રહ્યા પછી તરત દસ દિવસમાં તે સમ્યક્ષી ડિપ્યુટી ઇન્સ્પેક્ટરે એન્જ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરને ફેળવણી ખાતાના નમૂના નં. ૨૩ ઇ માં રિપોર્ટ કરવો, અને તે જ વખતે તાલુકા બોર્ડને તેની એક નકલ મોકલવી, તથા ખીજી એક નકલ પોતાની ઓફીસને દફતરે રાખવી.

મ્યુનિસિપલ હદમાં આવેલી સઘળી નિશાળોની પરીક્ષા અને તપાસણીના રિપોર્ટોની પણ ફેળવણી ખાતાના નમૂના નં. ૨૩ ઇ માં ત્રણ નકલો બનાવવી, અને અસલ તથા ડ્યુપ્લિકેટ એ બંને નકલો નિકાલ થવા સાથે એન્જ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર તરફ મોકલવી.

૯. નિશાળની પરીક્ષા અથવા તપાસણી થઈ રહે અને બાળકોને શિક્ષકો સાથે } ઘેર જવાની રજા આપવામાં આવે સાર બાદ તપાસણી વાત ચીત. } કરનાર અમલદારે મહેતાજી અને આસિસ્ટન્ટો સાથે વાત ચીત કરવાની તક લેવી. પરીક્ષાનું પરિણામ, નિશાળના દફતરની તપાસણી, નિશાળના મકાનની અને સર સામાનની સ્થિતિ તથા તેમાં સુધારો વધારો કરવાની જરૂર, પાછલા વર્ષનું શિક્ષકોનું કામ અને તેમની શિક્ષણ પદ્ધતિ, નિશાળના ખર્ચ અને સામાન્ય રીતે ગામના લોકો સાથે તેમનો સમ્યક્ષ, નિશાળની અંદર અને વિદ્યાર્થીઓનાં મા બાપો સાથે તેમને પડતી મુશ્કેલીઓ, જુવાન આસિસ્ટન્ટો (મુખ્યત્વે કરીને પ્યુપિલ ટીચરો અથવા થોડી મુદત થયાં નોકરીમાં દાખલ થયેલા શિક્ષકો)ની યોગ્યતા અને કાસ તથા વિશેષ ટ્રેનિંગ માટે તેમની પસન્દગી; આ અને એવી અગત્યની બાબતો પર તપાસણી કરનાર અમલદારને ચર્ચા કરવાનું, તથા સૂચના અને સલાહ આપવાનું બની શકશે. પ્રાથમિક શાળાઓના ઘણા ખરા શિક્ષકો અલગ અને બેદરકાર લોકોની મધ્યમાં એક ખૂણે પડેલા હોય છે, તેમને પોતાના જિલ્લાના ડિપ્યુટી એન્જ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાથે જાત ઓળખાણ થાય, તથા તેઓ તેને પો-

તાનો ઉપરી તેમ જ સલાહકાર મિત્ર ગણે એ ધણું જરૂરું છે. હોં-
શીઆર અને ઉદ્યોગી શિક્ષકો ઉપ્પુટી ઇન્સ્પેક્ટર સાથેના આવા મેળાપને મા-
ન તરીકે ગણશે, અને તેવો મેળાપ યાચ એવી ઇચ્છા રાખશે. નાલાયક અ-
થવા મુસ્ત શિક્ષકો એ મુશ્કાતોમાં કપકો કે તાકીદ મળવાની ખીકથી ડર-
શે; તથાપિ તપાસણી કરનાર અમલદાર તેમને સુધારવાનું માથે નહિ લે તો
તેમને સુધારવાની ખરેખર ધણી જ યોડી તક મળશે. કોઈ શિક્ષકને કપકો
આપવાની જરૂર જણાય તો તે તેને તેના વિદ્યાર્થીઓના દેખતાં ન આપવાની
તપાસણી કરનાર અમલદારે સમ્ભાળ રાખવી; વળી મુખ્ય મહેતાશને તેના
આસિન્ડ્રેટોના દેખતાં કપકો દેવો નહિ.

૧૦. ન્યાં નિશાળ હોય તે જમાના નિશાળના પંચ તથા બીજા આ-
તપાસણી કરનાર અમલદારોએ ૧ જેવાન રહેવાળીઓ સાથે મળતા રહેવા-
લોકો સાથે સહવાચમાં રહેવું. ૨ થી પણ ધણું કામ થશે. સાધારણ રીતે
ગામના લોકની મદદ સિવાય ગામમાં નિશાળ ચલાવવી મુશ્કેલ થઈ પડશે, અને
ફીનો પૂરતો આંકડો ઉપજાવવો તથા નિશાળના મકાન કે એવાં બીજાં કામોં
માટે લોકો તરફથી ઉપગ્રાણું કરવું તદ્દન અશક્ય થશે. ઉપ્પુટી ઇન્સ્પેક્ટરો
જિલ્લાના દરેક ભાગના સુધારી પંક્તિના વગતદાર માણસોની જે પ્રમાણમાં
મદદ મેળવી શકશે, તે પ્રમાણમાં ધણું કરીને તેમને સોંપેલા અગત્યના કા-
મના વહિવટમાં તેમને રહેલ મળશે. તે કારણથી આ હેતુ તેમણે નજર
ખહાર જત્યા દેવો નહિ.

૧૧. તાલુકા કમિટી તથા જિલ્લાના રેવિન્યુ અને બીજા અમલદારો
તાલુકા કમિટી તથા ૧ સાથે તપાસણી કરનાર અમલદારોએ ધોડા સહ-
જિલ્લાના અમલદારો. ૨ વામ રાખવાની જરૂર છે. પોતે જે મુસાફરી કર-

જે પેણુ કહેવું જોઈએ કે કોઈ તપાસણી કરનાર અમલદારે પોતે
ન્યાં જાય ત્યાં પોતાના તાખાના કોઈ પણ શિક્ષકના પરાણા થવું નહિ, અ-
થવા તેને જોઈતી વસ્તુઓ લાવવામાં મદદ કરવા કહેવું નહિ, અથવા તેની
કિંમત આપવા સાર તેની પાસેથી પૈસા ઉઠીતા લેવા નહિ. વળી કોઈ ત-
પાસણી કરનાર અમલદારે કોઈ પણ શિક્ષકને તેનું ખર્ચ કામ છોડાવીને
બીજા નિશાળની પરીક્ષા લેવામાં મદદ કરવા લેઈ જવો નહિ, તેમ જ
તેને પોતાની ઓફીસમાં કામ કરવા અથવા કોઈ મકાને પોતાની તહેનાતમાં
રહેવા પોતાના મુકામ પર જોડાયેલો નહિ.

વાના હોય, તેની રોજનિશી તેઓએ વખતો વખત આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટરને મોકલવી, અને અને તો દર વરસે થોડી નિશાળોની પરીક્ષા એવે વખતે રાખવી, કે આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર અથવા જિલ્લા કે તાલુકા બોર્ડનો બીજો કોઈ મેમ્બર પરીક્ષા વખતે આવી શકે. લોકલ ફન્ડની નિશાળો સ્થાપવાની, બદલવાની, કે કાઢી નાખવાની, અને કેળવણી ખાતાના ચાલુ ધારાની રૂએ તે

તાલુકા બોર્ડની સત્તા.

} નિશાળોમાં શિક્ષણનાં ધોરણ, ફીના દર, તથા માફી છોકરાની સંખ્યા નક્કી કરવાની સત્તા

ને તાલુકામાં તે નિશાળો હોય અથવા સ્થાપવાની હોય તે તાલુકાના લોકલ બોર્ડને છે. વળી પોતાના જિલ્લાના તાલુકા લોકલ બોર્ડના તાબાનાં પરગણામાં કેળવણીની જે જે જરૂરીઆતો હોય તે બાબત તાલુકા બોર્ડને વખતે વખતે લખીન ખબર આપવાની, અને બની શકે તો જ્યારે તાલુકા બોર્ડની સલામાં પોતે લખી મોકલેલી દરખાસ્તોનું વિવેચન થવાનું હોય ત્યારે હાજર નેરહેવાની ડેપુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરની ફરજ છે. લોકલ બોર્ડની કોઈ નિશાળમાં અભ્યાસનાં ધોરણ, ફીના દર, તથા માફી છોકરાની સંખ્યામાં કંઈ ફેરફાર કરવાની ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબને દરખાસ્ત કરતા પહેલાં તે સમ્યક્માં તાલુકા લોકલ બોર્ડના વિચારે તથા ઠરાવ ડેપુટી ઇન્સ્પેક્ટરે હમેશાં મેળવવા જોઈએ.

જિલ્લાની લોકલ બોર્ડને ખર્ચે જે નિશાળો ચાલતી હોય તથા જે નિ-
ડેપુટી ઇન્સ્પેક્ટરે દર વરસે જિલ્લાની } શાળાને તેના તરફથી મદદ ચ-
લોકલ બોર્ડને રિપોર્ટ મોકલવો. } ણતી હોય તે નિશાળોની સ્થિતિ
તથા આગાદીનો દર વરસે મોડમાં મોડો મે મહિનાની ૧ લી તારીખ
મુધામાં ડેપુટી ઇન્સ્પેક્ટરે જિલ્લા બોર્ડને રિપોર્ટ મોકલવો, અને પાછલા સર-
કારી વરસમાં બોર્ડે અથવા જિલ્લાના અમલદારોએ નિશાળો સમ્યક્ની જે સ-
વાલ ઉઠાવ્યા હોય તેમનું તે રિપોર્ટમાં દૂકમાં વિવેચન કરવું. આ રિપોર્ટ ઉ-
પર જે ટીકા કરવી બોર્ડને યોગ્ય લાગશે તે જિલ્લાના કલેક્ટર સાહેબ માર-
ફત કેળવણી ખાતાના ડિરેક્ટર સાહેબને તે મોકલશે, અને તે જ વખતે
આ ટીકાની એક કૅપી જ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબને પણ મોકલશે.

મામડી નિશાળોને } આપનાર તરીકે નહિ ગણાયલી પોતાના મિલાગની
ઉત્તેજન. } ખાનગી નિશાળોની મુલાકાત લેવાની દરેક તક
સાધવી. આવી કોઈ નિશાળથી હિપથોગી વ્યવહારી કેળવણીની કંઈ પણ ગરજ
સરવાનો સમ્ભવ લાગે, તો તે નિશાળના મહેતાજીને જે તથા સારી શરતોથી
ખાતા તરફથી પૈસાની મદદ, નિશાળના કામને લગતી અનુભવી સલાહ, અને
પ્રતિષ્ઠા મળે છે, તે શરતો કબૂલ રાખવાને સમમ્મત આપવી.

૧૩. આસિસ્ટન્ટ ઉપ્યુટી ઇન્સ્પેક્ટરો ન્યારે ગિરજાના મુખ્ય સ્થળમાં
હોય, ત્યારે જો તેઓ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના હુકમથી બીજે કામે રોકાયા ન
હોય, તો તેમણે ઉપ્યુટી ઇન્સ્પેક્ટરની ઓફીસમાં સરકારી કામ માટે નીમેલા
વખતમાં દર રોજ હાજર રહેવું, અને ઉપ્યુટી ઇન્સ્પેક્ટર જે કામ સોંપે
તે કરવું.

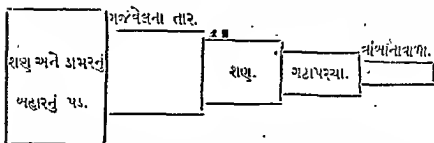
૧૪. ગુજરાતી નિશાળોના મહેતાજીઓને લગતા ધારા, શિક્ષકો માટે
પોલીસ સરનાઓ, ટ્રેનિંગ કોલેજના ધારા, મદદ લેનારી નિશાળોને લગતા ધારા
અને પરિશિષ્ટો, લોકલ બોર્ડના અને મ્યુનિસિપાલિટીઓના કામદા અને ધારા,
વગેરે ખાતાને લગતા લુદા લુદા ધારા સંમહોધી સંબંધી તપાસણી કરનાર અ-
મલદારોએ બરાબર વાકેફ થવું એ બહુ જરૂરનું છે. એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર
કરમાવે તે વિષયોનો તે કરમાવે તેટલી મુદત અભ્યાસ કરવાને કોઈ પણ
આસિસ્ટન્ટ ઉપ્યુટી ઇન્સ્પેક્ટરને ટ્રેનિંગ કોલેજમાં મોકલી શકાયો.

મકરણ ૨ જી.

લોકલ બોર્ડની નિશાળોના વહિવટમાં ઉપ્યુટી ઇન્સ્પેક્ટરોની સત્તા

૧. રૂ. ૧૦ તથા તેથી ઓછા પગારની સંબંધી ખાલી જગાઓ પૂરવા
ની ઉપ્યુટી ઇન્સ્પેક્ટરોને સત્તા છે. મુખ્ય શિક્ષકની જગા પૂરતાં બીજા અધ-
કરતાં ટ્રેન થયેલા માણસને પસંદ કરવો, અને એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરનું
મંજૂરી સિવાય કોઈ અન્ટ્રેન્ડ માણસને મુખ્ય શિક્ષકની જગાએ કાયમ કરવો
નહિ. નોકરી આપવામાં પબ્લિક સર્વિસ સર્ટિફિકેટ પરીક્ષામાં પાસ થય
હોય તેવા માણસોને જેમણે તે લાયકાત ન મેળવી હોય તેમના કરતાં ૫
સંદર્ભી આપવી, અને સરકારી નોકરીને માટે લાયકાત ન મેળવી હોય

દર ઇંચે ચાર ટનનો ભાર તેના ઉપર મૂકી જાય છે. તે પછી તેના ઉપર શણના દોરડાંનું જાડું અને સળંગ પડ ચઢાવે છે, અને દરેક સાંધા સાંધા

પછી હોંશીઆર અને ઘણા વર્ષના અનુભવી માણસો પાસે તપાસ કરાવે છે. પછી તે ઉપર સંચારી ગજવેલના તાર વીંટાળી છેલ્લે શણ અને ઝામરનું પડ કરી લે છે. આ રીતે તૈયાર થયેલાં તારનાં ગુંથળાંનિ છેલ્લી વખત અજમાવી જોઈ સમુદ્રમાં નાખતા મુઘી પાણીથી ભરેલા કુંડમાં નાખી મૂકે છે.

આદ્વાન્ટિક મહાસાગરમાં આ દોરડાં પાણીની સપાટીથી બાર હજાર ફુટની ઊંડાઈએ નાખવામાં આવે છે, માટે તેટલા પાણીનો ભાર સહન કરે તેવાં મજબૂત કરવાને ખાસ સમજાણ લેવી પડે છે. જો આ દોરડાંને નાખ્યા પછી કાંઈ અકસ્માત ન થાય તો ઓછામાં ઓછાં પચાસ વર્ષ સારી રીતે કામ કરી શકે તેવાં તે મજબૂત હોય છે. આ દોરડાં સર્ગગં સરખા કદનાં હોતાં નથી. કિનારા આગળ પાણી છછરું હોવાથી અકસ્માત થવાનો સંભવ વધારે છે માટે ત્યાં આગળ તે જાડાં અને મજબૂત રાખે છે, અને જેમ કિનારાથી દૂર તેમ પાતળાં રાખે છે. સમુદ્રના મધ્ય ભાગમાં તો તે ઘણાં પાતળાં હોય છે.

હાલમાં આદ્વાન્ટિક મહાસાગરમાં આવાં બાર દોરડાં છે. જે દોરડું છેલ્લું નાખ્યું છે તેનું વજન ૩૦૫૭૬૦ મણુ છે. આવાં તારનાં દોરડાં હિન્દુસ્તાન અને ઇંગ્લેન્ડ વચ્ચે તેમ જ આસ્ટ્રેલિયા, ચીન, જાપાન, દક્ષિણ આફ્રિકા, વગેરે મુધરેલા દેશો વચ્ચે ઘણાં છે, અને તેથી દેશ પ્રદેશના વેપારમાં ઘણી મગવાડ થઈ છે.

પ્રાણી વર્ણન.

કારાકલ.

વર્ગ—કરોડવાળાં. જાત—સ્તનવાળાં. પ્રકાર—માંસાહારી.

આ પ્રાણી શરીરની રચનામાં જંગલી બિલાડીને મળતું આવે છે, પણ તેનાથી સહેજ નહાતું છે. તેના શરીરનો અધો નાળુક અને અવયવો લાંબા છે. તેના માથા અને શરીરની કુલ લમ્બાઈના એક તૃતીયાંશ જેટલી તેની પૂંછડી લાંબી છે; તેના કાન લાંબા અને અણીવાળા છે; તેના કાનનાં છેડા ઉપર લાંબા કાળા વાળનો ગુચ્છો હોય છે.

રંગ—આ પ્રાણીમાંનાં કેટલાંકના શરીરનો રંગ રાતો અને કેટલાંકનો આછો રાતો હોય છે. તેના શરીર પર રંગની છાંટ હોતી નથી. તેના પેટ આગળના ભાગ સફેદ હોય છે, અને તેમાં રાતા કાંધા જોવામાં આવે છે. તેનાં ફાં મૂળ આગળ શીકા રંગનાં, અને છેડે કેટલાંક સફેદ અને કેટલાંક કાળાં એમ મિશ્ર રંગનાં હોય છે. તેના ખીજા અવયવોનો અને પૂંછડીનો રંગ તેના શરીરના રંગ જેવો જ છે, ફક્ત પૂંછડીનો છેડો કાળા રંગનો હોય છે. તેના કાન બહારથી કાળા અને અંદરથી સફેદ રંગના હોય છે. તેની દરેક આખની ઉપર તથા નીચે અને નસકારાંની બન્ને બાજુએ સફેદ ગાંધ હોય છે.

કદ—શરીર અને માથું મળીને તેની કુલ લમ્બાઈ બેથી અઢી ફુટ હોય છે. પૂંછડી નવ દશ ઇંચ અને કાન ત્રણ ઇંચ લાંબા હોય છે. તે સોળથી અઠાર ઇંચ લાંબું વધે છે.

વસ્તી—હિન્દુસ્તાનમાં પંજાબ, સિન્ધ, વાઘવ્ય પ્રાંતો, મધ્ય પ્રાંતો, અને મલબાર કિનારા સિવાયના દક્ષિણ ભાગોમાં કારાકલ વસે છે. જંગલી બિલાડાં કરતાં દરેક સ્થળે તેમની વસ્તી આછી છે. બગાળા અને પૂર્વ દિ-

માલખના ભાગોમાં તેમની વસ્તી બિલકુલ નથી. મેસોપોટેમિયા, ઈરાન, અરબસ્તાન, તથા આફ્રિકાના ઘણા ખસ ભાગોમાં આ જનવર વસે છે.

લક્ષણો—જંગલી સ્થિતિમાં હોય છે ત્યાં સુધી તેનાં લક્ષણ કેવાં હોય છે તે બાબત ઘણું જ થોડું જાણવામાં આવ્યું છે. એમ સંભવે છે કે તે ઘીંચે જંગલી અને ઘાસવાળા ભાગોમાં રહે છે. તે ઘણું જાગરું તથા ચિંકાળ હોય છે. ન્હાનાં પશુઓનો તથા બગલાં વગેરે પક્ષીઓનો તે શિકાર કરે છે. ન્હાનાં હરણુ તથા સસલાંને તે મારી ખાય છે. જ્યાં પક્ષીઓ ખાતાં હોય છે ત્યાં તે ભૂપાર્થ ખેસે છે, અને પક્ષી બેઠવા જાય છે કે તુરત તેના ઉપર કૂદકા મારી તેને પકડે છે. પાળેલું કારાકલ તેના માલીકને માટે પક્ષીઓનો શિકાર કરવામાં બહુ ચપલ થાય છે. તે પોતાનો શિકાર ઘણી ચતુરાઈથી કરે છે, અને શિકાર આવ્યો એટલે શિકારી આવીને તે લેઈ લે ત્યાં સુધી તેને પોતાના મોઢામાં પકડી તે કેટલીક વાર સુધી હાલ્યા ચાલ્યા વગર તેના પર ખેંચી રહે છે. જમીનથી પાંચ છ ડુટ ઊંચે તે કૂદી શકે છે. જંગલી કારાકલ શિકારનાં પક્ષીઓનો નાશ કરે છે.

પાળવાથી તે ઝટ હળી જાય છે. હજીઆ કારાકલને પક્ષીઓ, ન્હાનાં હરણુ, સસલાં, તથા લોકડીનો શિકાર કરવાનું શિખવવામાં આવે છે. પક્ષીઓને પકડવામાં બીજાં જનાવરો કરતાં આ વધારે ચાલાક છે. હિન્દુસ્તાનમાં કેટલાક દેશી રાજાઓ આ ગ્રાણીઓને પાળીને પછી તેમને કબૂતરનો શિકાર કરતાં શિખવે છે. જે જગ્યાએ જંગલી કબૂતરો ખોરાક ખાતાં હોય છે, ત્યાં આ પાળેલાં જનાવરોને છોડી મૂકવામાં આવે છે, ત્યારે તે એવી તો ચાલાકીથી શિકાર કરે છે કે તેઓ બીજા જાતે પામે તે પહેલાં દરેક કારાકલ લગલગ આઠ આઠ કબૂતરથી લાગ્યે જ એઓને મારી નાખે છે.

ખેડા જિલ્લાના શિક્ષકોનો મેળાવડો.

નવાં ધોરણો સમ્બન્ધી વિવેચન.

ગયા માર્ચ મહિનાની આખરે વિરસદ મુકામે ખાન સાહેબ કરમચલી રહોમ નાનજીઆણીએ બોરસદ તાલુકાના શિક્ષકોને ધોરણો સમ્બન્ધી સૂચના આપવા નિમંત્રણ કરી એકઠા કર્યા હતા. આ કોન્ફરન્સમાં ત્રિશેક શિક્ષકો હાજર થયા હતા. ખા. સા. નાનજીઆણીએ જૂનાં અને નવાં ધોરણોમાં મુખ્ય મુખ્ય ફેરફાર બતાવ્યા હતા. નવી પદ્ધતિમાં મુખ્યત્વે કરીને અત્યક્ષ પદાર્થ, ચિત્ર, કે નમૂના વડે શિક્ષણ આપવાનું છે એમ તેમણે જણાવ્યું હતું. ધોરણ બહારનો વર્ગ હવે છે જ નહિ અને બાળ વર્ગમાં સામગ્રી રીતે પરીક્ષા લેવાશે એમ સૂચવ્યું હતું. જૂનાં ધોરણોમાં પાયાં પછી અડધાં શિખવવાનાં હતાં, પણ એ અથોગ્ય ક્રમ ફેરવી નવાં ધોરણોમાં અડધાં શિખવ્યા પછી પાયાં શિખવવાનું રાખ્યું છે તેનું કારણ સમજાવવાને લીધે કાંપી બે ભાગ પાડી તેના ફરી બે ભાગ કર્યા હતા, અને સમજણ પાડી હતી કે પ્રથમ બે ભાગ અને પછી ચાર થાય છે, માટે પ્રથમ અડધાં અને પછી પાયાં શિક્ષવવાં. ડ્રોઇંગનો વિષય ફરજિયાત થયો છે તેથી તેના ઉપયોગીપણા વિશે વિવેચન કર્યું હતું. ચોથા ધોરણમાં ઇતિહાસ નવી પદ્ધતિ પ્રમાણે એટલે કે ગોખલપટ્ટીને બદલે છોકરાઓને રસ લાગે અને તેઓ હોસે હોસે લેણે તે માટે વાર્તાઓના રૂપમાં શિખવવાનું ઉચિતપણું બતાવ્યું હતું. કિન્ડરગાર્ટનના ઉદ્યોગો વિશે કેટલાંક ઉદાહરણ આપ્યાં હતાં, અને વિરસદના માસ્તર મિ. જગનનાથ મોતીરામે જે સ્તુતિ પાત્ર પ્રયત્ન કર્યો હતો તેના નમૂના બતાવ્યા હતા. કેટલાક ઉદ્યોગો સાંની નિશાગના વિદ્યાર્થીઓએ સાંની સમક્ષ કરી બતાવ્યા હતાં. નીચલાં ધોરણોમાં લખોટા પત્રનો બહુ મૂલ્યી ઉપયોગ કરવા ભલામણ કરી હતી. આવી આવી ધણીક ઉપયોગી સૂચનાઓ આપી હતી. છેવટે શિખવવાનું કામ ઉત્સાહ પૂર્વક જગવવા અને પ્રથમથી તૈયારી રાખી બેઠતા સાધનો સાથે પાઠ આપવા મચના આપી હતી.

પોરવન્દર સ્ટેટની જાહેર ખબર.

નવાં પ્રાથમિક ધોરણાનું સ્પષ્ટીકરણ.

(માણ ૫૪૪ ૧૭૧ થી)

ધોરણ ૫ મું.

ગણિતની રીતોનાં કારણો—ખદુરાશી, પાંતી, ચક્રવાદ વ્યાજ, વગેરેનાં કારણો ગણિતની કલમોમાં સ્પષ્ટ સમજાવેલાં છે. વળી હમે થોડા વખતમાં ગ્રેમચદ માસ્તર કૃત ગણિત શિક્ષણ પદ્ધતિ પૂરી પાડીશું, તેથી આ શિખવવામાં મદદ મળશે.

વ્યુત્પત્તિ—સામાસિક શબ્દ છૂટા પાડવા—વ્યુત્પત્તિ પ્રકાશનો પહેલો પાક આ બાબતનો છે. સામાસિક શબ્દો ન્યાં ન્યાં વાંચીને ચોપડીમાં આવે ત્યાં છૂટા પડાવવા; જેમ કે પરમેશ્વર=પરમમશ્વર.

વ્યાકરણ—સાદાં વાક્યોનું પૃથક્કરણ કેવી રીતે કરવું તે માટે ગુજરાત શાળા પત્ર પુસ્તક ૩૫, ૫૪ ૧૭૬ જુઓ.

નિબન્ધ—નિબન્ધ રીતિમાંથી વિષયનાં કથન ને વર્ણન રૂપે પેટાં પાડવાનું સમજાવવું, તથા તે પુસ્તકના છેલ્લા ભાગમાં વિગ્રમ ચિન્હો વાપરવાની રીત છે તે સમજાવવી. નિબન્ધ રીતિનું પુસ્તક ન હોય તો મંગાવવા રિપોર્ટ કરવો. વળી નિબન્ધ શિક્ષણ માટે જુઓ ગુ. શા. પત્ર પુસ્તક ૩૫, ૫૪ ૧૩, ૩૪.

ઇતિહાસ—વેદ કાળથી માંડીને શહાબુદ્દીન મુખીનો ઇતિહાસ વિદ્યલદાસ કૃત હિન્દુસ્તાનના સરળ ઇતિહાસમાંથી શિખવવો, ને તે સાથે ગુજરાતના ઇતિહાસનો પણ સમ્બન્ધ જોડવો. જીવન ચરિત્રો ચલાવવાનું ટેન્કર-સને યોગ્ય સાગ્યું નથી.

ભૂગોળ—હિન્દુસ્તાનની ભૂગોળ માટે ધોરણમાં જે જે શિખવવાનું લખ્યું છે તે ભૂગોળ ભાગ ખીજમાંથી તથા વિશ્વકોશ કૃત ઇતિહાસના ઉપોદ્ધાત અને અક્ષરણ ૧ લામાંથી મળી આવશે. વળી પૃથ્વીનું કદ શિખવવામાં તેની લઘ્યાઈ પહોળાઈ કેટલા માપલ છે તે શિખવવું, અને સરખામાળાના ખીજા ગ્રહો સાથે તેના કદની સરખામણી કરાવવી (જુઓ સાતમી ચોપડીનો સરખામાળાનો પાક). વળી પૃથ્વીનો આકાર ગોળાકાર છે તેનાં કારણો સમજાવવાં. જમીન ને પાણીના ભાગોમાં ખડો ને મહાસાગરોનાં નામ શિખવવાં. લાક્ષણિક કૃત ભૂતળ વિદ્યા આ શિખવવામાં મદદ કરશે. જેની ખાતે તે ન હોય તેણે મગાવવા રિપોર્ટ કરવો.

ધોરણુ ૬ હું.

નામું—હુડી વિનાની રકમોનો રાજમેળ, ને તે પરથી ખાતાવડી.

વ્યાજ—માત્ર કાપી વ્યાજ. તેમાં વાર ન મળતાં માત્ર લિપિ પરથી જ ગણવાનું છે.

વ્યાકરણ—મિત્ર વાક્યોનું પ્રયત્નરણ. જુઓ રાજદાન શાળા પત્રપુસ્તક ૩૫, પૃષ્ઠ ૨૦૦.

વ્યુત્પત્તિ—નામ ઉપરથી નામ—દેવ ઉપરથી દેવી; કવિ પરથી કવિત્વ, કવિતા.

વિશેષણ પરથી નામ—ભક્ત પરથી ભક્ષાર્થ; જાતું—જાત્યાણ, જાત્યાર્થ;

કહણ—કહણારા.

ક્રિયાપદ પરથી નામ—પીડ પરથી પીડા; દૂખ—દૂખાકી; દળ—દળણું; લડ—લડાઈ.

નામ પરથી વિશેષણ—ઘી—ઘીઆળો; ચીન—ચીનાઈ; રોગ—રોગી; પ્રકાશ—પ્રકાશિત.

સર્વનામ પરથી વિશેષણ—તે—તેટલો, તેવો, તેવડો.

સર્વનામ પરથી ક્રિયાવિશેષણ—તે-તેમ, ત્યાં, ત્યારે.

આ દાખલા માત્ર સચના રૂપે છે. વ્યુત્પત્તિ પ્રકાર ને વ્યુત્પત્તિ પાઠ. માંથી આવા દાખલા મળી આવશે. આવા દાખલાની શિક્ષકએ નોટ લે-માર કરવી.

ઇતિહાસ—શહાશુદીન (૧૨૦૨)થી ઔરંગઝેબ (ઇ. સ. ૧૭૦૭) સુધી—હિન્દુસ્તાનના ઇતિહાસના સમ્યન્ધમાં તે કાળનો ગુજરાતનો ઇતિહાસ ચલાવવો. વિદુલદાસ કૃત હિન્દુસ્તાનના સરળ ઇતિહાસમાંથી શિખવવું.

ભૂગોળ—મેટ્રોપોલિટન હિન્દુસ્તાન સાથે વેપારી સમ્યન્ધ. આ સમ્યન્ધમાં પાંચ રસ્તા, જતી આવતી મુખ્ય વસ્તુઓ, મુખ્ય બન્દરો, જવાનાં સાધનો (આમખોટ, વહાણો, વગેરે), તાર, જતી આવતી ચીજો પર લેવાતા કર, વગેરે વિગતો શિખવવી. આ વિગતો ભૂગોળમાંથી ને મુખ્યર્થ સમાચાર પંચાંગમાંથી મળી આવશે. મુખ્યર્થ સમાચાર પંચાંગ કંડીજંટમાંથી મંગાવી લેવું.

ધોરણ ૭ મું.

આ સાલ કોઈ સ્કૂલમાં સાતમું ધોરણ કાઢવાનું નથી, માટે સાતમાં ધોરણના અભ્યાસ વિશે હવે પછી સચના આપીશું.

છેવટે કહેવાનું કે સને ૧૮૯૨ થી અત્યાર સુધીનાં ગુજરાત શાળા પત્રમાં તમામ વિષયો એવી સારી રીતે ચર્ચેલા છે કે તે જોતાં બધા વિષયોની સ્પષ્ટતા થઈ જશે.

મુ. માધવપુર,
તા. ૨૭—૪—૦૨.

{

K. Upādhyāya,
એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર,
પોરબન્દર રેલ્વે.

પરિશિષ્ટ અ.

જોડરાની પ્રાથમિક શાળાઓ માટે પદાર્થ પાઠાનો ક્રમ.

ધોરણ.	વિષય.	પાઠ.	મત્રતા.
			જુઓ સુ.શાળાપત્ર
પ્રાગ વર્ગ	રંગ	ધોળો ને કાળો	પુસ્તક ૫૪.
"		ગુલો, ખીખો, વાલણી	૩૩ ૧૪૩
"	આકાર	સીધી, હલ્લી, આડી, તે	" ૧૭૫
"		ત્રાંસી લીટીઓ	" ૧૭૬
"		ચોરસ	" ૨૪૪
"		લંબ ચોરસ	" ૨૭૪
"	સ્વાદ	ખારો ને મીઠો	" ૩૪૮
"		મીઠો ને ખારો	" ૩૭૫
ધોરણ ૧ હ	માપ	લંબાઈ	૩૪ ૧૮
"		પહોળાઈ	" ૧૬
"		બાડાઈ	" ૧૬
"	સામાન્ય ગુણો	કઠણ ને પોચું	" ૧૦૦
"		ખડખડ ને સુવાળું	" ૧૦૧
"	પદાર્થો	પથ્થરપેનની પેટી	" ૧૦૩
"		શાકની ટોપલી	" ૧૦૪
"		મેજ તથા ખુરશી	" ૧૦૫
ધોરણ ૨ બં	આકાર	ખૂણા અને ત્રિકોણો	" ૨૦૩
"		વક્ર લીટી	" ૨૦૫
"		લંબ	" ૨૩૨
"		રંગ ને આકાર	" ૨૩૩
"	સ્વાદ	મીઠો, કડવો, આટો	" ૨૬૦
"	માપ	કુટ	" ૩૧૭
"		વાર	" ૩૧૮
"		તણ	" ૩૨૦
"	પદાર્થના ગુણો	ચીકણ	૩૫ ૨૦૭
"		સજિતતા	" ૨૬૩

		પારદર્શક	૩૫	૩૦૨
		અપારદર્શક		
		સ્થિતિસ્થાપક	૩૬	૩૨૩
		ખખર		
ધો. ૩ બું	સામાન્ય વસ્તુઓ	નારંગી ને લીંબુ	૩૬	૨૫
"		નાળીએર	"	૭૬
"		કાળીજ	"	૧૭૩
"	રંગ	ઘેસે ને શીકા	"	૨૪૪
"	આકાર	લંબ, ક્ષિતિજ, સમસત્ર,		
"		તથા ત્રિયેદ્ર લીટીઓ	૩૭	૫૭
"		સમાંતર લીટીઓ	"	૫૮
"	કાટલાં ને માપાં	તોળવાનાં કાટલાં	"	૮૬
"		સરવાળાં માપાં	"	૧૧૭
"	શુભો	પ્રવાહી ને નકર	"	૧૫૨
"		ગળાકા ને અગળાકા	"	૩૪૦
"		જ્વાળામાળી	"	૩૪૩
ધો. ૪ યું	સામાન્ય પદાર્થો	રખખર	"	૩૭૫
"		વાદળી		
"		ખુચનાં આડની છાસ	૩૮	૪૬
"		આમડું	"	૪૮
"		સરખામણી (સ્થિતિસ્થાપક પદાર્થોની)	"	૫૦
"		સરખામણી (પ્રવાહી પદાર્થોની)	"	૫૧
"		સરખામણી (નકર પદાર્થોની)	"	૫૨
"	રંગ	પાસ ને સુરખી	"	૧૫૦
"	આકાર	વર્તુળ ને મધ્ય બિંદુ		
"		ત્રિજ્યા	"	૧૭૮
"		વ્યાસ		
"		ગોળાકાર, નળાકાર	"	૨૭૧
"	ધાતુનાં શુભો	ટીંપી ને શકાય એવી,		
"		ચીકણી, અને તાર એવાં		
"		ય એવી.	"	૩૨૧
ધો. ૫ મું	સામાન્ય પદાર્થો	મીઠું	"	૩૪૫
"		ઊંસ	૩૯	૨૨
"		ફટકડી	"	૨૩

”		કપુર	૩૯	૮૧
”		ગંધક	”	૮૨
”		૩ અને બીન	”	૧૧૬
”		ટાંકણી ને સોય	”	૧૧૭
”		રોટલી	”	૧૭૨
”		ઘી	”	૨૧૦
”		લાલી ને ખેળ	}	” ૨૩૬
”		ગુંદર		
”		સરેસ		
”	આકાર	રોખ્ખસ		
”		પંચકોણાદિ	}	” ૪૦ ૧૭
”	વખત	દિવસ		
”		ધડીઆળ		

પરિશિષ્ટ વ.

ધોરણ ૨ થી ધોરણ ૬ સુધીની વાંચન માળામાંથી પસન્દ કરેલી જુદા જુદા રાગોની કવિતાની યાદી.

ધોરણ.	કવિતા.
ધોરણ ૨ જી.	નિશાળાઆને શિખામણ. જૂક ને સાચ વિગે. ઝાઝા નખાળાં. ધ્રુવરનો મહિમા. ચોકખાઈ મુર્ખાઈ વિગે. માખાપના ગુણ. સદાચરણ. છોકરાને શિખામણ.
ધોરણ ૩ જી.	સર્વ વ્યાપક. માખી. પ્રાણી પર હેત. જગદ્ગી. ધ્રુવ પ્રાર્થના. મિત્રાચારી.

“ હતી દાહતી દાડી જે અતિ, મલીની ગઈ મળા નિર્મળી મતિ. ”

અનવય—જે મલીની મતિ દાડી અતિ દાહતી હતી (તે) ગઈ, (અને) નિર્મળી મળી.

અર્થ— જે મેલી બુદ્ધિ દર રોજ બહુ બાળતી હતી તે જતી રહી અને ચોકખી બુદ્ધિ મળી.

“ પાણી આપને પાય, ભંહું ભોજન તો દીજે. ”

અનવય—આપને પાણી પાય તો ભંહું ભોજન દીજે.

અર્થ— જે આપણને કોઈ માણસ પાણી પાય, તો તેને સારું ભોજન આપવું.

ભાવાર્થ—કોઈ કિંચિત્ ગુણ કરે તો તેને આપણે બની શકે તેટલો ગુણ કરવો.

“ સિદ્ધાસન બત્રીશી તર્તિબજ કીધી તેણે. ”

અનવય—તેણે સિદ્ધાસન બત્રીશી તર્તિબજ કીધી.

અર્થ— શામળ ભટે સિદ્ધાસન બત્રીશી નામની ચોપડીની રચના કરી.

ભાવાર્થ—સિદ્ધાસન બત્રીશી બનાવી.

મુસલમાનોની કેળવણી.

જાહેર ખખર.

(ખેડ તથા ભર્ય જિલ્લાના મુસલમાનો માટે.)

૧. ખેડ અથવા ભર્ય જિલ્લાના બાળકો વતની હોય એવા મુસલમાન વિદ્યાર્થીઓમાંથી જે કોઈ બીજી ખખર આપવામાં આવે તે પહેલાં ઇંગ્લેન્ડ રફલમાં દાખલ થશે (મુસ્લિમો અથવા હિન્દુ યોગ્ય ધોરણના બધા વિદ્યાર્થીઓમાં પાસ થઈને) તેને ઇંગ્લેન્ડ રફલની ચોપડીઓ ખરીદવા માટે રૂ. ૩) આપવામાં આવશે. વળી એવો કોઈ વિદ્યાર્થી રફલની ફી આપવાને અસમર્થ જણાશે, અને જે તેની ઉમ્મર બાર વરસની અંદર હશે, તો તેની ફી પણ

આપવામાં આવશે; તેમ જ દાખલ થવાની ફી પણ આપવામાં આવશે. પરંતુ તેની હાજરી, મહેનત, તથા ચાલ દર મહિને સારા હોવાં જોઈશે.

૨. પળા ઇમેજ રફૂલમાં બહુનીયા હર કોઈ મુસલમાન વિદ્યાર્થીને (અ) સારી હાજરી માટે અને (બ) સારી મહેનત માટે નીચે પ્રમાણે ઇનામ આપવામાં આવશે:—

(અ) સારી હાજરી માટેનું ઇનામ પ્રત્યેક ત્રણ માસને માટે રૂ. ૧) આપવામાં આવશે. પ્રત્યેક ત્રણ માસમાં છૂટીના દિવસ તથા મુસલમાનો માટે મંજૂર ફરેલા તહેવારો બાદ જતાં વિદ્યાર્થીએ છ કરતાં વધારે દિવસ ખાનગી કામ, બિમારી, અથવા બીજા કોઈ પણ કારણ સર ગેરહાજર રહેવું જોઈએ નહિ.

(બ) સારી મહેનત માટેનું ઇનામ પ્રત્યેક ત્રણ માસ માટે એક મહિનાની ફી જેટલું આપવામાં આવશે. એ ઇનામ માટે વિદ્યાર્થીના વર્ગમાં પ્રત્યેક ત્રણ માસમાં સરાસરી જેટલા છોકરા હશે તેના તૃતીયાંશથી તેની સરાસરી રેન્ક નીચે હોવી જોઈએ નહિ. પણ એ સરાસરી સંખ્યા જો ૧૨ ની અંદર હશે તો વિદ્યાર્થીએ ખરેખર સારી મહેનત કરી છે એવું સર્ટિફિકેટ તેના હેડ માસ્ટર સાહેબ આપશે તો જ તેને એ ઇનામ મળશે.

૩. જેમને કોઈ સ્કોલરશિપ મળતી હશે તેમને ઉપર પ્રમાણે ચોપડીઓ, ફી, કે ઇનામ આપવામાં આવશે નહિ.

૪. ઇનામને માટે હેડ માસ્ટરોએ એપ્રિલ, જુલાઈ, ઓક્ટોબર, અને જાન્યુઆરીના પહેલા અઠવાડિયામાં રિપોર્ટ મોકલવા.

આ ફન્ડમાંથી જેમને ફી મળતી હશે તેઓમાંથી જે કોઈ ઇમેજ પહેલા કે બીજા ધોરણના બધા વિષયોમાં પાસ થઈને બીજા કે ત્રીજા ધોરણમાં જશે તેને બીજા કે ત્રીજા ધોરણની ચોપડીઓ માટે રૂ. ૩) આપવામાં આવશે; અને જે કોઈ પાસ થયા વગર, પણ વાજબી કારણથી ઉપસા ધોરણમાં ચડશે તેને એથી અડધી રકમ આપવામાં આવશે. એ જ પ્રમાણે

ઓચા, પાંચમા, છઠ્ઠા, તથા સાતમા ધોરણની ઓપડીઓ માટે પાંચ, છ, ૭, ૮, ૯ સાત રૂપીઆ, અથવા તેની અડધી રકમ આપવામાં આવશે.

મુ. ધૂળીઆ,
તા. ૨૮ મી એપ્રિલ ૧૯૦૨.

ઈશ્રાહીમ મહુમદ સયાણી,
મેનેજર તથા ટ્રસ્ટી ખેડ અને
ભરૂચ મહોમેડન એજ્યુકેશન ફંડ.

કેળવણી આતાની ખબરો.

જાહેર ખબર.

રાજકોટ બાર્ટન ફીમેલ ટ્રેનિંગ કોલેજની પ્રવેશક પરીક્ષા (સને ૧૯૦૨-૧૯૦૩ ની સાલની) નવા પાંચમા ધોરણ પ્રમાણે થશે.

કાઠિયાવાડ વિભાગની તમામ નિયામોના માસ્તરો, આસિસ્ટન્ટો, અને સ્ત્રી શિક્ષકોને ખબર આપવામાં આવે છે, કે રાજકોટ બાર્ટન ફીમેલ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં દાખલ થવા જે બાઈઓ ઉમેદ રાખતી હોય તેમની ઉમ્મર, અભ્યાસ, વગેરે હકીકતનું પત્રક (સને ૧૯૦૩ ની સાલના શુજાત શાળા પત્રના પૃષ્ઠ ૨૬૪ મે જાહેરાત નમૂના પ્રમાણે) બનાવી તેમાં માગેલી હકીકત બરાબર પૂરી આ જાહેર ખબર પહોંચે કે જેમ અને તેમ તાકીદે હમોરા પંચ મોકલવું. તા. ૧ લી એપ્રિલ પછી આવાં પત્રકો લેવામાં નહિ આવે. કાવેશી તારીખ વીતી ગયા પછી કેટલાંક પત્રકો આવે છે, પરંતુ આ સાલ મોડાં આવેલાં પત્રકો ઉપર બિલકુલ લક્ષ આપવામાં આવશે નહિ.

૨. બાઈઓની ઉમ્મર પંદર વર્ષથી ઓછી ન જોઈએ તેમ જ પચીસ વર્ષથી વધારે ન જોઈએ.

૩. પ્રવેશક પરીક્ષા કન્યા શાળાના નવા પાંચમા ધોરણ પૂરાની લેવામાં આવશે. જે બાઈઓને કોલેજમાં દાખલ કરવામાં આવશે તેમને પહેલા, બીજા, ત્રીજા વર્ગના વર્ગમાં અમુક રૂપીઆની સ્કોલરશિપ દર માસે મળશે. પરંતુ પ્રવેશક પરીક્ષામાં પહેલે નમ્બરે પાસ થનાર બાઈને લોગ સ્કોલરશિપ તરીકે પાંચ રૂપીઆ વધારે, એટલે દર માસે અગીઆર રૂપીઆની સ્કોલરશિપ પહેલા વર્ગના વર્ગમાં અભ્યાસ કરના મુખી મળશે.

૪. દાખલ થવા ઉમેદ રાખનાર બાઈઓએ સારી ચાલતું સર્ટિફિકેટ રકૂલ કમિટીનું અથવા સારા બાણીતા આચરદાર ગૃહસ્થોનું ઉપરના પત્રક સાથે મોકલવું. ઉમેદવારમાં શરીર સમ્યન્ધી કાઈ પંચ બાતની ખોડ હોવી ન જોઈએ.

૫. કોલેજ કમિટીના ધારા પ્રમાણે હલકી શાલિની બાઈઓની પ્રવેશક પરીક્ષા લેવામાં આવશે નહિ.

૬. પ્રવેશક પરીક્ષા તા. ૮ મી સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૦૨ (સોમવાર)ને દિવસે સવારના સાડા દસ વાગે કોલેજના મકાનમાં શરૂ થશે.

૭. આવેલી અરજીઓમાં જે બાઈઓ કોલેજમાં દાખલ કરવા યોગ્ય માલૂમ પડશે, તેમને તે બાબતની ખબર મહેતાજીઓ મારફત આપવામાં આવશે. એટલે તેમણે પ્રવેશક પરીક્ષા આપવા સારૂ ઠરાવેલા વખત પ્રમાણે હાજર થવું.

૮. કોલેજમાં દાખલ કરવા યોગ્ય જે બાઈઓ માલૂમ પડશે તેમની તનદુરસ્તી બાબતની ખાતરી ગઈ સાલ પ્રમાણે કરવામાં આવશે.

રાજકોટ,

E. CORKERY,

તા. ૧૨ મી એપ્રિલ ૧૯૦૨.

શેડી સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ.

॥ શ્રી. ॥

રાજ્યાભિષેક ગીત.

ક્રંતી—હાદ્યાભાઈ ધોળસાજી ઝવેરી.

રાગ—ભાડ, તાલ—દાદરા.

દે રાજન્ ! એકવર્ડ ! ધન્ય ! ધન્ય ! માન્યમતિ

ચક્રવાંતે ભૂપતિ ॥

મોહન ભૂરતિ, નિપુણમતિ ધરણે સદા

જગતની ગતિ ॥ ધૃ ॥ દે રાજન્

જગતપતિ ! અમરરતિ ! ભુવન ભારથી ! ॥ ૧ ॥ મોહન

અચલ રહો શાંત કાંત લક્ષ્મીપતિ

રાજ્ય તંત્ર છે પવિત્ર, મંત્રિ યંત્ર સૌ સ્વતંત્ર;

દિવ્ય કીરતી ! દેવ હીપતી ॥ ૨ ॥ મોહન

બુદ્ધિ ઋદ્ધિ સિદ્ધિનાય, હાથ જોડી સાથ છે ખડી,

સદા સાથ છે ખડી ॥

ધર્મમૂર્તિ સૌમ્યમુરતિ, ધવલ કીર્તિ છે પ્રકાશતિ;

દે'ણે શારવતી ॥ ૩ ॥ મોહન

ખંડ ખંડ ભૂપતિ અખંન્ના રાજાના નવા પાંચમા

જિત. જીવ્યાઈએ કોલેજમાં દાખલ કરવામાં આવે

ત્રીજા વર્ષના વર્ગમાં અમુક રૂપિયાની સ્કોલરશિપ મળે.

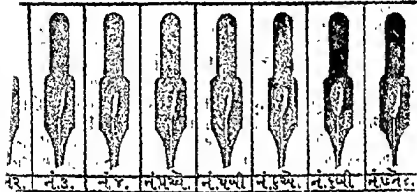
પ્રવેશક પરીક્ષામાં પહેલે નમ્બરે પાસ થનાર બાઈને લોગ સ્કોલરશિપ

ત્રીકે પાંચ રૂપિયા વધારે, એટલે દર મામે અગ્રીઆર રૂપિયાની સ્કોલરશિપ

પ પહેલા વર્ષના વર્ગમાં અભ્યાસ કરના મુખી મળશે.

નમુના
આદરણ કાવસણ માસ્તરની
દસ્તક શિક્ષક કોપીખુકોની
સ્વીલપેનોના

કોપીખુક

આદરણ કાવસણ માસ્તર, દસ્તક શિક્ષક કોપીખુક તથા સ્વીલપેનોના પ્રગટ કર્યા અને કમીશન એજન્ટ, ધોળી તળાવ, મુમ્બઈ.

નિમ્ન આર્થિક ભા. ૧ લો. ફિ. ૩. ૦) પોટેન્સ ૩. ૦) બાંધણી પુસ્તકોને આધારે ને વિદ્યાર્થીની સલાહ પ્રમાણે ગોઠવણ કરી સંકળના કરી છે. આપું સરવું પુસ્તક આ વિષય પર એક નથી. કમીશન દર્શાવેલી રેખા ટકા. આ સિવાય મુમ્બઈમાં મળતો કોઈ પણ પ્રકારનો માલ, તમામ જોતનાં પુસ્તકો, અગાઉથી પૈસા મોકલનારને એક ટકા કમીશનથી મોકલીએ છીએ. ખાનગી વ્યાપારીના માલ કમીશનથી વેચી આપીશું. આ પુસ્તક વેંદો દર્શાવેલી ખાતાએ મંજૂર કર્યું છે. એમ. સી. પંડ્યાની કંપની, મુંબઈ, પબ્લીશર, ને કમીશન એજન્ટ. બહેચર બાણીભાઈની આલી. મુમ્બઈ.

પ્રાથમિક નિશાળોના શિક્ષણને માટે મંજૂર કરેલી. દેશી અમોલક કૃત. સંખ્યા પ્રવેશ. ફિ. એ આના. કમીશન વીસ ટકા મુ. એજન્ટ, ધોળી તળાવ પ્રેમશંકર, અમદાવાદ. કાળુપુર ધનામુતારની પોળ.

ગોતાની રેખા ઉમેળ શીખવા ચહાનાર માટે વ્યાકરણના નિયમોવાળું ઉત્તમ પુસ્તક. વિ દિયર, આવર. જી. શાળામાસ્તરો માટે ફિ. ૩. ૧) ખીજા માટે ૩. ૧. પોટેન્સ ખર્ચે જુદો, કર્તા મગનલાલ કાકરદાસ આડતીઆ. કલાર્ક. મે. એ. ઇ. સા. જોશીસ. અમદાવાદ.

— દેવિસસ્મિથ, બર્નાડસ્મિથ, હડસન, કોલ્ડમે, ગોખલે, ઘોષ, પેન્ડલરી, લૉક, લેવીસ, રાધાકૃષ્ણ, ગર્ડન, સુબારાવ, કોર્નેલ, શ્રીયત્ના ધૃ. અને લાલશંકરના શુ. ગણિતમાંનાં તથા ધણી યુનિવર્સિટી પરીક્ષાના સવાલમાંના ચુંટી કાઢેલા—અધરા દાખલા—કી=પ્રવાસા સાથે ગણેલાં. કિં. ૩. ૧) પો. ૦)ના. હાલ કં. ૩. ૦૦૦. અને બીજી એક ૦)ની ચોપડી બેટ. પાનાં ૫૧૨. હરવર્ષે આ પુસ્તકમાંના દાખલા પ. સ. પરીક્ષાઓમાં આવે છે. કર્તા. પરભુદાસ નાગરદાસ કીનારીવાળા, ઠે. સૈયદપરા, આવક પોળમાં સુરત.

અંગગણિતની સમજુતી. કિમ્મત રૂ. ૦૧ પૈસા સાથે. પાંચે દશ; દશે, પંદર; વીશે, વીસ; અને પચીસે, પચીસ ટકા કમિશન વેદ્યુપેએબલ અર્થ લેનારને શિર. ખુશાલદાસ ગોંડળદાસ. મુમ્બઈ એક. અમદાવાદ.

લેખનકળા કોપી યુકે.

ગુજરાતી અને બાળબોધ છ નમ્બર.

કેળવણી ખાતાના મે. ડિરેક્ટર સાહેબે મુમ્બઈ ઇલાકાની ગુજરાતી નિશાળોમાં ચલાવવાને મંજૂર કરી છે.

કેળવણી ખાતાના ધણા અનુભવી અમલદારોના મત લઈ ગુજરાતી અક્ષરોનાં શુદ્ધ વલણ શોધી કાઢી, તથા ધોરણોને અનુકૂળ અક્ષરોનાં કદ તથા લખાણ દબની ગોઠવણ કરીને, હાલ ચાલતી સર્વે કોપીયુકે કરતાં તે ચઢીઆતી થયાની ખાત્રી થયા પછી. છપાવી બહાર પાડી છે.

સુચ શિક્ષકો આગળ સંકડો સર્ટિફિકેટો મૂકવા કરતાં એ કોપી યુકે બીજી સાથે સરખાવતાં પાનમાં લેવા જેવી કેટલીક સૂચનાઓ, તેમના અનુભવી વિચારને ટેકો મળવા અદિ' મૂકવી. વધારે યોગ્ય ધારીએ હીએ.

૧. કોપીયુકેની સફાઈ અને સુન્દરતા જાળવવા માટે. ત્રાંખાનાં પત્રાં (કાપરપ્લેટ) કાતરાવલાં છે, જે ઉપરથી માંત્ર દરેક પેજ એક જ બાજુએ સુન્દર રંગની ચાહીથી છપાય છે, કાગળ અને કવર બંન્ને ટકાઉ વાપરેલાં છે.

૨. દરેક નમ્બરમાં એક જ જાતના અક્ષર રાખેલાં છે, જેથી જે જાતના અક્ષર લખવાની જુદી જુદી કલમ વાપરવાની હરકત દૂર થાય છે. તેમ જ એક જ વખત એક જ કદના અક્ષરનું બાળકોને પાકું જ્ઞાન થાય છે.

૩. શરૂઆતમાં બાળકો પહેલો નમ્બર લખતાં પોતાની, મેળે અક્ષર કાઢે ત્યારે હાથ ફ્રજે છે. ને શરૂઆતથી અક્ષર બગડી જવાની ધાસ્તી રહે છે, માટે હમ હમારી કોપીઓને પહેલો નમ્બર માત્ર બાળકોને ઘુંટવાને રાખ્યો છે, ને હાથ ઠરે તે પછી બીજા નમ્બરમાં એક લીટી ઘુંટવાની ને તેની નીચે બીજી લખવાની છે.

૪. ચોથું ધોરણ શીખી ધણા છોકરા પોતાને ધન્ધે વળગે છે, ને ધણા અંગ્રેજી શીખવા પણ જાય છે, માટે તેટલામાં તેમને અક્ષરનું જ્ઞાન થાય, તેવા અક્ષરનાં કદ રાખેલાં છે, કારણ કે પછી અક્ષર સુધારવાનો તેમને વખત મળતો નથી.

૫. જિયાં ધોરણમાં કોપી સાથે લખાણો શીખવાની જરૂર છે તે ખોટું હોય. કોપીખુલોનો છઠ્ઠો નમૂનો આજે જરૂરી રીતે પૂરી પાડે છે. કારણ કે તેમાં બધાં જાણીતાં લખાણો પાડેલાં છે. તે તમામ અંગ્રેજી તથા ગુજરાતી નિબંધોમાં લખાણો જ પસંદ પડેલાં છે. એ કોપીખુલો દેશવરના ખરીદ કરનારને સંકડે તેનીય ટકા કમિશનથી આપવામાં આવશે. અને ૨૦૦ કોપી લેનારને રેલ્વે ખર્ચ આપીશું. પણ પોસ્ટ મારફતનું કે સ્ટેશનથી આગળનું ખર્ચ આપવામાં આવશે નહિ. કોપી જો સાથે જોનાં પુસ્તકો સંકડે અર્ધો ટકા હકથાઈ લઈ મોકલી આપવા જોઈએ તેમ છે. ટેકાણું—આત્મારામ અને દલાલાઈની કમ્પની, ટેકાણું—લેખનકળા કોપીખુલની ઓફિસ—કાલ્યાણદેવો રોડ નં. ૨૦૪ સુમ્મર. આત્મારામ અને દલાલાઈની કમ્પની.

ટેકસ્ટ બુક માટે મંજૂર થયેલું 'દેશીનામું'—કી. ૦-૩-૦ પોસ્ટેજ ૬-૦-૬. ઓક્સબોર્ગની માટે મુદ્રા હોય તો લખવું. ૧૦ પ્રત પર દર ટકા, ૨૫ સુધી ૧૨૫, ૫૦ સુધી ૧૫ અને તે ઉપરાંત ૨૦ ટકા કમિશન મળશે.

જાનલાલ લલિતલાલ શાહ
દેશીનામાવાળા-પટોદરા.

જેશંગ કાવ્ય—૫૪ ૬૦૦ નું મોટું પુસ્તક. અસલ કિંમત રૂ. ૪) ને હાલ ઘટાડેલી કિંમત રૂ. ૧૦ થી મળશે. પોસ્ટેજ પણ આના વધુ.

સહી. જેશંગલાલ ત્રીકમદાસ કવિ. સુ. ખાવળા; જીલ્લો અમદાવાદ.

ગણિતના હજાર દાખલા.

આ પુસ્તકમાં ગણિત, સંખ્યા, સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર, ભાગાકાર, દરમિયાન, લઘુત્તમ સાધારણમાત્ર, વર્ગ અને વર્ગમૂળ, ઘન અને ઘનમૂળ, ત્રિકોણ, પંચરશી, ગુણોત્તર, સાદું બાજ, ચક્રદ્વિ બાજ, દ્વિબાજી, બાકી બાજ, નદોનોટો, ઇત્યાદિ. મિથરાશો, ગણિત અને ભૂમિતિ પ્રમાણ, શ્રેણી માપકરણ, સર્વ પ્રકારની રીતોના એકજામર દાખલાઓ છે. મહેતા-જીઓ, વિદ્યાર્થીઓ, તથા ટ્રેનિંગકોલેજ અને હાઈસ્કૂલના વિદ્યાર્થીઓને આ પુસ્તક લખવું જ ઉપયોગી છે. કિંમત ૦-૧૨-૦ સામગ્રી લેનારને સાડે કમિશન આપવામાં આવશે. વધારે હકીકત માટે નીચેના સ્ત્રોતમાં લખવું:—
ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીની ઓફિસ—અમદાવાદ.

રેવાશંકર અખારામ સહ.

સરળ દેશીનામાનો પદ્ધતિ, આદિતિ તેમની કિંમત ૪ આના સુમ્મર્ષ ઇલાકાના કેળવણીખાતાના મે. ડિરેક્ટર સાહેબ બહાદુરના ઈ. નં. ૪૪૯૦ તા. ૬-૧૧-૬૪ ના કરાવ મુજબ સાળામાં વાપરવાને હરકત નથી. સરકારે મંજૂર કરેલ 'ગુજરાતી બાળવ્યાકરણ' આદિતિ પાંચમી કિંમત ૪ આના પોસ્ટેજ અનેનું મોટું. કમિશન ૫-૧૦-૧૫-૨૦ નંગથી ૧૦-૧૫-૨૦-૨૫ ટકા. વેલ્યુએબલ ખર્ચ મંગાવનારને સિર છે. પ્રેમચંદ કરમચંદ શાહ, ગોંડલ સ્ટેટના ડે. એ. ઈ. સુ. ગોંડલ થઈ સ્વામી.

જાહેરખબર.

અમૃતસાગર વૈદ્યકનો ગુજરાતી ગ્રંથ.

આ ગ્રંથ ન્યપુરના મહારાજાએ માર્વાડી ભાષામાં રચ્યો હતો. તેનું ગુજરાતીમાં ભાષાંતર થઇ આ બીજી આવૃત્તિમાં છપાઈને બહાર પડી ચુકેલો છે. એના ૨૫ પ્રકરણ છે, અને મોટા નાના સર્વ રોગો તથા બાળક, સ્ત્રીઓ, પુરુષના સર્વ રોગોની ઉત્પત્તિ, લક્ષણ, ઉપાય એ સારી પેઠે વિસ્તારથી લખેલા છે. તથા ધાતુઓ અને ઉપ ધાતુઓ શુદ્ધ કરવી તથા માખી, મોટા નાના રસ, ઉર્કાળો, ચૂર્ણ, ગોળોઓ, ચર્ક, તેલ, ઘી, વગેરે દવાઓથી બનાવવાની તરફવાર વિધિ એ ગ્રંથમાં વિસ્તારથી લખેલી છે. અને વળી રોગીના રોગો વગેરે પિછાનવાં સાર નાડી, મૂત્ર, શ્મ, શુક્ર, દૂત, કાળજાન, વગેરે પરીક્ષાઓ લંબાવથી લખવામાં આવી છે. માટે એ ગ્રંથનો અભ્યાસ કીધાથી થોડી પણ બુદ્ધિવાળો મોટા વિદ્વાન વૈદ્ય થઇ શકે છે. કાગળ સારા, મજબુત ઉપર સદામદાર ટાઇપથી છાપવા સાથે પૂઠું પાકું, સુશોભિત, પીઠે સોનેરી અક્ષર પાડેલા છે. એ ગ્રંથની કીમત પ્રથમ રૂ. ૬) રાખેલી હતી, છતાં તેની સરવે નક્કો ખપી જવા છતાં દેશાવરથી બારે માગણી થવાથી, આ વખતે તેમાં કેટલોક સુધારો વધારો કરી ૧૨ી છપાવાથી, મૂળ કીમતમાં ઘટાડો કરી રૂ. ૪-૮-૦ ઉપરાંત છ આના ટપાલ ખર્ચ જાહે પડશે જોઇએ તો ગ્રંથ વેદ્યુપેક્ષેથી ટપાલમાં તાપીદે મગાવી લેજો કારણકે હવે અમારી પામે ઘણી નકલો છે નહિ. તોટપેડ પત્ર લેવામાં આવશે નહિ.

મુ. ખોરસદ શહે ખેડા.

ત્રીભોવનદાસ ગીરધરદાસ,

મુખ્યદના નામદાર ગવર્નરના શાખદો.

“રામાયણ અને મહાભારતના ગ્રંથો શિખવાની જરૂર છે.”

“આખા હિંદુ ધર્મ ઉપર રામાયણ અને મહાભારતે વખાણવા જેવી અસર કરી છે.”

ઉપરના બન્ને ગ્રંથો શુદ્ધ સરલ, છટાદાર, ગુજરાતી ભાષામાં.

પાંડવ અને કૌરવ (આવૃત્તિ ચોથી) - પાંડવ અને કૌરવ વચ્ચેની સઘળી હીલચાલ એટલી તો રમણીય અને ચિત્તાકર્ષક છે કે આ પુસ્તક વાંચતાં કે સાંભળતાં માણસના મનની બીજા કોઈ પણ કામમાં પ્રવૃત્તિ થતી નથી.

કદ ટેમી આઠ પેજ ૭૫ પચ્ચોતેર દારમ. પૂઠું પાકું. કિંમત રૂ. ૩ ત્રણ.

રામ અને રાવણ (આવૃત્તિ ત્રીજી) - આ પુસ્તકમાં રામ અને રાવણના સંબંધી સઘળી હકીકત વીરસ તથા કરુણારસ વગેરેની અપૂર્વ જમાવટ સાથે દર્શાવવામાં આવી છે. કદ ટેમી આઠ પેજ પચ્ચાસ દારમ કિંમત રૂ. ૧ એક.

અમારા તરફથી અપાતા ભેટનાં પુસ્તકો પૈકી પોતાની પાસે જે જે પુસ્તક હોય તે લખી જણાવનારને તે સિવાય કોઈ રહેતું હોય તે ભેટનું પુસ્તક કિંમત કે ટપાલ ખર્ચ પણ લીધા મોકલી આપવામાં આવે છે.

વૈદ્યશાસ્ત્ર પાણશંકર ગોવિંદજી.

આતકનિગ્રહ ઔપધાસ્ય.

જામનગર - કાકિયાનાડ.

ગુજરાત શાળા પત્ર.

પુસ્તક ૪૧ મું.

જુલાઈ ૧૯૦૨.

અંક ૭ માં.

માસ.

ત્યાં ધોરણો કેમ શિખવવાં તે વિષે શિક્ષકોને આપવાની સૂચનાઓ સરકાર તરફથી મંજૂર થઈને આવી છે. તે જુલાઈ તથા ઓગસ્ટના અંકો એકઠા કાઢી તેમાં સામગ્રી આપવાનો હમારો ધરદો હતો, વળી સૂચનાઓના ન સમજી શકાય એવા ભાગોનું સ્પષ્ટીકરણ કરવાનો પણ વિચાર હતો. પણ કેટલીક અડચણોને લીધે તે બધું મુક્તની અન્દર નહિ બની શકવાથી મુક્તથી રાખવું પડ્યું છે. બની શકશે તો ઓગસ્ટ અને સપ્ટેમ્બરના અંકો એકઠા કાઢી તે આપીશું.

ગઈ સાલના અંકોમાં હમે અમદાવાદ, ખેડા, તથા ભરૂચ જિલ્લાના શિક્ષકોની ડિરેક્ટરી તા. ૧ લી નવેમ્બર સને ૧૯૦૦ મુદ્દીની આપી હતી. આ અંકમાં હમે સુરત જિલ્લાની લોકલ બોર્ડ સ્કૂલોના શિક્ષકોની ડિરેક્ટરી આપીએ છીએ, અને હવે પછી જગ્યા મળેથી સુરત જિલ્લાની મ્યુનિસિપલ સ્કૂલોની તથા પંચમહાલ અને એજન્સીઓની ડિરેક્ટરી આપી આપી ડિરેક્ટરી પૂરી કરીશું. આ અંકમાં આપેલી ડિરેક્ટરી તા. ૧ લી નવેમ્બર સને ૧૯૦૧ મુદ્દીની છે.

ઇતિહાસ પાછે પગલે શિખવવો કે કેમ એ બાબત સર રાલન્ડ વિલ્સને ગયા સપ્ટેમ્બર માસના કોન્ટેમ્પરરી રિવ્યુ નામના પત્રમાં એક નિબંધ લખી મોકલ્યો છે. તેમાં એ લખે છે કે ઇતિહાસના શિક્ષણથી વર્તમાન હકીકત સમજવામાં મદદ થતી જોઈએ, છતાં તે શિખવવાની હાલતી રીતથી આ મતલબ પાર પાતી નથી. વર્તમાન કાળ સાથે જેનો સમ્બંધ નથી

તેવી અર્થ વિનાની સાલો અને નામો મગજમાં ભરીને છોડ્યા નિશાળ છોડે એ કેવળ અનુભવ છે. હાલની રીત એવી છે કે જેમ કાળ જૂનો તેમ છોડરાવું ઇતિહાસનું જ્ઞાન વધારે સારું. પણ હાલ ચાલતા રથાનિક સ્વરાજ્યના વહિવટ વિષે, ઇલાકાના કે હિન્દના રાજ્ય કારભાર વિષે, સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટના હિન્દ સાથેના સમ્બન્ધ વિષે, અને હિન્દમાં ઇંગ્લેન્ડ રાજ્ય કેવી રીતે બંધાયું તથા તેના પહેલાં લોક સ્થિતિ કેવી હતી તે વિષે પ્રશ્નો પૂછવાથી અન્ધાંક્રુ ભાલૂમ પડે છે. ઇતિહાસ શિખવવાની ઉત્તમ રીત જ એ છે કે પ્રથમ વર્તમાન કાળની હકીકત સમજવી પછી એ હકીકત કેમ પેદા થઈ તે પાછે પગલે સમજાવવા જવું. એથી વર્તમાન અને ભૂત હકીકતનો સમ્બન્ધ જણાશે, રસ વધારે પડશે, અને શુદ્ધ ખીલે એ રીતે કાર્ય કારણનાં સમ્બન્ધથી ઇતિહાસ શિખવાશે.

ખનિજ પદાર્થો.

(આલુ પુસ્તક ૪૦ ના પૃષ્ઠ ૩૭૬ થી.)

ચૂર્ણ પાપાણ.

ચૂનેરી પથ્થર જે જાતના થાય છે: એક તો ચૂનાના પથ્થરનાં ગચિયાં કે ઢેપાં, અને બીજા ચૂનેરી પથ્થર. જન્ને જાતોના પથ્થર કાઢ્યું હોય છે અને તેમાં બીજા પદાર્થો ભળેલા હોય છે. કાળી જમીનોમાં અને ખીણોમાં ચૂનાના પથ્થરનાં ગચિયાં દટાયેલાં હોય છે. આ ગચિયાં અગર તેના બૂકાને ચૂનો પકવવાની જે રીત પાછલા ભાગમાં કહી ગયા તે રીતે ભટ્ટીઓમાં બાળે છે, એટલે તેનો ચૂનો થાય છે. રાત્રી જમીનોમાં ચૂનાના પથ્થર મળી આવવા નથી, પણ કાળી જમીનોમાં તો તેની હવાતી ઘણી જોવામાં આવે છે.

ચૂનાના પથ્થર પહોડો અને ખાણોમાંથી કાઢાવામાં આવે છે, અને તેનો ઇમારતો બનાવવામાં ઇરાને બદલે ઉપયોગ થાય છે. પૃથ્વીના ઘણા ખરા દેશોમાં આ પથ્થરો નીકળે છે. હિન્દુસ્તાન દેશના ઘણા ભાગોમાં

તે નીકળે છે. મુખ્ય ઇલાકામાં સિન્ધ, દેશ, કાઠિયાવાડ, તથા ગુજરાતમાં અને દક્ષિણમાં કેટલેક ઠેકાણે, નિઝામના મુલકમાં શાહાબાદની આસપાસના પ્રદેશમાં, તેમ જ ઉત્તર અને દક્ષિણ હિન્દુસ્તાનમાં પણ ઘણે ઠેકાણે ચૂનેરી પથર નીકળે છે. શાહાબાદની આસપાસ અને કાઠિયાવાડમાં તો પોતપોતાના ભાગમાં નીકળેલા ચૂનેરી પથરોનો જ ઉપયોગ ઇમારતો બાંધવામાં કરે છે. આ પથર સોંધા પડે છે તેથી ઇંટો કરતાં તેનો ઉપયોગ વધારે જોવામાં આવે છે. કાઠિયાવાડમાંના પોરબંદરના ચૂનેરી પથરને પોરબંદરી પથર કહે છે. આ પથર ઉંચી જાતના હોવાથી ત્યાંથી બીજા ભાગોમાં પુષ્કળ જાય છે.

ચૂનેરી પથર ઘણી તરેહના ચાપ છે. કેટલાક પથર પોરબંદરીના જેવા સફેદ અને મોટા કણના બનેલા હોય છે. શાહાબાદના પથર કાળા, પોચા, અને ઘટ તથા ઝીણા કણના બનેલા છે. બીજા કાળા ચૂનેરી પથર કરતાં ઉપલા કાળા પથરો પર સહેલાઈથી કામ કરી શકાય છે. શાહાબાદી પથર પ્રથમ તો પોચા હોય છે, પણ હવામાં થોડો વખત ઉઘાડા રહ્યા પછી કઠણ બને છે; તોપણ ઘણા વખત સુધી હવા અને પાણીની અસર તેના ઉપર ચાપ છે, ત્યારે તે ધસાર્ધ જાય છે. જુદી જુદી જાતના ચૂનેરી પથરોમાં ટકાવિપણું ઓછું વનું હોય છે. કેટલાક કાઠિયાવાદી ચૂનેરી પથર એટલાં તો પોચા હોય છે કે તે બમે કરતાં વધારે વર્ષ ટકી શકતા નથી. પણ પોરબંદરી તથા શાહાબાદી પથર એક હજાર વર્ષ સુધી ટકી શકે છે.

ઇમારતો બનાવવામાં ચૂનેરી પથરો વધારે વપરાય છે, કારણ કે પોલાદના લોહાની કરવતવતી તે વહેરી શકાય છે, અને પોલાદનાં ઓગ્નિરોગી તે ટાંકી શકાય છે. વહેરતી વખતે તેમાં પાણી વારવાર નાંખે છે અને તેનાં જોઈએ તેવાં પાતળાં પડ વહેરી કઢાડે છે. વિશાખતમાં આ જાતના પથરો પુષ્કળ નીકળે છે, અને મ્હોટી મ્હોટી ઇમારતો બાંધવામાં તેનો જ ઉપયોગ ચાપ છે. વિશાખતમાં પાર્થિમેન્ટ મળા મળવાનું મકાન તથા પ્રખ્યાત મેન્ટ પોલનું દેવળ ચૂનેરી પથરનાં જ બનાવેલાં છે. આ પથરો વહેરતાં, ઘડતાં, અને ટાંકતાં જે ચૂરો અને કડકા પડે છે તે પણ નકામા જતા નથી; કા-

નીચે આવેલી બીજી એક જોડ છે. પાંખની આ બે જોડો એટલે ચાર પાંખોમાંની દરેક કદમાં સરખી અને ચર્મ પત્રના જેવી છે. ઘણે લાગે વન્દા પાંખોનો ઉપયોગ કરતા નથી. પણ ઉન્દાળામાં ઉકળાટ વધારે હોય તેવી સાંજની વેળાએ કોઈ કોઈ વાર તે પાંખો વતી આમ તેમ બેસતા જણાય છે. માદાને પણ નરની માફક પાંખોની એક બીજી જોડ છે, પણ તે એટલી તો ન્હાની છે કે તે બેસવામાં બિલકુલ ખપ આવતી નથી. તુરતનાં જન્મેલાં તથા થોડાં વધેલાં બચ્ચાં શરીર રચનામાં તેમનાં મા બાપને મળતાં છે. તેઓને ઉતાવળથી ચાલી શકાય તેવા પગ છે. તેઓ આમ તેમ દોડે છે અને ખાય છે. પણ તુરતનાં જન્મેલાં બચ્ચાં પુખ્ત ઉંમરે આવતા પહેલાં કેટલીક વાર પોતાની મામડી બદલે છે.

પુખ્ત વન્દાની મૂઠો ઘણી લાંબી, છેડે પાતળી થતી, અને ચળકતી છે. આ મૂઠોના વાળ સાંધા સાંધાવાળા છે. તેની આંખો મોટી અને બદ્ધમત્તા આકારની છે. જે લાગમાંથી મૂઠો નીકળે છે તે ખાડાની પછ્યાડે આંખો આવેલી છે. તેનું મોઢો સહેલાઈથી જોઈ શકાય તેવું નથી. તેમાં મુખ્યત્વે કરી માદાનું મોઢો જટ જણાતું નથી, કારણ કે તેની છતી અને પેટ વચ્ચેના પડદામાંથી એક પટ્ટો મોઢો તરફ જાય છે તે પટ્ટોનો હોય છે. બીજાં બધાં જન્તુઓની પેઠે તેનું મોઢો પણ બાજુ તરફ બેઠો છે.

લક્ષણો—વન્દાનાં લક્ષણોમાં ખાસ રમુછ બાબત તે પ્રાણી ઇંડાં કેવી રીતે મૂકે છે તે છે. બીજાં જન્તુઓની પેઠે માદા ઇંડાં ઇંડાં મૂકતી નથી, પણ ઇંડાં ભરેલી કાથળીઓ મૂકે છે. આ કાથળીઓ રાતા વાદળી રંગની, સીંગડા જેવી સખત, અને આકારમાં લંબ ચોરમ છે. આ લંબ ચોરસની કારો અને છેડા ગોળ થયેલા હોય છે. આ કાથળીઓ શેકેલા બુંદ દાણા જેવી દેખાય છે. આ કાથળીઓનાં પાસાં લાંબાં અને પાનગાં છે. તેમાંના એક પાસામાં ચીર પડેલી હોય છે, અને તે ચીર કે કાડની બે કારો એવી રીતના દાંતાવાળી હોય છે, કે એકના દાંતાના ખાંચામાં સામી કારના દાંતા બરોબર બેસતા આવે છે. વટાણાની સીંગમાં જેવી રીતે વટાણાના દાણા ગોઠવાયલા હોય છે, તેવી રીતે આ કાથળીમાં આઠ આઠ ઇંડાંની બે કારોમાં કુલ ૧૬ ઇંડાં ગો-

કવાચલાં હોય છે. આ પેટીને અમુક જાતની ચીકણ વડે પોતાને રહેવાની જગાએ, અગર ભીંતની ફાટમાં, અગર લાકડાની ચીરોમાં માદા ચોટાડે છે. છાંમાંથી જ્યારે બચ્ચાં થાય છે ત્યારે કાચળીની ફાડના દાંતા જે પ્રથમ ચોટેલા હોય છે તેને તેઓ અમુક પ્રવાહીથી લીંબવે છે, અને પછી તે કાચળીને દાંતા આગળથી જોર વડે ઉઘાડી બચ્ચાં બહાર આવે છે. આ બચ્ચાં પ્રથમ તો શીકા રંગનાં હોય છે, પણ થોડા વખતમાં તેમનો રંગ કાળાશ પડતો થાય છે. પુખ્ત ઉંમરે પહોંચતા પહેલાં બચ્ચાંની ચામડી છ વખત ઉતરે છે.

વંદા પોતાનું શરીર વારંવાર ચોકખું કરે છે. જો કે તેની વાસ સારી નથી અને તેનો દેખાવ પણ શોભીતો નથી, તેમ છતાં તે જાતે બહુ ચોકખા રહે છે. વારંવાર તે પોતાના પગ વડે આખા શરીરને ચોકખું કરે છે, અને પછી પગ ચોકખા કરવા સાર તેમને પોતાના મોંના જડખામાં ધસે છે. મિલાડી જેવી રીતે પોતાના પગ ચોકખા કરે છે તેવી જ રીતે આ પ્રાણી પણ કરે છે.

વંદા રાત્રે ફરનારા એટલે નિશાચર પ્રાણી છે. રાત્રે જ્યારે સધળું શાન્ત થાય છે ત્યારે તે ખોરાક શોધવા બહાર નીકળે છે. પણ તેવામાં જો દીવાનો પ્રકાશ ત્યાં આવે તો તુરત તેઓ ઝડપથી પોતાને રહેવાની જગામાં સંતાર્ધ જાય છે. માંસના કડકા, ચોટલા, ચોટલીના કડકા, લાછ પાલો અને ગંદાડમાંના સેન્દ્રિય ભાગો તેને લાવે છે. પણ જ્યારે ઉપરનું કશું એ ન મળે તો ચામડાં, બિતનાં કપડાં, અને સેન્દ્રિય ભાગો પર તે પોતાનો ગુળ્મ રો કરે છે.

જો એક વખત તે કોઈ જગામાં ઘર કરી રહ્યા, તો પછી તે જગામાંથી તેમનો સમૂળો નાશ કરવો બહુ મુશ્કેલ છે. જન્ટુ નાશક બૂકીઓ, એક જાતની કાકડીનો ભૂંડો, અને ફેરફારની મેળવણીવાળા લેપ તેમનો મોટો સંખ્યામાં નાશ કરે છે; પણ છૂપી રીતે-રહેલાં છાં થોડા વખતમાં પાછાં બચ્ચાં રૂપે દેખા દે છે. રીંગો, નોળીઆ, ખીસડાં, ગરોળીઓ, વગેરે પ્રા.

આ છોડ પોચી ચૂનાવાળી જમીનમાં સારા થાય છે. આપણા દેશમાં તેને પર્વતના રસાળ ઢોળાવો પર વાવે છે. ત્રીજે વર્ષે તેને ફળ આવે છે તે વીસ વર્ષ સુધી આવી શકે છે, પણ ખરેખરો પાક તો પાંચથી નવ વર્ષ સુધી થાય છે. ફળ પાકી થેરા લાલ રંગનું થાય અને જાલ ચીમળાઈ તે પર કરચલીઓ પડે ત્યારે તેને ચૂંટી લે છે. તેને પાણીમાં નાખી કેટલોક વખત હલાવી સૂંચવી નાખે છે. પાણીમાં નાખવાથી જાલ અને ગરમાંતો કસ બૂદમાં આવે છે, અને તે વધારે સુગંધીદાર બને છે. સૂકાયા પછી ભરડી, સાફ કરી, નળગા દાણા વીણી કાઢે છે.

ઉપયોગ—બૂંદ કાચા હોય છે ત્યારે કાઢણ હોય છે, પણ શેકવાથી પોચા અને સુગંધીદાર થાય છે. તેની કિંમતનો આધાર શેકવા ઉપર છે. શેકી તેને દબે છે. આ દબેલી કોફી ઉકાળીને પીવાય છે. તે તાજ વપરાય તેમ વધારે ગુણુદાયી ગણાય છે. કારણ કે દબ્યા પછી ઘણા વખત ખુશ્કી રહે તો તેમાંથી કેટલાક પદાર્થ બહાર નીકળે તે સત્ય સંદિત થઈ જાય છે. આથી યુરોપ ખંડમાં બૂંદને જરૂર પ્રમાણે શેકી તાજ વાપરે છે. અરબસ્તાનમાં તો પીવાની વખતે જ શેકે છે. ઇંગ્લાન્ડમાં તૈયાર કરી દાખગા ભરી મૂકે છે. આપણા દેશમાં પણ બજારમાં તૈયાર દાખગા મળે છે.

ગુણુ—બૂંદના ગુણુ સ્થાને મળતા જ છે. તે સુસ્તી ઉગાડે છે અને ભૂખ ઓછી લગાડે છે. આ ગુણુ તેમાં રહેલા કોફીન નામના તત્વમાં છે. આ તત્વ બૂંદ દાણા કરતાં તે છોકરાં પાંદડાંમાં વિશેષ છે, પણ પાંદડાંમાં બૂંદ જેવી સુગંધી નથી તેથી તેમને ઉપયોગમાં લેતા નથી. ફક્ત સુખાત્રામાં તેમને ઉકાળીને પીએ છે.

પ્રાથમિક શિક્ષકોની ડિરેક્ટરી.

સુરત જિલ્લો.

અ. હોદ્દા ઓડીની નિશાળો.

પ્રાથમિક શિક્ષકોની ડિરેક્ટરી.

૨૨૯

નંબર.	નામ.	ઉંમર.	લાયકાત.	ગ્રેડ.	હાલની જગા.	પગાર.	નોંધની સુદત.
૧	શ્રીચીત્રવનદાસ પિલ્લજીરામ	૫૩	૧૮૬૬	૨૦	મહેતાજી, ચોરપાડ	૪૦	૩૫-૫-૦
૨	ગંગાધરભાઈ ધોળીરામ	૫૩	૧૮૬૮	૧૫	જસાવપોર	૪૦	૩૩-૦-૧૬
૩	લાલભાઈ રણછોડજી	૪૧	૧૮૭૮	૨૦	કાતારગામ	૪૦	૨૧-૬-૮
૪	કલ્પનજી ગોવિંદજી	૩૯	૧૮૮૨	૨૫	પારડી	૪૦	૧૮-૧૦-૦
૫	મકનજી ભીમભાઈ	૩૯	૧૮૮૨	૨૫	ચીખવી	૪૦	૧૮-૬-૨૪
૬	દક્ષપતરામ વિંધ્યારામ	૫૫	૧૮૬૮	૧૫	અમીઆ તા	૩૫	૨૩-૦-૨૦
૭	રણછોડજી લાલભાઈ	૫૧	૧૮૬૯	૧૫	જસાવપોર	૩૫	૩૧-૧૦-૬
૮	લગવનદામ બેખાવેદાસ	૪૫	૧૮૮૫	૨૦	કોમળા	૩૫	૨૫-૬-૧૮
૯	ગીરધરલાલ બેખાવેદાસ	૪૭	૧૮૮૮	૨૦	બારડોલી	૩૫	૨૪-૬-૨૭
૧૦	કલ્યાણજી ખડકાઈ	૪૨	૧૮૮૧	૨૦	સરભોલ્લી	૩૫	૧૬-૧૦-૬
૧૧	વસનજી નયીભાઈ	૪૦	૧૮૮૨	૨૦	અમળજી	૩૫	૧૮-૬-૨૮
					કરોદ		

આ છોડ પોચી ચૂનાવાળા જમીનમાં સારા થાય છે. આપણા દેશમાં તેને પરંતના રસાળ ઢોળાવો પર વાવે છે. ત્રીજે વર્ષે તેને ફળ આવે છે તે વીસ વર્ષ સુધી આવી શકે છે, પણ ખરેખરો પાક તો પાંચથી નવ વર્ષ સુધી થાય છે. ફળ પાકી ઘેરા લાલ રંગનું થાય અને છાલ ચીમળાઈ તે પર કરચલીઓ પડે ત્યારે તેને ચૂંટી લે છે. તેને પાણીમાં નાખી કેટલોક વખત હલાવી સૂકવી નાખે છે. પાણીમાં નાખવાથી છાલ અને ગરમાંનો કસ બૂદમાં આવે છે, અને તે વધારે સુગંધીદાર બને છે. સૂકાયા પછી ભરડી, સાફ કરી, નળના દાણા વીણી કાઢે છે.

ઉપયોગ—બૂદ કાચા હોય છે ત્યારે દહણુ હોય છે, પણ શેકવાથી પોચા અને સુગંધીદાર થાય છે. તેની કિંમતનો આધાર શેકવા ઉપર છે. શેકી તેને દળે છે. આ દળેલી ઠાકી ઉકાળીને પીવાય છે. તે તાજ વપરાય તેમ વધારે ગુણુદાયી ગણાય છે. કારણ કે દળ્યા પછી ઘણા વખત ખુલ્લી રહે તો તેમાંથી કેટલાક પદાર્થે જડી જઈ તે સત્ય રહિત થઈ જાય છે. આથી યુરોપ ખંડમાં બૂદને જરૂર પ્રમાણે શેકી તાજ વાપરે છે. અરબસ્તાનમાં તો પીવાની વખતે જ શેકે છે. ઇંગ્લાન્ડમાં તૈયાર કરી દાખડા ભરી મૂકે છે. આપણા દેશમાં પણ બજારમાં તૈયાર દાખડા મળે છે.

ગુણુ—બૂદના ગુણુ ચ્હાને મળતા જ છે. તે મુસ્તી ઉરાટે છે અને ભૂખ ઓછી લગાડે છે. આ ગુણુ તેમાં રહેલા કેરીન નામના તત્વમાં છે. આ તત્વ બૂદ દાખડા કરતાં તે છોડનાં પાંદડાંમાં વિશેષ છે, પણ પાંદડાંમાં બૂદ જેવી સુગંધી નથી તેથી તેમને ઉપયોગમાં લેતા નથી. ફક્ત સુમાત્રામાં તેમને ઉકાળીને પીએ છે.

૩૪	જન્મનાશીસ હરજીવનદાસ	૪૭	૧૮૭૫	૧૫	મહેતાજી, કાસાહ તા. મોદાસી	૨૫	૨૫-૬-૧૩
૩૫	મોહિનલાલ લાલભાઈ	૪૫	૧૮૮૭	૨૦	" સુમતાનપુર	૨૫	૨૪-૬-૨૭
૩૬	ભીમભાઈ ફરીદભાઈ	૪૦	૧૮૮૬	૨૦	" આભા	૨૫	૨૧-૬-૧૫
૩૭	માધવલાલ લયાનીશંકર	૩૭	૧૮૮૯	૨૫	" તલમપોર	૨૫	૧૭-૫-૦
૩૮	નાગરજી નિજલાલ	૩૩	૧૮૯૧	૨૫	" વાપી	૨૫	૧૪-૮-૧૬
૩૯	અન્નદાર વિઆસ	૩૨	૧૮૮૭	૨૫	" મહેલીજી, કતારગામ	૨૫	૧૩-૭-૬
૪૦	નોરજીજી લાલભાઈ	૩૭	૧૮૮૮	૨૫	" મહેતાજી, આટ	૨૫	૧૨-૬-૨૫
૪૧	હરિભાઈ જ્વલજીજી	૩૪	૧૮૮૯	૨૫	" સરગ	૨૫	૧૧-૧૦-૦
૪૨	રજીજીજી પ્રસાદભાઈ	૩૫	૧૮૮૯	૨૫	" કછીયા	૨૫	૧૧-૧૦-૦
૪૩	નાગરજી રસનજી	૩૩	૧૮૯૦	૨૫	" વાઘડીયા	૨૫	૧૦-૬-૨૬
૪૪	નિજાભાઈ ભાઈશંકર	૩૩	૧૮૯૦	૨૫	" વટાર	૨૫	૧૦-૬-૧૧
૪૫	ભગીભાઈ ગોપાળજી	૩૧	૧૮૯૧	૨૫	" જોગપારડી	૨૫	૬-૧૦-૦
૪૬	પ્રજાભાઈ કલેભભાઈ	૩૨	૧૮૯૧	૨૫	" ગોધાલો	૨૫	૬-૧૦-૦
૪૭	લાલભાઈ રજીજીજી	૩૩	૧૮૯૧	૨૫	" નાનાવરાજા	૨૫	૬-૬-૨૮
૪૮	લાલભાઈ ફરીદભાઈ	૩૦	૧૮૯૨	૨૫	" પનાર	૨૫	૮-૧૦-૧
૪૯	કસ્થાવર્ણજી ફરીદભાઈ	૩૩	૧૮૯૨	૨૫	" બોધાલી	૨૫	૮-૧૦-૦
૫૦	ખડુભાઈ ભગવાનજી	૩૦	૧૮૯૨	૨૫	" દોહિલો	૨૫	૮-૧૦-૦
૫૧	ખડુભાઈ દેવાભાઈ	૩૦	૧૮૯૧	૨૫	" સરીજીજીરંગ	૨૫	૮-૧૦-૦
૫૨	લાલભાઈ મોરારજી	૩૧	૧૮૯૨	૨૫	" હિમત	૨૫	૮-૧૦-૦
૫૩	મકનજી શંકરજી	૩૧	૧૮૯૨	૨૫	" પાલ	૨૫	૮-૧૦-૦
૫૪	કુવરજી બાવાભાઈ	૨૮	૧૮૯૩	૨૫	" પરીયા	૨૫	૭-૬-૨૮
૫૫	ગોવિંદજી કુવરજી	૨૯	૧૮૯૩	૨૫	" તરસાડા	૨૫	૭-૬-૧૧

૯૬	લક્ષ્મીભાઈ પરાગજી	૫૫	કલમ સંખ્યા	૧૫	"	લગીદ	૧૫	૩૧-૨-૦
૯૭	પ્રદેશીતમ અશાલ	૪૮	"	આમધરા	૧૫	૨૯-૧-૧૬
૯૮	ભગવાન વિન્ધનાથ	૫૧	"	ફલધરા	૧૫	૨૯-૪-૧૨
૯૯	રામચંદ્ર વલ્લભરામ	૫૨	૧૮૬૫	૧૫	"	પંચરાઈ	૧૫	૨૯-૩-૨૧
૧૦૦	રતનજી દાજીભાઈ	૫૦	"	ગોપાલ	૧૫	૨૮-૭-૨૧
૧૦૧	ખડીભાઈ વસનજી	૪૫	"	રાનફવા	૧૫	૨૮-૫-૨૦
૧૦૨	નિજાભાઈ કેસરજી	૪૬	૧૮૭૩	૯	"	કરાઈ	૧૫	૨૭-૧૦-૧૨
૧૦૩	રતનજી હરિભાઈ	૪૭	૧૮૭૩	૯	"	વેગમ	૧૫	૨૭-૧૦-૨૦
૧૦૪	ફલ્કભાઈ નાગરજી	૪૭	૧૮૭૨	૯	"	બગવાડા	૧૫	૨૬-૧૦-૦
૧૦૫	મકનજી નથુભાઈ	૪૪	"	મલિકપોર	૧૫	૨૬-૫-૦
૧૦૬	જદુરામ ફલ્કભાઈ	૪૫	૧૮૭૫	૯	"	અંબેલી	૧૫	૨૫-૯-૧૮
૧૦૭	બળવંતરાવ માધીજી	૪૫	૧૮૭૬	૯	"	વાંઝણા	૧૫	૨૪-૨-૦
૧૦૮	મંગળજી ગોવિંદરામ	૪૫	૧૮૭૭	૧૨	"	સાયણ	૧૫	૨૩-૧૦-૩
૧૦૯	કમનજી રતનજી	૪૩	૧૮૭૯	૧૨	"	સોનવાડા	૧૫	૨૧-૯-૨૦
૧૧૦	લક્ષ્મીચંદ્ર જટાચંદ્ર	૪૬	૧૮૭૯	૧૨	"	દાંતી	૧૫	૨૧-૫-૨૦
૧૧૧	અંબાલાલ ઘેલાભાઈ	૪૧	૧૮૮૦	૧૨	"	સરોલી	૧૫	૨૧-૮-૦
૧૧૨	વલ્લભરામ નવલરામ	૩૯	૧૮૮૧	૧૨	"	બુડીઆ	૧૫	૨૦-૯-૮
૧૧૩	ગણિભાઈ પ્રદેશીતમ	૪૦	૧૮૮૩	૧૨	"	સોસિક	૧૫	૧૯-૧૦-૪
૧૧૪	પ્રશાંતભાઈ ગાંગભાઈ	૩૭	૧૮૮૮	૧૨	"	સીકર	૧૫	૧૭-૯-૦
૧૧૫	શેખરમી સરવરશેખ	૪૧	૧૮૮૮	૧૨	"	સુનશી, પ્રોદ ઉર્ડુ સફલ	૧૫	૧૬-૮-૨૪
૧૧૬	ફલ્કભાઈ દાજીભાઈ	૩૮	૧૮૮૭	૧૨	"	મહેતાજી, અંબાલા	૧૫	૧૫-૯-૯
૧૧૭	મકનજી લાલભાઈ	૩૭	૧૮૮૭	૧૨	"	હાંસાપોર	૧૫	૧૪-૮-૧૪

૧૮	અંકીલાઈ, મોરારજી	૩૬	૧૮૮૭	૧૨	કલવાડ	૧૫	૧૩-૮-૧૦
૧૯	સુસાલાઈ ઉમરલાઈ	૩૮	૧૮૮૮	૧૨	સુનશી, ચીખલીઉંડુફૂલ	૧૫	૧૨-૮-૧૭
૧૨૦	ધણિલાઈ સુલેમાન	૩૪	૧૮૮૮	૧૫	વાલોડ ઉંડુફૂલ	૧૫	૧૧-૫-૦
૧૨૧	અંકીલાઈ ખરાજી	૩૧	૧૮૮૬	૨૦	મહિતાજી, કીરવાડ	૧૫	૧૦-૮-૧૨
૧૨૨	સરગુમાઈ રામલાઈ	૩૦	૧૮૮૮	૨૦	દેગામા	૧૫	૮-૧૦-૦
૧૨૩	પ્રથાલભાઈ નિચજાભાઈ	૨૯	૧૮૮૨	૧૫	દાંડી તા. જલાલપુર	૧૫	૮-૧૦-૦
૧૨૪	રણછોડજી વળવેજી	૨૯	૧૮૮૫	૨૦	કાયમડી	૧૫	૮-૧૦-૦
૧૨૫	દસનજી ગાંધીભાઈ	૨૯	૧૮૮૫	૨૫	દેલાડવા	૧૫	૫-૮-૩
૧૨૬	મણીલાલ વખનજી	૨૯	૧૮૮૫	૨૦	ભગવા	૧૫	૫-૮-૩
૧૨૭	લાલભાઈ વસલભાઈ	૨૯	૧૮૮૫	૨૫	દોલેટ	૧૫	૫-૮-૩
૧૨૮	હિરિલાઈ ગુલામભાઈ	૨૮	૧૮૮૫	૨૫	ગાડરિયા	૧૫	૫-૮-૦
૧૨૯	ગુલામભાઈ લિનાભાઈ	૨૮	૧૮૮૬	૨૫	મોરભગવા	૧૫	૮-૨૫
૧૩૦	અરુજી વજલભાઈ	૨૮	૧૮૮૬	૨૫	કેમલાવ	૧૫	૮-૨૨
૧૩૧	મકનજી ફત્તયાજી	૨૯	૮૮૬	૨૦	સણીયા	૧૫	૮-૨૨
૧૩૨	રતનજી ખડીભાઈ	૨૫	૧૮૮૬	૨૫	ફડવેલ	૧૫	૮-૨૧
૧૩૩	ખંડિલાઈ લિનાભાઈ	૩૫	૧૮૮૬	૨૫	અજરણ	૧૫	૮-૧૮
૧૩૪	નારવેજી ગાંધીભાઈ	૨૬	૧૮૮૭	૨૫	ઝોંગ	૧૫	૩-૮-૨૩
૧૩૫	નરોત્તમ ગોવિંદજી	૨૭	૧૮૮૭	૨૦	પીપલગભાઈ	૧૫	૩-૮-૧
૧૩૬	હરકીસનદાસ દયારામ	૨૫	૧૮૮૭	૨૫	દેડલાવ	૧૫	૩-૮-૧૬
૧૩૭	સિલેમાન ધરમાજી	૨૬	૧૮૮૮	૨૦	સુનશી, ચાલીપુર ઉંડુફૂલ	૧૫	૨-૧૦-૦
૧૩૮	દસનજી ગોવિંદજી	૨૫	૧૮૮૮	૨૫	મહિતાજી, સાદાવેલ	૧૫	૨-૮-૧૫
૧૩૯	નિચજાભાઈ રતનજી	૨૫	૧૮૮૮	૨૫	વાંક	૧૫	૨-૮-૧૫
૧૪૦	ખંડિલાઈ દાજીભાઈ	૨૩	૧૮૮૮	૨૫	ઉમરા	૧૫	૧-૧૦-૮

૧૪૧	બીમલાઇ દયાળજી	૩૭	"	૧૮૯૯	૨૦	૧લો ગાસી. બારડોલા	૧૫	૧-૯-૦
૧૪૨	હોવાલાલ કદાનદાસ	૨૩	"	૧૮૯૯	૨૫	મહેતાજી, ભાંડુત	૧૫	૧-૮-૦
૧૪૩	મુળચંદ બપચંદ	૨૫	"	૧૮૯૬	૨૫	" કંઈજ તા. મોડવી	૧૫	૧-૦-૧૩
૧૪૪	કાળાભાઈ લલચુભાઈ	૨૪	"	૧૮૯૭	૨૦	" છરવાડા	૧૩	૩-૮-૨૩
૧૪૫	ગાંધીભાઈ ચીનીભાઈ	૪૬	"	" કન્યાશાળા અખ્યામા	૧૨	૨૯-૨-૨૮
૧૪૬	વસનજી ગોપાળજી	૪૫	બુર્નીકચુલર માસ્તર	...	૯	" વાઘેચ	૧૨	૨૯-૨-૨૪
૧૪૭	ગાંધીભાઈ ફરીરભાઈ	૪૪	કોડની સાતમી ક-	૯	...	" ઉમરા	૧૨	૨૮-૮-૦
૧૪૮	પ્રાણજીવન આરમારામ	૪૪	લમ મુજબ.	૯	...	" પલસોડ	૧૨	૨૮-૮-૦
૧૪૯	રંભિકર ફરિયાસર	૪૬	"	૯	...	" અગજીકન્યાશાળા	૧૨	૨૮-૪-૦
૧૫૦	પરાગ ભૂના	૪૩	"	૯	...	" સાદકપોર	૧૨	૨૭-૧૧-૧૫
૧૫૧	પરજીરામ દયારામ	૪૮	"	૯	...	" ભટગામ	૧૨	૨૭-૧૦-૯
૧૫૨	દયાળજી વસનજી	૪૫	દેડ, ૧૮૭૩	૯	...	વડોલી તા. બારડોલી	૧૨	૨૭-૧૦-૭
૧૫૩	ગુલાબભાઈ ગાંધીભાઈ	૪૬	" ૧૮૭૩	૧૨	...	" ડુંગરીશલા	૧૨	૨૭-૧૦-૬
૧૫૪	હરિભાઈ મકનજી	૪૬	" ૧૮૭૩	૯	...	" મગોદ ડુંગરી	૧૨	૨૭-૧૦-૬
૧૫૫	બીખાભાઈ શંકરજી	૪૫	બુર્નીકચુલર માસ્તર	૯	...	" કાસમ	૧૨	૨૬-૫-૦
૧૫૬	બળન ભુલા	૪૫	કોડની સાતમી ક-	૯	...	" ઉદલાગ	૧૨	૨૬-૫-૦
૧૫૭	વસનજી હરિભાઈ	૪૭	લમ મુજબ	" અલેટા	૧૨	૨૫-૧૦-૧૫
૧૫૮	લાલભાઈ અંગાભાઈ	૪૨	દેડ, ૧૮૮૩	૯	...	" તેનાનીરાંગ	૧૨	૨૫-૬-૦
			બુર્નીકચુલર માસ્તર			
			૨ કોડની સાતમી	૯	...			

૧૫૯	સમ્રાટ પ્રાચીન	૪૦	કલમ મેળ.	...	કેળીપુર	૧૨	૧૪-૪-૦
૧૬૦	અભેરામ પ્રાચીન	૪૧	... વૃન્દાવન આસ્ત- ર કાંડની સાતમી	૯	કેળીપુર	૧૨	૨૨-૧૧-૧૭
૧૬૧	ગોતીરામ નરમોરામ	૪૧	કલમ મેળ. ૧૮૭૮	૧૨	કેળીપુર	૧૨	૨૧-૮-૧૫
૧૬૨	પ્રાચીન નરમોરામ	૪૧	કેળીપુર	૧૨	૨૦-૧૦-૩
૧૬૩	મંજરામ પ્રાચીન	૪૧	... વૃન્દાવન આસ્ત- ર કાંડની સાતમી	૯	કેળીપુર	૧૨	૨૦-૪-૨૯
૧૬૪	રણછોડ કલ્યાણ	૪૨	કલમ મેળ. ૧૮૭૬	૯	ભાગડ	૧૨	૧૬-૪-૦
૧૬૫	ફલિંગમ કલ્યાણ	૩૫	" ૧૮૮૧	૯	નરમોરામ	૧૨	૧૬-૧-૭
૧૬૬	નરમોરામ કલ્યાણ	૩૫	" ૧૮૮૪	૯	મુખ	૧૨	૧૫-૮-૧૭
૧૬૭	બુધામ કલ્યાણ	૩૬	" ૧૮૮૫	૯	દેવામ તા. પારડી	૧૨	૧૫-૮-૬
૧૬૮	ભગવાન ગોવિંદ	૩૫	" ૧૮૮૬	૯	નૌગામ તા. વીખલી	૧૨	૧૪-૮-૦
૧૬૯	ગોપાલ રામભાઈ	૩૩	" ૧૮૮૫	૧૫	વિદ્યામ.	૧૨	૧૪-૮-૦
૧૭૦	જીવંત રામભાઈ	૩૭	" ૧૮૮૬	૯	સિદ્ધાંત.	૧૨	૧૪-૮-૦
૧૭૧	ખેડભાઈ ભાઈદાસ	૩૫	" ૧૮૮૬	૯	ભાઈપુર.	૧૨	૧૪-૮-૦
૧૭૨	મણીશંકર ભાઈદાસ	૩૬	" ૧૮૮૬	૧૨	અમરોલી.	૧૨	૧૪-૭-૧૮
૧૭૩	મણીશંકર નરમોરામ	૩૫	" ૧૮૮૮	૧૨	અમરોલી.	૧૨	૧૨-૮-૨૯
૧૭૪	રામભાઈ રણછોડ	૩૨	" ૧૮૮૮	૧૨	ભેસાલ.	૧૧	૧૧-૧૦-૧
૧૭૫	અમરા નરમોરામ	૩૬	" ૧૮૮૯	૯	અલ્યાલ.	૧૨	૧૦-૮-૨૬
૧૭૬	કલ્યાણ લલિતભાઈ	૩૩	" ૧૮૮૬	૯	" વડોલી તા. જોરપાડ	૧૨	૧૦-૮-૦

૧૭૭	બહાદુરસિંહ શામભાઈ	૩૪	૧૮૯૦	૯	૧ લો આ. જલાલપુર	૧૨	૧૦-૫-૦
૧૭૮	દયાળજી દુલેભભાઈ	૩૬	૧૮૮૮	૯	મહેતાજી, કુંભારીઆ	૧૨	૧૦-૫-૦
૧૭૯	લક્ષ્મીભાઈ દુર્લભભાઈ	૩૨	૧૮૯૬	૯	૧ લો આ. ચીખલી	૧૨	૧૦-૪-૦
૧૮૦	કાળાભાઈ ફેફરીભાઈ	૨૯	૧૮૯૫	૧૨	મહેતાજી, સેંગવી	૧૨	૯-૧૦-૦
૧૮૧	જગાભાઈ રેદરજી	૩૦	૧૮૯૬	૧૨	" અંબાજી	૧૨	૯-૯-૧૫
૧૮૨	લક્ષ્મીભાઈ કસનજી	૩૧	૧૮૯૧	૯	" કન્યાસી	૧૨	૯-૯-૯
૧૮૩	પુરેયોત્તમ ખંડેભાઈ	૨૮	૧૮૯૩	૯	" ખન્નેદ	૧૨	૭-૯-૧૭
૧૮૪	ગોપાળજી નયુંભાઈ	૩૨	૧૮૯૧	૯	" ફરમલા	૧૨	૬-૧૧-૦
૧૮૫	લાક્ષાભાઈ ઉમ્મભાઈ	૨૭	૧૮૯૮	૧૨	" તરભાણું	૧૨	૬-૯-૧૦
૧૮૬	ભીમભાઈ નીજભાઈ	૨૯	૧૮૯૪	૧૫	" માશમા	૧૨	૬-૯-૫
૧૮૭	ગ્રેમાભાઈ લખાભાઈ	૨૬	૧૮૯૪	૯	" ભેસ્તાન	૧૨	૬-૭-૧૨
૧૮૮	રેક્ષમણી કુંભળરામ	૨૬		૧૫	મહેતીજી, કડોદ	૧૨	૨-૧૧-૨૧
૧૮૯	પુરેયોત્તમ નાગરજી	૩૭	૧૮૯૮	૨૦	૧ લો આ. ઝોરપાડ	૧૨	૨-૬-૨૦
૧૯૦	સુરજ ભાલા	૨૧	૧૮૯૬	૧૨	મહેતીજી, અગ્રામા	૧૨	૨-૪-૧૧
૧૯૧	મહિપતરામ નરભેરામ	૨૪	૧૮૯૯	૨૫	મહેતાજી, અગ્રેલી	૧૨	૧-૮-૫
૧૯૨	ગુલાબભાઈ ભાણોભાઈ	૨૪	૧૮૯૯	૨૦	" મનરોજ	૧૨	૧-૮-૫
૧૯૩	કસનજી મોહનભાઈ	૨૪	૧૯૦૦	૨૫	" ગોરગામ	૧૨	૦-૧૦-૮
૧૯૪	રણછીજી રેધનાથજી	૨૫	૧૯૦૦	૨૫	" ડીડીલી	૧૨	૦-૧૦-૪
૧૯૫	પરાગજી ગણીભાઈ	૨૫	૧૯૦૦	૨૫	" ભમથાણા	૧૨	૦-૧૦-૪
૧૯૬	ગુલાબભાઈ તિગ્જભાઈ	૨૩	૧૯૦૦	૨૦	" નરેયુ	૧૨	૦-૧૦-૪
૧૯૭	મોરારજી લક્ષ્મીભાઈ	૨૫	૧૯૦૦	૨૦	" તોગામાતા. માંડવી	૧૨	૦-૧૦-૩
૧૯૮	રતનજી ગણીભાઈ	૨૪	૧૯૦૦	૨૫	" સ્વાદલા	૧૨	૦-૧૦-૩
૧૯૯	ભીખાભાઈ રેધનાથજી	૨૫	૧૯૦૦	૨૫	" બાલદા	૧૨	૦-૯-૨૩

૧૦૦	નારાયણ મંજરામ	૨૬	"	૧૯૦૦	૨૫	"	નરયાણ	૧૨	૦-૯-૨૧
૧૦૧	પુરોગામ કુંવરજી	૨૨	"	૧૯૦૦	૨૦	"	કુંભીઆ	૧૨	૦-૯-૧૪
૧૦૨	ગોદાવરી નયરામ	૧૭	"	૧૯૯૯	૧૨	"	મહિતાજી, તલંગપોર	૧૨	૦-૯-૨૦
૧૦૩	ચુનાબાગ કન્યાશાળા	૩૭	"	૧૯૮૬	૯	"	મહિતાજી, થેજ	૧૧	૧૪-૯-૧૪
૧૦૪	બીમલાજી સાયલામ	૩૩	"	૧૯૯૦	૯	"	૧ લો આ. કતારગામ	૧૧	૯-૪-૮
૧૦૫	ગાંધીબાજી કોંગ્રેસી	૩૬	"	૧૯૯૯	૨૦	"	વાંઘોડ	૧૧	૯-૧૦-૦
૧૦૬	બીમલાજી મળાજી	૨૪	"	૧૯૦૦	૯	"	સંજયોટમ ૧લો આ.	૧૧	૬-૪-૧૫
૧૦૭	રમનાથજી વાવાલાજી	૪૦	"	૧૯૦૦	૯	"	કતારગામ	૧૦	૨૬-૫-૧૬
			વકીલો કમિટી માસ્ટર- ટીચર્સની સાતથી કેલમ મેન્યુ.				મહિતાજી, ચલા		
૨૦૮	બીખાભાઈ પરાગજી	૪૧	"	"	૯	"	ગંડી તા. વલસાડ	૧૦	૨૪-૯-૨૫
૨૦૯	ફકીરભાઈ દુર્ગાભાઈ	૪૦	"	"	૯	"	કવાસ	૧૦	૨૧-૪-૦
૨૧૦	વિશ્વરામ છિન્નમરામ	૩૬	"	"	૯	"	" અધુધાન નવાશાળા	૧૦	૨૦-૬-૧૯
૨૧૧	સાહેબજી હમનજી	૨૯	દેવ,	૧૯૯૮	૯	"	મુનશી, ગીબડી હિ. દે	૧૦	૯-૧૧-૧૭
૨૧૨	નારણજી રામભાઈ	૨૬	"	૧૯૯૦	૯	"	સમત્રોટમ મહિતાજી ભટ્ટેલી	૧૦	૯-૭-૦
૨૧૩	પરાગજી નિળભાઈ	૨૮	"	૧૯૦૦	૧૨	"	સુવાલી	૧૦	૯-૫-૨૪
૨૧૪	રામભાઈ બિસાલ	૨૬	"	૧૯૯૯	૯	"	મહિતાજી, મદી	૧૦	૬-૯-૫
૨૧૫	દેવાભાઈ અડિભાઈ	૨૨	"	૧૯૦૦	૨૫	"	ટોટાજ	૧૦	૦-૧૦-૦
૨૧૬	ભગવાનજી કન્યાશાળા	૨૨	"	૧૯૦૦	૧૫	"	સકવાવ	૧૦	૦-૯-૨૦
૨૧૭	વસનજી જગાભાઈ	૨૪	"	૧૯૦૦	૧૫	"	પાતલ	૧૦	૦-૯-૧૬
૨૧૮	વસનજી દુર્લભભાઈ	૨૩	"	૧૯૦૦	૨૧	"	" જોરીકળીઆ	૧૦	૦-૯-૧૨
૨૧૯	પરામજી જગાભાઈ	૨૮	"	૧૯૦૦	૧૨	"	આળા	૧૦	૦-૫-૮
૨૨૦	લક્ષ્મીભાઈ સુંદરજી	૪૩	"	૧૯૦૦	૯	"	૧ લો આ. દોહલુ	૮	૨૪-૧૧-૦

૨૪૦	દેશવસંમ શાંતીરામ	૪૬	"	"	આમલી	૧૦	૨૦-૪-૦
૨૪૧	રવેશ્વરાજ ગોપાળભાઈ	૩૮	"	"	ભેશાલુ	૧૦	૨૦-૨-૮
૨૪૨	દુરગાદેવ ગોપાળજી	૩૬	"	"	વેણી	૧૦	૨૦-૧-૧૬
૨૪૩	મણીશંકર પ્રાણીશંકર	૩૭	"	"	મુલદ	૧૦	૧૬-૧૦-૦
૨૪૪	જયેશાય બીખાભાઈ	૩૮	"	"	ભાદાલ	૧૦	૧૬-૮-૧૪
૨૪૫	મીરાંરજી કેવરજી	૩૬	"	"	સોતાકન્યાશાળા	૧૦	૧૮-૮-૨૮
૨૪૬	વસંતજી દેશવજી	૩૮	"	"	સળગ્રોટમ મહેતાજી	૧૦	૧૮-૫-૦
૨૪૭	ભીમભાઈ ખંડેભાઈ	૩૭	"	"	દાંડી	૧૦	૧૭-૪-૫
૨૪૮	દત્તનાયક દેવભાઈ	૩૩	"	"	મહેતાજીખંડેરડી	૧૦	૧૭-૨-૦
૨૪૯	પરાજી ભગવાનજી	૩૬	"	"	ઉડડી કન્યાશાળા	૧૦	૧૭-૨-૦
૨૫૦	લક્ષ્મણાઈ ભગવાનજી	૩૭	"	"	અરથાલુ	૧૦	૧૬-૫-૧૭
૨૫૧	મહિમદ હોન	૩૪	"	"	ખાપરીઆ	૧૦	૧૫-૫-૮
૨૫૨	નિચળભાઈ હરિભાઈ	૩૬	"	"	સળગ્રોટમ મહિ.	૧૦	૧૬-૨-૧૪
૨૫૩	જાગ્રીભાઈ દરથાલજી	૪૦	"	"	તાજી આશ્રમા	૧૦	૧૬-૨-૧૨
૨૫૪	દેવા રતનજી	૩૩	"	"	મહેતાજી, ચનવાઈ	૧૦	૧૬-૦-૨૦
૨૫૫	માણેશ્વાલ ગોવિંદભાઈ	૩૭	"	"	ઉમરસાડી	૧૦	૧૫-૧૦-૮
૨૫૬	રવેશ્વરાજ હરિભાઈ	૩૫	"	"	આંચરકેલ	૧૦	૧૫-૩-૧૧
૨૫૭	દયાળજી નિચળભાઈ	૨૯	"	"	ઝોરમા	૧૦	૧૩-૬-૧૬
૨૫૮	મીનાભાઈ વસંતજી	૩૦	"	"	કુકરી	૧૦	૧૨-૧૧-૦
૨૫૯	કસનજી લક્ષ્મણાઈ	૩૦	"	"	દેશામતા. સીખલીકન્યા.	૧૦	૧૨-૧૮-૦

૨૬૦	નરસિંહરામ ત્ર્યંબકરામ	૩૧	ગોદાવારી	૧૦	૧૨-૭-૦
૨૬૧	બળદેવ હરિદેવ	૨૮	વીરપોર	૧૦	૧૨-૩-૦
૨૬૨	ગણપતરામ નંદરામ	૨૮	ડીરવા	૧૦	૧૨-૨-૦
૨૬૩	ધનજી ભુંલા	૩૭	હિંડી ફળીઆ	૧૦	૧૧-૪-૦
૨૬૪	ચુનીલાલ ગોપાળદાસ	૩૦	ધામદલા	૧૦	૧૧-૩-૦
૨૬૫	નાગરજી નારણજી	૨૮	ભદલી આનંદ	૧૦	૧૦-૧૦-૦
૨૬૬	ભીમલાલ નયુભાઈ	૩૫	રફ. નં. ૩		
૨૬૭	છોટીબીબી નરસિંહલાલ	૪૯	સબમો. મહેતાજી બીગરી	૧૦	૧૦-૧૦-૦
૨૬૮	શેખઅહમદ શેખરહીમ	૨૮	મહેતાજી ઓરખાડ ઉ.	૧૦	૧૦-૭-૦
૨૬૯	રણછોડજી બાનાભાઈ	૨૭	કુન્ધાશાળા		
૨૭૦	વલ્લભરામ જીવણરામ	૨૮	મુનશી, કછોલી ઉ. રફ.	૧૦	૯-૮-૧૭
૨૭૧	ક્રીષ્ણ દેવજી	૨૮	મહેતાજી, કુંગરી	૧૦	૯-૭-૦
૨૭૨	મુખા દેવા	૨૫	અકાટી	૧૦	૯-૦-૦
૨૭૩	મંગા વાલા	૨૭	દધવાડ	૧૦	૭-૬-૪
૨૭૪	ગોપાળજી ગોવિંદજી	૨૮	સરેયા	૧૦	૭-૨-૭
૨૭૫	પુરોહિતમ દેવરાંકર	૨૬	ગોદીચેર	૧૦	૭-૦-૧૬
૨૭૬	કેશવરામ પ્રાણશંકર	૩૩	મેધર	૧૦	૭-૦-૦
૨૭૭	લાણા લંગડ	૨૭	લીલાપોર	૧૦	૬-૯-૧૦
૨૭૮	હથાતમીયાં મોસામીયાં	૨૬	પુણા	૧૦	૬-૯-૭
૨૭૯	લાજા ફગીર	૨૬	અમલસાડી	૧૦	૬-૮-૪
૨૮૦	જીણા નારણ	૩૧	બાલદા	૧૦	૬-૧-૦
		૨૫	કસ્તાવ	૧૦	૬-૦-૧૪
			પરેડી	૧૦	૫-૫-૭

૫-૪-૨	૧૦	ધરમપોર	૧૦	૫-૪-૨
૪-૩-૬	૧૦	ભેસદલા	૧૦	૪-૩-૬
૩-૦-૨૨	૧૦	ટુવગઢ	૧૦	૩-૦-૨૨
૩-૦-૨૦	૧૦	સ. ગ્રા. એ. કલ્જ	૧૦	૩-૦-૨૦
૩-૦-૧૨	૧૦	સ. ગ્રા. ભદેલી નં. ૧	૧૦	૩-૦-૧૨
૨-૬-૧૫	૧૦	ખરીડા	૧૦	૨-૬-૧૫
૨-૮-૦	૧૦	કિહર	૧૦	૨-૮-૦
૧-૬-૦	૧૦	દોલાઇ	૧૦	૧-૬-૦
૧-૫-૨૦	૧૦	મુનશી, વાલોડ ઉ.	૧૦	૧-૫-૨૦
૦-૧૧-૧૧	૧૦	કુન્યા શાળા	૧૦	૦-૧૧-૧૧
૦-૨-૩	૧૦	સ. ગ્રા. મુનશી અટોદ્રા	૧૦	૦-૨-૩
		ઉ. સૂલ		
		સ. ગ્રા. ઉ. કુન્યાશાળા		

૨૮૧	માનીયા વાલજી	૨૩
૨૮૨	ભૂલા દીતીયા	૨૬
૨૮૩	બળવંતરાવ વામનરાવ	૨૩
૨૮૪	રબુજીરાજી ચોરાજી	૨૩
૨૮૫	રાજુભાઈ ગઢાભાઈ.	૨૪
૨૮૬	દોલા મહાદેવ	૨૩
૨૮૭	પ્રભાતકર કૃષ્ણરામ	૩૬
૨૮૮	ગોપાળ દેસર	૨૦
૨૮૯	દાદાભીયાં દેસરીયાં	૫૦
૨૯૦	ભાદરખાન આલમખાન	૧૮
૨૯૧	શોખમુસ્તફા લાલભાઈ	૧૮

શિક્ષકોની ત્રિમાસિક સ્પર્ધા.

ગઈ ત્રિમાસિક સ્પર્ધાનું પરિણામ નીચે મુજબ છે:—

પ્રશ્ન ૧ લેા—આ પ્રશ્નો ઉત્તર દ્વિત હવાભાઈ દેશાઈભાઈ પટેલ, ઉત્તેલીઆ તા. ધોળકાના મહેતાજી તરફથી મળેલો હોવાથી અને તે સન્તોષકારક હોવાથી તેમને રૂ. ૨) નું ઇનામ આપવામાં આવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૨ લેા—આ પ્રશ્નો ઉત્તર દ્વિત હવાભાઈ અમીચંદ પટેલ જામનગર પંચકોરી તાલુકા સ્કૂલના સ્પેશ્યલ આસિસ્ટન્ટ તરફથી મળેલો હોવાથી અને તે સન્તોષકારક હોવાથી તેમને રૂ. ૨) નું ઇનામ આપવામાં આવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૩ લેા—આ પ્રશ્નો ઉત્તર ૮ જાણી તરફથી મળ્યા હતા, તેમાંથી પોપટલાલ જેયંદ અંબાણી, રાજકોટ સ્પેશ્યલ સિવિલ સ્કૂલના આસિસ્ટન્ટને રૂ. ૧) નું ઇનામ આપવામાં આવ્યું છે.

આ ત્રિમાસિકમાં નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર લખી મોકલવા:—

(૧) ગપા ફેબ્રુઆરી-માર્ચના શાળા પંચમાં પદાર્થ પાઠોની યોજના આપી છે, તેમાં જણાવ્યું છે કે પાઠો ધોરણ વાર ચક્રતા ક્રમમાં લેવા. આ સૂચનાને અનુસરીને પાણી વિષે ધોરણ વાર પાઠ આપવાની નોંધ કાઢો.

ઇનામ રૂ. ૨)

(૨) નવા ચોથા ધોરણમાં ગુજરાતનો ઇતિહાસ વાર્તાઓથી શિખવવાની સૂચના આપી છે, તે મુજબ કરણુ થેલાના કાળનો ઇતિહાસ શિખવવાને એક સાદી રમૂજ વાર્તા બનાવો.

ઇનામ રૂ. ૨)

(૩) સંયુક્ત સંખ્યાઓનો ગુણકાર ધાય નહિ તે છતાં તેનો ગુણકાર કરવામાં આવે છે તે શું સમજીને કરવામાં આવે છે એ બાબતની નોંધ તૈયાર કરો.

ઇનામ રૂ. ૧)

ટીપ—સ્પર્ધાના નિયમો માટે એપ્રિલ સને ૧૯૯૩ના શાળા પંચમાં લેવા. તા. ૨૦ મી સપ્ટેમ્બર પછી આવેલા ઉત્તર લક્ષમાં લેવાશે નહિ.

કેલવણી સ્વાતાની સ્વરો.

જાહેર ખખર.

રાજકોટ મેલ ટ્રેનિંગ કોલેજની પ્રવેશક પરીક્ષા.

૧. આથી ખખર આપવામાં આવે છે, કે કાઠિયાવાડ મેલ ટ્રેનિંગ કોલેજની ચાતુ સાલની પ્રવેશક પરીક્ષા તા. ૧૨ માહે સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૦૨ ને શુક્રવારે (અગરતા દશ વાગે) અને તે પછીના દિવસોએ રાજકોટ મેલ ટ્રેનિંગ કોલેજના મકાનમાં લેવામાં આવશે. આ પરીક્ષા સાતમા ધોરણમાં થશે, માટે જેમણે સાતમા ધોરણનો અભ્યાસ કર્યો હોય તેવા વિદ્યાર્થીઓએ હાજર થવું.

૨. સને ૧૮૮૦ ના સપ્ટેમ્બર માસના રાજા પત્રમાં નમૂનો છપાયો છે, તે મુજબ મહેતાજીઓએ સર્ટિફિકેટ આપતાં જણાવ્યું કે ઉમેદવારની ઉમ્મર ૧૭ વર્ષથી વધારે અને ૨૨ વર્ષથી ઓછી છે, તેમ જ કાંઈ ખોડ ખાંપણ નથી, તે ચાલ ચલગત સારી છે. ચાલ ચલગતની બાબતમાં ખાસ તપાસ કરી પોતાની ખાતરી કરીને જ મહેતાજીઓએ સર્ટિફિકેટ આપવું.

૩. સર્ટિફિકેટમાં ઉમ્મરનાં વર્ષ, માસ, અને દિવસ લખવાની સાથે અંગ્રેજી અને ગુજરાતી જન્મ લિધિ લખવા ચૂકવું નહિ.

૪. સત્તર વર્ષ કરતાં ન્હાની ઉમ્મરના ઉમેદવારોને પરીક્ષા આપવા સારૂ ખંજૂરી મેળવવાની જરૂર નથી. તેઓ પાસ થશે તો પણ તેમને કોલેજમાં દાખલ કરવામાં નહિ આવે.

૫. બાવીસ વર્ષ કરતાં મોટી ઉમ્મરના વિદ્યાર્થીઓએ પરીક્ષા આપવા માટે, તેમ પાસ થયા પછી કોલેજમાં દાખલ થયા સારૂ, કાઠિયાવાડ એજન્સિના મહેરબાન થીફ ડેપુટી એન્સુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ બહાદુરની ખાસ પરવાનગી મેળવવી પડશે.

૬. જે ઉમેદવારે પરીક્ષા પહેલાંના બાર માસમાં એક કરતાં વધારે મહેતાજી ખાસે અભ્યાસ કર્યો હોય, તેમણે તે સઘળાનાં સર્ટિફિકેટ લાવવાં ચાલ ચલગતની બાબતમાં તો પરીક્ષા પહેલાં એક માસ અગાઉનું સર્ટિફિકેટ ખાતરી લાયક ગણાશે.

૭. પરીક્ષા ચર્ધ રહ્યા બાદ લાયક જણાયેલા ઉમેદવારોને શરીર સ્ખન્ધી તપાસ માટે ગહેરબાન દાકતર સાહેબ ખાસે મોકલવામાં આવશે, માટે તેમણે વધારે વખત રોકાવું પડશે.

૮. દર વર્ષે પ્રવેશક પરીક્ષાની બહેર ખબર બનતા સુધી શાળા ધનમાં પ્રગટ કરવામાં આવશે. પણ પરીક્ષાની તારીખ ઉતાવળે જાણવાની જેની આતુરતા હશે, તેને રાજકોટમાં રહેતા તેના લાગતા વળગતા તરફથી અગર સ્કોલરો તરફથી તે મળી શકશે, કારણ કે તારીખ મુકરર થયેથી તુરત કોલેજના નોટિસ બોર્ડ ઉપર તે બહેર કરવાનો રિવાજ છે.

રાજકોટ.

તા. ૩૦ જૂન સને ૧૯૦૨.

P. N. Doctor,
 પ્રિન્સિપલ, કાઠિયાવાડ મેલ ટ્રેનિંગ કોલેજ,
 રાજકોટ.

જાહેર ખબર.

મહાલક્ષ્મી ફિઝેલ ટ્રેનિંગ કોલેજની પ્રવેશક પરીક્ષા.

સને ૧૯૦૨.

હિતર ભાગની તમામ નિયમોના માસ્તરો, આસિસ્ટન્ટો અને સ્ત્રી શિક્ષકોને ખબર આપવામાં આવે છે, કે આ કોલેજમાં દાખલ થનાર સ્ત્રીઓની પ્રવેશક પરીક્ષા તા. ૫ મી માહે નવેમ્બર સને ૧૯૦૨ને રોજ સદરહુ કોલેજના મકાનમાં સવારના ૧૦ા વાગે લેવામાં આવશે. માટે જે સ્ત્રીઓને એ પરીક્ષામાં દાખલ થવું હોય તેમને ખબર મોકલવા બંધોબસ્ત કરશો.

પરીક્ષા નવા પાંચમા ધોરણ પ્રમાણે લેવામાં આવશે. ભૂગોળનો વિષય જૂના પાંચમા ધોરણ પ્રમાણે લેવાશે. ૧૫ વર્ષથી ઓછી તેમ જ ૨૫ વર્ષથી વધારે ઉંમરની સ્ત્રીઓને દાખલ કરવામાં આવશે નહિ. ઉમેદવારે આ સાથેના નમૂના પ્રમાણે એક પત્રક ભરીને સપ્ટેમ્બર માસ આંખર સુધીમાં જિલ્લાના મહેરબાન કે. એ. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના અભિપ્રાય સાથે હાથે મોકલવું, અને તે સાથે પોતાની સારી ચાલ ચલગત માટે બે આબરુદાર ગૃહસ્થોનાં સર્ટિફિકેટ પણ મોકલવાં.

પાસ થનાર પંખી મહેતાઈની, આસિસ્ટન્ટની, અને મેસ ટ્રેનિંગ કોલેજના રોકાણરોની સ્ત્રીઓ પ્રથમ પસન્દ કરવામાં આવશે.

મહાલક્ષ્મી ફિઝેલ ટ્રેનિંગ કોલેજ,

અમદાવાદ.

A. E. Brooke,

આ. લેડી સુપરી-ટેન્ડન્ટ.

જાહેર ખબર.

ઇ. નં. ૨૧૩૪, તા. ૨૫-૬-૦૨.

મહેરબાન ડિરેક્ટર સાહેબ પોતાના નં. ૨૨૯૬ તા. ૧૯-૬-૦૨ થી જણાવે છે કે મિ. રૈવાશકર પ્રાણુરાકર વોરા કૃત હિંદુસ્તાનનો (ભારતવર્ષનો) ઇતિહાસ નિશાળોમાં ચલાવવા લાયક નથી, અને તે છાપેલી યાદીમાંથી આવતા નવેમ્બર માસમાં કમી કરવામાં આવશે.

C. Mayne,

આ. એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર ઉ. ભા.

નવાં પુસ્તકો.

હોપ કૃત ગુજરાતી પાંચમી	૦-૬-૦
સંસ્કૃત રેખા ગણિત ભાગ ૧ લો.	૧૨-૦-૦

G. J. Agashe,

ઇન્સ્ટ્રુક્ટર, સરકારી બુક ડીપો, મુમ્બઈ.

ભારે વખણાયેલી, ખચીત શ્રેષ્ઠ અને સસ્તી.

આદરજી કાવસજી માસ્તરની

દસ્તગત શિક્ષક કોપીબુકો.

“કમીશનમાં વધારો.” આઠ લાગમાં. “કમીશનમાં વધારો.”

કેળવણી ખાતાના હાલના તથા આગલા ઇન્સ્પેક્ટરો તથા ડેપુટી ઇન્સ્પેક્ટરો, દેશની કેળવણીમાં આગેવાન બનીતા શુદ્ધચો, પ્રેમિસરો, પ્રિન્સિપલો, હેડમાસ્તરો અને શિક્ષકો, મુખ્યમંત્રી તથા મુજરાતના સર્વે બહેર છાત્ર તરફથી એકે અગાજે તારીફ કરતાં અતિ સન્તોષકારક ખાત્રી પત્રો.

મહેરબાન ડિરેક્ટર સાહેબે તથા ઉત્તર વિભાગના મહેરબાન માણ ઇન્સ્પેક્ટર ઇ. બર્મસ્ટ્રસ સાહેબે દસ્તગત શિક્ષક કોપીબુકોને જ સઘળી મંજૂર કરેલી કોપીબુકોમાં શ્રેષ્ઠ ગણી છે, અને લખે છે કે સારી સ્કૂલો આવી સરસ કોપીબુક જ વાપરવાને મંજૂરી ધરાવશે.

મુખ્યમંત્રી તથા મુરત, ભરૂચ, નડીઆદ, અમદાવાદ વગેરે શહેરની બેઠન્ટ સ્કૂલ કમિટીના અનુભવી સદ્ગૃહસ્થોએ પણ સઘળી કોપીબુકો માંથી સરખાવ્યા પછી દસ્તગત શિક્ષક કોપીબુકોને જ સર્વ કોપીબુકોમાં શ્રેષ્ઠ ગણી છે, અને તેમના તાખાની સર્વે સ્કૂલોમાં એ જ કોપીબુકો ચલાવવાનો હુકમ કર્યો છે.

આ કોપીબુકો માટે ને ને સદ્ગૃહસ્થો તરફથી સાર્ટિફિકેટ મળેલાં છે તેમનાં નામ વાંચવાથી ખાત્રી થશે. તેમાંથી યોગ્ય નીચે પ્રમાણે.

ડિરેક્ટર સાહેબ તથા એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરો.

કે. એમ. ચેટર્જી. એમ. એ. માણ ડિરેક્ટર એન્ડ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન.

ટી. બી. કર્ણામ. મધ્ય વિભાગના કેળવણી ખાતાના ઇન્સ્પેક્ટર.

ઇ. બર્મસ્ટ્રસ. ઉત્તર વિભાગના કેળવણી ખાતાના માણ ઇન્સ્પેક્ટર.

ખા. સા. દોગરાજી એલ્લજી ગીમી. બી. એ. ઉ. વિ. ના. માણ. આ. એ.

ઇ. અને મુરત હાઇ સ્કૂલના હેડમાસ્તર.

રા. બા. ગોપાળજી સુરમાઇ દેવાઇ, ઉ. વિ. ના કેળવણી ખાતાના માણ. આ. ઇ.

રા. બા. હરગોવિન્દસ દારકાઇસ હાંટવાળા, વડોદરા કે. ખાતાના માણ ડિ.

રા. સા. દલપતરામ પ્રાણજીવન ખખખર, કચ્છના માણ એ. ઇન્સ્પેક્ટર.

દેશની કેળવણીમાં બાણીતા આગેવાન શુદ્ધચો.

જોનરેમલ. કવેરીલાલ ઉમિયાચંદર વાસિક.

જોનરેમલ કાઠીનાથ અમ્મક તેલંગ એમ. એ. એલ. એલ. બી.

સી. આઇ. ઇ; મુગ્ગઈની હાઇ કોર્ટના માણ બજાર.

રા. બા. રાંધર પાન્ડુરંગ પન્ડિત, એમ. એ; માણ એરિએનલ ડાન્સેટર.

રા. રા. નગીનદાસ તુળશીદાસ મારફતીઆ બી. એ. એલ. એલ. બી.
 મુખ્યમંત્રી હાઈ કોર્ટના વકીલ તથા યુનિવર્સિટીના યુજરાતીના પરીક્ષક.
 દિ. બા. મણિભાઈ જશભાઈ, દિવાન બહાદુર, વડોદરા.
 રા. બા. લાલરાકર ઉમિયાશકર ત્રવાડિ, રમા. કો. કોર્ટના જજ. અમદાવાદ.
 રા. સા. હરિલાલ મનસુખરામ બારીઆ સ્ટેટના કારભારી.
 રા. બા. જગજીવનદાસ ગુણાલદાસ માછ ડેપુટી કલેક્ટર તથા, સેશન્સ
 જજ અને સુરત મ્યુનિસિપલ સ્કૂલ કમિટિના પ્રમુખ.
 રા. સા. મનસુખરામ મુયેરામ ત્રિપાડી, જૂનાગઢ સ્ટેટના એજન્ટ.
 રા. સા. રણછોડભાઈ ઉદયરામ, કચ્છના નાયબ દિવાન.
 મહૂમ રા. બા. બોળાનાથ સારાભાઈ.
 મહૂમ રા. રા. કવિ દલપતરામ ગણાભાઈ. સી. આઈ. ઇ.
 બા. સા. બમનજી એલ્લજી મોદી, એમ. એ; ડેપુટી કલેક્ટર અને
 સ્કૂલ કમિટિના ચેરમેન, બરચ.

રા. રા. કાજાભાઈ લક્ષ્મીભાઈ વકીલ, સુરત સ્કૂલ બોર્ડના પ્રમુખ.
 શેઠ કેમશર એલ્લજી મોદી, બી. એ. સુરત સ્કૂલ બોર્ડના મેમ્બર.
 મહૂમ રા. રા. કવિ નર્મદાશકર લાલશકર ગોંતેના ધર્મ ખાતાના માછ સેક્રેટરી.
 કેળવણી ખાતાના હાલના તથા માછ ઈન્સ્પેક્ટરો.

રા. બા. મોતીરામ રાજરામ, માછ ડે. એ. ઇ. સુરત.
 રા. સા. ગણપતરામ ગૌરીશકર ચાસ્ત્રી, ડે. એ. ઇ. અમદાવાદ.
 રા. સા. શિવરામ સદાશિવ તાડકરની, બી. એ. ડે. એ. ઇ. રત્નાગિરિ.
 રા. સા. મંજરાય સન્તોકરાય દેશાઈ, બી. એ. માછ ડે. એ. ઇ. મુખ્યમં.
 રા. સા. કૃષ્ણલાલ ગોવિન્દલાલ મહેતા, માછ ડે. એ. ઇ. ઝાલાવાડ પ્રાન્ત, કાઠિયાવાડ.
 રા. સા. હરિવલ્લભ મૂળજી ત્રિવ્ય. માછ ડે. એ. ઇ. હાલાર પ્રાન્ત, કાઠિયાવાડ.
 રા. સા. ગણપતરામ અનુપરામ ત્રિવેદી, ડે. એ. ઇ. સૌરાષ્ટ્ર પ્રાન્ત કાઠિયાવાડ.
 બા. સા. કરમચંદી રઘીમચંદી નાનજીઆની, બી. એ. ડે. એ. ઇ. ખેડ.
 રા. સા. આર. એસ. તાકી, બી. એ. ડે. એ. ઇ. મરાઠી સ્કૂલ મુખ્યમં.
 રા. સા. મનસુખરામ મુગટલાલ મુનશી, બી. એ. એલ. એલ. બી.
 હાઈ કોર્ટના સેલિસિટર મુખ્યમં.

ગોવિન્દજી ગોકળદાસ કઠાનદાસ પારેખ, બી. એ. એલ. એલ. બી.
 શેઠ. જહાંગીરજી હોરમજી પન્થકી, ૭૦ ઘ. સ્કૂલના સેક્રેટરી.
 રા. સા. હગનલાલ હરિલાલ પન્ડ્યા, બી. એ. જૂનાગઢના નાયબ દિવાન.
 રા. સા. મણિલાલ નમુભાઈ બી. એ. લાવનગર કોલેજના માછ પ્રોફેસર.
 રા. સા. ગોવિન્દ બળવન્ત લઘાટે, બી. એ.
 રા. સા. મોહનલાલ રણછોડદાસ કવેરી.

મુખ્યમંત્રી જેઈન્ટ સ્કૂલ કમિટિના સહચર્યોએ પસન્દ કરેલી અને બીજી
 કોપીયુકો સાથે સરખાવ્યા પછી પોતાના તાખાની સ્કૂલોમાં એજ કોપી વાપરવી.

૧. ડોક્ટર ડોમસ પ્લેની.
૧. કેપ્ટન નવરોજી કાપરાજી.
૧. અબદુલ્લા મીરઅલી ધરમસી.
૧. ગણેશરામ નીલકંઠ નાડકરની.

મે. નવરોજી નસરવાનજી વાડીઆ, સી. આઈ. ઇ.

મે. ન્દાનાબાઈ નસરવાનજી, સેક્રેટરી સ્કૂલ જોડ.

સુરત જોઈન્ટ સ્કૂલ કમિટીના સદ્યદસ્યોએ પસન્દ કરેલી અને સૌમાં શ્રેષ્ઠ લેખવેલી અને પોતાના તાબાની સ્કૂલોમાં વાપરવાની ઘણી ખુશી દેખાવેલી.

મે. રવરન્ડ જે. શિલેડી.

મે. મન્નારામ ઘેલાબાઈ.

મે. સૈયદ મોલવી અબદુલ કાદર.

મે. એટન જીઅરી.

મે. પ્રોફેસર આર જી. જોહનસનહામ.

મે. દાશીનાથ અમ્બાક તેલગ.

મે. બાનુશકર નારણશકર.

મે. હરિલાલ જીજ્ઞાસરામ દર.

મે. નનુમીઆં બક્ષમીઆં શેખ.

૧. પ્રોફેસર, પ્રિન્સિપલ અને હેડમાસ્ટરો.

રા. સા. વામનરાવ આપાજી મોદક, બી. એ. માજી હે મા. એલિફન્ટાટ હાઈસ્કૂલ.

બી. આ. જમશેદજી અરદેશર દલાલ, એમ. એ. એલ. એલ. બી. ગાયકં.

વાડ કેળવણી ખાતાના ડિરેક્ટર અને ગુજરાત પ્રોવિન્સના માજી પ્રિન્સિપલ.

શૈ. ડોસાબાઈ નસરવાનજી વાડીઆ, એમ. એ. પ્રિન્સિપલ. સર. જ.

જી. પા. એ. ઇન્સ્ટિટ્યુશન, મુમ્બઈ.

બી. આ. જમશેદજી નવરોજી જીતવાળા, એમ. એ. બાવનગર કોલેજ.

શૈ. એલજી દોરાબજી તલાટી, બી. એ. હેડ મારતર અમદાવાદ હાઈસ્કૂલ.

શૈ. ફરદુનજી મનચેરજી દસ્તુર, એમ. એ. પ્રોફેસર પુના કોલેજ.

બી. સા. ઇબ્રાહીમ મહમદ સાયાની, બી. એ. હેડમાસ્ટર ભરૂચ હાઈસ્કૂલ.

રા. સા. માધવલાલ હરિલાલ દેસાઈ, પ્રિન્સિપલ ટ્રેનિંગ કોલેજ અમદાવાદ.

મિ. એ. એસ. જર્વિસ, સુરત મિશન સ્કૂલના માજી પ્રિન્સિપલ.

મિ. વિલિયમ ખીટી. બી. એ. સુરત મિશન સ્કૂલના મેનેજર.

રા. સા. નવલરામ લક્ષ્મીરામ, રાજકોટ ટ્રેનિંગ કોલેજના માજી પ્રિન્સિપલ.

શૈ. બહેરામજી ફરામજી પટેલ બી. એ. માજી હેડમાસ્ટર સુરત હાઈસ્કૂલ.

શૈ. હોરમજી જહાંગીર પ્રોપ્રાયેટરી સ્કૂલના માલિક.

શૈ. ફરામજી જમનજી મારતર, બી. એ. ફોર્ટ હાઈ સ્કૂલના માલિક.

શૈ. માણેકજી બેજનજી કુપર, ફોર્ટ હાઈ સ્કૂલના માજી હેડમાસ્ટર.

શૈ. ખરજોરજી ખરશેદજી સંજીવણ, ચન્દનવાડી સ્કૂલના માજી માલિક.

શૈ. નસરવાનજી ખરશેદજી નાનજી ચન્દનવાડી સ્કૂલના માજી માલિક.

શૈ. જમશેદજી ખંડુઆસ, બી. એ. ક્યુરેટર ગવર્નમેન્ટ મેન્ડુલ બુકડીપો.

શૈ. માણેકજી બહેરામજી મારતર, ગોહળાસ તેજપાલ સ્કૂલના હેડમાસ્ટર.

રા. રા. લક્ષ્મીદાસ દી. હેડમાસ્ટર, આલકેડ હાઈ સ્કૂલ જૂન.

રા. રા. એમ. એમ. બલસારી બી. એ. માજી હેડમાસ્ટર ગોધરા એ. વ. સ્કૂલ.

રા. રા. મોતીલાલ મોહનલાલ હેડમાસ્ટર, અંગ્લોવર્નાક્યુલર સ્કૂલ બાવનગર.

શૈ. રા. માણેકલાલ અમૃતલાલ દવે, જોગળ ખાનમહમદ હખીજબાઈ સ્કૂલ.

રા. રા. રૂસ્તમજી મહેરવાનજી મારતર, હેડમાસ્ટર ફરામજી પટેલ સ્કૂલ.

મુખ્યમંત્રી ગુજરાતી નક્કલના હેડમાંસ્તરો.

મે. ગુલાબદાસ સુન્દરદાસ ચોકશી.

મે. પ્રાણીજીવનદાસ કહાનદાસ.

મે. હરકિષનદાસ ધિજલાલ.

મે. શિવશંકર કૃષ્ણજી ભટ.

શેઠ. મહેરવાનજી સોરાબજી દલાલ.

શેઠ. રૂકીરજી સોરાબજી મદ્રોમના.

મે. માણીકલાલ ધીરજરામ અધ્યાર.

મે. આત્મારામ જોશિધનદાસ.

મે. મોહનલાલ પ્રસાદરાય.

મે. મંજલાલ પાનાચન્દ.

મુખ્યમંત્રી અને ગુજરાતના બહિર છાપાના મતો:—રાસ્ત ગો-
દતાર, મુખ્યમંત્રી સમાચાર, જામે જમશેદ, અખબારે સોદાગર, ઈસરેહિન્દ,
ગુજરાતી, યજ્ઞાં પરસ્ત, રિપન રિપોર્ટર, ઇન્ડિયન રપેક્ટેટર, ગુજરાતમિત્ર,
પ્રજામિત્ર, સર્વપ્રકાશ, સુરત અખબાર, દેશમિત્ર, બરૂચ સમાચાર, દિવેન્દ્રુ.

દસ્ત શિક્ષક કોપીખુકો નીચલી સરતોથી મળશે.

૧. રોકડે રૂપીએ દેશાવરથી માલ મંગાવનારા માસ્તરો તથા વ્યા-
પારીઓ જેઓ ઝોઝામાં ઝોઝી ૨૦૦ તથા તેથી વધારે નક્કલ ખરીદશે
તેઓને સેંકડે ૩૦ ટકા ડિસ્કાઉન્ટ આપવામાં આવશે; પેકિંગ અને રેફે-
નો સર્વે ખર્ચ આપવામાં આવશે.

૨. ૨૦૦ થી ઝોઝી ૨૫ નક્કલ સુધી મંગાવનારને સેંકડે ૨૫ ટકા ડિસ્કા-
ઉન્ટ મળશે, પણ રેફે, પેકિંગ, પોસ્ટેજ વગેરેનો સર્વે ખર્ચ ખરીદનારને માથે.

૩. માલ મોકલાવ્યા પછી તે રસ્તામાં જતાં કોષ રીતે ખરાબ થાય
તથા તે માલને નુકસાન પૂરે તેના જોખમદાર માલ મંગાવનાર છે.

૪. જ્યાં રેફે ન હોય ત્યાં માલ કપે રસ્તે અને ક્યાં મોકલાવવો,
તેનો પૂરતો ખુલાસો માલ મંગાવનારે લખી જણાવવો. રેફે રોજનથી
આગળ માલ લઈ જવાનો ખર્ચ માલ મંગાવનારને શિર સમજવો.

૫. હુડી મોકલાવનારે બરાબર ઠેકાણું લખવું.

૬. ગુજરાત તથા કાઠીઆવાડના સર્વે માસ્તરોને તથા બુક્સેલરોને
વિનંતિ પૂર્વક જણાવવાનું કે દસ્ત શિક્ષક કોપીખુકોની સાથે અમોએ
બીજી કોષ પણ ગુજરાતી તથા અંગ્રેજી બુકો સેંકડે ૧ એક ટકાના ક-
મીશનથી મોકલી આપવાની ગોઠવણ કરી છે. એક વખત કામ પાડી
જેવાથી ખાત્રી થશે. પેકિંગમાં એણે ખર્ચ થાય તેમ કરીશું. જેઓની
મરજી હોય તેઓએ નીચલે સરનામે લખવું.

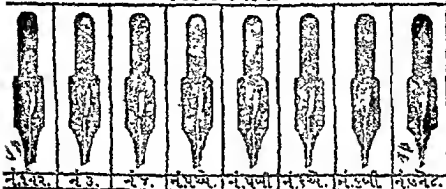
નેટપેડ કાગળ લીધામાં આવશે નહિ.

દસ્ત શિક્ષક કોપીખુકોના જ દરેક ભાગના જુદા જુદા કદના અક્ષરોને
જ અન્ધ ખેસતી સ્ટીલપેનો ખાસ ઇંગ્લેન્ડથી મોકલે ખર્ચે બનાવી મંગાવી છે. એ
સ્ટીલપેનો, ગુજરાતી, મરાઠી, ઉર્દૂ, અને ફારસી લખવાને ધણી સગ-
વડ ભરેલી છે. દરેક બોક્સમાં ૩૩-૬ કિમ્મત રૂ. ૦.૧. ઝોઝામાં ઝોઝી ૮
બોક્સ મંગાવનારને ૬૧ ટકા કમીશન મળશે. ને ૨૫ મા તેથી વધુ બોક્સ
લેનારને ૧૨.૧૧ ટકા મળશે. વેલ્યુએબલથી ૧ થી ૬ બોક્સ મંગાવનારને
ખર્ચના રૂ. ૦.૧૨ વધારે લાગશે. ભુલી જતા નહિ. અને પૈસા પહેલા
મોકલવાથી ૧ થી ૬ બોક્સના ખર્ચનો એ આના લાગશે.

સ્વતંત્ર શિક્ષક કોપીબુક

નમુના
આદરણ કાવસણ માસ્તરની
સ્વતંત્ર શિક્ષક કોપીબુકની
સ્વીચપેનોના

સ્વતંત્ર શિક્ષક કોપીબુક

આદરણ કાવસણ માસ્તર, સ્વતંત્ર શિક્ષક કોપીબુક તથા સ્વીચપેનોના પ્રગટ કરતાં અને કમિશન એજન્ટ, ધોળી તળાવ, મુમ્બઈ.

નિમ્ન માર્ગદર્શક ભા. ૧ ભા. ૨. કિં. રૂ. ૦.૦૫ પોસ્ટેજ રૂ. ૦.૦૫. ધણી પુસ્તકોને આધારે ને વિદ્યાર્થીની સલાહ પ્રમાણે ગોઠવણ કરી સંગ્રહ કરી છે. આનું સરલ પુસ્તક આ વિષય પર એક નથી. કમીશન દશ નંબરી રૂ. ૨૫. આ સિવાય મુમ્બઈમાં મળતો કોઈ પણ પ્રકારનો માલ, તમામ ભાષાનાં પુસ્તકો, અગાઉથી પૈસા મોકલનારને એક રૂ. કમીશનથી મોકલીએ છીએ. બીજા વ્યાપારીનો માલ કમીશનથી વેચી આપીશું. આ પુસ્તક વડોદરા કેળવણી ખાતાએ મંજૂર કર્યું છે. એમ. સી. પંડ્યાની કંપની, બુક્સેલર્સ, પંડ્યાશર, ને કમીશન એજન્ટ. જુલેશ્વર શાસ્ત્રીનામની ચાલી.

મુમ્બઈ.

પ્રાથમિક નિશાળોના શિક્ષણને માટે મંજૂર કરેલી. દેશી અમીશર કૃત. સંખ્યા પ્રવેશ. કિં. ભે. આના કમીશન વીસ રૂ. એજન્ટ હી. રાઈડર પ્રેમશંકર, અમદાવાદ કાળુપુર પંચાસતારની પોળ.

પોતાની મેળે ઉમેળ શીખવા ચલાનાર માટે વ્યાકરણના નિયમોવાળું હિતમ પુસ્તક. ધિ દિયર, આદર. જી. રાગામાસ્તરો માટે કિં. રૂ. ૧.૦૦ બીજા માટે રૂ. ૧.૫૦. પોસ્ટેજ અર્થે જુદો, કર્તા મગનલાલ દોશરાસઆણવીઆહવાદે. એ. ઇ. સા. ઓરીમ. અમદાવાદ.

નવા સાતમા ધોરણના તથા પ્રવેશકના વિદ્યાર્થીઓ, અને ટ્રે. કોલેજના સ્ટાફના માટે. ૧ સટીટ માંમેઈ તથા સુદામા ચરિત્ર. ૨ સટીક માંમેઈ તથા ઓખારણ. (સદરહું પુસ્તકો કાઢિયાવાડ એજન્સિના મે. રા. બા. ચીફ. ડે. એ. ઇ. સા. ને બતાવી તેમની અનુમતિ લઈ છપાવ્યાં છે.) ૩ રામાયણ, મહાભારત, અને ઇલિયડના સારનું સ્પષ્ટીકરણ, દરેકની કિં. રૂ. ૦-૪-૦ તા. ૧-૧૦-૧૯૦૨ પછી દરેકના રૂ. ૦-૫-૦. પોસ્ટેજ અને વખત જૂદું. મેગણ છ હરણવન ઓઝા, આસિ. ભારતર કાઢિયાવાડ મેલ ટ્રે. કોલેજ રાજકોટ

અંકગણિતની સમજૂતી. કિમ્મત રૂ. ૦૫ પોસ્ટેજ સાથે. પાંચે દશ; દશે, પંદર; વીશે, વીસ; અને પચીશે, પચીસ રૂકા કમિશન. વેલ્યુએએબલ ખર્ચ લેનારને શિર. ખુશાલદાસ ગોકળદાસ. મુમ્બઈ બેંક. અમદાવાદ.

લેખનકળા કોપીબુક.

ગુજરાતી અને બાળબોધ છ નમ્બર.

કેળવણી ખાતાના મે. ડિરેક્ટર સાહેબે મુમ્બઈ ઇલાકાની ગુજરાતી નિશાળોમાં ચલાવવાને મંજૂર કરી છે.

કેળવણી ખાતાના ધણા અનુભવી અમલદારોના મત લઈ ગુજરાતી અક્ષરોનાં શુદ્ધ વલણ શોધી કાઢી, તથા ધોરણોને અનુકૂળ અક્ષરોનાં કદ તથા લખાણ દબની ગોઠવણ કરીને, હાલ ચાલતી સર્વ કોપીબુકો કરતાં તે અઢીઆતી થયાની ખાત્રી થયા પછી, છપાવી બહાર પાડી છે.

સુઝ શિક્ષકો આગળ સેંકડો સર્ટિફિકેટો મૂકવા કરતાં એ કોપીબુકો બીજી સાથે સરખાવતાં ધ્યાનમાં લેવા જેવી કેટલીક સૂચનાઓ, તેમના અનુભવી વિચારને ટેકો મળવા અહિં મૂકવી વધારે યોગ્ય ધારીએ છીએ.

૧. કોપીબુકોની સફાઈ અને સુંદરતા જાળવવા માટે ત્રાંખાનાં પત્રાં (કાપરપ્લેટ) કાતરાવલાં છે, જે ઉપરથી માત્ર દરેક પેજ એક જ બાજુએ સુંદર રંગની શાહીથી છપાય છે, કાગળ અને કવર ગિયાં ટકાઉ વાપરેલાં છે.

૨. દરેક નમ્બરમાં એક જ જાતના અક્ષર રાખેલા છે, જેથી બે જાતના અક્ષર લખવાની જુદી જુદી કલમ વાપરવાની હરકત દૂર થાય છે. તેમ જ એક જ વખત એક જ કદના અક્ષરનું બાળકોને પાકું જ્ઞાન થાય છે.

૩. શરૂઆતમાં 'બાળકો પહેલો નમ્બર લખતાં પોતાની મેળે અક્ષર કાઢે ત્યારે હાય ધ્રુવે છે, તે શરૂઆતથી અક્ષર ખગડી જવાની ધારતી રહે છે,' માટે હમે હમારી કોપીઓનો પહેલો નમ્બર માત્ર બાળકોને ઘુંટવાનો રાખ્યો છે, તે હાય હરે તે પછી બીજા નમ્બરમાં એક લીટી ઘુંટવાની તે તેની નીચે બીજી લખવાની છે.

૪. યોથું ધોરણ શીખી ધણા હોઝરા પોતાને ધન્ય વળગે છે, તે ધણા અંગ્રેજી શીખવા પણ જાય છે, માટે તેટલામાં તેમને અક્ષરનું જ્ઞાન થાય, તેવાં અક્ષરનાં કદ રાખેલાં છે, કારણ કે પછી અક્ષર સુધારવાનો તેમને વખત મળતો નથી.

૫. જાયાં ધોરણોમાં કોપી સાથે લખાણો ચોખવાની જરૂર છે તે ખોટ હમારી કોપીયુકતોના છઠ્ઠા નમ્બર ખાતો બરેલી રીતે પૂરી પાડે છે. કારણ કે તેમાં બ્યવહારમાં ઘણાં ઉપયોગી થઈ પડે તેવાં લખાણો દાખલ કરેલાં છે. જે તમામ અંગ્રેજી તથા ગુજરાતી નિશાળોમાં ઘણાં જ પસન્દ પડેલાં છે. એ કોપીયુકત દેશાપરના ખરીદ કરનારને સેકડે તેનીશ ટકા કમિશનથી આપવામાં આવશે. અને ૨૦૦ કોપી લેનારને રેલ્વે ખર્ચ આપીશું. પણ પોસ્ટ મારફતનું કે સ્ટેશનથી આગળનું ખર્ચ આપવામાં આવશે નહિ. કોપીઓ સાથે ખોજાં પુસ્તકો સેકડે અર્થાત્ ટકા હકરાઈ થઈ મોકલી આપવા ગોઠવણ રાખી છે. ટેકાણું—આત્મારામ અને દલાભાઈની કમ્પની, ટેકાણું લેખનકળા કોપીયુક્તી ઓફીસ—કાજવાદેવો રોડ નં. ૨૦૪ મુમ્બઈ. આત્મારામ અને દલાભાઈની કમ્પની.

ટેકસ્ટ બુક માટે મંજૂર થયેલું 'દેશીનામું'—કી ૧.૦-૫-૦ પોસ્ટેજ ૦-૦-૬. ૧૦ પ્રત ૫૨ દશ ટકા, ૨૫ સુધી ૧૨૫, ૫૦ સુધી ૧૫ અને તે ઉપરાંત ૨૦ ટકા કમિશન મંજૂર.

છગનલાલ લલિતુભાઈ શાહ
દેશીનામાવાળા-વડોદરા.

જેશંગ કાબ્ય—૫૪ ૯૦૦ નું મોડું પુસ્તક. અસલ કીમત રૂ. ૪) ને હાલ ઘટાડેલી કીમત રૂ. ૦૫૫ થી મંજૂર. પોસ્ટેજ તથા આના વધુ. મહી. જેશંગભાઈ ત્રીકમદાસ કવિ. મુ. આપણા; જીવે અમદાવાદ.

ગણિતના હુજાર દાખલા.

આ પુસ્તકમાં બ્યાખ્યા, સંખ્યા, સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર, ભાગાકાર, દ્વિઘાતક, લઘુત્તમ સાધારણભાજ્ય, વર્ગ અને વર્ગમૂળ, ધન અને ધનમૂળ, ત્રિગોણી, પંચરાસી, ગુણોત્તર, સાદું બ્યાજ, ચક્રવૃદ્ધિ બ્યાજ, દિવાળી, બાકી બ્યાજ, નફાતોટા, હથરાસી, મિથરાસી, ગણિત અને ભૂમિતિ પ્રમાણ, શ્રેઢી માપકરણ, સર્વ પ્રકારની રીતોના એકહુજાર દાખલાઓ છે. મહેતા-જીઓ, વિદ્યાર્થીઓ, તથા ટ્રેનિંગકોલેજ અને હાઈસ્કૂલના વિદ્યાર્થીઓને આ પુસ્તક ધર્તુજ ઉપયોગી છે. કિંમત ૦-૧૨-૦. સામગ્રી લેનારને સાદું કમિશન આપવામાં આવશે. વધારે હકીકત માટે નીચેના જોરનામે લખ્યું:— ગુજરાત વર્નેસયુઝર સોસાયટીની ઓફીસ—અમદાવાદ. } રેવાશંકર અંબારામ લાદ.

સરળ દેશીનામાનો પદ્ધતિ, આદ્યતિ તેરમી કિમ્મત ૪ આના. મુમ્બઈ ઈલાકાના કેળવણીખાતાના એ. ડિરેક્ટર સાહેબ ખડાહરના ઈ. નં. ૪૪૯૦ તા. ૯-૧૧-૯૪ ના કસ્ટ મુજબ યાગમાં વાપરવાને હરકત નથી. સરકારે મંજૂર કરેલ 'ગુજરાતી બ્યાજવ્યાકરણ' આદ્યતિ પાંચમી કિમ્મત ૪ આના પોસ્ટેજ અનેનું મોડું. કમિશન ૫-૧૦-૧૫-૨૦ નંગથી ૧૦-૧૫-૨૦-૨૫ ટકા. વેશ્યુપેએખત ખર્ચ મંગાવનારને સિર છે. પ્રેમચંદ કરમચંદ શાહ, ગોંડલ સ્ટેટના કે. એ. ઈ. મુ. ગોંડલ થઈ સ્વારી.

જાહેરખબર.

અમૃતસાગર વૈદ્યકનો ગુજરાતી ગ્રંથ.

આ ગ્રંથ જ્યપુરના મહારાજાએ મારવાડી ભાષામાં રચ્યો હતો. તેનું ગુજરાતીમાં ભાષાંતર થયું આ બીજી આવૃત્તિમાં છપાઈને બહાર પડી ચુકેલો છે. એનાં ૨૫ પ્રકરણ છે, અને મોટા નાના સર્વ રોગો તથા બાળક, સ્ત્રીઓ, પુરુષના સર્વ રોગોની ઉત્પત્તિ, લક્ષણ, ઉપાય એ સારી પેઠે વિસ્તારથી લખેલા છે. તથા ધાતુઓ અને ઉપ ધાતુઓ શુદ્ધ કરવી તથા મારવી; મોટા નાના રસ, ઉકાળા, ચૂર્ણ, ગોળીઓ, અર્ક, તેલ, ધી, વગેરે દવાઓથી બનાવવાની તરેહવાર વિધિ એ ગ્રંથમાં વિસ્તારથી લખેલી છે. અને વળી રોગીના રોગો વગેરે પિછાનવા સાર નાડી, મૂત્ર, જીભ, શુક્રન, દૂત, કાળજાન, વગેરે પરીક્ષાઓ લંબાણથી લખવામાં આવી છે. માટે એ ગ્રંથનો અભ્યાસ કીધાથી થોડી પણ બુદ્ધિવાળા મોટા વિદ્વાન વૈદ્ય થઈ શકે છે. કાગળ સારા, મન્યુત ઉપર સફાઈદાર ટાંપથી છાપવા સાથે પૂરું પાકું, સુશોભિત, પીકે સોનેરી અક્ષર પાડેલા છે. એ ગ્રંથની કીમત પ્રથમ રૂ. ૬) રાખેલી હતી, છતાં તેની સરવે નફો ખર્ચ જ્યાં છતાં દેશવરથી બારે માગણી થવાથી, આ વખતે તેમાં કેટલોક સુધારો વધારો કરી ફરી છપાવાથી, મૂળ કીમતમાં ઘટાડો કરી રૂ. ૪-૮-૦ ઉપરાંત છ આના ટપાલ ખર્ચ નાંદે પડશે. જોઈએ ગ્રંથ વેસ્ટ્યુપેએલથી ટપાલમાં તાકીદે મંગાવી લેજો. કારણકે હવે અમારી પાસે ઘણી નફો છે નહિ. નોટપેડ પત્ર લેવામાં આવશે નહિ.

સુ. બોરસદ જીલ્લે ખેડા.

ત્રીભોવનદાસ ગીરધરદાસ.

મુંબઈના નામદાર ગવર્નરના શબ્દો.

“ રામાયણ અને મહાભારતના ગ્રંથો શિખવાની જરૂર છે.”

“ આખા હિંદુ ધર્મ ઉપર રામાયણ અને મહાભારતે વખાણવા જેવી અસર કરી છે.”

ઉપરના બન્ને ગ્રંથો શુદ્ધ. સરલ. છટાદાર, ગુજરાતી ભાષામાં.

પાંડવ અને કૌરવ (આવૃત્તિ ચોથી) - પાંડવ અને કૌરવ વચ્ચેની સઘળી હીલચાલ એટલી તો રમણીય અને ચિત્તાકર્ષક છે કે આ પુસ્તક વાંચતાં કે સાંભળતાં માણસના મનની બીજ કોઈ પણ કામમાં પ્રવૃત્તિ થતી નથી.

કદ ડેમી આઠ પેજ ૭૫ પચ્ચોતેર દ્વારમ. પૂરું પાકું. કિંમત રૂ. ૩ ત્રણ.

રામ અને રાવણ (આવૃત્તિ ત્રીજી) - આ પુસ્તકમાં રામ અને રાવણના સંબંધી સઘળી હકીકત વીરરસ તથા કરુણારસ વગેરેની અપૂર્વ જસાવટ સાથે દાખલ થયેલી છે. કદ ડેમી આઠ પેજ પચ્ચાસ દ્વારમ. કિંમત રૂ. ૧ એક.

અમારા તરફથી અપાતાં બેટનાં પુસ્તકો પૈકી પેતાની પાસે જે જે પુસ્તક હોય તે લખી જણાવનારને તે સિવાય જે બાકી રહેતું હોય તે બેટનું પુસ્તક કિંમત કે ટપાલ ખર્ચ પણ લીધા સિવાય મોકલી આપવામાં આવે છે.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

આતંકનિગ્રહ આયોગલય.

જામનગર - કાલિયાવાડ.

જા નં. ૨૬૮.

જાહેર ખબર.

ગોડળ સીઆમજી હા. રફુ. હોસ્પેલ અથવા બોરડોગ હાઉસમાં થોડી
જગાઓ ખાલી છે, તેથી સર્વ લોકોને ખબર આપવામાં આવે છે કે-જો
અહીંથી મરજી પોતાના દીકરાઓને આ હોસ્પેલમાં આવતી ટર્મમાં દા-
ખવ કરવાની હશે તેમણે નીચે સહી કરનારને ખબર આપવી. માગણીના
અનુક્રમ પ્રમાણે જગ્યા સુકરના કરવામાં આવશે.

(S. d.) M. A. Turkhad.

એન્યુ ઈન્ડપેન્ડન્ટ ગોડળ ૨૬૮.

ગુજરાત શાઠાપત્ર.

પુસ્તક ૪૧ સું. ઑગસ્ટ, સપ્ટેમ્બર, ઑક્ટોબર ૧૯૦૨. અંક ૯-૯-૨૦.

માસ.

ઑગસ્ટ માસની હમી તારીખ જગતના ઇતિહાસમાં સુપ્રસિદ્ધ સુ-
વર્ણના અક્ષરે ઢાલેલી થશે. એ દિવસે આપણા કૃપાળુ રાજાધિરાજ, ખ્રિ-
ષ્ટિય મહારાજ્યના રાજા અને હિંદુસ્તાનના શહેનશાહ, શ્રીએશ્વર સાતમાનો
રાજ્યાભિષેક લંડનમાં વેસ્ટમિન્સ્ટર ઑળિમાં ખુલ્લુ દબાબાથી કરવામાં આ-
વ્યો હતો. પ્રથમ એ માર્કેસિક પ્રસંગ જૂન મહિનાની ૨૬મી તારીખે હ-
તો, અને તે દિવસે થયો હતો તો રચના એવી તો સુસંપૂર્ણ અને ભવ્ય
કરવામાં આવી હતી, અને જગતનાં જુદાં જુદાં રાજ્યોમાંથી એટલા ખર્ચા
રાગવ્યો, રાજકુમારો, અને રાજપ્રતિનિધિઓ તેમાં ભાગ લેવાને એકલા થ-
યા હતા કે જગતના ઇતિહાસમાં રાજ્યાભિષેક એવો દેહીપ્યમાન થયેલો વાં-
ચવામાં આવ્યો નથી. પરંતુ ઈશ્વરેચ્છા બજવાનું છે. કેટલેક પ્રસંગે મનુષ્ય-
ની ધારણા અચિન્ત્ય બનાવથી નિષ્ફળ ગળે છે. મહારાજાશ્રીનું આરાધ્ય
યોગક દિવસે થયાં બરાબર ન હતું, તેઓ મહારોગથી પીડિતા હતા, પણ
મૈત્ર્ય રાખી, વેદના અસત્ય હતી તોપણ સહન કરી, પ્રજાપ્રેમથી અનેક પ્ર-
કારની રચનાઓ ઘડી હતી તેમાં ભંગ પડે તો પ્રજા નાઉમેદ થાય એમ
ભયભર્યું, એ ભવ્ય પ્રસંગ જોમ તેમ કરીને મદાકાંટે પણ નિર્ગમન કરી દેવાનો
મહારાજાનનો દરારો હતો. છેવટે જ્યારે વેદના સહન નજ ઘડી, ત્યારે શસ્ત્ર-

ક્રિયા કરવાની જરૂર પડી અને રાસક્રિયા થઈ રહ્યા પછી મહારાજા ચેતનામાં આવ્યા એટલે તરતજ શું બોલ્યા? ‘મારી પ્રજા અને માફ કરશે.’ એવું વચન મહારાજાના મુખમાંથી નીકળ્યું તેથી કેટલો બધો ઉપદેશ મળે છે? મહારાજાની પ્રજાપ્રતિ કેવી સુઆદ પ્રીતિ અને રાજા પ્રકૃતિરક્ષનાત્ એ વચનની કેવી યથાર્થતા! આવા સ્વધર્મનિષ્ઠ રાજાઓ થોડાજ બેવામાં આવે છે. મહારાજા શ્રીએશ્વરજીનું વચન મહાકવિભવભૂતિવિરચિત ઉત્તરરામચરિતના નીચલા શ્લોકનું સ્મરણ કરાવે છે.

ન કિલ્લ ભવતાં સ્થાનં દેવ્યા સૃદ્ધેઽભિમતં તત-

સ્તૃણમિવ વતે શૂન્યે સક્તા ન વાપ્યનુશોચિતા ।

ચિરપરિચિતાસ્તે તે માવા પરિદ્રવયન્તિ મા-

મિદમશરણૈરધ્યાપ્યેવં પ્રસીદત્ રુદ્યતે ॥

રામ રાજા પ્રજાને કહે છે કે સીતાનું મારે ઘેર રહેવું તમને ગમ્યું નહિ માટે મેં એ પરમપ્રિયાનો તૃણવત્ શૂન્ય વનમાં ત્યાગ કર્યો ને શોક સરખો પણ કર્યો નહિ, પણ લિત્ત લિત્ત લાંબા વખતના પરિચિત પદાર્થો બોધને આજે મારું હૃદય પીગળી જાય છે, આજે હું લાચાર થઈ ગયો છું, આજે મારાથી રૂદન કરાય છે, માટે માફ કરો. કેવી આ રાજાઓની પ્રજાપ્રીતિ અને કેવી સ્વધર્મપરાયણતા! કર્તવ્યની આવી લાગણીનો અંશમાત્ર પણ આપણા લોકોમાં આવે તો દેશનો કેવો અખ્યુદય થાય! ઈશ્વર શ્રીએશ્વરજીને તથા તેમના કુટુમ્બને દીર્ઘાયુષ્ય અને સુખસંપત્તિ આપો! તથાસ્તુ!

ઓગસ્ટ માસની ૧૮ મી તારીખે એક ધણોજ ખેડકારક બનાવ બન્યો છે. રા. સા. માધવલાલ હરિલાલ દેશાઈ ખી. એ. ગુજરાત ટ્રેનિંગ કોલેજના પ્રિન્સિપાલ તથા આ પત્રના અધિપતિ સ્વર્ગલોક પામ્યા છે એ સાંભળીને ગુજરાતમાં સર્વત્ર શોક પ્રસરી વિના રહેશે નહિ. મરનાર કેળવણીખાતાના એક અત્યુત્તમ અમલદાર હતા. ટ્રેનિંગ કોલેજના પ્રિન્સિપાલ થયા પહેલાં તેઓ પંચમહાલના ડેપુટિ ઇન્સ્પેક્ટર તથા નડીઆદ અને ભરૂચ હાઈસ્કૂલના હેડમાસ્ટર હતા. ડેપુટિ ઇન્સ્પેક્ટર હતા ત્યારથીજ તેઓ એવા પ્રતિષ્ઠિત અમલદાર ગણાતા હતા કે તે વખતના ઉત્તર વિભાગના એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર મહેરબાન જાહંસ સાહેબ અને ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન મહેરબાન ચૈદરીદ સાહેબની ભલામણથી ગવર્નમેન્ટે એમને રેવેન્યુ ખાતાની ખાસ (સ્પેશિયલ) હાઈર રેન્ડર્ડની પરીક્ષા આપવા દેવાનો ઠરાવ કરી દીધો હતો, અને તે પરીક્ષા તેઓ બહુ સારી રીતે પસાર કરીને ડેપુટિ કલેક્ટરની પદવીને પાત્ર થયા હતા. પણ કેટલાંક કારણોથી તેઓ તે મેળવવા પામ્યા ન હતા. આથી રેવેન્યુખાતાને નુકસાન થયું, પરંતુ કેળવણીખાતાને ધણો લાભ થયો. એમની કારકીર્દીમાં ટ્રેનિંગ કોલેજની સ્થિતિ વિશે મહેરબાન ડિરેક્ટર સાહેબે ગવર્નમેન્ટને કરેલા વાર્ષિક રિપોર્ટોમાં ઘણુંજ વખાણ કર્યો છે. શાળાપત્રતું અધિપતિપણું પણ ધણીજ ઉત્તમ રીતે ચલાવ્યું છે. તેમાં પદાર્થપાઠ વગેરે ધણી ધણી પ્રાથમિક કેળવણીને લગતી બાબતો ઉત્તમ રીતે ચર્ચી છે તે મહેતાજીવર્ગને ધણોજ લાભ કર્યો છે. એમના અધિપત્યની કારકીર્દીમાં આહકની સંખ્યા ૨૭૦૦ થી વધીને ૩૫૦૦ થઈ છે. પ્રાથમિક કેળવણીનાં નવાં ધોરણો રચવામાં તેમજ પ્રાથમિક કેળવણીને પાઠા-

ત્ય પદ્ધતિને અનુસારે ઉત્તમ સ્થિતિએ લાવવામાં તેમણે તનમન અર્પણ કર્યું છે. છેવટની માંદગી પણ એ અથાક પરિશ્રમનું કેટલેક અંશે પરિણામ હોય એમ ધણાઓનું માનવું છે. એમણે કેળવણીખાતાની જે ઉત્તમ સેવા બજાવી છે તે મહેરબાન ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન ધિ ઓનરેબલ મિ. બાઇલ્સ સારી રીતે જાણતા હતા; અને મુખ્યમાં અંગ્રેજી શાળાઓના શિક્ષકો સારૂ ટ્રેનિંગ કૉલેજ નીકળવાની છે તેના પ્રિન્સિપાલ તરીકે શ. ૫૦૦) ના માસિક પગારે તેમને નીમવાનું નહીં જેવુંજ હતું. એઓ મુખ્યમંત્રી યુનિવર્સિટીના ફેલો હતા, તેમજ મૅટ્રિક્યુલેશન તથા સ્કૂલશાઇનલની પરીક્ષામાં, ગુજરાતીની પરીક્ષાનાં મોડરેટર તરીકે પણ જેઓકે વર્ષ નીમાયા હતા. પદ્ધતિને લગતાં સરકારી કામકાજ ઉપરાંત એમણે બહાર કામોમાં પણ ભાગ લીધો હતો. એઓ અમદાવાદ તથા નડીઆદ મ્યુનિસિપાલિટીના કમિશનર તથા સ્કૂલબોર્ડના ચેરમેન હતા. એઓનું વય માત્ર ૪૭ વર્ષનું હતું. એમના અકાલ મરણથી એમના કુટુંબમાં, સ્નેહીઓમાં, બાંધવોમાં, વિદ્યાર્થીઓમાં તો દિલગિરિ ફેલાય એ સ્વાભાવિકજ છે; પરંતુ કેળવણીના આવા અગ્રગણ્ય અને સરસ્વતીના ઉપાસક પુરુષો ગુજરાતમાં તો વિરલજ હોય છે તેથી ગુજરાત સર્વત્ર શોકસંતપ્ત થયું છે. વિશેષ દિલગિરિની વાત એ છે કે એમના પિતા અને માતા વૃદ્ધ છે, અને પુત્રો બાળક છે. એક બુદ્ધિશાળી ૧૨ વર્ષના પુત્રના અકાળ મરણનો કારીલા એમને લાગવાથી તેના મરણ પછી થોડા દિવસમાંજ એમની પાછળ તાવ પડ્યો અને છેવટે એમનો બેગ કર્યો. એમનાં વૃદ્ધ માતા-પિતાને અમે એટલોજ દિવાસો આપી શકીએ છીએ કે મરણ તો મનુષ્યમાત્રને છેજ. એ તો કાલિદાસે કહ્યું છે તે પ્રમાણે દેહીની પ્રકૃતિજ

છે; પરંતુ જે પુરૂષ સ્વચ્છત્વ સારી રીતે કરી ધીરિ સંપાદન કરે છે તે અમરજ છે, અને તેનુંજ જીવ્યું સાર્થક છે.

यज्जीव्यते क्षणमापि प्रायितं मनुष्यै-

विज्ञानचौर्ध्वविभवार्ग्यगुणैः समेतम् ।

तन्नाम जीवितमिह प्रवदन्ति तज्ज्ञाः

काकोऽपि जीवति चिरं च यत्ति च भुङ्ક્ते ॥

એમના માનની ખાતર અનેની ટ્રેનિંગ કોલેજ, ગવર્નમેન્ટ તથા મિશન હાઈસ્કૂલ, શીમેન ટ્રેનિંગ કોલેજ, ગુજરાતી શાળાઓ, અને નાડીઆદ તથા ભરૂચની હાઈસ્કૂલો બધે રાખવામાં આવી હતી. ઈશ્વર એમના આત્માનું કલ્યાણ કરે! તથાસ્તુ!

વળી એજ ઑગસ્ટ માસની ૨૩ મી તારીખે ડૉક્ટર સ્ટ્રેટ્ટન, પંજાબ યુનિવર્સિટિના રેહસ્ટ્રાર તુ શોકકારક મરણ શુદ્ધમર્ગમાં સખત તાવથી નીપજ્યું છે. મરનાર શુદ્ધચની જન્મખૂમિ કેનેડા હતી, ને તેઓ અમેરિકાની યુનિવર્સિટિના એમ. એ. હતા. લગભગ ત્રણ વર્ષપર તેઓ ડૉક્ટર સ્ટીનની પછી પંજાબ યુનિવર્સિટિના રેહસ્ટ્રાર થયા હતા. તેઓ સંસ્કૃતમાં આરા વિદ્વાન હતા. કાઠકગૃહ્યસૂત્ર અને ઔતસૂત્ર એકલાં કરી પ્રસિદ્ધ કરવામાં ઉત્કૃષ્ટ હતા એમ અમને તેમના પત્રપરથી તેમજ કાઠક ધાણલો ગુજરાતમાં છે કે નહિ વગેરે કેટલીક ખબર દેવાની હતી તેપરથી માલમ પડે છે.

મધ્યપ્રાંતમાં ખેડુતોને ખેતીની આનુભવિક કેળવણી આપવા ખેતીના ડિરેક્ટર સાહેબ મહેરજીના સલાહએ નવીન યોજના ઘડી કાઢી છે. ખાતા તરફથી ખેતરોપર દેખરેખ રાખનાર એક અમલદાર અને ખેડુત જિલ્લાના જુદા જુદા ભાગોમાં મોકલવામાં આવશે. કેટલાંક ખેતરો પસંદ કરી તેમાં કપાસ, જૂટ, વગેરે વાવવા તથા ઊગવવાનાં પસંદ કરેલાં બી-આં, બળદો, હજી, વગેરે જોઈતાં સાહિત્ય તેઓ સાથે રાખશે. દેખરેખ રાખનાર અમલદાર જમીન શી રીતે તૈયાર કરવી અને ઘાસ શી રીતે નીંદિયું તે વિષે ખેતરમાં માહીકાને પદાર્થપાઠ આપવાની ગોઠવણુ કરશે. એમ જણાય છે કે મધ્યપ્રાંતના ખેડુતોને ખેતીનાં ઢોર શી રીતે કેળવવાં તે પણ ખચર નથી. બચચર ચાસની વચ્ચે ચાલતાં બળદોને કેળવ્યા નથી તેથી તેઓ સારી જમીન પણ બગાડે છે. કેળવેલાં ઢોર ખેતીના કામમાં વાપરવાથી ખેતીનું કામ કેવી સારી રીતે થાય છે તે એ અમલદાર ખેડુતોને બતાવશે. તેમજ ખેતીનાં ઓખર પણ પોતાની પાસે છે તે નમુનાનાં વાપરવાથી ખેતીને કે-
ના લાભ થાય છે તે દર્શાવશે.

વળી જેમને વિચાર ખેતીનો ધંધો કરવાનો હોય તેમને માટે શાળામાં ખાસ વર્ગ ઉઘાડવામાં આવ્યો છે. ત્યાં તેમને જે બાબતનું જ્ઞાન સાધારણ ખે-
ડુતને ખેતીના કામમાં ઉપયોગી થઈ પડે તેજ બાબતનું જ્ઞાન આપવામાં આવ-
શે. શિક્ષણ મફત આપવામાં આવશે, અને વિદ્યાર્થીઓને રહેવાના મકાનનો પણ ખચ આપવો પડશે નહિ. માત્ર ખાધાખચજ તેમને માથે પડશે.

હિંદુસ્તાનમાં ખેતીના વ્યાવહારિક જ્ઞાનની ઘણીજ જરૂર છે તેથી મ-
હેરજીના સલાહ આ કૃત્ય ઘણું સ્વત્વ છે.

પ્રાથમિક ધોરણે કેમ શિખવવાં તે વિષે શિક્ષકોને આપવાની સૂચના-
ઓ સરકારે મંજૂર કરી છે, તે અમે શિક્ષકોની સમયડની ખાતર આ ઓ-
ગસ્ટ, સપ્ટેમ્બર, અને ઓક્ટોબરના ઓંકા એકઠા કાઢી સામટી આપીએ
છીએ. તે બે ઓંકામાં સામટી નહિ માવાથી ત્રણ ઓંકા એકઠા કાઢ્યા છે.
શિક્ષકો આ સૂચનાઓ કાળજીથી વાંચી તેનું અનુકરણ કરશે તો તેઓ નવાં
ધોરણો ઘણી સારી રીતે શિખવી શકશે, છોકરાંને સંગીન કેળવણી મળશે, અને
સરકારની ઉમેદ બર આવશે. આ સૂચનાઓ જોઈએ તેટલી સ્પષ્ટ છે, છતાં
નવાં સ્પષ્ટીકરણની જરૂર લાગી છે ત્યાં તે હુટનોટમાં આપ્યું છે.

मुंबई इलाकानुं सरकारी केळवणीखातुं.

शिक्षणुनां सुधारेल्लां धोरणोना संबंधभां

०६नीज्युलर निशाणोना शिक्षके भाटे

सूचनायो.

(मुम्बई सरकारना हुकमथी प्रसिद्ध करी.)

મુંવઈ ફલાકાનું સરકારી કેઝવળીસાતું.

વ્હર્નાકયુલર નિશાળોના શિક્ષકો માટે સૂચનાઓ.

પ્રાસ્તવિક દીક્ષા.

સઘળા પ્રકારની વ્હર્નાકયુલર નિશાળોના શિક્ષકોને સામાન્ય માર્ગ જાતાવવા આ સૂચનાઓ તૈયાર કરી છે, અને તે શિક્ષણના સુધારેલા ધોરણો સાથે ખાસ સંબંધ ધરાવે છે.

૨. ઇંગ્લાંડ અને અમેરિકાનાં પ્રસિદ્ધ કેળવણીનાં પુસ્તકોના શિક્ષણને આધારે, ઇંગ્લાંડના કેળવણીના કોડને આધારે, અને મુંબઈ પ્રવાકામાં ખાતાના પાછલાં ધણાં વર્ષના અગુલ્ય ઉપરથી આ સૂચનાઓ સંભાળથી તૈયાર કરવામાં આવી છે. આશા રાખવામાં આવે છે કે આ “સૂચનાઓ” તથા “પદાર્થપાઠોની યોજના”ની મદદથી વ્હર્નાકયુલર નિશાળોના શિક્ષકો આજમુધી ખોતાના ધંધાને માટે તૈયાર થયા હશે તે કરતાં ધણી વધારે સારી રીતે તૈયાર થશે, અને તેથી તેઓ જે શુદ્ધિપૂર્વક અને અનુભવી કેળવણી લેકોના લાલને માટે સાધારણ રીતે જરૂરની ગણવામાં આવી છે તેની ખિલવણીમાં સારી રીતે મદદ કરવાને સક્તિમાન થશે.

E. Giles,

ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન.

મુંવઈ ફાલકાનું સરકારી કેલવણીલાતું.

બુર્નાકયુલર નિશાળોના શિક્ષકો માટે સૂચનાઓ.

છોકરાઓ માટેની સામાન્ય બુર્નાકયુલર નિશાળો.

બાળવર્ગનો અભ્યાસક્રમ.

૧. ધોરણમાં ન હોય તેવાં બધાં છોકરાંને બાળવર્ગ માટે દરરોજ અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે શિક્ષણ આપવું. આંકના પાઠ, બારખડી, વગેરે વગર સમગ્ર ગોખાવવાના હેતુથીજ પહેલા ધોરણ અને બાળવર્ગ વચ્ચેના ધોરણ બહારનો વર્ગ કહેવાય છે તેમાં બાળકોને રાખવા નહિ.

૨. બાળવર્ગનો અભ્યાસક્રમ માત્ર ઘણાં નાનાં બાળકોને અનુકૂળ આવે તેવો છે. સાધારણ નિયમ તરીકે સાત વરસથી વધારે ઉંમરનાં છોકરાં પહેલા ધોરણમાં અધ્યાને લાયક થવાં જોઈએ. છોકરાંને એકના એક વર્ગમાં લાંબી મુદત રાખવામાં આવશે તો તેની તપાસણી કરનાર અમલદાર ખાસ નોંધ લેશે.

૩. શિશુસમાનભાવ ધરાવનાર, હોંશીયાર, અને અનુભવી શિક્ષકને

જો બાળકોને જે રમવાનાં સાધનો આપવા જેવાં સાધનો આપવાં હોય તેવાં સાધનો આપવાં હોય એ સ શિક્ષકો, અર્થાત, બાળકોની પ્રકૃતિ જાણનાર સમગ્ર તેને અનુસરીને શિક્ષણ આપનાર શિક્ષકો. શિશુસમાનભાવ બાળશિક્ષકમાં આવવું જોઈએ. એ શિવાય બીજા ગમે તે શુભો તેનામાં હોય તોપણ તે બાળકોનો ઉત્તમ શિક્ષક થઈ શકે નહિ. બાળકોને શું ગમે છે તે શું નથી ગમતું તે તેણે સારી પેઠે સમજવું જોઈએ. એડિટર.

બાળવર્ગ સોંપવો. આવા શિક્ષકો દેવનિંગ કોલેજમાં પસાર થયેલા હોવા નોંધ્યે એ ખાસ ધ્યાન આપવું છે.

૪. બાળવર્ગના પાઠ વધારેમાં વધારે વીસ કે પચીસ મિનિટ ચાલે તેવા હંદા હોવા નોંધ્યે, અને તેમાં વચ્ચે વચ્ચે ગીત, ખેલો, ક્વાયલ, ગમત, નૃત્યે આપવાં નોંધ્યે. બાળકોને દર પચાસ મિનિટના કામ પછી આશરે દસ મિનિટનો આરામ આપવો અને તેમને મોટાં છોકરાં કરતાં વહેલાં છોડવાં તે ડહાપણુભરેલું ગણાશે.

૫. સંખ્યા—તમા બાળવર્ગના અભ્યાસક્રમમાં આંકના પાઠ કાઢી નાંખવામાં આવ્યા છે, અને માત્ર સો મુધીની સંખ્યા તથા ધણા સાદા સરવાળા અને બાદબાકી શિખવવાનું રાખ્યું છે. હેતુ એવો છે કે લખોટાધર્મના લખોટા; કાચના મણકા, કાંકરા, કચુકા, સળીઓ, અને બીજી છેક નાનાં ગાંડાંમાં પણ સહેલાઈથી મળી આવે તેવી વસ્તુઓની મદદથી વધારે સારું શિક્ષણ આપી શકાય. ગામડી અને બીજી કેટલીક ગુજરાતી નિશાળોમાં બાળકોને નિશાળે ખેસાડવામાં આવે છે ત્યારે તેની પાસે શિક્ષકે લખી આપેલા અંકો ઘુંટાવવાનો અને તે અંકો અર્થ સમજ્યા સિવાય ગોખાવવાનો સાધારણ વહિવટ ચાલે છે. આ પદ્ધતિમાં રાખેલો હંદ પણ ખ્યાલ આપ્યા સિવાય માત્ર તેમનું ગોખણુ રહેલું છે. વળી તેમાં વસ્તુઓ પહેલાં વસ્તુદર્શક ચિત્રો આવે છે, અને શિક્ષણનો ખરો ક્રમ ઊંધો વળે છે, તે કારણથી પણ તે ખોટી છે. અંકો પ્રથમ વસ્તુઓવડે સમજાવવા, પછી તેમને નામ આપવાં, અને તેમનો અર્થ સમજ્યા પછી તે લખાવવા. શિક્ષકે લખી આપેલા નમુનો ઘુંટાવવાનો વહિવટ ખેડક ઉપયોગી છે, પણ અંકોનો અર્થ સમજ્યા પછી તે વહિવટ ચાલવો નોંધ્યે, પહેલાં નહિ. આ કારણથી છોકરાંને અંકોનો ખ્યાલ આપવાને તેમની આગળ વસ્તુઓ પહેલી મૂકવી નોંધ્યે. બે દરેક અંક શિખવવાને જાત જાતની વસ્તુઓ બતાવવામાં આવશે તો તેથી લાલ થશે; દાખલા તરીકે બે મણકા, બે બીયાં, બે સળીઓ, બે ચોપડીઓ, બે ખુરશીઓ, બે પેસા, બે હાથ, બે આંગળીઓ, વગેરેથી “૨” સંખ્યા શિખવી શકાશે. આથી છોકરાં સંખ્યાનો ખોટો અર્થ કરતાં, અડકશે. અંકો એક પછી એક લેવાં

અને દરેક નવો અંક આગલો અંક દર્શાવનારી વસ્તુઓમાં એક ઉમેરીને શિખવવો. આ પ્રમાણે કરતાં એક અને પહેલું, બે અને બીજું, ત્રણ અને ત્રીજું, વગેરેનો જોડ સ્પષ્ટ સમજાવવાની કાળજી રાખવી; કારણ કે બાળકો તેમાં વારંવાર ભૂલ કરે છે. x વર્ગી બાળકોને મણકા તથા બીજી વસ્તુઓ મણકાવતો અને ઉમેરવા તથા બાદ કરવાનો દરરોજ મહાવરો કરાવવો, અને શરૂઆતમાં દરેક મહેનો દાખલો ખરો છે કે ખોટો તે વસ્તુઓ પ્રત્યક્ષ ગણી સિદ્ધ કરાવવું. મણકા પરાવવાનું કામ બાળકોને ગણવામાં થયેલી મદદ કરશે તથા તેમાં તેમને થયેલી રમુજ પડશે, અને તેઓ આ પ્રમાણે કામ કરીને શીખશે. તેઓને દસ ઉપરની સંખ્યા શિખવવાનું શરૂ કરવામાં આવે તે પહેલાં તેમને ત્યાં સુધી જરાખર ગણતાં અને ઉમેરતાં તથા બાદ કરતાં આ-

x આ નીચેની રીતે સમજાવી શકાય:—

છોકરાં પાસે પ્રથમ દાદરનાં પગથીયાં ગણાવવાં. એક, બે, ત્રણ, ચાર, એ પ્રમાણે તેઓ ગણશે. પછી એક નીચેથી પગથીયાંનાં નામ પૂછવાં. જો તેઓએ શબ્દ સાંભળ્યા હશે તો પહેલું, બીજું, ત્રીજું, ચોથું, એ પ્રમાણે કહેશે. ન સાંભળ્યા હોય તો એક છોકરાને દાદર ચડવા કહેવું, અને બીજાં બંધાને ત્યાં જિભાં રાખવાં. દાદર ચડતી વખતે એક નીચેથી દરેક પગથીએ હાથ મુકાવી પહેલું, બીજું, ત્રીજું, ચોથું, એ પ્રમાણે શબ્દો વારંવાર બોલાવી શિખવવા. આ ઉપરથી તેમને માત્રમ પડશે કે પદાર્થ ગણતી વખતે એક, બે, ત્રણ, ચાર, વગેરે શબ્દો વાપરીએ છીએ તે વારાફરતી તેનાં નામ દેતી વખતે પહેલો, બીજો, ત્રીજો, ચોથો, વગેરે શબ્દો વાપરીએ છીએ.—એરિટર.

* માગામાં સાધારણ રીતે વપરાતા નાના લાકડાના મણકા સોંધા મળે છે; તે એક પંક્તિનાં ૧૦૮ ને આશરે વેચાય છે. રંગીન કાચના મણકાની થોડી વધારે કિંમત બેએ છે છતાં તે મોઢા પડના નથી, અને છોકરાંને વધારે આકર્ષક હોવાથી મળી આવે ત્યાં વધારે પસંદ કરવા લેગ છે.

+ કિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિનો આ એક લાક્ષણિક છે. એથી બાળકોને સાંચવ્ય, જિનાસા, અને રમન તરફ સ્વાભાવિક પ્રેમ હોય છે તે તુપ થાય છે.—એરિટર.

વડું નોંધાવે, અને દરેક દશક આગળ વધતાં પણ તેજ પ્રમાણે ચાલવું નોંધાવે. આ જગ્યાએ ધ્યાનમાં રાખવું કે બાળકોને તેના તે દશકની બહાર જવું પડે, અને તેથી તેમના મનને વધારે મહેનત પડે, તેવા મહોના સરવાળા બાદબાકીના દાખલા ખાસ કરીને બાળવર્ગમાંથી બાતલ કરવામાં આવ્યા છે. દાખલા તરીકે ૪+૫, ૧૩+૪, ૧૮-૫, વગેરે દાખલા આ વર્ગ માટે ચાલી શકશે; પણ ૭+૪, ૮+૩, ૬+૩, ૧૧-૨, ૧૨-૪, વગેરે દાખલા ચાલશે નહિ. સરવાળા અને બાદબાકીના હિસાબ ધીમે ધીમે ચાલવા નોંધાવે. દાખલા તરીકે ૨+૧ શીખ્યા પછી ૨+૧+૧ અને ૨+૨ ચાલી શકશે, અને ૩-૧ શીખ્યા પછી ૩-૧-૧ અને ૩-૨ લઈ શકાશે.

ઉપર જણાવ્યા મુજબ અંકોના અર્થ સ્પષ્ટ સમજ્યા પછી તે લખાવવા નોંધાવે. આ પ્રમાણે બાળક દરેક અંકનો પૂરો અર્થ સમજશે ત્યાર પછી તેને તેનું લેખી ચિહ્ન શિખવી શકાશે. નો પ્રથમ અંકોના આકાર મણકા, કચુકા, વગેરેથી અને વળી મૂળીઓ, કડીઓ, અને અડધી કડીઓથી બનાવવામાં આવશે તો તેમને વધારે રમુજ પડશે.* આથી આકારોની છાપ તેમની યાદદાસ્ત ઉપર પડશે. આકારની પેટીમાં આપેલાં અંકોનાં પત્તાં અને ભીંત ઉપરના નકશાનો પણ ઉપયોગ કરવો, અને પત્તાં નકશા સાથે રાખી છોકરાં પાસે મુકાબલો કરાવવો. ભીંત ઉપરના નકશા સાથે પત્તાં રાખી તે તંપાસીને સરખાવે તેટલા માટે દરેક છોકરાને એક એક પત્તાં આપવું.

છોકરાં વીસ સુધી ગણી શકે ત્યાર પછી તેમની પાસે દસ મણકા પંચોત્તરો પરાવેલા મણકા દશક સૂચવે છે અને છૂટા મણકા એકમ સૂચવે છે એમ બતાવવામાં આવશે તો તેથી લાભ થશે. x દાખલા તરીકે એક પ-

* કારણ કે પૃષ્ઠ ૨૫૨ના ટિપ્પણમાં કહ્યું છે તે પ્રમાણે કામ કરીને શીખવાથી છોકરાંની આંતરિકશક્તિ વિકસે તથા થશે.-એડિટર.

x આ જુદી જુદી રીતે શિખવી શકાશે; દાખલા તરીકે દસ મૂળીઓની જુદી પરાવેલા મણકા જેટલીજ ગરજ સારશે; અથવા એક નાની કાચળી લઈ છોકરાં પાસે દસ કચુકા અથવા બીજી વસ્તુઓ ગણાવી તેમાં મુકાબલી. આ જગ્યાએ કાચળી દશક સૂચવશે.

રોવેલો દશક અને એક છૂટો મણકો મળીને ૧૧ મણકા થશે, એક આવો દશક અને બે એકમ મળીને ૧૨ થશે, અને તે મુજબ આગળ સમજવું. છોકરાંઓ આ બરાબર સમજવાને વારંવાર મણકા પરોવવા અને છૂટા પાડવા. આ અભ્યાસસ્થિતિએ તેમણે દશક અને એકમથી આગળ વધવાની જરૂર નથી. પણ આટલું જ્ઞાન તેમને નવ ઉપરની સખ્યાનાં લેખી ચિત્રો શુદ્ધિપૂર્વક સમજવામાં મદદ કરશે. દાખલા તરીકે બાળકો એક પરોવેલો દશક અને એક છૂટો મણકો પાસે પાસે મૂકેલા જોશે તો અગિયારમાં પહેલો એકડો દશકનો છે અને બીજો એકમનો છે એ સહેલાઈથી સમજશે; + અને એવીજ રીતે ૧૨, ૧૩, અને બીજી સખ્યાઓના સંબંધમાં પણ સમજશે. ૨૦ ને માટે બે પરોવેલા દશક હોય છે અને એકમ હોતો નથી, અને એકમની ગેરહાજરી મીઠું સ્પષ્ટ છે. † આ પ્રમાણે બાળકો એક વખત ૨૦ સુધી પહોંચશે એટલે તેમને ઉપલા અંકો સમજવા મુશ્કેલ પડશે નહિ.

૬. મૂળાક્ષર અને શબ્દો બનાવવા—મૂળાક્ષર શિખવતાં શિક્ષકે તેમના ઉચ્ચાર અને લેખી ચિત્રો બંને ઉપર ધ્યાન આપવું. ઉચ્ચારના સંબંધમાં શુદ્ધ ઉચ્ચાર શિખવવાને અને પ્રાન્તિક ઉચ્ચાર નહિ થવા દેવાને વારંવાર મોટેથી મહાવરો કરાવવાની જરૂર પડશે. બાળકોનાં ઉચ્ચારણનાં અવયવો કેળવવાની જરૂર છે, અને આ કામને માટે ઘણો મહાવરો

+ શરૂઆતમાં પરોવેલા દશકનો આંકડો મોટો અને છૂટા મણકોનો આંકડો નાનો પાટીઆ પર લખી બતાવવાથી દશક ને એકમના આંકડા સહેલાઈથી મનપર હસશે; જેમકે ૧૧, ૧૨, ૧૩ વગેરે. આવી રીતે મન પર હસાવ્યા પછી બંને આંકડા સરખા લખવા અને આંકડાની દિશા તેની જગાપર આધાર રાખે છે તે મનપર હસાવવું; જેમકે ૧૧ માં બંને એકડા છે, તોપણ પહેલો દશકનો છે ને બીજો એકમનો છે.—એડિટર.

† આ પ્રમાણે મીઠાનો ઉપયોગ પ્રથમ ૨૦ લખાવતી વખતે શિખવવો
૧૦ માં મીઠાનો અર્થ શિખવી શકાશે.—એડિટર.

કરાવવો પડશે. હું શિખવવાના દરેક અક્ષરનો શિક્ષકે શુદ્ધ ઉચ્ચાર કરવો અત્યાર પછી છોકરાંએ તે મુજબ ઉચ્ચાર કરવો, અને ઉચ્ચારનો તેના લેખી ચિહ્ન સાથે સંબંધ જોડાય તેટલા માટે તેજ વળતે તેનો લેખી આકાર લીંત ઉપરના નકશામાં બતાવવો. વળી આકારની પેટીમાં આપેલાં અક્ષરનાં પત્ત મૂળાક્ષરના નકશા સાથે રાખી સરખાવવાનીને છોકરાંની યાદદાસ્ત ઉપર અક્ષરોના આકારની છાપ પાડવી. નકશા સાથે પત્તું રાખી તપાસીને સરખાવે તેટલા માટે દરેક છોકરાને એક એક પત્તું આપવું. વળી મણકા, ખીઆં, વળીઓ, કે કટીઓ, અડધી કટીઓ, વગેરે ગોઠવીને છોકરાં અક્ષરોના આકાર બનાવી શકશે, અને પછી પત્તામાં બેઠેલે અથવા કાળા પાટિયા ઉપર શિક્ષકે લખેલા નમુના ઉપરથી તે લખી શકશે.

વ્યાકરણ તથા મૂળાક્ષરના નકશામાં આપેલા ૩૬ ક્રમમાં અક્ષરો શિખવવાની જરૂર નથી. સાદા આકારો વધારે અટપટા આકારોની પહેલા આવે તેવી રીતે આકારોની પીઠિકા મુજબ તેમને જથ્થાબંધ લેવાથી ઠીક પડશે. ૧ ખલા તરીકે સીધી લીટીઓથી બનેલો મ અથવા મ વડે લીટીઓ અથવા મીંકાંતિ બપ પડે એવા અક્ષરો પહેલાં આવી શકશે. વળી દ કે દ્ ધ, ટ, છ, ઈ, અથવા ઘ, ઘ, છ, ર પહેલાં આવી શકશે; ૨ (ર) શ, સ અથવા શ, સ પહેલાં આવી શકશે; વગેરે. સમજાના અક્ષરો આ પ્રમાણે લીખ્યા પછી તેમને ૩૬ ક્રમમાં ગોઠવી શકાશે. બાળકોને કંઈ પણ અર્થ સંજ્ઞાતો ન હોય તેવા એકલા અક્ષરો મોટે કરવાનું કામ ઘણું કંટાળાભરેલું

હું શિક્ષકે શુદ્ધ ઉચ્ચાર કરી બાળકોને શુદ્ધ ઉચ્ચાર શિખવવાની ધૂન જરૂર છે. ઘણી વાર ટ્રેનિંગ કોલેજમાં શીખતા મોટા ઉમ્મરના વિદ્યાર્થીઓ શા, પ, અને સ નો કે ક્રોડ નો શુદ્ધ ઉચ્ચાર કરી શકતા નથી; કે કે બાળપણથી થયેલો અશુદ્ધ ઉચ્ચારનો સંસ્કાર ઘણો જિંદગાં હોવાથી તે ર થઈ શકતો નથી.—એડિટર.

સિન્ધની કે બીજી જગાની જે નિશાબોમાં ફારસી મૂળાક્ષર આવતા હશે તેમને માટે આ વિષય ઉપર તે ભાગના ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ આ સૂચનાઓ પ્રસિદ્ધ કરશે.

લોગે છે. આ કામ વધારે સમજાય એવું અને રસિક કરવાને અક્ષરોનાં પતાં વડે શબ્દ બનાવવાનું દાખલ કર્યું છે અને તેમાં બ્રાહ્મણીના જ્ઞાનની જરૂર પડતી નથી. દાખલા તરીકે ત કે તે અને લ કે લ અક્ષરો શીખ્યા પછી ઓકરાં તલ (તલ) શબ્દ બનાવી શકશે. અક્ષરોનાં પત્તાયી એવા ઘણા શબ્દો બનાવી શકાશે, અને ઓકરાને આવી રીતે શબ્દો બનાવવાના કામમાં ઘણી રમુજ પડશે. બીજી શકે ત્યારે શબ્દો જે વસ્તુઓ સૂચવે તે છે-કરોતિ બતાવવી, અને પદાર્થપાઠોની સાથે શબ્દો બનાવવાના કામનો સંબંધ જોડવો. +

૭. આકાર, રંગ, અને પદાર્થો વિષે પાઠો-પદાર્થપાઠોની યોજના સાથે આ વિષય ઉપર ઇલાવદો સૂચનાઓ આપી છે. વર્ગી આ સૂચનાઓની એ પૂરવણીમાંથી વિશેષ સૂચના મળી આવશે. શિક્ષકોએ આ પૂરવણી તથા પદાર્થપાઠોની યોજના ઘણી સલાખમાં વાચવી આવતા વર્ષમાં જુદા જુદા વર્ગમાં શિક્ષકો જે પદાર્થપાઠો શિખવવા માગતા હોય તેમની (યોજનાને આધારે ધડી દાઢેલી) યાદી વાર્ષિક તપાસણી વખતે તપાસણી કરનાર અમલદાર આગળ જોવા તથા સહો માટે રજુ કરવી. આથી પાઠો ચાલુ અને ચલતા ક્રમમાં ચોકવાયા છે કે નહિ તે જોવાનું બની શકશે. પાઠોની યાદી મંજૂર થયા પછી નોટીસના પાટીઆ ઉપર ચોટવી અને દરેક વર્ગને લગતો લાગ તે વર્ગના વખત પત્રક સાથે ચોટવો. વર્ગના શિક્ષકોએ વખતોવખત પાઠોની નોંધ તૈયાર કરી ખાસ નોંધપુસ્તકમાં દાખલ કરવી, અને તે મુખ્ય મહેતાજીએ તપાસવી. આ નોંધો તપાસણી કરનાર અમલદારને બતાવવા માટે જાળવી રાખવી.

આકારના સંબંધમાં શિક્ષકોએ નક્કરથી* શરૂ કરી પછી ક્રમમાં સદાઈ, લીટી-

+ પાઠોનું એકીકરણ શી રીતે કરવું તે પૃ. ૨૬૦ મે સમજાવ્યું છે.-ઝોડિટર.

* જુદા જુદા આકારોનાં નીચે મુજબ દર્શાવેલો આપી શકાશે:-

અ. નક્કર-દડો, તળાકાર, ધન.

વ. સદાઈ-સાકળની અને કાગળની સદાઈ.

ક. લીટીઓ અથવા કોરો (મીંથી, વાંડી, અને વળેલી)-સ-
ળીયો, સ્નેહ અને કાગળ પાગિયાપર દોરેલી લીટીઓ.

ઓ અથવા કારણો (સીધી ને વાંકી), અને બિંદુઓ તથા ખૂણાપર જવું. આકારની પેટીમાંના આકારો સમતલ આકૃતિઓ દર્શાવે છે, તે લાકડાના બનાવેલા હોવાથી તે માં લંબાઈ તથા પહોળાઈની સાથે જગાઈ પણ હોય છે, તેથી તે ગુંચવણ કરી છે, માટે તે વાપરતાં સંભાળ રાખવી. સાદા અથવા જગા કાગળની કાપી કાઢેલી ભૂમિતિની આકૃતિઓ આ કામને માટે વધારે ઉપયોગી થઈ પડશે.† દરેક આકૃતિ શિખવતી વખતે વર્ગના દરેક છોકરાને તેનો કાગળનો નમુનો આપવો અને તે તેણે લીંત ઉપરના નકશા સાથે રાખી સરખાવવો. આકૃતિઓનાં ભૂમિતિનાં અથવા પારિભાષિક નામ પહેલાં શિખવવાં નહિ. જુદા જુદા આકારોનો રમકડાં, સાધારણ વસ્તુઓ, અને પોશાક અથવા ઘરઉપયોગની ચીજો સાથે સંબંધ જોડવો.

નવાં ધોરણોમાં પદાર્થપાઠો સાથે છોકરાં સાદું ટ્રાઇંગ શીખશે, અને બાળવર્ગમાં તેઓ લીટીઓ વગેરે દોરતાં શીખશે. ઉપર જણાવેલી સૂચનાઓ મુજબ તેઓ અંકો અને અક્ષરો લખતાં શીખે તે પહેલાં તેમને આ લીટીઓ દોરતાં શિખવવામાં આવશે તો ઠીક પડશે.

રંગોના સંબંધમાં બાળકો તેમનો મૂળ અને મિશ્ર એવો જોડ સમજવા માટે અને મિશ્ર રંગો કેવી રીતે જને છે તે શીખે તે પહેલાં તેમણે રંગનાં પત્તાં અને બીજા જુદી જુદી વસ્તુઓ ઉપરથી જુદા જુદા રંગો ઓળખવા જોઈએ, તેમનો યુક્તિબલો કરવો જોઈએ, તથા તેમનાં નામો

દોર, આકારની પેટીમાંના લાકડાના આકારોની અને કાગળોની સફાઈની કારો.

૬. બિંદુઓ અને ખૂણા—આકારની પેટીમાંના ખૂણીઆ આકારોના ખૂણા અને કાગળપર દોરેલી સમતલ આકૃતિઓના ખૂણા આગળ કોણોનાં બિંદુઓ.

† એવી આકૃતિઓને પણ જગાઈ તો છેજ, પરંતુ બાળકોને લાકડાની આકૃતિમાં જણાય તેમ ખુદી નહિ જણાય.—એડિટર.

, x રંગોનાં પારિભાષિક નામ પહેલાં વાપરવાં નહિ. રમકડાં અને પોશાક તથા ઘરઉપયોગમાં વપરાતી સાધારણ વસ્તુઓ સાથે રંગોનો સંબંધ જોડવો.

બાણમાં જોઈએ. રંગોની મૂળ, મિશ્ર, અને સંયુક્ત, એ પ્રકારની જૂની અને પ્રસિદ્ધ વર્ગણી મુજબ પદાર્થપાઠોની યોજનામાં પણ તથા બીજા ધોરણમાં અને બાળવર્ગમાં તે સંબંધી કામની વહેંચણી કરવામાં આવી છે. આંખના ચિત્રપડાની પારખવાની શક્તિઓની ખિલવણીના કામમાં રંગોની રાતો, લીલો, પીળો, નારંગી, આસમાની, તથા જંબુઓ એવી બીજી વર્ગણી પણ ચાલી શકશે. રંગીત મણકા પરોવવાનું કામ, બડાવકામ, તથા બીજા ઉદ્યોગો સાથે આકાર અને રંગોના પાઠોનો સંબંધ જોડવો.

૮. વાર્તાઓ-મુખ્ય મહેતાજી, મહેતીજી, અથવા ટ્રેડ આસિસ્ટન્ટ વાર્તાઓ શિખવવી અને તે ઘણી સંભાળથી પસંદ કરવી. તેમાં કલ્પિત વાર્તાઓ અથવા છંદગીના દરેકજના વિષયો ઉપર કે છોકરાંની આંખો આગળ પ્રત્યક્ષ હોય તેવી છબીઓ કે વસ્તુઓ વિશે વાર્તાઓ આવી શકશે. કોઈ કોઈ વખત વાર્તા નાના નાટકના રૂપમાં લખવી શકાશે. વળી વાર્તાઓનું બોધ તરફ વલણ હોવું જોઈએ, પણ બોધ સ્પષ્ટ બતાવી આપવા તરફ અતિશય લક્ષ આપવાની જરૂર નથી. વાર્તાની બીના અને પાત્રો નીતિની અસર કરવાને પૂરતાં હોવાં જોઈએ, અને તેમાં ખુલા શબ્દોમાં બોધ જણાવવાની વિશેષ જરૂર હોવી જોઈએ નહિ. પદાર્થપાઠોની માફક આવતા વર્ષમાં શિખવવાની વાર્તાઓની યાદી વાર્ષિક તપાસણી વખતે તપાસણી કરનાર અમલદારને બતાવવી, અને પછી તે પાટીઆ ઉપર જોવા મોટે ચોટવી.

“ હિંદુસ્તાનમાં હિન્દુસ્તાનશિક્ષણ ” એ નામના મિસીઝ એન્ડરના પુસ્તકમાં વાર્તાઓ કહેવા સંબંધી નીચેની સૂચનાઓ આપી છે તે ઉપયોગી થઈ પડશે:—

“શિક્ષકે આખી (અથવા વખતની અંદર કહી શકાય તેટલી) વાર્તા અટક્યા સિવાય કહેવી. જો તે સવાલ પૂછવા અથવા સમજૂતિ આપવા અટકશે તો વાર્તાનો સંબંધ તૂટશે અને છોકરાનો રસ કમી થશે. શિક્ષકે અગત્યની બાબતોનું વિસ્તારથી વિવેચન કરવું, અને અગત્યની ન હોય તેવી બાબતો ઝડપથી પતાવવી. તેજે વાર્તાનાં પાત્રો માટે, તેમાં મુખ્યત્વે કરીને ના

યકે અને નાવિકા માટે ઓકરાંની લાગણી ઉત્પન્ન કરવી. વળી તેણે વાર્તાની અંદરનું તાત્પર્ય (પૂર્વાપર સંબંધ, દુનિયામાં વસ્તુઓનો એક બીજાપર આધાર, કાર્યકારણભાવનું નિશ્ચિતપણું, મદદ કરવાની જરૂર, વગેરે) સમજવાને અને તે આડકતરી રીતે બાળકોના મગજ ઉપર હસાવવાને પ્રયત્ન કરવો. વાર્તા (અથવા તેનો ભાગ) પૂરો થયા પછી ઓકરાંએ તેનું અનુકરણ કર્યું છે અને તે સમજ્યા છે કે નહિ તે નક્કી કરવાને શિક્ષકે પ્રથમ સવાલ પૂછવા, અને પછી વાર્તાની મતઝખ કઢાવવાને તેમની સાથે વાત કરવી.”*

૯. ગીતો—બાળકોને લાયક દુકાં ગીતો (ગુજરાત શાળાપત્ર જેવાં) કેળવણીનાં વહુનાકયુલર ચોપાનીઆમાં તથા ખાતાએ મંજૂર કરેલાં જુદાં જુદાં કિન્ડરગાર્ટનનાં પુસ્તકોમાંથી મળી આવશે. વર્ષમાં શિખવી શકાય તે દલાં ગીતો પસંદ કરવાં, અને તેમની યાદી વાર્ષિક તપાસણી વખતે તપાસણી કરનાર અમલદારને બતાવવી અને પછી જેવા માટે પાઠીઆપર ચોટવી. યોગ્ય અંગચેષ્ટા સાથે ગવાય એવાં ગીતો ખાસ કરીને પસંદ કરવાં, તેથી ગાયન અને હલકી અંગકસરતો સાથે સાથે ચાલશે. પસંદ કરેલાં કેટલાંક ગીતો પદાર્થપાઠો, (કિન્ડરગાર્ટનના) ઉદ્યોગો, અને બાળકોના બીજા કામને લગતાં હોવાં જોઈએ.

૧૦. કથાયત, અંગકસરતો, અને ખેલો—બાળકથાયત, અંગકસરતો, અને ખેલો સાથે અને ત્યાં સુધી ગાયન ચાલવું જોઈએ. (આ વર્ગને) અનુકૂળ કસરતો નીચે મુજબ છે:—

અ. ગીતના તાલ મુજબ તથા તેના ભાવને અનુસરીને અવયવોની હીલચાલ;

* મિ. ફિચના અભિપ્રાય પ્રમાણે વાર્તા સારી રીતે કહેવા એ એક અસાધારણ માનસિક શક્તિ છે. કેટલાકમાં આ ગુણ સ્વાભાવિક છે. મુદાની બાળતને પકડી લઈ અપ્રસ્તુત બહેન લાવ્યા વિના વાર્તા એવી રીતે કહેવી કે સાંભળનારના મુખ પરથી જ તેને તેમાં ધણો રસ પડે છે એમ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે. જેમનામાં સ્વાભાવિક શક્તિ ન હોય તેઓ પણ અભ્યાસથી વાંચનથી, અને અવલોકનથી પ્રભાવિત થઈ શકે છે.—એડિટર.

- વ. હાથ જોડીને અથવા જોડ્યા સિવાય એક એકની પૃઠે અથવા હારમાં ચાલવું;
- ક. ભૂમિતિના નકશામાં આપેલી આકૃતિઓને અનુસરીને વર્તુલ, ચોરસ, ત્રિકોણ, લંબચોરસ, વગેરે આકારોમાં હાથ પકડીને ગોઠવાવું;
- દ. ઉપર જણાવેલા આકારોમાં ગોઠવાઈ ને ચાલવું તથા નાચવું;
- ઈ. છોકરાંની ટોપીઓના તથા લૂગડાંના રંગ મુજબ, તેમની ઊંચાઈ પ્રમાણે, અથવા તેમને આપવામાં આવેલાં ફૂલ, રંગના નકશા, કે ખીજ વસ્તુઓ મુજબ તેમની ટોળીઓ બાંધવી, અને સાદી હીલચાલથી તે ટોળીઓ અથવા હારોને એકઠી લાવી ભૂમિતિના આકારમાં ગોઠવવી, અને પછી પાછી તેની ટોળીઓ અથવા હારો છૂટી પાડવી; વગેરે.

ખાળકો ઉપર લાવ સખનાર શિક્ષક તેમની રમતોનું અવલોકન કરીને ખીજ રમતો જોળી કાઢશે અથવા નવી જોળશે. જ્યાં સુધી શિક્ષક પોતાના વિદ્યાર્થીના પાઠો તેમજ ખેલોમાં કાળજીથી લાગ લેશે નહિ ત્યાં સુધી તે ઉત્તમ કામ કરી શકશે નહિ.

૧૧. હાથના ઉદ્યોગો—કિન્ડરગાર્ટનના ઉદ્યોગો કયા ચલાવવા તે બતાવ્યું છે, પણ તેમાંથી સગવડ અને સ્થિતિને અનુસરીને પસંદ કરવાની વ્યવસ્થાપકો તથા શિક્ષકોને છૂટ આપી છે. ખર્ચ કરી શકે તેવી નિશાળોમાં ધન તથા છંટોથી ધમારતનો આકાર બનાવવો, સળીઓ તથા કડીઓ ગોઠવીને ઘાટ બનાવવા, નમુના બનાવવા, સાદડી ગૂંથવી, બહે પાટીને આકૃતિ બનાવવી, ગુંથણથી આકૃતિ બનાવવી, વગેરે ઉદ્યોગો ચલાવવા. મણકા અથવા ખીઓ ગોઠવી આકાર બનાવવા, મણકા પગેવવા અને પંરોવીને વીંટીઓ, બંગડીઓ, વગેરે બનાવવું, માટીના ઘાટ બનાવવા, કાગળ વાળવા, કાગળ કાપવો, કાગળની આકૃતિઓ ચોટવી, વગેરે ઉદ્યોગો ગરીબ સ્થિતિની નિશાળો માટે ચાલશે. (જે પૂરવણીમાં આપેલી સૂચનાઓ મુજબ) સાદું ગ્રેધગ પદાર્થપાસેની ભેગું ગણવું અને સાથે લેવું. આકાર અને પદાર્થોના પાઠોમાં ઘાટ બનાવવાનું રાખવું. દાખલા તરીકે જોળા વિષે પાઠ ચાલ્યા પછી છોકરાંએ માટીનો ગોળો બનાવવો, અને પછી તેને ચપટો કરવો.

રીને ધન બનાવવો અથવા ગજબાનીને નળાકાર બનાવવો. ગોળાના એ અર્ધગોળ કાપી કાઢી અર્ધગોળમાંથી કાઢવ કાઢી લઈને કાઢવના કટોરા બનાવી શકાશે. સાહિત્ય મળી આવે ત્યાં રંગના પાઠો સાથે (આક્ર અથવા રંગના ભૂકા વડે) રંગના નમુના કઢાવવા. ગામડાનાં છોકરાં વારંવાર રમતમાં બાજરી કે જુવારનાં સરોડાંથી બંગડીઓ વગેરેના આકારો બનાવે છે. શિક્ષકે આ આકારોને ક્રમમાં લાવી નિશાળમાં બનાવરાવવા. સઘળા હાથકામમાં શિક્ષકે છોકરાંને સ્વચ્છ, વ્યવસ્થિત, અને ચોક્કસ થવાની ટેવ પાડવાનો પ્રયત્ન કરવો, અને તેઓ નવા ધાટ અને નમુના બનાવે એવે રસ્તે તેમને બને ત્યાં મુધી દોરવાં.

પાઠો અને ઉદ્યોગોનું એકીકરણ—બાળવર્ગના અભ્યાસક્રમનીચે આપેલી ટીપમાં જણાવ્યું છે કે ગણતું, શબ્દ બનાવવા, સાદા ડ્રોઈંગ સાથે પદાર્થપાઠો, વાર્તાઓ, ગીત, ખેલો, અને ઉદ્યોગોનો બનતા મુધી એક બીજા સાથે મળધ જોડવો. ઈંગ્લાંડના કોડમાં “કોઈ મુખ્ય વિચાર વિચારોને અનુસરીને એક પાઠનું બીજા પાઠ સાથે જોડાણ કરવું” એમ જણાવ્યું છે તે આજ છે. દાખલા તરીકે, પોપટ વિષેના પાઠને લીલા રંગના પાઠ સાથે જોડી શકાશે, અને પછી પોપટ વિષે કંઈ વાર્તા, ગીત, કે મુખપાઠ આપી શકાશે. જેણાયુક્ત ગાયનથી કે યોગ્ય ગીત સાથે કેટલાંક છોકરાં રમત રમીને પોપટનું જીવું બનાવી શકશે. જે નિશાળોમાં કાગળમાં બહે પાડવાનાં પત્તાં હશે ત્યાં છોકરાં કાગળમાં બહે પાડી મુધીને પોપટનું બોણું બનાવી શકશે, અને ચોરસ ખાનાં પાડી સ્લેટમાં પોપટનું તથા તેના પાંજરાનું સાદું ચિત્ર કાઢશે. એ પક્ષીનું બોણું મર્લુકા, બીચાં, અથવા સળીઓ ગોઠવીને બનાવી શકાશે, અને કાગળ ઉપર શિક્ષકે દોરેલા રૂપરેખા ચિત્રને કાપી કાઢીને જ્યાં કાગળ ઉપર ચોઢી શકાશે. આ સંબંધમાં કેટલાક ધાટ પણ બનાવી શકાશે; જેવાકે પોપટની અને તેના પાંજરાની માટીની આકૃતિઓ. પોપટની આંખો, પગ, પંજ, પાંખો, વગેરેની અને તેના પાંજરાના સળીઆની ગણતરી કરાવાશે, અને આ વસ્તુઓનાં ગુજરાતી નામોના સંબંધમાં કઈ શબ્દ બનાવવાનું કામ પણ,

ચાલી શકશે. દૂકામાં એક સામાન્ય મુખ્ય વિષય લઈને ઘણા પાઠો, ઉદા-
ગો, ખેલો, વગેરેના એવી રીતે મંબંધ જોડી શકારો કે તેથી નાનાં છોકરાં-
ને રમુજ પડશે, તેમની જુદી જુદી શક્તિઓ ખિલવી શકાશે, અને પ-
સંદ કરેલા પદાર્થ સંબંધી જુદી જુદી રીતે તેમને સ્પષ્ટ ખ્યાલ આપી
શકાશે. શિક્ષકો એક અઠવાડિયાના કામ માટે દૈનિક ખાસ વસ્તુ કે વિચાર
પસંદ કરી શકશે, અને તેને પ્રાધાન્ય આપીને બનતા સુધી અઠવાડિયાના
પોતાના બધા પાઠો, ગીતો, ઉદાગો, તથા ખેલો ગોઠવશે, અને એવીજ
રીતે પછીના અઠવાડિયાને માટે બીજી વસ્તુ કે વિચાર પસંદ કરશે. આ-
ખા વરસમાં દર અઠવાડિયે જે વસ્તુઓનું એ પ્રમાણે વિવેચન કરવું હોય
અથવા વિચારો ખિલવવાના હોય તેની યાદી વર્ષની શરૂઆતમાં શિક્ષક બ-
નાવશે તો ઠીક પડશે. આ યોજના ચઢતા ક્રમમાં હોવી જોઈએ, અને પો-
તાની મેજે વિદ્યાર્થી આગળ વધી શકે એવી રીતે દરેક મનોમત્સર શિખ-
વતું જોઈએ. વાર્ષિક તપાસણી વખતે આવી રીતે બનાવેલી યાદી ત-
પાસણી અમલદારને બતાવવી અને તે જોવા માટે પાટિયા ઉપર ચોટવી.
આવી યાદી મદદનીશ શિક્ષકે બનાવી હોય તો તે મુખ્ય શિક્ષકે દ-
મેશાં સંભાળથી તપાસવી અને (જરૂર પડે તો) સુધારવી, અને નક્કી ક-
રેલો ક્રમ ચલાવવામાં મુખ્ય શિક્ષકે મદદનીશ શિક્ષકને રસ્તો બતાવવો
તથા મદદ કરવી.

ટીપ—આદિ બતાવ્યું છે તે પ્રમાણે પાઠોનું એકીકરણ ઉપસા વ-
ર્ગોમાં પણ ઉપયોગી માલમ પડશે. દાખલા તરીકે પદાર્થપાઠ આખા પ-
છી અથવા છોકરાને બહાર જોવા તેડી ગયા હોય ત્યાં કરેલા અવલોકન
પછી એજ વિષય ઉપર વાંચન પાઠ ચલાવ્યો હોય તો તેથી ઘણી ઊંડી
અસર થશે તથા તે લાંબો વખત ટકશે. ઇતિહાસ, ભૂગોળ, વિદ્યા, વગે-
રેના પાઠો મંબંધી પણ એજ પ્રમાણે કહી શકાય. ભૂગોળના પાઠોનો અ-
મુસ કરીને જે મુલકનું વિવેચન ચાલતું હોય તે મુલકની વસ્તુઓ, છાડ-
વા, પ્રાણીઓ, વગેરેના પાઠો સાથે મંબંધ જોડવો આ વિષયો ઉપર પછી
નિમંબ લખાવી શકાશે, અને કેટલાક પાઠોનો ગ્રેઈન્ડ, ધાટ બનાવવા, વગેરે
સાથે સંબંધ જોડી શકાશે.

છતાં વિષયો અને પાઠ્યનું લેણાણ સારું અને સ્વાભાવિક હોવું જોઈએ, અને એટલી હદ સુધી ન જવું જોઈએ કે કૃત્રિમ કે સ્વચ્છન્દે કરેલુ જણાય એવું થઈ જાય. ઉપલાં ધોરણોના કામમાં અતિપરિશ્રમથી જેમ તેમ કરેલા લેણાણમાં આ ભય મુખ્યત્વે કરીને રહે છે, તેથી આ વર્ગો માટે તૈયાર કરેલી યોજનાઓ ઘણી સંભાળથી અને તપાસણી કરનાર અમનદારની સલાહ લીધા પછીજ ચલાવવી.

ધોરણ ૧ હું.

૧. વાર્તાઓ, ગીત, ખેલો, કવાયત, અને કિન્ડરગાર્ટનના ઉદ્યોગો પહેલા ધોરણમાં ચાલુ રાખવાના છે, અને તે સંબંધી બાળવર્ગ માટે આપેલી સૂચનાઓ આ વર્ગને લાગુ પડે છે. અને ત્યાં સુધી જુદા જુદા ખાંડો અને ઉદ્યોગોનો એક બીજા સાથે, અને વાંચન, લેખન, ગણિત, તથા આ ધોરણમાં શિખવવાના બીજા ખાંડો સાથે સંબંધ લેડવો.

૨. સંખ્યા અને આંક—જૂનાં ધોરણોમાં છોકરાંને સવાયા સુધી આંક શીખવાના હતા. હવે આંકની પહેલાં કરવાનાં મનોયત્નો માટે પૂરતો વખત મળે, અને વસ્તુઓની મદદથી વધારે સમજણ પડે તેવું શિક્ષણ આપી શકાય, તેથી તે ઘટાડીને ત્રીસ દાન અથવા વીસ દાન (૩૦×૧૦ અથવા ૨૦×૧૦) સુધી રાખ્યા છે. આંકનું માત્ર પોપટીઉં શિક્ષણ હવે કણક કરવામાં આવશે નહિ.

બાળવર્ગમાં શીખેલી સંખ્યાથી આગળ વધવું, અને એકમ, દશક, અને શતકનું તે વર્ગની પેઠે જ્ઞાન આપવું. દસ પરોવેલા મણકા દશક સૂચવશે, અને એવા દસ દશક એકલા બાંધવાથી શતક થશે. છોકરાંને સંખ્યાનું પૃથક્કરણ તથા સંયોગીકરણ કરવાનો મહાવરો કરાવવો તેઓ પહેલાં પરોવેલા અને છૂટા મણકાની મદદથી અને પછી તે સિવાય નીચે મુજબ મહાવરો કરે.

એક દશક + એક એકમ = ૧૧; ૧૧ = એક દશક + એક એકમ;

એક દશક + બે એકમ = ૧૨; ૧૨ = એક દશક + બે એકમ;

બે દશક + એકમ કંઈ નહિ = ૨૦; ૨૦ = બે દશક + એકમ કંઈ નહિ; વગેરે.

આ ધોરણમાં સરવાળા અને બાદબાકીના હિસાબ મોટે કરવાના છે, તે બાળવર્ગની પેઠે પ્રથમ બીજાં, ત્રીજાં, ચતુર્થાં બીજાં વસ્તુઓની મદદથી અને પછી તેમની મદદ સિવાય શિખવવા. વસ્તુઓની મદદ સિવાય ગણેલા હિસાબો ખરા છે કે ખોટા તે કોઈ કોઈ વખત વસ્તુઓ ગણાવીને સિદ્ધ કરાવવું. શરૂઆતમાં કોઈ હિસાબમાં છોડસને દશની બદલ નહિ પડે ત્યારે જે રકમ ઉમેરવાની કે બાદ કરવાની હોય તેના ભાગ પાડીને બે પગથિયે તે હિસાબ કરવો; દાખલા તરીકે ૮+૩ એવો હિસાબ આપ્યો હોય ત્યારે પહેલાં ૮+૧=૯ કરીને પછી ૯+૨=૧૧ એમ કરવું; અથવા ૧૨-૩ એવો હિસાબ હોય ત્યારે ૧૨-૨=૧૦ કરીને પછી ૧૦-૧=૯ એમ કરવું. બાદબાકીને પૂરક સરવાળા તરીકે ગણી શકાશે, તેમજ “એક સંખ્યામાંથી બીજી સંખ્યા લેવી” એમ તેના સાધારણ રૂપમાં લઈ શકાશે; દાખલા તરીકે “૬ કેરીમાંથી ૫ કેરી લઈએ તો કેટલી રહેશે?” એ હિસાબ થયા પછી ૫ કેરીમાં કેટલી ઉમેરીએ તો ૬ થાય, અથવા ૫ કેરીથી ૬ કેરી કેટલી વધારે છે એવો સવાલ પૂછી શકાશે. હિસાબો ધીમે ધીમે કરવા, અને છોકરોને મોડાના સરવાળા તથા બાદબાકીનો પૂરો મહાવરો ન થાય ત્યાં સુધી આંક શરૂ કરવા નહિ.

આંકનો પાડો શરૂ કર્યા પહેલાં તેના સંબંધના સરવાળા અને બાદબાકી સંભાળવો શિખવવાં; દાખલા તરીકે ધારો કે ૧×૨ થી ૧૦×૨ (૬) નો પાડો શિખવવાનો છે, તો તે શરૂ કર્યા પહેલાં નીચેના હિસાબો કરવા:—

૨ + ૨ = ૪	૨૦ - ૨ = ૧૮
૪ + ૨ = ૬	૧૮ - ૨ = ૧૬
૬ + ૨ = ૮	૧૬ - ૨ = ૧૪
૮ + ૨ = ૧૦	૧૪ - ૨ = ૧૨
૧૦ + ૨ = ૧૨	૧૨ - ૨ = ૧૦
૧૨ + ૨ = ૧૪	૧૦ - ૨ = ૮

$$૧૪ + ૨ = ૧૬$$

$$૮ - ૨ = ૬$$

$$૧૬ + ૨ = ૧૮$$

$$૬ - ૨ = ૪$$

$$૧૮ + ૨ = ૨૦$$

$$૪ - ૨ = ૨$$

$$૨ - ૨ = ૦$$

ત્યાર પછી મણકા, ખીચાં, અથવા પૈસા નીચે પ્રમાણે છોકરાં આગળ બે બેની દગલીમાં ગોઠવવા.

૨									
૨	૨								
૨	૨	૨							
૨	૨	૨	૨						
૨	૨	૨	૨	૨					
૨	૨	૨	૨	૨	૨				
૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨			
૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨		
૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	
૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨

અહિં પ્રત્યક્ષ અવલોકન અને ગણતરીથી છોકરાંને માત્રમ પડશે કે ત્યારે ખીચાં એકજ દગલીમાં મૂકવામાં આવે છે એટલે તે એક વખત લેવામાં આવે છે, ત્યારે તેમની સંખ્યા બે થાય છે; ત્યારે બેની આવી બે દગલીઓ કરવામાં આવે છે, એટલે બે ખીચાં બે વખત લેવામાં આવે છે, ત્યારે તેમની સંખ્યા ૪ થાય છે; વગેરે. આ પ્રમાણે આગળ દશ વખત $૨ = ૨૦$ થાય છે એટલે મુખી છોકરાં પોતાની મેજે શોધી કાઢે છે.

છોકરાંને ઉતાવળ કરાવવી નહિ, પણ તેઓ પોતાની મેજે હકીકત શોધી કાઢે માટે તેમને પગથીએ પગથીએ દોરવવાં. શરૂઆતમાં એક પાક (પાકા)ને માટે બે ત્રણ પગથીઆ (પવાખાં) બસ થશે. દરેક પગાણું થયા પછી તેનું ગુજરાતી નામ આપવું અને તે કાળા પાટીઆપર અને સ્લેટ-પર લખવું. આથી છોકરાંમાં પોતાની મેજે નવા ધડીઆ ઉપજાવવાની ધી-

ને ધીમે શક્તિ આવશે. થોડાક ધડિયા થયા પછી તેમને માલમ પડશે કે સાદામાં સાદા ધડિયા બનાવવામાં દરેક ઢગલીની અદર એકજ વસ્તુ હોય છે, ત્યાર પછીના ધડિયામાં દરેક ઢગલીમાં બે વસ્તુઓ હોય છે, ત્રીજામાં ત્રણ વસ્તુઓ હોય છે, વગેરે; ને પહેલાં એક, પછી બે, પછી ત્રણ, એ પ્રમાણે દરેક ધડિયામાં દસ સુધી ઢગલીઓ હોય છે. છોકરાં આ બે મુખ્ય બાબતો શીખશે એટલે તે પોતાની શક્તિ અજમાવવાનું પસંદ કરશે, અને શિક્ષકની મદદ વગર તેજ પ્રમાણે નવા ધડિયા ઉપજાવવામાં મગ્ન માનશે. આ પ્રમાણે આગળના ધડિયા શીખવાનું કામ સહેલું અને મુજબ પડે તેવું થશે, અને તે સમજીને કરવામાં આવશે. દરેક ધડિયો પૂરો થયા પછી તે છોકરાંની યાદદાસ્તીમાં બરાબર ઠસે માટે વારંવાર બોલાવવો અને લખાવવો.

આંકના ધડિયાનું દરેક પક્ષાર્થ થયા પછી તેનો તેને મળતા ભાગાકારના દાખલા સાથે સંબંધ બેસવો. દાખલા તરીકે, જ્યારે બે બે પૈસા પાંચ ઢગલીઓમાંની દરેકમાંથી અથવા પાંચ માણસોમાંના દરેકની પાસેથી લેવામાં આવે છે, એટલે કે જ્યારે તે પાંચ વખત લેવામાં આવે છે, ત્યારે (બધા મળીને) દસ પૈસા થાય છે; જ્યારે દસ પૈસા પાંચ ઢગલીઓમાં અથવા પાંચ માણસોને બરાબર વહેંચી દેવામાં આવે છે ત્યારે દરેકને બે મળે છે. આ રીતે ગુણાકાર અને ભાગાકાર વસ્તુઓની મદદથી સાથે સાથે ચલવી શકાશે.

ઉપર પ્રમાણે આગળ વધવાથી ધોરણમાં જણાવ્યા મુજબ દરેક આંકની સાથે સંબંધ ધરાવતા સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર, અને ભાગાકારનો એક બીજા સાથે સંબંધ બેસવાનું બની શકશે. પક્ષાર્થ પછી પાઠ્ય થશે.

આવી રીતે શીખેલા દાખલા મ્હોના નાના બચ્ચાદારી દાખલાઓને લાગુ પાડના. દાખલા તરીકે “ એક પૈસાની પાંચ કેરી મળે તો આઠ પૈસાની કેટલી આવશે ? ” “ ૯ છોકરાં ૩૬ બોર સરખે ભાગે ખાય તો દરેક છોકરું કેટલાં બોર ખાશે ? ” વગેરે સાધારણ રીતે મનને એકથી વધારે ધ્યાન કરવો પડે તેવા, એટલે જેમાં સરવાળો અને બાદબાકી અથવા

ગુણાકાર અને લાગાકાર બંને સાથે આવે તેવા, દાખલા આ ધોરણમાં ચલાવવા નહિ. દાખલા તરીકે “ મારી માને બાપ દરેક મને પાંચ લખોટી આપે છે, અને મારો લાઈ ત્રણ નથા મારી બેન ચાર લઈ લે છે, તો મને કેટલી લખોટીઓ મળશે ? ” “ જો ત્રણ પૈસાનાં ૯ કેળાં આવે તો ૭ પૈસાનાં કેટલાં આવશે ? ” વગેરે દાખલા પહેલા ધોરણને લાયક નથી.

પહેલા ધોરણમાં ચલણી નાણાંની માહિતી મેળવવાની છે, એટલે નાણાંની ધાત શીખવાની છે. ઘણી વાર જોવામાં આવે છે તેમ નાણાંનું કેટકે છોકરાંએ માત્ર મોઢે કરવાનું નથી. તેમને જુદા જુદા ચલણી શિક્ષા હાથમાં આપવા, તેમની એક બીજાના સંબંધમાં દિશિત શિખવવી, અને ઉપર જણાવેલા નાના મોટા વ્યવહારી દાખલામાં તેમનો ઉપયોગ કરાવવો.

૩. વાંચન અને લેખન—જાળવર્ગમાં છોકરાં મૂળાકાર શીખી ગયાં હશે અને તેવડે તેઓ સાદા શબ્દો બનાવી શકના હશે. હવે બારાખડી શિખવવી, પણ તે જૂની રીત પ્રમાણે એકદમ નહિ શિખવતાં વાંચનમાળાની પહેલી ચોપડીના પાઠોમાં શબ્દો આવતા જાય તેમ તેમનું પૃથકરણ કરાવીને શિખવવી. દરેક શબ્દ આખો વાંચવો, અને એ પૂરેપૂરો ઓળખાયા પછી આગળ આવી ગયેલા અને પૃથકરણ કરેલા તેવાજ બીજા શબ્દો સાથે સરખાવવો. છોકરાં સ્વરની નિશાનીઓ એક પછી એક શીખશે અને તે બંધી શીખી ગયા પછી બારાખડી ચાલુ ક્રમમાં વંચાવી તથા લખાવી શકાશે. દરેક પાઠ (અથવા તેનો ભાગ) વાંચી રહ્યા પછી છોકરાં પાસે લખાવવો. શબ્દોના અર્થના સંબંધમાં છોકરાંને મોઢાની બ્યાખ્યાઓ આપવી નહિ અથવા તેમની પાસે ગોખાવવી નહિ. શબ્દોવડે દર્શાવાતી અથવા શબ્દો સ્પષ્ટ સમજાવે તેવી વસ્તુઓ તેમને દેખાડવી. વાંચનપાઠ ચાલતો હોય તે દરમિયાન અથવા ત્યાર પછી છોકરાં પાસે શબ્દોની જોડણી ગોખાવવાનો વહિવટ વારંવાર જોવામાં આવે છે, પણ યાદ રાખવું કે જે અક્ષરોનો શબ્દ બનેલો હોય તે અક્ષરો માત્ર મોઢેથી ગોખાવવાથી જોડણી શીખાતી નથી. જોડણીના પાઠો આંખની મારફતે તૈયાર કરાવવા જોઈએ, માત્ર સાંભળીને અથવા મોઢે યાદ કરીને તૈયાર કરાવવા નહિ; અને તેમની લખાવીને કસોટી કરવી જોઈએ.

૪. સવળા વર્ગોમાં સઘળું લખવાનું કામ ધીમેથી અને સહાધી કરાવવું, અને તે વખતે શરીર બરાબર રાખવું, હાથ બરાબર રાખવા, કલમ બરાબર પકડવી, વગેરે બાબતો ઉપર હમેશા ધ્યાન આપવું.

૫. પદાર્થપાઠો—પદાર્થપાઠોની યોજનામાં, ગ્રાજવર્ગના અભ્યાસક્રમ માટે, અને પૂરવણી એમાં આપેલી સૂચનાઓ આ ધોરણમાં પણ ધ્યાનમાં રાખવી.

૬. ડ્રોઈંગ અને ઘાટ બનાવવા—પૂરવણી વ જુઓ.

ધોરણ રજૂ

૧. આ ધોરણમાં પૂર્ણાંકના ધડિયા પૂરા થાય છે, અને અપૂર્ણાંકના શરૂ થાય છે. પહેલા ધોરણમાં શીખવાના ધડિયાની પેઠેજ આ ધડિયા શિખવવા. અપૂર્ણાંકના ધડિયામાં અડધા વધારે સહેલા છે અને સ્વાભાવિક રીતે ક્રમમાં પહેલા આવે છે તેથી તે પાયા પહેલાં લેવા, અને તેમાં આવતાં અપૂર્ણાંકો પદાર્થોની મદદથી (દાખલા તરીકે લીંબુ અથવા બીજી વસ્તુઓ કાપી તેના નેઈએ તેટલા ભાગ કરીને) શિખવવાં. આ ભાગો બધા સરખા છે એ બાબત તરફ છોકરાંનું ખાસ લક્ષ ખેંચવું. ધડિયો શરૂ કરતા પહેલાં અપૂર્ણાંક સંખ્યાઓ ઉમેરવી તથા બાદ કરવી, અને પહેલા ધોરણમાં સમજાવ્યા મુજબ ધડિયાનો તેને મળતા ભાગાકારના ઘાખલા સાથે સંબંધ નેડવો. ત્યાર પછી તેમનો મહેના નાના વ્યવહારી ઘાખલામાં ઉપયોગ કરવો.

૨. તોલ અને લંબાઈનાં કૅપ્ચક—ધોરણ માટે નક્કી કરેલાં કૅપ્ચક છોકરાં માત્ર મોઢે કરે તે બસ નથી. તેઓએ શેર તથા તેના ભાગો લઈ ત્રાજવામત્રં જતનતની વસ્તુઓ તોળવી નેઈએ. * વળી તેઓએ પૂટ તથા વાર લઈને નિશાળના ઓરડાની તથા રમવાની જગાની લંબાઈ, છોકરાંની ઊંચાઈ, તેમની ચોપડીઓ અને રહેટોની અથવા મહેનાજીના ટેબલની લંબાઈ તથા પહોળાઈ, અને ખાટીના કડકા, લૂગડાં, તથા બીજી સા-

* આ કામ પદાર્થપાઠોના સંબંધમાં કરી શકાશે. જુઓ ધોરણ રજૂની યોજના, સમૂહ ૧નો (અ), ૪.

ધારણ વસ્તુઓની લંબાઈ માપવી જોઈએ. વર્ગના ચોરસની એક લીટ ઉપર છોકરાં હમેશા દેખી શકે તેની જગ્યાએ એક વાર લાંબો પટો ચીતરવો, અને બ્યારે બ્યારે લંબાઈ અને અંતરની વાત આવે ત્યારે ત્યારે છોકરાંએ તેનો મુકાબલો કરવામાં ઉપયોગ કરવો. વારના ભાગ અતાવવાને આ પટાના ત્રણ ધૂટમાં અને તેમાંના એક ધૂટના બાર ઇંચમાં ભાગ પાડવા.

આ ધોરણમાં છોકરાંએ તોલ અને લંબાઈની અજમાયશ કરતાં શીખવાનું છે. હેતુ એવો છે કે આ કામને માટે તેઓનાં રનાયુ અને આંખો કેળવાય. છોકરાં જોઈએ તેટલી વસ્તુઓ તોળે અને કાષ્ટક શીખી રહે ત્યાર પછી તેમના હાથમાં એક વસ્તુ આપી તેનું આશરે વજન પૂછવું, અને તે અટકળ કેટલે દરજ્જે ખરી છે તે જોવાને તે વસ્તુ તેની પાસે તોળાવવી. થોડો મહાવરો થયા પછી છોકરાં લગભગ ખરી અટકળ કરવાને શક્તિમાન થશે. વળી દૂધ અને તેલના જેવા પ્રવાહી પદાર્થો પ્યાલા અથવા લોટાથી માપી શકાશે, અને છોકરાને તેમના માપની અટકળ કરતાં શીખવી શકાશે. લંબાઈના કાષ્ટકના સમયમાં પણ તેજ પદ્ધતિએ ચાલવું. છોકરાંને લંબાઈ અ-

અંતર માપવાનો પૂરતો મહાવરો થાય ત્યાર પછી તેમની પાસે કાંઈ ચોરસની લંબાઈ અથવા કાંઈ છોકરાની જાંઘાઈ, નિસાળના ચોરસના છાપગની અથવા છતની જાંઘાઈ, નિસાળના વાડામાં એક ઝાડનું બીજ ઝાડથી અંતર, વગેરેની અટકળ માગવી, અને તે અટકળ ખરી છે કે ખોટી તે પ્રત્યક્ષ માપ કરીને નક્કી કરવું. આથી લંબાઈ અને અંતરની અજમાયશ કરવામાં તેમની આંખો કેળવાશે. છોકરાં પાસે કદમથી અથવા પોતાના હાથથી લંબાઈ માપાવી જુદાં જુદાં છોકરાંનાં અને મહેતાજીનાં કદમ તથા હાથમાં ફેર પડે છે તે અતાવવાથી ફીક પડશે. આથી તેમને ધૂટ જેવા એકસરખા માપની જરૂર છે તેની ખાતરી થશે.

૩. સ્લેટનું ગણિત—મણકા પરોવવા વગેરે સાધનથી ૧લા ધોરણમાં છોકરાં એકમ, દશક, તથા શતક વિષે શીખી ગયાં છે. હવે તેમને ૧લા ધોરણની પેઠે પરોવેલા શતક, દશક, અને એકમ મેળ ઉપર ગોઠવીને તેવાંજ મનોવલ્લોથી ૧૦૦૦ સુધીની સંખ્યા સમજવાનો મહાવરો કરાવી શકાશે. હવે ઉપરની સંખ્યા કલ્પનાથી શીખવી જોઈએ, પરંતુ જે સંખ્યા તેમણે પ્રત્ય-

કે મેજ ઉપર ગોઠવેલી બેઠક છે તે ઉપરથી અને ત્યાં સુધી ઉપરની સંખ્યાઓ શિક્ષક સમજાવશે તેર દીક પડશે. દાખલા તરીકે હળ્લર રૂપિયાદીક ખીઆં કે કાંકરા લઈ અમુક કદની કાથળીમાં મૂકવા; આવા લાખ રૂપિયાને માટે આવી ગો કાથળીઓ બેઠકે અને તે અમુક જગા રોકશે અથવા અમુક કદની પેટીમાં માર્ક રહેશે. આવાં મનોમતોથી હળ્લર ઉપરની સંખ્યા માત્ર શબ્દોમાંજ છે એમ છોકરાંને નહિ લાગતાં કંઈ વિશેષ જ્ઞાન થશે.

આ ધોરણમાં ચાર સાદી રીતો વસ્તુઓના પ્રદર્શનથી સમજાવવાની છે. આ સમજૂતિ નીચે મુજબ આપી શકાશે. ધારો કે આપણે સરવાળાનો હિસાબ સમજાવવાનો છે. છોકરાં મણકાના * એકમ, દશક, અને શતક જનાવતાં કીખી ગયા છે. તેમની પાસે આવી થોડી સંખ્યાઓ (એકમ, દશક, અને શતક) મેજ ઉપર ગોઠવાવવી, અને તેને અનુસરતો દાખલો આંકમાં પાટીઆ ઉપર લખવો. પછી સરવાળાનો દાખલો એકીવખતે નીચે મુજબ કરી શકાશે:—

મેજ ઉપર મણકા.

કાળા પાટીઆ ઉપર દાખલો.

	દશક.	એકમ.	શતક.	દશક.	એકમ.
	૦ ૦	૦ ૦ ૦		૨	૩
	{ ૦ ૦ }	{ ૦ ૦ ૦ }		૪	૬
	{ ૦ ૦ ૦ }	{ ૦ ૦ ૦ }		૬	૭ ^૫
	{ ૦ ૦ ૦ }	{ ૦ ૦ ૦ }			
શતક.	{ ૦ ૦ }	{ ૦ ૦ ૦ }	૧	૩	૬

આ દાખલા ઉપરથી છોકરાં સમજશે કે એકમ એકમમાંજ ઉમેરવા, દશક દશકમાં ઉમેરવા, વગેરે; અને ગોઠવવાની સગવડ માટે આપણે એકમ એકમની નીચે મૂકીએ છીએ, દશક દશકની નીચે મૂકીએ છીએ, વગેરે વળી

* સળીઓની જૂડીઓ અથવા કસુકા લરેલી કાથળીઓ પરોવેલા મણકાને બદલે લઈ શકાશે.

તેઓ વધીનો અર્થ અને તે શાથી લેવામાં આવે છે તે સમજશે. (દાખલામાં) એકમની હારમાં મોળ મળુકા છે, તેમાંના દસ પરોવીને તેનો એક દશક બનાવી શકાય, અને તે દશકમાં વધારી અથવા તેની બેગો લઈ શકાય, અને છ એકમ બાકી રહે. તેજ પ્રમાણે ૧૩ દશકમાંથી દસ દશક એકઠા બાકી શતક બનાવી શકાય, અને તે દશકની ડાબી બાજુએ મૂકી શકાય. વળી તેઓ અકોના સ્થાન પ્રમાણે તેમની કિંમત પણ શીખશે.

તેજ રીતે બાદબાકીનો દાખલો કરવાને એક સંખ્યા મેજ ઉપર ગોઠવી અને તેને અનુસરતો દાખલો કાળા પાટીઆ ઉપર લખવો; અને બે છોકરાને મેજ આગળ બેસાવવા, તેમાંનો એક બાદ કરવાની રકમ આપશે અને બીજો લેશે. દાખલો નીચે પ્રમાણે થશે —

મેજ ઉપર મળુકા.

કાળા પાટીઆ ઉપર રકમ.

શતક.	દશક.	એકમ.	શતક.	દશક.	એકમ.
૦	{ ૦ ૦ ૦ }	{ ૦ ૦ ૦ }	૧	(૪) ૫ ૪	(૧૪) ૪ ૯
			૧	૦	૫

“આપનાર” જોશે કે તેની પાસે ચાર છૂટા મળુકા છે અને તેણે ૯ આપવાના છે, તેથી તેણે એકમની પૂરી સંખ્યા કરવાને એક દશક છોડવો જોઈએ. આ પ્રમાણે તેની પાસે ૧૪ એકમ થશે, તેમાંથી તે ૯ આપી દેશે અને ૫ તેની પાસે વધશે. હવે તેની પાસે ૪ દશક રહ્યા તેમાંથી તે બધા એટલે ચાર આપી દે છે, તેથી તેની પાસે એક દશક રહેશે નહિ, ‘તેથી પાટીઆ ઉપર દશકના મથાળા નીચે ૦ મૂકશે. શતક આપી દેવાનો નથી તેથી તે તેની પાસે રહે છે. આ પ્રમાણે “લેનાર” ને ૪^૦ દશક અને ૯ એકમ મળે છે, અને “આપનાર”ની પાસે હવે ૧ શતક, ૦ દશક, અને ૫ એકમ રહે છે.

આર્થ છોકરાં જોશે કે સરનાળાના દાખલામાં આપણે કેટલીક સંખ્યાઓ એકઠી કરીએ છીએ, અને બાદબાકીના દાખલામાં એક સંખ્યામાંથી બે બનાવીએ છીએ. આ રીત પૃથક્કરણની છે અને તેથી તેમાં વધી આ-

૩ શતક પાંચ છોકરાંને આપી શકાય નહિ, માટે તેમને છૂટા કરીને દશક બનાવવા જોઈએ. દરેક શતકના ૧૦ દશક હોય છે તેથી ૩ શતકના ૩૦ દશક થાય છે, તેમાં દાખલામાંના ૬ દશક ઉમેરવાથી ૩૬ દશક થાય છે. ન્યારે આ દશક ૫ છોકરાં વચ્ચે વહેંચવામાં આવે છે ત્યારે દરેકને ૭ દશક મળે છે, અને નહિ વહેંચી શકાય એવો ૧ દશક રહે છે તેટલા માટે તે છૂટા કરવામાં આવે છે. આમ કરવાથી ૧૦ છૂટા મળુકા અથવા એકમ થાય છે, તેમાં દાખલામાંના નવ એકમ ઉમેરવા જોઈએ. આ પ્રમાણે ૧૯ એકમ થયા તે પાંચ છોકરાં વચ્ચે વહેંચતાં દરેકને ત્રણ મળે છે અને ચાર શેષ રહે છે.

દશક બનાવવાને શતક છોડ્યા પડે છે અને એકમ કરવાને દશક છૂટા કર્યા પડે છે, તે ઉપરથી આપણે સંખ્યાના ઉપલા સ્થાનના શેષને તે પછીના સ્થાનના રૂપમાં લાવવાને દસે શાથી ગુણીએ છીએ અને ચાર પછી તેમાં ઉતરતા સ્થાનની સંખ્યા કેમ ઉમેરીએ છીએ તે છોકરાં સમજશે. જૂની પદ્ધતિમાં છોકરાં ભાગાકારના દાખલા વગર સમજે કરે છે, અને આગળનું પગથીઈ કરતા પહેલાં એક સંખ્યા નીચે લાવી શેષની જમણી બાજુએ કે-
! મૂકે છે તે ભાગ્યેજ સમજે છે. દરેક શેષને દસે ગુણવાથી અને છોકરાંની રૂપર મળુકા પ્રત્યક્ષ વહેંચવાથી આ રીત તદ્દન સ્પષ્ટ સમજાશે. આ જગ્યાએ કહેવું જોઈએ કે આણુપાણુના ભાજક ન્યારે અપૂર્ણાંક હોય છે, ત્યારે દરેક ઉપલા સ્થાનના શેષને દસે ગુણવાજ પડે છે, અને આવો કાઈ દાખલો તેમ કરી સિવાય થતો નથી. પૂર્ણાંકના ભાગાકારમાં શરૂઆતમાં તેજ પદ્ધતિ મુજબ કરવાથી છોકરાંને રીત બરાબર સમજાશે, અને તે સ્પષ્ટ સમજાયા પછી દસે ગુણવાનું છોડી દેવાશે, અને હમેશની રૂંકા રીત લેવાશે; પણ તેમ કરવાનું કારણ છોકરાંને તેજ વખતે સમજાવવું જોઈએ.

સઘળા વર્ગોમાં ગણિતનું સઘળું કામ સારે અક્ષરે, નિયમસર, અને સ્વચ્છતાથી થવું જોઈએ, અને પાઠીઆપરનું શિક્ષકનું કામ એવું જોઈએ કે છોકરાંને ધડો લેવાનું મળે. દાખલાનું દરેક પગથીઈ બુદ્ધિ બતાવવું જોઈએ અને જરૂર પડે ત્યાં શબ્દોમાં સમજાવવું જોઈએ.

વાંચત અને સમજૂતિ—શિક્ષકે નમુના તરીકે છોકરાને જાતે વાંચી જતાવું. વાંચનમાં સાધારણ રીતે નીચેની ખામીઓ જોવામાં આવે છે

તે ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવું:—

અ. પ્રાન્તિક અને અશુદ્ધ ઉચ્ચાર.

ચ. શબ્દો મોટેથી વાંચવા, હોઠ ખીડીને વાંચવા, અને ઉતાવળથી ગળડાવી જવા.

ફ. ઉપવાક્ય, વાક્ય, અથવા કવિતાની કડીને છોડે અવાજ ધીમે પાડવો, અથવા જોઈએ તે કરતાં વધારે ખેંચવો, અથવા દરેક વાક્ય કે કવિતાની લીટીના છેલ્લા શબ્દ ઉપર ભાર મૂકવાનો હોય કે ન હોય તોપણ ભાર મૂકવો.

હ. વિરામચિહ્નો અને સ્વાભાવિક વિરામો ઉપર ધ્યાન ન આપવું.

ઙ. નવાં અટકવાતું ન હોય ત્યાં અટકવું.

ખ. વાંચેલાં વાક્યોના અર્થ અને ભાવાર્થમાં ફેર પડતો હોય તેની દરકાર કર્યા સિવાય દરેક વાક્ય એકજ અવાજ અને ધારીથી વાંચવું—પ્રત્યાર્થ વાક્યો નિશ્ચયાર્થ હોય તેમ વાંચવાં, અને ગમે તેવા અમલજુ માણસના બોલવામાં પણ સ્વાભાવિક રીતે બોલતાં અવાજમાં જે અસંખ્ય ફેરફારો વગરસમજે અનજાણતાં થાય છે તેવા ફેરફારો પર લક્ષ ન આપવું.

ગ. ગુજરાતી, સંસ્કૃત, કે દ્વારસીમાં લખેલાં પવિત્ર પુસ્તકો સાધારણ રીતે રાગડા કાઢીને અને તાલખંડ વાંચવામાં આવે છે તે ધારીએ વાંચવું.

આ સૂચનાઓ બધા વર્ગોને લાગુ પડે છે.

સારું ઐદ્ય કે કવિતા સ્પષ્ટ ઉચ્ચારથી, અર્થ સમજીને, અને ભાવ જણાવ એવી રીતે વાંચવાં અને મોટેથી બોલવાં, એ કદાચ વિદ્યાર્થીના અભ્યાસનક્રમમાં ઘણુંજ માણસાઈ લાવનારું મનોપલ્લ છે, અને શિક્ષકોએ આ પરિણામ ઉપર આવવાને પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. તેઓ જોશે કે નવાં ધોત્તોમાં ઉપલા વર્ગોમાં લાવ જણાવ એવી રીતે વાંચવાનું ખાસ કરીને શબ્દ છે.

સમજૂતિના સંબંધમાં લાંબી મહેતી વ્યાખ્યાઓ અથવા માત્ર પર્વાય આપવાની જરૂર નથી. બની શકે ત્યારે શબ્દો જે વસ્તુઓ સચવે તે વસ્તુઓ છોકરાંને બતાવવી, અને તેમને દરેક શબ્દનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ આપવાને તથા વાક્યના કડકા કે આખા વાક્યનો સ્પષ્ટ અર્થ સમજવાને શક્તિમાન કરવાં. આવી રીતે કરવાથી વગરસમજે અને વિચાર કર્યા સિવાય વાંચવાની ટેવ પડશે નહિ. છોકરાંએ વળી પાઠનો વિષય અને સામાન્ય જ્ઞાવાર્થ ખરાબર સમજવો તથા યાદ રાખવો જોઈએ. આ સૂચનાઓ ઉપલાં ધોરણોને પણ લાગુ પડે છે.

લેખન —૧લા ધોરણ માટે આપેલી સૂચનાઓ ધ્યાનમાં રાખતી. ડિક્ટેશનના સંબંધમાં નવા શબ્દો લખાવતા પહેલાં પાઠિયાપર શિખવવા, અને શિખવવાના શબ્દોમાં ગણિત, ભૂગોળ, અને ખીજ વિષયોના પાઠોમાં આવતા શબ્દોનો સમાવેશ કરવો. ડિક્ટેશન સુધાર્થી પછી છોકરાંને ભૂલો ધ્યાનમાં રાખવા અને સુધારેલા શબ્દો કેટલીક વખત લખી લાવવા કહેવું.

કોપી લખવાના સંબંધમાં ત્યારે છોકરાં કોપી લખતાં હોય ત્યારે શિક્ષકે તેમની વચ્ચે આખો વખત આમ તેમ ફરવું, તેમનું લખાણ તપાસવું, અને જરૂર પડે ત્યાં તેમને માર્ગ બતાવવો. છોકરાંએ કેવી રીતે બેસવું, પોતાની કોપીશુકો કેવી રીતે મૂકવી, કલમ કેમ પકડવી, વગેરે તેણે બતાવવું, અને તેઓ સાહીથી આંગળાઓ ન બગાડે તે શિખવવાનો પ્રયત્ન કરવો. નીચલાં ધોરણોમાં લખવાનું કામ અડધા કલાકથી વધારે ચાલવું જોઈએ નહિ. દરેક લખવાનો પાઠ પૂરો થયા પછી શિક્ષકે કોપીશુકો જોઈ જવી, ભૂલો આગળ નિશાન કરવું, અને છોકરાંનું તે તરફ ધ્યાન ખેંચવું; તથા કોપીશુકોમાં તારીખ નાખી દૂકી સહી કરવી. તેણે કોઈ કોઈ વખત કાળા પાટિયાપર નમુનો લખવો, જેથી દરેક અક્ષર કેવી રીતે બનાવવામાં આવે, છે, તેમના દરેક ભાગની યોગ્ય લંબાઈ શી છે, વગેરે છોકરાં જોઈ શકે અને તે પ્રમાણે લખી શકે. કોપી લખવાનું કામ ચાલવું હોય તે દરમ્યાન શિક્ષકે ખીજું કંઈ કામ (લખવા તરીકે મનોમત્તો સુધાર્યાં, ખીજ વર્ગની

દેખરેખ રાખવી, કાગળ લખવા, વાંચનું કરવું નહિ, પણ ચાલતા કામમાં આખો વખત ધ્યાન આપવું. *

આ મૂલનાઓ સમજાનાં ધેરણાને લાગુ પડે છે.

ભૂગોળ—છોકરાં ખીન્ન ધોરણમાં ભૂગોળ શરૂ કરે છે, અને તેઓએ પ્રથમ સ્થળસંબંધથી માહિત થવાનું છે. શિક્ષક પોતાના મેજ ઉપર કેટલીક વસ્તુઓ મૂખમાં, કેટલીક ડાબી બાજુએ, કેટલીક જમણી બાજુએ, અને કેટલીક આગળ, પાછળ, વગેરે સ્થિતિમાં ગોઠવશે, અને છોકરાં પાસે અવલોકન કરાવી જમણું, ડાબું, આગળ, પાછળ, ઉપર, નીચે, વગેરેનો અર્થ શિખવશે. આ ગોઠવણુ વિખેરી નાખીને તેમ ક્રમમાં અથવા શિક્ષક ભાગે તેના ખીન્ન કોઈ ક્રમમાં તે વસ્તુઓ ફરીથી છોકરાં પાસે ગોઠવાવી શકાશે. ત્યારપછી વર્ગના ઓગડાની વસ્તુઓના અને પછી નિશાળના શુદ્ધ શુદ્ધ લાગોમાં આવેલી વસ્તુઓના સ્થળમંડળ ઉપર છોકરાંને લઈ જવાશે. આ પ્રમાણે કોરોને બતાવાશે કે જમણું, ડાબું, વગેરે નિશ્ચિતરથળ-સચક સંબંધો નથી, પણ જે જગ્યાએથી આપણે જોતા હોઈએ તે જગ્યા પર આધાર રાખે છે. ઈ.ઈ. આથી સ્થળસંબંધ માટે એકસરખા ધોરણની જરૂર જણાશે અને દિશાઓના વિવેચન ઉપર જવાશે.

* આ વિષયપર ખાસ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. ઘણા શિક્ષકો કોપી લખાવતી વખતે વર્ગમાં ફરી કેવી રીતે લખવું તે શિખવતા નથી, તેથી વિદ્યાર્થીઓને શુદ્ધ અને સહેલાઈથી વંચાવ એવું લખવાની ટેવ પડતી નથી કિંચ કહે છે તેમ સારી રીતે લખતાં શીખવાથી આખરે એકસ નજર રાખવાની અને હાથને સ્થિર રહેવાની તથા વાળાએ તેમ વળવાની કેળવણી મળે છે, અને વિદ્યાર્થી આગા પાળતાં તથા સ્વચ્છ રહેતાં શીખે છે. એડિટર.

ઈ.ઈ. જમણું, ડાબું, વગેરે નિશ્ચિતરથળસચક સંબંધો નથી, પણ સાપેક્ષ સંબંધો છે તે નીચે પ્રમાણે સમજાવી શકાશે. શિક્ષકે જમણા હાથ તરફ બા-રણું આવે એવી રીતે બમા રહી વિદ્યાર્થીને પૂછવું, “મારે બારણા તરફ જવું છે, કઈ તરફ જવું તે બતાવો.” વિદ્યાર્થી કહેશે કે “જમણી તરફ.” પછી અંગ

આકાશમાં સૂર્યની ગતિનું પ્રત્યક્ષ અવલોકન કરાવીને દિશાઓ શિખવવી. ભીંતો, ઝાડ, અથવા બીજી વસ્તુઓના પડછાયા દિવસમાં જુદેજુદે વખતે તપાસવા. લાકડી અથવા નિશાનવાળો સ્તંભ જમીનમાં બોલો દાટવો, અને તેનો પડછાયો સવારે, આશર દસ વાગે, બપોરે, પાંચે પહોરે, અને સૂર્યાસ્ત વખતે દેટલો લાંબો અને ક્ષીરદિશામાં પડે છે તેનું અવલોકન કરાવવું. આ રીતે પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશા નક્કી થશે, અને તે ઉપરથી છોકરાંને બીજી દિશાઓ સહેલાઈથી શિખવી શકાશે. ધ્રુવના તારાથી આપણે રાત્રે દિશાઓ નક્કી કરી શકીએ છીએ તે ખબી છોકરાંને બતાવવો, * અને વળી બની શકે તો ખલાસીનું હોકાયંત્ર બતાવવું. + પૈસા કે બે પૈસાની કિંમત-

અર્ધુ ફેરવી પૂછવું, “હવે જમણી તરફ જઈશ તો બારણું આવશે” ? વિદ્યાર્થી કહેશે કે “ના.” “હું ગમે તેમ બોલો રહું તોપણ બારણું મારી જમણી તરફ આવશે” ? “ના.” “ત્યારે કોઈ પણ પુરુષને જમણી કે ડાબી તરફ જવાનું કહેતાં પહેલાં આપણે શું જાણવું જોઈએ” ? “તે કેવી રીતે બોલો છે તે.” આ રીતે જે સ્થિતિમાં આપણે ઊભા હોઈએ અથવા જે જગ્યાએથી આપણે જોતા હોઈએ જાણ્યા વગર જમણું, ડાબું, વગેરે શબ્દો સમજાય નહિ, અર્થાત્ તેમની

શબ્દોને અપેક્ષા છે, માટે તે સાપેક્ષ શબ્દો છે.—એડિટર.

* વિદ્યાર્થીઓને રાત્રે સપ્તર્ષિમંડળ અથવા સાત તારાનો ગુપ્તબો બતાવવો. એમાંના બે તારા જમણી બાજુ તરફ જાયા હોય છે અને તેની ઉપર ધણોજ પ્રકાશમાન તારો હોય છે, તે ધ્રુવનો તારો. એને ઉત્તર તારો પણ કહે છે.—એડિટર.

+ હોકાયંત્ર જોતાં માલમ પડશે કે તેમાં એક વર્તુલ પેટી છે. તેમાં એક કાર્ડ હોય છે, તેમાં N. (ઉત્તર), S. (દક્ષિણ), E. (પૂર્વ), અને W. (પશ્ચિમ) તથા વચ્ચેના દિશાઓ દર્શાવનારા બીજા અક્ષરો હોય છે. કાર્ડની ઉપર સોયના આકારની પોલાદની સળી હોય છે તે દ્વેશ ઉત્તર દિશાજ દર્શાવે છે. એને બીજી દિશાએ વાળીએ તોપણ મૂંઝી દઈએ કે તરતજ ઉત્તર દિશા તરફજ ફરી જાય છે. આથી ખલાસીઓ દંરિયામાં દિશાઓ જાણી શકે છે.—એડિટર.

નાં નાનાં હોડાયંત્ર શહેરોમાં વહેંચીને દુકાને મળી શકશે. વળી હોડારાં જુદી જુદી જગ્યાએ વિશે વાત કરતાં દિશાઓ નક્કી કરી શકે તેટલા માટે બધા દેખી શકે એવી જગ્યાએ નિશાળના મકાનમાં જમીન ઉપર એક ચામ્ચો-તરંગા ચિતરવી.

મણિનના પાંદોમાં પ્રત્યક્ષ માપણી કરવાથી હોડારાંને લંબાઈ, અંતર, અને કદ વિશે ખ્યાલ આવ્યો હશે. ન આવ્યો હોય તો હવે તેમની પામે નિશાળના ઓરડામાં પહેલી જુદી જુદી વસ્તુઓનાં અંતર તેમજ તેમની લંબાઈ, પહોળાઈ, અને જલદાઈ મપાવનાં, અને તેમનો મુકાબલો કરાવવો. વળી તેમજ પોતાનાસ્થળમાં આવેલી જે પ્રસિદ્ધ જગ્યાઓ વચ્ચેનું અંતર તથા નિશાળના મકાનની કે બીજા કોઈ જાણીતા મકાનની ઊંચાઈ નોંધીને યાદ રાખવી. જુઓળના પાંદોમાં અંતર અને ઊંચાઈની વાત આવે ત્યારે મુકાબલાને માટે આ ઉપયોગી થઈ પડશે.

આ મનોવત્તો કર્યા પછી હોડારાંને ચિત્ર અને નમુના અથવા નકશા વચ્ચે તફાવત બતાવવો, * અને નકશો આકાર, કદ, અંતર, રિયતિ, અને

* નમુનો, નકશો, અને ચિત્ર એ શબ્દો વચ્ચેનો તફાવત નીચે મુજબ સમજાવી શકાયો:—

અમુક વસ્તુ કોઈ સદાઈનો જેટલો ભાગ રોકે તે ભાગની દૃદ પૂરેપૂરી દર્શાવવી, અથવા તે તે દદના અંશે પ્રમાણમાં લીટીઓથી દર્શાવવા તેને તે વસ્તુનો નમુનો કહે છે. અમેડી સદાય એવી વસ્તુઓ કોઈ પણ સદાઈપર મૂકાને તેની દૃદ દર્શાવનારી લીટીઓ દોરવામાં આવશે તેથી જે આકૃતિ યશે તે તે વસ્તુનો નમુનો કહેવાશે; અથવા તે દદની લંબાઈ પહોળાઈ માપી તે મુજબ બીજી કોઈ સદાઈપર લીટીઓ દોરવામાં આવશે તેથી જે આકૃતિ યશે તે પણ તેનો નમુનો કહેવાશે. અમેડી ન સદાય એવી વસ્તુઓનો નમુનો માત્ર તેઓ જેટલી સદાઈ રોકે તેની લંબાઈ પહોળાઈ માપીનેજ દોરી શકાયો. હવે જે સદાઈપર આપણે નમુનો દોરવો હોય તે સદાઈ એવી હોય કે તેમાં લંબાઈ પહોળાઈના માપની લીટીઓ પૂરેપૂરી આવી શકે નહિ. આવી જગ્યાએ લંબાઈ પહોળાઈનો કોઈ

દિશા દર્શાવે છે તે જુદાં જુદાં મનોયત્નોથી શિખવવું. પણ શિક્ષકે કાળા પાટિયા ઉપર ચોપડી, સ્લેટ, અથવા બીજી વસ્તુનો નમુનો દોરવો, અને પોતે

અમુક અંશ લેવાશે. તેજ પ્રમાણે કોઈ પણ નાની કે મોટી વસ્તુના સંબંધમાં લંબાઈ પહોળાઈનો અમુક અંશ લઈને નમુના દોરી શકાશે. આવી રીતે લંબાઈ પહોળાઈનો અમુક અંશ લેવો તેને રોકવું માપ કહે છે. દાખલા તરીકે કોઈ વસ્તુ જે સપાઈ રોકે તેની હદની લંબાઈ પહોળાઈ અમુક અમુક ફૂટ હોય તો ૧ ફૂટને માટે અડધા કે પા ફૂટનું અથવા એક ઈંચનું કે તેથી નાના અંશનું રોકેલ માપ લઈ તે મુજબ માપીને નમુનામાં લંબાઈ પહોળાઈ રખાશે. આ પ્રમાણે નમુનો આપ્યા તેમજ અડધા, પા, અથવા બીજા કોઈ અશના કદનો બનાવી શકાશે. ખસેડી શકાય એવી વસ્તુઓ આડી તથા બીજી રાખીને દોરવાથી જુદા જુદા નમુના બનશે તે નીચેના દાખલા ઉપરથી સમજાશે:—

વસ્તુ આડી રાખીને દોરેલા નમુના.

વસ્તુ બીજી રાખીને દોરેલા નમુના.

ચોપડી.

સોય.

ચોપડી.

સોય.

બહોળા વિસ્તારના નમુનાને નકશો કહેછે. દાખલા તરીકે ચોપડી, ચોરડો, મકાન, વગેરે જે સપાઈ રોકે તેની હદ દર્શાવવી તેને આપણે નમુના કહીએ છીએ. પરંતુ આસપાસના ભાગો સાથે મકાનનો, શેરીનો, ગામનો, તાલુકાનો, વગેરે નમુના આપણે દોરીશું તે નકશા કહેવાશે. કોઈ કોઈ વખત આપણે ચોરડાનો નકશો, મકાનનો નકશો, એમ પણ બોલીએ છીએ, પણ ચોપડી જેવી નાની વસ્તુના નમુનાને આપણે કદી નકશો કહેતા નથી. વળી નકશામાં કોઈ કોઈ વખત જિયાણું નીચાણના દેખાવો દર્શાવી શકાય છે, નમુનામાં કદી દર્શાવાતા નથી. દાખલા તરીકે, આપણે જમીન ઉપર હિંદુસ્તાનનો નકશો બનાવીએ તો તેમાં પર્વતો, જિલ્લો પ્રદેશ, નીચો પ્રદેશ, વગેરે બતાવી શકાશે.

દોરે તે મુજબ છોકરાંને સ્વેદ પર દોરવા કહેવું. નમુનો પ્રથમ ચોપડી અ-
થવા બીજી વસ્તુના જ્વેડોજ કદમાં દોરશે, અને પછી તેથી બમણા,
અડધા, કે પા કદનો બનાવી શકાશે. આથી નકશો દોરવામાં* સ્કેલની
જરૂર છે તેનો છોકરાંને કંઈ સાદો ખ્યાલ આવશે, અને સ્કેલમાં ફેરફાર ક-
રવામાં આવે તોપણ બધી બાબતોમાં અરસપરસ પ્રમાણ જળવાય છે તે
બતાવી શકાશે. પછી છોકરાંની મદદથી વર્ગના ચોરસનો નમુનો કાળા પા-
ટિયા ઉપર દોરી શકાશે. છોકરાં જોશે કે ચોપડીની પેઠે ચોરસનો સરખા
કદનો નમુનો પાટીઆપર દોરી શકાતો નથી, તેથી કોઈ નાનું સ્કેલ લઈને
તે દોરવો જોઈએ. કાળા પાટિયાને પ્રથમ જમીન ઉપર મૂકવું, એવી રીતે
કે નમુનાની ઉત્તર બાજુ ઉત્તર દિશામાં આવે. છોકરાંએ ચોરસની લંબાઈ
તથા પહોળાઈ, બારણાં અને બારીઓ વચ્ચેનું અંતર, તથા ચોરસમાં પ-
ડેલી પુરણીઓ, મેજ, અને બીજી વસ્તુઓ વચ્ચેનું અંતર માપવું, અને તે-
મનો સ્થળસંબંધ અને અંતરો પ્રમાણમાં લઈને નમુનામાં દાખલ કરવાં.
ત્યારપછી એથી નાનું સ્કેલ લઈને નમુનો દોરી શકાશે, અને તે નમુનાથી
અડધા, પા, વગેરે કદના બીજા નમુના બનાવી શકાશે. પછી છોકરાંએ તે
નમુનાની સ્વેદ ઉપર નકલ કરવી, અને તેમાં પાસેના ચોરસ, રમવાની જ-

કોઈ સ્થળે ઊભા રહીને અમુક વસ્તુનો જેટલો ભાગ દૃષ્ટિએ પડે તે-
ટલો ભાગ આલેખવો તેને ચિત્ર કહે છે. આ પ્રમાણે કોઈ એકજ વસ્તુનાં
જુદા જુદા સ્થળે ઊભા રહીને જુદાં જુદાં ચિત્ર આલેખી શકાશે; તે વસ્તુનો
કોઈ પણ જગ્યાએ રહીને એકજ નમુનો દોરી શકાશે. નમુના અને નકશામાં
માત્ર વસ્તુઓ જે સરખાઈ શકે તે સરખાઈની લદ્દ દર્શાવનારી લીટીઓજ આવે
છે; ચિત્રમાં તે વસ્તુઓનો જેટલો દેખાવ દૃષ્ટિએ પડે તેટલો બધો આલે-
ખવામાં આવે છે. નમુના અને નકશામાં જ્યાં આપવાનું કે રંગનું કામ
જવડેજ આવે છે; ચિત્રમાં તે વિશેષ આવે છે. નમુનો, નકશો, ને ચિત્ર
એ ત્રણેમાં સ્કેલથી માપ લઈ શકાય છે.-એડિટર.

* કોડમાં આ કામ ત્રીજા ધોરણમાં ગણ્યું છે માટે બીજા ધોરણમાં
તેની ખાસ જરૂર નથી. તોપણ બની શકે તો બીજા ધોરણમાં શરૂઆત
કરવાથી ફીક પાશે.

જુદી જુદી ઋતુમાં ઉષ્ણતામાં થતા ફેરફાર, વાદળો,^૧ વરસાદ,^૧ વગેરે તથા ઝરા^૧ (તે સ્થળમાં હોય તો) અને જમીનની સપાટી નીચે પાણીનું વહેતું એ બાબતો ઉપર તેમનું લક્ષ્ય ખેંચી શકાશે. પડોશમાં કંઈ વહેજો અથવા નદી હોય તો તે જોવા છોકરાંને લઈ જવાં, અને તે ઉપરથી નદી-ઝોના પ્રવાહ વિષે સાદો પાઠ આપવાને હકીકત મળશે. વધારે અધરી બાબતો અને વિગતો ઉપસા ધોરણ માટે રાખવી. વખતપત્રકમાં ભૂગોળ માટે નીમેક્સા વખતમાં આ બધી બાબતોનું વિવેચન થઈ શકે તેમ ન હોય તો તેમાંની ધણીનું આ અથવા ઉપસા ધોરણોમાં પદાર્થપાઠોના વિષયો તરીકે વિવેચન કરી શકાશે (ધોરણ ૨નું, સમૂહ ૨ને તથા ૪થો અને ધોરણ ૬નું, સમૂહ ૪થો સરખાવો) દરિયા નજીક નિશાળ આવેલી હોય તો દરિયા વિષે સાદી હકીકતો અવલોકન કરાવીને શિખવી શકાશે, અને વધારે શુંચવણવાળી બાબતો ઉપસા ધોરણ માટે રાખવામાં આવશે.^૨ ભૂગોળના પાઠો દિવા પદાર્થપાઠોના સંબંધમાં સ્થાનિક છોડવા અને જંગલી તથા પાળેલાં પ્રાણીઓનું અવલોકન કરાવી શકાશે. દરેક ભતના થોડા નમુના બસ થશે. દરેક ધણા સંબંધમાં આવતા છોડવા અને પ્રાણીઓથી શરૂઆત કરવી, અને સ્થળને લગતા ધરકામમાં તથા ધંધારોજગારમાં તેમનો ઉપયોગ બતાવવો. વળી ગામની ખેડણ જમીન તથા ઝાડીવાળી જમીન તરફ તેમનું લક્ષ્ય ખેંચી શકાશે.

નિશાળવાળા સ્થળના કુદરતી દેખાવોનો, અને તેની મુખ્ય શેરીઓ, રસ્તા, મકાનો, તળાવો, વગેરેનો અભ્યાસ થયા પછી ગામની વસ્તી અને ધંધા તરફ બની શકે તેટલી સહેલી ભાષામાં છોકરાંનું લક્ષ્ય ખેંચી શકાશે. જગાની સ્થિતિ તથા વૃદ્ધિ માટે કંઈ ઉદાહરણ કારણ હોય (દાખલા તરીકે ખાસ જાનનો ધંધો ચાલવા માટે સગવડો, વેપારની સગવડ, વગેરે) તો તે વર્ણવી શકાશે. મુખ્ય ધંધાનો ખોરાકની વસ્તુઓની આવક, લૂગડાંની આવક, માલ

૧ પસંદ પડે તો આ મુદતની રાખી ત્રીજા ધોરણમાં પદાર્થપાઠોમાં લઈ શકાશે.

૨ જુઓ પદાર્થપાઠોની યોજના, ધોરણ ત્રીજું તથા બીજું, સમૂહ ૪થો.

લાવવા લઈ જવાનાં સાધનો, મકાનો, વગેરે સાથે સંબંધ હોય તે પ્રમાણે તેમના વર્ગ પાડવા. વળી બુદ્ધ બુદ્ધ ધંધા રોજગારની એકબીજા સાથે સંકળના ધણી સાદી રીતે સમજાવી શકાયો. * દાખલા તરીકે ખેડૂત સુનાર પાસેથી હજ અને લુહાર પાસેથી ટાંચ લાવે છે, જ્યારી પાસેથી ટોર ખરીદે છે, વાણીઆ પાસેથી બી લે છે, વગેરે; તેને પૈસા જોઈતા હોય તો તે પોતાના સાહુકાર પાસે જાય છે. નિશાળવાળું ગામ દાઈ ખાસ ધંધાને માટે પ્રસિદ્ધ હોય તો તે જણાવી શકાયો, પણ ઉપકાં ધોરણમાં પદાર્થપાઠના સંબંધમાં તે વિશે વિગતવાર વિવેચન કરવું તે ઘણું કરીને વધારે સુગમ પડશે. ખેતીનાં કામના સંબંધમાં તેજ ટીકા લાગુ પડે છે. વળી નિશાળવાળા સ્થળ અને બીજા જગ્યાઓ વચ્ચે વ્યવહાર ચલાવવાનાં સ્થાનિક સાધનો જેવાકિ રસ્તા, રેલવે, નદી, નહેર, વગેરે તરફ લક્ષ્ય ખેંચવું. વળી ગામમાં ટપાલની, મુકાફી વાહવટની, અને કેળવણીની જે ગોઠવણો હોય તે પણ જણાવી શકાયો, અને ધણી સરળતાથી સમજાવી શકાયો. દાખલા તરીકે ગામનો પટેલ અને તલાટી ચોરામાં ગામનું મહેસુલ એકઠું કરે છે, પોલીસ અમલદાર ચોરી અથવા બીજા ગુન્દાના કામની તપાસ કરે છે, ગામનો ચોડિયાત ખેતરોની ચોક્કા કરે છે, ટપાલનો સિપાઈ ખતાર ગામથી આવેલા કાગળો વહેંચે છે, નિશાળનો મહેતાજી ગામનાં છોકરાંને ભણાવે છે, સિતળા કાદનાર ગામનાં છોકરાંને સિતળા કાઢે છે, વગેરે. જિલ્લા, પ્રાંત, વગેરેની ભૂગોળમાં જે મોટા અમલદારોનાં નામ આવે છે તેના પ્રતિનિધિ આ ગામજના અધિકારીઓ છે, તેટલા માટે આ ધોરણમાં ગામના અધિકારીઓ જેમને છોકરાં કામ કરતાં બુદ્ધ છે તે ખતાવવાથી ઠીક પડશે. જે નિશાળવાળા ગામમાં સેનિટરી બોર્ડ (આરોગ્યતા-રક્ષક મંડળી) કે મ્યુનિસિપાલિટી હોય તો તે તરફ અને નિશાળના મ્યુનિસિપાલિટી સાથેના સંબંધ (જે કંઈ સંબંધ હોય તો) તરફ ખ્યાન ખેંચી શકાયો. છેવટે નજીકમાં કંઈ ખંડેરા કે ભાગ્યાં તૂટ્યાં ઐતિહાસિક સ્થળો હોય તો તે જોવા જઈ શકાયો, અને આ ખંડેરા તથા સ્મારકસ્થળો જૂના જમાનાના જે લોકોના સંબંધનાં હોય તેમના વિશે ચાલતી દંતકથાઓ.

* કેટલાક પદાર્થપાઠના સંબંધમાં (દાખલા તરીકે ચોખનાના ૮, ૯, તથા ૧૦મા સમૂહના સંબંધમાં) પણ આ કામ કરી શકાયો.

કહી શકાશે. §

આ પ્રમાણે કેટલાક પાઠો અને મુસાફરીમાં એકઠી કરેલી હકીકત સવાલ પૂછીને છોકરાં પાસે કઢાવવી, એકઠી કરવી, અને નીચેની વર્ગીકૃતિને કબ્જે મળતા તેમના વર્ગ પાડવા:—

૧. સ્થળનું નામ અને (જ્યાં જાણુવામાં હોય ત્યાં) નામનો અર્થ અને મૂળ. મૂળ એટલે શબ્દનો ધાતુ નહિ, પરંતુ તે જગાનું પ્રથમ તે નામ સાથી પડ્યું તે.
૨. ગામની હદ; નકશા કે નમુનામાં બતાવવી.
૩. કુદરતી રચના; તેમાં ઉપર જણાવ્યા મુજબ ગામના કુદરતી દેખાવો સંબંધી ટૂંકો હેવાલ આપવો જોઈએ.
૪. ગામનાં પ્રાણીઓ તથા વનસ્પતિ; તેમાં મુખ્ય છોડવા તથા પ્રાણીઓ વિષે હકીકત આપવી જોઈએ.
૫. સોડો, તેમના ઉદ્યોગો અને નીપજ.
૬. વ્યવહારનાં સાધનો.
૭. સોડોના નોકરો અને અમલદારો.

આ પ્રમાણે નિશાળવાળા ગામની ભૂગોળ શીખ્યા પછી તાલુકાની ભૂગોળ શરૂ કરવી.

તાલુકાની ભૂગોળમાં છોકરાંને ગામમાં અથવા સીમમાં તેડી જઈને શિખવવાનું ધણું કરીને બની નકે તેમ નથી. * તેથી નિશાળવાળા ગામથી જુદી જુદી દિશામાં નકશામાં બતાવેલા રસ્તા, રેલવે, નદી, વગેરેને માર્ગે કલ્પિત મુસાફરી કરાવવી. સ્થળોનાં એક બીજાથી છોટાં, કદ, પ્રમાણ, વગેરેનો

§ આ છેલ્લી બાબત પસંદ પડે તો ડગ ધોરણ માટે રાખવી, અને ઇતિહાસના પેટાવિષયમાં શિખવવી.

* તોપણ છોકરાંએ રસ્તા અથવા રેલવેને માર્ગે ઠંઠ મુસાફરી કરી હોય તેનું વર્ણન કરવાને તેમને હિતજન આપવું. જે તેઓ મુસાફરીએ જતાં હોય તો રસ્તે જતાં અવલોકન કરવાનું કહેવું, અને તેઓ પાછા આવે ત્યારે તેઓએ જે જે જોયું હોય તેનો હેવાલ માગવો.

મૂળથી અને તેટલો ચોક્કસ ખ્યાલ આપવો. આ કામને માટે નકશો બરાબર સમજવાની તથા તેનો અદ્યક્ષથી ઉપયોગ કરવાની જરૂર છે. તાલુકાના નકશા ઉપર માઇલના માપનું સ્કેલ આપ્યું હોય છે તે બરાબર તપાસવું, અને તેની મદદથી જગાઓ વચ્ચેનાં અંતર માપવાં. હું વળી નકશામાં જે ભૂતપ્રચલિત જાનારી હોય (જેવી કે જમીનની સપાટીનું સ્વરૂપ, હુમરો, ખીણો, ટેકરા, નદીઓ, નદીની શાખાઓ, સરોવરો, વગેરે) તે પારખતાં છોકરાંએ શીખવું. મોટી સડકો અથવા રેલવે ક્ષેત્રોને જાણ છે તે નકશામાં જોવાનું અને તે રસ્તા પસંદ કરવાનાં કારણ જોગવાં; જેવાં કે જમીનનું સ્વરૂપ તથા વખીવાળાં મુખ્ય મથકોનું વચ્ચે આવવું, વગેરે. ગામની બૂગોળ શિખવવાની જે સવિસ્તાર રીત ઉપર બતાવી છે તે રીતે તાલુકાની બાકીની બૂગોળ શિખવવી. ઝીણી બાબતો અથવા નામો યાદ કરવાનો ગમ ઉપરાંત બોલો વર્ગ ઉપર નહિ નાખવાની સંભાળ રાખવી, અને માત્ર મુખ્ય મુખ્ય સામાન્ય બાબતો અને વધારે સ્પષ્ટ હકીકતો શિખવવી.

છોકરાંને પોતાના સ્થળ તથા તાલુકાની બૂગોળ ઉપર જણાવ્યા મુજબ શિખવાશે તો તેઓ દૂરનાં સ્થળો અને મોટા મુલકોની બૂગોળ જે હવે પછી તેજ પદ્ધતિએ શીખવાની છે તે સમજવાને બરાબર તૈયાર થશે.

પદ્ધતિપાઠો—પાઠકાં ધોરણો માટે આપેલી સૂચનાઓ જુઓ.

દૂરોદ્યોગ અને ધાર બનાવવા—પૂરવણી વે જુઓ.

ધોરણ ૩ થી ૭.

૧. આંક—પાઠકાં ધોરણો માટે આપેલી સૂચનાઓ જુઓ.

૨. નાણાં, તોલ, માપ, વગેરેનાં કોષ્ટક—છોકરાં કોષ્ટકો માત્ર મોટે કરે એ.બમ નથી. પાઠકાં ધોરણોમાં સમજાવ્યા મુજબ બની શકે

હું કોષ્ટકમાં આ કામ ૩ જ ધોરણમાં કરવાનું છે, અને બીજા ધોરણમાં તેની ખાસ જરૂર નથી. તોપણ બીજા ધોરણમાં નાની અને વધારે જાણીતી જગાઓથી સરખાત કરી દીધે પડશે.

ત્યારે કોષ્ટકો વસ્તુઓથી શિખવનાં, અને છોકરાંએ સિક્કા, કાટલાં, માપ, વગેરે હાથમાં લેવાં, અને પોતાને હાથે તોળવું તથા માપવું. દોકડા, બદામ, કે કોરીના સિક્કા પ્રત્યક્ષ બતાવી શકાશે નહિ, પણ તેઓ માત્ર હિસાબના કામમાં વપરાતા રૂપિયા અને આનાના ઠરાવેલા ભાગો છે એમ સમજાવવું. છોકરાંને કહેવું કે જેમ કોરીઓ હજી કેટલાક ભાગમાં વપરાય છે તેમ થોડા વખત ઉપર ખરી બદામો કેટલાક ભાગોમાં વિનિમયના સાધન તરીકે વપરાતી. દોકડા ને બદામ વિનિમયના સાધન તરીકે વપરાતાં ન હોય તોપણ રૂપિયાના સોમા ભાગ તરીકે દોકડો અને આનાના સોમા ભાગ તરીકે બદામ ગણતરીનાં સુગમ અને સરળ સાધન છે.

બારે તોલ છોકરાંને હમેશાં બતાવી શકાશે નહિ. નિશાળની પાસે દાણાનું ગાડું તોળાવું હોય તો બારે તોલની વસ્તુમાં તુલના છોકરાંના મગજ પર ઠસાવવાની શિક્ષકે તક સાધવી. વળી લોકો વરસદહાડા માટે પોતાને જોઈએ તેટલું અનાજ મોટી કોડીઓમાં બરી રાખે છે તે તરફ તેમનું ધ્યાન ખેંચવું, અને કહેવું કે આવી દરેક કોડીમાં આશરે કળશી કે ખાંડી માંય છે. બીજી બાબતોમાં છોકરાંએ જે નાનાં તોલ જોયાં હોય અને જેનો હાથમાં લઈ ઉપયોગ કર્યો હોય તે ઉપરથી મોટાં તોલની તેમની પાસે કલ્પના કરાવવી.

આજ દીકા લંબાઈના માપને લાગુ પડે છે. છોકરાંએ ફૂટ કે યાર્ડથી ફૂટ લંબાઈ અને અંતર માપવાં. લાંબાં અંતરને માટે તેમને નિશાળવાળા ગામની દોઈ બે જગાઓ વચ્ચેનું અંતર કહેવું, અને તેમણે તે બે જગાઓમાંની એકથી બીજી સુધી ચાલી જોવું. પછી જ્યારે લાંબાં અંતરની વાત આવે ત્યારે મુકાબલાને માટે આ જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરવાનું યાદ રાખવું.

વખતના કોષ્ટકના સંબંધમાં એ કોષ્ટક મ્હોંએ કરતા પહેલાં વખતનું માપ કલાક અને ઘડીથી શી રીતે થાય છે તે સમજાવવાને ઘડીઆળ, કલાકની સીસી, અને દેશી ઘડી બતાવવાં જોઈએ.

છોકરાં ઈંગ્રેજી નાણાં, તોલ, વગેરેનાં કોષ્ટક શીખતાં હોય ત્યારે તેમનું દેશી નાણાં, તોલ, વગેરેમાં રૂપ કાઢતાં શિખવવું, અને તેથી ઉત્પન્ન, એટલે દેશી નાણાં, તોલ, વગેરેનું ઈંગ્રેજી નાણાં, તોલ, વગેરેમાં રૂપ કાઢતાં શિખવવું.

૪થા તથા ૫મા ધોરણમાં ચોરસ અને ઘન માપનાં મોટા શિખ-
વના પહેલાં છોકરાંને આવી + સંખ્યાઓના વર્ગ અને ઘન કાઢતાં શિખ-
વતું આથી કોણેકો સમજવાં સહેલાં પડશે.

છોકરાં હમેશાં જોઈ શકે અને ચોરસ માપની વાત આવે ત્યારે મુ-
કામલો કરી શકે તેવી જગાએ નિશાળની ભીંત ઉપર એક ચોરસફૂટ (એક
ફૂટ બાજુનો ચોરસ) ચિતરવો, અને તેના ૧૪૪ ચોરસ ઇંચ (એક ઇંચ
બાજુના ચોરસ)માં ભાગ પાડવા. રમવાની જગા મળ્યાથી તેનું માપ એક એકર-
નો કંઈ અપૂર્ણાંક છે એમ જાણવા પડી એક એકર કેટલી જગા રોકશે તે
શિખવવું. * તેજ પ્રમાણે ઘન માપની વાત આવે ત્યારે જોવા અને મુકા-
મલો કરવા માટે એક ઘન ઇંચ માપનો અને બીજો ઘનફૂટ માપનો એવા
બે લાકડાના કડકા નિશાળમાં રાખવાથી ઠીક પડશે.

૩. લેખાં—છોકરાં વગરસમજે ફૂગીઓ મોટે કરે તે નકામું છે.
તેમણે તે ફૂગીઓ શી રીતે નીકળી તે સમજવું જોઈએ. શિક્ષકે છોકરાં આ-
ગળ સભાળથી પસદ કરેલા દાખલા મૂકવા અને ધીમે ધીમે તેમની પાસે
ફૂગીઓ કઢાવવી. બીણી અને શુચવણુસળી ફૂગીઓ છોડી દેવી.

૪. મહિનું ગણિત—ધોરણોમાં રહેતના ગણિતમાં આવેલી સઘળી
રીતોના સહેલા દાખલા મોટેથી કરવાના છે. આ કામ ધાતું ઉપયોગી અને
લેખાં કરતાં પણ વધારે અગત્યનું છે. તેનો હેતુ એ છે કે આકાશથી કામ
કરવામાં છોકરાં ખબરદાર, ચપલ, અને ચોક્કસ થાય, અને નાની સંખ્યા-
ઓ આવે એવા જુદી જુદી જાતના દાખલા ઝડપપણે મોટેથી ગણવાનો
મહાપરો કરીને જે લાંબા દાખલા તેમણે પછીથી લખીને કરવાના છે તેને
માટે અગાઉથી તેઓ તૈયારી કરે. આમાં અને લેખી ગણિતમાં મુખ્ય તરા-
વન એ છે કે આમાં મોટી સંખ્યાઓને બદલે નાની સંખ્યાઓ વપરાય

+માઘ માપના કોણકમાં ઇંચ, ફૂટ, અને વાર સાથે વપરાતી સંખ્યા,
૧૨, ૩, અને ૫૩—એડિટર.

* ૧૧ વાર લાંબો અને ૧૧ વાર પહોળો જમીનનો કડકો એક શુંકો
અથવા એકરનો $\frac{1}{4}$ ભાગ સૂચવે છે.

છે. કોઈ રીતના દાખલા લખીને ગણાવવા પહેલાં છોકરાં તે દાખલા મ-
ણવાની રીતથી બરાબર વાકેફ થાય માટે તેમને તે રીતના કેટલાક દાખલા
મેળેથી કરાવવા. સામાન્ય નિયમ તરીકે મ્હોના દાખલા એવા હોવા જોઈએ
કે તેમાં ઘણું કરીને એક અથવા વધારેમાં વધારે બે વિચારવાનાં પગથિયાં
આવે, અને તેમાં આંકડા એવા આવવા જોઈએ કે તે બધા એકીબખતે
આંખની મદદ સિવાય ધ્યાનમાં રાખી શકાય.

૫. સ્લેટનું ગણિત—ધોરણોમાં હવે ગણિતની રીતોનાં કારણો
ખાસ કરીને દાખલ કર્યા છે તે જણાશે. પ્રાથમિક નિશાળોના અભ્યાસ-
ક્રમમાં ગણિતની રીતોનાં કારણો ખોળાવવાથી વિચારશક્તિની જે રંગદાયી
ખિતવણી થાય છે તેથી વધારે બીજા કસાથી ભાગ્યેજ થાય છે. છોકરાં
પોતે નિયમનો શા કારણથી ઉપયોગ કરે છે તે જણ્યા સિવાય વગરસ-
મજે માત્ર બતાવેલે રસ્તે દાખલાના જવાબ કાઢી લાવે અથવા કંઈ સવાલ
કે દાખલો પૂછ્યામાં આવે ત્યારે તે કયા નિયમમાં આવે છે એવો સવાલ
પૂછે તો તેને ગણિતના વિષયનું સારું શિક્ષણ મળ્યું કહેવાય નહિ. શિક્ષક તર-
ફથી થોડી મદદ અથવા સૂચના મળેથી ગણિતનો દરેક નિયમ છોકરાં પો-
તાની મેળે વિચારીને ખોળી કાઢે તેમ છે. માટે દરેક નિયમ વિષે કથિ-
તપાક આપવો કે તે સિદ્ધ કરી બતાવવો, અને કોઈ પણ નિયમ સિદ્ધ
કર્યા વગર ખરો માની લે એવી રીતે આપવો નહિ. અપૂર્ણોક્તિના પુષ્કળ
દાખલા વસ્તુઓવડે સમજાવવા. વળી શિક્ષક છોકરાંને ઝડપ નહિ કરાવે
તો ઠીક પડશે. વર્તેનો દરેક છોકરો અમુક નિયમનું કારણ બરાબર સમજ્યો
છે કે નહિ અને તે પછીનો નિયમ શરૂ કરે તે પહેલાં શીખી ગયેલા નિ-
યમ ઝડપથી લેણુ પાડવાની તેનામાં શક્તિ આવી છે કે નહિ તે જોવાની
શિક્ષકે કાળજી રાખવી. પાઠશાળાં ધોરણોમાં શીખેલા નિયમોનું વારંવાર પુનરા-
વર્તન કરાવવું તે ઉપયોગી માદ્યમ પડશે. ત્યારપછી તે નિયમોની જે ખાસ
રીતો શરૂઆતમાં છોકરાં પામે ગમે તેમ કરીને તૈયાર કરાવવાનું દુસ્ત
લાગ્યું નહોતું, પણ જેમાં ઉપલા વર્ગોમાં શીખતાં છોકરાંને ઘણા રસ પડે છે
તે રીતો દાખલ કરીને નિયમોનું બહોળું શિક્ષણ આપવાની તક લેવી. દા-
ખલા તરીકે ઉપલા વર્ગોમાં સાદા ગુણાકારનું પુનરાવર્તન કરતી વખતે

નીચે આપી છે તેવી ખાસ રીતો જે સિદ્ધાંતને આધારે તે રીતો નીકળી હોય તે સાથે શિખવી શકાશે:—

૧. ૨૫ થી ગુણવાને ગુણ્યાંક ઉપર બે મીઠાં ચક્રાવીને ચારે ભાગવા.
૨. ૯૯, ૯૮ (૯૯૯-૯૯૮) વગેરેથી ગુણવા હોય તો ગુણ્યાંક સો (અથવા હજાર) વખત લઈને તેમાંથી તે એક અથવા બે વખત બાદ કરવો.

સમગ્રું સ્ત્રોતનું કામ અવશ્ય સારે અક્ષરે અને સ્વચ્છ રીતે થવું જોઈએ, અને કાળા પાટિયાપર શિક્ષકનું કામ એવું હોવું જોઈએ કે તેથી છોકરાને ધડા મળે. દાખલાનાં જુદાં જુદાં પગથિયાં છૂટાં છૂટાં બનાવવાં, અને જરૂર પડે ત્યાં શબ્દોમાં સમજાવવાં.

૬. ભૂમિતિ (છટ્ટા અને સાતમા ધોરણમાં)—છોકરા બાળવર્ગમાં અને ૧મા ધોરણમાં પૃથક્કરણની રીતે ભૂમિતિનાં નળનત્વો શીખ્યાં હશે. તેઓએ દોડા અને તેના ભાગો, ઘન તથા નળાકાર અને તેમનાં પૃષ્ઠો, કોના, બિંદુઓ, વગેરે તપાસ્યાં છે, અને આ પ્રમાણે સાદી અને વાંકી લીટીઓ, ખૂણા, અને બિંદુઓ, તથા ત્રિકોણ, ચોરસ, રોમ્બસ, રોમ્બોઇડ, વગેરે થોડી આકૃતિઓથી તેઓ વાકેફ થયાં છે. તેઓએ આમાંની કેટલીક આકૃતિઓ દોરી પણ છે. તેટલા માટે છટ્ટા ધોરણમાં શિક્ષકને વ્યાખ્યાઓથી શરૂ કરવું સહેલું પડશે. દરેક વ્યાખ્યા શિખવતી વખતે તેમાંના કેટલાક ભાગો (દાખલા તરીકે સમાન્તર લીટીઓની વ્યાખ્યામાં “તેજ સરાઈમાં” અથવા “બંને બાજુએ”) મૂકી દેવાથી શું પરિણામ આવે છે તે છોકરાં પાસે તપાસાવવું. આથી છોકરાંના મગજપર એવા ભાગોની અગત્ય હશે.

સ્વીકૃતકૃત્યો અને પ્રત્યક્ષપ્રમાણોનું સ્વરૂપ તેમજ સિદ્ધાંતનું અંધારણ અને જુદા જુદા ભાગો જરાબર સમજાવવા. સંકેત નક્કાવતી વખતે દરેક સિદ્ધાંતને તેની પહેલાંના સિદ્ધાંતના અનુભવ તરીકે ગણવો, અને છોકરાં પાસે સામિતિ કરાવવી. આ પ્રમાણે નક્કી કરવામાં આવે તો ભૂમિતિનું શિક્ષણ અનુમાન કરવાની સહિનની ખિલવણી કરે છે એ તેના ગુણનો બિલકુલ લોપ થશે. શિક્ષકે યાદ રાખવું કે સિદ્ધાંતો માત્ર ગોખીને મોઢે કરવા

ન્યારે છોકરાં નવો સિદ્ધાંત શરૂ કરે * ત્યારે તેમણે પોતાના મનમાં નીચે મુજબ સવાલ પૂછવા:—

અ. શું સિદ્ધ કરવાનું છે ?

ઘ. જે બાબત સિદ્ધ કરવાની છે તે સિદ્ધ કરવામાં ક્યા ક્યા સિદ્ધાંતો મદદ કરશે ?

ક. દરેક બાબતમાં ક્યા સ્વીકારેલી બાબતોની જરૂર પડે છે, અને ક્યા નવો સિદ્ધાંત સ્વીકારે છે ?

છોકરાં આગળ વધે તેમ પ્રમેય સિદ્ધાંતોના નીચે મુજબ વર્ગ પાડવા:—

અ. જેમાં બાબતો સરખી સિદ્ધ કરી હોય તે—૪, ૬, વગેરે.

વ. જેમાં બે ખૂણા સરખા સિદ્ધ કર્યા હોય તે—૪, ૫, ૮, વગેરે.

સિદ્ધાંતો વચ્ચેનો સબધ હમેશાં બતાવવો. આ સંબંધ ન્યારે એક સિદ્ધાંત બીજાનો વ્યત્યાસ હોય ત્યારેજ બતાવવો એમ નહિ, પરંતુ ૪ ને

* નવો સિદ્ધાંત શરૂ કરતા તે પ્રમેય હોય તો તેમાં કાંઈ આકૃતિની ક્યા ક્યા બાબતો આપેલી છે અને ક્યા સિદ્ધ કરવાની છે તે, અને કૃત્ય હોય તો તેમાં શું શું આપેલું છે અને શું બનાવવાનું છે તે શિક્ષકે છોકરાંના મગજપર બરાબર દસાવવું ત્યારપછી સિદ્ધતા માટે જોઈએ તેવી રચના કરવામાં છોકરાને મદદ કરવી. રચના કરતી વખતે તેમાં જે જે સ્વીકૃતકૃત્યોનો તથા પાછલા સિદ્ધાંતોનો ઉપયોગ કરવો પડ્યો હોય તે ધ્યાનમાં રાખવાનું છોકરાંને કહેવું. રચના કર્યા પછી છોકરાં પાસે સિદ્ધતા કદાવવી. અલગત શિક્ષકે છોકરાંને માર્ગ બતાવવો તથા મદદ કરતા જવું, પણ પોતે પહેલેથી સિદ્ધતા બતાવી દેવી નહિ. સિદ્ધતા વખતે જે જે પાછલા સિદ્ધાંતોની તથા પ્રત્યક્ષપ્રમાણોની મદદ લેવી પડશે તે છોકરાંને માલમ પડતું જશે; છતાં સિદ્ધતા થઈ રહ્યા પછી શિક્ષકે તે સામટું છોકરાં પાસે 'કદાવવું. વળી આ સિદ્ધાંત પાછલા સિદ્ધાંતોમાંના કાંઈની સાથે અમુક અમુક બાબતોમાં મળતો હોય અને અમુક અમુક બાબતોમાં ભુલો પડતો હોય તે તપાસાવવાથી પણ છોકરાંની વિચારશક્તિ કેળવાશે, અને સિદ્ધાંતોની બીના તેમના મગજપર બરાબર દસશે—એડિટર.

૨૪, ૮ ને ૨૫, અથવા ૫ ને ૧૮, ૬ ને ૧૬ વચ્ચે જેવો સંબંધ છે તેવો હોય ત્યારે પણ ખતાવવો.

છોકરાં પાઠ્યાપર મોટેથી સિદ્ધાંત કરી શકે ત્યારે તેમને પગથિયાં બરાબર ગોઠવીને અને દરેક પગથિયાને માટે પ્રમાણ આપીને તે સ્વચ્છ રીતે લખી લાવવા કહેવું. વળી તેમની પાસે ઉપસિદ્ધાંતો અને જુદા જુદા સિદ્ધાંતો ઉપર આપેલાં મનોમત્તો કરાવવાં.

૭. વાચન અને સમજૂતિ—પાઠલાં ધોરણો માટે આપેલી મૂલનાઓ ધ્યાનમાં રાખવી. છોકરાંને વાંચવાના કડકા પાડી છૂટા છૂટા શબ્દો વાંચવાની ટેવ પાડવા કરતાં તેના વિભાગ કરી શબ્દસમુદાય પાડીને વાંચવાની ટેવ પાડવી, અને જેમ જેમ છોકરાં ઉપલા ધોરણમાં જતાં જાય તેમ તેમ તેઓ વધારે સરળતાથી, સમજીને, અને જાત જણાય તેવી રીતે વાંચે તથા મુખપાઠ બોલી જાય તેમ કરવું. બ્યારે કોઈ છોકરો વાંચતો હોય ત્યારે શિક્ષક તથા બીજા વિદ્યાર્થીઓ પોતે તેનું વાચન ખરેખર સમજી શકે છે કે નહિ, અને આંખની મદદ સિવાય કાનથી મતલબ ગ્રહણ કરી શકે છે કે નહિ તે જોવાને પોતાની ચોપડીઓ બધ ગખશે તો ફીક પડશે. શિક્ષકે તો પોતાની ચોપડી બધ કરીનેજ વાચન સાંભળવાનો નિયમ રાખવો.

કોઈ કોઈ વખત મનમાં વાંચવાનો મહાવરો કરાવવો. ખતાવેલો ભાગ છોકરાંએ મનમાં વાંચી જવો, અને પછી શિક્ષકે વાંચેલા ભાગમાંથી સવાલ પૂછવા. આથી તેમને મદદ સિવાય પોતાની મેજે વાંચવાની ટેવ પડશે.

વાચનપાઠોની લાખા અને બહારની બીનાનો સંબંધ સમજવા ઉપરાંત છોકરાંએ પાઠનો વિષય અને સામાન્ય જાવાર્થ સમજવો અને યાદ રાખવો જોઈએ, અને શિક્ષકે વસ્તુઓ અને બીજા દ્રાવણ, પ્રયોગો, કાળા પાઠ્યાપર કાઢેલાં ચિત્રો, વગેરેથી તે સમજાવવો જોઈએ.

ઉપલાં ધોરણોમાં કવિતાનું વિવરણ કરવાનું છે. આ વિષય ધોરણોમાં પ્રહેલવહેલો દ્રાવણ કયાં છે માટે (તે સંબંધના) દ્રિયે આપેલા નીચેના નિયમો ઉપયોગી થઈ પડશે.

અ. તમારે દરેક શબ્દનો પર્થાય ખોળી કાઢવાનો છે એમ ધારણું નહિ, પણ આખો શકરો વાંચવો, તેનું મનન કરવું, તેની મનસખ અને સામાન્ય લાવાર્થ ધ્યાનમાં રાખવો, અને પછીથી તે શકરામાં આવેલા શબ્દોના પર્થાય ન આવે પણ તેનો એકંદર અર્થ આવી જાય તેમ તે ફરીથી લખી જવો.

ચ. જો કોઈ શબ્દ ખાટું એટું હોય અને તેનો પર્થાય ન મળી આવતો હોય તો તેનો તે શબ્દ વાપરતાં ડરવું નહિ.

ક. વાક્યો દૂકાં અને સાદાં હોવાં જોઈએ, અને સંબંધક સર્વનામો, કૃદંતો, ઉભયાન્વયી, અને ખાસ કરીને જે વાક્યરચનાનું તમે સહેવાઈથી પદ્મછેદ કરી શકો નહિ તે વાક્યરચનાનો કટંગો ઉપયોગ નહિ કરવાની ખાસ સલાહ મળવી.

ઢ. તમાગ વિચાર દર્શાવવાને એક શબ્દથી આગે તેમ હોય ત્યાં કદી બે શબ્દ વાપરવા નહિ, અને સહેલા શબ્દથી અર્થ દર્શાવી શકાતો હોય ત્યાં બારે શબ્દ વાપરવો નહિ. વળી અમુક શબ્દથી અર્થ દર્શાવાને એવી તમારી ખાતરી ન થાય ત્યાં સુધી તે શબ્દ વાપરવો નહિ. તેમજ ધણી મક્ષિષ્ લખાણના સબંધમાં અસહના જેટલુંજ દૂક વિવચ્છ કરવાનો યત્ન કરવાની જરૂર નથી.

ઙ. મધળા ઉપક અલકારોનું તથા કવિકૃત્વનાથી પરિપૂર્ણ પદ્યનું શુદ્ધ ગદ્યમાં વિવરણ કરવું નહિ. અલકારયુક્ત લાખામાં અર્થ જળવાય તેટલે સુધી સહેજ ફેરફાર કર્યા એ વાસ્તવિક છે.

ખ. ફક્તની મામાન્ય ઝેલી ધ્યાનમાં રાખવી અને જો તે ગોરવવાળો કે રમુજ આપે એવો હોય તો જાને ત્યાં સુધી તેની ખુબી જાળવી, અને જેણે અસહનો ફક્તો ન વાંચ્યો હોય તે બરાબર સમજી શકે તેનું અને શુજ્ઞતાતીમાં બરાબર વાંચવાજોગ વિવરણ થાય તેની મંભાજ રાખવી.

વિદ્યાર્થીઓ નિશાજ છેડે તે પહેલાં તેમને છેક ઉપલા ધોરણમાં ગદ્ય

વિષયમાં જે અધરૂં આવે તે સમજાવવું, અને વિચાર તથા શૈક્ષીની ખુબી ખતાવવી અને સમજાવવી. વળી છોકરાને અથકતાના છવનચરિત્રનું તથા સાહિત્યને યોગે તેની ચિત્તિનું કઈ જ્ઞાન હોવું જોઈએ. વિવગ્ધુને માટે શકર આપવા અને તે માટે કરાવવા. ઔઘી વિશેષ ધમ્મવાલાયક એ છે કે બને ત્યાં સુધી છોકરાંએ સમગ્ર પુસ્તકનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ, તેમાં આવેલી ખીનાનું મનન કરવું જોઈએ, અને તે મનમાં રમી રહેવું જોઈએ.

૮. વ્યાકરણ—વાક્યને ભાષાનું તેમજ વિચારનું નાનામાં નાનું ઘટકાવયવ ગણવું, અને વ્યાકરણ પૃથકરણની પદ્ધતિએ શિખવવું. વાક્યમાં જે સંબંધમાં શબ્દો ખોલાતા હોય તે મળકમાં તેમને નહિ લેતાં છૂટા લેવા તે દુરસ્ત નથી, અને વ્યાકરણની ચંત્રા મુજબ તેમની વર્ગણી કરી શરૂઆત કરવાની અવશ્ય જરૂર નથી. તેટલામાટે ત્રીજા ધોરણમાં કર્તા અને વિધેયપક્ષ તરીકે અનુક્રમે નામ અને ક્રિયાપદ લઈને ઘણાં સાદાં વાક્યો શિખવવાનું રાખ્યું છે, અને ચોથા ધોરણમાં કર્તા અને વિધેયપક્ષના વધારા તરીકે વિશેષણ તથા ક્રિયાવિશેષણ, અને નામની જગ્યાએ વપરાતાં સર્વનામ લઈ શકાશે. શબ્દોના ખાટીના પ્રકાર જરૂર પડશે તેમ પછીનાં ધોરણોમાં શિખવાશે.

વ્યાકરણની દરેક ખીના, રૂપ, કે નિયમ શિક્ષકની દેખરેખ નીચે છોકરાં પાસે કઢાવી શકાય તેમ છે. તેથી તે શિક્ષકે આપવાં નહિ, પણ લાગુ પડતા દાખલા અને વાક્યોનો મુકાબલો કરાવીને તે છોકરાં પાસે કઢાવવાં. ત્યારપછી વાચનચોપડીમાંથી તેવાંજ વાક્યો ખોળી કાઢીને તથા નવાં બનાવીને તે સમજાવવાં તથા લાગુ પાડવાં.

શિક્ષકે કદી વ્યાખ્યા કે નિયમથી શરૂઆત કરવી નહિ, પણ છોકરાં આગળ લાગુ પડતા દાખલા રજુ કરવા, અને તેમનો મુકાબલો તથા વર્ગણી કરાવીને હકીકતો ખોળી કઢાવવી, અને જોઈતી વ્યાખ્યા અથવા નિયમ ઉપર આવવું. દાખલા તરીકે જ્ઞાતિ શિખવવાની હોય તો છોકરાં પાસે શબ્દો માગવા, અને તે શબ્દોથી દર્શાવાતી વસ્તુઓ પુરૂપના કે સ્ત્રીના વર્ગમાં આવતી હોય, અથવા તેમાંના એકે વર્ગમાં ન આવતી હોય એ મુજબ તેમની વર્ગણી કરાવવી, અને એ પ્રમાણે આવા બધા મળીને ત્રણ વર્ગ છે એમ

ચર્ચા કરી પેટાં અનુક્રમમાં પાઠ્યાપર ગોઠવવાં અને પછી 'છોકરાંને નિબંધ લખવા કહેવું એજ અમ છે. છેક ઉપલા વર્ગમાં વિષયની આ પ્રમાણે હમેશાં ચર્ચા કરવાની જરૂર નથી. શિક્ષકે માત્ર હકીકત એકી કરવાનાં સાધનો છોકરાંને બતાવવાં; એટલે છોકરાં જરૂરની ચોપડીઓ વાંચશે, જરૂર પડતી જગાઓ જોશે, કહેલી વસ્તુ કે વસ્તુઓનું અવલોકન કરશે, અને પછી પોતાના વિચાર યોગ્ય ક્રમમાં ગોઠવી નિબંધ લખી લાવશે.

પાંચમા ધોરણનાં છોકરાં પાસે કાગળ લખાવવામાં આવે તે પહેલાં તે ટૂંકા વર્ણનરૂપી અને કથનરૂપી પેરેગ્રાફ લખી શકવાં જોઈએ, અને કાગળો લેખાવણીમાં આપ્યા છે તેવા છેક નીરસ ન જોઈએ, પરંતુ તેમાં છોકરાં આપી શકે તેવી અને તેમને રસ પડે તેવી વાર્તા કે વર્ણન આપવું જોઈએ. છઠ્ઠા ધોરણનાં છોકરાં એથી ઊંચા પ્રકારના વિષયો ઉપર નિબંધ લખી શકશે, અને કોઈ બાબતનો સાર લખશે. સાતમા ધોરણ માટે એથી પણ ઊંચા પ્રકારના, તોપણ છોકરાં સમજી શકે તેવા, વિષયો પસંદ કરવા. છોકરાં ન સમજી શકે એવા ગૂઢ વિષયો પસંદ કરવા એ નકામું છે. ધર્મનાં સંધર્ષનાં મનોબલોમાં શબ્દોની વચ્ચે જગા રાખવી, અને જોડણી, વ્યાકરણ, તથા વિરામચિહ્નો ઉપર ધ્યાન આપવું છોકરાંએ હમેશાં ધીમે ધીમે તથા સદ્ગૃહી લખવું. ઉતાવળથી ધસડી નાખેલું તથા બેદિકરાઈથી લખેલું લખાણ કદી ચાલવા દેવું નહિ.

આખા વર્ગના નિબંધો વાર્ષિક તપાસણી વખતે બતાવવા પડશે. તેટલા માટે છોકરાંએ મનોબલ લખવા બાધેલી ચોપડીઓમાં તે લખવા, અને છોકરાંના અસલ નિબંધ શિક્ષકના સુધારા સાથે તથા તેણે તારીખ નાખી દૂકી સહી કરી હોય તેવા, તપાસણી કરનાર અમલદારને બતાવવા. શિક્ષકે ભૂલો સુધારવામાં અને તે બતાવવામાં કેટલી કાળજીથી કામ કર્યું છે તે તથા નિબંધના વિષયમાં છોકરાં દર આડવાડીએ કેટલાં આગળ વધ્યાં છે તે તપાસણી કરનાર અમલદાર જોશે.

૧૩. ઇતિહાસ—ધોરણોના અભ્યાસક્રમ ઉપરથી 'જણાવે કે ચોથા ધોરણમાં ઇતિહાસ વાર્તાઓ વડે શિખવેલા એવી લવાગણ કરી છે, અને ઉપયાં

ધોરણોમાં, મહાન પુરોનાં જીવનચરિત્રો કે સુકર કરેલા ઠાળનો ઇતિહાસ એ બેમાંથી એક શિખવવાની છૂટ આપી છે. અભ્યાસમાં સેટેજ વધેલા વિદ્યાર્થીઓ એક જમાનાથી બીજા જમાનામાં આગળ વધતી વાર્તાના રૂપમાં ઇતિહાસ શીખી શકે, * પણ બનાવેના પૂર્વાપર સંબંધથી પ્રગ્નની વૃદ્ધિ અને આબ્યુ-
દયિક સ્થિતિ દર્શાવી શકાય તેવી રીતે તેમની યોગ્ય સંકલનાના રૂપમાં ઇતિહાસનો નિયમસર અભ્યાસ ઘણાં નાનાં બાળકોથી થઈ શકશે નહિ. †
તેટલા માટે શરૂઆતના પાઠોમાં સાદાં વર્ણન અને મનોરંજક વાર્તાઓ આવવી જોઈએ. આ શરૂઆતના પાઠો ઉપરથી, વધારે પ્રસિદ્ધ ઐતિહાસિક પુર-
ણોનાં જીવનચરિત્રો સાથે સંબંધ ધરાવતા બનાવો જેમ જેમ આવતા જાય તેમ તેમ તેમનો સંબંધપૂર્વક વિચાર કરાવી શકાશે. જીવનચરિત્રો પસંદ કરવાનું કામ ઘણું અગત્યનું છે, અને તે વિભાગના એન્સુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર અથવા તેમના ડેપુટીની સલાહથી કરવું. જેમ અને તેમ સામાન્ય ઐતિહા-
સિક અગત્ય ધરાવતાં અને વાજબી રીતે દાખલા અથવા નમુના રૂપ ગણી શકાય તેવાં ખરેખર ઐતિહાસિક પાત્રોનાં જીવનચરિત્રો પસંદ કરવાની સં-
ભાળ રાખવી. અને હાં સુધી જીવનચરિત્રોથી કોઈમાં દર્શાવેલો આખો કાળ પૂરો થવો જોઈએ. જીવનચરિત્રોની પસંદગીમાં પંથ અથવા જાતના પ્રતિકૂળ વિચારો પ્રમાણે વર્તવા દેવામાં આવશે નહિ.

આ વિષયના શિક્ષણમાં નીચેના નિયમો ધ્યાનમાં રાખવા:—

૧. એ. આ વિષયના શિક્ષણમાં માત્ર નામો તથા સાલો ઠી જવાની

* અર્થાત્ ઇતિહાસ વાર્તારૂપ છે, અને તેમાં વાર્તા એક જમાનાથી બીજા જમાનામાં, બીજાથી ત્રીજામાં, અને એ પ્રમાણે પૂર્વાપર સંબંધ સાથે પ્રસાર પામે છે, એવો વિચાર તેમના મનમાં લાવી શકાશે.—એડિટર.

† ઇતિહાસ પૂર્વાપરસંબંધ સાથે વાર્તારૂપ છે, એટલું જ નહિ, પરંતુ એમાં વૃતાન્તો એવી રીતે ગોઠવાયલા છે કે તે ગોઠવણથી પ્રગ્નની ભિન્ન ભિન્ન બાબતોમાં વૃદ્ધિ કેવી રીતે ઉત્તરોત્તર થતી ગઈ છે તે દર્શાવાય છે. આ જાતના અભ્યાસનો પ્રયામ બાળકોથી થઈ શકે નહિ.—એડિટર.

અને લગઈઓ તથા હવેલા મુલકનાં નામ આપી જવાનાં નથી, તેમજ ગૃહ વિષયો અને મોઘમ જાળવેલો ઉપર નાદયુક્ત વિવેચન કરી જવાનું નથી, x પરંતુ વિશેષ કરીને કૃત્યો અને બનાવેનું સાદું વર્ણન અને પાત્રો તથા સંલેગોનો આશ્રેદુષ્ય ચિતાર આપવાનો છે. હવનચરિત્રો ધોરણોના પ્રમાણમાં વધતા જતા વિસ્તારથી શિખવવાં. ઉપવાં ધોરણોમાં જે કાળના હવનચરિત્રો શિખવવાનાં હોય તે કાળના વધારે અગત્યના બનાવોનો તેમાં સમાવેશ કરવો, પરંતુ બનાવોના જેટલા ભાગનો મસદ કરેલા પાત્ર સાથે સંબંધ હોય તેટલોજ ભાગ આવવો જોઈએ. ચરિત્રો ઐતિહાસિક ક્રમમાં શિખવવાં એ વધારે ખર્ચ કરવા જોગ છે, અને તેમાં મુખ્ય પાત્રોનો આશ્રેદુષ્ય અને નાટકી ચિતાર આવવો જોઈએ, એટલુંજ નહિ, પણ વળી તેમનાં ચારિત્ર્ય અને હેતુઓનું સાદું વૃથાક્રમ અને મુખ્ય બનાવોમાં સમાવેલાં વાળખી ગેરવાળખીપણાનાં તરવોનું ચોખ્ખું અપહીકરણ થવું જોઈએ.

ઘ. જે સંલેગો અને રિથિનિઓની છોકરાને માહિતી હોય અથવા જેનું તેમને પ્રસન્ન ભાન કરાવી શકાય તેમ હોય તેની સાથે નવા ઐતિહાસિક જ્ઞાનનો સંબંધ જોડવો. + જે હકીકતોની છોકરાને માહિતી હોય તેની સાથે નવી ઐતિહાસિક જાણતોનો મુકાબલો કરાવવાથી તેઓ તે વધારે સારી રીતે સમજી શકશે.

x ઘખલા તરીકે, જેમાં રાજસત્તા નિગુણ છે એવી રાજ્યપદ્ધતિ ઉત્તમ છે, કે જેમાં રાજસત્તા નિયમિત છે એવી પદ્ધતિ, કે પ્રજાસત્તાક રાજ્યપદ્ધતિ, એવા ગૃહ વિષયો અને સામાન્ય જામતો જેમાં વિદ્વાનો એકમત થયા નથી તેનું શરૂઆતમાં વિવેચન કરવાનું નથી.—એડિટર;

+ અર્થાત્ હાલના જે રાજકીય સંલેગો અને રિથિતિનું છોકરાને જ્ઞાન હોય તેની સાથે નવા ઐતિહાસિક જ્ઞાનનો સંબંધ જોડી મુકાબલો કરતાં શિખવવું.—એડિટર.

ક. સમજૂતિ આપવામાં ઉપયોગી થઈ પડે તેની જૂની નિશાનીઓ અને ખીજી પ્રસક્ત વસ્તુઓ (જેવી કે જૂના સિક્કા, પોશાક, કવચ, હથિયાર, જૂના હુન્નરના નમુના, જૂના લેખ, તાલપત્રો ઉપરનું લખાણ, ચિત્રો, વગેરે) ખની શકે તેવાં વર્ગના ઓરડામાં લાવવી અને ઊકારાને બતાવવી. વળા દાખા પાટિયાપર ચિત્રો કાઢીને પણ પાઠો સમજાવી શકાશે.

ઢ. ઐતિહાસિક અગત્યની જગ્યાઓ (જેવી કે જૂનો દિલ્લો અથવા કીર્તિસ્તંભ, ઊગડ ઘણેલા શહેરની જગ્યા, રણજૂમિ) નિશાળ નજીક આવી હોય તો શિક્ષકે ઊકારાને તેમાં લઈ જવાં, અને તે જગ્યા સાથે સંબંધ ચખનાર બનાવેા તેમાં તેમાં સમજાવવા.

ઠ. ઉપલા વર્ગોમાં કેઈ યુદ્ધનું વર્ણન ચાલતું હોય ત્યારે વર્ણવેલ બનાવોમાં યુદ્ધકૌશલ્ય સંબંધી અગત્યની બાબતો આવતી હોય તરફ ઊકારાનું લક્ષ બેચનું. યુદ્ધ તે માત્ર લડાઈઓની પરંપરા છે, અને લડાઈઓ દાખમાં એક પછી એક આવે છે તે સિવાય ખીજા કંઈ સંબંધ એક ખીજા સાથે ધગવતી નથી, એ સમજાવવાનું નથી. તેમાં દરેક પક્ષનો ધી મતબબ સાધવા માં પ્રયત્ન હતો તે, અને મરણોચ્ચ અથવા ધાપલ મથેલાની સંખ્યા માં લડાઈનું મહત્ત્વ રહેતું નથી, પણ તેથી જે તાત્કાલિક અંદરનાં પરિણામો થાય તેમાં રહેલું છે તે, શિક્ષકે સ્પષ્ટ સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરવો. રણજૂમિનો અને સામમામેનાં લશ્કરોની સ્થિતિસ્થાનનો શિક્ષકે દાખા પાટિયાપર નકશો કાઢવો, અંતે તેણે લડાઈનો બને તેટલો આબેદુબ ચિતાર આપવાનો પ્રયત્ન કરવો. તે સંબંધનાં કંઈ ચિત્રો મળી આવે તો તેનો ઉપયોગ કરવો. ઊકારાને છૂટથી સચાલ પૂઝવા, અને તેમને કહેલી દ્રષ્ટિકોણ તથા તે ઉપરથી જે વિચારો તેમને સૂઝ આવે તે તેમની પાસે મોટેથી અથવા લખાણોને કદાવવા.

ય છે, તેઓ ધીમેથી વહે છે, અને તેમાં ધણી સાબાજી મળે છે તેથી ઘણા વિસ્તીર્ણ પ્રદેશને પાણી પૂરું પાડે છે. કેટલીક નદીઓ અમુક દિશામાં કેમ વહે છે અને બીજી તે દિશામાં નથી વહેતી તે તેઓ સમજશે. વગી દોગ્રાવ ઓછા કે વધારે હોય તે મુજબ કેટલીક નદીઓમાં વદાણુ ચાત્રી શકે છે અને કેટલીકમાં ચાત્રી શકતાં નથી તેનું કારણ પણ સમજશે. તેઓ જોશે કે દરિયા પાસેના ડુંગરી મુલકનાં ફરના સપાટ મુલક કરતાં વધારે વરસાદ પડે છે, અને જ્યાં દરિયાકિનારો બામેજો હોય છે ત્યાં જ્યાં તેમ નથી હોતું ત્યાંના કરતાં વધારે બહેજો દરિયાઈ વેપાર ચાલે છે. વગી ડુંગરની ટોચ ઉપરના રથગમા મેદાનના રથગ કરતાં વધારે હડી હોય છે, અને જે મુલકની ઉત્તરે ઊંચા અને દોળાવવાળા પર્વતોની હારો આવેલી હોય છે તે મુલકની આબોદયા મુખકારક હોય છે, અને જે મુલકમાં ઉત્તરના પાનની ઉપાડી અસર થાય છે ત્યાંની હવા સખત હોય છે. ઉપકાંધોરજોમાં હાઈ દેશની જમીનના સ્વરૂપસંબંધી, ત્યાંની આબોદયા અને નીપજ સંબંધી, અને ત્યાંના લોકોનાં લક્ષણ તથા ઉદ્યોગો કેવા હોઈ શકે તે સંબંધી ઊંચાં પાસે નક્કા ઉપરથી આ પ્રમાણે ધીમે ધીમે સાદાં અનુમાનો કરાવી શકાશે.

પાણી ધોરણમાં રહેલો કઈક ઉપયોગ કરતાં ઊંચાં શીખ્યાં છે. આ શિક્ષણમાં હવે વધારો કરવો, અને જુદા જુદા નક્કા જે જુદા જુદા રહેલ મુજબ બનાવવામાં આવ્યા હોય તે તરફ ઊંચરાંનું ખાન ખેંચવું. નક્કા ઉપરથી જુદા જુદા મુલકો વચ્ચેનાં અંતર માપી કાઢવાનો અને તેમના વિસ્તારનો અપ્પરોક્ષ કાઢવાનો તથા મુકાબલો કરવાનો મદદગાર કદાવરો.

ઊંચ ધોરણમાં વિદ્યાર્થી કે એન્ટ્રાન્સીની બોલોગ શીખવાની છે અને પછીનાં ધોરણોમાં અનુક્રમે વધતી વિસ્તારની બોલોગ શીખવાની છે. બની શકે ત્યાંમુખી, બીજા ધોરણમાં જે પદનિએ તામુકાની બોલોગ શીખવાનાં જતાયું છે તેજ સામાન્ય પદનિએ શિક્ષણ ચાલવું જોઈએ. બધાં ધોરણોમાં મુલકની રાજકીય અને ઔદ્યોગિક બોલોગનો ત્યાંની બુદ્ધિગમના માંસ સંબંધ વહેંચવો, અને રાજકીય તથા ઔદ્યોગિક બોલોગની બીનાઓ બુદ્ધિની બીનાઓ ઉપરથી કાર્યકારણનો સંબંધ બતાવી સમજાવવી. આ પ્રમાણે ૩૫

મંદારણનો સંબંધ બતાવી ભૂગોળનું શિષ્યણુ આપવું તે લાભકારી થઈ પડશે, અને છોકરાંની તરફથી ઉપર દેખાતી અસર થશે. વળી જે મુલકની ભૂગોળ ચાલતી હોય ત્યાંના ઇતિહાસનો સંબંધ શિક્ષક જોડશે તો ઠીક પડશે.

ભૂગોળ શિખવતાં શિક્ષક અલગત નકશાનો બહોળો ઉપયોગ કરશે. છાત્રેલા અને રંગ પૂરેલા નકશા પોતાનું યોગ્ય કામ બજાવવામાં ઉપયોગી છે, પરંતુ પાઠ ચાલતો હોય તે દરમ્યાન શિક્ષક પાટિયાપર નકશો દોરે અને પ્રશ્નો તથા વર્ણનથી જે નવી દ્રષ્ટિસ્ત નીકળતી જાય તે એક પછી એક તેમાં પૂરે તેવી જાતના નકશા સૈધી શ્રેષ્ઠ છે. જુદા જુદા દરિયાકિનારોની લીધે જુદા જુદા દેખાતા ઊંચાણવાળા પ્રદેશના “ નમુના ” કે રોકેસ મુજબ સખાટ સદર્શ ઉપર દોરેલા નકશાથી જે બુલબરેલી છાપ પડે છે તે મુદ્દા-સ્વાને અને ત્યાં દ્વેશમાં જોયો પાસે રાખવો. જે મુલકની ભૂગોળ ચાલતી હોય ત્યાંની જગીનનો ઊંચાણ નીચાણનો દેખાવ તથા બીજાં લક્ષણો, સમજાવવાને તેનો મારીતો નમુનો બનાવવો. અમુક મુલકની ભૂગોળ શીખ્યા પછી શિક્ષકે પાટિયાપર તેનો ફેરવેલા નકશો દોરવો, અને તે નકશાના ખોખામાં છોકરાં પાસે એક પછીએક બીના પુરાવવી. “શિક્ષકે પાટિયાપર દોરેલાં નકશાના ખોખામાં છોકરાંએ જગાઓ પૂરવી ” એમ ધોરણોમાં સાચું છે. તેની મતવજ આ છે. આ મુજબનું શિક્ષણ છોકરાંના મગજપર શિખવેલી દ્રષ્ટિક્તો બરાબર ફસી છે કે નહિ તે નક્કી કરવામાં ધણું ઉપયોગી થઈ પડશે.

બીજી શકે ત્યાં ભૂગોળના પાટો છાત્રોએ, ચિત્રો, અને પાટિયાપર દોરેલા નમુનાથી સમજાવવા. જૂનાં સચિત્ર વર્તમાનપત્રોમાંથી કાપી કાઢેલાં ચિત્રોનું આ કામ માટે ઘણું ઉપયોગી થઈ પડશે, અને તેમની ઘણી જુજ કિમત બેસશે. જે સ્ટુડન્ટોર્ડ મેન્ટલ (ગ્રાનુલ શનસ) ખરીદી શકશે તો તે ભૂગોળ તેમજ બીજાં વિષયો શિખવવામાં ઘણી મદદ કરશે. શિક્ષકે મુખાફરીનાં વર્ણનનાં પુસ્તકો વાંચવાં અને ચાતુ બનાવેલી માહિત રહેવું.

ત્યારે કોઈ દેશ અથવા રથજની નીપજનું અથવા ત્યાં બનના માલનું નિવેચન ચાલવું હોય ત્યારે બની શકે ત્યાં તેમના નમુના છોકરાંને બતાવવા.

દા ને જમા ધોરણમાં ભૂતજની અને કુદરતના દેખાવો સંબંધી ફેટલીક

૬ વેપારીનાં સચિત્ર ફેટલોગ પણ કોઈ કોઈ જગત ઉપયોગી થઈ પડશે.

હકીકત શિખવવાની છે. આ હકીકત અવલોકન કરાવીને તથા પ્રયોગો વડે, અને ગોળો, નકશા, આકૃતિઓ, પાટિયાપર દોરેલા નમુના, વગેરેની મદદથી શિખવવી. ભૂતળની ચોપડી માત્ર મોટે ગોખી દાઢવી એ બસ નથી.

ઉપલાં ધોરણોમાં છોકરાં પાસે સ્મરણ ઉપરથી અક્ષાંશ અને રેખાંશ સાથે નકશા દોરાવી શકાશે. શિક્ષકે પ્રથમ કડકે કડકે પાટિયાપર નકશો દોરતાં શિખવવો અને છોકરાં પાસે તે મુજબ સ્કેટપર દોરાવવો; અને ત્યારપછી તેમની પાસે સ્મરણ ઉપરથી આખો નકશો દોરાવવો એ ઠીક પ્રકાર.

૧૫. પદાર્થપાઠો અને વિધાનાં મૂળતત્ત્વો—પાછલાં ધોરણો માટે આપેલી સૂચનાઓ જુઓ. પદાર્થપાઠો અને વિધાના પાઠો યોગ્ય પ્રદર્શન અને પ્રયોગોવડે, તેમજ આકૃતિઓ, પાટિયાપર દોરેલા નમુના, વગેરેની મદદથી શિખવવા. માત્ર વ્યાખ્યા અને મ્હોના વર્ણનથી આ વિષયો શિખવવામાં આવશે તો તેઓ છોકરાંની અવલોકનશક્તિ ખિલવવાને બદલે ઘળવણીના કામ માટે નિરર્થક ગણાશે. છોકરાંને છોડવા, પ્રાણીઓ, અને ખીછ વસ્તુઓનું તેમની કુદરતી સ્થિતિમાં અવલોકન કરાવવાને નંગલમાં લઈ જવાં, અથવા ખેતીનાં અને ઉદ્યોગોનાં કામ જોવા માટે ખેતરો તથા કારખાનાંમાં લઈ જવાં. મુબઈ જેવા શહેરમાં રાણીના બાગમાં છોડવા અને પ્રાણીઓનું સંગ્રહસ્થાન છે તે જોવા છોકરાંને લઈ જવાશે. ત્યાં સંગ્રહસ્થાન અથવા ચિત્રાલય હોય ત્યાં છોકરાંને લઈ જવાં. આ મુસાફરીઓમાંથી પાછા આવ્યા પછી અને મોટે પાક વ્યાખ્યા પછી છોકરાંએ જે જોયું તથા સાંભળ્યું હોય તેનું તેમની પાસે મોટેથી તેમજ લખીને વર્ણન માગવું.

૨૧-૧-૧૯૦૨.

J. G. Covernton,

એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, ઉ. ભા.

છોકરાની ગામડાની તથા ઉરદુ નિશાળો.

૧. છોકરાની સામાન્ય વર્તણૂકનું નિશાળો માટે આપેલી સૂચનાઓ આ નિશાળોને પણ લાગુ પડે છે. માત્ર પરીક્ષાનાં ધોરણોની હદમાં રહીને કામ કરવું.

૨. સામાન્ય બુદ્ધિશીલ નિશાળોમાં વાચન, લેખન, વ્યાકરણ, વગેરે વિષયો શિખવવાને જે સામાન્ય નિયમો આપ્યા છે તેજ નિયમો શિક્ષકોએ ઉચિત વાચન, લેખન, વ્યાકરણ, વગેરે વિષયોના સંબંધમાં લાગુ પાડવા. દરેક વિભાગની સ્થિતિની જરૂરીયાત મુજબ વિગતવાર સૂચનાઓ તે વિભાગના એન્સુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર દ્વારા.

J. G. Overton,,

એન્સુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, ઉ. બા.

છોકરીઓની નિશાળો.

૧. છોકરાની સામાન્ય બુદ્ધિશીલ નિશાળો માટે આપેલી સૂચનાઓ આ નિશાળોને પણ લાગુ પડે છે. માત્ર પરીક્ષાનાં ધોરણોની હદમાં રહીને કામ કરવું.

૨. બનેલાં મધ્યમ શાળાનાં ધોરણોમાં સૌથીકામતું શિક્ષક શિક્ષકે જાતે કામ કરી બતાવીને આપવું, અને છોકરાં પાસે એકસરખું કામ સાથે કરાવવું. છોકરીઓની આંખો બંધ એવું કોઈ કામ કરાવવું નહિ. જે બાળકોની આંખો નબળી હોય તેમને અત્યુદ્ગ્રાહ્ય આવે તેવું કામ સોંપવું. પમા અને કદાચ ધોરણોની છોકરીઓને સીવણના પાક વાગે તેથી સાંધવાનાં લગાડ વારાફરતી લાવવા દેવાં, કે તેથી નિશાળના કામનો વિદ્યાર્થીઓના દરોજના ધર-કામ સાથે લાભકારી સંબંધ જોડાય.

૩. ધોરણોમાં આપેલા અભ્યાસક્રમને અનુસરીને ચાલવું. એન્સુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરની ખાસ લેખી ચંબૂરી પહેલેથી મંગાવીનેજ તેમાં કંઈ ફેરફાર કરી શકાયો.

૪. ઉપરનાં ધોરણોમાં કારીગરીના કામનો અને હસ્તકામનો પદાર્થપાઠો સાથે સંબંધ જોડી શકાયો. (જુઓ છોકરીઓ માટેની પદાર્થપાઠોની યોજના, ધોરણ ૩મું, સમદ ૧લો વ, ક.)

૫. કારીગરીના અને હસ્તકામને માટે રંગો અને નમુના પસંદ કરતા.

ખાસ સંભાળ રાખવી. યૂરોપના સ્વાધારણ્ય રંગો, ઘાટ, અને તમુતાનો ઉપયોગ કરવો નહિ. દેશી હુન્નરના શ્રેષ્ઠ ધોરણે અથવા તેનું યોગ્ય અનુકરણ કરીને મનાવેલાં શુદ્ધ દેશી કારીગરીનાં તથા શણગારનાં કામો માગેલાં છે તે શિક્ષકોએ તથા તપાસણી કરનાર અમલદારોએ સમજવું જોઈએ.

૨૧-૧-૧૯૦૨.

J. G. Covernton,

}

એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, ઉ. બા.

પૂરવણી અ.

પદાર્થપાઠો.

૧. પદાર્થપાઠોના અભ્યાસક્રમ સંબંધી સૂચનાઓ ખાતાએ પ્રસિદ્ધ કરેલી પદાર્થપાઠોની યોજનામાંથી મળી આવશે. તેમાં આપેલી પ્રાન્ત-વિક સૂચનાઓ પ્રમાણે સંભાળથી ચાલવું.

૨. શિક્ષકોની માહિતી માટે તથા તેમને માર્ગ બતાવવા સધર્માં ધોરણો વાસ્તે પદાર્થપાઠોની સામાન્ય પદ્ધતિ વિષે સવિસ્તર સૂચનાઓ અને નમુનાના પદાર્થપાઠો વખતોવખત શાળાપત્રમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે.

૩. પદાર્થપાઠોનો ડ્રોઇંગ તથા ઘાટ બનાવવાના કામ સાથે સંબંધ જોડવાનો છે. માટે પદાર્થપાઠોની યોજનામાંથી શિક્ષકોએ આ વિષયોનો સમાવેશ ગાય તેવા પૂરતા પાઠો પસંદ કરવા.

૪. પરંતુ પદાર્થપાઠની સાથે એકીવખતે ડ્રોઇંગ તથા ઘાટ બનાવવાનું કામ લેવાની જરૂર નથી. દાખલા તરીકે પદાર્થપાઠમાં જે વસ્તુવિષે પાઠ દોર્ય તે વસ્તુનું તેજ દિવસે ખીજા કોઈ કલાકમાં ડ્રોઇંગ કરાવી શકાય, અને ખીજે દિવસે તે વસ્તુનો ઘાટ બનાવવાની શકાય.

૫. પદાર્થપાઠોનો ખીજા શિક્ષણ સાથે, તેમાં ખાસ કરીને શરૂઆતમાં અંગ્રગણિત અને ભૂમિતિ સાથે, તથા જૂઓળ ને ઇતિહાસ સાથે સંબંધ જોડવો.

૬. ધોરણના પ્રમાણમાંજ વિષયનું શિક્ષણ મુરદેલ અને સવિસ્તર રીતે

તું જોઈએ. દાખલા તરીકે જે પાઠ ગ્રંથ ધોરણને યોગ્ય હોય તે તેટલીજ બાબતોમાં પાંચમા ધોરણ માટે કસ્ટમ રાખવામાં આવશે નહિ, અને તેથી હિલ્ટી બાબતમાં પણ એમજ સમજવું.

૭. જુદા અને સાતમા ધોરણમાં અનુક્રમે શિખવવાના આરોગ્યવિધાના અને વિધાના પાઠો પદાર્થપાઠોની માફકજ શિખવવા. કોઈ પણ બાબતમાં માત્ર ચોપડીનું જ્ઞાન કસ્ટમ રાખવામાં આવશે નહિ. અને લાંસુધી વિધાના પાઠો પદાર્થપાઠોની યોજનાની ખિલવણી તથા વધારા રૂપે આવવા જોઈએ. વિધાના પાઠોમાં અને પદાર્થપાઠોમાં મુખ્ય તરાવત એ છે કે વિધાના પાઠોમાં વિધાના મુખ્ય નિયમોનું અને તેમના કુદરતી બનાવો સાથેના સંબંધનું વધારે સારી રીતે સમજાવ એવું અને નિયમસર વિવેચન આપી શકાશે.

૮. વિધાના પાઠો ક્રમમાં લેવા. વિધાના જુદા જુદા અને સંબંધિત નાના વિષયોના પાઠો ગમે તેમ વચમાં આવવા જોઈએ નહિ. જોઈએ તે કરતાં વધારે અથવા જુદા જુદા ધણા પ્રકારના વિધાના વિષયો લેવા નહિ.

૯. નીચેની સૂચનાઓ પદાર્થપાઠોને તેમજ વિધાના પાઠોને સરખી રીતે લાગુ પડે છે :-

૧. જ. પાઠની દૃષ્ટિ નોંધ આપવા માટે, અને

ઘ. વિષયના નમુના બતાવવા માટે

કાળા પાટિયાનો જૂટથી ઉપયોગ કરવો.

૨. કોઈ એક પાઠને માટે ઘણા પદાર્થો, ઘણાં ચિત્રો, તેમજ ઘણા પ્રયોગોની જરૂર નથી; અતિગ્રંથી બનાવેલા નમુના કે પ્રયોગોની પણ જરૂર નથી.

૩. વસ્તુઓ અને લાંસુધી છોકરાંના હાથમાં આપવી, અને છોકરાં પ્રયોગો માત્ર જોઈ શકે એટલુંજ બસ નથી, પણ તેઓ જાતે તે કરી શકવાં જોઈએ.

૪. પાઠમાં જોઈએ તે કરતાં વધારે બાબતો તથા સાવસ્તર લકી-કોતો, અથવા અનિશ્ચ લાંબાં વિવેચનો આવવાં ન જોઈએ.

પૂરવણી વ.

બહુનીકયુક્તર નિશાળોમાં ડ્રોઇંગ.

૧. હસ્તશિક્ષણ એ પદાર્થોના અને વિધાના શિક્ષણની પૂરવણી છે, અને ડ્રોઇંગ એ હસ્તશિક્ષણનો એક અગત્યનો ભાગ છે. તેથી હસ્તશિક્ષણની જે કંઈ ખાસ યોજના ખાતાની પસંદગી માટે રજુ કરવામાં આવશે તેમાં ડ્રોઇંગ આવવું જોઈશે, અને કોડમાં જણાવેલા પદાર્થોના અને વિધાના પાઠોના સંબંધમાં તો તે દાખલ કરેલું છે. વળી તેને કિન્ડરગાર્ટનનો પણ એક આવશ્યક અંશ ગણવો જોઈએ.

૨. પદાર્થપાઠોના સંબંધમાં કાઢવાના ડ્રોઇંગ વિષે સૂચનાઓ પદાર્થપાઠોની યોજનામાંથી મળી આવશે. તોપણ તેમાં જણાવેલી બાબતોનું જ ડ્રોઇંગ કાઢવું એવી કંઈ મતલબ નથી. તપાસણી કરનાર અમલદારની હાથથી તેમાં ફેરફાર અથવા વધારો કરવાની વ્યવસ્થાપકોને છૂટ આપવામાં આવશે.

૩. સાહિત્યો મળી આવે ત્યારે કિન્ડરગાર્ટનના ઉદ્યોગો અને પદાર્થપાઠો એ બંનેના સંબંધમાં ચાક્ર અથવા અશથી રગર્નું કામ પણ કરાવી શકાશે.

૪. છોકરાંને પાટિયાપર તેમજ સ્લેટપર અને સ્લેટ ન હોય તો કાગળપર ડ્રોઇંગ કાઢવાનો મહાવરો કરાવવો એ હિચ્છવા જેવું છે. બની શકે ત્યાં પાટિયાપર અને સ્લેટ તથા કાગળપર ચોરસ ખાનાં પાડેલાં હોવાં જોઈએ.

૫. નીચલાં ધોરણોમાં ધણુંકરીને રૂપરેખા ડ્રોઇંગ કઢાવશે, પણ પાંચમા અને તે ઉપરનાં ધોરણોમાં રેડિંગ (જ્યાં આવવાનું અર્થમાં ઉતરતા ચઢતા રંગ પૂરવાનું કામ) દાખલ કરી શકાશે. ચોથા અને ઉપરનાં ધોરણોમાં છોકરાંને સાદા સ્કેલથી કામ કરવાની ટેવ પાડવી.

૬. છટ્ટા અને સાતમા ધોરણમાં પમી કલમમાં જણાવેલી રીતે સાધારણ પદાર્થોનું ડ્રોઇંગ કઢાવવાને બદલે સાદુ ભૂમિતિનું ડ્રોઇંગ દાખલ કરી શકાશે.

૭. દ્રોણગના કામમાં ખાસ હોશિયાર હોય તેવા વિદ્યાર્થીઓને તેમનું કામ જે ધોરણને લાયક હશે તે ધોરણનાં છોકરાં સાથે તે વિષયમાં કામ કરવાની છૂટ આપી શકાશે.

૮. ખાતાના ટ્રેન્ડ શિક્ષકો કેલેન્ડરમાં દ્રોણગ શીખેલા હોય છે, માટે બધું દ્રોણગનું કામ અન્ટ્રેન્ડ માણસો પાસે કરાવવા કરતાં ટ્રેન્ડ માણસો પાસે કરાવવું જોઈએ.

પૂરવણી ક.

કવાયત અને અંગકસરત.

૧. નીચલાં ધોરણોમાં (એટલે બાળવર્ગ તથા ધોરણ ૧લા અ-
ને રજામાં) બાળવર્ગ માટેની સૂચનાઓમા બતાવેલી પરિતિએ અંગ-
કસરતો ચત્રાવવી, વર્ગોને કોઈ કોઈ વખત એકઠી કસરત કરાવી શકાશે,
પણ યાદ રાખવું કે જે ગીતો અને હાલ્યાલ મોટાં છોકરાંને લાયક હોય
તે નાનાં છોકરાંની શક્તિ ઉપરાંત પણ હોઈ શકે.

૨. જ્યાં કસરતનાં સાહિત્યો પૂરાં પાડવામાં ન આવ્યાં હોય ત્યાં
ખાતાએ મંજૂર કરેલા કવાયત અને અંગકસરતના નાના પુસ્તકમાં
આપેલી કવાયત અને અંગો લખાવવાની કસરતો ખીજ ધોરણ ઉપરના બ-
ધા વર્ગોમાં કરાવવી. પરંતુ કયી કયી કસરતો અમુક ધોરણને લાયક છે
તે જોઈ. *

૩. જ્યાં કસરતનાં સાહિત્યો પૂરાં પાડવામાં આવ્યાં હોય ત્યાં ખાતા-
એ મંજૂર કરેલા અંગકસરતના નાના પુસ્તકમાં આપેલી કવાયત અને અંગ-
કસરતો ખીજ ધોરણ ઉપરના સપ્થા વર્ગોમાં કરાવવી.

૪. જહેલાઈએ અંગકસરતોના કોઈ નિશ્ચિત અને માન્ય કરેલા

* તપાસણી કરનાર અમલદારની સલાહથી અને એજ્યુકેશનલ ઇન્-
સ્પેક્ટરની મંજૂરી મેળવીને અંગો લખાવવાની કસરતોને બદલે દેશી ર-
મતોની યોજના દાખલ કરી શકાશે.

હ. નાના ૨૭ ધન: આમાંના ત્રણ કુલુદીડીઓમાં અડધોઆડધ અને ત્રણ ચાર ભાગમાં કાપેલા આની સાથે લાકડાની ૨૭ છટોક વધારી શકાશે; તેમાંની ૧૮ આખી, છત્રે જે સરખા ભાગમાં લીધી કાપેલી અને ત્રણને જે સરખા ભાગમાં આડી કાપેલી રાખવી. દરેક છટ્રે જે છત્રે લાંબી, એક છત્રે પહોળા, અને ૩ છત્રે વાડી રાખી શકાશે.

દિનરગાર્દનના ઉદ્યોગોમાં, વ્યવહારી ગણિત તથા ભૂમિતિ શિખવવામાં, અને પદાર્થપાઠના સંબંધમાં આ આકારોનો ઉપયોગ આવશે.

૩. નકશા: નીચે પ્રમાણે:—

અ. રંગીન સચિત્ર મૂળાકારનો નકશો (ખાનાએ મંજૂર કરેલા નમુના મુજબ).

ટીપ—આમાં દરેક અક્ષર શિખવવામાં આવે તે પહેલાં તે અક્ષર સાથે મોકલેલું ચિત્ર સંભાળવી જનાવીને સમજાવવું.

બ. મૂળાકારનો સાધારણ નકશો.

ક. આકારનો નકશો: આ નકશામાં આપેલા આકારો આકારની પેટીમાં આપેલા આકારો દર્શાવે તેવાજ હોય છે. સમનત્ર આકૃતિઓ કોને કહેવી તે હોકરાંના અગ્રગર અગ્રગરદમ્ભાવનાને આ આકારોની જરૂર છે. લાકડાના આકારો નક્કર હોવાથી તેવડે આ આકૃતિઓ અગ્રગર સમજાવી શકાશે નહિ.

દ. રંગનો નકશો: તેમાં મૂળ, મિશ્ર, અને સંયુક્ત રંગો અનુક્રમે દર્શાવેલા હોય છે.

૩. અંકોનો નકશો: ગુજરાતી અંકો અને તેમનાં છેક સાથે જોડાયેલાં જનાવેલાં હોય તેવાં.

ટીપ— મૂળાકાર, રંગ, અને અંકોના નકશા સાથે દરેક મૂળાકાર, રંગ, અને આકારનાં પત્તાં ગ્રાખવાં જોઈએ. આથી દરેક નિર્દેશ આ પત્તાં પોતાના હાથમાં રાખી પોતાની જાણે તેમનાં જોડાઈ કરી શકે. તેજ પ્ર-

માણે દરેક છોકરાના પોતાના ઉપયોગ માટે લાકડાના આકારના કાગળના નમુના બનાવી શકશે.

ફ. માણુમોની જુદી જુદી વર્તો બતાવનારો નકશો: " આમાં માણુમોની મુખ્ય મુખ્ય જાતો બતાવેલી હોય છે.

ગ. મુખ્ય મુખ્ય વનસ્પતિ અને પ્રાણીઓના વર્ગો બતાવનારો નકશો. *

૪. રંગીન ચિત્રો: મનોરંજક અને માધ્યમ્ય પ્રાણીઓ, ઝાડો, તથા છોડોનાં. વાચનપાઠો, ભૂગોળ, પદાર્થપાઠો, વિદ્યાના પાઠો, વગેરેના સંબંધમાં આ ચિત્રો ખપમાં આવશે. આ ચિત્રો વિદ્યા અને ખેતીનાં પુસ્તકોમાં આપેલા નમુના જેવાંજ હોય તે બુદ્ધ નથી, પણ તે આજેજુગ અને કિસમથી દોરેલાં હોવાં જોઈએ.

૫. હિંદુસ્તાન અને ધતર દેશોના માણુમોની રહેણીકરણી તથા ભૂગોળના અને ઐતિહાસિક બનાવો દર્શાવનાર ચિત્રો: પાછલાં ચિત્રોના જેવોજ ઉપયોગ આનો પણ થશે.

૬. નકશા (ભૂતળ સમ્બંધી, ઐતિહાસિક, અને રાજકીય) તથા દરેક ધોરણ માટે લાકડાનું એક પોઇન્ટર.

ટીપ— ઐતિહાસિક નકશા શિક્ષક જાતે દોરી શકશે.

૭. પૃથ્વીનો ગોળો: * આ ગોળો મોટો અથવા કિમતી રાખવાની જરૂર નથી.

૮. સૂર્યમાળા: * ઉપલાં ધોરણોમાં ભૂગોળ અને વિદ્યાના પાઠો શિખવતી વખતે આનો ઉપયોગ કરવો. ખાતાએ મંજૂર કરેલા નમુનાનું આ ચંત્ર જોઈએ.

૯. કાળું પાટિયું આ નીચે જણાવેલી બે વસ્તુઓમાંથી ગમે તે જાતનું ચાલશે—

અ. ખગોળી સમય તેનું પૌકી ઉપર મૂકવાનું અથવા ચોક્કસમાં કરવું.

બ. હાતે જડેલું. હાતે પાટિયું જડવાને બાંધે છોકરાંની બેસવાની

૩. કાગળ ઉપર આકૃતિઓ, અક્ષર, નમુના, પશુઓ અથવા
ફૂલોના આકાર, વગેરેનાં જોખાં બનાવવા માટે).

૬. અક્ષર, અંકો, વગેરેના લાગોના આકારમાં વાળેલા તારના
કડકા.

આઈ. રંગીન બેન, દોરા, વગેરેની આંટીઓ અને રંગના ભૂકા
(રંગનું શિક્ષણ આપવા માટે).

જે. નેતર, પરાળ, અને સળીઓ (ટોપકીઓ બનાવવા તથા
સળીઓ જોડવાને આકાર બનાવવા માટે).

કે. માટીના ઘાટ બનાવવા માટે માટી અને નાની લાકડાની
પાટીઓ.

લ. ક્રોએશની બક્ષિઓ (નિશાળ પૈસા ખરચી શકે તેવી ચિન્હો
તિમાં હોય તો).

૧૪. ખાતાઓ ફગાવેલા વળનને અનુસરીને મગદળીઆ તથા ડબ્બેલ. *

ટીપ—આ વસ્તુઓના પૈસા ન ખરચી શકે તેવી નિશાળોમાં સાધા-
રણ ઝાડોએથી કાપી લાવેલા દલકા સોટા કે સીધી લાકડીઓ કસરતને
માટે ધણી ઉપયોગી ચર્ધ પડશે.

૧૫. (જે નિશાળમાં બાગ હોય ત્યાં) થોડાં સાદાં બાગનાં ઓળરો.

૧૬. છાંદસોની દૃષ્ટિની કસોટી કરવા માટે અલસરોનું અથવા ખીનું
કાઈ મતું. *

જે જે ટેકાણે * આવું ચિન્હ કયું છે તે ટેકાણે લખાવેલી વસ્તુઓની
આખો અભ્યાસક્રમ સિખવનારી નિશાળોમાં જોડે જરૂર છે, છતાં કદાચ
નહિ હોય તોપણ આલશે.

પદાર્થપાઠો.

“પદાર્થપાઠોની યોજના”ને અનુસરીને જુદાં જુદાં ધોરણોમાં ક્રમમાં શિખવવાના પાઠોની યાદી નીચે આપી છે તે શિક્ષકોને ઉપયોગી થઈ પડશે:—

બાળવર્ગ.

૧. ઘોળા અને ઝાળા રંગુ ઝોળખાણુ

૨. ઉપવા રંગનો દડા માથે સળધ

૩. રાતા અને લીલા રંગુ ઝોળખાણુ.

૪. ઉપવા ચાર રંગનો દડા માથે સળધ.

૫. વાદળી અને પીળા રંગુ ઝોળખાણુ

૬. ઉપવા છ રંગનો દડા માથે સળધ.

૭. ગોળો, નંગાઝર, અને ઘનની મગજ.

૮. ઉપવા આકારો માથે રંગનો સળધ.

૯. ઘેટ

૧૦. વર્તુલાકાર

૧૧. લીટીઓ-ઝીલી, આડી, અને તિરકમ.

૧૨. વર્તુલ સ્તંભ કે આંકળી

૧૩. રંગીન આકારો ઉપથી લીટીઓ

૧૪. ઉપવા જ્યાં રંગ અને જ્યાં આકારોનો મગજ.

૧૫. રંગ-નળો અને આરો (આં: અને લીંચુના સંબંધમાં)

૧૬. મિશ્ર રંગ:

- ૧૭. કદ વિધે——લગાઈ, પહોળાઈ, જડાઈ, વગેરેની સમજ.
- ૧૮. પથરા, માટી, લોંદો.
- ૧૯. લાકડાના કડકા.
- ૨૦. માટીનો નળાકાર તથા ઇંટો.
- ૨૧. લીમડાનું ઝાડ.
- ૨૨. કેળું.
- ૨૩. ઘંતુરાનું ફૂલ.
- ૨૪. ગાય.
- ૨૫. પોપટ.
- ૨૬. મેજ.
- ૨૭. ટોપલી.

ધોરણ ૧ લું.

- ૧. નારંગી અને જાંબુડા રંગનું ઓળખાણ.
- ૨. મિશ્ર રંગોનું બનવું.
- ૩. મૂળ રંગ તથા મિશ્ર રંગનું પુનરાવર્તન.
- ૪. ચોરસ, લંબચોરસ, તથા ત્રિકોણનું ઓળખાણ (આ પાઠમાં પ્રથમ સામાન્યજ્ઞાન આપવું; પછી કાગળના આકાર કાપવા, માટીના નમુના બનાવવા, આકૃતિઓ ચિતરવી, વગેરે કામ લેવું).
- ૫. રંગીન કાગળથી ઉપક્રાંતિનું પુનરાવર્તન.
- ૬. પાણી (ઉનું, ટાંડું, પ્રવાહી, તરલ, વગેરે શુદ્ધાણી સમજ).

૭. કાચ (પારદર્શક, અપારદર્શક, નકર, બરડ, અને મગખૂત વસ્તુઓની સમજ).
૮. માટી (ખાણુ તથા રંગની સમજ સાથે).
૯. પ્રવાહી પદાર્થોનું વજન (એકજ વાસણમાં જુદા જુદા પદાર્થો ભરીને પછી તેનું તોલ કરી બતાવવું).
૧૦. સ્વાદ (તૂરો, ખારો, તીખો).
૧૧. મિશ્ર સ્વાદ (એકજ વસ્તુના સ્વાદ જુદી જુદી સ્થિતિમાં જુદા હોય છે, ને કેટલીકના સ્વાદ બદલાતા નથી; જેમકે કેરીના સ્વાદ બદલાય છે અને લીંબુનો સ્વાદ બદલાતો નથી તેની સમજણ પાડવી).
૧૨. ગ્રાંથું (નાણાના સંબંધમાં).
૧૩. રૂપું (નાણાના તથા દાગીનાના સંબંધમાં).
૧૪. સોનું (" " " ").
૧૫. તુવેરનો છોડ (લીમડાના ઝાડના મુકાબલા સાથે).
૧૬. કાળાનો વેત્રો (તુવેરના છોડ તથા ઝાડના સંબંધ સાથે).
૧૭. બકરી (ગાયના મુકાબલા સાથે).
૧૮. ચકલી (પોપટના મુકાબલા સાથે).
૧૯. સૂકવેલી તથા પાકી ઘીટ (ઘીટવાડાનું અવલોકન કરાવવું).
૨૦. નાળો (ફંજારના ચાકનું અવલોકન કરાવવું, તથા નળાકારની સમજૂતિ કરીથી આપવી).

ધોરણ ૨જું.

૧. મિશ્ર રંગોની સાથે મિશ્ર રંગોના મગવાથી ચતા જુદા જુદા રંગોનું ઓળખાણ.

૨. આછા અને ઘેરા રંગોની સમજ.

૩. શંકુ, પિરામિડ, પંચકોણ, પટકોણ, વગેરે આકારોની સમજ.

૪. ઉપલા આકારોમાં ખીંછીવડે રંગો છોકરા પાસે પુરાવવા, અને રંગોના અનુક્રમથી ચતી શોભાનું લાન કરાવવું.

૫. પદ્યાર્થની સ્થિતિ (નક્કર, વાયુરૂપી, પ્રવાહી).

૬. દ્રાવ્ય અને અદ્રાવ્ય ગુણોની સમજ.

૭. છિદ્રાળુ અને અછિદ્રાળુની સમજ.

૮. સ્થિતિસ્થાપક ગુણની સમજ (રબ્બર, છુચ, રૂ, કમાન, વળેલી દી-
ધેલું લંગસ, નેતર, વગેરે પદ્યાર્થોની મદદ લેવી).

૯. મરડીઆ (ચૂનાની લઠીનું અવલોકન કરાવવું).

૧૦. ધાતુના ગુણ (રસ થાય છે, ટીખાય છે, રજુકો થાય છે, ચળકે છે,
વગેરે) તથા ઉપયોગ.

૧૧. દહાડો તથા રાત્રિ અને ધ્રુવના તારાનું અવલોકન.

૧૨. ખેતરનું અવલોકન (ધઉં, ખાજરી, જીવાર, ખરસલી, ડાંગર, વગેરે
ખતાવવું).

૧૩. બિલાડીનો ટોપ.

૧૪. પૂલ.

૧૫. ઘોડો (શરીરની ઉપલી રચના).

૧૬. ઉંદર " " "

૧૭. મરઘી " " "

૧૮. માણસના શરીરનાં જીવાં જીવાં અંગો.

૧૯. ઇંદ્રિયો.

૨૦. હળ.

૨૧. પેન્સિલ.

૨૨. ઊંચાઈ લેખાઈની સમજ (ચોક્કસ અટકળ બાંધતાં શિખવવું).

૨૩. દિશાઓ (પડછાયાપરથી દિશાઓનું જ્ઞાન કરાવવું).

ધોરણ ૩જું.

૧. કુદરતી રંગ (પૂલ, જળ, પદાર્થ, તથા ધાતુઓના જુદા જુદા રંગોનું અવલોકન કરાવવું).

૨. લોલક, ખાંડ, અને મીઠાપર થતા પાસા (ખાંડની ચાસણીમાં દ્વારી મૂકી સાકર બનાવી દેખાડવું).

૩. લંબગોળ, તથા સ્તંભ જેવા આકાર (માટીના તથા ચિત્ર સાથે).

૪. દેવતા (ભડકો ચાપ અને ન ચાપ, બળે અને ન બળે એવા પદાર્થો).

૫. પાણી, વરાળ, વાદળી (પાણીની સ્થિતિ).

૬. મીઠું (બનાવટ, જાત, અને ઉપયોગ; સિંધવ સાથે મુકાબલો).

૭. લોહું અને પોત્તાદની સમજ તથા ઉપયોગ.

૮. જમીન.

૯. દરિયો.

૧૦. વરસાદ.

૧૧. વાદળાં.

૧૨. શેરડીનો રસ.

૧૩. છોડવાનાં છવન નિખાવનારાં અંગ્રો (થડ, મૂળ, ઝાગ).

૧૪. છોડવાના પુનરુત્પત્તિ કરનાર અવયવ (પૂલ, જળ, ખીન).

૧૫. ફૂતરો અને તેનાં સર્ગાવહારાં (રીતભાત, રચના, દેખાત-મળતાપણું).

૧૬. કાગડો (અવલોકન; સ્વભાવ અને રચના).
૧૭. એક માઈલની સમજ (નિશાળથી એક માઈલ દૂર લઈ જઈ ખાતરી કરાવવી).
૧૮. જાંચાઈનું અવલોકન (મિનારાપર ચઢીને જતાવવું).
૧૯. શરીરનાં હાડકાં (ખોપરી, હાથ, પગ, કરોડ).
૨૦. અનાજ (વાવવાથી લોટ થતા સુધીની ક્રિયાઓ).
૨૧. જીન (કપડાં વણવાની સ્થિતિ સુધી).
૨૨. કલાકની સીસી.
૨૩. ઘડી.
૨૪. ત્રાજવાં (લાંબી દૃષ્ટી દાંડીની સમજ સાથે).

ધોરણ ૪થું.

૧. પતંગીઆ રંગ.
૨. પૃથ્વી પાંખડીના આકાર (માટીના તથા ચિત્રથી).
૩. આકાશ પાંખડીના આકાર (" " " તથા કાગળથી).
૪. હાથીદાંત.
૫. ગરમી અને ઠંડીની અસર.
૬. સોડા.
૭. કલાઈ.
૮. સૂર્ય, ગ્રહો, તથા પૃથ્વીનો આકાર, કદ, અને સ્થિતિ.
૯. તારા અને નક્ષત્રો.
૧૦. પવન તથા તેનાં કારણો.
૧૧. વર્ષાઋતુ.

૭ કેવા જૂદા જૂદા રંગ ફરંકે હાથ—ચાલો... ... ૨

સાખી—લાલ અને પીળા મળી, નારંગી કહેવાય;

પીળામાં વાદળી લળે, લીલો રંગ થાય,

જે રંગ આંખોને આનંદ આપે ધણેરે;

માટે ધણેરે સરજ્યો અપરંપાર—ચાલો... ... ૩

સાખી—વાદળીમાં રાતો મળે, જંજીરો રંગ બાણ;

પણ વાદળી વિશેષથી, નીલો રંગ પ્રમાણ.

દેતે તો બાગો જંજીરો નામે કહેવાય છે રે;

એવા સર્વ મળીને રંગ યથા છે સાત, ચાલો... ... ૪

વનસ્પતિવર્ણન.

બાદીઆન.

રચના—કપાસના દાઢામાં જેમ લાગ હોય છે તેમ બાદીઆનના ફળમાં આઠ ખાનાં હોય છે અને તેમાં બી હોય છે. તેનો રંગ રાતો જૂરો હોય છે. બાદીઆનનાં ફૂલમાં વજ અને પાંખડીઓમાં ત્રણ ત્રણ ભાગ

૭ ફરતાં ફરતાં ધળઓ ઊંચી રાખવી. ટુંક પૂરી થયા પછી ધળ-ઓ હતી તેમ રાખવી.

૮ જે રંગ બોલાય તે રંગની ધળ ઊંચી કરી તરત પાછી હતી તે-મ રાખવી. સાખીઓ ગભા રહીને ગાવી.

૯ ફરતાં ફરતાં ગાવું.

૧૦ પહેલો નંબર ટુંકાઈ ફરી રહ્યા પછી પોતાની મજા નગાએ નઈ ઊભો રહે, અને અતુકમે બધા એક દારમાં ગોઠવાઈ નમ્ય ત્યાંસુધી આ લીટી બોલ્યા કરવી.

હોય છે. દૂધ સુગંધીવાળો હોય છે અને દૂધ તથા ફળ બને સ્વાદમાં પાક જીવંતી કડવાશ પડતાં લાગે છે. ફળ ચાવતાં તૂટી પડે છે.

વર્ણન—માત્ર બાદીઆનનાં ફળ ઉપયોગમાં આવે છે. અસહનના વનસ્પતિની ચીન અને જાપાનના લોકો તેનો ઉપયોગ કરે છે. હિંદુસ્તાનમાં તેનો ઉપયોગ પાછળથી જાણવામાં આવ્યો છે. ફારસી વૈદક પુસ્તકોમાં પણ તેને નવી દવા ગણેલી છે, અને યૂરોપમાં સને ૧૫૮૮ સુધી તેને કાંઈ ઓગળતું નહોતું. બાદીઆનને મળતાં બીજાં ફળ આવે છે તેને પણ બાદીઆન કહે છે. તેમાં તેર ખાનાં હોય છે, અને ખુશબોમાં તે ખરાં બાદીઆનથી ઉતરતાં છે. બને જાતમાં બી અને ખાનાંની રચના એકસરખી છે; પણ બીજાનાં ખાનાંના છેડા ઉપરની બાહ્યઘેદવળેલી અને ખાનાંનો ફંગ કાળાચપર હોય છે. આ બીજા જાત હિંદુસ્તાનમાં ખાદીઆ પહાડોપર જોયે છે. ખરાં બાદીઆન ધણે ભાગે ચીન અને જાપાનમાં થાય છે.

ઉપયોગ—દેશી વૈદ્ય બાદીઆનને ગરમ ગણે છે. પેટની ચૂંક અને વાપકક ઉપર તથા કફ અને ઉધરસમાં અને પિશાબ વધારે લાવવા સાર તેનો ઉપયોગ થાય છે. પીવડની રુદ્ધિમાં ખુશબો સાર તેને બેગાં ઉકાળે છે, અને ગરમ મશાલામાં પણ તે નંચાય છે. બાદીઆનનું તેલ નીકળે છે તે સુગંધીવાળું હોય છે, અને સ્વાદમાં વરિઆળીને મળતું આવે છે. ચીનથી બાદીઆનની પેટીઓ ભરાઈને હિંદુસ્તાન આવે છે. આખાંનો ભાવ ૩. ૧) નાં શેર ૨૧ અને ભાગેલાંનો ભાવ શેર ૨૧ સેષે ઉપજે છે.

પીળો ચંપો.

રચના—ચંપાનાં ઝાડ પંદર વીસ હાથ ઊંચાં વધે છે, અને ધણે ભાગે ખાજોમાં વધાય છે. યાજી ઉપર પાંદડાં એક પછી એક જોયે છે, અને તેની કોરો ખાંચાખૂચી વગરની સાદી હોય છે. પાંદડાંની કળી ઉપર બીજાં

પાતળું પણ ડીંટા ઉપરથી વધીને આવે છે. તેનાં ફૂલ મોટાં, પીળાં, અને સુગંધીદાર હોય છે.

ઉપયોગ—ધણા જૂના વખતથી આ ઝાડ હિંદુસ્તાનના બાગોમાં વ-
ચાય છે. તેનાં ફૂલની સુગંધ અને શોભાને લીધેજ તે વાવવામાં આવે છે.
દવા તરીકે તેનો ઝાઝો ઉપયોગ ફેરવામાં આવતો નથી. તેનાં ફૂલ પવિત્ર
અને વિષ્ણુ ભગવાન તથા માતાને વહાલાં ગણાય છે. મહાદેવને તે ફૂલ ચ-
ટાવવામાં આવતાં નથી. ફૂલના અંબોડા ગુથી સ્ત્રીઓ માથામાં રાખે છે. પ-
હેરવાના દાર અને ગજરામાં પણ તે ફૂલો વપરાય છે. દવામાં તેનો ઉપયોગ
વૈદો કરતા નથી, તેથી તેની છાલ ગાંધીને ત્યાં મળતી નથી. છાત્ર સ્વાદમાં
કડવી છે અને તેનો ઉકાળો આપવાથી આંતરીઓ તાવ જાય છે. બંગલી
ચંપાનાં ઝાડો અને બાગનાં ઝાંડોમાં ફેર હોય છે. બંગલી ઝાડ મોટાં થાય
છે, અને તેના લાકડાનાં ઢોલ સારાં થાય છે. ચંપાનાં બીધી છવડાં મરી
જાય છે.

શિક્ષકોની ત્રિમાસિક સ્પર્ધા.

ગઈ ત્રિમાસિકનું પરિણામ આવતા અંકમાં આવશે. આ ત્રિમાસિકમાં
નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર લખી મોકલવા:—

પ્રશ્ન ૧ લો—પદાર્થપાઠો શિખવવામાં ઉપયોગી ચર્ચા પડે તેવી ક્યા ક્યા
વસ્તુપતિનું વાવેતર તમારી નિશાળના બાગમાં કરાવશો?
આ છોડવામાંના કોઈ એક વિષે તમે બાળકોને શી રીતે પાઠ
આપશો તેની નોંધ તૈયાર કરો.

ધનામ ૩. ૨)

પ્રશ્ન ૨ લો—આકાશના ગ્રહો અને તારામણનું ક્યા ક્યાં અવલોકન
કરાવશો તેની ધોરણુપર નોંધ બનાવો.

ધનામ ૩. ૧)

પ્રશ્ન ૩ ને—કિન્નરગાઈનના વિષયમાં માટીના ઘાટ બનાવવાનું કામ ધોરણુ-
વાર ક્રમમાં શી રીતે લેશે તે વિસ્તારથી સકારણુ સમજાવો.

ધનામ ૩. ૨).

ટીપ—સ્પર્ધાના નિયંત્રે માહે એપ્રિલ સને ૧૮૯૩ ના શાળાપત્રમાં
જોવા. તા. ૨૦મી નવેમ્બર પછી આવેલા ઉત્તરો લક્ષમાં લેવાશે નહિ.

 સૂચના.—ધનામી સ્પર્ધાના ઉત્તર લખી મોકલનારે પોતાનું ના-
મકામ પોતે લખી મોકલેલા ઉત્તર ઉપર લખવું નહિ. તેના ઉપર માત્ર
એક કહેવત લખવી. પોતાનું નામકામ બીજા કલાયદા કવરમાં બીડી તે
કવર ઉપર સ્પર્ધાના ઉત્તર ઉપર લખેલીજ કહેવત લખવી.

રાજ્યાભિષેક મહોત્સવ.

નામદાર શહેનશાહ હમા એડવર્ડના રાજ્યાભિષેકનો દિવસ તારીખ
હમી ઓગસ્ટને દિવસે હતો. તે શુભ અવસરે આપણા દેશમાં ઠેકાણે ઠેકાણે
ઉત્સવ થયો હતો. કોલેજો, હાઈસ્કૂલો, અને બીજી ગુજરાતી શાળાઓના મા-
સ્તરો અને આસિસ્ટન્ટ માસ્તરો તથા વિદ્યાર્થીઓએ પણ એ દિવસ પૂર્ણ
ઉમંગમાં શ્રુત્યો હતો. નીચેને સ્થળે એ દિવસે સુંદર રાગથી રાજગીત ગ-
વડાવ્યું હતું અને છોકરાને મીઠાઈ વહેંચવામાં આવી હતી:—

ગુજરાત ટ્રેનિંગ કોલેજના પ્રિન્સિપાલ સાહેબે મોટા મેળાવડો કરી
પ્રાકિટસિંગ સ્કૂલના સ્કોલરો તથા છોકરાઓ પાસે મધુર રાગથી ગાયન કરાવી
ઉમંગ જણાવ્યો હતો, અને મેળાવડાના ગૃહસ્થોને પુષ્પથી વધાવી લીધા હતા.

અમદાવાદ હાઈસ્કૂલ અને મિડલસ્કૂલના હેડમાસ્તર સાહેબોએ મોટા
મેળાવડો કરી વિદ્યાર્થીઓ પાસે ભારે ઉમંગથી રાજગીત ગવડાવ્યું હતું.

મહાલક્ષ્મી દિમેલ ટ્રેનિંગ કોલેજનાં લેડી સુપરીન્ટેન્ડન્ટ સાહેબે સ્કો-
લરો અને બાળાઓ પાસે મધુર રાગથી રાજગીત ગવડાવી ઉમંગ જણા-
વ્યો હતો.

અમદાવાદ મ્યુનિસિપલ નિશાળોમાં પણ વિદ્યાર્થીઓ પાસે રાજગીત

ગવડાચું હતું. અમદાવાદની જુદી જુદી કન્યાશાળાઓમાં પણ એજ પ્રમાણે ઉમંગ દર્શાવવામાં આવ્યો હતો.

વળા કન્યાશાળા ખાતે પણ એ દિવસે ગામના સદ્ગૃહસ્થોનો મેળાવડો કરવામાં આવ્યો હતો, અને રાજગીતની સાથે ખીજી કવિતાઓ ગવાઈ હતી.

રાજ્યુદ્ધાની નિશાળમાં મેળાવડો કરવામાં આવ્યો હતો, અને રાજગીત ગવાઈ રહ્યા પછી ખીજી કવિતાઓ ગવાઈ હતી.

અલારસાની નિશાળમાં પણ એ દિવસે ગામના સદ્ગૃહસ્થોનો મેળાવડો કરવામાં આવ્યો હતો અને સદ્ગૃહસ્થોએ ર. ૯)ની મીઠાઈ વહેંચી હતી.

છરવાડ તાલુકે વલ્લસાડની નિશાળમાં છોકરાએ રાજગીત ગાયા પછી જુદા જુદા રાગની ખીજી કવિતાઓ ગાઈ હતી.

વડોદરા કેમ્પની છોકરાઓની નિશાળના વિદ્યાર્થીઓએ તથા કન્યાશાળાની છોકરીઓએ રાજગીત ગાયું હતું તથા ખીજા મનોરંજક ખેલો કર્યા હતા.

શ્રીમાધવવિરહ પંચક.

(લખનાર મોહનલાલ જોશિંગ ખારોટ).

મનદર ૧

કેળવણીખાતા તરો એક મહાસ્તંભ આજ,
કર કાળથી અક્ષય બાગેલો જણાય છે;
અક્ષયત્રી જાત અને ગુર્જર પ્રદેસતર્ણ,
બૂપણ અમુલ્ય ગુમ યથેલ ગણાય છે.
ટહ પિતા સધુ બાળ મંડળ સ્નેહી વિશાળ,
સ્કોલર પ્રેમાળ શોક સાગર તણાય છે;
હરિલાલ દેસાઈના સુન શ્રીમાધવલાલ,
હવન જ્વાળી શાળાજીવન હણાય છે.

૨

પ્રજાતણી ઉન્નતિનું મૂળ બાળકેળવણી,

સંગીન સુધારવાને હર ધારણા ધરી;
હામ બીડી લીધું કામ મળવ્યું જો શાળાપત્ર,
શિક્ષકોના ચિત્તમાંહિ એવળાઈ તે બરી.
જેની શુભ પ્રેરણાથી શિક્ષકસમાજને મળી,
શિક્ષક પગારરહિ સૂચના કરી, ખરી;
ધોરણો નવીનતણો માધવ તું રક્ષપાત્ર,
જીંદગી સાક્ષ્ય સાથ નામના પૂરી કરી.

૨.

પત્ર ગુજરાતશાળા ગુરુ ગુજરાતશાળા,
આગ્રહ ઉમગવડે સુધારો ક્યો સહી;
ભૂખ ને તરસ વેડી પ્રયત્ન અખંડ કરી,
નિજ ધર્મ અગ્ર ધરી દેહ સાચવ્યો નહિ.
સુઝ મહીપતરામ ખંડિત નવલરામ
હામ પૂરો ઉમયનો પ્રીરતી ધણી લહી;
હાય હજી ધોરણોના મર્મ ન બતાવ્યા પુર,
માધવ કૈલાસ જાતાં વાતો મનમાં રહી.

૪

ધોરણુ નવીન તારાં વાચન સુધારવાનાં,
જોડણીનાં વક્ષ વાવ્યાં હવે કેા ઉછેરશે !
નયો બાંધી વાઝ નયો મેઠ પૂર પાણી પાયું,
વિધવિધ આલવાજ નીમ કાણુ પ્રેરશે ?
અંતલગી એક લક્ષ ધોરણુના જોડણીમાં,
ધોરણુમાં એક તાન કાણુ મન ધેરશે ?
રૂડી રીત ધ્રુણ પૂલ લાવીને માધવ વિણુ,
કાણુ તેની હામ હામ વાસ રૂડી વેરશે !

૫

સિધાવી સ્વરગમાંહિ ત્યાં પણુ દાંકયો ન રહ્યો,
શુભ શુભે માધવ તો બ્રહ્મામન બાવિયો;

વિશ્વતલું બગડેલું ધોરણ મુધારવાને,
 દેવ સાથ માધવને મેઝર ઠાવિયો.
 હિંદના દુકાળતણા ધોરણને અગ્ર ધરી,
 મુધરાવી સઘ બધે મેઢ વરસાવિયો;
 ધન્ય ધન્ય ભારતીના માધવ સખૂત તને,
 દેશદાઝ દીનદુઃખ સદા હર લાવિયો.

પુસ્તકોની પહોંચ.

નીચેનાં પુસ્તકો તેના કર્તા તરફથી ભેટ આવ્યાં છે તે ઉપદાર સા-
 થે સ્વીકારવામાં આવે છે:—

૧. અંગ્રેજીશિક્ષણમાર્ગદર્શિકા ભાગ ૧લો-કિ. ૦-૪-૦ કર્તા
 મિ. સાકરલાલ અમૃતલાલ દ્વિવેદી, સીનેરના આસિસ્ટન્ટ માસ્તર.

૨. ઇસપદ્ધત કલ્પિત વાતો—કિ. ૦-૪-૦ કર્તા મિ. રેણુછેડદાસ
 નારણદાસ જીવરાસણી પોરબંદરના.

૩. ક્રિયાત્મક ભૂમિતિ—કર્તા મિ. મૂળજી રામનારાયણ વ્યાસ, છપાવી
 પ્રસિદ્ધ કરનાર વડોદરા કેળવણીખાતું.

૪. વિવાહ તાંડવ—કિ. ૩-૮-૦ કર્તા મહુમ મિ. મણિલાલ નંજુભાઈ,
 છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર વડોદરા રાજ્યનું કેળવણીખાતું.

૫. કિન્ડરગાર્ટન ડ્રોઇંગ ભાગ ૧લો-કિ. ૦-૨-૦ કર્તા મિ. ગોપાળજી
 કલ્યાણજી દેલવાડકર (, ટેકાણું મુળર્ષી જનસવાડી ઘર નંબર ૧૧૫)

૬. કિન્ડરગાર્ટન ડ્રોઇંગ ભા. ૨લો—કિ. ૦-૨-૦ કર્તા મિ. ગો-
 પાળજી કલ્યાણજી દેલવાડકર.

શુભરાતો અક્ષરાંકાકાર પેટી—કિ. ૪-૮-૦ કર્તા નવસારી મૈટા
 અમરમાં પારેખ હરિવલ્લભદાસ પ્રાણજીવનદાસ.

કેલવણીખાતની સ્વરો.

જાહેરખબર.

ગુજરાત મેલ ટ્રેનિંગ કોલેજની પ્રવેશક પરીક્ષા.

મહેરબાન ઉત્તર લાગના એલ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ બહાદુરના ઇ. નં. ૩૦૭૨ તા. ૧-૮-૧૯૦૨ને આધારે ખબર આપવામાં આવે છે, કે અમદાવાદ મેલ ટ્રેનિંગ કોલેજની ચાતુ વર્ષની પ્રવેશક પરીક્ષા તા. ૧૩-મી નવેમ્બર સને ૧૯૦૨ને રોજ તથા તે પછીના દિવસોએ સદરહુ ટ્રેનિંગ કોલેજના મકાનમાં લેવામાં આવશે.

૨. ઉમેદવારોની પરીક્ષા નવા સાતમા ધોરણના વિષયોમાં લેવાશે. આ સંબંધમાં મધ્યા એપ્રિલ માસના શાળાપત્રને પૃષ્ઠ ૧૩૮મે આપેલી જાહેર-ખબર વાંચવી. શુદ્ધ લેખન, અક્ષર, ઉચ્ચાર, વગેરે ઉપર ખાસ લક્ષ આપવામાં આવશે.

૩. છોક નાના જણાતા, બહેરા, ઓધું દેખનારા, અથવા બોખડા ઉમેદવારોને પસંદ કરવામાં આવશે નહિ.

૪. ઉમેદવારો પાસે ત્રીજા દરજ્જાનાં પબ્લિક સર્વિસ સર્ટિફિકેટ હોવાં જોઈશે.

૫. ગઈ સાલમાં અને તે પહેલાં પબ્લિક સર્વિસ સર્ટિફિકેટ પરીક્ષામાં પાસ થયેલા બધા ઉમેદવારોએ પોતપોતાનું તે પરીક્ષાનું સર્ટિફિકેટ પોતાની સાથે લેતા આવવું. તે પૈકી જેઓ ચાતુ સાલમાં માપકરણની પરીક્ષા આપવા જવાથી એ વિષયના ટોક્કા ભરવા સારૂ પોતાનું સર્ટિફિકેટ તે પરીક્ષાના પ્રેસિડન્ટને આપી આવ્યા હોય, તેમણે પ્રેસિડન્ટની સહીનો કાગળ

મુખ્યમંત્રી ગુજરાતી સ્કૂલના હેડમાસ્ટરો.

મે. ગુલામદાસ સુન્દરદાસ ચોકશી.

મે. પ્રાણીવનદાસ કહાનદાસ.

મે. હરકિષનદાસ બિજલાલ.

મે. શિવશંકર કૃષ્ણાજી ભટ.

શેઠ. મહેરવાનજી સોરાણજી દલાલ.

શેઠ. ફકીરજી સોરાણજી મદ્રોહના.

મે. માણિકલાલ ધીરજીરામ અધ્યાર.

મે. આત્મારામ જીકિષનદાસ.

મે. મોહનલાલ પ્રસાદરાય.

મે. વજલાલ પાનાયન્દ.

મુખ્યમંત્રી અને ગુજરાતના જાહેર છાપાના મતો:—રાસ્ત ગો. દત્તાર, મુખ્યમંત્રી સમાચાર, જામે જમશેદ, અખબારે સોદાગર, કેસરેલિન્દ, ગુજરાતી, ચળદાં પરસ્ત, રિપન રિપોર્ટર, ઇન્ડીયન સ્પેક્ટેટર, ગુજરાતમિત્ર, પ્રજામિત્ર, સૂર્યપ્રકાશ, સુરત અખબાર, દેશીમિત્ર, ભરૂચ સમાચાર, હિતેન્દુ.

દસ્ત શિક્ષક કૌપીયુકો નીચલી સરતોથી મળશે.

૧. રોકડે રૂપીએ દેશાવરથી માલ મંગાવનારા માસ્ટરો તથા બા- પારીઓ જેઓ ઓછામાં ઓછી ૨૦૦ તથા તેથી વધારે નકલ ખરીદશે તેઓને સેંકડે ૩૦ ટકા ડિસ્કાઉન્ટ આપવામાં આવશે; પેકિંગ અને રેલ્વે- નો સર્વે ખર્ચ આપવામાં આવશે.

૨. ૨૦૦ થી ઓછી ૨૫ નકલ સુધી મંગાવનારને સેંકડે ૨૫ ટકા ડિસ્કા- ઉન્ટ મળશે, પણ રેલ્વે, પેકિંગ, પોસ્ટેજ વગેરેનો સર્વે ખર્ચ ખરીદનારને માપે.

૩. માલ મોકલાવ્યા પછી તે રસ્તામાં જતાં કોઇ રીતે ખરાબ થાય તથા તે માલને તુકસાન પૂરે તેના જોખમદાર માલ મંગાવનાર છે.

૪. જ્યાં રેલ્વે ન હોય ત્યાં માલ કયે રસ્તે અને કયાં મોકલાવવો, તેનો પૂરતો ખુલાસો માલ મંગાવનારે લખી જણાવવો. રેલ્વે સ્ટેશનથી આગળ માલ લઇ જવાનો ખર્ચ માલ મંગાવનારને સિર સમજવો.

૫. હુડી મોકલાવનારે બજાર ઠેકાણું લખવું.

૬. ગુજરાત તથા કાલીઆવાડના સર્વે ભારતોને તથા બુકસેલરોને વિનંતિ પૂર્વક જણાવવાનું કે દસ્ત શિક્ષક કૌપીયુકોની સાથે અમોએ ખીજી કોઇ પણ ગુજરાતી તથા અંગ્રેજી બુકો સેંકડે ૧ એક ટકાના ક- મીશનથી મોકલી આપવાની ગોઠવણ કરી છે. એક વખત કામ પાડી જોયાથી ખાત્રી થશે. પેકિંગમાં એટલો ખર્ચ થાય તેમ કરીશું. જેઓની મરજી હોય તેઓએ નીચલે સરનામે લખવું.

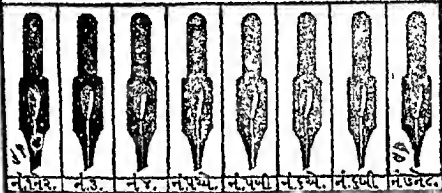
નોટપેડ કાગળ લીધામાં આવશે નહિ.

દસ્ત શિક્ષક કૌપીયુકોના જ દરેક ભાગના જુદા જુદા કદના અક્ષરોને જ બન્ધ બેસતી સ્ટીલપેનો આમ ઇંગ્લેન્ડથી મોકલે ખર્ચે બનાવી મંગાવી છે. એ સ્ટીલપેનો, ગુજરાતી, મરાઠી, હિંદુ, અને ફારસી લખવાને ઘણી સગ- વડ ભરેલી છે. દરેક બોક્સમાં કમન-૬ કિમ્મત રૂ. ૧૦૦. ઓછામાં ઓછા ૮ બોક્સ મંગાવનારને ૬૫ ટકા કમીશન મળશે. ને ૨૫ યા તેથી વધુ બોક્સ લેનારને ૧૨૫ ટકા મળશે. વેલ્યુએબલથી ૧ થી ૬ બોક્સ મંગાવનારને ખર્ચના ૩. ૦૦ વધારે લાગશે. ભૂલી જતા નહિ. અને પૈસા પહેલાં મોકલવાથી ૧ થી ૬ બોક્સના ખર્ચનો બે આના લાગશે.

જાહેર

નમુના
આદરજી કાવસજી મારેતરની
દસ્તાવિજક કોપી ખુકોની
સ્વીલપેનોના

જાહેર

આદરજી કાવસજી મારેતર, દસ્તાવિજક કોપીખુકો તથા સ્વીલપેનોના પ્રગટ કર્તા અને ઇન્વિઝન એજન્ટ, ધોળી તળાવ, મુમ્બઈ.

નિમ્ન માર્ગદર્શક બા. ૧ લો. કિં. રૂ. ૦) પોટેજ રૂ. ૦)ના. ઘણા પુસ્તકોને આધારે ને વિદ્યાર્થીની સલાહ પ્રમાણે ગોઠવણ કરી સંકળના કરી છે. આખું સસ્તું પુસ્તક આ વિષય પર એકે નથી. કમીશન દશ નંગથી રૂ. ૮૫. આ સિવાય મુખ્યપ્રમા મળતો કોઈ પણ પ્રકારનો માલ, તમામ જાતનાં પુસ્તકો, અગાઉથી પૈસા મોકલનારને એક રકમ કમીશનથી મોકલોએ છોએ. ખીજા વ્યાપારીનો માલ કમીશનથી વેચી આપીશો. આ પ્રત્યેક વડો. દરો ફળવણી ખાતાએ મંજૂર કર્યું છે. એમ. સી. પંડ્યાની કંપની. બુક્સેલર્સ, પંડીશર, ને કમીશન એજન્ટ. જુલેશ્વર ભાણીભાઈની ચાલી.

મુમ્બઈ.

પ્રાથમિક નિશાળોના શિક્ષણને માટે મંજૂર કરેલી. દેશાઈ અમીષર ફા. સંખ્યા પ્રવેશ. કિં. બે આના. કમીશન વીસ રૂ. મુ. એજન્ટ લી. સહકર પ્રેમસંકર, અમદાવાદ. કાળુપુર ધનાસ્તારની પોળ.

પોતાની મેળે દરેક શીખવા ચહાનાર માટે વ્યવસ્થાનર્તાનયઓવાળું ઉત્તમ પુસ્તક. ધિ દિયર, આદર. જ. યાળામારતરો માટે કિં. રૂ. ૧) ખીજા માટે રૂ. ૧) પોરેજ અર્થે જુલેશ્વર, કર્તા મગનલાલ હાદરદાસ આડતીઆકલાકે. મે. એ. સ. આશીસ. અમદાવાદ.

નવા સાતમા દોરણના તથા પ્રવેશકના વિધાર્થીઓ, અને ડ્રે. કોલેજના સ્ટંડલરો માટે. ૧ સટીક મામેરું તથા સુદામા ચરિત્ર. ૨ સટીક મામેરું તથા ઓખારણ. (સદરહુ પુરતકો કાઠિયાવાડ એજન્સિના મે. રા. બા. ચીફ. ૩. એ. ઇ. સા. ને બતાવી તેમની અનુમતિ લઈ હપાઓં છે.) ૩ રામાયણ, મહાભારત, અને ઇલિયડના સારનું સ્પષ્ટીકરણ, દરેકની ફિ. રૂ. ૦-૪-૦ તા. ૧-૧-૧૯૦૨ પછી દરેકના-રૂ. ૦-૫-૦. પોસ્ટેજ બંને ૧ખત બહુ. મંગળજી હરજીવન ઓજા, આર્મિ. માસ્તર કાઠિયાવાડ મેલ ડ્રે. પ્રિંસેજ રાજકોટ

અંકગણિતની સમજુતી. કિમ્મત રૂ. ૧૧ પોસ્ટેજ સાથે. પાંચે દશ; દશે, પંદર; વીશે, વીસ; અને પચીશે, પચીસ ટકા કમિશન. વેદ્યુપેએંગલ ખર્ચ લેનારને શિર. ખુશાલદાસ ગોહાલદાસ. મુખ્ય ઍક. અમદાવાદ.

લેખનકળા કોપી છુટકા.

ગુજરાતી અને બાળભાષા હ નમ્બર.

કેળવણી ખાતાના મે. ડિરેક્ટર સાહેબે મુખ્ય ઇલાકાની ગુજરાતી નિશાળોમાં ચલાવવાને મંજૂર કરી છે.

કેળવણી ખાતાના ધણા અનુભવી અમલદારોના મત લઈ ગુજરાતી અક્ષરોનાં શુદ્ધ વલણ શોધી કાઢી, તથા ધારણાને અનુકૂળ અક્ષરોનાં રદ તથા લખાણ ઢબની ગોઠવણ કરીને, હાલ આલતી સર્વે કોપીછુટકા કરતાં જે ચઢીઆતી યથાની ખાત્રી થયા પછી, હપાવી બહાર પાડી છે.

સુગ શિક્ષકો આગળ સેંકડો સર્ટિફિકેટો મૂકવા કરતાં એ કોપી છુટકા ખીજ સાથે સરખાવતાં ધ્યાનમાં લેવા જેવી કેટલીક સૂચનાઓ, તેમના અનુભવી વિચારને ટેર મળવા અદિ. મૂકવી વધારે થોડે ધારીએ હીએ.

૧. કોપીછુટકાની સફાઈ અને સુન્દરતા જાળવવા માટે ત્રાંખાનાં પત્રાં (કાપરપેટ) કોતરાવેલાં છે, જે ઉપરથી માત્ર દરેક પેજ એક જ બાજુએ સુન્દર રંગની શાહીથી હપાય છે, કાગળ અને કવર બંન્ને ટકાઉ વાપરેલાં છે.

૨. દરેક નમ્બરમાં એક જ જાતના અક્ષર રાખેલા છે, જેથી જે જાતના અક્ષર લખવાની જુદી જુદી કલમ વાપરવાની હરકત દૂર થાય છે. તેમ જ એક જ વખત એક જ કદના અક્ષરનું બાળકોને પાકું જ્ઞાન થાય છે.

૩. શરૂઆતમાં 'બાળકો પહેલે નમ્બર લખતાં પોતાની મેજે અક્ષર કાઢે ત્યારે હાથ ધ્રુજે છે, તે શરૂઆતથી અક્ષર બગડી જવાની ધાસ્તી રહે છે.' માટે હમે હમારી કોપીઓને પહેલો નમ્બર માત્ર બાળકોને ઘુંટવાનો રાખ્યો છે, તે હાથ ફરે તે પછી બીજા નમ્બરમાં એક લીટી ઘુંટવાની તે તેની નીચે બીજી લખવાની છે.

૪. યોગ્ય ધોરણ શીખી ધણા છોકરા પોતાને ધન્ધે વળગે છે, તે ધણા અંગ્રેજી શીખવા મથુ જાય છે, માટે તેટલામાં તેમને અક્ષરનું જ્ઞાન ગાય, તેવાં અક્ષરનાં કદ રાખેલાં છે, ધારણ કે પછી અક્ષર સુધારવાનો તેમને વખત મળતો નથી.

૫. જોયાં ધોરણોમાં કોપી સાથે લખાણો સીખવાની જરૂર છે તે ખોટ હમણી કોપીયુકોને છઠ્ઠો નમ્બર ખાતો બરેલી રોને પૂરી પાડે છે. કારણ કે તેમાં બ્વચકારમાં ઘણાં ઉપયોગી યદ્ય પડે તેવાં લખાણો દાખલ કરેલાં છે. જે તમામ અંગ્રેજ તથા ગુજરાતી નિશાળોમાં ઘણાં જ પસન્દ પડેલાં છે. એ કોપીયુકો દેશાવરતા ખરીદ કરનારને સેક્ટે તેવીશ ટકા કમિશનથી આપવામાં આવશે. અને ૨૦૦ કોપી લેનારને રેફરે ખર્ચ આપીશું. પણ પોસ્ટ મારફતનું કે રેલવેની આગળનું ખર્ચ આપવામાં આવશે નહિ.

કોપીઓ સાથે બીજાં પુસ્તકો સેક્ટે અર્ધા ટકા હકશાબ લઇ મોકલી આપવા ગોઠવણ રાખી છે. ઠંકાણું—આત્મારામ અને દલાલાઈની કમ્પની, ઠંકાણું લેખનકળા કોપીયુકની ઓફીસ—કલ્યાણદેવ રોડ નં. ૨૦૪ મુમ્બઇ.

આત્મારામ અને દલાલાઈની કમ્પની.

ટેકસ્ટ બુક માટે મંજૂર થયેલું 'દેશીનામું'—કી રૂ. ૦-૫-૦ પોસ્ટેજ ૦-૦-૬. ૧૦ પ્રત પર દશ ટકા, ૨૫ સુધી ૧૨%, ૫૦ સુધી ૧૫ અને તે ઉપરાંત ૨૦ ટકા કમિશન મળશે.

છગનલાલ લલિતભાઈ શાહ
દેશીનામાવાળા-વડોદરા.

જેરાંગ કાવ્ય—પટ્ટ ૯૦૦ નું મોટું પુસ્તક. અસલ કામત રૂ. ૪) ન હાલ ઘટાડેલી કામત રૂ. ૦ાા થી મળશે. પોસ્ટેજ ત્રણ આના વધુ.

સંહી. જેરાંગભાઈ ત્રીકમદાસ કવિ. મુ. ખાવળા; જીલ્લે અમદાવાદ.

ગણિતના હજાર દાખલા.

આ પુસ્તકમાં બ્યાખ્યા, સંખ્યા, સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર, ભાગાકાર, દરખાજક, લઘુત્તમ સાધારણભાજ્ય, વર્ગ અને વર્ગમૂળ, ઘન અને ઘનમૂળ, ત્રિશી, પંચરાશી, ગુણોત્તર, સાદું બ્યાજ, ચક્રવર્તિ બ્યાજ, દિવાળી, બાકી બ્યાજ, નફોતોટો, ઇશરાહી, મિથરાશી, ગણિત અને ભૂમિતિ પ્રમાણુ, શ્રેઢી-માપકરંથ, સર્વ પ્રકારની રીતોના એકહુઝર દાખલાઓ છે. મહેતા-જીઓ, વિદ્યાર્થીઓ, તથા ટ્રેનિંગકોલેજ અને હાઇસ્કૂલના વિદ્યાર્થીઓને આ પુસ્તક ઘણુંજ ઉપયોગી છે. કિંમત ૦-૨૨-૦. મામટી લેનારને સાદું કમિશન આપવામાં આવશે. વધારે હપ્તક માટે તીચેને શીરનાને લખાણું—

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીની
ઓફીસ—અમદાવાદ.

રેવાશંકર અંબારામ ભટ્ટ.

સરળ દેશીનામાના પદ્ધતિ, અદ્યતિ તેરમી કિંમત. ૪ આના. મુમ્બઈ ઈલાકાના કેજવણીખાતાના મે. ડિરેક્ટર સાહેબ બદાહરના ઈ નં. ૪૪૯૦ તા. ૦-૧૧-૯૪ ના ફાવ મુજબ શાળામાં વાપરવાને હરકત નથી. સરકારે મંજૂર કરેલ 'ગુજરાતી બાળબ્યાકરણ' આવૃત્તિ પાંચમી કિંમત ૪ આના પોસ્ટેજ બંનેનું મોંઢું. કમિશન ૫-૧૦-૧૫-૨૦ નંગથી ૧૦-૧૫-૨૦-૨૫ ટકા. વેશ્યુપેએબલ ખર્ચ મંગાવનારને સિર છે.

પ્રેમચંદ કરમચંદ શાહ, ગોંડલ રોટના ડે. એ. ઈ. મુ. ગોંડલ 'યદ્ય રવારી.

અમૃતસાગર વૈદ્યકનો ગુજરાતી ગ્રંથ.

આ ગ્રંથ જયપુરના મદારાજાએ મારાડી ભાષામાં રચ્યો હતો. તેનું ગુજરાતીમાં ભાષાંતર યદ્ય આ બીજી આવૃત્તિમાં છાપીને જવાર પડી ચુકેલો છે. એનાં ૨૫ પ્રકરણ છે, અને મોટા નાના સર્વ રોગો તથા બાળક, સ્ત્રીઓ, પુરુષના સર્વ રોગોની ઉત્પત્તિ, લક્ષણ, ઉપાય એ સારી પેઠે વિસ્તારથી લખેલા છે. તથા ધાતુઓ અને ઉપ ધાતુઓ શુદ્ધ કરવી તથા માગ્ની; મોટા નાના રસ, ઉકાળા, ચૂર્ણ, ગ્રાનીઓ, અર્ક, તેલ, ધી, વગેરે દવાઓથી જનાવવાની તરફવાર નિધિ એ ગ્રંથમાં વિસ્તારથી લખેલી છે. અને વળી રોગીના રોગો વગેરે પિછાનવા સાર નાડી, મૂત્ર, જીભ, શુક્ર, દૂત, ડાળસાન, વગેરે પરીક્ષાઓ લંબાચૂંથી લખવામાં આવી છે. માટે એ ગ્રંથનો અભ્યાસ ફોવાથી થોડી પણ બુદ્ધિવાળા મોટા વિદ્વાન વૈદ્ય થઈ શકે છે. કાગળ સારા, મજબુત ઉપર સહાધાર ટાંકાયેલી છાપવા સાથે પૂઠું પાકું, સુશોભિત, પીઠે સોનેરી અક્ષર પાડેલા છે. એ ગ્રંથની કીમત પ્રથમ રૂ.૬) રાખેલી હતી, છતાં તેની સરવે નક્કો ખપી જવા છતાં દેશવરથી ભારે માગણી થવાથી, આ વખતે તેમાં કેટલોક સુધારો વધારો કરી ફરી છાપવાથી, મૂળ કીમતમાં ઘટાડો કરી રૂ.૪-૮-૦ ઉપરાંત છ આના ટપાલ ખર્ચ જાહેર પડશે. નેહાંએ તો ગ્રંથ વેચ્યુપેએચથી ટપાલમાં તાજીદે મંગાવી લેજો. કારણકે હવે અમારી પાસે બધી નક્કો છે નહિ. તોટપેડ પત્ર લેવામાં આવશે નહિ.

શુ. ભોરસદ જીએ ખેડા.

ત્રીભોવનદાસ ગીરવરદાસ.

મુંબઈના નામદાર ગવર્નરના શીખદો.

“રામાયણ અને મહાભારતના ગ્રંથો સિખવાની જરૂર છે.”

“આખા હિંદુધર્મ ઉપર રામાયણને મહાભારતે વખાણવા જેવી અસર કરી છે.”

ઉપરના બંને ગ્રંથો શુદ્ધ. સરલ. છટાદાર, ગુજરાતી ભાષામાં.

પાંડવ અને દ્રૌપદ (આવૃત્તિ ચોથી) — પાંડવ અને દ્રૌપદ વચ્ચેની સઘળી હીલચાલ એટલી તો રમણીય અને ચિત્તાકર્ષક છે કે આ પુસ્તક વાંચનાં કે સાંભળનાં માણસના મનની બીજા કોઈ પણ કામમાં પ્રવૃત્તિ થતી નથી.

૬૬ ડેમી આઠ પેજ ૭૫ પચ્ચોતેર ફારમ. પૂઠું પાકું. કિંમત રૂ. ૩ ત્રણ.

રામ અને રાવણ (આવૃત્તિ ત્રીજી) — આ પુસ્તકમાં રામ અને રાવણના સંબંધી સઘળી હકીકત ગીરસ તથા કર્ણારસ વગેરેની અપૂર્વ જમાવટ સાથે દાખલ થયેલી છે. ૬૬ ડેમી આઠ પેજ પચ્ચાસ ફારમ કિંમત રૂ. ૧ એક.

અમારા તરફથી અપાતાં બેટનાં પુસ્તકો પૈકી પોતાની પાસે જે જે પુસ્તક હોય તે લખી જણાવનારને તે સિવાય જે બાકી રહેતું હોય તે બેટનું પુસ્તક કિંમત કે ટપાલ ખર્ચ પણ લીધા સિવાય મોકલી આપવામાં આવે છે.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

આતંકિયદ આગાહય. — જામનગર — મહિપાવાડ.

ભેંશાસ્ત્ર, મંત્રસંહિતા, કર્મકાંડ, વ્યાકરણ, કાવ્ય, વગેરે શિખવવામાં આવશે, એવો શાળાનો નિયમ છે. હાલ શાળામાં ૪૧ વિદ્યાર્થીઓ શીખે છે. શુદ્ધ કર્મકાંડ કચવનાર બ્રાહ્મણો હાલમાં કચવિતજ મળી આવે છે; માટે આવી શાળામાં શીખેલા બ્રાહ્મણો શુદ્ધ કર્મ કરાવે અને સંસ્કૃત વિદ્યાનું જ્ઞાન લોકોમાં પ્રચાર પામે એ ઘણી સારી વાત છે. સંસ્કૃત માર્ગોપદેશિકા અથવા પ્રથમ પુસ્તક કે રૂપાવલિદ્વારા સંસ્કૃત વ્યાકરણનું કંઈક જ્ઞાન આપી વિદ્યાર્થીઓને લઘુકૌમુદીમાં પ્રવેશ કરાવવામાં આવશે તો તેમનો માર્ગ સુગમ થશે.

બર્મિન્હામની યુનિવર્સિટીમાં અર્ચાચીન ભાષાઓ શિખવવા માટે એક શાળા સ્થાપવામાં આવી છે. ત્યાં ત્રણ વર્ષનો અભ્યાસક્રમ છે તેમાં અર્ચાચીન ભાષાઓનું સાહિત્ય તથા ભાષાશાસ્ત્ર શિખવવામાં આવે છે, તેમજ પરદેશી પ્રજાના ઇતિહાસ અને ભિન્ન ભિન્ન સંસ્થાઓ વિષે જ્ઞાન આપવામાં આવે છે. વળી અર્ચાચીન ભાષાઓ શિખવવાની પદ્ધતિઓ પણ શિખવવામાં આવે છે. શાળાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ ઇંગ્લેન્ડની સેકન્ડરી સ્કૂલો માટે અર્ચાચીન ભાષાના શિક્ષકો તૈયાર કરવાનો છે.

ઈંગ્લેન્ડનો એક પ્રસિદ્ધ શિક્ષક રજનનું એક અધવાડિયું માળવા પેરિસ ગયો. તે જાણતો હતો કે ત્યાંની શાળાની સુલાકાત લેવી હોય તો ત્યાંના કેળવણીખાતાના મુખ્ય અમલદાર (મિનિસ્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન) ની પરવાનગી લેવી પડે છે. આ કારણથી પેરિસ જતા પહેલાં બે ત્રણ અધવાડિયાં ઉપર તેણે તેની રજ બેઠાવી; પરંતુ નીકળવાના દિવસ લગણ પરવાનગી ન આવવાથી તે પેરિસ ગયો કે તરતજ એક શાળાના હેડ માસ્ટરને મળ્યો. તેણે તેનો સહાર કર્યો, પણ કહ્યું કે સરકારની રજ વગર કેઈને પણ કસ્ટોડિયન ઓફિસમાં દાખલ કરવાની મને મના છે. પછી તે ફ્રેન્ચ હેડ માસ્ટર ઈંગ્લેન્ડના શિક્ષકને જે અમલદાર એવી રજ આપતો હતો તેની પામે તેડી ગયો. તેણે કહ્યું કે અમારા રજમાં રહેતા ઈંગ્લેન્ડના એલેમીના પત્ર વગર

અમે કોઈ પણ અંગ્રેજને અમારા રાજ્યની શાળાની મુલાકાત લેવાની પેરવાનગી આપી શકતા નથી. આ ઉપરથી તે અંગ્રેજ શિક્ષકે એલમીને કાળ લખ્યો. તેના તરફથી તેને જવાબ મળ્યો કે તમારી અરજી ખુશીથી કબુલ કરવામાં આવતી; પરંતુ આવી અરજીઓ હમેશા પરરાજ્ય સાથે વહિવટ ચલાવનાર પ્રધાન (મિનિસ્ટર ઓફ શેરેન એફેર્સ) મારફતે કરવી જોઈએ. એવી રીતે અરજી મોકલશે તો જવાબ ફરી વળતાં એ ત્રણ અઠવાડિયાં પછી જશે; પણ તેમારે તો માત્ર અઠવાડિયાં રહેવું છે તો એ પ્રયાસ કરવો નિર્ણય છે. વળી એ પ્રધાનને પણ કદાચ પ્રધાનમંત્રી (ટ્રિબિનેટ)ની સલાહો લાવવી પડશે, અને તેની સંમતિ વગર આવી રજૂ તે આપી શકશે કે નહિ એ સંશયભરેલું છે. આથી તે અંગ્રેજ શિક્ષકને પોતાનું કાર્ય સાધ્યા વિના ઇંગ્લેન્ડ પાછા ફરવું પડ્યું.

... સુધરેલા રાજ્યમાં પણ પરદેશીઓપર ઇર્ષ્યા કે રાજકીય કારણને લીધે જેવા પ્રતિબંધ છે તેનો આથી કદાચ ખ્યાલ વાંચનારને આવશે.

સ્વસ્થાનની ભૂગોળ શિખવવાપર ઇંગ્લેન્ડ કરતાં જર્મની, સ્વિત્ઝર્લેન્ડ અને બીજા યુરોપખંડના દેશોમાં વિશેષ ધ્યાન આપવામાં આવે છે. જર્મની અને સ્વિત્ઝર્લેન્ડનાં શહેરોમાં શિક્ષકો શિખમંડળને લઈ ઘણે દૂર ફરવા જાય છે, અને ફરવા જવાની વ્યવસ્થા અને સાહિત્ય એવાં પરિપૂર્ણ હોય છે, કે એ પ્રયોગ નવીન નથી પણ લાંબા વખતનો છે, એમ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. લેડનના એક માસિક ચોપાનીઆનો અધિપતિ કહે છે કે એક પ્રાચીન ઐતિહાસિક જર્મન શહેરમાં એક નાની છોકરીને ત્યાંના કિલાઓનું એવું તો છંદોદાર વર્ણન આપતાં મેં સાંભળી કે હું સાનન્દાશ્ચર્ય પામ્યા વિના રહ્યો નહિ.

નવાં ધોરણોમાં બાળકોને ગામમાં ફેરવી કે ગામ બહાર લઈ જઈ ત્યાંનાં પ્રસિદ્ધ સ્થળો બતાવી સ્વસ્થાનની ભૂગોળ તથા ઇતિહાસ શિખવવાનાં છે. સ્થળો બતાવી તેની હકીકત બાળકોના મનપર અસર થાય અને તેમને રસ

પડે એવી રીતે શિક્ષક કહેશે તો તેઓ પણ વખત જતાં છટાદાર વર્ણન કરતાં શીખ્યા વિના રહેશે નહિ.

ઓગસ્ટ માસની આખરે ધારવાડ ટ્રેનિંગ કોલેજના પ્રિન્સિપાલ સર્વ-સાહેબ શ્રીનિવાસ કે. રોડા ત્રીજા વર્ષના સ્કૉલરો તેમજ પ્રેક્ટિસિંગ સ્કૂલના હેડ માસ્તર તથા કોલેજના એક એ શિક્ષકો સાથે અત્રે આવ્યા હતા. તેઓને તેમજ સ્કૉલરોને કોલેજના મકાનમાં બેસાડી આપ્યો હતો, અને કોલેજના સ્કૉલરોએ ત્યાંના સ્કૉલરોની આગતાસ્વાગતા કરી હતી. તેઓ માત્ર એકજ દિવસ રહ્યા હતા, પણ તેમાં તેઓએ ગુજરાત મેલ ટ્રેનિંગ કોલેજ અને પ્રીમેલ ટ્રેનિંગ કોલેજની કેટલીક શિક્ષણપદ્ધતિ તથા ફિન્ડરગાર્ટનનું કામ ને પદાર્થ-પાઠોનું શિક્ષણ જોયું હતું. વળી જુઓ મસજીદ તેમજ શેઠ ચિતુભાઈ માધુ-ભાઈની સારંગપરની મિલ પણ જોઈ હતી. સ્કૉલરોને જુદે જુદે સ્થળે લઈ જઈ ત્યાંની શિક્ષણપદ્ધતિ બતાવવી અને ત્યાંનાં પ્રાચીન ઐતિહાસિક ને હુન્નરનાં સ્થળોનું અવલોકન કરાવવું એ પ્રિન્સિપાલ સાહેબનો પ્રવાસે નીકળવાનો હેતુ હતો. તેઓ પુના, મુમ્બઈ, ખીજપુર, વગેરે સ્થળોએ ફર્યા હતા. તેમનો પરિશ્રમ ધણો સ્તુત્ય હતો અને ફળદાયી થયા વિના રહેશે નહિ. આપણા દેશમાં આવો દાખલો આ પહેલોજ છે.

ડેપુટીકોઝની ૧૪મી કલમને અનુસરીને આ વર્ષે આઠ આસિસ્ટન્ટ ડેપુટી ઇન્સ્પેક્ટરોને તથા પાંચણપુર વિભાગના ડેપુટી એ. ઇન્સ્પેક્ટરને તા. ૧લી જુલાઈથી ૩૧મી ઓગસ્ટ સુધી ગુજરાત ટ્રેનિંગ કોલેજમાં મોકલવામાં આવ્યા હતા. તેઓએ પ્રેક્ટિસિંગ સ્કૂલમાં ચાલતું શિક્ષણ જોયું હતું, અઠવાડિયામાં ત્રણ કલાક પ્રેક્ટિસિંગ શિક્ષણ લીધું હતું, અને તેમની રૂબરૂ ટ્રેનિંગ કોલેજના સ્કૉલરોએ તથા પ્રેક્ટિસિંગ સ્કૂલના હેડ માસ્તરે પદાર્થપાઠો શિખવી બતાવ્યા હતા. બાકીનો વખત તેઓએ પ્રિન્સિપાલ સાહેબ સાથે શિક્ષણ સંબંધી ચર્ચામાં તથા નવાં ધોરણો શિખવવાની સૂચનાઓ વાંચવામાં, એગ્રિકલ્ચર માસ્તર સાથે વિદ્યાનાં સાહિત્યો જોવામાં તથા વિદ્યાના પ્રયોગો

કરવામાં, અને ફીમેલ ટ્રેનિંગ કોલેજનું શિક્ષણ જોવામાં ગાળ્યો હતો. ટ્રેનિંગ કોલેજની લાઇબ્રેરીનાં શિક્ષણ અને નિશ્ચળવ્યવસ્થા સંબંધી ધણાંખરાં પુસ્તકોનો તેઓએ લાભ લીધો હતો.

લંડનના 'ધ પ્રેક્ટિકલ ટીચર' નામના માસિક ચોપાનિયાના ઓગસ્ટ માસના અંકમાં એક હેસલરિંગ રૉડ નામની બાળશાળા (ઇન્ફન્ટ સ્કૂલ)નું વર્ણન કર્યું છે તેનો માર નીચે આપ્યો છે, તે વાંચવાથી એ બાળશાળા વિશે વાંચનારને ખ્યાલ આવશે.

એ બાળશાળાના શિક્ષકવર્ગમાં એક મુખ્ય સ્ત્રીશિક્ષક અને દરેક વર્ગને માટે પ્રમાણપત્ર (સર્ટિફિકેટ) મેળવેલું એવો શિક્ષક છે. એ શાળાની મુલાકાત કરવામાં આવી ત્યારે છોકરાંની સંખ્યા ૫૧૧ હતી. ત્યાં એટલી બધી સંખ્યા રહેતી હતી કે જેને દાખલ થવું હોય તેને બાર મહિના પહેલાં અરજી કરવી પડતી. મોડી અરજી કરે તો જગા ન હોવાને લીધે દાખલ થઈ શકે નહિ. આટલી બધી સંખ્યાનું મુખ્ય કારણ એ હતું કે એ શાળામાં ઉત્તમ શિક્ષણ આપવામાં આવતું હતું. જે કામ થતું હતું તે સંગીત ન હતું, માત્ર બાલ આરંભવાળું ન હતું. એ શાળાનો ઇન્સ્પેક્ટર તેના વાર્ષિક રિપોર્ટમાં કહે છે કે બધી બાળતોમાં શાળાનું શિક્ષણ ઉત્તમ છે, શિક્ષણપદ્ધતિ અસરકારક છે, ડ્રૉઇંગ, રંગકામ, અને ગાયન ખાસ વખાણ કરવા લાયક છે. મુખ્ય સ્ત્રીશિક્ષક રિપોર્ટના સંબંધમાં લખે છે કે આ પરિણામનું કારણ એ છે કે શાળાનું શિક્ષકમંડળ મન મૂકીને કામ કરે છે અને શિક્ષણપદ્ધતિના વિષયમાં તેને છૂટ આપવામાં આવે છે. દરેક શિક્ષક બાળવર્ગનાં જે છોકરાંને શિખવે છે તેનાં તેજ છોકરાંને ઉપક્રા વર્ગમાં પણ શિક્ષણ આપે છે, આથી તેને જેની યોજના ઘડી હોય તેવી થકી શકે છે. દરેક માસ કે ટર્મને માટે તે પોતાની યોજના નૈયાર કરી મુખ્ય સ્ત્રીશિક્ષકને બતાવે છે અને તેની સંમતિ લે છે. આથી સામાન્ય શિક્ષણપદ્ધતિ એકસરખી રહે છે ને દરેક શિક્ષકને કુટલેક અંશે પોતાની યોજના યોગ્ય તે પ્રમાણે વર્તવાની છૂટ રહે છે. દાખલા તરીકે રોબન શિખવવાની બધી

પદ્ધતિનો છેવટ હેતુ એ છે કે ઉપલી શાળામાં જેવી લખવાની શૈલી હોય તેવી શૈલીએ લખતાં છોકરાંને શિખવવું; પણ એ શૈલી લાવવામાં દરેક શિક્ષકને પોતાની મરજી મુજબ યોજના કરવાની છૂટ છે. નીચલા વર્ગમાં લેખન માટે સ્લેટ વાપરવામાં આવે છે ને તેપર લીટીઓ આંદી લખાવવામાં આવે છે. સ્લેટપર લખાવવાથી વધારે શયદા છે કે કાગળપર લખાવવાથી, તે સંબંધમાં મુખ્ય શ્રીશિક્ષકનો વિચાર એવો છે કે સ્લેટપર લખાવવાથી જલદી અક્ષર સુધરે છે. નમુનાના અક્ષરો પ્રમાણે વારંવાર લખવાનો મહાવરો કરવાથી અક્ષર સુધરે છે અને નમુના પ્રમાણે ન લખેલા અક્ષર કાગળ કરતાં સ્લેટપર સુધારવા છોકરાંને સહેલા પડે છે. સ્લેટપર કાગળપરના અક્ષર જેટલી સ્વચ્છતા લાવવા માટે છોકરાંને વાદળા આપવામાં આવે છે ને ખોટા લખેલા અક્ષરો તેવડે ભૂમી નંખાવાય છે.

અકગણિત શિખવવાની પદ્ધતિ નીચે પ્રમાણે છે: સંખ્યાની સમજૂતિ મણકા, દડા, વગેરે પદાર્થો પાસે રાખી આપવામાં આવે છે, અને સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર, અને ભાગાકાર બને તેમ એકઠા શિખવવામાં આવે છે. દાખલા તરીકે—મારી પાસે એક ગજવામાં ૭ પેન્સ છે અને બીજામાં ૩ છે, તો બધી મળીને કેટલી છે? જો એમાંથી હું ૨ વાપરી નાખું તો મારી પાસે કેટલી રહે? એ રહેલીમાંની બધી દરેક મિત્રને આપું તો એ પ્રમાણે કેટલા મિત્રને આપી શકું? અથવા એ રહેલીમાંની ૪ મારે માટે જાંચી મૂકું ને બાકીની ૪ મિત્રને વહેંચી આપું તો દરેક મિત્રને કેટલી મળે? સરવાળા અને બાદબાકીના દાખલામાં એક દશક થાય એવી રીતે છોકરાંને સંખ્યા એકત્ર કરતાં શિખવવામાં આવે છે; જેમકે પન્નમખ્ખડનો જવાબ કાઢવો હોય તો એવી રીતે શિખવવામાં આવે છે કે ૭ અને ૩ મળીને એક દશક થયો અને ૫ અને ૫ મળી બીજો દશક મળ્યો. આ પ્રમાણે બે દશક એટલે ૨૦ થયા અને કમાતો ૧ રહ્યો હતો તે ઉમેરતાં ૨૧ થયા. એજ પ્રમાણે ૪+૨+૪+૫+૩ નો જવાબ નીચે પ્રમાણે કાઢવાય: ૪ અને ૪ મળીને ૮ થયા, તેમાં ૨ ઉમેરતાં ૧૦ થયા, ૮ અને ૧ મળીને ૧૦ થયા, એટલે ૨ દશક અથવા ૨૦ થયા, તેમાં ૩ કમાતો ૨ રહેલા ઉમે-

રતાં ૨૨ થયા. થોડો વખત આ પ્રમાણે ટેવાયા પછી કઈ કઈ સંખ્યા ઉં-
મેરતાં ૧૦ થાય છે તે છોકરાં નજર ફેરવતાંજ કહી શકશે અને સરવા-
ળો જલદી અને બરાબર કરતાં શીખશે. આદ્યબાકીમાં પણ એજ રીત શિ-
ખવવામાં આવે છે. સંખ્યાઓ એકઠી કરી દશક કરતાં શીખવાનું કામ
સુગમ કરવા તિલિકની બનાવેલી એક પ્રકારની ઇટા વાપરવામાં આવે છે.
એ ઇટા એક ઇંચની ડોરની ધન હોય છે અને જુદી જુદી રીતે એકઠી
કરેલી હોય છે. અકેક ઇટ છૂટી હોય છે, તેમજ બબ્બે, ત્રણ ત્રણ, ચ-
ચાર એમ દસ મુધી એકઠી કરેલી પણ ધન ઇટો હોય છે. આથી સંખ્યાઓ
એકઠી કરી દશક બનાવતાં છોકરાં સહેલથી શીખે છે. વળી મણકા અને
સળીઓથી પણ એ શિખવવામાં આવે છે, પણ ધન ઇટોથી આ ખાસ રીત
શિખવવાનું સુતર થાય છે. આમ સાત સરવાળા શીખ્યા પછી છોકરાં પે-
ન્સને એકઠી કરી શિલિંગ બનાવતાં અને શિલિંગને એકઠી કરી પાઉન્ડ
બનાવતાં સહેલથી શીખે છે.

વાચન—આ વિષયમાં દરેક શિક્ષણપદ્ધતિનો પ્રયોગ કરવામાં આવે
છે અને શિક્ષકને જેથી સારું પરિણામ નીપજે એવી પદ્ધતિ અજમાવવાની
તેમજ બે ત્રણ પદ્ધતિઓ એકઠી કરવાની પણ રૂઠ છે. છેક નીચલા વર્ગથી
તે ઉપલામાં ઉપલા વર્ગ મુધી શિક્ષકો પાસે એકનાં એકજ છોકરાં રહે છે તેથી
બીજા વિષયની માફક વાચનમાં પણ ઘણો સુધારો થાય છે. છોકરાં છટા-
દાર રીતે વાંચતાં શીખે છે. સામાન્ય રીતે શરૂઆતમાં શિક્ષકો છોકરાંને
સાથે વંચાવવાની શૈલી અનુસરે છે, તેમાં આવેલા શબ્દોની બેઠણી કરાવે
છે, શબ્દોનું પૃથક્કરણ કરતાં શિખવે છે, અને નવા શબ્દો બનાવતાં શિખવે
છે. જેમ જેમ છોકરાંની એ વિષયમાં પ્રવેશ થઈ સુધારો થતો જાય છે તેમ
તેમ દરેક છોકરા કે છોકરીને રૂઠું વંચાવવામાં આવે છે. વળી વિષયમાં ૨-
મુજ અને ૨૨ ઉપજવવા માટે ઉપલા વર્ગોમાં દરેક મહિને નવું પુસ્તક
વંચાવવાનો પ્રયોગ કરી જોવામાં આવે છે, અને તેનું પરિણામ ઘણું સારું
અને ઉત્તેજન મળે એવું નીવડે છે.

પદાર્થપાઠ—દરેક વર્ગમાં અઢવાડિયામાં બે વાર પદાર્થપાઠ અપાય

પહેલો સમુદાય શિખવ્યા પછી સ્લેટનો ઉપયોગ ઝોટો કરાવાય છે અને કાગળ તથા જાડાં પુદીનો વિશેષ ઉપયોગ કરાવવામાં આવે છે.

બીજી અવસ્થા.

૭ વર્ષનાં છોકરાં માટે આરંભ ઉપયોગી છે.

સમુદાય ટથો.

અર્ધી ત્રાંસી લીટી (અ) એકલી, (આ) પાછલા સમુદાયો સાથે જોડેલી.

સમુદાય પત્રો.

વકરેખા, વર્તુલ, અર્ધવર્તુલ, અને તેપરથી થતા નમુના, તેમજ માત્ર વકરેખાપરથી થતા નમુના.

ચારથી ૭ મહિના સુધી મહાવરો કરાવ્યા પછી અર્ધો ઇંચ લાંબી અને અર્ધો ઇંચ પહોળી લીટીવાળા ચોરસો દોરેલા એવી સ્લેટ કે કાગળોને બદલે એક ઇંચ લાંબી પહોળી લીટીવાળા ચોરસો દોરેલા એવી સ્લેટ કે કાગળો વાપરવા. પછી સાદા કાગળપર આકૃતિ દોરાવવી. હવે છોકરાંને જ્ઞાન મળ્યું છે તેની મદદથી તેઓ જૂના નમુનામાં જુદી જુદી રીતે ફેરફાર કરી નવા નમુના બનાવી શકશે.

ત્રીજી અવસ્થા.

આ ક્રમ સાત વર્ષનાં છોકરાં માટે છે. આમાં સપાટ તલને માટે નવા નમુના શિખવાય છે.

બે તરફ વળેલી વકરેખાની જુદી જુદી આકૃતિ દોરાવવી, તેમજ એ આકૃતિને સાદી વકરેખા સાથે જોડાવવી. ગ્રાણીનાં અને છોડનાં ચિત્રો બતાવી છોકરાંને આ રીત કેવી ઉપયોગી છે તે બતાવવું અને પોતાના ચિત્રકામમાં એ રીત દાખલ કરવાનું તેમને ઉત્તેજન આપવું.

છોકરાંને ચિત્રકામના નમુના શિખવતી વખતે વર્ગની સાથે શિક્ષકે પણ નમુનો કાઢવો, અને દરેકને એજ પ્રમાણે નવા નમુના શિખવવા.

કુદરતી પદાર્થોનાં ચિત્ર—જો છોકરાંને બરાબર માર્ગ બતાવવામાં આવે તો પાંદડાં અને પ્લોની આકૃતિ કઢાવવાનું શિક્ષણ ઘણુંજ લાભકારક છે. પ્રથમ પ્રયાસ કરતી વખતે ઘોળા કાગળપર પાંદડાં મૂકી છોકરાં તેનો નમુનો પાડે છે. વળી શિક્ષક પણ એજ નમુનો મોટું માપ લઈ પાટિયાપર દોરે છે તે તેમાં થડ વગેરે ઉમેરે છે. પછી છોકરાં એજ પ્રમાણે જડાં પૂંકાંપર કાઢે છે. આ પ્રમાણે થોડો મહાવરો થયા પછી સાદા પદાર્થોનું ચિત્ર કાઢવું અઘરું પડતું નથી.

ચોથી અવસ્થા.

આ ક્રમ આઠ વર્ગનાં છોકરાં માટે છે. એમાં પૂર્વના શ્રમનું ફળ પરિપક્વ થાય છે અને આ શિક્ષણપદ્ધતિ કેટલે અંશે સફળ છે તે સ્પષ્ટ જણાય છે.

આ અવસ્થામાં નીચે મુજબ કામ થાય છે:—

કુદરતી વસ્તુઓનાં ચિત્ર—પાંદડાં, પ્લ, અને ફળો લઈ હવે છોકરાં તેનાં ચિત્ર પાડશે.

એક વિચિત્ર શોધ—ઇટાલીના એક વિદ્વાન ટેગિ નામના પુરૂષે ટપાલ લઈ જવા લાવવા માટે એક વિચિત્ર શોધ કરી છે. આલુમિનિયમની પેટીમાં ટપાલ લઈ જવા સારૂ વીજળીથી એની મેજે ચાલે એવી એક ગાડી શોધી કાઢી છે. એ ગાડી વીજળીના તારપર ચાલી શકે છે અને કલાકના આશરે ૨૫૦ માઈલ જાય છે. નેપલ્સ અને રોમ શહેરોની વચ્ચે એ પદ્ધતિએ ટપાલ લઈ જવાનો બહોબરત ઇટાલિયન સરકારે ક્યો છે. આ પદ્ધતિથી ટપાલની બાબતમાં અદ્ભુત ફેરફાર થઈ જવાનો સંભવ છે. ઇંગ્લંડમાં પણ એ પદ્ધતિ તરફ લોકોનું ધ્યાન ખેંચાયું છે. ટેગિ ત્યાં જનાર છે. હિંદુસ્તાનનું ટપાલખાતું અનેક પ્રકારના મુધારા કરી, લોકોની

સમયઃ વધારવામાં પણ આગળ પડ્યું છે; અને જો એ પદ્ધતિ આ દેશમાં પ્રબલ થશે તો કલકત્તા અને મુંબઈ વચ્ચે છ કલાકમાં પત્રવ્યવહાર થઈ શકશે. વિદ્યાર્થીશ્રી કેવા ચમત્કારિક બનાવો બને છે અને લોકોના મુખમાં કેવો કળાય પળ નહિ એવો વધારો થાય છે, આ એ વીસમી સદીની બાંહેધારી છે: કાવ્યશાસ્ત્રના વિલય છે.

કાવ્યશાસ્ત્ર.

કાવ્ય એટલે શું—

કાલમાં ગુજરાતી ભાષામાં કવિતા રચી સદેશી થઈ પડી છે. સત્તર પિંગળનું જ્ઞાન થાય કે આધુનિક નાટકના ગાયનનું જ્ઞાન થાય એટલે કાવ્ય કરવાની શક્તિ આવી એમ સમજી કેટલાક કાવ્યો રચવા મંડી પડે છે અને ગમે તેનું પદ્ય બનાવી તેને કવિતા કહે છે. અંરૂપ ભાષામાં પદ્યો અને ઉત્તમ કાવ્યો રચાયાં છે, અને કાવ્યશાસ્ત્રનાં પુસ્તકો પણ પદ્યોં થયાં છે. કાવ્ય એટલે શું, તેના કેટલા પ્રકાર છે, શક્તિ કેટલી છે, શબ્દ અને અર્થ કેટલી જાતના છે, વાક્ય એટલે શું, રસનું સ્વરૂપ, તે વિશે ભિન્ન ભિન્ન વિચાર, તેના પ્રકાર, ભાવ, રસાભાસ, બાસાભાસ, બાવોદા, બાવસંધિ, અને બાવશયલતા, ગુણ, દોષ, અલંકાર (શબ્દાલંકાર, અર્થાલંકાર, તથા ઉત્તમાલંકાર), સંધિ, રીતિ, શૈલી-આ બધા વિષયો કાવ્યશાસ્ત્રમાં ચર્ચાયા છે. એ વિશે પણ પુસ્તકો રચાયાં છે, તેમાંનાં યોગકંદનાં નામ નીચે આપ્યાં છે:—

ધામન	કાવ્યાલંકારસૂત્ર
રસદ	કાવ્યાલંકાર
આનન્દવર્ધન	ધ્વન્યાલોક
રાગનકર્યક	અલંકારસર્વસ્વ
ભોગ	મરસ્વતીકંઠામરણ
મમ્મટ	કાવ્યપ્રકાશ
વિદ્યાધર	એકાવલી
વિદ્યાનાથ	પ્રતાપરૂપશોભિભૂષણ
ધનિક	દશરૂપક
પિયૂષવર્ષ	ચન્દ્રલોક
અપ્પય્યદીક્ષિત	ચિત્રમીમાંસા, કુવલયાનન્દ
વિશ્વનાથ	સાહિત્યદર્પણ
જગન્નાથ	રસગંગાધર

આ તો ઘણાજ થોડા આલંકારિકાનાં નામ આપ્યાં છે, પણ એ ઉપરથી તેમજ ઉપર વિષયો ગણાવ્યા તે ઉપરથી કાવ્યશાસ્ત્ર સંસ્કૃતમાં કેટલું ખેડાયું હશે તેનો સહજ ખ્યાલ આવશે. આમાં મમ્મટનો કાવ્યપ્રકાશ પ્રાદ્યંબ, ગણાય છે, થોડુંક કાવ્યસ્વરૂપ, શુણુ, દોષ, અલંકાર, વગેરેનું જ્ઞાન થવાથી પણ કવિતા વાંચવામાં વધારે રસ પડશે. જેમ ઉપનિષદના જ્ઞાન વગર વેદાન્તશાસ્ત્ર સારી રીતે સમજાય નહિ, તેમ કાવ્યશાસ્ત્રના જ્ઞાન વગર કાવ્ય કે-નાટકની ખુબી સમજી શકાય નહિ.

હવે કાવ્ય કાને કહેવું તેનો વિચાર કરીએ. કાવ્યનું લક્ષણ આલંકારિકાએ જુદું જુદું આપ્યું છે. પ્રાચીન આલંકારિક દ્વિગ્ન કહે છે કે ‘શરીરં તાવદિષ્ટાર્થવ્યવચ્છિન્ના પદાવલી’ ચમત્કારજનક અર્થવિધિષ્ટ પદસમૂહ તે કાવ્ય. ચમત્કાર એટલે અઘોષિક આનન્દ મમ્મટનું લક્ષણ તદ્દોપૌં ‘શબ્દાર્થો સગુણાવનલંકૃતી પુનઃ કાપિ છે; એટલે મોટા દોષવિનાશ, શુણુયુક્ત, અને કવચિત્ સ્પષ્ટ અલંકારરહિત શબ્દ અને

અર્થ તે કાવ્ય. અદોષો એ પદનો અર્થ બિલકુલ દોષવિનાના એવો કરીએ તો ઉત્તમ રમયુક્ત પદમાં પણ કવચિત્ અપદોષ હોય તો તેવું પદ કાવ્ય કહેવાય નહિ, અને કાવ્યનો વિષય ધણો વિરલ થઈ જાય. અદોષો એ પદમાં પૂર્વગ * અને અર્થ અલ્પ કરવો. અ કે અન્ના છ અર્થ થાય છે તે જાણવા લાયક છે.

તત્સાદૃશ્યમભાવશ્ચ તદન્યત્વં તદલ્પતા ।

અપ્રાશસ્ત્યં વિરોધશ્ચ નજયાઃ પદ પ્રકીર્તિતાઃ ॥

સાદૃશ્ય (સરખાપણું), અભાવ, અન્યત્વ, અલ્પતા, અપ્રશસ્ત્ય, (વખાણના લાયક નહિ એવું તે અપ્રશસ્ત તેનો લાવ તે અપ્રશસ્તત્વ કે અપ્રાશસ્ત્ય), અને વિરોધ (ઉલટાપણું), એ નજ્ (અ કે અન્)ના છ અર્થ છે. અત્રાક્ષણઃ એમાં અ સાદૃશ્યવાચક છે. અત્રાક્ષણઃ એટલે આક્ષણ એ એક વર્ણ છે તેમ આક્ષણના જેવી કોઈ બીજી વર્ણનો; અર્થાત્ આક્ષણભિન્ન, આક્ષણસદૃશ કોઈ બીજી વર્ણનો. અપાપમ્ એમાં અ અભાવ. વાચક છે. અપાપમ્ એટલે પાપનો અભાવ, પાપ નહિ તે. અત્રાન, અકોષ, અનંગ, વગેરે શબ્દોમાં એજ અર્થ છે. અનશ્વઃ એટલે અશ્વથી ભિન્ન, અર્થાત્ ઘોડાથી જુદું; શાય વગેરે ઘોડાને મળતુ, કે પશુ પણ નહિ એવું ઘોડાને નહિ મળતુ. અત્રાક્ષણઃ એટલે આક્ષણભિન્ન, આક્ષણસદૃશ, ક્ષત્રિય વગેરે; અને અનશ્વઃ એટલે અશ્વથી અન્ય, અશ્વની સદૃશ કે અસદૃશ આ પ્રમાણે બે ઠેકાણે અર્થભેદ રપટ છે. અનુદરા કન્યા એમાં અન્ અલ્પતાવાચક છે. જેને ઉદર છેજ નહિ એવો અર્થ અસંભવિત છે, માટે જેને અલ્પ ઉદર છે એવો અર્થ કરવાનો છે. અકાલઃ એમાં અન્ના અર્થ અપ્રશસ્ત છે. પ્રશસ્ત કે ચોખ્ખા કાગ નહિ તે અકાલ. અર્કાયમ્ એમાં પણ અન્ના

* જેને કેટલાક શુન્દરાતી વ્યાકરણમાં આદ્ય કહે છે તે. આદ્ય એ અનુદ શબ્દ છે, માટે અમે એને જદ્દે પૂર્વગ શબ્દ વાપર્યો છે.

એવોજ અર્થ છે. અધર્મઃ એમાં અ વિરોધવાચક છે. અધર્મઃ એટલે ધર્મથી વિરુદ્ધ; અનીતિઃ એટલે નીતિથી વિરુદ્ધ; અવિવેકઃ એટલે વિવેકથી વિરુદ્ધ; અસિતમ્ એટલે સિત (ચેત) થી વિરુદ્ધ, સ્વામઃ અસિતપક્ષ એટલે કૃષ્ણપક્ષ.

નન્ (પૂર્વગ અ કે અન્) ના આ પ્રમાણે છ અર્થ વિદ્વાનોએ કહ્યા છે. એમાંનો 'અલ્પ' એવો અર્થ અદોષૌ પદમાં લઈ અલ્પદોષયુક્ત અર્થ કરવાનો છે. કેટલાક ટીકાકારને આ અર્થ માન્ય નથી. તેઓ અદોષૌનો અર્થ નિદોષજ કરે છે અને કહે છે કે અલ્પ પણ દોષયુક્ત પદ કાવ્ય કહેવાયજ નહિ. તેમ કરવાથી ભલે કાવ્યનો વિષય વિરલ થાય, યોગ્ય પદ કાવ્ય કહેવાય; પણ જેમાં અલ્પ પણ દોષ હોય તે કાવ્યપદને યોગ્ય નથી. દરિનું પણ એજ મત છે. તે કહે છે કે

તદલ્પમપિ નોપેક્ષ્યં કાવ્યે દુષ્ટં કથંચન ।

સ્વાદ્વપુઃ સુન્દરમપિ શ્વિત્રેણૈકેન દુર્ભગમ્ ॥

. ગમે તેવું સુંદર શરીર હોય પણ એક શ્વિત્ર, એટલે ધોળા કાંઠા સાક્ષી વરતું દેખાય છે, તેમજ ગમે તેવું ચમત્કારિક પદ પણ એક પણ દોષથી દુષ્ટ થાય છે, માટે નાના દોષ માટે પણ ઉપેક્ષા એટલે બેદરકારી રાખવી નહિ. ભામહ પણ કાવ્યાલંકારમાં કહે છે કે

સર્વથા પદમપ્યેકં ન નિગાદ્યમવદ્યવત્ ।

વિલક્ષમણા હિ કાવ્યેન દુઃસુતેનેવ નિન્દ્યતે ॥

એક પણ દુષ્ટ પદ વાપરતું નહિ; કેમકે દુષ્ટ કાવ્ય દુષ્ટ સુતના જેવું નિન્દ્ય છે.

ખરું જોઈએ તો જે પદમાં અર્થચમત્કૃતિ અને રસ હોય તેમાં

અદ્યપ્યેય હોય તો તેને કાવ્યસંસાર આપવીજ નહિ એ કીં નથી. કહે છે

કીટાનુવિદ્ધરત્નાદિસાધારણ્યેન કાવ્યતા ।

દુષ્ટેષ્વપિ મતા યત્ર રસાદ્યનુગમઃ સ્ફુટઃ ॥

જેમ રત્ન હોય ને તેને કાચએ કાચેહું હોય તો તેમાંથી રત્ન જતું નથી, તેમ પદ્યમાં સહેજ દોષ હોય તોપણ રસ, શુભ, અલંકાર, વગેરે હોય તો કાવ્યત્વ જતું રહેતું નથી. કાલિદાસ કહે છે તેમ ઈકો િ દોષો ગુણસંનિપાતે નિમજ્જતીન્દોઃ કિરણોષ્વિવાક્કુઃ શુભસમૃદ્ધઃ એકાદ દોષ ચંદ્રકિરણમાં કલંકની પેટું ડૂબી જાય છે.

સગુણો પદ્યથી રસની પ્રાપ્તિ થાય છે. રસ એ કાવ્યનો આત્મા છે જેમ શૌર્યાદિ શુભો આત્માના ધર્મ છે તેમ શુભ રસના ધર્મ છે. આ પ્રમાણે શુભ રસના ધર્મ છે અને રસનિષ્ઠ છે એટલે રસમાં રહે છે, પણ શબ્દ અને અર્થ રસના અભિવ્યંજક છે, માટે શુભ પણ પરંપરાથી જ બદાર્થનિષ્ઠ કહેવાય.

અનલંકૃતી પદ્યમાં અન્ અદ્યપતાવાચક છે. અદ્ય એટલે આં રમ્ભે અસ્ફુટ, અસ્પષ્ટ; એટલે કવિત્વ સ્પષ્ટ અલંકાર ન હોય તોપણ કાવ્ય ત્વની હાનિ થતી નથી. અનલંકૃતી કાપિ એટલે સર્વત્ર સાલંકારો ક્વચિદસ્ફુટાલંકારો, સામાન્ય રીતે અલંકારયુક્ત અને કવચિત્ સ્પષ્ટ અલંકારરહિત.

મમ્મટનું કાવ્યલક્ષણ અભિપ્રાયના લક્ષણને મળતું છે. અભિપ્રાય રાણમાં નીચે પ્રમાણે લક્ષણ આપેલું છે:—

અદોષં ગુણવત્ કાવ્યમલંકારૈરલંકૃતમ્ ।

રસાન્વિતં કવિઃ કુર્ષન્ કીર્તિં પ્રીતિં ચ વિન્દતિ ॥

અદોષ, ગુણુ, અલંકાર, અને રસયુક્ત કાવ્ય કરનાર કવિ કૃતિ અને પ્રીતિ મેળવે છે; અર્થાત્ અદોષ, ગુણુયુક્ત, અલંકારથી શોભિત, અને રસ-યુક્ત પદ્ય તે કાવ્ય. (અપૂર્ણ.)

વાલક્રિલ.

ક્રિલ એ ઉપયોગી વિષય છે. તેથી અંગ વાળવાની સાદી કસરત થાય છે, તેની સાથે બાળકોને એકસ કામ કરવાની ટેવ પડે છે. આ કારણથી આ વિષય આપણી નિશાળોમાં છેક બાળવર્ગથી માંડીને સાતમા ધોરણુ લગી ચાલુ રાખ્યો છે. આપણા દેશની ઐદિનિતિ અનુસરીને આપણી શાળાઓનાં બાળકોને આ વિષય કેટલે દરજ્જે શિખવી શકાય તે વિષે જુદા જુદા વિદ્વાનો કદાપિ જુદા જુદા મત ધરાવતા હશે તોપણ ક્રિલથી લાભ થાય છે એ વાત તો સર્વમાન્ય છે. હવે આપણી શાળાઓમાં ક્યાં ક્યાં જાતની ક્રિલ શિખવી શકાય તે નીચે આપીએ છીએ:—

૧. નિશાળનો વખત થતા અગાઉ થોડી મિનિટ પહેલાં બધાં છોકરાંને કક્કાસના ક્રમ પ્રમાણે નિશાળના કોમ્પાઉન્ડમાં જોડાં રાખવાં, અને દરેક શિક્ષકે પોતાના વર્ગનાં છોકરાં સાથેજ એક બાલુરો જોડા રહેવું. બધાં છોકરાં સીધી લીટીમાં એક બીજાથી સરખા અંતરમાં અને ટટાર જોડાં રહ્યાં છે કે નહિ તે શિક્ષકોએ તપાસતા રહેવું. એમાંની કોઈ પણ બાળકમાં જરા પણ ખામી જણાય તો તે સુધારવા પ્રયત્ન કરવો. ક્રિલનું આ પહેલું પગથિયું છે, અને એકાદ અડવાડિયું મહાવરો કરાવવાથી તેમાં છોકરાં બરાબર તૈયાર થશે.

૨. આટલું આવડવા પછી મુખ્ય શિક્ષકે પોતાની નિશાળમાં આવતાં બાળકોમાંથી જેનો રાગ સારો હોય, અને જે તાલ પાડીને અંગચોલા-

સહિત ગીત ગાઈ શકનાં હોય એવાં બે બાળકોને પસંદ કરવાં. આ બે બાળકોને છોકરાંની સન્મુખ એવી રીતે બેઠાં રાખવાં કે તેમનું મ્હો તથા અંગચેષ્ટા બધાં છોકરાં બેઠી શકે. ત્યારપછી તે છોકરાંએ નીચે પ્રમાણે બોલી શકે શરૂ કરવી. આ બે છોકરાં જે જે કૃતિ કરતાં જાય તે તે કૃતિ સન્મુખ બેઠેલાં બધાં બાળકો કરે છે કે નહિ તે શિક્ષકે બારીકાઈથી નોંધી લેવું. *

ફિલ પહેલી.

આમાં એકથી દસ અંક લગીની ગણતરી છે, તથા છોકરાં પોતાના મુખ્ય મુખ્ય અવયવોનું સમદર્શન ચક્ષુનવચ્ચન કરે છે.

એક—મોટે અવાજે એક બોલી તે બોલતાની સાથેજ બેડ હાથ ઊંચા ટટાર રાખવા.

બે— બે બોલતાની સાથેજ ઊંચા કરેલા હાથ માથાપર મૂકવા.

ત્રણ—ત્રણ બોલતાની સાથેજ માથાપર મૂકેલા હાથ ખાંધપર લાવવા.

ચાર—ચાર બોલતાંજ ખાંધપર મૂકેલા હાથ સીધાને સીધા બાજુપર લંબાવવા.

પાંચ—પાંચ બોલતાની સાથેજ બાજુપર સીધા લંબાવેલા હાથ પોતાની સન્મુખ સીધા લંબાવવા.

* શિક્ષકે ઘણીજ બારીકાઈથી અને ઝડપથી પોતાની આંખ બધાં છોકરાં તરફ ફરતી રાખવી, અને તપાસના જીવું કે સન્મુખ બેઠેલાં બે બાળકો જે કૃતિ જે પ્રમાણે કરે છે તે પ્રમાણે બધાં છોકરાં કરે છે કે નહિ. આવી તપાસણીથી છોકરાંની ખાતરી થાય છે કે શિક્ષક જરા પણ ખૂલ ચાલવા દેતા નથી. આથી તેમને ચોક્કસ થવાની ટેવ પડે છે, તે ટેવ શિક્ષણના દરેક વિષયમાં બહુ અગત્યની ચર્ચ પડે છે.

૭-- ૭ બોલતાની સાથેજ સન્મુખ લેખાવેલા હાથ એકદમ નીચા કરી થાપાને અડકાડવા.

સાત--સાત બોલતાની સાથેજ નીચે રાખેલા હાથ પીઠપર લઈ જઈ બે રડાની સાથે રાખી અદબ વાળવી.

આઠ--આઠ બોલતાની સાથેજ ખરડે કરેલી અદબ છોડી દઈ આગળ જાતી સાથે અદબ કરવી.

નવ--નવ બોલતાની સાથે અદબ છોડી નાખી એકદમ બેસી જતું.

દસ--દસ બોલતાની સાથેજ પાછા ટટાર ઊભા થતું.

આ દસ અંકની ક્રિલ બધાં બાળકોને બરાબર આવડે ત્યારપછી નીચેના બાળગીત સાથે તે કરાવવી:—

બાળગીત.

એક બોલતાં આપણુ સાથે બેડ હાથ ઊંચાજ કરો,

બે બોલીને મંડળ આખું બેડ હાથ માથેજ ધરો.

ત્રણ કહેતામાં હાથ ઉઠાવી લો ખાંધે ધીરજ સાથે,

ચાર કહીને બન્ને પામે હાથ પ્રસારો ખૂલાસે.

પાંચ બોલતાં તાળી લેવા બેડ હાથ સામે લાવો,

બેડ હાથને ૭ કહેતામાં બે પડખે નીચા લાવો.

સાત બોલતાં પૂડે સાથે અદબ વાજો સંભાળી,

આઠે કર આગે લો પાછા હલ રાખવી સંભાળી.

નવ બોલીને બેડક વાજો દસે આગસ તો છોડી,

ટટાર સર્વે ઊભા થઈને નમો ગુરૂને કર જોડી.

ક્રિલનું ગીત અંગચેષ્ટા સહિત બરાબર આવડતાં લગી ફરી ફરીને

બોલાવતા રહેવું. ગીત સાથેની ફિલ પૂરી થયા પછી ઈશ્વરસ્તુતિનું નીચેનું
અગર એવું બીજું ગીત ગવડાવી સકાશે:—

ઈશ્વરસ્તુતિ.

પ્રભુ તને સદા સદા ખુશી થઈ નમું નમું,
હરં હરં હમેશ હું તનેજ કેમ ભૂલું હું.
પહાડ ઝાડ જંગલો વળી જનાવરો જીઓ,
અનેક રંગ તેં કર્યા વળી કર્યા અનાજ તેં.
ગીત ગાઈ ગાઈ તને નિત્ય તો વધાવું હું,
મુખી થવા સહુ કર્યું બલો ન કેમ થાઉં હું.

ઈશ્વરસ્તુતિનું ગીત પૂરુ થયા પછી છોકરાઓ પાસે પોતપોતાના ઓ-
રડામાં જતી વખતે નીચેનું બાળગીત ગવડાવવું:—

સવૈયો.

ફિલ આપણી પૂરી થઈને ચાલો જઈએ બારોબાર,
ધીમે ધીમે યગ ઉપાડી ચાલો સર્વે હારોહાર.
સ્વસ્થ બનીને સર્વે ચાલો આહું અવળું નવ જોશો,
સાચવળે સહુ દક્ષતર પોતે નહિ તો તેમાંનું બોશો.
નજર આપણી સામે રાખો ચાલો સહુ એક એક પૃકે,
સંભાળી સભાળી ચાલો હાર આપણી નવ તૂટે.
ઉભા રહો સૌ સૌને હામે આધા પાછા નવ થાશો,
સૌ સાથે શિક્ષકને પોતે નમન કરીને ધિર બેસો.

પદાર્થપાઠો.

ગયા ત્રણ માસના એકાઠા અંકમાં “ પદાર્થપાઠોની યોજના ” ને અનુસરીને ધોરણવાર શિખવવાના પાઠોની યાદી આપી છે. જે શિક્ષકોએ સને ૧૮૯૪ થી આજસુધીનાં શાળાપત્રોમાં આપેલા પદાર્થપાઠો તથા તે સંબંધી સૂચનાઓ બરાબર સમજીને વાંચી દશે તેમને આ યાદીમાંના દરેક પાઠમાં કેટલી અને કેવા પ્રકારની હકીકત લેવી, કેવી હકીકત ઊકરાં પાસે કઢાવવી અને કેવા પ્રકારની પોતે કહેવી, પોતે કેવી ભાષા વાપરવી તથા ઊકરાંના કેવા પ્રકારના જવાબ કણુક રાખવા, પુનરાવર્તન કેવી રીતે કરવું, પાઠ શિખવતી વખતે કયી કયી વસ્તુઓ પ્રદર્શન માટે હાજર રાખવી તથા બતાવવી, વગેરે બાબતોથી બરાબર તૈયાર થતાં બિલકુલ મુસીબત પડશે નહિ. છતાં તે સંબંધમાં વધારે મદદ મળે માટે જોઈતી સૂચનાઓ નીચે આપી છે તે શિક્ષકો ધ્યાન આપીને વાંચશે તો લાભ થશે:-

પાઠની ઓળખાણ--અમુક ધોરણમાં કોઈ પદાર્થ વિષે માફ શિખવતી શિક્ષકે તે પદાર્થ વિષે બધી હકીકત કહી જતી નહિ અથવા ઊકરાં પાસે કઢાવવી નહિ, પરંતુ તીએતી ત્રણ બાબતો પર ધ્યાન આપી જોઈતી બીજા લેવી:-

૧. ઊકરાંની ઉંમર ઉપર ધ્યાન આપવું. ઊકરાં નાની ઉંમરનાં હોય તો પદાર્થના જે સાદા ગુણો તેઓ પોતાની ઇંદ્રિયો વડે ખોળી કાઢે તે કઢાવવા, તથા જે સાદાં અનુમાનો તેઓ કરી શકે તે કરાવવાં. ખારિભાષિક નામો આપવામાં, અધરા સામાન્ય નિયમો કઢાવવામાં, અને ગુંચવણુલરેલી સમજૂતિ આપવામાં વખત ગુમાવવો નહિ. દાખલા તરીકે પૂલના ભાગો વિષે ૭-૮ વર્ષનાં એટલે પહેલાં બીજા ધોરણનાં ઊકરાંને પાઠ આપવાનો હોય તો શિક્ષકે ઊકરાંને જુદાં જુદાં પૂલોના ભાગો બતાવવા અને તે ભાગો જોળાવવા. પણ આ ભાગો શું કામ કરે છે તે તથા તેમનાં ખારિભાષિક નામો ૧૧-૧૨ વર્ષની ઉંમરનાં એટલે ચોથા પાંચમા

ધોરણનાં છે. કરાંને શિખરી શકાશે. તેજ ભુજામ કાઢી કારીગરીની ચીજ વિશે પાઠ હોય તો ૭-૮ વર્ષનાં છોકરાંને કાચા માત્રના ગુણો સમજાવવા અને કાચા માત્રમાંથી તે ચીજ બનાવવાની મુખ્ય મુખ્ય રીતો સમજાવવી. ૧૧-૧૨ વર્ષની ઉંમરનાં છોકરાંને આ સંબંધમાં વધારે જાણ ઉતારી શકાશે.

૨. છોકરાં પદાર્થ વિશે પહેલાં શીખી ગયાં હોય તે ધ્યાનમાં લઈ આગળ ચાલવું. જો પહેલાં શીખેલી બીના ધ્યાનમાં ન લેવાય તો તેની તે બાબત શરી શિખવવામાં કદાચ વખત જશે; એટલે તૈયાર પાયા ઉપર ઇમારત ચાલુવાને બદલે તેનો તે પાયા ફરીથી નાખવાનો થશે.

૩. પાઠ માટે જેટલો વખત રાખ્યો હોય તેટલા વખતમાં શિખરી શકાય તે કરતાં ઘણી થોડી અથવા ઘણી વધારે બીના લેવી નહિ. જો થોડી બીના લેવામાં આવશે તો તેની તે બાબત શરી ફરીથી ફરીને વખત પૂરો કરવો પડશે; જો વધારે બીના દશે તો બધી બીના શિખવતાં ઉતાવળ કરવી પડશે તેથી કાઢી પશુ ભાગ સારી રીતે શિખરી શકાશે નહિ; અથવા તો થોડા ભાગ સારો શિખવાશે, અને બાકીનો જેમ તેમ ફરીને ગમગાળી જવો પડશે. આ પ્રમાણે સંગીન પાથો થયા વિના તે ઉપર ઇમારત ચાલુની સહીસલામત થઈ પડશે નહિ.

બીનાની ગોઠવણ—ઉપર પ્રમાણે પાઠ માટે બીના નક્કી કરીને કુદરતી ક્રમમાં ગોઠવવી. બીજો કાઢી ક્રમ ચાલશે નહિ. છોકરાંને કાઢી વસ્તુનું જાતે જ્ઞાન મેળવવાનું હોય તો તેઓ જે ક્રમમાં એક પછી એક આગળ ચાલે તેને કુદરતી ક્રમ કહે છે. દાખલા તરીકે તળાવ, નદી, અને નહેર જેતાં છોકરાં પ્રથમ તેમાં પાણીની નેપ લેશે, પછી તેમના કદ તથા આકાર ઉપર જશે, અને એ પ્રમાણે આગળ વધશે. શિશુને વાળ આ ક્રમમાં દરેક પાઠની બીના ગોઠવવી. જેટલી બીના છોકરાં શીખી ગયાં હોય તેાંથી આગળ ચાલનાં પણ તેજ ક્રમમાં આગળ વધવું. પહેલાં શીખેલી બીનાનો સંબંધ જોડાથી જેટલી નવી બીના નીકળી શકે તેટલી પ્રથમ

લેવી, સારપંચી જે નવું જ્ઞાન આપી શકાય તે લેવું. જે ક્રમમાં બીના લીધી હોય તે ક્રમ વળી એવો જોઈએ કે તેમાં ધીમે ધીમે આગળ વધવાનું આવે, પાછળના ભાગ પહેલાં લઈ સાર પંચી પહેલાના ભાગ ઉપર જવું પડે તેમ રાખવું નહિ. કેટલાક શિક્ષકો હમેશાં દરેક પાઠમાં ત્રણ પેટાં પાડે છે: પ્રસ્તાવના, શુભ, અને ઉપયોગ. પાઠમાં જે હકીકત આવવાની હોય તેને માટે રસ ઉત્પન્ન કરવા અથવા જૂની બીનાનો નવી સાથે સંબંધ જોડવા ઘણી વખત પ્રસ્તાવનાની જરૂર પડે છે, પરંતુ તે દરેક પાઠમાં અવશ્ય આવવી જોઈએ એવો નિયમ નથી. કોઈ પદાર્થ વિષે શરૂઆતમાં શિખવતાં છંદિયોનો ઉપયોગ કરાવીને તેના શુભો ખેળા કદાવવાના હોય છે, પણ આગળ જતાં પદાર્થોના શુભો બિનકુલ જોળખાવવાના રહેતા નથી, પરંતુ બીજું વિવેચન કરવાનું હોય છે, માટે દરેક પાઠમાં શુભોનું પેટું લેવાની અવશ્ય જરૂર નથી. ઉપયોગ શુભના પેટામાં આવી જાય છે માટે તેવું પેટું ખાસ રાખવાની જરૂર નથી. માટે આ મુગ્ધ પેટાં પાડી તે પેટાંમાં સમાય તેટલીજ હકીકત લેવા કરતાં ઉપર જણાવ્યા મુગ્ધ કુદરતી ક્રમમાં લેવી એ વધારે સારું છે.

નોંધ—ઉપર પ્રમાણે બીના જોડવી શિક્ષકે પાઠ શિખવના પહેલાં તે કાગળ ઉપર અથવા નોંધપુકમાં નોંધી લેવી. જે પોતાની સગવડ માટેજ નોંધ કરવાની હોય તો તેણે મુખ્ય મુખ્ય મથાળાં લખી તે દરેકમાં જે બીના આવવાની હોય તે રૂકામાં નોંધવી. વળી જ્યાં જ્યાં વસ્તુઓ, ચિત્રો, વગેરે બતાવવાની જરૂર લાગતી હોય ત્યાં તેની નોંધ લેવી. આવી રીતે નોંધ કરવાથી શિખવવા ધારેલી બીનામાંનું કંઈ રહી જશે નહિ. નોંધ ન હોય તો કોઈ કોઈ બાબતો વખતે જૂઠી જવાય છે. જે તપાસણી અમલદાર અથવા બીજા કોઈને બતાવવા માટે નોંધ તૈયાર કરવી હોય તો જે પદ્ધતિએ શિક્ષક શિખવવાનો હોય તે મુગ્ધ તેણે પૂર્ણ નોંધ તૈયાર કરવી. આવી રીતે નોંધ શુદ્ધ પંચી તે નોંધને છેક વળગી રહેવાની આવશ્ય-

તો માટીના નમુના બનાવીને સારો ખ્યાલ આપી શકાયો, આ બાબતોનો ખ્યાલ ચિત્રોથી આપી શકાયો નહિ.

બધાં વસ્તુઓ પ્રત્યક્ષ ન બતાવી શકાય તથા તેમના નમુના ન બતાવી શકાય ત્યાં ચિત્રોથી કામ નહાય પરંતુ ચિત્રો આખો વર્ગ દેખી શકે તેવાં મોટાં હોવાં જોઈએ તે માત્ર શણગારને માટે બનાવેલાં સુશોભિત દોવાં ન જોઈએ, પરંતુ એવાં વિષયો બનાવેલાં જોઈએ કે તેમાં પદાર્થના જુદા જુદા ભાગો બરાબર બતાવી શકાય વળી તે પદાર્થોના દેશી ટાપના ચિત્ર હોવાં જોઈએ, એટલે પોતાના મુલકમાં પદાર્થોનું જે સ્વરૂપ હોય તેજ સ્વરૂપ ચિત્રમાં આવેખતું જોઈએ.

ચિત્રની નાથે અથવા તેને બદલે પદાર્થનું બ્લકબોર્ડ ડ્રોઇંગ કાઢી બતાવવાથી રીક પડે તો આ ડ્રોઇંગ છોડવાની મમક્ષ કાઢી બતાવાય છે તેથી તે મનામાં ગમ જાય છે, શિક્ષકને જે બાબતો ખામ દહેવાની હોય તેજ તે ડ્રોઇંગમાં બતાવે છે માટે છોકરાં તેટલી બાબતો ઉપર લક્ષ આપી તે યાદ રાખી શકે છે, ચિત્રો તો મળી આવે અને ન પણ મળી આવે અને આ ડ્રોઇંગ તો ગમે તે વખતે બનાવી શકાય છે, છોકરાં ચિત્ર ક્રમ તોની વધારે સહેલાઈથી નક્કર કરી શકે છે, અને નક્કર કરવાથી પાસની દુકીકત બરાબર મનમાં હોય છે, મોટું સ્કેચ લઈ ડ્રોઇંગ કાઢવાથી ચિત્રના આખા વર્ગથી ન દેખી શકાય તેવાં કીણા ભાગો આખા વર્ગને બતાવી શકાય છે, અને વળી જુદાં જુદાં ડ્રોઇંગથી વસ્તુની ખિલવણીનો કામ બનાવી શકાય છે. આવાં ડ્રોઇંગ ગંભીર ચાક્રી બનાવનારા આવડે તો તે વધારે ઉપયોગી અને રસિક થાય.

પદાર્થપારોના મનમાં વિદ્યાને લગતા પારો હોય તે પ્રયોગોથી મમ બનવા જોઈએ આ પ્રયોગોને માટે બની રહે તેટલાં સાધનો નિશાળમાં રાખવાં જોઈએ પ્રયોગો નિવાય વિદ્યાના પારો શિખવા તો તેમના મગજમાં દુકીકત માત્ર રહેવા બગાય છે છોકરાંની અસંતોષનત્વ ખિલવરી અને તેમને ઉપયોગી જ્ઞાન આપતું એ પદાર્થપારો તથા વિદ્યાના પારોનો હેતુ છે.

તે આથી લેશમાત્ર પાર પડતો નથી. આપણી નિશાળોમાં ઘણીખરી જગા-
એ આરોગ્યવિદ્યાના તથા વિદ્યાના બીજા વિષયોના પાઠોમાં શિક્ષક માત્ર
હકીકત કહી જાય છે. છોકરા પરીક્ષામાં પાસ થવા માટે આ હકીકત માત્ર
મગજમાં બોજા તરીકે ભરી રાખે છે અને પોતાનું કામ સચી પછી તે કોઈ
દિવસ યાદ પણ કરતા નથી. આવા જ્ઞાનથી તેમને નિશાળ છોડ્યા બાદ કો-
ઈ પણ જાતનો લાભ થતો નથી.

બીજી શકે ત્યાં શિક્ષક પોતાની નિશાળમાં એક નાનું સંગ્રહસ્થાન બનાવી
તેમાં સાધારણ ઉપયોગની વસ્તુઓ, જેવી કે સર્વ પ્રકારનાં અનાજ, મળી
આવે તેટલા ખનિજ પદાર્થો, જીવંત જીવંત ખેતીનાં તથા બીજાં જોગજોગના
નમુના, પ્રાણીઓ વગેરેના હાથે બનાવેલા માટીના નમુના, ચિત્રો, વગેરે રા-
ખશે તો તે ઘણું ઉપયોગી થઈ પડશે. શિક્ષક સંગ્રહસ્થાન માટે કેટલીક વ-
સ્તુઓ પોતાના ઘરમાંથી લાવશે, કેટલીક છોકરાં પાસે મંગાવશે તો તેઓ
ખુશીથી લાવશે, કેટલીક પોતાના મિત્રો પાસેથી મેળવી શકશે, કેટલીક છો-
કરાંને બહાર નિરીક્ષણ કરવા તેડી ગયા હોય ત્યાંથી મળી આવશે, અને નમુના
વગેરે છોકરાં હાથે બનાવશે. જોગજોગ વગેરેના નમુના જીવંત કિમ્મતે મળી
આવશે. બીજી કેટલીક વસ્તુઓ જોઈ ખરચે મળી આવે તેવી હોય તે રા-
ખવી. વધારે કિમ્મતી વસ્તુઓ સંગ્રહસ્થાનમાં એકઠી કરવાની જરૂર નથી.
આવી વસ્તુઓનો ખર્ચ પડે તો શિક્ષકે તે કોઈ પાસેથી માગી આણવી અને
ખર્ચ થઈ રહે એટલે તુરત પાછી આપવી.

ભાષા—આવી રીતે પાકને માટે તૈયારી કર્યા પછી શિખવતી વ-
ખતે તેમજ ઉપર જે નોંધ તૈયાર કરવાની બતાવી છે તેમાં શિક્ષકે જેમ બ-
ને તેમ સરળ અને ચોખ્ખી ભાષા વાપરવી. શિક્ષકની ભાષામાં એવા શબ્દો
આવવા ન જોઈએ કે તેના અર્થ સમજાવવામાં કેટલોક વખત જાય.
છોકરાંનું શબ્દનું જ્ઞાન ઘણું થોડું હોય છે માટે તે જ્ઞાનને અનુસરીને તેણે
પોતાના વિચાર ભાષામાં દર્શાવવા. છોકરાં ન સમજી શકે એવા શબ્દો તે વા-
પરશે તો તેનું ખેલેલું નકારું જશે અને તેને ફરીથી પોતાના વિચાર દ-
ર્શાવવા પડશે.

શિક્ષકોની ત્રિમાસિક સ્પર્ધા.

ગયા જુલાઈ માસની ત્રિમાસિકનું પરિણામ નીચે મુજબ છે:—

- (૧) ૫ જાણ તરફથી આ પ્રશ્નના ઉત્તર મળ્યા હતા, તેમાંથી માવજી વાસણ પટેલ, ગોંડળ તાળે દેસીના મહેતાછને રૂ. ૨)નું ધનામ આપવામાં આવ્યું છે.
- (૨) ૮ જાણ તરફથી આ પ્રશ્નના ઉત્તર મળ્યા હતા, તેમાંથી સમયદ વીજી યાજ્ઞિક, માળિયાની ડાંખોઝિટ સ્કૂલના સ્પેશલ આમિસ્ટ્રેટને રૂ. ૨)નું ધનામ આપવામાં આવ્યું છે.
- (૩) ૪ જાણ તરફથી આ પ્રશ્નના ઉત્તર મળ્યા હતા, તેમાંથી માવજી વાસણ પટેલ, ગોંડળ તાળે દેસીના મહેતાછને રૂ. ૧)નું ધનામ આપવામાં આવ્યું છે.

સરકારી ઠરાવ.

શ. સા. માધવલાલ હરિલાલ દેસાઈના મરણ સંબંધી.

જેળવણીખાતું.

દિશ્વે મુંબઈ

નં. ૧૬૧૮

તા. ૮મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૦૨.

મે. ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શને નામદાર મુંબઈ સરકારને લખેલો પત્ર નં. ૪૪૧૪ તા. ૨૩-૮-૧૯૦૨—

“ઉત્તર ભાગના એલ્યુમેનના ઇન્સ્ટ્રક્શને મિ. માધવલાલ હરિલાલ દેસાઈના મરણની ખબર આપી જે પત્ર લખ્યો છે તેની નકલ તું આપને

મોઢલું છું, અને જણાવવાની રત્ન લઈ છું કે મિ. મેન તે અમલદાર વિષે જે જાણો અલિધાય દર્શાવે છે, તેમાં હું તદ્દન મળતો આવું છું. મિ. મેન લખે છે તે ઉપરાંત મારે જણાવવું જોઈએ કે હાલમાં સરકાર ગામડાના (પ્રાયશઃ) શિક્ષકોમાં શિક્ષણશાસ્ત્ર અને શિક્ષણકળાની સંપૂર્ણ જ્ઞાનનો પ્રસાર કરવામાં રોકાયેલી છે તે વખતે મિ. દેસાઈનું મરણ ખાસ શોચનીય છે. આ બાબતમાં મિ. દેસાઈની મદદ ઘણી કિમતી થઈ પડત. મારી ખાતરી છે કે આવા બાહોશ અને ઉત્સાહી સરકારી અમલદારના મરણથી જે સામાન્ય દિલગીરી ફેલાશે તેમાં નામદાર સરકાર ભાગ લેશે. ”

ઉત્તર લાગના એન્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરે મે. ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શનને લખેલો પત્ર નં. ૩૪૭૭ તા. ૨૧-૮-૧૯૦૨.

“ગુજરાત ટ્રેનિંગ કોલેજના પ્રિન્સિપાલ રા. સા. માધવલાલ હરિલાલ દેસાઈના શોકજનક મૃત્યુની ખબર આપતાં મને ઘણો ખેદ થાય છે. આપ સાહેબ આ ખબર નામદાર મરકારને આપજો. આ શોકકારક બનાવ ગયા સોમવારે એટલે તા. ૧૮ની ઓગસ્ટે જાન્યો છે. હું સરકારી કામને લીધે બહાર સ્વારીમાં હતો તેથી વહેલી ખબર આપી શક્યો નથી.

“૨. રા. સા. માધવલાલ હરિલાલ દેસાઈના મરણથી ખાતાને એક બાહોશ, ઉત્સાહી, અને પ્રાયશઃ કેળવણીના ખાસ હિમાયતીની ખોટ પડી છે. મને ખોતાને એક મિત્ર અને સલાહકાર જવાથી ઘણીજ દિલગીરી થાય છે, અને આધુનિક કેળવણીની જગતિને પ્રયંજે ઉત્તર લાગને આવા માણસની ખોટ ઘણીજ લાગશે. હું ઘણીજ દિલગીરી સાથે આ રિપોર્ટ કરું છું. ”

સરકારી હુકામ—અમદાવાદ ટ્રેનિંગ કોલેજના પ્રિન્સિપાલ મિ. મા. ધવલાલ હરિલાલ દેસાઈના મરણની અખર મળતાં નામદાર ગવર્નર ઇન કાઉન્સિલ ધણી દિલગીરી દર્શાવે છે. આ સ્વર્ગવામી અમલદારે ૨૬ વર્ષ કરતાં વધારે મુદત નિમકહલાલ નોકરી કરી કેળવણીખાતાની કિમતી સેવા બજાવી છે તેની ખરી કદરની નામદાર સરકાર નોંધ લેવા માગે છે.

Signed, A. M. T. Jackson,

અક્ટિંગ સેક્રેટરી, નિસ્ખત સરકાર.

કેળવણીખાતાની સ્વરો.

નિશાળોનાં ઇનામપત્રક.

અમદાવાદ વિભાગ. અમદાવાદ મ્યુ. સ્કૂ. નં. ૮.
સ. લાલુભાઈ રાયચંદ ૩. ૫), દાકતર બેસફ બેન્ગમીન ૩. ૨) નરોડાં.
અમદાવાદ ગીબવલાલ નરોત્તમ ૩. ૨૫), શેઠ રણુછોડલાલ જોશીભાઈ ૩. ૩૫)
ગામતીપુર. શેઠ શંભુપ્રસાદ બેચરદાસના વહિવટદાર ૩. ૪-૮-૦

રેવાકાંઠા એજન્સિ કડાણા. કડાણા દરબાર સાહેબ ૩. ૮-૬-૦
છોકરાઓને, તથા છોકરીઓને ૩. ૨-૧૦-૦ હીરાપુર. શેઠ હીંગોરલાલ
લગ્ન કૃપારામજી ૩. ૧૦) છોકરાઓને જમાડવામાં. જાંબુવોડા. મે. જં.
બીરમીંગમ દીપસીંગજી ૩. ૬) ઉદેપુર કન્યાશાળા. મે. પો. એન્ટ
સાહેબ ૩. ૮-૧૪-૨

કોપી

નમુના

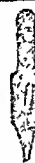

આદરણીય કાવસણી આસ્તરની

સ્વતંત્ર શિક્ષક કોપી ખુકોની

સ્વીલપેનોના

કોપી

							
નં. ૧	નં. ૨	નં. ૩	નં. ૪	નં. ૫	નં. ૬	નં. ૭	નં. ૮

આદરણીય કાવસણી આસ્તર, સ્વતંત્ર શિક્ષક કોપીખુકા તથા સ્વીલપેનોના પ્રગટ કર્યા અને ડિસ્ક્રિપ્શન બેન્ચ, ધોખી તળાવ, સુખમર્ધ.

નવા સાતમા ધોરણ માટે. ૧ રામાયણ, મહાભારત, અને ઇલિયડના સારતું મૂળ સહિત સ્પષ્ટીકરણ સુગમજ્ઞાનના મે ડિરેક્ટર સા. બ. ના લેટરનાં ૪૩૬૦ તા. ૨૫-૮-૮૦ થી મળેલાની મળૂરી મેળવી નર્મગદ્યમાંથી શબ્દશઃ મૂળ લઈ આ પુસ્તક છપાવ્યું છે કિંમત રૂ. ૦-૮-૦ પેપરબેન્ડ બાંધ. મળણી હરજીવન, આગ્રા. આસિ આસ્તર કા. મે ટ્રે. કં. રાજકોટ.

પ્રાથમિક નિશાળોના શિક્ષણને માટે મળૂર કરેલી. દેશાઈ અમીર કૃત સખ્યા પ્રવેશ. કિં. બે આના. કમીશન વીસ ટકા મુ. બેન્ચ હી. રાજકોટ પ્રેમશકર, અમદાવાદ કાળુપુર ધનામુતારની પોળ.

પુસ્તક ધાતુજ ઉપયોગી છે. કિંમત ૦-૧૨-૦. સામટી લેનારને સાફ કમિ.
 શન આપવામાં આવશે. વધારે હકીકત માટે નીચેને સ્થીરનામે લખવું:—
 ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીની }
 ઓફીસ—અમદાવાદ. } દેવાશંકર અંબારામ ભટ્ટ.

સરળ દેશીનામાની પદ્ધતિ, આદ્યતિ તેરમી કિંમત ૪ આના.
 મુખ્ય ઈલાકાના કેળવણીખાતાના મે. ડિરેક્ટર સાહેબ બહાદુરના ઈ. નં.
 ૪૪૯૦ તા. ૯-૧૧-૯૪ ના ઠરાવ મુજબ શાળામાં વાપરવાને હરકત નથી. સ-
 રકારે મંજૂર કરેલ 'ગુજરાતી બાળવ્યાકરણ' આદ્યતિ પાંચમી કિંમત ૪
 આના પોસ્ટેજ બંનેનું માફ. કમિશન ૫-૧૦-૧૫-૨૦ નંગથી ૧૦-૧૫-૨૦-૨૫
 ટકા. વેદ્યુપેએબલ ખર્ચે મંગાવનારને શિર છે.

મેગચંદ કરમચંદ શાહ, ગોંડલ સ્ટેટના ડે. એ. ઈ. યુ. ગોંડલ યથ સ્વામી.

મુખ્યના નામદાર ગવર્નરના શબ્દો.

"રામાયણ અને મહાભારતના ગ્રંથો શિખવાની જરૂર છે."

"આખા હિંદુધર્મ ઉપર રામાયણને મહાભારતે વખાણવા જેવી અસર કરી છે."
 ઉપરના બંને ગ્રંથો શુદ્ધ. સરલ, છાંદસ, ગુજરાતી ભાષામાં.

પાંડવ અને દ્રૌપદ (આદ્યતિ ચોથી)—પાંડવ અને દ્રૌપદ વચ્ચેની
 સઘળી હીલચાલ એટલી તો રમણીય અને ચિત્તાકર્ષક છે કે આ પુસ્તક વાં-
 ચતાં કે સાંભળતાં માણસના મનની બીજ કોઈ પણ કામમાં પ્રવૃત્તિ થતી નથી.

કદ ઉમી આઠ પેજ ૭૫ પચ્ચોતેર શરમ. પૂઠું પાકું. કિંમત રૂ. ૩ ત્રણ.

રામ અને રાવણ (આદ્યતિ-ત્રીજી)—આ પુસ્તકમાં રામ અને રાવણના
 સંબંધી સઘળી હકીકત વીરરસ તથા કરુણારસ વગેરેની અપૂર્વ જમાવટ સાથે દા-
 ખલ થયેલી છે. કદ ઉમી આઠ પેજ પચ્ચાસ શરમ. કિંમત રૂ. ૧ એક.

અમારા તરફથી અપાતાં બેટનાં પુસ્તકો પૈકી પોતાની પાસે જે જે પુસ્તક
 હોય તે લખી જણાવનારને તે સિવાય જે બાકી રહેતું હોય તે બેટનું પુસ્તક
 કિંમત કે ટપાલ ખર્ચ પણ લીધા સિવાય મોકલી આપવામાં આવે છે.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર જ્ઞાનિદલ.

આતંકનિગ્રહ ત્રીપદાલય.—જામનગર—કાઠિયાવાડ.

જ્ઞાપિ વિદ્યા આ માસિકમાં વેદાનુકુળ ધર્મ મંત્રાર ને નીતિના વિષયો ચ-
 ચાંચ છે. ચારે વેદ સાંગીપાંગ સપ્રમાણ ગુર્જર ગિરામાં વિસ્તરણ છે. વા-
 પિક રૂ. ૧૧). સમ્પાદક મચ્છનશંકર જી. દ્વીવેદી, પોસ્ટ ગીરગાંવ મુખ્ય.

બાહેરખખર.

કેળવણીનું શાસ્ત્ર અને તેની કળા.

એ નામનું પુસ્તક બે ભાગમાં પ્રસિદ્ધ થશે. દરેક ભાગ આશરે ૪૦૦ પૃષ્ઠનો બે રૂપિયાની કિંમતનો થશે આ પુસ્તક ટ્રેનિંગ કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ તથા શિક્ષકોને માટે ખાસ રચવામાં આવ્યું છે અગાઉથી નવેમ્બર આખર સુધીમાં આહુત થનારને પોણી દિંમતે મળશે, અને રોકડા રૂપિયા મોકલનારને ટપાનખર્ચ નહિ બેસે બીજાઓને વેચ્યુપેએબલથી મોકલનામાં આવશે.

વડોદરા.

હરનોવિંદાસ દ્વારકાંદાસ કાંઠાવાળા.

સૂચના.

આ પત્ર સંબંધી સર્વે લખાણ એડિટર તરફ મોકલવું. નોટપેક કાગળ લેવામાં નહિ આવે. સરી વગરનાં લખાણ ઉપર ધ્યાન અપાશે નહિ.

છાપવા મોકલેલું લખાણ ચોખ્ખે અક્ષરે કાગળની એક જ બાજુએ લખવું. તે અમુક માસમાં છાપવા અથવા નાપમન્દ પડેલું લખાણ પાછું મોકલવા બંધાતા નથી. જરૂર હોય તો મોકલનારે પોતાને ખર્ચ સંગ્રાવી લેવું.

શાળાખાતાના ઉચ્ચુટી અને એસિસ્ટન્ટ ઉચ્ચુટી સાહેબોને તથા મહેતાજીઓને કેળવણી તથા નિશાળવ્યવસ્થાને લગતા વિષય લખી મોકલવા ખાસ વિનંતિ કરીએ છીએ. શાળાઓ સંબંધી હકીકત સ્કૂલબોર્ડો તથા દેશીરાજ્યોના અધિકારીઓ લખી મોકલશે તો તે પણ ખુશીથી પ્રસિદ્ધ કરીશું.

સરકારી તેમજ ખાનગી જાહેરખબરો જે માસમાં છાપાવી હોય તેના આગલા મહિનાની પાંચમી તારીખ પહેલાં પહોંચવી જોઈએ. હેન્ડલિંગ લો જે માસના અંક સાથે વહેંચનાં હોય તેના આગલા મહિનાની પચીસમી તારીખ સુધીમાં આવવા જોઈએ.

મનીઓર્ડર મોકલનારે કૃપા ઉપર પોતાનું દેકાણું, અને શી બાબતના પૈસા છે તે ચોખ્ખે અક્ષરે લખવું. તે વિના બૂલ થવાનો સંભવ છે. પોસ્ટની ટિકિટો મોકલનારે દર રૂપીએ અર્ધો આનો વધારે મોકલવો; પોસ્ટ સિવાય બીજી ટિકિટો લેવામાં આવશે નહિ.

આ પત્રની કિંમત અગાઉથીજ વરસ એકનો રૂ. ૧-૦-૦ રાખી છે. પોસ્ટેજ માફ, છૂટક નકલના પોસ્ટેજ સાથે અઢી આના. પદરના ખર્ચ લેનાર દસ રૂપીઆસુધીના પગારવાળા શિક્ષકો તથા સ્ટોલરોને ટપાલખર્ચ સાથે રૂ. ૦-૧૨-૦.

વિષય લખી મોકલનારને પૈસા લેવાની ખુશી હોય તો તેમ સ્પષ્ટ લખવું. વિષય પમંદ પડશે તો તેની અગત્ય વગેરે ઉપર વિચાર કરી દર છાપેલે પાને ૩. ૧ થી ૨ સુધી આપવામાં આવશે. ચર્ચાપત્રનો એમાં સમાવેશ થશે નહિ.

જાહેરખબરો છાપવાના લાખ.

રૂ.	લીટી.	તો પ્રથમ પૂરો ચાર્જ અને તે પછીના અગીઆર માસ લગી પાગલો ચાર્જ પડશે. બાર માસથી એાંધી મુદત દરે તો પહેલે મહિને પૂરો ચાર્જ અને પછી દરેક અંકે અર્ધો ચાર્જ લેજશે.
૧...	...	૩
૨...	...	૮
૩...	...	૧૫

એ ઉપરાંતનો લાખ ઉપર પ્રમાણેજ.

બાર માસ લગી લાગનાગટ દરો

હેન્ડલિંગ લો વહેંચવાના દર.

પા તોલા સુધીના રૂ. ૮-૦-૦, અર્ધો તોલા સુધીના રૂ. ૧૦-૦-૦, અને એક તોલા સુધીના રૂ. ૧૨-૦-૦ તે ઉપરનાને મારે અમતે લખવું.

The Gujarat School-Paper.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

ડિસેમ્બર ૧૯૦૨.

અનુક્રમણિકા.

વિષય.	પૃષ્ઠ.
મામ—કેળવણીનાં કોન્ડરન્સ.	૩૧૬
રૂઢિતું બાળ.	૩૭૩
પુસ્તકો કેવી રીતે વાંચવા.	"
ફોર્મેનની કિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિ.	"
ગોખલજી	૩૭૫
૭ નકારવાચક વાક્યો.	"
યુનિવર્સિટી રજીસ્ટ્રાર ડી ચૂટણી.	૩૭૬
ઉત્તર વિભાગના કમિશનર સાહેબે ટ્રેનિંગ કૉલેજની લીધેલી મુલાકાત. ૩૭૮	
ન્યાયશાસ્ત્રના મૂળતત્ત્વો.	"
સામાન્ય જ્ઞાન-પરખની દિશા બતાવનાર યત્ન	૩૮૨
જૂઝીળ-જાપાન	૩૮૪
નિગામમાં બનના અસ્માત.	૩૮૬
શિવકોતે સૂચના.	૩૮૧
બાળશિક્ષા.	૩૮૩
અનિર્ણ પદાર્થો-કાવચેચો ચૂનો તથા સિમેન્ટ.	૩૮૫
કેળવણીખાતાની ખમરો-નિયાતોનાં ઇનામપત્રક.	૩૮૮
નવા પુસ્તકો-ગ સે. જી ડી.	૪૦૦

(કેળવણીખાતાના હુકમથી.)

અમદાવાદ.

“ આર્યોદય ” પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ.

(સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

વળી એજ માસની ૭મી તારીખે ઉત્તર વિભાગના ફળવણીખાતાના અમલદારોની તેમજ ઉત્તર વિભાગની સરકાર તરફથી પૈસાની મદદ (ગ્રાન્ટ) મળતી હોય એવી અને ન મળતી હોય એવી (એડેડ અને અન-એડેડ) શાળાઓના અધિપતિઓની સભા (કોન્ફરન્સ) મહેરબાન સી. મેઇન સાહેબના પ્રમુખપણા નીચે ગ્રેમાભાઈ દોલમાં નીચેના વિષયોપર ચર્ચા કરવા મળી હતી:—

(૧) “શીના સંબંધમાં નિયમો બાંધી સરકારની પસંદગી માટે રજુ કરવા, અને એ નિયમોથી ગ્રાન્ટ-ઇન-એડ કોડમાં જે સુધારા વધારાની જરૂર પડે તે સરકારને સૂચવવા.” આમાં નીચેના વિચારો ધ્યાનમાં રાખવાના હતા:—

અ. હિંદુસ્તાનની કોલેજોને ને સ્કૂલોમાં શી ઓછી કરવાપર કંઈ અંકુશ ન હોય તો તેથી પરિણામે નુકસાનકારક સ્પર્ધા ઉત્પન્ન થાય છે. આ ફળવણીના ખર્ચા હિતને હાનિકારક છે અને સરકારની રીતિ અને હુકમોથી વિરુદ્ધ છે.

આ. ગ્રાન્ટ મળતી હોય એવી સંસ્થાની બાબતમાં શીના જે દર ઉપર સરકારી ગ્રાન્ટ નહીં કરવામાં આવી હોય તે દરથી શી વણી ઓછી કરવામાં આવે તો એ અયોગ્ય ઘટાડાને સરકારી ગ્રાન્ટ લઈ લેવાનું કે ઓછી કરવાનું કારણ ગણવું.

ઈ. ગ્રાન્ટ ન મળતી હોય એવી સંસ્થાને સરકારે કબુલ કરી હોય તે વખતે તેમાં જે શીના દર ચાલતો હોય તેમાં અયોગ્ય ઘટાડો કરવામાં આવે તો એ અયોગ્ય ઘટાડાને યોડો વખત કે હમેશા એ સંસ્થાની કબુલિયાત લઈ લેવાનું, કે સરકારી સ્કોલરશિપો માટે સ્પર્ધા કરવાનો હક લઈ લેવાનું, કે જેમને સ્કોલરશિપો મળતી હોય એવા વિદ્યાર્થીઓને દાખલ કરવાનો હક લઈ લેવાનું કારણ ગણવાનું સરકારની સત્તામાં હોવું જોઈએ. આમાં જરૂર જણાય એવે ટેકાણે માફ કરવાનો યોગ્ય વિચાર સરકાર કરશે.

ઈ. સામાન્ય નિયમ તરીકે સરકારી કોલેજોમાં કાંઈ વિદ્યાર્થીને

મારી બળુવા દેવા નહિ, અને આનંદ મળતી હોય એવી સમ્પત્તિઓ
આમા મારી વિદ્યાર્થીઓ જેમ અને તેમ ઓછા રાખવા

૪. કાને-તે ને મૂનોના અધિષ્ઠિતથો સાથે વિચાર કરી જ્યાં જાને
ત્યાં જીનો ઓછામા ઓછો દર નક્કી કરવો.

૨. “જ્યાંસુધી કોઈપણ બીજા દરજ્જાની (એકન્ડરી) સ્કૂલે નીચેની જા-
બતો વિશે સરકારને સતોષ આપ્યો ન હોય ત્યાંસુધી તેને સરકારે કમુલ ક-
રેલી શાળાઓની યાદીમા દાખલ કરતી નહિ એવી સૂચનાનો અમલ કરવા
મંત્ર-ધન-એક કોડમા જે ફેરફાર કરવાની જરૂર પડે તે ફેરફાર સરકારની
પમદગી માટે રજૂ કરવા” —

અ એ સરકાર ઉચ્ચતાની મામાન્ય અપેક્ષા

આ એનો ફારમાગ ચનાનાગી મળીનું બધારણ અને એના સ-
બામગેના નામ.

૬ જે ધેગજા અને રિપોર્ટોમા રિપોર્ટ આપનારો છગદો હોય તે
૬ રિપોર્ટોએ ના શિક્ષક તનદુરસ્તી, રમતગમત, અને કમુલ
માટે યોગ્ય માધનો અને સાદિતથો.

૭. જીનો દર

૮ સરકારની નાગા સમધી ઓગના

૯ શિક્ષકોના લક્ષણ, સખ્યા, અને યોગના

૩ “દાન-પગીસના પગેશામ પ્રમાણે આનંદ નક્કી કરવામા આવે છે,
તેને ને મે મહેમાન રિકર ઓન પમિદક છન્દ્રકાન માહે નીચેની
યોગના મુલ્યે છે તે કમુલ કરતી કે તેમા મુલ્ય દો દગ્ગે એ જામન વિ-
ચર કરવા —”

દરેક શાળા અને જગ્યાની જાગ રિચિનિષ પૂરનો વિચાર કરી શા
ળાએ ની ઓગી નીચેની જામનોમા કરી —

(૧) મકાન અને માદિત

(૨) દાગરી

(૩) શિક્ષકોની યોગના

- (૪) ક્યાં સુધી ને કેવા પ્રકારનું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે તે.
 (મ) વિદ્યાર્થીઓની નિયમિત વ્યવસ્થા અને ચાલતલસત.

દરેક શાળાની ઉત્તમ યોગ્યતાને માટે ૧૦૦૦ માર્ક ધારી ઉપત્તી આ-
 લેસોમાં નીચે પ્રમાણે માર્ક રાખવી:—

(૧) ૧૫૦;

(૨) ૨૦૦;

(૩) ૨૦૦;

(૪) ૩૦૦;

(૫) ૧૫૦;

કુલ ૧૦૦૦

જે સ્કૂલની માર્ક કુલ માર્કની પોણી કે વધારે આવે તેને કોડના નિય-
 મ પ્રમાણે વધારેમાં વધારે + આન્ટ માટે લાયક ગણવી, જેની માર્ક કુલ
 માર્કની અર્ધી અને પોણીથી ઓછી આવે તેને વધારેમાં વધારે આન્ટની પો-
 હી રકમ માટે લાયક ગણવી, કુલ માર્કની ૫ અને અર્ધીથી ઓછી જેની
 માર્ક આવે તેને વધારેમાં વધારે આન્ટની અર્ધી રકમ માટે લાયક ગણવી,
 અને જે સ્કૂલની માર્ક કુલ માર્કના ૫ લાગ કરતાં પણ ઓછી આવે તેને
 બિલકુલ આન્ટ આપવી નહિ.

૪. “જો વિદ્યાર્થીઓની મરજી યુનિવર્સિટીમાં દાખલ થવાની તો લે.૫
 સિમને માટે યુનિવર્સિટી સ્કૂલ પ્રાપ્તિ પરીક્ષા છેવટની પરીક્ષા તરીકે સંતોષ
 મકારક થાય તે માટે કંઈ પણ ફેરફાર કરવા ની જરૂર છે કે કેમ તેનો નિ-
 સાર કરવા.”

મ. “જો કોન્ટ્રાસના ગુદર્યોના હાથમાં યુનિવર્સિટી કમિસનને વિગે-
 ર અંગે હોય તો વિદ્યાર્થીઓ યુનિવર્સિટીમાં દાખલ થવાને તેમજ સામા-

ક હાથ ખરચને આધારે હદ બંધવામાં આવી છે તેવી હદ બેસ-
 ક આડું ધ્યાનમાં રાખશે. આન્ટ-ઈન્-ઓડ કોડના ૧લા પ્રકરણનો ફરી
 ત્રિયમ જુઓ.

ન્ય ધંધે વાગવાને લાયક થઈ શકે એવી કસોટી કરનારી એક પરીક્ષા કરી શકાય કે કેમ તેને માટે સૂચનાઓ કરવા.”

પંચતમના એક શહેરમાં ફેબ્રુઆરી માસમાં વાર્ષિક મેળો ભરાય છે ત્યાં. માત્રાગુઓ ગોરના હાથમાં દક્ષિણા આપવાને બદલે જે પવિત્ર તળાવમાં તેઓ સ્નાન કરે છે તેના બ્રહ્મમાં દાદી દે છે. પણ ગોરનોક પાણીમાં પેશી જે હાથ ધાગે છે તે લઈ લે છે. રહિતું બળ કેવું છે તે આથી જાણાઈ આવે છે.

કોઈ પણ સારો મંથ ફાયલાકારક રીતે વાંચવો હોય તો તેનું બરાબર મનન કરવું અને મંથકાર સાથે એકતાન થઈ જવું. આમ થાય તો ધ્યોજન આનંદ ઉત્પન્ન થાય છે. કેટલાક વિદ્વાનો ભાષાની શૈલી અને વ્યાકરણમાં થણા નિપુણ હોય છે, પણ મંથનું રહસ્ય બરાબર સમજી શકતા નથી. મંથનો મર્મ બરાબર સમજાય એવી રીતે તે વાંચવો એજ ખરી કેળવણી છે. કેળવણીની બાબતમાં શાળાઓ ધણું કરી શકે, પરંતુ ખરી કેળવણી જ્ઞાતકેળવણી છે. મનને પુસ્તક વાંચી મનન કરતાં આધકે એજ ખરી કેળવણી. ઉપલબ્ધિ આ વાંચનથી તો માત્ર કાળક્ષેપ થાય છે; કોઈ પણ લાભ થતો નથી. ઉપલબ્ધિ આ વાંચનારાઓ પુસ્તકો ઉઘાડે છે ને ઉપર ઉપરથી નજર કરી જાય છે કે પૂરું વાંચે છે, તોપણ જિંઝા જિતરતા નથી. એ તો ખરી વાન છે કે સર્વે અંથો એકજ રીતે વાંચવાના નથી. બેકન કહે છે તેમ કેટલાક ઉપર ઉપરથી જોવાના છે, કેટલાક વધારે જિંઝા જિતરી વાંચવાના છે, અને કેટલાકનું તો સારી પેઠે મનન કરવાનું છે. માટે મંથ વાંચતા પહેલાં તે કેવી રીતનો મંથ છે તેપર વિચાર કરવો, અને તે ઉત્તમ લાગે તો પરિપૂર્ણ વાંચી તેનું સારું મનન કરવું.

દ્રાબેક્કની ફિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિમાં નીચેની બાબતોનો ખાસ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે:—

(૧) દરેક બાળકની ચોખ્ખતા અને શુદ્ધિબળપર ધ્યાન આપવાની ખાસ જરૂર.

ગુસ્સે થાય છે. ઉપરીને યોગ્ય માન આપી કામ સારું કરી ખુશ કરવાની ટેવ રાખવી, ખુશામત કરી રાજી કરવા ધારવું નહિ.

(૨) વારંવાર બહાનાં કાઢશે મા. કેટલાકને વારંવાર અનેક પ્રકારનાં બહાનાં કાઢવાની ટેવ હોય છે. આથી બૂલ છુપાવાતી નથી. ઉપરીઓ એ તરત સમજી જાય છે.

(૩) ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ વર્ગને સવાલ પૂછતા હોય ત્યારે તમારા ચહેરાથી વિદ્યાર્થીને કંઈ પણ સૂચવશે મા.

(૪) જાણે ધર્મગીતમાંથી કંઈ સૂક્ત ગાતા હોય તેમ એક રાગે ને તાલે છોકરાં પાસે ' ગુડ મોર્નિંગ ' (સવારની સલામ) કહેવડવશે મા. જો છોકરાં સારી રીતે સાથે સલામ કરી શકે નહિ તો તમારે એકલાએ કરવી એ વધારે સારું છે.

(૫) ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ મુલાકાત માટે આવ્યા હોય ત્યારે છોકરો જાણે-તે ખીતાં હોય તેમ અસ્વાભાવિક રીતે ટટાર બેસાડશે મા. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબને એમ ન માલમ પડવું જોઈએ કે છોકરાં તેનાથી ખીએ છે.

(૬) ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ મુલાકાત પૂરી કરીને જાય ત્યારે તમારા બાઈબંધ શિક્ષકો આગળ બળડશે મા કે ' એમણે અન્યાય કર્યો છે ને મારા કામની કદર જાણી નથી. ' ઘણી વાર તેઓ સુધારો કરાવવાના વિચારથી રૂબરૂમાં સખત શબ્દ કહે છે પણ રિપોર્ટમાં તેમાંનું કંઈ દર્શાવતા નથી.

ઑક્ટોબર મહિનાની ૨૦મી તારીખે સર કાયસજી જહાંગીરજી હોલમાં સાંજે સવાર્પાય વાગે (મુખર્ષી ટાઇમ) યુનિવર્સિટી રજીસ્ટ્રારની ચૂંટણી હતી. તેમાં નીચેના પાંચ ઉમેદવારો હતા:—

૧. પ્રોફેસર એફ. એમ. દસ્તુર, એમ. એ.
૨. પ્રોફેસર એ. એલ. ફાવર્ટન, એમ. એ.
૩. પ્રોફેસર એસ. આર. લાંકરકર, એમ. એ.

૪. મિ. ડિ. છ. પાધ્યે, એમ. એ.

૫. મિ. એન. છ. વેલિન્ડર, એમ. એ., એલ. એલ. પી.

ચૂંટણીના નિયમ પ્રમાણે પ્રથમ પાંચે ઉમેદવારો માટે મત લેવાયા, તેમાં પ્રોફેસર ભાંડારકરના મોટી ઓછા, માત્ર બારજ મત આવવાથી તેમનું નામ કાઢી નાખવામાં આવ્યું ને બાકીના ચારને માટે પાછા મત લેવાયા. તેમાં મિ. વેલિન્ડરના મત સર્વથી ઓછા આવવાથી તેમનું નામ કાઢી નાખવામાં આવ્યું. એજ પ્રમાણે પછી પ્રો. કોવર્ન્ટન નીકળી ગયા. છેવટે પ્રો. દરતુર અને મિ. પાધ્યે રહ્યા, તેમને માટે મત લેવાયા. તેમાં પ્રો. દરતુરના ૭૩ ને મિ. પાધ્યેના ૫૪ આવવાથી પ્રો. દરતુર રજીસ્ટ્રાર તરીકે નીમાયા છે. આ ચૂંટણીમાં રસાકસી જમરી હતી અને મિ. પાધ્યેએ મત મેળવવા માટે ઘણા પ્રયાસ કર્યો હતો. પ્રો. દરતુર ઘણાજ પ્રમાણિક અને એકમાર્ગી છે, તેમને તેમના પ્રમાણિકપણાનું કૃણ ઈશ્વરે આપ્યું છે. એ પહેલાજ દેશી રજીસ્ટ્રાર છે ને આવા પ્રમાણિક વિદ્વાન તેજગાએ નીમાવાથી દેશી કામને શોભાવ્યા વિના રહેશે નહિ. એઓ સને ૧૮૯૦ની સાલ લગણુ ભાવનગરની સામગ્રદાસ કોલેજમાં રૂ. ૫૦૦)ને માસિક પગારે ગણિતના પ્રોફેસર હતા; પરંતુ દેશીરાન્યની ખટપટ એમના પ્રમાણિક અને એકમાર્ગી સ્વભાવને ન હચવાથી પાછા સરકારી નોકરીમાં પોતાની મૂળ જગાએ સાયન્સ કોલેજમાં રૂ. ૨૦૦)ને માસિક પગારે સને ૧૮૯૦માં પાછા ફર્યા હતા. હાલ એઓ મુંબઈમાં એલિન્સ્ટન કોલેજમાં ગણિતના પ્રોફેસર છે ને એમને રૂ. ૫૦૦)નો પગાર મળે છે. આ અને બીજા દાખલાઓથી અમાગ વાચકવર્ગને સ્પષ્ટ માલમ પડશે કે પ્રમાણિકપણાનું કૃણ છેવટે ઈશ્વરે આપ્યા વિના રહેતો નથી. માટે સ્વર્કર્તવ્ય ખરાબર કરવું અને સન્માર્ગે ચાલવું એજ ઉદ્દેશ દરેક જણે સખવે જોઈએ. કર્તવ્યતાના સંઘર્ષમાં એક રાગએ નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે:—

तपदि विलययेतु राज्यलक्ष्मीरुपरिपतन्त्वधवा कृपाणधारा ।

अपहरतुतरां शिरः कृतान्तो मम तु मनो न मनामपेतु धर्मात् ॥ ૧ :

રાન્યલક્ષ્મી તાકાગ નાશ પામે કે મારા ઉપર નરવારની ધારા પડે

બાહ્ય (બહારની) છે અને એક આંતર (અંતરની) છે. હાથ, પગ, વાણી, વાયુ, અને ઉપરથી એ પાંચ કર્મેન્દ્રિય કહેવાય છે; કેમકે એવડે કર્મ કરાય છે. આંખ, નાક, કાન, જીભ, અને ચામડી એ પાંચ બાહ્યેન્દ્રિય છે અને મન આંતર ઇન્દ્રિય છે. એ છ જાનેન્દ્રિય કે છુદ્ધીન્દ્રિય કહેવાય છે; કેમકે એવડે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે.

एकादशेन्द्रियाण्याहुर्यानि पूर्वे मनीषिणः ।

तानि सम्यक् प्रवक्ष्यामि यथावदनुपूर्वशः ॥

श्रोत्रं त्वक् चक्षुषी जिह्वा नासिका चैव पञ्चमी ।

वायુपस्थं हस्तपादं वाक् चैव दशमी स्मृता ॥

बुद्धीन्द्रियाणि पञ्चैषां श्रोत्रादीन्यनुपूर्वशः ।

कर्मेन्द्रियाणि पञ्चैषां वाय्वादीनि प्रचक्षते ॥

एकादशं मनो ज्ञेय स्वगुणेनोभयात्मकम् ।

यस्मिन् જિતે જિતાવેતૌ ભવતઃ પञ્ચકૌ ગણૌ ॥

મન એ અગીઆરમી ઇન્દ્રિય છે અને સંકલ્પથી કર્મેન્દ્રિય અને જ્ઞાનેન્દ્રિય બંનેને પ્રવર્તાવે છે, માટે એને ઉભયાત્મક કહ્યું છે. મનના સંકલ્પ વગર કોઈ પણ ઇન્દ્રિય કામ કરતી નથી અને મન જિતાયા વિના કોઈ પણ ઇન્દ્રિય જિતાતી નથી. મન અને ઇન્દ્રિયના સંયોગ વગર પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થતું નથી. સંસ્કૃત નૈયાયિકા કહે છે કે 'આત્મા મનમા સંયુજ્યતે

મન ઇન્દ્રિયેણ ઇન્દ્રિયમર્થેન તતઃ પ્રસક્ષમ્,' આત્મા મનની સાથે, મન ઇન્દ્રિયની સાથે, અને ઇન્દ્રિય પદાર્થની સાથે જોડાય છે, એટલે પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. પ્રાણીમાત્રને ધ્મિરે ઇન્દ્રિયો આપી છે તેથી તેઓ સાં-ભળે છે, જુએ છે, સુએ છે, સ્પર્શે કરે છે, અને સ્વાદ ચાખે છે. પણ છ-તર પ્રાણી કરતાં મનુષ્યને વધારે ઉચ્ચ શક્તિ બક્ષી છે. એ શક્તિ તે વિ-

આરક્ષિત કે પુદ્ધિ છે. એ શક્તિ એક માનસિક નેત્ર છે, અને ધૃતર પ્રાણીને વશ કરનારી અને મનુષ્યને સર્વ પ્રાણીમાં શ્રેષ્ઠ બનાવનારી છે. એ શક્તિ સર્વ મનુષ્યમાં હોય છે, પણ નૈયાયિક તેનો બરાબર ઉપયોગ કરી શકે છે. આ શક્તિવડે તે વિશેષ જાણતો અને હકીકતો એકઠી કરે છે, તેના વર્ગ જાંધી શકે છે, અને તે ઉપરથી સામાન્ય નિયમો તારવી શકે છે. અમુક પદાર્થ તપાસવાથી તેના ગુણ વિશે આપણને જ્ઞાન થાય છે, એટલુંજ નહિ, પણ એજ વર્ગના ઘણા પદાર્થો તપાસવાથી એવું પણ જ્ઞાન થાય છે કે એ વર્ગના સર્વ પદાર્થોમાં આવજા ગુણ હોવા નોઈએ. આપણે આખના બળવડે ‘આ ઘોડાને ચાર પગ છે,’ ‘સરખા પર્વત તાલુકામાં આવે છે’ એટલુંજ કહી ચક્રતા નથી, પણ જો આપણું અવલોકન વિસ્તીર્ણુ હોય તો એમ પણ કહીએ છીએ કે ‘સઘળા ઘોડાને ચાર પગ છે,’ ‘સઘળા પર્વતો વાઢળાં આવે છે.’ આવાં વાક્યોમાં વિશેષણો ‘આ,’ ‘પેલો,’ ‘કેટલાક,’ વગેરે, તેમજ ‘સઘળા,’ ‘તમામ,’ ‘સર્વ,’ ‘બધા,’ વગેરે જ્ઞાનમાં રૂપિત લાપક છે. પહેલાં બે વાક્યો વિશિષ્ટ વાક્યો છે અને છેલ્લાં બે વાક્યો સાર્વત્રિક વાક્યો છે. વિશિષ્ટ જ્ઞાનપરથી સાર્વત્રિક જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે; અને એજ જ્ઞાન શાસ્ત્ર કહેવાય છે. વિશિષ્ટ હકીકતો એકઠી કરવાથી તથા તેની વર્ગણી કરવાથી જ સાર્વત્રિક જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે તે જ્ઞાન, તેમજ જે રીતે એ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે તે રીત, બંનેનો શાસ્ત્ર શબ્દના અર્થમાં સમાવેશ થાય છે.

હવે વિષયપરત્વે શાસ્ત્રના અનેક વિભાગ થાય છે, તે દરેક વિભાગને પણ તે વિષયનું શાસ્ત્ર કહે છે. જો અદ્યક્ષ વિશે વિશિષ્ટ હકીકતો જોઈ જોઈને સાર્વત્રિક નિયમો તારવી કાઢીએ તો એ શાસ્ત્ર ખગોળશાસ્ત્ર કહેવાય છે. એજ પ્રમાણે પૃથ્વીના પદ વિશે વિશિષ્ટ જાણતો જ્ઞેવાથી જૂસ્તર-વિદ્યાનું શોધન કરી શકાય છે, એને જૂસ્તરશાસ્ત્ર કહે છે. જાડ વિશે એવી રીતે સાર્વત્રિક નિયમો કાઢી શાસ્ત્ર બનાવાય છે, તેને યનસ્પતિશાસ્ત્ર કહે છે. એજ પ્રમાણે તર્ક કે વિચાર વિશે વિશિષ્ટ જાણતો જોઈને જ સાર્વત્રિક નિયમોનું સંશોધન કરવામાં આવે છે, તેને તર્ક કે ન્યાયશાસ્ત્ર કહે છે.

સંક્ષેપમાં પુનરાવર્તન કરી જઈએ તો હરકોઈ બાજુ કે આન્તર વિષય ઉપર ઇંદ્રિયોના વ્યાપારથી જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. એ જ્ઞાન અમુક વિષયની વિશિષ્ટ કે થોડી બાજુઓને લગતું હોય તો વિશિષ્ટ જ્ઞાન કહેવાય છે, અને સાર્વત્રિક હોય, એટલે સર્વ બાજુઓને લાગુ પડતું હોય તો સાર્વત્રિક જ્ઞાન કહેવાય છે. આ સાર્વત્રિક જ્ઞાન તેજ શાસ્ત્ર. શાસ્ત્રના વિષયપરથી ભિન્ન ભિન્ન વિભાગ થાય છે, અને જે વિષયને લગતું શાસ્ત્ર હોય તે તે વિષયનું શાસ્ત્ર કહેવાય છે. આવી રીતે તર્ક કે વિચારોનું જે શાસ્ત્ર તે તર્કશાસ્ત્ર કે ન્યાય-શાસ્ત્ર કહેવાય છે.

સામાન્ય જ્ઞાન.

પવનની દિશા બતાવનાર યંત્ર.

આ યંત્રનો નમુનો વર્ગમાં છોકરાંની રૂબરૂ બનાવી તેમને યંત્રની રચના તથા ઉપયોગ સમજાવી શકાશે.

નમુનો બનાવવાને જોઈતી વસ્તુઓ—એક લાકડાનો કડકો, બડો પત્તીનો કાગળ, ગુંથવાનો સોયો, પાતળો પુલ્સકેપ કાગળ, ચપ્પુ, કાતર, તથા પલાળેલો ગુંદર.

નમુનો નીચે મુજબ બનાવી શકાશે:—

અ. લાકડાના કડકાને છોલીને તેનો શંકુ બનાવવો.

વ. આ શંકુની ટાંચે સોયો ઘોંચવો.

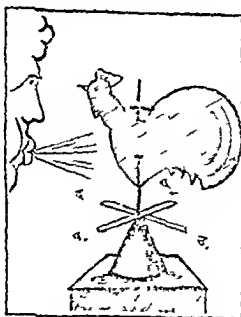
ક. બડો કાગળની એ લંબચોરસ પટ્ટીઓ કાપી કાઢી, તે એક બીજા ઉપર કાટખૂણે રાખી, મધ્યમાં કાણું પાડી સોયામાં સ્થિર રહે એવી રીતે બેસવવી.

દ. પાતળા પુલ્સકેપ કાગળની ચાર નાની ઇબરણીઓ કાપી કાઢી તે ઉપર ચાર દિશાનાં નામ લખવાં. પછી શંકુ જે સ્થિતિમાં મૂક્યો હોય તે સ્થિતિમાં બડો કાગળની પટ્ટીઓના હાથા જે દિશામાં આવે તે મુજબ તે હાથા ઉપર ઇબરણીઓ ચોટવી.

- ક. જાડા કાગળ ઉપર ફૂકડાનું ચિત્ર કાઢવું. ચિત્રમાં પૂંછડી તરફનો ભાગ પહોળો રાખવો. પત્રી આ પક્ષી (ચિત્ર) કાગળમાંથી કાપી કાઢવું, અને તે સોયાની ટોચે એવી રીતે જોડાવું કે પવન લાગવાથી ફરે.
- ખ. આવી રીતે તૈયાર થયેલો નમુનો તેજ સ્થિતિમાં એક પેટી ઉપર મૂકવો.

હવે આમાં પક્ષીને જે દિશામાંથી ફૂક મારી પવન આપવામાં આવશે તે દિશામાં તેનું મોટું આવશે.

આ નમુનામાં લાકડાનો ચક્ર મિનારો, ટોડો, અથવા શિખર દર્શાવે છે અને પેટી મકાન દર્શાવે છે. યત્રમાં ફૂકડાનો નમુનો, સોયો, વગેરે મોટા કદના રાખવામાં આવે છે. મિનારાની ટોચે આ યત્ર રાખવાથી જે દિશામાંથી પવન વાનો હોય તે દિશામાં ફૂકડાનું મોટું આવે છે, એટલે ફૂકડાનું મોટું જે દિશામાં હોય તે દિશામાંથી પવન વાય છે એમ મનજવું. આવાં યંત્રો મોટાં શહેરોમાં મિનારાની અથવા મોટા મકાનોની ટોચે રાખેલા હોય છે અમદાવાદમાં આવું યત્ર મ્યુનિસિપલ મકાનની ટોચે છે.

જૂની રાજધાનીનું શહેર છે અને માટીનાં વાસણ બનાવવાના, કાસાનો માસ બનાવવાના, વગેરે હથોથોને માટે પ્રસિદ્ધ છે. કોએ બદરે થઈને તેનો માત પરદેશખાતે ચડે છે નાગાસાકી એ બદર છે પહેલા યુરોપનો જાપાન સાથેનો સરળો વ્યાપાર એ બદર સાથે ચાલતો તે જાપાનનું એક મુખ્ય ખાડ છે. આયોમોરી અને નાયગાટા એ બીજા મુખ્ય ગહેરા છે

વ્યાપાર—પાછલા વીસ વર્ષમાં જાપાનનો વ્યાપાર પાંચગણો વધ્યો છે કાચુ રેશમ, સૂતર, કાશી, ચોખ્ખા, ચા, અને દિવાસળીઓ પરદેશખા તે જાય છે, અને રૂ, ખાડ, આસતેલ, ખોળ, અને સાચા પરદેશથી આવે છે. સને ૧૯૦૦ ની સાલમાં કુલ ૫ કરોડ પાઉંડના માનનો વ્યાપાર જાપાનમાં ચાલ્યો હતો, તેમાં ૨,૯૦,૦૦૦,૦૦ પાઉંડ માત્ર પરદેશખાનેથી આવ્યો હતો.

નિશાળમાં બનતા અકસ્માત.

નિશાળમાં કોઈ કોઈ વખત અમુક પ્રકારના અકસ્માત બને છે આ અકસ્માત એવા છે કે તે સમગ્રી શિક્ષકને સાધારણ જ્ઞાન હોય તો ઇકતરની કચિતજ જરૂર પડે જો શિક્ષકને ઇનાજની માટિતી હોય અને સાધન તૈયાર હોય તો તે દરદીની વેદનામાં ધણો ઘટાડો કરી શકે. આ હેતુથી નિશાળમાં બનતા સાધારણ અકસ્માત, તેના કારણો, તે સમયમાં ચોજવાના ઇનાજો, તથા તેને માટે નિશાળમાં તૈયાર રાખવાના સાધનો નીચે દર્શાવ્યા છે —

૧. મૂર્ચ્છા—આ ઇકતરનું એક ધણજ સાધારણ દરદ છે ચોખ્ખી હવાની આવજ નહિ હોવાથી, લામો વખત જામ રહેવાથી, અતિશય શ્રમથી, ખરાબ ખોરાકથી, જોઈએ તેટલો પુષ્ટિકારક ઓગક નહિ મળવાથી, ખીકથી, ખૂખથી, કે રક્તઆવથી આ દરદ ઉત્પન્ન થાય છે આ દરદમાં દરદીનો ચહેરો એકદમ શીકા પડે છે અને તેને કપાતે ચીકણા પરીનો જરવા માટે છે, જો તે જામો હોય તો એક બે મિનિટ લથડીઆં ખાય છે અને બેગો હોય તો તેને બેચેની થાય છે, શ્વાસ જોરમાં હોય છે અને પૂ-

રા લેવાનો નથી, અને થોડી વારે તે બેભાન થાય છે આવે પ્રસંગે દરદી-
ને જાનીનપર સુવાડવો અને તેનું માથુ તથા ખભા ઊંચા મળના પછી
મળા અને જાની આગળના મૂકાના મધ દીના કરના અને મ્હોપર ધીમે
ધીમે થોડુ થોડુ ઠુ પાણી છાટવુ પાણી વધારે ઘટનાથી લૂગડા પનળી
દરદીને શરદી થનાનો સમય છે દરદીને તાજી હવા મળે માટે તેની આ-
ગળામ ખીજન ઠોકરાને ઊભા રહેના દેના નહિ પાણી છાટયા પછી દર-
દીને ઍમોનિયા કાર્મ અથવા લીકર ઍમોનિયા * સુવાડવો, અને તેને જા-
ન આવે એટલે ચ્હા કે ગારી આપના

૨ નસકોરી ફૂરવી—આ પણ એક સાધાણુ દરદ છે મગજ
ગમી થકી જવાથી આ દરદ ઉત્પન્ન થાય છે આ દરદમા દરદીના નસકો
રામાથી લોહી વહેના માટે છે આવે વખતે દરદીનુ માથુ ઊંચુ રાખવુ,
તેના ગળાની આમપાસનુ લૂગડુ લીકુ કરવુ, ઠા પાણીના પેતા તેના ક-
પાળ તથા ગરદન ઉપર મૂકના, અને થોડી મિનિટ હાથ ઊંચા લઈ માથા
ઉપર રખાવવા તેો નાજ નર્મીમના દેવુ નહિ, કાગલુકે તેમ કરનાથી બ-
ધાઈ ગેની લોગીની ગારી નીકળી જાય છે જે આ લોહીની ગારો કાઢી
નાખનામા ન આવે તો તે દુઆની ગરજ મારે છે અને તાજી લોહીને ની-
કળાનો રસ્તો બંધ કરે છે આથી મધારે લોહી નીકળવુ મધ થાય છે
ઝીણી માગી સુવાડવાથી કે મગજ ઉપર ચોપડનાથી અથવા મગજ ઉપર
ઠા પાણીની ધાર મરવાથી પણ ઘણી વાર લોહી નીકળવુ બંધ થાય છે

૩ વાગવું કે પછડાવું—પડી જવાથી કે ઠઈ વાગવાથી શરીર
ઉપર ચક્રમા ડોકે છે જે આ ચક્રમા રહેજ હોય તો બીના લૂગડા અ-
થવા વાદળીથી ઠુ પાણી લગાડવુ જે વધારે વાગ્યુ હોય તો ફનાનીનો ક-
ડોર લઈ તે ઉપર ઉઘુ પછી રેડવુ અને પછી તે નાઓસીને જ્યાં વાગ્યુ
હોય તે ભાગ તેમડે ચેવવો વધારે વાગવા અથવા પછડાવાથી ચામડી પા

* આ દવાઓ શહેરના બજારોમાંથી મળી શકશે જ્યાં ન મળે ત્યાં
તેને બંને એક શી ધીમા નવમાર અને ચૂનો વાગી બેગા કરી તેમા થોડુ
પાણી નાખી સખન જૂથ મારી રાખવો આમાંથી ઍમોનિયા આવડ ની-
કલે છે તે સુવાડવાથી પણ કામ સરશે

જૂની રાજધાનીનું શહેર છે અને માટીનાં વાસણ બનાવવાના, કાંસાનો માલ બનાવવાના, વગેરે ઉદ્યોગોને માટે પ્રસિદ્ધ છે. કોળે બંદરે થઇને તેનો માલ પરદેશખાતે ચડે છે. નાગાસાકી એ બંદર છે. પહેલાં યુરોપનો જાપાન સાથેનો સઘળો વ્યાપાર એ બંદર સાથે ચાલતો. તે જાપાનનું એક મુખ્ય બાઈ છે. આયોમોરી અને નાયગાટા એ બીજાં મુખ્ય શહેરો છે.

વ્યાપાર—પાછલાં વીસ વર્ષમાં જાપાનનો વ્યાપાર પાંચગણો વધ્યો છે. કાચું રેશમ, સૂતર, કાશી, ચોખ્ખા, ચૂડા, અને દિવાસળીઓ પરદેશખાતે જાય છે; અને રૂ, ખાંડ, આસતેલ, ખોળ, અને સાંચા પરદેશથી આવે છે. સને ૧૯૦૦ ની સાલમાં કુલ ૫ કરોડ પાઉંડના માલનો વ્યાપાર જાપાનમાં ચાલ્યો હતો, તેમાં ૨,૯૦,૦૦૦,૦૦ પાઉંડ માલ પરદેશખાતેથી આવ્યો હતો.

નિશાળમાં બનતા અકસ્માત.

નિશાળમાં કોઈ કોઈ વખત અચૂક પ્રકારના અકસ્માત બને છે. આ અકસ્માત એવા છે કે તે સંબંધી શિક્ષકને સાધારણ જ્ઞાન હોય તો ઘટતરની કાર્યવિતજ જરૂર પડે. જો શિક્ષકને ધ્યાનની માહિતી હોય અને સાધન તૈયાર હોય તો તે દરદીની વેદનામાં ધણો ઘટાડો કરી શકે. આ હેતુથી નિશાળમાં બનતા સાધારણ અકસ્માત, તેનાં કારણો, તે સંબંધમાં યોજવાના ધ્યાને, તથા તેને માટે નિશાળમાં તૈયાર રાખવાનાં સાધનો નીચે દર્શાવ્યાં છે:—

૧. મૂર્ચ્છા—આ ઇકર્શનું એક ધણુંજ સાધારણ દરદ છે. ચોખ્ખી દવાની આવજ નહિ હોવાથી, લાંબો વખત ઊભા રહેવાથી, અતિશય શ્રમથી, ખરાબ ખોરાકથી, ભેંઈએ તેટલો પુષ્ટિકારક ખોરાક નહિ મળવાથી, ખીકથી, ખૂબથી, કે રક્તઆવથી આ દરદ ઉત્પન્ન થાય છે. આ દરદમાં દરદીનો ચહેરો એકદમ શીકો પડે છે અને તેને કપાળે ચીકણા પરીતો જરવા માડે છે; જો તે ઊભો હોય તો એક બે મિનિટ લમડીઆં ખાપ છે અને બેઠો હોય તો તેને બેચેની થાય છે; શ્વાસ જોરમાં હોય છે અને પૂ-

થઈ પાછો બેસાત થશે. થોડા વખત પછી તેને ઘણું કરીને ઉલટી થશે અને ત્યારપછી તે ધીમે ધીમે ઠેકાણે આવતો જશે. આવે પ્રસંગે દરદીને ચતો સુવાડવો, તેનાં બધાં લૂગડાં ઢીલાં કરવાં, તેના શરીરે ગરમ લૂગડાં વિંટાળવાં, અને પગ ગરમ કરવા. પછી તેને પુષ્કળ તાજી હવા લેવા દેવી અને નિરાતે સુવા દેવી.

૭. કરમોડ ખાવી—પડી જવાથી કોઈ છોકરાનો હાથ કે પગ કરમોડાઈ ગયો હોય તો કરમોડાયલા અવયવને બરાબર ઠેકાણે લાવી બિલકુલ હાથ્યા આથ્યા વિના સ્થિર રાખવો. ત્યારપછી તે ઉપર બરફ અથવા ફૂંડ પાણીમાં બોળેલી વાઙ્ગી મૂકવી; અથવા બની શકે તો કરમોડાયલા અવયવને ફૂંડ પાણીના નળ નીચે રાખી પહેલાં ધીમે ધીમે અને પછી દરદી સહન કરી શકે તેટલા જોરમાં પાણી ટપકવા દેવું. પછી તે ઉપર મજબૂત પાટો બાંધવો.

આંખમાં કંઈ બાહ્ય પદાર્થ જવો—આવે પ્રસંગે દરદી પાસે થોડો વખત આંખ મીંચાવી રાખવી. તેથી આંખમાં આંસુનું પાણી એકઠું થઈ પેટેસો પદાર્થ ધોવાઈ નીકળી જશે. આ પ્રમાણે કરવાથી પદાર્થ નીકળી ન જાય અને તે ઉપલા પોપચાની નીચે હોય તો દિવાસળી અથવા હોલર પોપચા ઉપર રાખી, પાંપણ પકડીને ધીમેથી પોપચું ઉઘટાવી, નીચેનો ભાગ ઉઠાડી પાણીમાં બોળેલા રાણુના કપડાથી સાફ કરવો. જો પદાર્થ નીચલા પોપચાની નીચે હોય તો તે પોપચું ધીમેથી નીચે ખેંચી તેની તળેનો ભાગ ઉપર જણાવ્યા મુજબ સાફ કરવો.

૮. નાકમાં કંઈ બાહ્ય પદાર્થ જવો—જો એક નસકોરામાં પદાર્થ પેટે હોય તો બીજાં નસકોરો મજબૂત દબાવી ખૂબ જોરથી નર્સીંગવું, એટલે પેટેસો પદાર્થ નીકળી જશે. આમ કરવાથી તે ન નીકળે તો દાઝારને બોલાવવો.

—૧૦. કાનમાં કંઈ બાહ્ય પદાર્થ જવો—આવે વખતે ટાંકણી, વાળો, અથવા એવી બીજી અણીવાળી વસ્તુ કાનમાં ધાવવી નહિ, કારણ કે તેથી કાનના પડાને તુકસાત લાગવાનો સંભવ છે. કાંકરી, લખોદી, પત્થર પેનનો કઠકો, કે એવી બીજી કઠણ વસ્તુ કાનમાં ગઈ હોય તો ગરમ

પાણીની પીચદારી મારવી. જે કંઈ જીવડું કે પોચી વસ્તુ અંદર ગઈ હોય તો જે કાનમાં તે ગઈ હોય તે કાન ઉપર રહે એવી રીતે માથું રખાવવું, અને કાનમાં ગલીસેરાઈન કે મીઠું તેલ મકવું. આથી જીવડું અથવા પોચો પદાર્થ તરીકે ઉપર આપશે.

૧૧. આંખપર મુકકો કે ફટકો લાગવો—જે આંખપર ભારે મુકો કે ફટકો લાગ્યો હોય તો આંખને અડકવું નહિ. તરતજ દાકતર કે વૈદ્યને બોલાવવો અને તે આવે લાંસુધી દરદીને અંધારી ઓરડીમાં રાખવો. સખત વાગવાથી વખતે આંખ જવાની બીક રહે છે માટે આવે વખતે હાંશિયાર દાકતરની સલાહની જરૂર છે. જે ફટકો સખત ન હોય તો આંખપર પાટો બાંધવાથી આરામ થઈ જશે.

૧૨. ફ્રાક્ચરસનું ઓર—છોકરાં કોઈ કોઈ વખત દિવાસળી મહોમાં ધાલી ચૂસે છે તેથી પ્રથમ ગળામાં બળતરા થાય છે, પછી ખૂબ તરસ લાગે છે, અને કોઈ કોઈ વખત ઉલટી થાય છે. આવે પ્રસંગે દરદીને ઉલટી થાય એવું ઓસડ આપવું. એક ચમચો વાટેલી રાઈ અથવા દળેલું મીઠું એક પ્યાલો ઉઠા પાણીમાં આપવાથી ઉલટી થશે. ઉલટી કરાવ્યા પછી દરદીને બારલી વોટર આપવું.

૧૩. જીવડાનો ડંશ—જે ધામાં ડંશનો કટિ રહ્યો હોય તો તે એકદમ કાઢી નાખવો. ત્યારપછી ધા ઉપર જરા સાલ વોલેટાઇલ (સ્પિરિટ ઓફ મોનિયા ઍરોમેટિક) લગાડવું. જે દરદીને ખૂબજ આવી હોય તો તેને એક પ્યાલો પાણી લઈ તેમાં એક ચમચો સાલ વોલેટાઇલ નાખી પાઈ દેવું.

નિશાળોમાં ઘણું કરીને ઉપર જણાવેલા અકસ્માત બને છે. આ અકસ્માત માટે ઉપર ઇલાજ બતાવ્યા છે તે શિક્ષકથી બની શકે તેવા છે, અને સાધનો પણ ઓછે ખર્ચે નિશાળમાં રાખી શકાય તેમ છે. એક જગ્યાથી બીજી જગ્યાએ સ્થેત્રાઈથી લઈ જવાય એવી એક નાની પેટી બનાવવાથી તેમાં જુદી જુદી સીસીમાં સ્લા, કાફી, ખાંડ, આરાદટ, * બેળ, મીઠું, તેલ, ઘઉંનો લોટ, વાટેલી રાઈ, દળેલું મીઠું, બારલી વોટર, * દરત ઓઈલ તથા સાલ વોલેટાઇલ * અધોળથી પાણેર સુધી વજનમાં રાખી શકાશે,

અને લૂગડાના પાટા, ફલાલીના ફેડકા, વાદળી, સિન્ટ, રૂ, તથા બે ત્રણ ગરમ લૂગડાં છૂટાં રાખી શકાશે. આ બધાનું ખર્ચ બે ત્રણ રૂપિયાથી વધારે પડશે નહિ, અને આવા અકસ્માત કવચિતજ બને છે માટે તેટલો સામાન ઘણી મુદત ચાલશે. આવાં સાદિસ રાખવાથી શિક્ષક કોઈ કોઈ વખત છોકરાંને ઘણી મદદ કરી શકશે.

શિક્ષકોને સૂચના.

૧. દરરોજ કામ શરૂ કરતા પહેલાં શિક્ષકે પોતાના વર્ગનાં છોકરાંના હાથપગ તથા લૂગડાં તપાસવાં તેમજે દ્વાથે પગે નખ વૃદ્ધિ અથવા ખીજ કોઈ જાતની શરીર તથા લૂગડાં સંબંધી અસ્વચ્છતા માત્રમ પડે તો કપડો આપવો. વળી તેમની ચોપડીઓ, સ્વેટર, કક્ષો, ખડિયા, વગેરે પણ તપાસવાં. આમાંની કોઈ જરૂરની વસ્તુ તેઓ નિશાળમાં ન લાગ્યાં હોય અથવા અસ્વચ્છ રાખી હોય તો તેમને ટાકવાં. આવી રીતે થોડા દિવસ નિયમિત રીતે તપાસ રાખવાથી અને કપડો આપવાથી છોકરાંને સ્વચ્છ રહેવાની તથા નેઈર્લી વસ્તુઓ લઈને નિશાળમાં આવવાની ટેવ પડશે. શરૂઆતમાં શિક્ષકનો કેટલોક વખત જરૂર અને તેને તરદી પણ પડશે, પરંતુ પાછળથી તેને વિશેષ તજવીજ કરવાની રહેશે નહિ.

૨. પાક ચાલતો હોય તે દરમ્યાન કોઈ છોકરો વાંકોચૂકો બેઠો હોય તો તેને ટાકવો. જોટલી વાર ટાકવાની જરૂર પડે તેટલી વાર તેમ કરવું, પરંતુ કોઈ છોકરાને એક ક્ષણ પણ વાંકો બેસવા દેવો નહિ. થોડા દિવસ નિયમિત રીતે આ પ્રમાણે કરવાથી છોકરાંને સીધા બેસવાની ટેવ પડશે અને શિક્ષકને પાછળથી ઝાઝી તરદી પડશે નહિ. પાક વખતે છોકરાં ચોપડી બરાબર રાખે છે કે નહિ તેની પણ શિક્ષકે તપાસ રાખવી અને તેમ કરવાની ટેવ પાડવી.

૩. મ્હોતો પાક ચાલતો હોય તે વખતે બધાં છોકરાંની નજર શિક્ષક તરફ હોવી જોઈએ, અને બધાં છોકરાં પાડમાં લક્ષ આપે છે કે નહિ તે શિક્ષકે બરાબર જોવું જોઈએ. ઘણી જગ્યાએ શિક્ષકો પાડ શિખવના

હોય છે અને ખૂણેખોગરે બેઠેલા છોકરા વાનો કરતા, તોફાન કરતા, આગ પડેલા, કે હાથતા હોય છે. આ પ્રમાણે થવું ન જોઈએ. શિક્ષકે પોતાનો પાઠ એવો રસિક કરવો જોઈએ કે બાળકો તે સાંભળવાનું મન થાય. આમ છતાં કંઈ છોકરો ધ્યાન ન આપે તો માલમ પડે તો તેની શિક્ષકે તપાસ રાખવી અને તેને રોકવો.

૪. વર્ગમાં છોકરાંને જરા પણ અવાજ કરવા દેવાં નહિ. કેટલાક શિક્ષકો પોતાના વર્ગમાં અવાજ થાય છે એમ જાણે છે છતાં અટકાવતા નથી. શિક્ષકે કાને અવાજ પડે કે તરત તેનો અટકાવ કરવો જોઈએ.

૫. કેટલીક જગ્યાએ શિક્ષક કેટલાંક છોકરાંનું કામ તપાસતો હોય છે અથવા છેલ્લાં છોકરાંને સુધારવામાં રોકાયેલો હોય છે તે વખતે બાકીનાં છોકરાં બેસી રહેલાં જોવામાં આવે છે. આમ થવું ન જોઈએ. આવે વખતે તેમને કંઈ પણ એવું કામ આપવું જોઈએ કે તેમનો વખત નકામો ન જાય. વળી શિક્ષક પાટિયાપર કંઈ કામ કરવાને રોકાયેલો હોય છે ત્યારે પણ છોકરાં સુંદર બેસી રહેલાં જોવામાં આવે છે. શિક્ષકે પોતાનું પાટિયાપરનું કામ એવી રીતે કરવું જોઈએ કે છોકરાં પણ સાથે રોકાયેલાં રહે. છોકરાંને ત્યારે કંઈ કામ હોતું નથી ત્યારે તેઓ સ્વાભાવિક રીતે અવાજ અથવા તોફાન કરે છે, માટે વર્ગમાં આખો વખત તેમને રોકાયેલાં રાખવાં જોઈએ.

૬. છોકરાં જ્યાંસુધી વર્ગમાં હોય ત્યાંસુધી શિક્ષકનો તેમનાપર અંકુશ હોવો જોઈએ, અને અંકુશ રાખવાની શિક્ષકમાં શક્તિ છે એમ છોકરાંની ખાતરી થવી જોઈએ. શિક્ષકે છોકરાંને જે કામ કરવા આપ્યું હોય તે નિયમિત રીતે લેવું જોઈએ, અને તે નિયમિત રીતે કામ લે છે એવી છોકરાંની ખાતરી થવી જોઈએ. દરેક લેખી કામમાં શિક્ષકે ભૂલો સુધારી તારીખ નાખી સહી કરવી જોઈએ. કંઈ કામમાં છોકરાં ભૂલો કરે તો જ્યાંસુધી ભૂલો સુધરે નહિ ત્યાંસુધી તે ફરી ફરીથી સુધારીને તેમની પાસે લખાવવું. શિક્ષકે યાદ રાખવું કે છોકરાંને શ્રેષ્ઠ કામ કરવાની જ્યાંસુધી દરજ્જા પાડવામાં આવશે નહિ ત્યાંસુધી તેઓ શ્રેષ્ઠ કામ કરશે જ નહિ.

૭. વર્ગ બદલતાં, પાણી પીવા જતાં, અથવા ઘેર જતાં છોકરાં બહાર દારમાં જોઈ એકની પૂંકે, માથું સીધું રાખીને, હાથ બાજુએ રાખી-

ને, અને સાથે પગ ઉપાડીને ચાલે એવી તજવીજ રાખવી. જો કોઈ છોકરાં બરાબર ન ચાલતાં હોય તો તેમને ટેકવ્યાં.

ઉપરની સૂચનાઓ શિક્ષકને વર્ગમાં કામ કરવાના સંબંધમાં છે. આ સૂચનાઓને અનુસરીને શિક્ષક ચાલશે તો તે પોતાના વર્ગનાં છોકરાંને સ્વચ્છ રહેવાની, નિયમિત રીતે કામ કરવાની, તથા પોતાના કામમાં બરાબર લક્ષ આપવાની ટેવ પાડશે. આ જાતની ટેવો આગળ જતાં તેમને ઘણી ઉપયોગી થઈ પડશે અને તે વખતે તેઓ પોતાના સુમાર્ગદર્શક શિક્ષકને સંભારશે.

વાઝડ્રિલ.

ડ્રિલ ૨ છ--૬મ્મે દસની.

નાનાં બાળકોને લાકડાના ૬મ્મેદસથી આ ડ્રિલ કરાવવામાં આવે છે. આ ૬મ્મેદસ લંબાઈમાં આસરે ૮ ઇંચના અને ઘેરાવામાં આસરે ૩ ઇંચના હોય છે. તેનો આકાર નાનાં ધાવણાં બાળકો હાથમાં લાકડાના ધુધરા વગાડે છે તેના જેવો હોય છે. તે તોલમાં આસરે ૭ રૂપિયાભાર હોય છે.

નાનાં બાળકોને એક કલાકનો પાઠ ચલાવ્યા પછી અગર એવે બીજા અનુકુળ પ્રસંગે નીચેનું બાળગીત બોલતાં બોલતાં અને નિયમિતપણે પોતાના 'પગ ઉપાડતાં શિક્ષકે વર્ગની બહાર ડ્રિલ કરવાની મુકરર કરેલી જગાએ સર્જનવાં:—

બાળગીત.

પાઠ આપણો પૂરો થયો ને, ચાલો સરવે હારોહાર,
ડાબો પગ ઉપાડો પહેલો, જમણા પૂંડે મૂકો સાર.
ધીમે ધીમે ચાલો સરવે, નજર સહુ સામી રાખો,
સંભાળી સંભાળી ચાલો, હાર નહીં તોડી નાખો.
જોગા-આપણી આ આવીને, ચોમો સરવે હામોહામ,
રીધા સરવે પગ રાખીને, કરીએ આપણુ મનથી કામ,
ધીમે ધીમે ખસી ખસીને, હાથ પસારો બેડ પાસે,
નીચા મૂકી હાથ તમારા, નવ રહેશે વાંસે વાંસે.

બાળકો આવીને હારમાં ઊભાં રહે એટલે ડમ્બેલ્સની પેટીમાંથી ડમ્બેલ્સ વહેંચવા. દરેક બાળકના હાથમાં બધ્મો ડમ્બેલ્સ આવે એટલા ડમ્બેલ્સ હોવા જોઈએ. જો ડમ્બેલ્સની સંખ્યા કમી હોય તો જોઈલાંને પહેંચી શકે તેટલાંજ બાળકો રાખવાં તે બાકીનાંને પછીથી દિલ કરાવવી.

ડમ્બેલ્સની પેટી પહેલા અગર છેલ્લા નંબરના બાળકની પાસે તેના હાથ પહેંચી શકે તેટલે અંતરે ખુલી મૂકવી. હવે આ બાળકે પોતાની જગાએ રહીને બે હાથવડે તેમાંથી બે ડમ્બેલ્સ કાઢવા, અને પોતાની પાસેના નંબરને આપીને સલામ કરવી. ત્યારપછી બીજાએડીજીએ, ત્રીજાએ ચોથાને, એમ છેક છેલ્લા નંબર સુધી તે ડમ્બેલ્સ આપતા જવું. આ દરમ્યાન પેટીની પાસેના છોકરાએ પેટીમાંથી કાઢતા જવું અને બધાંને પહેંચી રહે ત્યાં સુધી એક પછી એક આપતા જવું. ડમ્બેલ્સ આપતી વખતની બહુ ઝડપથી ચાલતી કૃતિથી બાળકોમાં ઉત્તમ પેદા થાય છે. તેઓ નિયમિતપણું શીખે છે ને તેમને શિક્ષકની આજ્ઞા પાળવાની ટેવ પડે છે.

ડમ્બેલ્સ આપ લે કરવાનું કામ છોકરાં જરાજર શીખે ત્યારપછી તેની જુદી જુદી રમતો નીચે મુજબ શિખવવી:-

રમત ૧લી.

શિક્ષક મોટે અવાજે “તૈયાર થાઓ” એ શબ્દો બોલે તેની સાથેજ છોકરાંએ પોતાના પગની પાનીઓ એકબીજાને અડકાડી પગનાં ચાપુઆં ૪૫ અંશને ખૂણે રાખી, ટટાર રહી, જાતી કાઢી ઊભા રહેવું. ત્યારપછી શિક્ષક નીચેની આજ્ઞાઓ આપી દિલ કરાવવી:-

આજ્ઞા.

કૃતિ.

એક—ડમ્બેલ્સ પકડેલો જમણો હાથ ખલા સુધી ઊંચો લાવી આગળ સીધો ટટાર રાખવો.

બે—ટટાર સીધા રાખેલા જમણા હાથમાંનો ડમ્બેલ જમણા ખભા ઉપર મૂકવો.

ત્રણ—જમણો હાથ પાછો ડમ્બેલ સાથે આગળ સીધો ટટાર રાખવો.

ચાર—ઉપરની સ્થિતિમાં રાખેલો હાથ બાજુ તરફ નીચે લાવવો.

ઉપર બતાવેલી જમણા હાથના ડમ્બેલની ફિલ બરાબર રીતે આવડે સાંલગી તે ફરી ફરીને કરાવવી. જરા પણ ખામી માલમ પડે તો તે ચાલવા દેવી નહિ.

જમણા હાથના ડમ્બેલની ફિલ આવડ્યા પછી એવીજ રીતની કૃતિ બંને હાથે કરાવવી. શિક્ષકની ખાતરી થાય કે બંને હાથની જુદી જુદી ફિલ બાળકોને બરાબર આવડે છે તો પછી તેઓની પાસે બેઠે હાથે સાથે એની એજ કૃતિ કરાવવી.

શિક્ષકની આગાઓ પ્રમાણે છોકરાં બરાબર ફિલ કરે ત્યારપછી શિક્ષક વર્ગની સામે મુગો ઊભો રહે, અને છોકરાં પોતાની મેળે ફિલની સંગ્રાઓ સાથે બોલી ભૂલ કર્યા વિના કૃતિ કરે ત્યારે આ પહેલી રમત પૂરી આવડી સમજવી.

આ કામ આવડ્યા પછી છોકરાં નીચેનું બાળગીત બોલી ફિલ કરી શકશે:—

બાળગીત,

એક કહેતામાં સામે હાથ,
બેએ મૂકે ખાંધે હાથ;
ત્રણે રાખે પહેલાંની પેક,
ચારે પાછા નીચા ઠેક.

ખનિજ પદાર્થો.

(ચાલુ પૃષ્ઠ ૨૧૭ થી.)

* કાલવેલો ચૂનો.

નિર્મારતોના પથ્થર અને છોટા એક બીજા ઉપર બરાબર ચોટાડવા સાથે તેમની વચ્ચે કાલવેલો એટલે પસાળેલો ચૂનો પાથરે છે. તરતજ બાળકો ચૂનાને છાંટવાની રીત આગળ આવી ગઈ છે. તે રીતે તૈયાર થયેલો ભૂકો જો થોડા જગ્યામાં હોય તો તેને પસાળીને તેમાં રેત ભેળવી વાપરે છે, પણ

જે તે ઘણા જગ્યામાં હોય તો ચૂનો પીલવાની ચક્રીમાં તેને નાખી તેમાં પાણી તથા રેતી ભેળવી પીચે છે. આ રીતે પીચેલા ચૂનાને કાલવેચો કે પલાળેલો ચૂનો કહે છે. જે જાતનો ચૂનો હોય અને તેને જેવા ઉપયોગમાં લેવો હોય તે પ્રમાણે તેમાં વધારે કે ઓછી રેત ભેળવે છે. સાધારણ કામોમાં એક ભાગ ચૂના સાથે ત્રણ ભાગ રેતી ભેળવે છે. પથર કે ઘેટાની વચ્ચે આ ચૂનો પાયરી તેમને એક ખીજ ઉપર બેસાડે છે. પછીથી ચૂનો હવામાંના કાર્બોનિક એસિડ ગ્રાસ ચૂસે છે, અને પોતાની સાથે ભળેલા પાણીને બાષ્પભવન કરી ઉરાડી દે છે. તેથી તે ધીમે ધીમે સખત થાય છે, અને પાણીમાં અગળાડિ બને છે. આ પ્રમાણે થવાથી તે પાણી અગર હવામાંના ભેજથી લિંબતો નથી.

ચૂનામાં જીણી રેતી અગર ચીકણી માટી અગર ખીજ ખનિજ પદાર્થો ભળેલા હોય છે તો તે સારો ગણાય છે; કારણ કે તે ઝટ સખત થઈ જાય છે. આના ચૂનાનો ઉપયોગ પાણીનાં બાંધકામમાં વધારે થાય છે. નદી નાળાં ઉપરના પૂલોના મઝ, અને સમુદ્ર તથા નદીઓના કિનારાના ધક્કા બાંધવામાં તથા વાછટ લાગે તેવી ભીંતો તથા ચોક અને પાણી-આરાં છોળંધ કરવામાં આવે ચૂનો વધારે સારો પડે છે. ચોખ્ખા કે શુદ્ધ ચૂનાને બાળીને તૈયાર કર્યો હોય તો તે આવાં કામોમાં ઉપરના ચૂના જેટલો ઉપયોગી થતો નથી. આવાં કામોમાં ચૂનામાં રેતી અને માટીનો થોડો ભાગ તો અવશ્ય જરૂરનો છે. પાનમાં અગર તંબાકુ સાથે ખાવાના ચૂનામાં કંઈપણ ભેગ નોઈએ નહિ; તેથી તંબોળી લોકો શુદ્ધ ચૂનાને પકવીને પલાળે છે અને થોડા દિવસ પછી તેનો ઉપયોગ કરે છે; અથવા તો કળીચૂનાને થોડા દિવસ પલાળી રાખી તેનો ઉપયોગ કરે છે.

સિમેન્ટ.

કોઈ કોઈ ઠેકાણે સિમેન્ટના પથર નીકળે છે. આ પથર પ્રેચનેરી પથરજ છે, પરંતુ તેમાં કેટલીક વધારે વસ્તુઓ ભળેલી હોય છે. સાધારણ કામોમાં ચૂનો વપરાય છે અને પાણીની જગ્યાઓમાં સિમેન્ટ વપરાય છે. ઘણે ભાગે આ પદાર્થ કૃત્રિમ રીતે તૈયાર કરવામાં આવે છે. હાલમાં જ-

ભાસમાં જે જાતના સિમેટ વેચાય છે. એકને રોમન સિમેટ અને બીજાને પોર્ટલેન્ડ સિમેટ કહે છે. આ બંને જાતો વિશે થોડુંક વર્ણન નીચે આપ્યું છે:—

સુનાનો ભૂકો અને પૂઝોલાના નામના પોચા અને ઊંચા પથ્થરના ભૂકો કે માટીના સમભાગે કરેલા મિશ્રણનો જે સિમેટ તૈયાર થાય છે તેને રોમન સિમેટ કહે છે. નેપલ્સના ઉપસાગરને કિનારે પૂઝોલા ગામની પાસે જે માટી કે પથ્થરનો ભૂકો જરૂર છે તેને પૂઝોલાના કહે છે. તે ગામના નામ ઉપરથીજ આ પથ્થરનું નામ પડ્યું છે. પ્રથમ રોમન લોકોએ આ માટીનો સિમેટ બનાવવામાં ઉપયોગ કરી તેને પાણીના બાષ્પક્રમો અણવામાં ઘાપણે તેથી તેનું નામ રોમન સિમેટ પડ્યું છે. પૂઝોલાના માટીમાં જપ્ત ભાગ સિલિકા અને દસ ભાગ લોહનો કાટ હોય છે, આક અને ચિકણી માટીને પાણીના હોઝમાં નાખી તેમાં પાણી નાખી મસળે કે ગુંદે છે. પછીથી તે મિશ્રણને બીજા વાસણમાં ભરી કેટલાક દિવસ એમને એમ રહેવા દે છે. આ વાસણમાં તળીએ જે ભાગ હરતો જાય છે તેને લોહના પત્રાંપર પાપરી દેવનાપર ગરમ કરે છે અને તે એક જે દિવસમાં ઠંડું પડે એટલે તેને ઉબેડીને લઠીમાં નાખી જાય છે. આ બાબેલા ભાગને પછીથી જાડાં બૂદાંને બાગીને ભૂકો કરે છે. આ રીતે તૈયાર થયેલા સિમેટને પોર્ટલેન્ડ સિમેટ કહે છે. આનો ઉપયોગ કરતી વખતે તેમાં રેત ભેળવે છે. જેવા કામમાં તે વાપરવો હોય તે પ્રમાણે તેમાં રેતનું મિશ્રણ જોડ્યું વધુ કરે છે. હમારના ચણતર કામમાં તેના એક ભાગ સાથે ત્રણ ભાગ રેત ભેળવે છે. માપતી ઉપર અથવા ઉપર કામોમાં તે વાપરવો હોય ત્યારે એક ભાગમાં ત્રણ ભાગ રેતી ભેળવે છે. આ બંને જાતનાં મિશ્રણોમાં તેમ જ કદના ત્રીજા ભાગ જેટલું પાણી નાખવું પડે છે. કલકત્તા શહેરમાં ઉપર વર્ણવેલા બંને જાતનાં સિમેટ તૈયાર કરવાનાં કારખાનાં છે.

કેઝવણીખાતાની સંવરો.

નિશાળોનાં ઇનામપત્રક.

સુરત વિલાગ. સુરત મ્યુ. સ્કૂ. નં. ૨૫. સુરતની અંગ્રુમન ઇસ્લામ તરફથી રૂ. ૧૯-૧૫-૩ એજન નં. ૫. અંગ્રુમન ઇસ્લામ તરફથી રૂ. ૩-૧-૬ એજન નં. ૧૧. મિ. રંગીલદાસ નગીનદાસ રૂ. ૬) એજન નં. ૬. ૫. સ્તાયંદ ભાઈયંદ રૂ. ૮-૪-૦ એજન નં. ૪. સુરત અંગ્રુમન ઇસ્લામ તરફથી રૂ. ૫-૧-૬ એજન નં. ૧૪. અંગ્રુમન ઇસ્લામ તરફથી રૂ. ૭-૧૧-૦ એજન નં. ૭. મિ. ખુશાલયંદ સવાઈયંદ રૂ. ૪-૨-૦ એજન નં. ૯. વકીલ ગુલાબદાસ ભાઈદાસ રૂ. ૭-૮-૦ એજન નં. ૮. સુરત અંગ્રુમન ઇસ્લામ તરફથી રૂ. ૬-૮-૬ એજન નં. ૮. મુનશી મહમદ હુસેન રૂ. ૧૨-૪-૦ એજન નં. ૨. મિ. ધીમનરામ નવલરામ રૂ. ૨૮) એજન નં. ૩. રા. જવેરયંદ કૃષ્ણાજી રૂ. ૮-૫-૫ એજન નં. ૬. શેઠ કસ્તુરયંદ સવાઈયંદ રૂ. ૧૦૦) એજન નં. ૫. રા. યુસફ ઇસ્માઈલ રૂ. ૫૦), રા. મહમદ હુસેન રૂ. ૧૦), રા. પીરમહમદ હયાતમહમદ રૂ. ૧૦), રા. ઇસ્માઈલ મહમદ રૂ. ૫૦, રા. અમદુરરઝીમ કાસમભાઈ રૂ. ૩), વડા મુસ્તાજી સાહેબ રૂ. ૨૫), હાજી ઇબ્રાહીમ ઇમ્મયન રૂ. ૧૦), શેઠ દાઉદજી મહમદ રૂ. ૫૦, એક સદ્ગૃહસ્થ રૂ. ૫), શેઠ દાસમજી મહમદજી રૂ. ૩) એજન નં. ૯. વકીલ ગુલાબદાસ ભાઈદાસ રૂ. ૨૦), શેઠ ડાહબઈ બગજવનદાસ રૂ. ૫) એજન નં. ૧૦. શેઠ હીરાભાઈ કદાનામ રૂ. ૫), શેઠ કુબેરદાસ રતનાબદાસ રૂ. ૪-૬-૦, શેઠ ગંગારામ કેવળરામ રૂ. ૩), ખીખ સદ્ગૃહસ્થો રૂ. ૧૦) એજન નં. ૧. શેઠ અમરયંદ મેળાપયંદ રૂ. ૧૧-૦-૦, શેઠ જગનભાઈ રચુછીડભાઈ રૂ. ૫), શેઠ બલુભાઈ જમનાદાસ રૂ. ૫૦, શેઠ ખાંડવાળા રૂ. ૫), શેઠ નસરવાનજી શુક્રનાદજી રૂ. ૪-૪-૦, શેઠ ત્રીભોવનદાસ ગોરધનદાસ રૂ. ૩)

જીનાગઢ સ્ટેટ. વેરાવળ તા. સ્કૂલ. વડવાણના નામદાર દાકોર સાહેબ. રૂ. ૧૦), વકીલ ત્રીભોવનદાસ કૃપાચંદ્ર વેલ રૂ. ૪-૮-૦, મે. નવાબ

સાહેબ ર. ૧૩-૧૦-૦ કેરોડ. એળન ર. ૧૧-૬-૦, ગામ તરફથી ર. ૩-૧૫-૯ સંકુરી. મે. નવાળ સાહેબ ર. ૩-૧૨-૦ ચૌરખાંડ કન્યા-શાળા. એળન ર. ૯) દેલવાડા. સોની ધનજી ગોર્લિદ ર. ૩) ધંધુસર. મે. નવાળ સાહેબ ર. ૩-૮-૦ બાસાગામ. એળન ર. ૪-૧૦-૦ શી-લ. એળન ર. ૬-૨-૦ વંથતી કન્યાશાળા. એળન ર. ૮-૫-૩ જુ-નાગઢ કન્યાશાળા નં. ૨, એળન ર. ૧૮-૭-૬ લેસાણ. એળન ર. ૪-૬-૦ અમરાપુર. એળન ર. ૩-૨-૦ વડાવ. એળન ર. ૯) નવાગઢ. એળન ર. ૪) માખ્યાલા. એળન ર. ૩-૧-૦ શાહપુર. એળન ર. ૫-૧૪-૦ સામકા. એળન ર. ૩-૧૦-૦

સરૂચ વિભાગ, ઝાડેચર. ગામ સદગૃહસ્થો ર. ૫૦) મંગલેશ્વર. જગીરદાર હીરાલાલ તથા કૃષ્ણલાલ ર. ૨૦) શુકલતીર્થ. ગામ સદગૃહસ્થો ર. ૩-૬-૩ ઝાડેચર. સદગૃહસ્થો ર. ૬-૮-૦, રા. કાશીભાઈ અં-વેરભાઈ ર. ૧૨) વાગરા. રા. અખાતલાલ કાળીદાસ વગેરે ર. ૩) ભુવા. સીવદ મદમદ દુમેન ર. ૪-૧૫-૦ છતાલી. સદગૃહસ્થો ર. ૧૫) માંડ-વા. સદગૃહસ્થો ર. ૪) ઝણેર. ગામના હાકોર સાહેબ ર. ૭), ઉધશતદાર ખુયાલસિંગજી ખુમારસિંગજી ર. ૧૨), કેરવડના હાકોર સાહેબ ર. ૧૨), પો-લીસ પટેલ હેમચંદ દેવચંદ ર. ૧૫), અમથાબાઈ પુરોહિતમ ર. ૬)

મુરત વિભાગ, ગણદેવા. ગામલોક ર. ૫) પલસોદ. ગામલોક ર. ૧૦) ઊમરા. રૂપ કમિટીના મેમ્બરો ર. ૧૧) તલંગપોર. ગામલોક ર. ૧૦) દેગામ કન્યાશાળા. પટેલ રતનજી ખુશાલભાઈ ર. ૩-૪-૦ લીમપોર. શેઠ ધરમસિંહ મેઠરાજી મુંબઈના ર. ૬૦) કુમસ. એળન ર. ૯૫) કુમસ કન્યાશાળા. એળન ર. ૧૫) કુમસ અંગ્રેજી સ્કૂલ. એ-ળન ર. ૧૫) કનાલજોડ. મે. કોમરે સાહેબ ર. ૨૫) અખ્યાડો. એળન ર. ૮), શાહપુરજી શેઠ ર. ૬ વરાછા. ગામલોક ર. ૨૦) કુમસ. રા. બા. ખેડગામ સમિતીના બેરદાર ર. ૧૫), વડોત્ર મોતીલાલ ર. ૮) કોપ-રસી. મે. કોમરે સાહેબ ર. ૬-૧૨-૦ મોતા. મુંબઈના સદગૃહસ્થ રત-નગી હાકરશી ર. ૧૦-૮-૦ કંઠારગામ. રા. ગોંડલાર્ધ વખતભાઈ ર. ૩) ભાલ. મુસાબાન સદગૃહસ્થો ર. ૭) રાવળા. કમિટીના મેમ્બરો ર. ૫)

અંકગણિતની સમજૂતી. કિંમત રૂ. ૧૧ પોસ્ટલ સાથે પાંચે દશ; દશે, પંદર; વીશે, વીસ; અને પચીશે, પચીસ ટકા કમિશન. વેલ્યુપેએબલ ખર્ચ લેનારને શિર. ખુશાલદાસ ગોહળદાસ. મુખ્ય ઍક. અમદાવાદ.

લેખનકળા કોપી બુકો.

ગુજરાતી અને બાળબોધ છ નમ્બર.

કેળવણી ખાતાના ગે. ડિરેક્ટર સાહેબે મુખ્ય ઍક લેણકાની ગુજરાતી નિશાળોમાં ચલાવવાને મંજૂર કરી છે.

કેળવણી ખાતાના ધણા અનુભવી અમલદારોના મત લઈ ગુજરાતી અક્ષરોનાં શુદ્ધ વલણ શોધી કાઢી, તથા ધારણાને અનુકૂળ અક્ષરોનાં કદ તથા લખાણ દબની ગોઠવણ કરીને, હાલ ચાલતી સર્વે કોપીબુકો કરતાં તે ચઢીઆતી થયાની ખાત્રી થયા પછી, હાવા બહાર પાડી છે.

સુચ શિક્ષકે આગળ સેંકડો સાર્ટિફિકેટો મૂકવા કરતાં એ કોપી બુકો બીજી સાથે સમ્પ્રાવર્તા ધ્યાનમાં લેવા જેવી કેટલીક સૂચનાઓ, તેમજ અનુભવી વિચારને ટેકો મળવા અહિં મૂકવી વધારે યોગ્ય ધારીએ છીએ.

૧. કોપીબુકની સફાઈ અને સુંદરતા જાળવવા માટે ત્રાંખાનાં પત્રો (કોપરશીટ) કોતરાવેલાં છે, જે ઉપરથી માત્ર દરેક પેજ એક જ બાજુએ સુંદર રંગતી ચાલીથી હાથ છે, કાગળ અને કવર જાંચાં ટકાવ વાપરેલાં છે.

૨. દરેક નમ્બરમાં એક જ જાતના અક્ષર રાખેલા છે, જેથી ધ જાતના અક્ષર લખવાની જુદી જુદી કલમ વાપરવાની હરકત દૂર થાય છે. તેમ જ એક જ વખત એક જ કદના અક્ષરનું બાળકોને પાકું જ્ઞાન થાય છે.

૩. શરૂઆતમાં બાળકો પહેલો નમ્બર લખતાં પોતાની મેળે અક્ષર કાટે ત્યારે હાથ ફ્રજ છે. તે શરૂઆતથી અક્ષર ખગડી જવાની ધારતી રહે છે, માટે હમે હમારી કોપીઓનો પહેલો નમ્બર માત્ર બાળકોને ઘુંટવાનો રાખ્યો છે, તે હાથ હરે તે પછી બીજા નમ્બરમાં એક લીટી ઘુંટવાની ને તેની નીચે બીજી લખવાની છે.

૪. એવું ધારણુ શીખી ધણા છોકરા પોતાને ધ-ધે વળગે છે, ને ધણા અગ્રેજી શીખવા પણ જાય છે, માટે તેટલામાં તેમને અક્ષરનું જ્ઞાન થાય, તેવાં અક્ષરનાં કદ રાખેલાં છે, ધારણુ કે પછે અક્ષર મુધારવાનો તેમને વખત મળતો નથી.

૫. જાંચાં ધારણુમાં કોપી સાથે લખાણો શીખવાની જરૂર છે તે ખોટ હમારી કોપીબુકોનો છઠ્ઠો નમ્બર ખાત્રી બરેલી રીને પૂરી પાડે છે. ધારણુ કે તેમાં બ્યવહારમાં ધણાં ઉપયાગી ચક્ર પડે તેવાં લખાણો રાખ્યાં હરેલાં છે. જે તમામ અગ્રેજી તથા ગુજરાતી નિશાળોમાં ધણાં જ પસન્દ પડેલાં છે.

એ કોપીમુકત દેશાવરતા ખરીદ કરનારને સેકંડ તેવીશ ટકા કમિશનથી આપવામાં આવશે. અને ૨૦૦ કોપી લેનારને રહેલે ખર્ચ આપીશું. પણ પોસ્ટ મારફતનું કે સ્ટેશનથી આગળનું ખર્ચ આપવામાં આવશે નહિ.

કોપીઓ સાથે બીજાં પુસ્તકો સેકંડ અથવા ટર્ક હકશાહ ત્રણ મોકલી આપવા મોકલવામાં રાખી છે. ટેકાલું-આત્મારામ અને દલાલાઈની કમ્પની, ટેકાલું લેખનકળા કોપીમુકતી ઓફીસ-કાલમાહેવા રોડ નં. ૨૦૪ મુમ્બઈ.

આત્મારામ અને દલાલાઈની કમ્પની.

ટેકસ્ટ બુક માટે મંજૂર થયેલું 'દેશીનામું' -કો.૨.૦-૫-૦ પોસ્ટેજ ૦-૦-૧. ૧૦ પ્રત પર દશ ટકા, ૨૫ સુધી ૧૨૫, ૫૦ સુધી ૧૫ અને તે ઉપરોક્ત ૨૦ ટકા કમિશન મળશે.

છાનલાલ લલિતભાઈ શાહ
દેશીનામાવાળા-વડોદરા.

જેશંગ કાંબ-૫૪ ૯૦૦ નું મોડું પુસ્તક. અસન કીમત રૂ.૪) ને લાન લેવાડેવી. કીમત રૂ. ૦.૦૦ થી મળશે પોસ્ટેજ તથા આના વધુ.
સહી. જેશંગભાઈ ત્રીકમદાસ કવિ. મુ. બાવળા; છાંદે અમદાવાદ.

ગણિતના હબર દાખલા.

આ પુસ્તકમાં બાબત, સંખ્યા, સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર, ભાગાકાર, દરમિયાન, લઘુત્તમ સાધારણબાબત, વર્ગ અને વર્ગમૂળ, ઘન અને ઘનમૂળ, ત્રિશી, પંચશી, ગુણોત્તર, સાદું બાબત, ચક્રાંશ બાબત, દિવાળી, બાકીબાબત, નેકોનોટ, હટ્ટાશી, મિત્રાશી, ગણિત અને ભૂમિતિ પ્રમાણ, શ્રેણી, માપકરણ, ગર્ભ પ્રકારની રીતોના એકલુબર દાખલાઓ છે. મહેતા-છાંદે, ત્રિવાળી, તથા દેવિંગકોલેજ આ કલેક્શનના વિદ્યાર્થીઓને આ પુસ્તક ધણું જ ઉપયોગી છે. કીમત ૦-૨૨-૦. સામદો લેનારને સાદું કમિશન આપવામાં આવશે. વધારે હકીકત માટે નીચેના શીરનામે લખવું:-
ગુજરાત વર્તમાનપત્ર સોસાયટીની ઓફીસ-અમદાવાદ. } જેનાસંકર અમ્બારામ લલિ.

સરળ દેશીનામાની પદ્ધતિ, આદિતિ તેરમી કિમ્મત ૪ આના. મુખ્યર્થ ઇલાકાના કેળવણીમાં આના મે. ડિરેક્ટર સાહેબ બહાદુરના ઈ. નં. ૪૮૯૦ તા. ૬-૧૧-૯૪ ના ઠરાવ મુજબ શાળામાં વાપરવાને હરકત નથી. સરકારે મંજૂર કરેલ 'ગુજરાતી બાળવ્યાકરણ' આદિતિ પાંચમી કિમ્મત ૪ આના પોસ્ટેજ અનેનું મોડું. કમિશન ૫-૧૦-૧૫-૨૦ નંગથી ૧૦-૧૫-૨૦-૨૫ ટકા. વેસ્ટપેએબલ ખર્ચ મંગલવારને થિર છે.
પ્રેમચંદ કરમચંદ શાહ, ગોલક સ્ટેટના ડે. એ. ઈ. મુ. ગોંડલ થઈ સ્વામી.

મુંબઈના નામદાર ગવર્નરના શબ્દો.

“રામાયણ અને મહાભારતના ગ્રંથો શિખવાની જરૂર છે.”

“આખા હિંદુ ધર્મ ઉપર રામાયણ ન મહાભારતે વળાણના જેવી અસર કરી છે.”

ઉપરના બન્ને ગ્રંથો શુદ્ધ. સરલ, છટાદાર, યુગ્મરાતી ભાષામાં.

પાંડવ અને કૌરવ (આવૃત્તિ ચોથી)—પાંડવ અને કૌરવ વચ્ચેની સઘળી હોલચાલ એટલી તો રમણીય અને ચિત્તાકર્ષક છે કે આ પુસ્તક વાંચતાં કે સાંભળતાં માણસના મનની બીજ કાઢી પણ કામમાં પ્રવૃત્તિ થતી નથી.

૬૬ ડેમી આઠ પેજ ૭૫ પચ્ચોતેર ફારમ. પૂઠું પાકું. કિંમત રૂ. ૩ ત્રણ.

રામ અને રાવણ (આવૃત્તિ ત્રીજી)—આ પુસ્તકમાં રામ અને રાવણના સંબંધી સઘળી હકીકત વીરરસ તથા કરુણારસ વગેરેની અપૂર્વ જમાવટ સાથે દર્શાવેલી છે. ૬૬ ડેમી આઠ પેજ પચ્ચાસ ફારમ. કિંમત રૂ. ૧ એક.

અમારા તરફથી અપાતાં ભેટનાં પુસ્તકો પૈકી પોતાની પાસે જે જે પુસ્તક હોય તે લખી જણાવનારને તે સિવાય જે બાકી રહેતું હોય તે ભેટનું પુસ્તક કિંમત કે ટપાલ ખર્ચ પણ લીધા સિવાય મોકલી આપવામાં આવે છે.

વેદશાસ્ત્રી મણિશંકર ગાયકવાડ.

આતંકનિગ્રહ ઔપધાલય.—જામનગર—કાઠિયાવાડ

જ્ઞાપિ વિદ્યા આ માસિકમાં વેદાનુકુળ ધર્મ સંસાર ને નીતિના વિષયો ચર્ચાય છે. ચારે વેદ સાગોપાંગ સપ્રમાણ યુગ્મર ગિરામાં રિસ્તરાય છે. વા. પૈક રૂ. ૧૧). સમ્પાદક. મંચાશંકર જી. દાવેદી. પોસ્ટ ગીરગાંવ મુંબઈ.

જાહેર ખખર.

નીચેના પુસ્તકો તૈયાર છે—પદાર્થ પાઠભાષા લાગ ૧ લો—કિંમત પાંચ આના. બાળવર્ગથી ત્રીજા ધોરણ સુધી. સરકારે મંજૂર કરેલા પદાર્થ પાઠોના શિક્ષણની સંપૂર્ણ સચના સહિત. કિન્ડરગાર્ટન પુસ્તક—કિંમત ચાર આના. નવાં ધોરણના ઉપયોગ માટે પડતી છ બતાસોના સંપૂર્ણ હકિકત તથા ચિત્રો; બાકીની બક્ષીસોની ટૂંક નોંધ.

બાકરણ ને વાક્ય પ્રયક્તિના જૂદા નકશા, વિદ્વાન પ્રો. મહેતાના પદાર્થ પ્રકરણ વણે ભાષાનાં ભાષાવરે સઘળાં ઉપકરણ.

૧ પોરબંદર. કત્તા.

૨ મુંબઈ. એન એમ એન્ડ કો. કાઉન્ટર.

૩ અમદાવાદ. ગાયમોન્ડ બુકબીલી પ્રેસ.

ઉપાધ્યાય કાશીરામ ભાગજી બી. એ.

પોરબંદર

તા. ૧-૧૧-૧૯૦૨.

૨

એન્યુટનન પ્રિન્ટર.

સંસ્થાન પોરબંદર.